શ્રી જૈન કલા-સાહિત્ય સંશોધક કાર્યાલય સિરિઝ નં. ૩

श्रीकालिकाचार्यकथासंग्रह

જૈનાચાર્યો તથા જૈન સાધુઓએ સાતમાંથી સત્તરમા શતક સુધીમાં પ્રાકૃત, સંસ્કૃત અને પ્રાચીન ગુજરાતી ભાષામાં રચેલી જુદી જુદી ૩૬ કાલક-કથાઓના મૂળ પાઠો, ઇતિહાસ, કથાઓનો ગુજરાતી ભાષામાં ટૂંક સાર.

તથા

તેરમાંથી સત્તરમાં શતક સુધીની કાલિકાચાર્ય કથાની હસ્તપ્રતોમાં સચવાએલી ગુજરાતની જૈનાશ્રિત કલાના લાક્ષણિક નમૂનાઓનો પ્રતિનિધિ-સંગ્રહ.

(૧૯ રંગીન તથા ૬૯ એકરંગી ચિત્રો સહિત)

સંપાદક

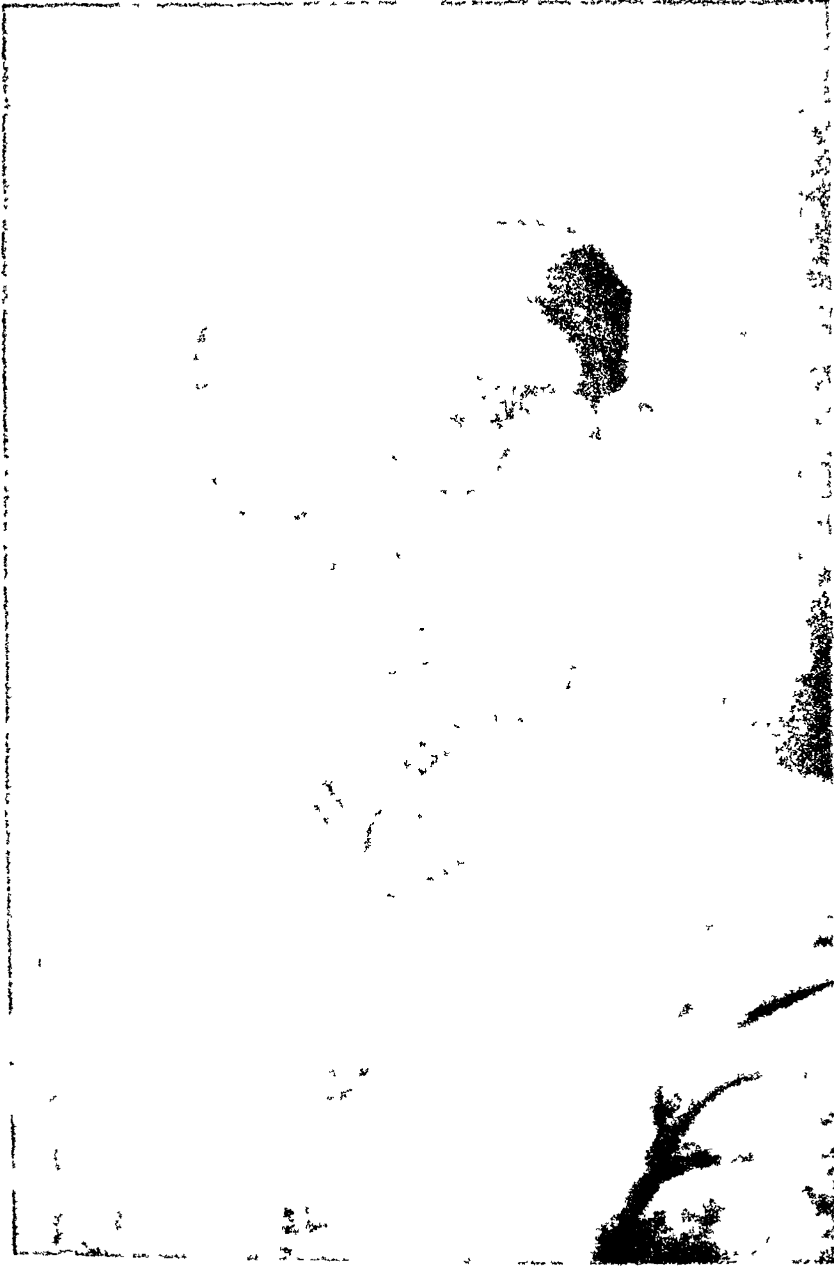
પંડિત અંબાલાલ પ્રેમચંદ શાહ · વ્યાકરણતીર્થ



પ્રાપ્તિસ્થાન

સારાભાઈ મણિલાલ નવાબ · નાગજીભૂદરની પોળ · અમદાવાદ

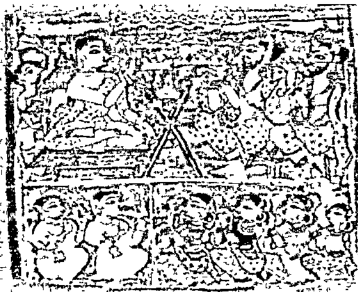
મૂલ્ય પચાસ રૂપિયા



શ્રીયુત્ જયંતિલાલ જેસિંગભાઈ શાહ
(શેઠ હીરાચંદ રતનચંદવાળા અમદાવાદ)

સમર્પણ

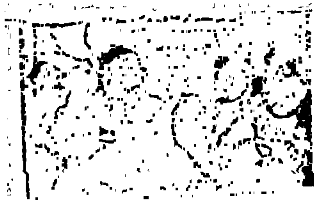
શ્રીયુત્ જયંતિલાલ જેસિંગભાઇને



चित्र १ Fig. 1



चित्र २ Fig. 2



चित्र ३ Fig. 3



चित्र ४



નિવેદન

ભારતવર્ષની ત્રણ મુખ્ય સંસ્કૃતિઓ : જૈન સંસ્કૃતિ, બૌદ્ધ સંસ્કૃતિ અને વૈદિક સંસ્કૃતિ. આ ત્રણે મહાન સંસ્કૃતિઓએ આર્યપ્રજાના આંતર અને બાહ્ય જીવનના વિકાસ માટે જેમ સતત અનેકવિધ પ્રયાસો સેવ્યા છે એ જ પ્રમાણે ચિત્રકળાના વિકાસ માટે ભારતની ત્રણે સંસ્કૃતિઓએ સંયુક્ત પ્રયત્ન કરેલ હોવા છતાં જૈન સંસ્કૃતિએ ચિત્રકળાના વિકાસ અને સંગ્રહમાં કેવી અનોખી ભાત પાડી છે એ વિષયને દર્શાવતા " જૈન ચિત્રકલ્પદ્રુમ " " જૈન ચિત્રકલ્પલતા, " ચિત્રકલ્પસૂત્ર (બારસાસૂત્ર) વગેરે ગ્રંથો હું પ્રસિદ્ધ કરી ચૂકેલ છું.

પ્રસ્તુત ગ્રંથમાં ગુજરાતના મુખ્ય મુખ્ય ભંડારો તથા વિદ્વદ્વર્ય મુનિ શ્રીપુણ્યવિજયજી તથા મારા સંગ્રહમાંની તેરમા સૈકાથી સત્તરમા સૈકામાં તાડપત્ર તથા કાગળ પર લખાએલી લગભગ ચાલીશ હજાર હસ્તપ્રતોમાંથી ચૂંટી કાઢીને જુદાજુદા સમયમાં થઈ ગયેલા જૈનાચાર્યોએ બનાવેલી " કાલિકાચાર્ય કથા "માંના મૂળ પાઠો તથા પ્રસ્તુત પ્રતોમાં સંગ્રહાએલા ચિત્રોમાંના ચિત્રકળાની દૃષ્ટિએ તથા વિવિધ પ્રસંગોની દૃષ્ટિએ ચૂંટી કાઢેલા ૧૯ રંગીન તથા ૬૯ એકરંગી ચિત્રો કળારસિકો માટે પ્રસિદ્ધ કરવામાં આવેલ છે.

ઇ. સ. ૧૯૩૩માં અમેરિકાની પેન્સિલવેનિયા યુનિવર્સિટીના સંસ્કૃત ભાષાના પ્રોફેસર અને પેન્સિલવેનિયાના 'મ્યૂઝિયમ ઑફ ઇન્ડિયન આર્ટ'ના ક્યુરેટર ડબલ્યુ. નોર્મન બ્રાઉને સંપાદન કરેલો 'કાલકકથા' નામનો એક ગ્રંથ વોશિંગ્ટનની ફ્રીઅર ગૅલેરી ઑફ આર્ટ તરફથી પ્રસિદ્ધ કરવામાં આવેલ છે. પ્રસ્તુત ગ્રંથમાં ભારતના જુદા જુદા ભંડારોની હસ્તપ્રતોમાંથી જુદી જુદી પાંચ 'કાલકકથા'ઓ પાઠાંતર સહિત અને ૬ રંગીન તથા ૩૩ એકરંગી ચિત્રો છપાવવામાં આવેલ છે. આ ગ્રંથમાં જે પાંચ કથાઓ છપાવવામાં આવેલ છે, તેમાંથી માત્ર ભદ્રેશ્વરસૂરિની 'કથાવલિ'માંની કથા સિવાયની બીજી ચારે કથાઓ પહેલાં પ્રસિદ્ધ થઈ ગએલ છે અને આ બધી કથાઓનું મૂળ તથા ભાષાંતર પણ અંગ્રેજી ભાષામાં છપાવેલ હોવાથી અંગ્રેજી ભાષાથી અજ્ઞાત પ્રજા માટે પ્રસ્તુત ગ્રંથ માત્ર દર્શન (જોવા) પૂરતો જ ઉપયોગી છે.

પ્રો. બ્રાઉને કેટલાંક ચિત્રોનું વર્ણન બરાબર નહિ કરેલ હોવાથી આ ગ્રંથમાં તેમની લેખિત મંજૂરી મેળવીને મેં તેનું પ્રસંગાનુરૂપ વર્ણન તથા 'કાલકકથા'ની જુદીજુદી ૬ તાડપત્રીય અને ૯ કાગળની કુલ ૧૫ હસ્તપ્રતોમાંથી ૮૮ ચિત્રો તેનાં વિસ્તૃત વર્ણન સાથે રજૂ કરેલ છે.

આ ગ્રંથમાં આગમો તથા ચૂર્ણિઓમાંથી જુદાજુદા ૬ સંદર્ભો અને પ્રાકૃત, સંસ્કૃત અને પ્રાચીન ગુજરાતી ભાષાના જુદાજુદા ૩૦ સંદર્ભો મળીને કુલ ૩૬ સંદર્ભો તેના મૂળ પાઠો પૃષ્ઠ ૧થી ૨૩૨ અને ઉપોદ્ઘાતમાં સંપાદન સામગ્રી અને કલાકારોનો પરિચય પૃષ્ઠ પૃષ્ઠ ૧ થી ૩૦, કથાઓની અંતરંગ સામગ્રી પૃષ્ઠ ૩૦ થી ૫૧, કથાઓના ઉલ્લેખોનો સમન્વય- પૃષ્ઠ ૫૧ થી ૬૧ ગુજરાતી ભાષામાં પંડિત અંબાલાલ પ્રેમચંદ શાહે સંપાદન કરેલ છે. પૃષ્ઠ ૬૨ થી ૮૮ સુધીનું 'ચિત્ર વિવરણ' મારું પોતાનું લખેલું છે, પ્રસ્તુત 'ચિત્ર વિવરણ'માં 'નાટ્યશાસ્ત્રનાં કેટલાંક સ્વરૂપો' વાળો વિભાગ મારા તરફથી ઈ. સ. ૧૯૩૬માં પ્રસિદ્ધ થએલ " જૈન ચિત્રકલ્પદ્રુમ'માંથી પ્રો. ડોલરરાય માંકડના લેખમાંથી અક્ષરશઃ લેવામાં આવેલ છે, તેથી તેઓનો, તથા લીંબડીની શેઠ આણંદજી કલ્યાણજીની પેઢીના વહીવટદારો, અમદાવાદના ડહેલાના ઉપાશ્રયના ગ્રંથભંડારના વહીવટદારો, પાટણના શ્રીહેમચંદ્રાચાર્ય જ્ઞાનમંદિરના વહીવટદારો, ખંભાતના શાંતીનાથના તાડપત્રીય ભંડારના વહીવટદારો, વિદ્વદ્વર્ય મુનિમહારાજ શ્રીપુણ્યવિજયજી તથા ફલોધી (મારવાડ) નિવાસી શ્રીમાન ફુલચંદજી ઝાબક, દેવસાના પાડાના દયાવિમળજી' શાસ્ત્રસંગ્રહના વહીવટદાર શ્રીમાન પોપટલાલ મોહોલાલભાઈ વગેરેનો હસ્તપ્રતોનો ઉપયોગ કરવાની સગવડ આપવા માટે આભાર માનવાની તક લઉં છું.

અમદાવાદના શેઠ હીરાચંદ રતનચંદની પેઢીવાળા શ્રીયુત્ જયંતીલાલ જેસિંગભાઈને આ અમૂલ્ય ગ્રંથ સમર્પણ કરવાનો ઉદ્દેશ માત્ર તેઓશ્રી જૈન સાહિત્ય અને કળાનો નાશ ન થતાં તેનો ઉદ્ધાર થવો જોઈએ, તેવી આંતરિક અભિલાષા ધરાવે છે તે જ છે, અને આવાં પ્રકાશનો કરવા માટે મને જ્યારે મળે ત્યારે ઉત્તેજિત કર્યા કરે છે.

આ ગ્રંથના જેકેટ ઉપરનું શોભન ચિત્ર સુપ્રસિદ્ધ કલાકાર શ્રીયુત્ રવિશંકર રાવળે પોતાના હાથે જ તૈયાર કર્યું છે તે માટે તેઓશ્રીનો, આ ગ્રંથ વસંત પ્રિન્ટીંગ પ્રેસમાં છાપી આપવા માટે શ્રીયુત્ જયંતીલાલ ઘેલાભાઈ દલાલનો અને ચિત્રો, પૂઠું, જેકેટ વગેરે સુંદર છાપી આપવા માટે દીપક પ્રિન્ટરીના માલિક નટવરલાલ દોલતસિંહ રાવતનો પણ આભાર માનું છું.

પ્રાંતે, મારા હવે પછી પ્રસિદ્ધ થનાર 'પવિત્ર કલ્પસૂત્ર' ડૉ. મોતીચંદ્ર સંપાદિત Jaina Miniature Paintings of Western India તથા ડૉ. વાસુદેવશરણ અગ્રવાલ સંપાદિત मथूराका देवनिर्मित जैनस्तूप નામના ચિત્રકળાના તથા શિલ્પકળાના ગ્રંથો તરફ વાંચકોનું ધ્યાન ખેંચવાની તક લઉં છું. અને ઇચ્છું છું કે મારી સાહિત્ય પ્રવૃત્તિને ઉત્તેજન આપનારા ગ્રાહકબંધુઓ મારા આ પ્રકાશનો પણ ખરીદીને નવાં પ્રકાશનો પ્રસિદ્ધ કરવા મને ઉત્તેજિત કરશે.

માહ સુદ ૧૦ મંગળવાર સં. ૨૦૦૫
અમદાવાદ. નાગજીભૂદરની પોળ.

સારાભાઈ મણિલાલ નવાબ

વિષયાનુક્રમ

ચિત્રાનુક્રમ.

ઉ પો દ્ ઘા ત

સંપાદન-સામગ્રી અને કથાકારોનો પરિચય

આ સંગ્રહ ગ્રંથ આર્ય કાલકની કથાઓનો છે. આર્ય કાલકના ઇતિહાસ સંબંધે હું આગળ જણાવીશ. અહીં તો મારા સંપાદન અંગે જે જે સામગ્રી મને મળી આવી છે, તેનો અને તે કથાકારોનો પરિચય ટૂંકમાં આપું તે પહેલાં આ કથાઓ અને સંગ્રહની એક સમુચ્ચય ભાવના, બીજાં અધ્યયન સાધનોથી યે જે મને દૃષ્ટિગોચર થઈ તેનું નિરૂપણ કરી લઉં.

આ સંગ્રહિત કથાઓમાંથી જણાય છે કે, કાલકાચાર્ય નામના ઘણા આચાર્યો થયા છે. કાલકાચાર્યના નામ સાથે જોડાયેલી ક્રાંતિકારી ઘટનાઓએ જૈન પ્રજાને પ્રભાવિત કરવામાં એટલી ઊંડી અને વ્યાપક અસર નીપજાવી છે કે તેમના જીવનકાળથી લઈને આજસુધી પરંપરાગત આવેલી ઘટના–કથાઓને અનેક કવિઓએ પોતાની ઢબે ચિતરવાનો પ્રયત્ન કર્યો છે, એટલું જ નહિ આમજનતાને એકસરખી રીતે સમજાય અને ઉપયોગી નિવડે તે ખાતર તેની સેંકડો હાથપોથીઓ સચિત્ર પણ મળે છે. આમ હોવા છતાં આજના ઇતિહાસવિજ્ઞાનની દૃષ્ટિએ વ્યક્તિ કે કાળની વિશુદ્ધ હકીકતને બાદ કરીએ તો કથાનાયકની ગુણપરક જીવન ઘટનાઓની રચનામાં એક અનુસ્યૂત પરંપરાને પ્રામાણિકપણે વળગી રહેવાની શૈલી, જે જૈનાચાર્યોનો એક મૌલિક આદર્શ છે, તે અહીં પણ નજરે પડયા વિના રહેતો નથી.

જૈનાચાર્યો શું પણ સમસ્ત ભારતીય પ્રજાજીવનમાં 'गुणिषु न च लिङ्गं न च वयः'ની સંજીવની ભાવનાનો આદર્શ, અનેક પડોના પેટાળમાં યે અવિચ્છિન્નપણે વહેતો નિહાળી શકાય છે. ગુણપૂજક ભારતીય પ્રજાએ પુરુષ, સ્ત્રી કે ઉંમર તો શું પણ દેશ, કાળ અને વ્યક્તિને પણ ગણકાર્યાં નથી. એની મૂર્તિપૂજામાં યે ગુણનો જ આદર્શ છે. આથી જ આપણે આજના ઇતિહાસવિજ્ઞાનની દૃષ્ટિએ આવી કથાઓને ઉપેક્ષીએ છીએ. ભારતીય ઇતિહાસના ઘડતરમાં આજે આવી કે બીજી કથાઓ ઉપેક્ષાય તો ભાગ્યે જ આપણે ઇતિહાસની વાસ્તવિક સિદ્ધિ મેળવી શકીએ; એવું મારું મંતવ્ય નમ્રપણે રજુ કરું છું.

આ સંગ્રહ પણ એવી એક આદર્શ ભાવનાનો પ્રતિનિધિ ગણી શકાય. અલબત્ત, આ રચનાઓ માત્ર જૈનાચાર્યોની છે અને તેથી આમાંનું ચિત્રણ તેમની ભાવના અને શૈલીને અનુકૂળ છે પરંતુ બીજી પરંપરાઓ સાથે આમાંની ઘટનાઓની તુલના કરીએ તો મહત્ત્વની શોધ પામી શકાય. આવી શોધ એકલા હાથે શકય નથી જ, અને તેથી ઇતિહાસવિજ્ઞો આગળ આવી સામગ્રી મૂકવા માત્રનો પ્રયત્ન પણ આપણી સાધનામાં ઉપયોગી નિવડે, એ દૃષ્ટિએ કર્યો છે. આની સફળતા કેટલી તેનો આંક તદ્વિદો ઉપર છોડું છું.

આવી બીજી અનેક કથાઓ જૈન સમાજના સાંસ્કૃતિક નિધિસમા જૈન ગ્રંથભંડારોમાંથી મળી આવે. પરંતુ મારી મર્યાદિત શક્તિમાં જે કંઈ મને મળી આવ્યું તે અહીં યથાશક્તિ વ્યવસ્થિતરૂપે મુકવાનો પ્રયત્ન કર્યો છે.

હવે આપણે આમાંની બહિરંગ સામગ્રી અને કથાકારોનો પરિચય પહેલાં કરી લઈએ. સંદર્ભો અને કથાઓ મળીને ૩૬ છે, અને લગભગ તેટલા જ આચાર્યોએ એની રચનામાં હાથ લગાડયો છે. કેટલાક આત્મ-ગોપનમાં માનનાર આચાર્યોએ પોતાનાં નામ પણ પ્રગટ કર્યાં નથી; અને તેથી તેમની કૃતિઓને મેં "અજ્ઞાતસૂરિ"ના શીર્ષક હેઠળ મૂકી છે.

સંદર્ભ પહેલો અને પાંચમો:

'નિશીથચૂર્ણિ'માંનો આર્ય કાલકનો કથા-સંદર્ભ પહેલો, આચાર્ય શ્રીવિજયપ્રેમસૂરિજીએ સાયકલો-સ્ટાઈલથી તૈયાર કરાવેલા મૂળસૂત્ર, ભાષ્ય, ચૂર્ણિ આદિ સંગ્રહના છ ભાગોમાંથી લીધો છે. પણ તે અશુદ્ધ જણાતાં સંશોધક શિરોમણિ મુનિરાજ શ્રીપુણ્યવિજયજીએ તૈયાર કરાવેલી 'નિશીથચૂર્ણિ'ની મુદ્રણ યોગ્ય

નકલ પાટણનિવાસી પં. અમૃતલાલ મોહનલાલ પાસેથી મેળવીને તેને બરાબર શુદ્ધ કરી અહીં મૂક્યો છે. 'આવશ્યકચૂર્ણિ'માંનો સંદર્ભ શ્રીમાણેક મુનિએ પ્રકાશિત કરાવેલા ગ્રંથમાંથી ઉતારી લઈ પાટણની હસ્તપ્રતિ ઉપરથી સુધારીને અહીં આપ્યો છે.

૧. શ્રીજિનદાસગણિ મહત્તરઃ

'નિશીથચૂર્ણિ'ની રચના શ્રીજિનદાસ ગણિ મહત્તરે કરી છે. આગમો પર ભાષ્ય રચનારાઓમાં મુખ્ય શ્રીસંઘદાસગણિ ક્ષમાશ્રમણ અને શ્રીજિનભદ્રગણિ ક્ષમાશ્રમણ થયા તે પછી જ શ્રીજિનદાસગણિ મહત્તર થયા છે. તેમણે 'આવશ્યકચૂર્ણિ, અનુયોગદ્વારચૂર્ણિ, નન્દીચૂર્ણિ અને પ્રસ્તુત નિશીથચૂર્ણિ' વગેરે ચૂર્ણિ આદિ ગ્રંથોની રચના પ્રાકૃતમાં જ કરી છે. તેમનો સત્તા-સમય 'નંદીચૂર્ણિ'ની અંતે આપેલા તેના રચનાકાળના ઉલ્લેખથી જાણી શકાય છે:—

शकराज्ञः पञ्चसु वर्षशतेषु व्यतिक्रान्तेषु अष्टनवतिषु नन्द्यध्ययनचूर्णिः समाप्ता ॥ (હાથપોથીઃ ભાંડારકર ઈન્સ્ટીટયૂટ–પૂના)—અર્થાત્ શક રાજાના ૫૯૮ વર્ષ વીત્યા પછી આ 'નંદીચૂર્ણિ'ની રચના સમાપ્ત થઈ. એટલે વિ. સં. ૭૩૩માં તેની રચના કરી. આ રીતે 'નિશીથચૂર્ણિ'ની રચના પણ આ સમયની આસપાસ માની શકાય.

શ્રીજિનભદ્રગણિએ 'વિશેષાવશ્યક-ભાષ્ય'ની રચના વિ. સં. ૬૬૬માં કર્યાનો ઉલ્લેખ મળી આવે છે.[૧] આમ 'વિશેષાવશ્યકભાષ્ય' અને 'નંદીચૂર્ણિ'ની રચના વચ્ચે ૬૭ વર્ષનો ગાળો રહે છે. આ નિર્ણીત પ્રમાણો ઉપરથી શ્રીજિનદાસગણિ, શ્રીજિનભદ્રગણિના ઉત્તરવર્તી છે અને કદાચ સમસામયિક પણ હોય એમ અવાન્તર પ્રમાણોથી જણાય છે.

વળી શ્રીહરિભદ્રસૂરિ (સત્તા-સમય વિ. સં. ૭૩૫ થી ૭૮૫)એ કરેલા તેમના ઉલ્લેખથી શ્રીજિનદાસગણિ તેમના પૂર્વવર્તી છતાં સમસામયિક છે. શ્રીજિનવિજયજીના કથનાનુસાર શ્રીજિનદાસગણિની કૃતિઓમાંથી માલૂમ પડે છે કે તેઓ વલભીમાં કેટલોક વખત રહ્યા હશે અને તેમને સૌરાષ્ટ્ર તેમજ આનર્ત દેશનો ખૂબ પરિચય હોય એમ પણ જણાય છે.

સંદર્ભ બીજો:

'બૃહત્કલ્પસૂત્ર' માંનો આર્ય કાલકનો સંદર્ભ બીજો સંશોધક શિરોમણિ મુનિરાજ શ્રીચતુરવિજયજી અને તેમના શિષ્ય મુનિરાજ શ્રીપુણ્યવિજયજી મહારાજશ્રીએ સુસંપાદિત કરેલા અને શ્રીઆત્માનંદ જૈન સભા—ભાવનગરથી પ્રકાશિત થયેલા એ ગ્રંથના મૂળ સૂત્ર, ભાષ્ય, ટીકા આદિના પાંચ ભાગો પૈકી પ્રથમ ભાગના પૃષ્ઠ ૭૩–૭૪ ઉપરથી લીધો છે.

૨. શ્રીસંઘદાસ ગણિ ક્ષમાશ્રમણઃ

'બૃહત્કલ્પ–ભાષ્ય' ના કર્તા શ્રીસંઘદાસગણિ ક્ષમાશ્રમણ છે. તેમણે 'પંચકલ્પ ભાષ્ય' અને 'વ્યવહાર ભાષ્ય' આદિ ભાષ્ય ગ્રંથોની પણ રચના કરી છે. પરંતુ તેમના જીવન વિષેની કોઈ ઐતિહાસિક માહિતી આપણને મળી શકતી નથી. પરંતુ શ્રીદેવર્ધિગણિ ક્ષમાશ્રમણે વિ. સં. ૫૧૦ લગભગમાં વલભીમાં જૈન આગમોની વાચનાને સુસંકલિત કરી પુસ્તકારૂઢ બનાવી તે પછી ભાષ્યો અને ચૂર્ણિઓ વગેરે ગ્રંથો રચવાનો આરંભ થયો. આવા ભાષ્યકારોમાં પ્રમુખ શ્રીસંઘદાસ ગણિ ક્ષમાશ્રમણ અને શ્રીજિનભદ્ર ગણિ ક્ષમાશ્રમણનાં નામો વિશેષ ઉલ્લેખ્ય છે.

શ્રીજિનવિજયજીના કથન મુજબ 'બૃહત્કલ્પ–ભાષ્ય'ના અમુક ઉલ્લેખો ઉપરથી સૂચિત થાય છે કે, શ્રીસંઘદાસ ગણિ ક્ષમાશ્રમણનો સમય પણ લગભગ શ્રીજિનભદ્રગણિના સમયની બહુજ નજીક હોવો

૧. જુઓ 'ભારતીય વિદ્યા'વર્ષ : ૩, અંક : ૧, પૃષ્ઠ ૧૯૧, માં 'જિનભદ્રગણિ ક્ષમાશ્રમણનો સમય' શીર્ષક લેખ.

જોઈએ અને તેઓ પણ શ્રીજિનભદ્રગણિની જેમ કેટલોક સમય વલભીમાં રહ્યા હોય તો અસંભવિત નથી.[2] આમ શ્રીજિનભદ્ર ગણિના સત્તાસમયની લગોલગમાં તે થયા હોવાની અટકળ કરાય તો શ્રીદેવર્ધિગણિ ક્ષમાશ્રમણ, જેઓ વિ. સં. ૬૩૫ થી ૬૩૮ લગભગમાં થયા તે વચગાળાના સમયમાં થયા હોવા જોઈએ. આથી એમ કલ્પી શકાય કે તેઓ શ્રીદેવર્ધિગણિની ઉત્તરાવસ્થામાં અને શ્રીજિનભદ્રગણિની પૂર્વાવસ્થામાં હયાત હોય, અથવા બેમાંથી એકના સમયમાં તો અવશ્ય હોવા જોઈએ, પણ આ માત્ર અનુમાન છે.

'વસુદેવ–હિંડી'ના કર્તા શ્રીસંઘદાસ ગણિ વાચક ઉપર્યુક્ત શ્રીસંઘદાસ ગણિ ક્ષમાશ્રમણથી ભિન્ન છે. એટલું જ નહિ તેમના પૂર્વવર્તી છે; એમ સંશોધક શિરોમણિ શ્રીપુણ્યવિજયજીનું મંતવ્ય પ્રો. ભોગીલાલ સાંડેસરા નોંધે છે.[3]

બાકીના સંદર્ભો:

'બૃહત્ કલ્પચૂર્ણિ' સંદર્ભ ત્રીજો અને 'દશાચૂર્ણિ' સંદર્ભ છઠ્ઠો પાટણના ભંડારની મૂળની હાથપોથીમાંથી ઊતારીને અહીં આપવામાં આવ્યો છે.

કથા પહેલી:

આ કથાના સંપાદનમાં મેં આઠ હાથપોથીઓનો ઉપયોગ કર્યો છે. તેમાંની A B C D સંજ્ઞાવાળી ચાર પ્રતિઓ પાટણનિવાસી પં. અમૃતલાલ મોહનલાલ પાસેથી મળી હતી અને બાકીની ચાર હાથપોથીઓમાંથી એક તાડપત્રીય પ્રતિ, જેની સંજ્ઞા H રાખી છે તે મુનિરાજ શ્રીપુણ્યવિજયજી મહારાજશ્રી પાસેથી મળી હતી. તેનાં પત્રાંક: ૧૧૯ થી ૧૫૮ એટલે ૩૯ પત્રો હતાં, જેમાં ૧૫૨ મું પત્ર ગૂમ થયેલું હતું. આ પ્રતિને મુનિરાજ શ્રીપુણ્યવિજયજીએ યત્ર તત્ર સુધારી શુદ્ધ કરી છે. E સંજ્ઞક પ્રતિ શ્રીસારાભાઈ નવાબના સંગ્રહની પત્રાંક: ૮૯ થી ૧૧૫ એટલે ૨૭ પત્રોની છે. તેમાં એકંદર ૧૧ સુંદર ચિત્રો છે અને સં. ૧૫૦૯માં વાછાકે લખી છે, જેની પુષ્પિકા આ સંગ્રહના પૃષ્ઠ ૨૪ ઉપર આપી છે.

D સંજ્ઞક પ્રતિ અમદાવાદના ડેલાના ઉપાશ્રયના ભંડારના દા. નં. ૭૧ પોથી નં. ૫૮ ની છે. તેનાં પત્રાંક: ૧૧૯ થી ૨૦૮ એટલે ૧૦ પત્રો છે. આ પ્રતિ સુંદર મરોડવાળા હસ્તાક્ષરની છે. તેની અંતે આપેલી પુષ્પિકા આ સંગ્રહના પૃષ્ઠ ૨૪ ઉપર આપી છે, તેમાં લેખન સં૦ ૧૩૩૦ લખ્યો છે. પરંતુ આ પુષ્પિકાયુક્ત લેખન સંવત્ તે મૂળ આદર્શનો છે, જેના ઉપરથી આ પ્રતિની નકલ કરવામાં આવી છે. છતાં આ પ્રતિ પંદરમા સૈકા પછી તો લખાણી નથી; એમ તેની સ્થિતિ જોતાં માલૂમ પડે છે. F સંજ્ઞક પ્રતિ અમદાવાદના ડેલાના ઉપાશ્રયના ભંડારની છૂટક પોથીઓમાંની હતી, જેના ઉપર કોઈ નંબર નોંધવામાં આવ્યો નથી. આ પ્રતિ પાંચ પત્રની છે અને ઝીણા અક્ષરોથી લખાયેલી છે. અંતે લેખન સંવત્ વગેરે કંઈ જ આપેલું નથી. પરંતુ સોળમા સૈકા પહેલાં લખાઈ હોય એમ જણાય છે. આ બધી પ્રતિઓનાં શુદ્ધ પાઠાંતરો મેં ટિપ્પણીમાં નોંધ્યાં છે.

૩. શ્રીદેવચંદ્રસૂરિ:

આ કથા શ્રીદેવચંદ્રસૂરિએ સં. ૧૧૪૬માં "સ્થાનક પ્રકરણ–વૃત્તિ" જેનું બીજું નામ 'મૂલશુદ્ધિ-વૃત્તિ' રચી, તેમાં આપેલી છે. 'મૂલશુદ્ધિ–વૃત્તિ'ની અંતે ગ્રંથકારે ૧૭ શ્લોકની પ્રશસ્તિ આપી છે, જે આ સંગ્રહના પૃષ્ઠ ૨૩ ઉપર છે. તેમાંથી તેમની ગુરુપરંપરા વગેરેની હકીકત જાણી શકાય છે.

---

૨. જુઓ : એજન.

૩. જુઓ: 'વસુદેવ હિંડી–ભાષાંતર' નો ઉપોદ્ઘાત–પ્રકાશક: શ્રીઆત્માનંદ જૈન સભા–ભાવનગર.

"પૂર્ણતલ્લ નામના ગચ્છમાં[૪] શ્રીઆમ્રદેવસૂરિ થયા. તેમના શ્રીદત્ત નામે શિષ્ય હતા. સં. ૧૨૪૧ માં શ્રીસોમપ્રભસૂરિએ રચેલા "કુમારપાલપ્રતિબોધ"માંથી શ્રીદત્ત વિષે કેટલીક હકીકતો મળે છે, તે જાણવા જેવી છે—તેઓ પરિભ્રમણ કરતા એક વખતે વાગડ દેશના રયણપુર નામના ગામમાં ગયા. ત્યાં તે વખતે યશોભદ્ર કરીને એક રાજા રાજ્ય કરતો હતો. તે શ્રીદત્તસૂરિ પાસે આવીને હમેશાં ધર્મબોધ સાંભળવા લાગ્યો. શ્રીદત્તસૂરિ ત્યાં કેટલોક સમય રહી અન્યત્ર ચાલ્યા ગયા. પાછળથી તે રાજાને સંસાર ઉપર વિરક્તિ થઇ આવી, અને તેથી તે બધો રાજ્યભાર છોડી શ્રીદત્તસૂરિ પાસે દીક્ષા લેવા નીકળી પડયો. સૂરિ તે સમયે ડિંડુઆણાપુરમાં રહેતા હતા, તેથી રાજા ત્યાં ગયો. તેની પાસે એક બહુમૂલ્ય મુક્તાહાર હતો, તેને વેચી તેના દ્રવ્યથી ત્યાં એક 'ચઉવીસ જિનાલય' નામે મોટું મંદિર બંધાવ્યું, અને પછી સાધુપણું લઈ શ્રીદત્તસૂરિનો શિષ્ય થયો. સાધુવ્રત લઈ તેણે અનેક પ્રકારનાં તપશ્ચરણો કર્યાં અને ઊંડો શાસ્ત્રાભ્યાસ કરી યશોભદ્રસૂરિ નામે આચાર્ય પદ પ્રાપ્ત કર્યું. આચાર્ય થયા પછી તેમણે લોકોને ધર્મોપદેશ આપવા જુદાં જુદાં સ્થળોમાં પરિભ્રમણ કર્યું. જ્યારે વૃદ્ધાવસ્થા થઈ ત્યારે આ કલિકાલમાં પણ પૂર્વ સૂરિઓના વિશુદ્ધ ચારિત્ર્યનું સ્મરણ કરાવે તેવું તેર દિવસનું આશ્ચર્યકારી અનશન કર્યું હતું. શ્રીયશોભદ્રસૂરિના શિષ્ય શ્રીપ્રદ્યુમ્નસૂરિ થયા. તેમણે મનોરમ 'સ્થાનકપ્રકરણસૂત્ર'ની રચના કરી. (આ 'સ્થાનકપ્રકરણસૂત્ર' ઉપર પ્રસ્તુત શ્રીદેવચંદ્રસૂરિએ તેની વૃત્તિ રચી.) તેઓ સિદ્ધાંત, તર્ક, સાહિત્ય અને વ્યાકરણશાસ્ત્રના વિશારદ હતા. શ્રીપ્રદ્યુમ્નસૂરિના શિષ્ય શ્રીગુણસેણસૂરિ થયા. તેઓ સિદ્ધાંતના પારગામી અને ઉત્કટ ચારિત્ર પાલક હતા. શ્રીગુણસેનસૂરિના શિષ્ય શ્રીદેવચંદ્રસૂરિ થયા."

આ શ્રીદેવચંદ્રસૂરિએ જ ૧૩૦૦૦ શ્લોક પ્રમાણની 'મૂલશુદ્ધિ-વૃત્તિ'ની રચના કરી. તેમની ગુરુ-પરંપરા નીચે મુજબ છે:—

પૂર્ણતલ્લ ગચ્છ—શ્રીઆમ્રદેવસૂરિ
|
શ્રીદત્ત
|
શ્રીયશોભદ્રસૂરિ
|
શ્રીપ્રદ્યુમ્નસૂરિ
|
શ્રીગુણસેણસૂરિ
|
શ્રી દેવચંદ્રસૂરિ

શ્રીદેવચંદ્રસૂરિ એમના સમયના વિશ્રુત શ્રુતધર અને મોટા કવિ હતા. તેઓ પોતાને 'શ્રીઅભયદેવસૂરિના 'લઘુ સહોદર' તરીકે પ્રશસ્તિમાં ઓળખાવે છે. તેમણે સં. ૧૧૬૦માં ખંભાતમાં સિદ્ધરાજ જયસિંહના રાજત્વકાળમાં "શ્રીશાંતિનાથચરિત્ર" પ્રાકૃત ગદ્ય-પદ્યમાં ૧૨૧૦૦ શ્લોક પ્રમાણનું રચ્યું છે.

૪. કેટલાક વિદ્વાનો પૂર્ણતલ્લ ગચ્છને પૌર્ણિમીયક—પૂનમિયા ગચ્છ તરીકે ઓળખાવે છે, પરંતુ પૂનમિયા ગચ્છની ઉત્પત્તિ, મુનિચંદ્રસૂરિના ગુરુભ્રાતા ચંદ્રપ્રભસૂરિએ સં. ૧૧૫૯માં પૂર્ણિમાના દિવસે પાખી કરવાની પ્રરૂપણા કરી ત્યારથી થઈ છે. પૂર્ણતલ્લ ગચ્છના શ્રીદેવચંદ્રસૂરિએ 'મૂળશુદ્ધિ-વૃત્તિ' સં. ૧૧૪૬માં રચી, તેની પ્રશસ્તિમાં તેમની પાંચમી પેઢીના ગુરુ આમ્રદેવસૂરિને પૂર્ણતલ્લ ગચ્છીય કહ્યા છે. એટલે સં. ૧૧૫૯માં ઉત્પન્ન થયેલા 'પૂનમિયા ગચ્છ' કરતાં યે ૧૩ વર્ષ પહેલાં રચાયેલા ગ્રંથમાં 'પૂર્ણતલ્લ ગચ્છ' પ્રસિદ્ધ હતો એટલું તો નિશ્ચિત પ્રમાણ મળે છે. આથી 'પૂર્ણતલ્લ ગચ્છ' 'પૌર્ણિમીયક—પૂનમિયાગચ્છથી ભિન્ન અને ખૂબ પ્રાચીન હોવા વિષે શંકા રહેતી નથી.

તેમાં અપભ્રંશ ભાષાનો પણ ઉપયોગ કર્યો છે. આ ચરિત્ર એમના પ્રતિભાશાળી કવિત્વથી એટલું બધું ખ્યાત અને લોકપ્રિય થયું કે, જેના ઉપરથી વાદી દેવસૂરિ વંશના શ્રીમદનચંદ્રસૂરિના શિષ્ય શ્રીમુનિદેવસૂરિએ સં. ૧૩૨૨માં ૪૮૫૫ શ્લોક પ્રમાણનું સંસ્કૃતમાં રચ્યું અને તે પછી સં ૧૪૧૦માં શ્રીમુનિભદ્રસૂરિએ પણ 'શાંતિનાથચરિત્ર'ની સંસ્કૃતમાં રચના કરી.

વળી શ્રીદેવચંદ્રસૂરિએ 'સુલસાખ્યાન' નામનો ગ્રંથ અપભ્રંશ ભાષામાં સાત કડવકમાં રચ્યો છે. આવી મોટી રચનાઓ કરવા છતાં તેમણે પોતાની લઘુતાનો નિર્દેશ એ પ્રશસ્તિમાં નોંધેલા શ્લોકમાં કર્યો છે, તે નોંધપાત્ર છે. તે નિર્દેશ આ પ્રમાણે છેઃ—

मतिविकलेनापि मया, गुरुभक्तिप्रेरितेन रचितेयम् ।
तस्मादियं विशोध्या, विद्वद्भिर्मयि कृपां कृत्वा ॥ ११ ॥

'શ્રીશાંતિનાથચરિત્ર'ની પ્રશસ્તિમાં પણ એ જ રીતે પોતાની લઘુતાનો ઉલ્લેખ મળી આવે છે.

तस्स य सीसेण इमं, अबुंतं मंदबुद्धिविहवेण ।
सिरिदेवचंदनामेण, सूरिणा जिणसुमत्तेण ॥
संतिनाहचरियं रइयं...

આ 'મૂલશુદ્ધિવૃત્તિ' ગ્રંથ તેમણે ખંભાતમાં વીહક શ્રેષ્ઠીના સુપુત્ર શ્રીવત્સે બંધાવેલી વસહી-ઉપાશ્રયમાં રહી સં. ૧૧૪૬ ના ફાગણ સુદિ ૫ ને ગુરુવારના પ્રથમ નક્ષત્રમાં પૂરો કર્યો. આ ગ્રંથનું સંશોધન શ્રીશીલભદ્ર જેવા શાસ્ત્રતત્ત્વજ્ઞોએ અણહિલપુરમાં કર્યું હતું અને તેની રચનામાં પોતાના શિષ્ય અશોકચંદ્ર ગણિએ સહાયતા કરી હતી; એમ તેમણે પ્રશસ્તિમાં જ નોંધ્યું છે.

આ શ્રીદેવચંદ્રસૂરિનો શિષ્ય સમુદાય વિશાળ હતો. સુપ્રસિદ્ધ કલિકાલસર્વજ્ઞ શ્રીહેમચંદ્રાચાર્ય પણ તેમના જ શિષ્ય હતા.

કથા બીજી:

આ કથાના સંપાદનમાં D P C M સંજ્ઞાવાળી ચાર પ્રતિઓનો મેં ઉપયોગ કર્યો છે. D સંજ્ઞક હાથપોથી અમદાવાદના ડેલાના ઉપાશ્રયના ભંડારમાંના દા. નં. ૩૨, પોથી નં. ૨૯ (ગ્રંથાનુક્રમ ૧૧૨૦)ના પત્રાંકઃ ૧૩૫ અને ૧૩૬ માંથી આ કથા પાઠ ઉતારી લીધો હતો. P સંજ્ઞાવાળી તાડપત્રીય પ્રતિ પાટણના શ્રીહેમચંદ્રાચાર્ય જ્ઞાનમંદિરના ભંડારના દા. નં. ૧૧૨, પોથી નં. ૧૩૫ની છે. તેના પત્રાંકઃ ૧૫૪ થી ૧૭૦ એટલે ૧૭ પત્રો છે. આનું માપ ૧૩ × ૧।। છે. પત્રનો છેલ્લો ભાગ ત્રૂટિત છે, બાકીનાં પત્રો સારી રીતે જળવાયાં છે. લિપિ સુંદર છે. આ પ્રતિમાં D C M આદર્શમાં આપેલી ૭૫ મી ગાથાના બે પાદ અને ૮૮ મી ગાથાનું પ્રથમ પાદ જોઠીને ૧૨૫ ગાથા સુધીનો પાઠ અધિક આપેલો છે, જે ખૂબ મહત્ત્વનો ગણાય. તેથી એટલો પાઠ તેમાંથી ઊતારી અહીં મૂક્યો છે.

C સંજ્ઞાવાળી તાડપત્રીય પોથી ખંભાતના શ્રીશાંતિનાથ ભંડારના દા. નં. ૧૧૨ પોથી નં. ૧ ની છે. તેમાં પત્રાંકઃ ૧૪૦ થી ૧૫૭ એટલે ૧૮ પત્રો છે. આમાં આ કથા ૮૯ ગાથામાં પૂરી થાય છે. તે પછી આની સાથે જ શ્રીમહેશ્વરસૂરિ રચિત નં. ૧૯ વાળી કાલકકથા, જેનો પરિચય આગળ આવશે, તે આપેલી છે. આ પોથી સં. ૧૩૬૫ માં લખાઈ છે. તેની પ્રશસ્તિયુક્ત પુષ્પિકા આ સંગ્રહના પૃષ્ઠ ૧૪૭ ઉપર આપી છે. પોથીનું માપ ૧૨ × ૧।। છે. M સંજ્ઞાવાળી મુદ્રિત પ્રતિ શ્રીસાગરાનંદસૂરિજીએ સંપાદિત કરેલી 'પુષ્પમાલા' નામે રતલામની શ્રીઋષભદેવ કેશરીમલ નામની સંસ્થાથી પ્રકાશિત થયેલ છે. તેમાં પત્રાંકઃ ૪૧૨ થી ૪૧૮ માં પણ ૮૯ ગાથાની જ આ કથા આપી છે. આ ત્રણે પ્રતિઓનાં પાઠાંતરો મેં ટિપ્પણીમાં નોંધ્યાં છે.

૪. મલધારી શ્રીહેમચંદ્રસૂરિ:

આ કથાના કર્તા મલધારી શ્રીહેમચંદ્રસૂરિ છે. તેમણે પોતે રચેલા 'ઉપદેશમાલાસૂત્ર' ઉપર 'પુષ્પમાલા' નામની સ્વોપજ્ઞ ટીકા ૧૩૮૬૮ શ્લોક પ્રમાણની રચી છે, તેમાં આ 'કાલકાચાર્યની કથા' આપેલી છે. 'પુષ્પમાલા'ની અંતે કર્તાએ પોતાની ગુરુપરંપરા દર્શાવતી પ્રશસ્તિ આપેલી છે, પરંતુ તેમાં આ કથાનો રચનાકાળ જણાવ્યો નથી.

પ્રશ્નવાહનકુળમાં હર્ષપુરીય નામના વિશાળ ગચ્છમાં શ્રીજયસિંહસૂરિ થયા. તેઓ મહાજ્ઞાની અને ઉત્કટ ચારિત્રશીલ હતા. તેમના શિષ્ય શ્રીઅભયદેવસૂરિ હતા. તેઓ અલ્પપરિગ્રહી હતા અને તેમના શરીર તેમજ વસ્ત્રોની મલિનતાથી 'મલધારી' એવા બિરૂદથી નવાજાયા.[૫] ગૂજરાત, શાકંભરી (સાંભર) અને ગ્વાલિયરના મહીપતિઓ પણ તેમની આજ્ઞા માથે ચડાવતા હતા.

શ્રીઅભયદેવસૂરિના શિષ્ય શ્રીહેમચંદ્રસૂરિ થયા. તેમના સંબંધમાં તેમની પરંપરામાં થયેલા શ્રીરાજશેખરસૂરિ, જેમણે સંવત ૧૩૭૮માં 'પ્રાકૃતદ્વ્યાશ્રયવૃત્તિ' રચી છે, તેમાં જણાવે છે કે તેઓ મૂળ પ્રદ્યુમ્ન નામે રાજસચિવ હતા. તેમણે પોતાની ચાર સ્ત્રીઓ તજી દઈ શ્રીઅભયદેવસૂરિના ઉપદેશથી તેમની પાસે દીક્ષા લીધી હતી. તેમના સમકાલીન શિષ્ય શ્રીચંદ્રસૂરિએ પ્રાકૃતમાં રચેલા 'મુનિસુવ્રતચરિત્ર'ની પ્રશસ્તિમાં વિસ્તૃત માહિતી આપી છે.[૬] તે પરથી જણાય છે કે, તેમની વ્યાખ્યાનકળાથી સિદ્ધરાજ જયસિંહ પ્રભાવિત થયો હતો. અને તેમના ઉપદેશથી જૈનધર્મનાં તત્ત્વો સમજીને તેની રસભરી ચર્ચા કરતો હતો. તેણે તેમના ઉપદેશથી જિન મંદિરો ઉપર કળશારોપણ કર્યા. તેણે જૈનધર્મ પર થતા અન્યતીર્થીઓના પ્રહારોની પીડા દૂર કરી. જૈન મંદિરોના દેવદાય (દેવનિધિના હકો) ચાલુ કર્યા. તેની પાસેથી તેમણે વર્ષમાં ૮૦ દિવસ અમારિ પળાવવાનું શાસન લખાવી લીધું.[૭] શત્રુંજયની યાત્રાએ જતા મોટા સંઘને લૂંટી લેવા જ્યારે ખેંગાર રાજાએ વંથલીમાં તેને રોકયો ત્યારે તેમણે એ રાજાને ઉપદેશ આપી સંઘને મુક્ત કરાવ્યો હતો.[૮]

આ હેમચંદ્રસૂરિએ અનેક ગ્રંથોની રચના કરી છે, જેની ગણના લગભગ એક લાખ શ્લોક પૂરની થાય.[૯] તેમની ગ્રંથરચના પૈકીની 'વિશેષાવશ્યક વૃત્તિ'માં ગણાવ્યા મુજબ આ પ્રમાણે છે:–૧ આવશ્યક ટિપ્પણ (અપરનામ–આવશ્યક પ્રદેશવ્યાખ્યા) શ્લોકસંખ્યા ૫૦૦૦, ૨ શતકનામા કર્મગ્રંથ શ્લોક સં. ૪૦૦૦, ૩ અનુયોગદ્વારસૂત્ર પર સંસ્કૃત વૃત્તિ શ્લોક સં. ૬૦૦૦, ૪ ઉપદેશમાળા સૂત્ર (અપરનામ

---

૫. सिरिपण्हवाहणकुलसंभूओ हरिसउरीयगच्छालंकारभूसिओ अभयदेवसूरी हरिसउराओ एगया गामाणुगामं विहरंतो सिरि-अणहिल्लवाडयपट्टणमागओ। ठिओ वाहिपएसे सपरिवारो। अन्नया सिरिजयसिंहदेवनरिंदेण गयखंधारूढेण रायवाडिआगएण दिट्ठो मलमलिणवत्थदेहो। राइणा रायखंधाओ उयरिऊण वंदिऊण दुक्करकारओ त्ति दिन्नं मलधारि त्ति नामं ॥ પૃ. ૭૭ પ્રકાશક: સિંધી જૈન ગ્રંથમાળા.

૬. જુઓ "પત્તનસ્થપ્રાચ્યજૈનભાંડાગારીયગ્રન્થસૂચી" પૃ. ૩૧૪

૭. જુઓ. રાજશેખરસૂરિએ સં. ૧૩૮૫માં રચેલી 'શ્રીધરકંદલીપંજિકા' અને સં. ૧૩૮૭માં રચેલી 'પ્રાકૃતદ્વ્યાશ્રય-વૃત્તિ'ની પ્રશસ્તિઓ.

૮. જુઓ: 'પત્તનસ્થપ્રાચ્યજૈનભાંડાગારીયગ્રન્થસૂચી' પૃ. ૩૨૧ પર ગાથા ૬૮ થી ૭૪.

૯. येनोपदेशमाला चक्रे, भवभावना च वृत्तियुता ।
अनुयोगद्वाराणां शतकस्य च विरचिता वृत्तिः ॥
मूलावश्यकटिप्पनकं, विशेषावश्यकीयवृत्त्याढ्यम् ।
येन प्रथितमन्थस्य, लक्षमेकं मनागूनम् ॥
તેમના શિષ્ય વિજયસિંહસૂરિ કૃત 'ધર્મોપદેશમાલા–વૃત્તિ'ની પ્રશસ્તિ.

પુષ્પમાલા) સ્વોપજ્ઞ વૃત્તિ સહિત શ્લોક સં. ૧૩૮૧૮, ૫ જીવસમાસસૂત્ર વૃત્તિ શ્લોક સં. ૧૩૦૦૦, ૭ નંદીચૂર્ણિ પર ટિપ્પણ, ૮ વિશેષાવશ્યક સૂત્ર પર વૃત્તિ શ્લોક સં. ૨૮૦૦૦

તેમના મુખ્ય શિષ્યો પૈકી ત્રણ હતા. ૧ વિજયસિંહસૂરિ, ૨ શ્રીચંદ્રસૂરિ, અને ૩ વિબુધચંદ્રસૂરિ.

કથા ત્રીજી:

આ કથા, એક માત્ર પ્રતિ ઉપરથી સંપાદિત કરવામાં આવી છે. આ 'કથાવલી'ની પ્રતિ પાટણના સંઘવી પાડાના ભંડારની તાડપત્રીય પોથી નં. ૯ની છે. આ કથાના બે ખંડોને બે પોથીઓમાં રાખેલા છે. પહેલામાં ૩૦૭ પત્રો છે જ્યારે બીજામાં ૩૦૨ છે. તેનું માપ ૩૪×૨ છે. પ્રતિ શુદ્ધ નથી. કહેવાય છે કે, આની માત્ર આ એક જ હાથપોથી મળી આવે છે. તેમાંના પત્રાંક: ૨૮૫ થી ૨૮૮માં આ કથાનો સદર્ભ છે, જે તેમાંથી જ મેં નકલ કરી લઇ અહીં મૂક્યો છે. સમગ્ર ગ્રંથ ગદ્યમાં છે અને ૨૪૦૦૦ શ્લોક પ્રમાણ છે. આ 'કથાવલી'માં ૨૪ તીર્થંકરો અને બીજા મહાપુરુષોનાં ચરિત્રો આપેલાં છે. શ્રીહેમચંદ્રાચાર્યે 'પરિશિષ્ટપર્વ'માં છેલ્લું વજ્રસ્વામીનું ચરિત્ર આપેલું છે, જ્યારે આમાં ઠેઠ શ્રીહરિભદ્રસૂરિ સુધીનાં ચરિત્રો આપેલાં છે. આ પોથી સં. ૧૪૯૭માં લખાઇ છે.

૫. શ્રીભદ્રેશ્વરસૂરિ:

શ્રીભદ્રેશ્વરસૂરિએ 'કથાવલી' નામનો ગ્રંથ રચ્યો છે, તેમાં આ કથા આપેલી છે. શ્રીભદ્રેશ્વરસૂરિ કઈ પરંપરાના અને કયા સમયમાં થયા હતા, એ સંબંધી કોઇ ઐતિહાસિક માહિતી મળી શકતી નથી. આની એક માત્ર બચેલી પોથી સં. ૧૪૯૭માં લખાઇ છે તેથી તેઓ તે પહેલાં થયા છે અને 'કથાવલી'માં આપેલાં ચરિત્રોમાં છેલ્લું ચરિત્ર શ્રીહરિભદ્રસૂરિનું છે, જેઓ સાતમી શતાબ્દિમાં થયા છે, તેના વચગાળાના સમયમાં થયા એટલું નક્કી છે.

'પત્તનસ્થપ્રાચ્યજૈનભાંડાગારીયસૂચી'ની શ્રી ચીમનલાલ દલાલે લખેલી અંગ્રેજી પ્રસ્તાવનામાં જણાવ્યું છે કે,

Kathavali is a Prakrta work in Prose by Bhadresvarasuri who flourished in the time of Karna.[૧૦] અર્થાત્ ગદ્ય પ્રાકૃતમાં 'કથાવલી'ની રચના કરનાર શ્રીભદ્રેશ્વરસૂરિ, રાજા કર્ણના રાજકાળમાં થયા. ચૌલુક્ય કર્ણદેવનો રાજત્વકાળ વિ. સં. ૧૧૨૦ થી ૧૧૫૯ સુધીનો છે. એટલે એ સમય લગભગમાં આ 'કથાવલી'ની રચના થઇ એમ મનાય. પરંતુ શ્રીદલાલનો આ નિર્ણય કયા પુરાવાના આધારે થયો છે તે જાણી શકાતું નથી.

જો આ નિર્ણય સાચો હોય તો તેઓ 'મૂલશુદ્ધિ ટીકા' (રચના સં. ૧૧૪૭)ના કર્તા શ્રી દેવચંદ્રસૂરિના સમકાલીન કે કંઈક પહેલાં થયા હોય એમ ગણાય. આથી એ ફલિત થાય કે શ્રીભદ્રેશ્વરસૂરિ કે શ્રીદેવચંદ્રસૂરિ એક બીજાની રચનાઓ જોઇ શકયા નહિ હોય બંનેનાં કથાવર્ણનો જોતાં બંનેની સામે જુદી જુદી કથા–પરંપરાઓ છે એ પણ આ હકીકતનું સમર્થન કરે છે.

કથા ચોથા:

આ કથાની એક તાડપત્રીય પ્રતિ પાટણ સંઘ ભંડારના દા. નં. ૬૮ પોથી નં. ૮૦ની છે. તેનાં પત્રાંક: ૧૨૫ થી ૧૪૪ એટલે ૨૦ પત્રો છે. આના પરથી નકલ કરીને આ કથા અહીં આપી છે. તેનું માપ ૧૩×૧॥ છે. છેલ્લા પત્રનો ખૂણો તૂટી ગયો છે. ક્યાંઇ ક્યાંઈ અક્ષર દોષો છે પણ એકંદરીતે પ્રાયઃ અશુદ્ધ છે. આ કથાની અંતે પુષ્પિકા વગેરે કંઈ જ નથી. પરંતુ તેની સ્થિતિ ઉપરથી જણાય છે કે, તે તેરમા સૈકા લગભગમાં લખાઇ હશે.

---

૧૦. જુઓ. એ પુસ્તકની અંગ્રેજી પ્રસ્તાવના પૃ૪ ૫૬.

આ કથામાં કર્તાનું નામ આપેલું નથી, એટલે એ સંબંધે કશો નિર્ણય કરી શકાય તેમ નથી. એની રચના ઉપરથી લાગે છે કે, આ કથા કોઇ ઔપદેશિક ગ્રંથના વિવરણમાં દૃષ્ટાંત રૂપે આલેખાઈ હોવી જોઇએ.

કથા પાંચમી:

આ કથાના સંપાદનમાં મેં બે હાથપોથીઓનો ઉપયોગ કર્યો છે. તેમાંની એક P સંજ્ઞાવાળી પાટણના ભંડારની તાડપત્રીય પોથી ૫ પત્રોની છે, જેનું માપ ૨૩ા × ૨ છે. પ્રતિ પ્રાયઃ અશુદ્ધ છે અને લિપિ પણ સારી છે. લગભગ તેરમા સૈકામાં લખાઈ હોય એમ જણાય છે. તેમાંનાં પાઠાંતરો ટિપ્પણમાં નોંધ્યાં છે.

બીજી પ્રતિ શ્રીસારાભાઈ નવાબના સંગ્રહની છે. તેનાં ૧૩ પત્રો છે. એકંદર આ પ્રતિની સ્થિતિ અને લિપિ સુંદર છે. આમાં ચાર સુંદર ચિત્રો છે. મૂળ 'કાલકકથા' ૧ અ પત્રમાં પૂરી થાય છે અને તે પછી ૪૮ શ્લોકવાળી મોટી પ્રશસ્તિ છે, જે આ સંગ્રહના પૃષ્ઠ ૬૦ ઉપર આપવામાં આવી છે. આ પ્રતિ સં. ૧૪૭૩ માં લખાઈ છે, આ પ્રશસ્તિમાં ઉલ્લેખાયેલ ચિત્રકાર દઇયાકનું નામ મહત્ત્વનું ગણાય, જે ચિત્રકળાના ગવેષકો માટે ઉપયોગી છે. આ પ્રતિ ઉપરથી જ નકલ કરી લેવામાં આવી હતી.

૬. શ્રીધર્મઘોષસૂરિઃ

આ કથાની સમાપ્તિમાં આ રીતે ઉલ્લેખાયું છે— **इति श्रीधर्मघोषसूरिकृता श्रीकालिकाचार्यकथा समाप्ता** —આ નોંધ ઉપરથી આ કથાના કર્તા શ્રીધર્મઘોષસૂરિ હોવાનું જણાય છે. પરંતુ એક જ અરસામાં એકથી વધુ ધર્મઘોષસૂરિ થયાનાં આપણને પ્રમાણો મળે છે; છતાં આ ધર્મઘોષસૂરિ તેમની નિશ્ચિત લેખન-પ્રણાલી દ્વારા પરખાઇ આવે છે. આ ધર્મઘોષસૂરિ પોતાની પ્રત્યેક કૃતિમાં તેમના ગુરુ અને જ્યેષ્ઠ ગુરુભ્રાતાના નામોનો ઉલ્લેખ પ્રકારાન્તરે પણ કરે જ છે. એ રીતે આ કથાની ગાથામાં પણ એ નામોના ઉલ્લેખ સાથે પોતાના નામને ય ગોપવેલું અછતું રહેતું નથી. એ ગાથા આ પ્રકારે છે—

हयपडिणीओ कयतित्थउन्नइ जयउ कालगायरिओ ।
विज्जाणं दरिसी णयदेविंदो धम्मकित्तिवरो ॥

આ નોંધ ઉપરથી શ્રીધર્મઘોષસૂરિ, જેમનું નામ આચાર્ય થયા પહેલાં ધર્મકીર્તિ હતું, તેઓ તપાગચ્છીય દેવેન્દ્રસૂરિના શિષ્ય હતા. વળી દેવેન્દ્રસૂરિના બીજા શિષ્ય શ્રીવિદ્યાનન્દસૂરિ તેમના જ્યેષ્ઠ ગુરુ ભાઈ થતા હતા; તેમના નામોનો ઉલ્લેખ ઉપરની ગાથામાં જોવાય છે.

શ્રીધર્મઘોષસૂરિની વિગત ઉપાધ્યાય શ્રીધર્મસાગરે રચેલી "તપાગચ્છપટ્ટાવલી"[૧૧] તેમજ શ્રી-મુનિસુંદરસૂરિએ રચેલી "ગુર્વાવલી" માં વિસ્તારથી આપી છે.

ઉજ્જૈનના રહેવાસી શ્રેષ્ઠી જિનભદ્રને બે પુત્રો હતા. મોટાનું નામ વીરધવલ અને નાનાનું નામ ભીમકુમાર. આ બંને કુમારો શ્રીદેવેન્દ્રસૂરિના ઉપદેશથી પ્રભાવિત થતાં દીક્ષા લેવા તૈયાર થયા. તેમાં વીરધવલે તો પોતાના લગ્નોત્સવને જ દીક્ષોત્સવમાં ફેરવી નાખ્યો. સંવત ૧૩૦૨ માં શ્રીદેવેન્દ્રસૂરિ પાસે વીરધવલે દીક્ષા લઈ વિદ્યાનન્દ નામ ધારણ કર્યું. ઉત્કટ ચારિત્ર્યને પાળતાં તેઓ સિદ્ધાન્તના પારગામી થયા. તેમણે પોતાના ગુરુને ગ્રંથરચનામાં સહાયતા કરી હતી, એ સિવાય "વિદ્યાનન્દવ્યાકરણ" ગ્રંથ તેમણે રચ્યો હતો.[૧૨]

કેટલોક સમય વીત્યા પછી ભીમકુમારે પણ મોટા ભાઇના માર્ગનું અનુસરણ કર્યું. ભીમકુમાર

---

૧૧. "શ્રી તપાગચ્છ પટ્ટાવલિ" ભા. ૧ પૃષ્ઠ ૧૬૮, ૧૬૯ વગેરે પ્રકાશકઃ શ્રીવિજયનીતિસૂરીશ્વરીજી લાયબ્રેરી અમદાવાદ. તેમજ 'ગુર્વાવલી" પૃષ્ઠ ૧૬ થી ૨૭ પ્રકાશકઃ યશોવિજય જૈન ગ્રંથમાળા, ભાવનગર.

૧૨. विद्यानन्दाभिधं तेन, कृतं व्याकरणं नवम् ।
भाति सर्वोत्तमं स्वल्पसूत्रं बह्वर्थसंग्रहम् ॥ ગુર્વાવલીઃ શ્લોકઃ ૧૭૧.



Fig. 6

चित्र ६

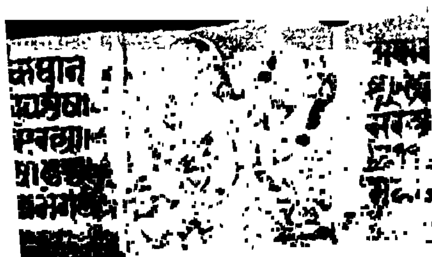


Fig. 7

चित्र ७

દીક્ષા લઈ ધર્મકીર્તિ નામે ઓળખાયા. તેઓ વિદ્યાભ્યાસ કરીને જ્યોતિષ્, મંત્ર અને સિદ્ધાંતના પ્રખર-વેત્તા ગણાયા.

તેમણે 'સંઘાચારભાષ્ય'ની રચના કરી. એ સિવાય કેટલાંયે સ્તુતિ–સ્તોત્રોની રચના કરી છે જે પૈકી "કાયસ્થિતિસ્તવ, ભવસ્થિતિસ્તવ, ચતુર્વિંશતિજિનસ્તવ, વળી ત્રસ્તાશર્મ સ્તવ, યૂયં યૂવાં ત્વં સ્તવ સુઅધમ્મ સ્તવ, દેવેન્દ્રૈરનિશં સ્તવ, जय वृषभ વગેરે આદિ પદવાળાં સ્તવોની રચના કરી છે

આ કથા–રચનામાં તેમણે આગમો અને સિદ્ધાંત ગ્રંથોના ઘણા ઉલ્લેખો ટાંકયા છે એટલું જ નહિ કથાની અંતે તેઓ कप्प–निसीह–कहायलिपमियणुसारेण—અર્થાત્–બૃહત્કલ્પસૂત્ર, નિશીથસૂત્ર અને કથાવલીને સામે રાખીને આ કથાની રચના કર્યાનું પ્રમાણ આપે છે. આ બધા ઉપરથી તેમનું સૈદ્ધાંતિક અવગાહન ઊંડું હતું, તેની પ્રતીતિ થાય છે.

તેઓ પ્રખર માંત્રિક હતા. હઠવિદ્યાના જાણકાર એક યોગીની શકિતને તેમણે બાંધી લીધી હતી.[13] તેઓ વિષાપહારિણી ઔષધિઓ વગેરેના પણ જાણકાર હતા.

તેમની વ્યાખ્યાન–શૈલી અપૂર્વ હતી. પેથડ નામનો મંત્રી તેમની વિદ્વત્તાથી આકર્ષાયો હતો અને તેણે તેમના ઉપદેશથી સં. ૧૩૨૦ માં અને તે પછી જુદા જુદા ગામોમાં જિનમંદિરો બંધાવ્યાં હતાં.[14]

શ્રીદેવેન્દ્રસૂરિનો સ્વર્ગવાસ સં. ૧૩૨૭ માં થયો હતો અને તેર દિવસ પછી તેમના પટ્ટધર વિદ્યાનન્દસૂરિનો પણ સ્વર્ગવાસ થયો. આથી દેવેન્દ્રસૂરિની પાટે ૪૬મા પટ્ટધર શ્રીધર્મકીર્તિ, ધર્મઘોષસૂરિ નામ ધારણ કરીને આવ્યા તેઓ તીર્થ–પ્રભાવના આદિ અનેક ધર્મકાર્યો અને ઘણી કૃતિઓનું નિર્માણ કરી સં. ૧૩૫૭ માં કાળધર્મ પામ્યા.[15]

કથા છઠ્ઠી:

આ કથાની એક સચિત્ર પ્રતિ પાટણના શ્રીહેમચંદ્રાચાર્ય જ્ઞાનમંદિરના ભંડારના દા. નં. ૪૧ પોથી નં. ૭૬૦ની છે. તેનાં ૧૭ પત્રો છે. પ્રતિની સ્થિતિ અને લિપિ સારાં છે અને તેમાં સુંદર ૭ ચિત્રો આપેલાં છે. તેનું માપ ૧૧॥×૪॥ છે. આ પ્રતિ ઉપરથી નકલ કરીને આ કથા અહીં આપવામાં આવી છે.

આ પ્રતિમાં કર્તાનું નામ આપ્યું નથી. પરંતુ આ હાથપોથી સં. ૧૪૯૦માં લખાઈ છે એટલી જ માત્ર અંતે નોંધ છે એટલે તે પહેલાં આ કથા રચાઈ; એટલું નક્કી છે. વળી શ્રીધર્મઘોષસૂરિ કૃત (કથા નં. ૫) કથામાં આપેલી ગાથા નં. ૫ થી ૧૧મી સુધીની ગાથાઓ આ કથામાં પણ ગાથા નં. ૧૩ થી ૧૯ પર આપેલી છે, જે એક બીજાના અક્ષરશઃ ઊતારારૂપે છે. વળી મલધારી શ્રીહેમચંદ્રસૂરિ કૃત (કથા નં. ૨) કથામાં આપેલી ગાથા નં. ૩ થી ૫ મી સુધીની ગાથાઓ પણ આ કથામાં ગાથા નં. ૪ થી ૬ પર સીધા ઊતારારૂપે આપેલી છે.

આ સમગ્ર કથાને બીજી કથાઓની તુલનાએ અવલોકીએ તો થોડાક ફેરફાર કે પદ–પરિવર્તનો કરીને આખી કથાનું ઘડતર થયું હોય એમ લાગ્યા વિના રહેતું નથી. એટલે મલધારી શ્રીહેમચંદ્રસૂરિ અને શ્રીધર્મઘોષસૂરિના જ ઊતારાઓ આ કથાકારે લીધા હોય એમ માનવામાં ખાસ બાધ નથી. આ

૧૩. "સોમસૌભાગ્યકાવ્ય" સર્ગ ૩ શ્લોકઃ ૪૧ થી ૪૫, તેમજ "ગુર્વાવલી" શ્લોક ૨૨૧ થી ૨૨૪

૧૪. प्रबोधितो येन नयेन साधुः, पृथ्वीधरः साधुपुरन्दरोऽसौ ।
स्फारान् विहारांश्चतुरश्चतुर्भिः, समन्वितांशीतिमितानकार्षीत् ॥ સોમસૌભાગ્યકાવ્યઃ સર્ગ ૩ શ્લોક ૩૬.
આ જૈન મંદિરો કયા કયા ગામોમાં બંધાવ્યાં તેની વિગત માટે જુઓઃ ગુર્વાવલી શ્લોક ૧૯૧ થી ૨૦૧.

૧૫. यः स्वर्गमापत् तुरगेषुविश्वमितेऽब्दके १३५७ विक्रमतः क्षितीन्द्रात् ।
श्रीधर्मघोषः कृतपुण्यपोषः, स रातु संघाय विभुः सुखानि ॥ ગુર્વાવલીઃ શ્લોકઃ ૨૫૬.

ઉપરથી એમ કહી શકાય કે સં. ૧૩૦૦ થી સં. ૧૪૯૦ સુધીના વચગાળાના સમયમાં આ કથા રચાઇ હોવી જોઇએ.

કથા સાતમી:

આ કથાની એક માત્ર તાડપત્રીય પોથી પાટણના શ્રીહેમચંદ્રાચાર્ય જ્ઞાનમંદિરના ભંડારના દા. ૭૧, પોથી નં. ૮૪ની છે. આ પ્રતિનાં ૨૧ પત્રો છે. અંતિમ પત્ર પૂર્વભાગમાં અર્ધ તૂટેલું છે. પ્રતિની સ્થિતિ અને લિપિ એકંદર સારી છે અને પ્રાયઃ અશુદ્ધ છે. તેનું માપ ૧૪ાા × ૧ાા છે. આ પ્રતિની સ્થિતિ જોતાં લગભગ ચૌદમા સૈકામાં લખાઇ હોય એમ લાગે છે. આના ઉપરથી નકલ કરીને આ કથા અહીં આપવામાં આવી છે.

આ કથાના કર્તા કોણ છે; એ સંબંધી જાણવાને કશું સાધન પ્રાપ્ત થયું નથી.

કથા આઠમી:

આ કથાના સંપાદનમાં મેં A B C D1, D2, D3. સંજ્ઞાવાળી છ પ્રતિઓનો ઉપયોગ કર્યો છે. A સંજ્ઞક પ્રતિ અમદાવાદના ડેલાના ઉપાશ્રયના ભંડારમાં કુકડેશ્વરથી આવેલા હસ્તલિખિત ગ્રંથોમાંની સચિત્ર કલ્પસૂત્રની અંતે આપેલી આ કથા છે. આની લિપિ સુંદર મોટા અક્ષરોની છે. એકંદર પ્રતિ શુદ્ધ છે. તેનું માપ ૧૦ાા × ૪ાા છે. તેની અંતે પ્રશસ્તિ કે પુષ્પિકા વગેરે કંઈ જ નથી. પણ લગભગ સોળમા સૈકામાં લખાયેલી જણાય છે. આ પ્રતિ ઉપરથી નકલ કરી લેવામાં આવી હતી.

બીજી B સંજ્ઞાવાળી પ્રતિ મુનિરાજ શ્રીપુણ્યવિજયજી મહારાજશ્રી પાસેથી મળી હતી. આ પ્રતિમાં પાંચ ચિત્રો છે. પ્રતિનું આલેખન શુદ્ધ નથી. ત્રીજી C સંજ્ઞાવાળી પ્રતિ લીંબડીના શેઠ આણંદજી કલ્યાણજી જૈન પુસ્તક ભંડારના દા. નં. ૧૨ પોથી નં. ૩૮ની છે. તેનાં પત્રાંક ૧૦૩ થી ૧૦૮ એટલે ૬ પત્રો છે. તેનું માપ ૧૦ × ૩ાા છે. આ પ્રતિ સામાન્યતઃ તાડપત્રના આકારની છે. આ પ્રતિની સ્થિતિ અને લિપિ સારી છે. લેખન બહુ શુદ્ધ નથી. આ પ્રતિ સં. ૧૪૮૧ માં લખાઇ છે; એવી નોંધની પુષ્પિકા આ સંગ્રહના પૃષ્ઠ ૯૦ માં આપેલી છે.

D1, D2, D3. સંજ્ઞાવાળી ત્રણ પ્રતિઓ અમદાવાદના ડેલાના ઉપાશ્રયના ભંડારમાંથી મળી હતી. D1, સંજ્ઞક પ્રતિ લગભગ પંદરમા સૈકામાં લખાયેલી જણાય છે, જ્યારે D2 પ્રતિ તાડપત્રીય આકારમાં સં. ૧૪૯૭માં લખાઇ છે અને D3 સંજ્ઞક પ્રતિ સં. ૧૫૦૬ માં લખાઈ છે. આ ત્રણે પ્રતિઓ પૈકી પાછલી બે કરતાં પહેલી કંઈક શુદ્ધ લખાયેલી છે. આ પ્રતિઓના પોથી નંબર અને પત્ર સંખ્યા નોંધવી રહી ગઇ છે. આ બધી પ્રતિઓમાંથી શુદ્ધ પાઠોનાં પાઠાંતરો લીધાં છે.

આ સિવાય ખંભાતના ભંડારની એક તાડપત્રીય પ્રતિ ૧૨ પત્રોની મળી હતી. આના બાર પત્રોમાં ૯૭મો શ્લોક અડધો આપેલો છે અને તે પછીનું પત્ર નષ્ટ થઇ ગયું છે, વળી ૯ મું પત્ર પણ ગૂમ થઈ ગયું છે. આનું માપ ૧૨ાા × ૨ાા છે. બીજી પ્રતિ અમદાવાદના ડેલાના ઉપાશ્રયના ભંડારની મળી હતી. પણ આ બંને પ્રતિઓ ખૂબ અશુદ્ધ હોવાથી તેનો ઉપયોગ મેં કર્યો નથી.

૭. શ્રીભાવદેવસૂરિ:

આ કથાના કર્તા શ્રીભાવદેવસૂરિ છે. તેઓ પોતે જ કાલકસૂરિના સંતાનીય હોવાથી તેની નોંધ કથાના અંતે આ રીતે આપે છે—

ताण कालगसूरीण, वंसुपन्नेण निम्मिया ।
सूरिणा भावदेवेण, एसा संखेवओ कहा ॥

આ કથાકારે "શ્રીપાર્શ્વનાથચરિત્ર" ની સંસ્કૃતમાં સં. ૧૩૧૨ માં રચના કરી છે અને તેની પ્રશસ્તિમાં તેમની પરંપરાની વિગત આપી છે. તેઓ શ્રીકાલકસૂરિસંતાનીય અને ચંદ્રકુળના ષંડિલ-

ગચ્છમાં થયેલા શ્રીભાવદેવસૂરિ, તેમના શિષ્ય શ્રીવિજયસિંહસૂરિ, તેમના શિષ્ય શ્રીવીરસૂરિ, તેમના શિષ્ય શ્રીજિનદેવસૂરિ અને એ જ ક્રમે ફરીથી થયેલા તે જ નામની શિષ્ય પરંપરાના આચાર્યો થયા તેમાં શ્રીજિનદેવસૂરિના શિષ્ય શ્રીયશો(ભદ્રસૂરિ) અને તેમના શિષ્ય શ્રીભાવદેવસૂરિ થયા; જેમણે આ "કાલિકાચાર્ય કથા" અને "શ્રીપાર્શ્વનાથચરિત"ની રચના કરી. તેમની ગુરુપરંપરા નીચે મુજબ છે—

ચન્દ્રકુળ—ખંડિલગચ્છ—કાલકસૂરિસંતાનીય

શ્રીભાવદેવસૂરિ
|
શ્રીવિજયસિંહસૂરિ
|
શ્રીવીરસૂરિ
|
શ્રીજિનદેવસૂર
|
શ્રીભાવદેવસૂરિ
|
શ્રીવિજયસિંહસૂરિ
|
શ્રીવીરસૂરિ
|
શ્રીજિનદેવસૂરિ
|
શ્રીયશો(ભદ્રસૂરિ)
|
શ્રીભાવદેવસૂરિ—પ્રસ્તુત કથાકાર (સં. ૧૩૧૨)[૧૬]

---

१६. आसीत् स्वामिसुधर्मसन्ततिभवो देवेन्द्रवन्द्यक्रमः, श्रीमान् कालिकसूरिरद्भुतगुणग्रामाभिरामः पुरा ।
जीयादेष तदन्वये जिनपतिप्रासादतुङ्गाचलभ्राजिष्णुर्मुनिरत्नगौरवनिधिः खण्डिलगच्छाम्बुधिः ॥४॥
तस्मिंश्चान्द्रकुलोद्भवः कुवलयोद्बोधैकबन्धुर्यशोज्योत्स्नापूरितविष्टपो विधुरिव श्रीभावदेवो गुरुः ।
यस्याख्यानसमानमेष बहुधो व्याधस्यमाणोऽधुना गच्छोऽगच्छदतुच्छगूर्जरभुवि प्रष्ठां प्रतिष्ठामिमाम् ॥५॥
मनसि घनविवेकस्नेहसंसेकदीप्तो, द्युतिमतनुत यस्य ज्ञानरूपः प्रदीपः ।
असमतमतमांसि ध्वंसयन्नग्रणाऽसौ, न खलु मलिनिमानं किन्तु कुत्रापि चक्रे ॥६॥
श्रीमाँस्ततो विजयसिंहगुरुर्मुनीन्द्रमुक्तावलीविमलनायकतां वितेने ।
ज्योतिः समुज्ज्वलतरं विकिरन् धरित्र्यां चित्रं न यस्तरलतां कलयाञ्चकार ॥७॥
दाक्षिण्यैकनिधिर्व्यधात्र सहजे देहेऽप्यहो ! वाञ्छितं, कारुण्यामृतवारिधिर्विनिदधे गुप्तौ स्वकीयं मनः ।
शान्तात्मानुचरं चिरस्य विनिजग्राहेन्द्रियाणां गणं, यो विज्ञातसमस्तवस्तुरभवत् तुल्यश्च हेमाश्मनोः ॥८॥
तदीयपट्टेऽजनि वीरसूरिर्यन्मानसे निर्मलदर्पणाभे ।
निरूपयामास सरस्वती सा त्रैविद्यविद्यामयमात्मरूपम् ॥९॥
सदाभ्यासावेशप्रथितपृथुमन्थानमथनादवाप्तं तर्काब्धेर्विबुधपतिसिद्धैरसमहितम् ।
यदीयं वाग्ब्रह्माऽमृतमकृत दर्पज्वरभरप्रशान्तिं निःशेषक्षितिवलयवादीन्द्रमनसाम् ॥१०॥

શ્રીભાવદેવસૂરિના ગુરુ શ્રીયશોભદ્રસૂરિ સંબંધે પણ કાંઈ જાણવા મળતું નથી.

"શ્રીપાર્શ્વનાથચરિત" ના અવલોકન ઉપરથી જણાય છે કે શ્રીભાવદેવસૂરિ મહાવૈયાકરણ, કાવ્ય-સાહિત્યના પ્રખર જ્ઞાતા, લૌકિકશાસ્ત્રોનું જ્ઞાન ધરાવનારા રસિક જિજ્ઞાસુ, સામુદ્રિકશાસ્ત્ર, અને ચિકિત્સા-શાસ્ત્રના પારંગત તેમજ જિનાગમ શાસ્ત્રોના ઊંડા ગવેષક હતા.

આ સિવાય તેમણે "યતિદિનચર્યા" અને આઠ પ્રકરણવાળો "અલંકાર સાર" નામનો ગ્રંથ રચ્યો છે. આ બંને ગ્રંથોની હાથપોથીઓ વડોદરામાં પ્રવર્ત્તક શ્રીકાંતિવિજયજીના ગ્રંથ ભંડારમાં છે.

કથા નવમી

આ કથાના સંપાદનમાં મેં L1, L2, D1, D2 સંજ્ઞાવાળી ચાર પ્રતિઓનો ઉપયોગ કર્યો છે. તેમાંથી L1 અને L2 સંજ્ઞાવાળી બે પ્રતિઓ લીંબડીના શ્રી આણંદજી કલ્યાણજીના પુસ્તક ભંડારની છે. "લીંબડી–જ્ઞાન મંદિરના હસ્તલિખિત ગ્રંથોનું સૂચીપત્ર" નામના તે ભંડારના પ્રકાશિત સૂચીમાં જણાવેલ નંબર ક્રમશઃ ૫૦૭ અને ૫૦૪ની આ હાથપોથીઓ છે. પહેલીપ્રતિનાં ૮ પત્રો છે અને તેમાં આઠ ચિત્રો છે. આ પ્રતિ કંઈક જીર્ણ છે પણ લિપિ સારી છે. તેનું માપ ૧૦॥×૪॥ છે. આ પ્રતિ લગભગ પંદરમા સૈકાના ઉત્તરાર્ધમાં લખાઇ હોય એમ લાગે છે. આ આદર્શ ઉપરથી પ્રતિલિપિ કરવામાં આવી હતી. બીજી પ્રતિ બે પત્રની છે અને સં. ૧૫૭૭માં લખાયાની તેની અંતે આપેલી પુષ્પિકા, જે આ સંગ્રહના પૃષ્ઠ ૯૬ ઉપર આપી છે, તેમાં નોંધ છે.

ત્રીજી અને ચોથી D1 અને D2 સંજ્ઞક પોથીઓ અમદાવાદના ડેલાના ઉપાશ્રયના ભંડારની છે. તેમાંની પહેલી પાંચ પત્રોની છે. આ પ્રતિ સં. ૧૫૬૬માં લખાયાની અંતે પુષ્પિકા છે, જે આ સંગ્રહના પૃષ્ઠ ૯૬ ઉપર આપવામાં આવી છે. મને મળેલી બધી પ્રતિઓ કરતાં આ પ્રતિમાં ૫૭મો એક શ્લોક વધારે આપેલો છે, જે આ કથાના રચયિતા અને રચના કાળનો ઉલ્લેખ કરે છે. આ પ્રતિ સચિત્ર છે અને લિપિ સાધારણ છે. ચોથી D2 સંજ્ઞક પ્રતિ ૮ પત્રોની છે. લિપિ સારી છે પણ પાઠ શુદ્ધ નથી. આ ત્રણે પ્રતિઓનાં ઉપર્યુક્ત પાઠાંતરો નોંધ્યા છે.

૮. શ્રી ધર્મપ્રભસૂરિઃ

ઉપર્યુક્ત D1 સંજ્ઞાવાળી પ્રતિમાં, જે એક વધારાનો શ્લોક આપ્યો છે તે આ છેઃ—

इति श्रीकालिकाचार्यकथा संक्षेपतः कृता ।
अष्टाङ्कयक्ष वर्षेऽसौ (१३८९) श्रीधर्मप्रभसूरिभिः ॥

આ નોંધ આ કથાના કર્તા શ્રી ધર્મપ્રભસૂરિએ સં૦ ૧૩૮૯માં આની રચના કર્યાની માહિતી પૂરી પાડે છે "અંચલ ગચ્છીય પટ્ટાવલી" ઉપરથી શ્રીધર્મપ્રભસૂરિ વિષેની હકીકત આ પ્રમાણે મળે છે. "તેઓ ભિન્નમાલના શ્રીમાલી શેઠ લીંબા અને તેમનાં પત્ની વિજલદેના ધર્મચંદ્ર નામે પુત્ર હતા. તેમનો જન્મ

तस्मादभूत् संयमराज्यनेता, मुनीश्वरः श्रीजिनदेवसूरिः ।
यो धर्ममारोप्य गुणे विशुद्धध्यानेषुणा मोहरिपुं विभेदे ॥११॥
आद्यनामक्रमेणैवं प्रसर्पति गुरुक्रमे ।
पुनः श्रीजिनदेवाख्या बभूवुर्वरसूरयः ॥१२॥
येषां पादारविन्दारुणनखशिखारागभूयोऽभिरज्यल्लक्ष्मीलीलानिवासान् विमलगुणभृतो भेजिरे राजहंसाः ।
आकृष्टानेकलोकभ्रमरकृतनमस्कारझङ्काररम्यो, येषामद्यापि लोके स्फुरति परिमलोऽसौ यशोनामधेयः ॥१३॥
तेषां विनेयविनयी बहु भावदेवसूरिः प्रसन्नजिनदेवगुरुप्रसादात् ।
श्रीपत्तनाख्यनगरे रविविश्व(१३१२)वर्षे, पार्श्वप्रभोश्चरितरत्नमिदं ततान ॥१४॥

જુઓ 'શ્રીપાર્શ્વનાથચરિત'ની પ્રશસ્તિઃ પ્રકાશકઃ યશોવિજય જૈન ગ્રંથમાળા, ભાવનગર.

સં. ૧૩૩૧ માં થયો હતો. અને સં. ૧૩૪૧ માં જાલોરમાં જ વિધિપક્ષ અંચલગચ્છીય શ્રીદેવેન્દ્રસૂરિ પાસે દીક્ષા લીધી હતી. સં. ૧૩૫૯ માં તેઓએ આચાર્યપદ મેળવ્યું. સં. ૧૩૭૧ માં પાટણમાં તેઓ ગચ્છનાયક થયા. તેઓ ૬૩ વર્ષની વયે આસોટી ગામમાં સં. ૧૩૯૩ માં સ્વર્ગસ્થ થયા."[૧૭]

આ સિવાય તેમણે "ત્રૈલોક્યપ્રકાશ" નામનો જ્યોતિષ વિષયનો ગ્રંથ રચ્યો છે. તેમાં "ચૂડામણિ-સારોદ્ધાર" ને અનુસારે "અર્ઘકાણ્ડ" લખ્યો છે એમ તેમણે તે "અર્ઘકાણ્ડ"ની આદિમાં જ अतः परं चूडामणिसारोद्धारेणार्घकाण्डमुच्यते ના કથનદ્વારા સૂચવ્યું છે.

શ્રીમોહનલાલ દેસાઈ[૧૮] અને શ્રીબુદ્ધિસાગરસૂરિજીએ[૧૯] નોંધ્યું છે કે "શ્રીધર્મપ્રભસૂરિનું બીજું નામ પ્રજ્ઞાતિલકસૂરિ હતું." આ શા આધારે લખાયું છે તે જાણવામાં આવ્યું નથી.

શ્રીધર્મપ્રભસૂરિના શિષ્યો પૈકી શ્રીસિંહતિલકસૂરિ અને શ્રીરત્નપ્રભનાં નામ મળે છે. શ્રીરત્નપ્રભે સં. ૧૩૯૨ માં "અંતરંગસંધિ" અપભ્રંશમાં રચી હતી.[૨૦]

કથા દશમી:

આ કથાની એક તાડપત્રીય હાથપોથી પાટણના શ્રીહેમચંદ્રાચાર્ય જ્ઞાનમંદિરના દા. નં. ૬૯ પોથી નં. ૮૧ ની મળી હતી. તેનાં પત્રાંક: ૧૩૯ થી ૧૫૧ એટલે ૧૩ પત્રો છે. તેમાં ૧૪૧ મું પત્ર ગુમ થયેલું છે; તેથી આમાં એટલો પાઠ રહી ગયો છે. તેનું માપ ૧૩ાા × ૨ા છે. લિપિ સારી છે પણ ખૂબ ભુંસાઈ ગઈ છે. છેલ્લું પત્ર તૂટેલું છે.

આ કથાની બીજી પ્રતિની નોંધ પાટણના ખેતરવસી ભંડારમાં હોવાનું પાછળથી જણાયું. તેનો ઉપયોગ કરાય એટલો સમય નહોતો.

૯. શ્રીવિનયચંદ્રસૂરિ:

પ્રસ્તુત આદર્શ સિવાયની બીજી પ્રતિની નોંધ "પત્તનસ્થપ્રાચ્યજૈનભાંડાગારીયગ્રંથસૂચી" નામના પુસ્તકના પૃષ્ઠ ૨૬૧ ઉપરથી જે મળે છે તેમાં અંતે એક શ્લોક વધારે આપ્યો છે. જે આ કથાના કર્તા અને તેમના ગુરુનું પ્રમાણ આ રીતે આપે છે:

सिरिरविप्पहसूरीणं, सीसेणं विणयचंदनामेण ।
पज्जोसवणाकप्पो, पसो संखेवओ विहिओ ॥

આટલી માત્ર નોંધ આ કથાકારનો કંઈક વિસ્તૃત પરિચય મેળવવા માટે પ્રેરક બને છે.

શ્રીરવિપ્રભસૂરિના શિષ્ય શ્રીવિનયચંદ્ર કાવ્ય-સાહિત્યના પ્રખર વિદ્વાન હતા. તેમણે સં. ૧૨૮૫ લગભગમાં "શ્રીપાર્શ્વનાથચરિત" આદિ વીશ પ્રબંધોની રચના કરી હતી.[૨૧] તેમનો "કવિશિક્ષા" નામનો કાવ્ય-સાહિત્ય પર રચેલો (વિનયાંક) ગ્રંથ અદ્યાવધિ અપ્રકાશિત "પત્તનસ્થપ્રાચ્યજૈનભાંડાગારીય ગ્રંથસૂચી"ના પૃષ્ઠ ૪૮ ઉપર નોંધેલો છે આ ગ્રંથના પ્રથમ શ્લોકમાં તેઓ પ્રતિજ્ઞા કરતાં કહે છે કે—

नत्वा श्रीभारतीं देवीं, बप्पभट्टिगुरोर्गिरा ।
काव्यशिक्षां प्रवक्ष्यामि, नानाशास्त्रनिरीक्षणात् ॥

અર્થાત્—શ્રીસરસ્વતી દેવીને નમસ્કાર કરીને હું આ 'કાવ્યશિક્ષા' નામનો ગ્રંથ વિવિધ શાસ્ત્રોનું

---

૧૭. "અંચલગચ્છીય મોટી પટ્ટાવલી" પૃષ્ઠ ૨૧૮.
૧૮. "જૈન ગૂર્જર કવિઓ" ભા. ૨ પૃષ્ઠ ૭૬૯
૧૯. "ગચ્છમતપ્રબંધ અને સંઘપ્રગતિ તથા જૈનગીતા" પૃષ્ઠ ૨૧૧.
૨૦. "પત્તનસ્થપ્રાચ્યજૈનભાંડાગારીયગ્રંથસૂચી" પૃષ્ઠ ૪૦૩
૨૧. "જૈન સાહિત્યનો સંક્ષિપ્ત ઇતિહાસ." પૃષ્ઠ ૩૯૨, પારા ૫૬૪.

અવલોકન કરીને ગુરુ શ્રીબપ્પભટ્ટિની વાણીમાં રચીશ.

શ્રીબપ્પભટ્ટિ કાવ્યશૈક્ષ તરીકે પ્રસિદ્ધ છે. તેથી શ્રીવિનયચંદ્રે તેમના કોઈ "કાવ્યશિક્ષા" ગ્રંથનો આમાં ઉપયોગ કર્યો હશે. આ ગ્રંથમાં તેમણે અનેક જૈન અજૈન ગ્રંથકારો અને કવિઓનાં નામોનો ઉલ્લેખ કર્યો છે. તેમણે સૌથી વધારે ધ્યાન ખેંચે તેવી ભૌગોલિક માહિતી તેમાં આપી છે, તે નોંધપાત્ર છે. તેમણે ૮૪ દેશોનાં નામો આપ્યાં છે, ને તે પૈકી નવ હજાર ગામનો સુરાષ્ટ્ર, એકવીસ હજાર ગામનો લાટદેશ, સિત્તેર હજાર ગામનો ગૂર્જરદેશ વગેરેની નોંધ આપી છે. દુર્ભાગ્યે આ ગ્રંથ અપૂર્ણ મળે છે. સંભવ છે કે, જેસલમેરના ભંડારમાં તપાસ કરતાં આની બીજી પ્રતિ પૂર્ણ મળી આવે.

પ્રાયઃ આ જ શ્રીવિનયચંદ્રે સં. ૧૨૮૬ માં "શ્રીમલ્લિનાથચરિત" મહાકાવ્ય રચ્યું છે અને શ્રીઉદયસિંહે રચેલી "ધર્મવિધિવૃત્તિ"નું સંશોધન પણ તેમણે જ કર્યું છે.

કથા અગિયારમી:

આ કથાના સંપાદનમાં મેં P1, P2, D1, D2, D3, D4, L1, L2, સંજ્ઞાવાળી ૮ પ્રતિઓનો ઉપયોગ કર્યો છે. આમાંથી P1 અને P2 સંજ્ઞક પ્રતિઓ સંશોધક શિરોમણિ મુનિરાજ શ્રી પુણ્યવિજયજી મહારાજશ્રીના સંગ્રહમાંથી મને મળી હતી. તેમાંની P1 સંજ્ઞક પ્રતિ આઠ પત્રોની છે અને તેમાં સુંદર પાંચ ચિત્રો છે પ્રતિની સ્થિતિ અને લિપિ સારી છે. તેનું માપ ૧૦। × ૪।। છે. આ પ્રતિ સં. ૧૫૦૩ માં લખાયેલી છે. આ આદર્શ ઉપરથી આ કથાની નકલ કરી લીધી હતી. બીજી P2 સંજ્ઞક પ્રતિ ૧૧ પત્રોની છે અને તેમાં ૬ ચિત્રો છે.

D1, D2, D3, D4 સંજ્ઞાવાળી ચાર પ્રતિઓ અમદાવાદના ડેલાના ઉપાશ્રયના ભંડારની છે. આ ચારેય પ્રતિઓ દા. નં. ૭૫ની છે અને એનો ક્રમશઃ પોથી નંબર ૬૨, ૬૦, ૫૯ અને ૬૧ છે. પહેલી D1 સંજ્ઞક પ્રતિ ૯ પત્રોની છે. આ પ્રતિ શુદ્ધ નથી. D2 સંજ્ઞક પ્રતિ ૧૦ પત્રોની છે. આમાં કેટલાક પાઠો ભિન્ન પ્રકારના મળી આવે છે. આ બંને પ્રતિઓ સોળમા સૈકાની લાગે છે. D3 સંજ્ઞક પ્રતિ ૬ પત્રોની છે. આની લિપિ સુંદર મરોડવાળી છે અને સં. ૧૫૯૪ માં લખાઈ છે. આ પ્રતિના પાઠો ધ્યાન ખેંચે એવા છે. D4 સંજ્ઞક પ્રતિ ૧૬ પત્રોની છે અને લગભગ સત્તરમા સૈકામાં લખાયેલી અશુદ્ધ પાઠોવાળી છે.

L1 સંજ્ઞક પ્રતિ ૧૭ પત્રોની સચિત્ર છે. આની લિપિ એકંદરે ઠીક છે અને અંતે સં. ૧૫૯૦ માં લખ્યાની નોંધ સાથેની ૧૫ શ્લોકની પ્રશસ્તિ છે. આ પ્રતિની અંતે આપેલી નોંધ આ કથાના કર્તાનું નામ આપે છે.[૨૨] L2 સંજ્ઞક પ્રતિ પત્રાંકઃ ૭૪ થી ૮૩ એટલે ૧૦ પત્રોની છે. આમાંના પાઠો તદ્દન અશુદ્ધ છે અને D1 સંજ્ઞક પ્રતિની સાથે તેના કેટલાક પાઠો મળતા થાય છે. આ સાતે પોથીઓના ઉપયુક્ત પાઠાંતરો મેં નોંધ્યા છે.

૧૦. શ્રીજયાનંદસૂરિ:

આ કથાના કર્તાની નોંધ L1 સંજ્ઞાવાળી પ્રતિ આ પ્રમાણે આપે છેઃ—

इति श्रीभट्टा० प्रभुश्रीजयानन्दसूरिपदम(पाद)पद्मैः [:] विरचिता कालकाचार्यकथा समाप्तः(प्ता) ॥

આ નોંધ ઉપરથી આ કથાના કર્તા શ્રીજયાનંદસૂરિ હોવાનું જણાય છે અને આ કથાની પહેલી ગાથામાં આપેલા जयउ जयाणंदयरो વાળા પાઠમાં આ કથાના કર્તાનું ગર્ભિત નામ સૂચિત થાય છે, જે આપણને વિશેષ પરિચય મેળવવા પ્રેરે છે. સં. ૧૫૦૩ માં લખાયેલી આ કથાની પોથીઓથી જણાય છે કે તેઓ નિશ્ચયે પંદરમા સૈકા પહેલાં થયા છે.

---

૨૨. જુઓ : આ સંગ્રહનું પૃષ્ઠ ૧૧૦.

ઉપાધ્યાય શ્રીધર્મસાગર ગણિએ રચેલી "તપાગચ્છપટ્ટાવલી" માં ૪૮ મા ગચ્છનાયક શ્રીસોમતિલકસૂરિના શિષ્ય શ્રીજયાનંદસૂરિનું નામ મળે છે. તેમનો જન્મ સં. ૧૩૮૦માં થયો હતો અને બાર વર્ષની ઉંમરે એટલે સં. ૧૩૯૨ ના અષાડ સુદિ ૭ ના રોજ દીક્ષા લીધી હતી. તેમને સં. ૧૪૨૦ માં પાટણમાં સૂરિપદ આપવામા આવ્યું હતું. તેમણે "સ્થૂલભદ્રચરિત્ર" અને 'દેવાઃ પ્રભોઽય' પદથી શરૂ થતા સ્તવન આદિની રચના કરી છે. સં. ૧૪૧૦ માં શ્રીજયાનંદસૂરિએ રચેલો "ક્ષેત્રપ્રકાશ રાસ" જૂની ગૂજરાતીમાં રચેલો મળે છે, તે શ્રીજયાનંદસૂરિ સંભવતઃ આ જ હોય. તેમના ઉપદેશથી મંત્રી પેથડે ગ્રંથલેખન, સંઘભક્તિ વગેરે ધાર્મિક કાર્યો કર્યાં હતાં.[૨૩] તેઓ સં. ૧૪૪૧ માં સ્વર્ગસ્થ થયા. આ આચાર્યે સં. ૧૪૩૯ માં પ્રતિષ્ઠા કર્યાના ઉલ્લેખો મળે છે.[૨૪] આગમગચ્છીય જયાનંદસૂરિએ આ પ્રતિષ્ઠા કરાવી નથી; એ નક્કી છે કેમકે આગમગચ્છીય આચાર્યો પ્રતિષ્ઠા કરાવતા નથી પરંતુ પ્રતિષ્ઠાનો ઉપદેશ આપે છે.

બીજા જયાનંદસૂરિ, જેમના શિષ્ય અમરચંદ્રે "સિદ્ધહેમ વ્યાકરણ" પર અવચૂર્ણિકાની પ્રથમ પુસ્તિકા સં. ૧૨૬૪ માં લખી હતી. પરંતુ આ પ્રાચીન જયાનંદસૂરિ આ કથાના કર્તા હોવાનો સંભવ નથી[૨૫]

લગભગ આ અરસામાં એક જયાનંદસૂરિ આગમગચ્છમાં પણ થયા છે. સં. ૧૪૮૩, સં. ૧૪૭૬;[૨૬] સં. ૧૪૯૬[૨૭] માં તેમના ઉપદેશથી પ્રતિષ્ઠા કરાયાના ઉલ્લેખો મળે છે. આ જયાનંદસૂરિ શ્રીસાધુરત્નસૂરિના શિષ્ય હતા અને તેમને શ્રીદેવરત્નસૂરિ,[૨૮] શ્રી વિવેકરત્નસૂરિ વગેરે મુખ્ય શિષ્યો હતા.[૨૯] આ જયાનંદસૂરિની કોઈ ગ્રંથરચના જાણવામાં નથી. આ કથાના રચયિતા આ જયાનંદસૂરિ નહીં હોય એમ મારું માનવું છે.

કથા બારમીઃ

આ કથાની એક માત્ર પ્રતિ બીકાનેરવાસી સાહિત્યપ્રેમી શ્રીઅગરચંદજી નાહટા પાસેથી મળી હતી. તેનાં બાલાવબોધ સાથેનાં ૧૯ પત્રો હતાં. આ પ્રતિની લિપિ સારી નથી તેમજ પાઠો પણ ખૂબ અશુદ્ધ છે. સં. ૧૬૨૫માં આ પ્રતિ લખાઈ છે. તેનું માપ ૧૦॥×૪॥ છે.

૧૧. શ્રીકલ્યાણતિલક ગણિઃ

આ કથાની અંતે આપેલા શ્લોકમાં કર્તાએ પોતાનું નામ અને ગુરુનું નામ નીચે મુજબ ઉલ્લેખ્યું છેઃ—

अप्पमइ सीसहेउं, कयं कहाणयमिण [हु] समासेणं ।
सिरिजिणसमुद्दसुहगुरुसुसीसकल्लाणतिलएण ॥

આ નોંધ ઉપરથી ખરતરગચ્છીય શ્રીજિનસમુદ્રસૂરિના શિષ્ય શ્રીકલ્યાણતિલક ગણિએ આ કથાની રચના કરી. આ કથા ઉપરનો બાલાવબોધ પણ આજ કર્તાએ રચ્યાનો ઉલ્લેખ બાલાવબોધની અંતે આપ્યો છે.[૩૦]

---

૨૩. "પુરાતત્ત્વ" પુ. ૧ અંક ૧. માં મુનિશ્રી પુણ્યવિજયજીનો "એક ઐતિહાસિક પ્રશસ્તિ" શીર્ષક લેખ અને "શ્રીતપાગચ્છપટ્ટાવલી" ભા. ૧ પૃ. ૧૮૦ પ્રકાશક : શ્રી વિજયનીતિસૂરિજી જૈન લાયબ્રેરી—અમદાવાદ.

૨૪. "ધાતુપ્રતિમા લેખસંગ્રહ" ભા. ૨ લેખાંક ૬૧૩.

૨૫. "જૈનપુસ્તકપ્રશસ્તિસંગ્રહ" પૃષ્ઠ ૧૧૪.

૨૬. 'ધાતુ પ્રતિમાલેખસંગ્રહ ભા. ૨ : લેખાંક ૪૭૦.

૨૭. " " " " ૧૦૮૬.

૨૮. આ દેવરત્નસૂરિના જીવન વિષે જુઓઃ જૈન ઐતિહાસિક ગૂર્જર કાવ્ય સંચય" માં દેવરત્નસૂરિ ફાગ" પૃ. ૧૫૦.

૨૯. જૈન ગૂર્જર કવિઓઃ ભા. ૩, ખંડ ૨, પૃષ્ઠ ૨૨૩૧.

૩૦. જુઓઃ આ સંગ્રહનું પૃષ્ઠ ૧૨૧.

શ્રીકલ્યાણુતિલક ગણિના ગુરુ જિનસમુદ્રસૂરિ સંબંધે "ખરતરગચ્છપટ્ટાવલીસંગ્રહ"માં આપ્યા મુજબ—તેઓ ખરતરગચ્છના ૫૭મા ગચ્છનાયક શ્રીજિનચંદ્રસૂરિના પટ્ટધર હતા. તેઓ બાહડમેરના રહેવાસી પારેખ ગોત્રના દેકા સાહ અને તેમની ભાર્યા દેવલદેવીના પુત્ર હતા. તેમનો જન્મ સં. ૧૫૦૬માં થયો અને સં. ૧૫૨૧માં દીક્ષા લીધી. સં. ૧૫૩૦માં જેસલમેરમાં સંઘપતિ સોનપાલે કરેલા મહોત્સવપૂર્વક આચાર્યપદ આપવામાં આવ્યું. તેઓ સં. ૧૫૫૫માં અમદાવાદમાં સ્વર્ગસ્થ થયા. તેમના શિષ્યો પૈકી એક કલ્યાણુતિલક ગણિએ આ કથાની રચના કરી. તેમની બીજી રચનાઓ કે ચરિત્ર સંબંધે જાણવાને કશું સાધન નથી.

કથા તેરમી:

આ કથાની પ્રતિલિપિ બીકાનેરવાસી સાહિત્યપ્રેમી શ્રીઅગરચંદજી નાહટા પાસેથી બીકાનેરના બૃહદ્‌જ્ઞાનભંડારની પ્રતિ નં. ૧૫ ઉપરથી કરીને મોકલેલી મળી હતી. તેમના જણાવવા મુજબ આ પ્રતિ ૧૯મી શતાબ્દિમાં લખાયેલી છે. પ્રતિલિપિ તદ્દન અશુદ્ધ હતી, અને મૂળ પ્રતિ મને મળી શકી નહોતી. તેથી તેની પત્રસંખ્યા કે પુષ્પિકા વગેરે કશું જાણી શકાયું નથી.

પાટણના શ્રીહેમચંદ્રાચાર્ય જ્ઞાનમંદિરના ભંડારની દા. નં. ૧૩૧ પોથી નં: ૩૯૯૮ની પત્રાંકઃ ૮૬ થી ૯૨ એટલે ૭ પત્રોની મળી હતી. આ પ્રતિ સં. ૧૫૨૫માં લખાઇ છે અને બીજી એ જ ભંડારના દા. નં. ૨૧૭ પોથી નં. ૧૦૧૩૧ની ૨૦ પત્રોની છે, આ પ્રતિમાં આ કથા બાલાવબોધ સાથે આપેલી છે. પણ ઉપર્યુક્ત પ્રતિલિપિ અને આ પ્રતિઓના પાઠો શુદ્ધ નહોતા તેથી પોથી નં. ૩૯૯૮ સાથે પ્રતિલિપિને મેળવીને શુદ્ધ પાઠ તૈયાર કર્યો છે. પાઠાંતરો એક યા બીજી રીતે અશુદ્ધ મળતાં હોવાથી અહીં નોંધ્યાં નથી. વળી આના પરનો બાલવબોધ ભાષાની દૃષ્ટિએ ઉપયોગી થાય એમ નહોતો તેથી આપ્યો નથી.

૧૨. શ્રીદેવેન્દ્રસૂરિ:

ઉપર્યુક્ત પોથી નં. ૩૯૯૮ વાળી પ્રતિની અંતે—**इयं कथा श्रीकालिकाचार्यस्य देवेन्द्रसूरिणा विरचिता** એમ લખેલું હોવાથી આ કથા શ્રીદેવેન્દ્રસૂરિએ રચી હોય એમ પ્રમાણિત થાય છે. દેવેન્દ્રસૂરિ ઘણા થયા છે. પરંતુ મારી ધારણા મુજબ આ દેવેન્દ્રસૂરિ તે જ હોવા જોઈએ કે જેઓ શ્રીજગચ્ચંદ્રસૂરિના શિષ્ય હતા.

શ્રીજગચ્ચંદ્રસૂરિના શિષ્ય શ્રીદેવેન્દ્રસૂરિ સંબંધે શ્રીધર્મસાગરીય "તપાગચ્છપટ્ટાવલી"માંથી જે હકીકત મળે છે તેનો સારભાગ એ છે કે—શ્રીદેવેન્દ્રસૂરિ મહાપ્રભાવક આચાર્ય હતા. તેમણે મેવાડનરેશ સમરસિંહ અને તેમની માતા જયતલ્લા દેવીને ધર્મબોધ પમાડયો હતો. કહેવાય છે કે સમરસિંહ નરેશે તેમના ઉપદેશથી પોતાના રાજ્યમાં અમારિ પળાવી અને તેમની રાજમાતા જયતલ્લા દેવીએ ચિતોડના કિલ્લામાં શામળિયા પાર્શ્વનાથનું મંદિર બંધાવ્યું હતું.[૩૨]

આ દેવેન્દ્રસૂરિએ શિથિલાચારીઓને ક્રિયાશુદ્ધ કરવામાં શ્રીજગચ્ચંદ્રસૂરિ સાથે મોટો ભાગ ભજવ્યો હતો. તેમણે પોતાના ગુરુભાઈ શ્રીવિજયચંદ્રસૂરિ, જેમણે કેટલીક સાધુઆચારમાં શિથિલતા પ્રસારતી પ્રરૂપણા કરી હતી તેથી તેમને ગચ્છ બહાર કર્યા હતા.[૩૩]

---

૩૧. પ્રકાશક : પૂરણચંદજી નાહાર, કલકત્તા.

૩૨. જુઓ: શ્રીગૌરીશંકર ઓઝાજી કૃત "રાજપુતાનેકા ઇતિહાસ" પૃષ્ઠ ૪૦૩.

૩૩. આ વિજયચંદ્ર ગૃહસ્થાવસ્થામાં ગૂજરાતના પ્રસિદ્ધ મંત્રીવર્ય શ્રીવસ્તુપાલના હિસાબ લખનાર મહેતા હતા. મંત્રીએ ગુનામાં આવતાં તેમને કારાગૃહમાં નાખ્યા. ખંભાતમાં વસ્તુપાલ પાસે તેમની પત્ની અનોપમાદેએ તેમને કારાગૃહમાંથી મુક્ત કરાવી દીક્ષા અપાવી; અંતે આચાર્યપદ પણ તેમણે અપાવ્યું હતું. જગચ્ચંદ્રસૂરિ અને દેવભદ્રગણિના સ્વર્ગસ્થ

Plate II

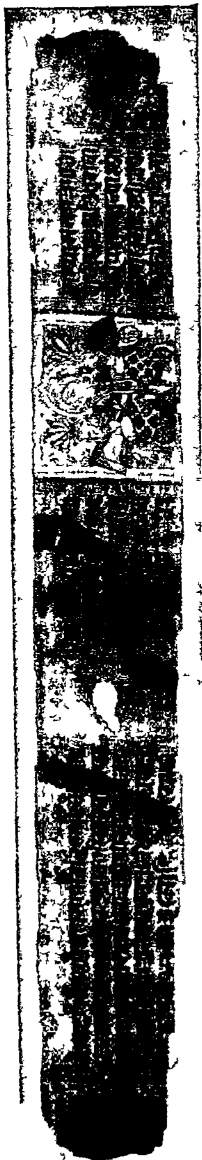


Fig 8



चित्र १० Fig 10

चित्र ९ Fig 9

શ્રીદેવેન્દ્રસૂરિએ રચેલા ગ્રંથો પૈકી "શ્રાદ્ધદિનકૃત્ય–સવૃત્તિ, સિદ્ધપંચાશિકા–સવૃત્તિ, પંચનવ્યકર્મ-ગ્રંથ–સટીક, ધર્મરત્નપ્રકરણ–બૃહદ્વૃત્તિ, ચૈત્યવંદનાદિભાષ્યત્રય, વંદારુવૃત્તિ, સુદર્શનચરિત્ર, ચંદ્રદંડિકા, 'ચત્તારિ અટ્ઠદસ' ગાથાવિવરણ, 'સિરિઉસહવદ્ધમાણુ' પ્રમુખ સ્તવન" વગેરે રચનાઓ ઉપલબ્ધ થાય છે.

શ્રીદેવેન્દ્રસૂરિ વિ. સં. ૧૩૨૭માં માળવા દેશમાં સ્વર્ગસ્થ થયા હતા.

આ ઉપરથી આ કથા–કૃતિ જો શ્રીદેવેન્દ્રસૂરિની હોય તો તે લગભગ તેરમા સૈકાના ઉત્તરાર્ધમાં કે ચૌદમા સૈકાની શરૂઆતમાં તેમણે આ કથા રચી હશે એમ માની શકાય.

કથા ચોદમી:

આ કથા એક માત્ર તાડપત્રીય પ્રતિ અમદાવાદના ડેલાના ઉપાશ્રયના ભંડારમાં લગભગ ત્રણેક તાડ-પત્રીય પોથીઓ છે, તેમાંની એક છે. એ ભંડારની અંતર્ગત B નંબરના ભંડારમાં આ પોથી રાખવામાં આવી છે. આ પ્રતિના પત્રાંક: ૧૦૭ થી ૧૨૦ એટલે ૧૪ પત્રો છે. પ્રતિની સ્થિતિ અને લિપિ સારાં છે. તેનું માપ ૧૩×૨ છે, પણ બધાં પત્રો એકસરખાં નથી, આ પ્રતિ ઉપરથી આ કથાની નકલ કરી લીધી હતી.

આ પોથીની અંતે આપેલી પ્રશસ્તિ પછી લેખનસંવત આપ્યો છે પણ તેના અંક સ્પષ્ટ નથી. મને લાગે છે કે, આ અંક સં. ૧૪૦૨નો હશે. પોથીની સ્થિતિ ઉપરથી પણ એ જ સમયની હોવાનું જણાય છે. પ્રશસ્તિ વગેરે કથાલેખકથી બીજા અક્ષરોમાં લખાયેલી છે. એટલે કથા કંઈક તે પહેલાં લખાયેલ હોવી જોઈએ.

૧૩. શ્રીરામભદ્રસૂરિ:

આ કથાની અંતે કથાકારે પોતાનો પરિચય નીચે મુજબ આપ્યો છે—

> वादिश्रीदेवसूरीणां, गच्छव्योमैकभास्करः ।
> सैद्धान्तिकशिरोरत्नं, श्रीजयप्रभसूरयः ॥१२३॥
> स्वल्पधीरपि तच्छिष्यः, सिद्धसारस्वतः स्वतः ।
> रामभद्रः कथामेतां, रचयामास साद्भुताम् ॥१२८॥

આ નોંધ ઉપરથી આ કથાના કર્તા અને તેમની ગુરુ–પરંપરાની માહિતી મળે છે. આ શ્રીરામભદ્ર-(સૂરિ), પ્રસિદ્ધ વાદી દેવસૂરિના શિષ્ય શ્રીજયપ્રભસૂરિના શિષ્ય હતા. આ શ્રીરામભદ્ર(સૂરિ)એ "પ્રબુદ્ધ-રોહિણેયમ્" નામના છ–અંકી નાટક–ગ્રંથની રચના કરી છે, તે ઉપલબ્ધ છે. આ નાટક ચાહમાન રાજા સમરસિંહના આભૂષણરૂપ શ્રેષ્ઠી યશોવીર અને તેમના ભાઈ અજયપાલે બંધાવેલા જાલોરના આદીશ્વર–ચૈત્યમાં યાત્રોત્સવ પ્રસંગે ભજવાયું હતું. શ્રીરામભદ્રે તેમાં યશોવીરની ખૂબ પ્રશંસા કરી છે.[૩૪]

થયા પછી દેવેન્દ્રસૂરિ માલવામાં વિચરતા હતા અને વિજયચંદ્ર ખંભાતમાં હતા. દેવેન્દ્રસૂરિને ખંભાત બોલાવવામાં આવ્યા. તેઓ કારણવશ તે સમયે આવી ન શક્યા. સ્તંભતીર્થમાં શ્રીસંઘે વિજયચંદ્રને ગણધરપદે સ્થાપ્યા તેથી બંને વચ્ચે મત-ભેદ થયો. તે પછી દેવેન્દ્રસૂરિ ખંભાત આવ્યા અને લઘુ પોષાળમાં ઊતર્યા તેથી હેમકલશ આદિ સાધુઓએ વિજયચંદ્રના સમુદાયને વૃદ્ધ પૌષાલિક કહ્યો અને દેવેન્દ્રસૂરિના સમુદાયને લઘુ પૌષાલિક. એ પ્રમાણે બંને ખ્યાતિમાં આવ્યા. જુઓ જૈન ગૂર્જર કવિઓ" ભા. ૨ પૃ૦ ૭૩૧માં આપેલા "વૃદ્ધ પૌષાલિક તપાગચ્છપટ્ટાવલી" આ પટ્ટાવલીમાં વિજયચંદ્રને પટ્ટધર કહ્યા છે કારણ કે મૂળ પટ્ટાવલીમાં ૩૮મા સર્વદેવસૂરિ છે. પછી આ પટ્ટાવલીમાં ૩૯મા ધનેશ્વરસૂરિ, ૪૦મા ભુવનચંદ્રસૂરિ, ૪૧મા દેવભદ્રસૂરિ અને ૪૨મા જગચ્ચંદ્રસૂરિ છે. આ વિજયચંદ્રે મોટા ઉપાશ્રયમાં એકી સાથે ઘણાં ચોમાસા ગાળ્યાં અને કંઈક આચારમાં ઢીલો થયો શિથિલ માર્ગ દાખલ કર્યો "જુઓ જૈન સાહિત્યનો સંક્ષિપ્ત ઇતિહાસ" પૃ. ૪૦૦, પારા ૫૭૭.

૩૪. પ્રસ્તુત નાટકની શરૂઆતમાં જ આ વિષેનો ઉલ્લેખ છે—

सूत्रधारः—श्रीचाहमानान्वयमानलक्ष्मीपतिपृथुल्वक्षःस्थलकौस्तुभायमानानिरुपमानगुणगणप्रकर्षौ श्रीजैनशासनसमभ्युन्नतिविहितासपत्नप्रयत्नौ(?)कर्षौ प्रोद्दामदानवैभवोद्दविष्णुकीर्तिकेतकीप्रबलपरिमलोल्लासवासिताशेषदिगन्तरालौ किं वेत्सि श्रीमद्यशोवीर–श्रीअजयपालौ!

> यौ मालती विचकिलोज्ज्वलपुष्पदन्तौ, श्रीपार्श्वचन्द्रकुलपुष्करपुष्पदन्तौ ।
> राजप्रियौ सततसर्वजनीनचित्तौ, कस्तौ न वेत्ति भुवनाद्भुतवृत्तचित्तौ ॥

આ યશોવીર, ભાંડાગારિક પાસૂનો પુત્ર હતો, જેણે સં. ૧૨૪૨માં મંદિરનો ઉદ્ધાર કર્યાની હકીકત જાલોરના એક શિલાલેખમાં અંકાયેલી છે.[૩૫] આ ઉપરથી આ કૃતિ લગભગ તેરમા સૈકામાં રચાઇ એમ નિર્ણીત થાય છે.

આ રામભદ્રસૂરિના શિષ્યો પૈકી પં. મહીચંદ્રનું નામ સં. ૧૩૮૧ માં "ઉત્તરાધ્યયન સૂત્ર"ની પુસ્તિકા લખનારા તરીકે મળી આવે છે.[૩૬]

આ સિવાય આ કથાકાર સંબંધે વિશેષ માહિતી મળી શકતી નથી.

કથા પંદરમી:

આ કથાના સંપાદનમાં મેં D A P સંજ્ઞાવાળી ત્રણ પ્રતિઓનો ઉપયોગ કર્યો છે. તેમાંથી D અને A સંજ્ઞાવાળી બે પ્રતિઓ અમદાવાદના ડેલાના ઉપાશ્રયના ભંડારમાંથી મળી હતી, પણ તેના ઉપર નંબર નહોતા. D પ્રતિ ૩ પત્રોની છે અને સં. ૧૬૧૨ માં લખાઇ છે. તેનું માપ ૧૦ × ૪૧ છે. તેની લિપિ સારી છે. કેટલાક પાઠો શુદ્ધ નથી. આ પ્રતિ ઉપરથી નકલ કરી લેવામાં આવી હતી.

A પ્રતિ બે પત્રની છે અને લગભગ પંદરમા સૈકામાં લખાઇ હોય એમ લાગે છે. તેનું માપ ૧૦ા × ૪ા છે. આ પ્રતિ પ્રાયઃ અશુદ્ધ છે અને લિપિ સારી છે.

P સંજ્ઞાવાળી તાડપત્રીય પ્રતિ પાટણના શ્રીહેમચંદ્રાચાર્ય જ્ઞાનમંદિરના ભંડારમાંના ડા. નં. ૬૩૦ અને પોથી નં. ૭૪ની છે. તેનાં પત્રાંકઃ ૧૧૪ થી ૧૨૧ એટલે ૮ પત્રો છે. તેમાંથી ૧૧૫ મું પત્ર ગૂમ થયેલું છે. કેટલીક અશુદ્ધિઓ હોવા છતાં લિપિ સારી છે. તેનું માપ ૧૪ × ૨ છે. સં. ૧૩૪૪ લગભગમાં (આમાં ૪૪ નો અંક સ્પષ્ટ નથી) લખાયેલી હોવાની તેની અંતે પુષ્પિકા આ સંગ્રહના પૃષ્ઠ ૧૪૨ ઉપર આપી છે.

૧૪. શ્રીવિનયચંદ્રસૂરિઃ

આ કથાના કર્તાએ જ કથાની અંતે પોતાનો પરિચય આ રીતે આપ્યો છેઃ—

> श्रीरत्नसिंहसूरीणामन्तेवासी कथामिमाम् ।
> चक्रे विनयचन्द्राख्यः, संक्षिप्तरुचिहेतवे ॥८८॥

આ નોંધ ઉપરથી શ્રીરત્નસિંહસૂરિના શિષ્ય શ્રીવિનયચંદ્રસૂરિએ આ કથા સંક્ષેપમાં રચ્યાની માહિતી સાંપડે છે.

આ આચાર્યે "પર્યુષણા કલ્પ" ઉપર સં. ૧૩૨૫માં નિરુક્ત લખ્યું છે અને આ કથાની ઉપર્યુક્ત P સંજ્ઞક મળેલી તાડપત્રીય પોથી સં. ૧૩૪૪માં લખાયાની પુષ્પિકા છે તે ઉપરથી પણ આ કથાકાર ચૌદમી શતાબ્દિમાં થયાનું પૂરવાર થાય છે.

આ સૂરિની બીજી રચનાઓ પૈકી "દીપાલિકાકલ્પ" અને જૂની ગૂજરાતીમાં રચેલી "નેમિનાથ ચતુષ્પદિકા" તેમજ "આનંદસંધિ" વગેરે કૃતિઓ મળે છે. વળી "ઉપદેશકથાનકછપ્પય"ના કર્તા તરીકે તેની અંતે "રત્નસિંહસૂરિસસીસ" એટલો જ માત્ર ઉલ્લેખ હોવાથી સંભવતઃ આ કૃતિ પણ આ વિનયચંદ્રસૂરિની હોય.

આ શ્રીવિનયચંદ્રસૂરિ, લોકમાં ખૂબ પ્રતિષ્ઠા પામ્યા હતા. તેઓ 'સૈદ્ધાંતિક' પદવીના ધારક હતા. અને તેમની મૂર્તિ પાટણમાં વાસુપૂજ્યની ખડકીમાં આવેલા શ્રીવાસુપૂજ્ય મંદિરમાં મૂકેલી છે. એ ઉપરથી પણ તેમની લોક-માનીનતાનો પુરાવો મળે છે. શ્રીશુભચંદ્રસૂરિએ સં. ૧૩૭૩માં તેમની મૂર્તિ કરાવીને પ્રતિષ્ઠિત કર્યાનો તેના ઉપર લેખ છે.[૩૭]

---

૩૫. "પ્રાચીન જૈન લેખ સંગ્રહ" ભા. ૨ નો લેખાંકઃ ૩૫૨. પ્રકાશકઃ આત્માનંદ જૈન સભા—ભાવનગર.

૩૬. "જૈનપુસ્તકપ્રશસ્તિસંગ્રહ" ભા. ૧, પૃષ્ઠ ૧૫૦. પ્રકાશકઃ સિંઘી જૈન ગ્રંથમાળા.

૩૭. "પ્રાચીન જૈન લેખ સંગ્રહ" ભા. ૨, લેખાંકઃ ૫૨૮.

આ સિવાય તેમના જીવન વિષે બીજી માહિતી મળી શકી નથી.

તેમના ગુરુ શ્રીરત્નસિંહસૂરિ મહાપ્રભાવિક આચાર્ય હતા; એમ તેમના વિષે પટ્ટાવલીઓમાં નોંધાયેલી કેટલીક હકીકત પરથી જણાય છે.[૩૮]

કથા સોળમી:

આ કથાના સંપાદનમાં મેં C H P સંજ્ઞાવાળી ત્રણ પ્રતિઓનો ઉપયોગ કર્યો છે. તેમાંથી C સંજ્ઞક પ્રતિ ખંભાતના શાંતિનાથ ભંડારના દા. નં. ૧૧૨ ની છે. તેનાં પત્રાંક: ૧૫૮ થી ૧૬૬ એટલે ૯ પત્રો છે. તેની અંતે આપેલી પ્રશસ્તિ ઉપરથી તે સં. ૧૩૬૫ માં લખાઈ છે અને સં. ૧૩૭૮ માં તેની વાચના થઈ હતી; એમ માલમ પડે છે. આ પ્રતિની લિપિ અને પાઠો શુદ્ધ નથી. આ આદર્શ ઉપરથી મેં નકલ કરી લીધી હતી.

બીજી H સંજ્ઞક પ્રતિ પાટણના શ્રીહેમચંદ્રાચાર્ય જ્ઞાનમંદિરના ભંડારના દા. નં. ૪૬ પોથી નં. ૮૭૭ની ૪ પત્રોની મળી હતી. અને ત્રીજી P સંજ્ઞક પ્રતિ તેજ ભંડારના દા. નં. ૧૮ પોથી નં. ૨૮૯ ની પત્રાંક: ૮૧ થી ૮૬ એટલે ૬ પત્રોની મળી હતી. આ બંને પ્રતિઓના પાઠો એકંદરે શુદ્ધ છે અને તેનાં પાઠાંતરો મેં નોંધ્યાં છે.

૧૫. શ્રીમહેશ્વરસૂરિ:

આ કથાની અંતિમ નોંધમાં કથાના કર્તા અને તેમના ગચ્છ વિષે નીચે મુજબની હકીકત મળી આવે છે.

इति पल्लीवालगच्छे महेश्वरसूरिभिर्विरचिता कालिकाचार्यकथासमाप्ता ॥

આ કથાના કર્તા પલ્લીવાલગચ્છના[૩૯] શ્રીમહેશ્વરસૂરિ છે. આ કથાની પ્રતિ સં. ૧૩૬૫ માં લખાયેલી છે તેથી તે પહેલાં આ સૂરિ થયા છે એમાં શક નથી પરંતુ એમના જીવન અને વિદ્યમાનતાના કાળ વિષે કશી હકીકત ક્યાંયથી મળતી નથી. પલ્લીવાલગચ્છની પટ્ટાવલીમાં ૪૮મી પાટે થયેલા શ્રીમહેશ્વરસૂરિનો સ્વર્ગવાસ સં. ૧૨૭૪ માં થયાની નોંધ મળે છે,[૪૦] તે આ સૂરિ હોવાનો વિશેષ સંભવ છે.

કથા સત્તરમી:

આ કથા "સિંધી જૈન ગ્રંથમાળા" થી પ્રકાશિત થયેલા "પ્રભાવકચરિત" નામના ગ્રંથમાંથી લીધી છે.

૧૬. શ્રીપ્રભાચંદ્રસૂરિ:

શ્રીપ્રભાચંદ્રસૂરિએ "પ્રભાવકચરિત" નામનો ૨૨ જૈન પ્રભાવક આચાર્યોની ઇતિહાસ–કથાને વર્ણવતો તેમજ પ્રસંગવશ કેટલીક ભારતીય ઐતિહાસિક ઘટનાઓનું સૂચન આલેખનો ગ્રંથ સં. ૧૩૩૪ માં રચ્યો છે. આ ગ્રંથની અંતે તેમણે ૨૪ શ્લોકોમાં પોતાની પરંપરાના પૂર્વાચાર્યોની હકીકત નોંધતી પ્રશસ્તિ પણ આપી છે, જે આ સંગ્રહના પૃષ્ઠ ૧૫૯ ઉપર આપેલી છે.

ભાવનગરની આત્માનંદ જૈન સભા તરફથી પ્રકાશિત થયેલા તેના અનુવાદની પ્રસ્તાવનામાં ઇતિહાસવિદ્ પં. કલ્યાણવિજયજી મહારાજે આ ગ્રંથકાર સંબંધે જે હકીકત નોંધી છે, તેમાંનો ગ્રંથકાર પૂરતો ભાગ અહીં ઉદ્ધૃત કરું છું.

"શ્રીપ્રભાચંદ્રસૂરિએ આપેલી વિસ્તૃત પ્રશસ્તિ ઉપરથી જણાય છે કે, તેઓ ચંદ્રકુળમાંથી પ્રગટેલ રાજગચ્છના આચાર્ય શ્રીચંદ્રપ્રભસૂરિના શિષ્ય હતા. પ્રભાચંદ્રના કહેવા પ્રમાણે પ્રદ્યુમ્નસૂરિની પાસે ત્રિભુવનગિરિના સ્વામી કર્દમ રાજાએ દીક્ષા લીધી અને તે ધનેશ્વરસૂરિ નામના આચાર્ય ગચ્છપતિ તરીકે

---

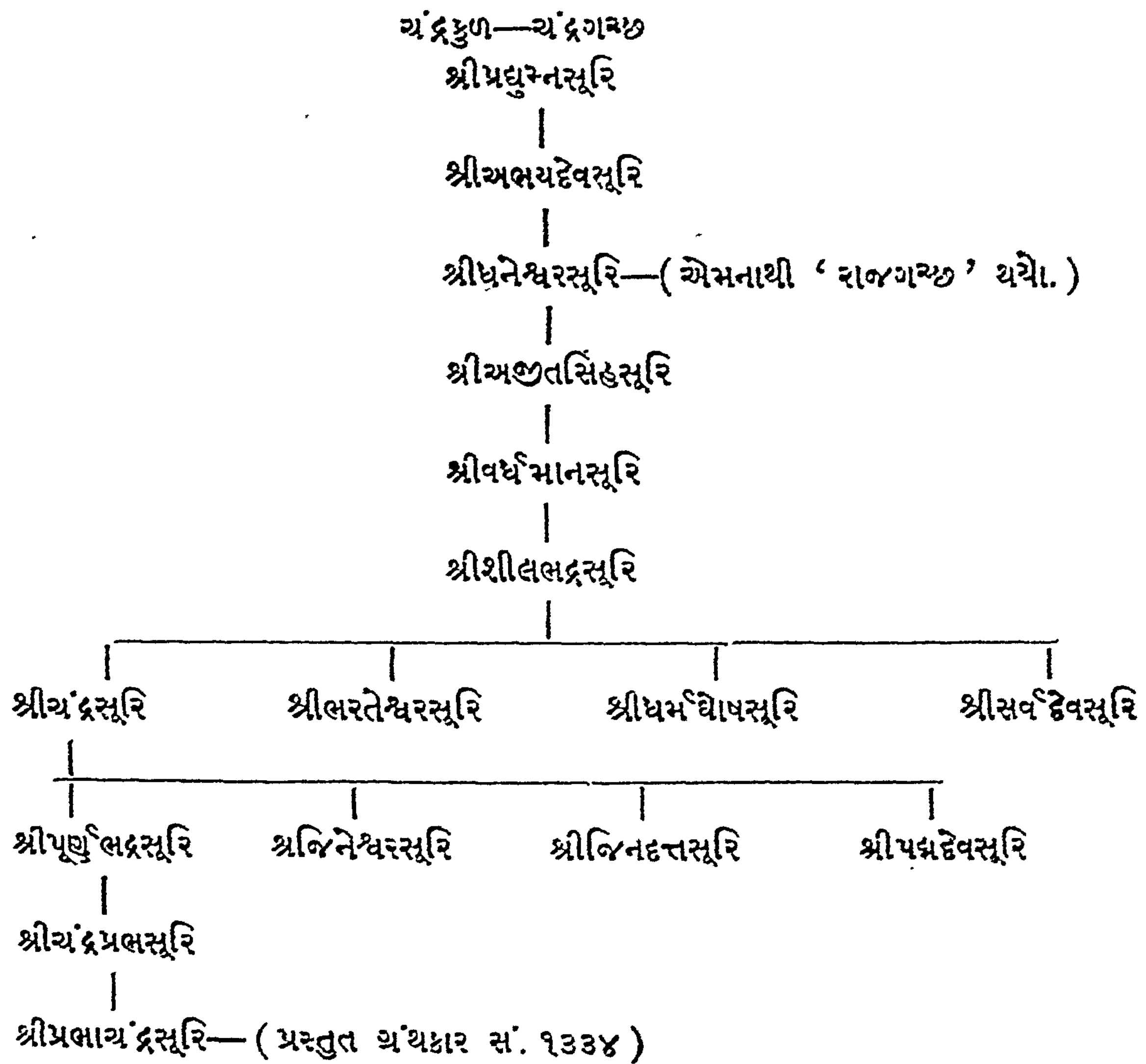
૩૮ "જૈન ગૂર્જર કવિઓ" ભા. ૨ પૃષ્ઠ ૭૩૮ થી ૭૪૦ અને એજ પુસ્તકનો ભાગ ત્રીજો, ખંડ બીજો પૃષ્ઠ ૨૨૫૩.

૩૯. પલ્લીવાલ જ્ઞાતિ 'પલ્લી' એટલે જોધપુર રાજ્યમાં આવેલા 'પાલી' ગામમાંથી ઉત્પન્ન થઈ હોય એમ લાગે છે. પલ્લીવાલગચ્છની ઉત્પત્તિ પલ્લીવાલો તેના વિશેષ અનુયાયીઓ હતા તેથી થઇ કે બીજી રીતે અને તે ક્યાં થઇ એ શોધનીય છે. જુઓ "જૈન ગૂર્જર કવિઓ" ભા. ૩, ખંડ ૨ પૃષ્ઠ ૨૨૪૬.

૪૦. "જૈન ગૂર્જર કવિઓ" ભાગ ૩ ખંડ ૨ પૃષ્ઠ ૨૨૪૫.

પ્રસિદ્ધ થયા ત્યારથી ચંદ્રગચ્છ એ રાજગચ્છના નામથી પ્રસિદ્ધ થયો.

"પ્રભાચંદ્રે પ્રશસ્તિમાં પોતાની એક ગુર્વાવલી આપેલી છે, જેમાં પ્રદ્યુમ્નસૂરિથી માંડીને પોતા સુધી ૧૦ આચાર્યોના પરિચય કરાવ્યો છે. આપેલ પરિચય પ્રમાણે એમની વંશાવલી નીચે પ્રમાણે બને છે—



"આ પટ્ટાવલી પ્રમાણે પ્રસ્તુત ગ્રંથકાર આચાર્ય પ્રભાચંદ્ર ચંદ્રગચ્છ અથવા ચંદ્રકુળના રાજગચ્છની પરંપરાના આચાર્ય હતા. પ્રસિદ્ધ 'વાદમહાર્ણવ'"[૪૧] ના ગ્રંથકાર આચાર્ય અભયદેવસૂરિ, એમના આઠમા પટ્ટગુરુ થતા હતા.

"ગ્રંથકારે પ્રત્યેક પ્રબંધની સમાપ્તિમાં ચંદ્રપ્રભસૂરિને ગુરુ તરીકે, પ્રદ્યુમ્નસૂરિને ગ્રંથશોધક તરીકે અને પોતાને ગ્રંથકાર તરીકે નામોલ્લેખ કર્યો છે અને સાથે જ પોતાને 'રામ અને લક્ષ્મી"ના પુત્ર બતાવીને પોતાનાં માતા-પિતાનાં નામો પણ સૂચવી દીધાં છે.

"આચાર્ય પ્રભાચંદ્ર પોતે ચંદ્રપ્રભસૂરિના શિષ્ય હતા છતાં એમને પ્રદ્યમ્નસૂરિ ઉપર અનન્યતુલ્ય શ્રદ્ધા હતી, એના પરિણામે એમણે પ્રથમ, તૃતીય, પંચમાદિ દરેક એકાંતરિત પ્રબંધના અંતમાં પ્રદ્યુમ્નસૂરિની પ્રશંસામાં એક એક ખાસ પદ્ય લખ્યું છે અને તેમાં કયાંઇ તીર્થરૂપે, કયાંઇ કલ્પવૃક્ષરૂપે, કયાંઇ લૌકિક દેવોરૂપે, કયાંઇ વાણીસુધારક તરીકે, કયાંઈ કાવ્યવિષયક અર્થદાતા તરીકે પ્રદ્યુમ્નસૂરિની સ્તુતિ કરી છે, અને એક ઠેકાણે તો પોતાનો તેમના શિષ્ય તરીકે ઉલ્લેખ કર્યો છે. આથી સમજાય છે કે, પ્રદ્યુમ્ન-

૪૧. આ ગ્રંથની વિશિષ્ટતા જાણવા માટે જુઓ: "જૈન સાહિત્યનો સંક્ષિપ્ત ઇતિહાસ.' પૃ. ૧૯૩ થી.

સૂરિએ પ્રસ્તુત ગ્રંથનું સંશોધન માત્ર જ નહિ કર્યું હોય, પણ પ્રભાચંદ્રને સાહિત્યનો અભ્યાસ કરાવીને કવિ બનાવનાર પણ પ્રદ્યુમ્નસૂરિ જ હોય તેમ લાગે છે અને એ જ સબબથી પ્રભાચંદ્રે પોતાને તેમના શિષ્ય તરીકે ઉલ્લેખ્યા હશે.

"ગ્રંથકારે પોતાનો પ્રસ્તુત ગ્રંથમાં જે પરિચય આપ્યો છે તેનો સાર ઉપર પ્રમાણે છે; એથી વધારે આપણે એમના સંબંધમાં જાણતા નથી, અને "પ્રભાવકચરિત્ર" ઉપરાંત બીજો પણ કોઈ ગ્રંથ પ્રસ્તુત ગ્રંથકારે બનાવ્યો હશે કે કેમ તે કહી શકાય તેમ નથી; કેમકે પ્રસ્તુત ગ્રંથ અને એમાં આપેલ પરિચય સિવાય પ્રભાચંદ્રના સંબંધમાં વિશેષ હકીકત અમારા જોવા કે જાણવામાં આવી નથી, પણ પ્રસ્તુત ગ્રંથની લેખનશૈલી અને કેટલાક શબ્દપ્રયોગો ઉપરથી જણાય છે કે, "પ્રભાવકચરિત્ર" એ પ્રભાચંદ્રસૂરિની જુવાન અવસ્થાની કૃતિ છે અને આ કૃતિ એમને યોગ્ય ગ્રંથકાર અને કવિ તરીકે પૂરવાર કરી આપે છે, તેથી આપણે એમની બીજી કૃતિઓની આશા તો અવશ્ય રાખીએ જ. જો આ ગ્રંથકારે લાંબી ઉંમર ભોગવી હશે તો એ ઉપરાંત બીજા પણ કેટલાક ગ્રંથો બનાવ્યા જ હશે, પણ એમનો બીજો કોઈપણ ગ્રંથ દૃષ્ટિગોચર ન થવાથી એ વિષયમાં કંઈપણ નિશ્ચિત કહી શકાય તેમ નથી.

"પ્રસ્તુત ગ્રંથ રચાઇને વિક્રમ સંવત્ ૧૩૩૪ ના ચૈત્ર સુદિ ૭ શુક્રવાર અને પુનર્વસુ નક્ષત્રમાં સંપૂર્ણ થયો હતો; એમ ગ્રંથના અંતમાં કર્તાએ જ જણાવ્યું છે એટલે એ વિષયમાં ઊહાપોહ કરવાની જરૂરત નથી."

કથા અઢારમીઃ

આ કથાના સંપાદનમાં મેં P L S સંજ્ઞાવાળી ત્રણ પ્રતિઓનો ઉપયોગ કર્યો છે. P સંજ્ઞક તાડપત્રીય પ્રતિ પાટણના વાડીપાર્શ્વનાથ ભંડારના દા. નં. ૧૩૩ અને પોથી નં. ૧૬૪ની છે. આ પોથીમાં કાલિકાચાર્યની બે કથાઓ સાથે આપેલી છે. એક કથા नामेण धरावासं પદથી શરૂ થતી મલધારી શ્રીહેમચંદ્રસૂરિનો છે અને બીજી પ્રસ્તુત धीरवाक्यानुमतम् પદથી શરૂ થતી કથા છે. પ્રથમની કથાનાં પત્રાંકઃ ૧૦૮ થી ૧૧૮ એટલે ૯ પત્રો છે જ્યારે બીજી કથા પત્રાંકઃ ૧ થી ૫ પત્રોની છે. પ્રતિનું માપ ૧૪ × ૨૧ છે. બીજી પોથીનાં પત્રો આસપાસથી ખૂબ તૂટેલાં છે. અંતિમ પત્રમાં કાલકાચાર્યની સ્તુતિરૂપે ૯ પદ્યો આપેલાં છે.[૪૨] આ પદ્યો ખૂબ અશુદ્ધ સંસ્કૃત ભાષામાં છે. તેના અક્ષરો શાહી અને હાથથી ખૂબ ભુંસાઇ ગયા છે, તેથી બરાબર વંચાતા નથી. આ પ્રતિ ઉપરથી મેં નકલ કરી લીધી હતી.

---

૪૨. साध्वीमसाधव्यार्जे(भुज)हे, यथ कालवशंवदः ।
निष्पः स भवस्स्वामी, क्रुरे (क्रूरो) नृपतिपांसनः ॥१॥

राजा(ज्ञः) वाक्यम्—

युद्धपर्वणि यः प्रेतपतिं भोजयिता चिरम् ।
निःशङ्कः शकशाकेन, सैष–उज्जय(यि)नीपतिः ॥२॥
कस्त्वं वा कस्य संबन्धी, किमिहागमकारणम् ।
केनशे (षा) प्रेषितः किं वा, कार्यं कार्यमुदीरय ॥ ३ ॥
क्षमालवेशं भुवनं विधातुं, यस्यावतारं विदधे विधाता ।
तस्यारिभूपालकुलान्तकस्य, जानीहि दूतं किल कालसेनम् ॥ ४ ॥
कृपाकृपाणेन तेन सा(सः), निस्तृणः (स्तपः) करैर्गतस्तपस्विन(ना)म् ।
तच्चितान्तरणकर्मकातरं, किं मुधा स्रवसि रे मदमत्तः ॥ ५ ॥
यस्तीव्रतीव्रतपसाऽशिनोऽपि, यो वैरिवारधिनिवारणक्षमः ।
वैरिसिंहतनयस्तमप्यरित्वं, नृपापसदभावजीगणः ॥ ६ ॥
चलच्चमूचक्रतरप्रराज्ञतक्षुरोद्धते रेणुभिरीक्ष्य सेना ।
स्थलीस्रवद्यावदवन्तिदेशं, दुर्गं न तावन्मनसि प्रतीतः ॥ ७ ॥

બીજી L સંજ્ઞક પ્રતિ લીંબડીના આણંદજી કલ્યાણજી પુસ્તક ભંડારની પત્રાંક: ૬૨ થી ૬૬ એટલે પાંચ પત્રોની છે. આ પ્રતિ ખૂબ અશુદ્ધ હતી તેની અંતે નીચે મુજબ પુષ્પિકા આપેલી છે—

इति श्रीकालिकाचार्यकथा समाप्ता ॥ नूतनपुरमध्ये श्रीआदिनाथप्रसादात् सं. १७९८ मा वर्षे ॥

આ નોંધ ઉપરથી આ પ્રતિ સં. ૧૭૯૮માં લખાયાનું જાણવા મળે છે.

ત્રીજી S સંજ્ઞક પ્રતિ આગમોદ્ધારક આચાર્યશ્રી સાગરાનંદસૂરિજીએ સંપાદિત કરેલા "કલ્પસૂત્ર" અને તેની અંતે બે કાલકાચાર્ય કથાઓ પણ પ્રગટ કરેલી છે, જેમાંની એક આ કથા છે અને બીજી શ્રીજિનદેવસૂરિ રચિત કથા (જેનો પરિચય ઓગણીસમી કથામાં આગળ આપવામાં આવશે) છે. તે શેઠ દેવચંદ લાલભાઈ પુસ્તકોદ્ધાર ફંડ–સૂરતની સંસ્થા તરફથી સચિત્ર પ્રકાશિત થયેલ છે. L અને S સંજ્ઞક બંને પ્રતિઓમાંથી પાઠાંતરો નોંધ્યાં છે. શ્રીસાગરાનંદસૂરિજીએ સંપાદિત કરેલી આ કથામાં કેટલાક સંદિગ્ધ પાઠો તેમણે કૌંસમાં આપી સુધારવાનો પ્રયત્ન કર્યો છે પરંતુ પાટણથી મળેલી P સંજ્ઞક પ્રતિ સાથે મેળવતાં એ કાલ્પનિક પાઠો સુધારવાની જરૂર રહેતી નથી.

આ કથાના કર્તાનું નામ કોઈ પ્રતિમાંથી ઉપલબ્ધ થતું નથી. આ કથાની પ્રતિઓ ઘણી મળતી હોવાથી આ કથા ખૂબ પ્રચારમાં આવી હોય એમ લાગે છે. તેના ઉપર મળી આવતો બાલાવબોધ પણ આ હકીકતનું સમર્થન કરે છે.

કથા અઢારમીના બાલાવબોધની પ્રતિ:

આ પ્રતિ અમદાવાદના ડેલાના ઉપાશ્રયના ભંડારમાંની છે. તેનાં ૧૬ પત્રો છે. તેનું માપ ૧૨×૪॥ છે. પ્રતિમાં ઊધેઈના ડાઘ લાગ્યા છે છતાં તેની સ્થિતિ સારી છે.

૧૭. પં. શ્રીહીરરત્ન:

આ કથાની અંતે 'पं० हीररत्न' એ પ્રકારે નામ નોંધ્યું છે. આ હીરરત્ન તપાગચ્છની રત્નશાખાના હતા. તેમનો પરિચય આપણને પટ્ટાવલીઓમાંથી નીચે પ્રમાણે મળી આવે છે.

"સીથા ગામના ઓસવાલ પિતા જસવીર, માતા ખીમાદે, પુત્રનામ હીરકુમાર. તેમનો જન્મ ૧૬૨૦માં થયો હતો. તેમણે સં. ૧૬૩૩માં અમદાવાદમાં દીક્ષા લીધી. વાચકપદ સં. ૧૬૫૭ મળ્યું અને આચાર્ય-પદ શ્રીપુર (અમદાવાદ)માં શ્રેષ્ઠી પાસવીર અને તેમની ભાર્યા ડાહિમદે શ્રાવિકાએ કરેલા ઉત્સવપૂર્વક સં. ૧૬૬૧ માં આપવામાં આવ્યું. ગુરુ (રત્નવિજયજી)ના સ્વર્ગવાસ પછી અમદાવાદમાં જુદો ઉતારો સ્થાપ્યો. પાલડીમાં વાછડા શાહની વારમાં, કાસંદ્રા, સૂર્યપુર, ઝીંઝુવાડા, હલવદ, સીથા, ખંભાલિયા, દસાડા, અમરાવતી વગેરેમાં પોતાના ઉપાશ્રયો કરાવ્યા. ખેડામાં પોષાળક્ષેત્ર બનાવ્યું. તેમનો સં. ૧૭૧૫ ના શ્રાવણ સુદિ ૧૪–૧૫ સોમવારે સ્વર્ગવાસ થયો. તેમની સ્થાપના શ્રીપુર–અમદાવાદની આસ્રખાન—અસારવાની વાડીમાં છે."[૪૩]

रे रे ! याहि त्वरितमपसर क्ष्मापतीनां न दूतो,
वध्यो वन्ध्योऽस्तु कोपो मम सममसमास्त्यत्यभित्त्वामिदानीम् (!)
निर्यातोऽहं :प्रसन्ना भवतु च वसुधा देवता कालकाऽसि,
छिन्नत्वामालिकेरी(र) फलसम........तच्छीर्षपूज्याशुनैव (?) ॥ ८ ॥
रे रे ! संग्रामशूराः शृणुत भुजभृतो भीषणेभ्योऽपि भीमै—
भ्रूभङ्गैरेष...ज्ञषद्युतिविशदयशोवावदूकः स्वभर्तुः(!) ।
दूतः किं भाष्यतेऽसौ भुवनतलमिदं कम्पयत् सैन्यफ(कु)न्तैः,
साटोपं सूरिरागादहितमृगहरो कालकः कालकान्तः ॥ ९ ॥

P સંજ્ઞક તાડપત્રીય પ્રતિની અંતે બે પત્રમાં આ પદ્યો નોંધેલાં છે, તે અહીં મૂક્યાં છે.

૪૩ "જૈન ગૂર્જર કવિઓ" ભા. ૩, ખંડ ૨, પૃષ્ઠ ૨૨૯૦

અંતિમ નોંધ ઉપરથી પં. હીરરત્ન આ બાલાવબોધના કર્તા હતા કે માત્ર લિપિ કર્તા હતા, તેનો બોધ થતો નથી.

બાલાવબોધની ભાષા જોતાં તે સોળમા સૈકાના પૂર્વાર્ધની લાગે છે. તત્કાલીન ગૂજરાતી ભાષાના સુંદર ગદ્યના નમૂના તરીકે ઓળખાવી શકાય. આથી આ બાલાવબોધ આપવાની લાલચ હું રોકી શક્યો નથી. આ કૃતિમાં મૂળ કરતાં અનુવાદમાં ભાવાર્થનો આશ્રય લીધો છે અને રચનામાં બને તેટલી સ્વતંત્રતા લઈને અખંડ કથા જેવો રસ વહેતો રાખ્યો છે.

આ હકીકત પં. હીરરત્ન આ બાલાવબોધના કર્તા નહિ પણ માત્ર લિપિકર્તા હોય એમ સંભવે.

કથા ઓગણીશમી:

આ કથા આગમોદ્ધારક આચાર્ય શ્રીસાગરાનંદસૂરિજીએ સંપાદિત કરી પ્રકાશિત કરેલી પૂર્વોક્ત અઢારમી કથાની S સંજ્ઞક પ્રતિની સાથે જ દે. લા. પુ. ફં. સુરત તરફથી પ્રકાશિત થયેલી છે. તેમાંથી નકલ કરીને અહીં આપવામાં આવી છે.

૧૮. શ્રીજિનદેવસૂરિ:

આ કથાના કર્તા શ્રીજિનદેવસૂરિ છે. આ કથાની અંતે તેઓ પોતાનો પરિચય આ રીતે આપે છે—

श्रीजिनप्रभसूरीन्द्रै, स्वाङ्कपर्यङ्कलालितः ।
साग्रन्थैतां कथां श्रीमज्जिनदेवमुनीश्वरः ॥

આ નોંધ ઉપરથી તેઓ દિલ્હીના પાતશાહ મહમ્મદ તુઘલક (રાજ્યકાળ સં. ૧૩૮૧ થી ૧૪૦૭)ના પ્રતિબોધક મહાપ્રભાવશાળી શ્રીજિનપ્રભસૂરિના શિષ્ય હતા. એટલું જ નહિ स्वाङ्कपर्यङ्कलालितःના વિશેષણથી જણાય છે કે, તેમના પ્રિય શિષ્યોમાંના એક અને મુખ્ય પટ્ટધર હતા.

"શાહ મહમ્મદ તુઘલકે વિ. સં. ૧૩૮૫માં શ્રીજિનપ્રભસૂરિનું સ્વાગત—સન્માન કર્યું ત્યારે બીજા હાથી પર તેમને બિરાજમાન કરવામાં આવ્યા હતા. શ્રીજિનપ્રભસૂરિએ દિલ્હીથી મહારાષ્ટ્ર મંડલ તરફ પ્રયાણ કર્યું ત્યારે પાતશાહની વિનતિથી પોતાના પ્રતિનિધિ તરીકે ચૌદ સાધુઓ સાથે શ્રીજિનદેવસૂરિને દિલ્હી મંડલમાં પાતશાહ પાસે મૂકી ગયા હતા. સં. ૧૩૮૯માં પાતશાહના આમંત્રણથી શ્રીજિનપ્રભસૂરિ દેવગિરિથી ફરી દિલ્હી તરફ આવતા હતા ત્યારે માર્ગમાં અલ્લાવપુર દુર્ગમાં તેમના સાર્થિકોને અસહિષ્ણુ મ્લેચ્છોદ્વારા સતામણી થઈ, ત્યારે સમાચાર મળતાં સુલતાનને વિજ્ઞપ્તિ કરી, તે ઉપદ્રવ દૂર કરાવનાર પણ શ્રીજિનદેવસૂરિ હતા. આ હકીકતો ઉપરથી મહમ્મદ તુઘલક દિલ્હીશ્વરના શાહી દરબારમાં શ્રીજિનદેવસૂરિનું પણ ઊંચું ગૌરવભર્યું સ્થાન હતું."[૪૫]

કથા વીશમી:

આ કથાની એક માત્ર પ્રતિ શ્રીસારાભાઈ નવાબના સંગ્રહમાંથી મળી હતી. તેનાં પત્રાંક: ૧૦૫ થી ૧૧૪ એટલે ૧૧ પત્રો છે. એની લિપિ સુંદર અને શુદ્ધ છે. આમાં પાંચ સુંદર ચિત્રો છે. આ પ્રતિ લગભગ પંદરમી શતાબ્દિમાં લખાયેલી જણાય છે. આ આદર્શ ઉપરથી નકલ કરી લેવામાં આવી હતી.

૧૯. શ્રીમાણિક્યસૂરિ:

આ પ્રતિની અંતિમ પૂર્ણાહુતિમાં આ રીતે જણાવેલું છે—

इति माणिक्यसूरिविरचिता कालिकाचार्यकथा—

---

૪૪. શ્રીજિનપ્રભસૂરિના જીવનચરિત્ર વિષયમાં વિસ્તારથી જાણવા માટે જુઓ: પં. શ્રીલાલચંદ ભગવાન ગાંધીકૃત "જિનપ્રભસૂરિ અને સુલતાન મહમ્મદ" નામનું પુસ્તક તેમજ "મંત્રાધિરાજ ચિંતામણિ—જૈન સ્તોત્ર સંગ્રહ" ભા. રની પ્રસ્તાવના પૃ૪ ૪૪ થી ૫૨.

૪૫. "જિનપ્રભસૂરિ અને સુલતાન મહમ્મદ" પૃ૪ ૧૫૪-૧૫૫. પ્રકાશક: શ્રીજિનહરિસાગરસૂરિ જ્ઞાનભંડાર, લોહાવટ (મારવાડ).



चित्र ११ Fig 11



चित्र १२ Fig 12



चित्र १३ Fig. 13



चित्र १४ Fig. 14



चित्र १५ Fig 15

૧૫૭૬ માં આ પ્રતિ લખાયાની નોંધ તેની અંતે છે, જે આ સંગ્રહના પૃષ્ઠ ૧૯૧ પર આપેલી પુષ્પિકામાં છે. આ પ્રતિ કર્તાએ સં. ૧૫૬૬ માં આ કથાની રચના કરી તે પછી દશ વર્ષે જ લખાઈ છે.

૨૦. શ્રીદેવકલ્લોલ ઉપાધ્યાયઃ

આ કથાની અંતે કર્તાએ પોતાનો પરિચય અને કથાનો રચના સંવત્ આ રીતે નોંધ્યો છે—

> श्रीमदूकेशगच्छीयाः कर्मसागरपाठकाः ।
> तच्छिष्यो देवकल्लोलोऽकार्षीद् हर्षात् कथामिमाम् ॥१०३॥
> श्रीविक्रमनृपात् षट्षट्पञ्चैकमिति (१५६६) वत्सरे।
> जाता कथेयं मुनिभिर्वाचिता वन्दिता चिरम् ॥१०४॥

આ નોંધ ઉપરથી જણાય છે કે, ઉકેશગચ્છના કર્મસાગર પાઠકના શિષ્ય શ્રી દેવકલ્લોલ મુનિએ આ કથા સં. ૧૫૬૬ માં રચી. સં. ૧૫૨૮ માં જોધપુરમાં મંત્રી જયતાગરે કરાવેલા પદ મહોત્સવમાં શ્રીદેવગુપ્તસૂરિએ પાંચ મુનિઓને ઉપાધ્યાય પદે સ્થાપ્યા, તેમાં આ દેવકલ્લોલ પણ હતા.[૫૪] તેમના શિષ્યો પૈકી શ્રીદેવકલશે સં. ૧૫૬૯ માં "ઋષિદત્તા ચોપાઇ"ની રચના કરી હતી.

આ હકીકત સિવાય આ કર્તા વિષે બીજી માહિતી મળી શકતી નથી.

કથા બાવીશમી :

આ કથા શ્રીકાંતિસાગરજીએ "જૈન સત્યપ્રકાશ" નામના માસિકના વર્ષ ૭માના અંક ૪માં સંપાદિત કરી છે. પરંતુ આ કથામાં તેના કર્તા કે રચના સંવતનો ઉલ્લેખ નથી. તેમજ તે ક્યારે લખાઈ એની પણ માહિતી મળી શકતી નથી.

આ કથાના કર્તાએ કથાના અંતિમ શ્લોકનું છેલ્લું પાદ આ મુજબ આપ્યું છે—

> श्रीमन्तो विबुधव्रजे तिलकतां लब्ध्वा शिवं यान्ति ते ॥

આમાં કર્તાએ પોતાનું નામ ગોપવ્યું હોય તો તે નામ 'વિબુધતિલક' હોઈ શકે. પરંતુ આ નામના કોઈ મુનિ વિષે કશું જાણવામાં આવતું નથી.

કથા તેવીશમી :

આ કથા મુંબઇના શ્રીજિનદત્તસૂરિ પ્રાચીન પુસ્તકોદ્ધાર ફંડ તરફથી પ્રકાશિત થયેલા "સટીક-કલ્પસૂત્ર"ની અંતે પ્રકાશિત કરવામાં આવી છેઃ તેમાંથી નકલ કરીને અહીં આપવામાં આવી છે.

૨૧. શ્રીસમયસુંદર ઉપાધ્યાય

આ કથાની અંતે કવિએ પોતાનો પરિચય અને કથાનો રચના સમય આ રીતે નિર્દેશ્યો છે—

> श्रीमद्विक्रमसंवति, रसऋतुशृङ्गारसंख्यके सहसि (१६६६) ।
> श्रीवीरमपुरनगरे, राउलनृपतेजसी राज्ये ॥ ३५ ॥
> श्रीबृहत्खरतरगच्छे, युगप्रधानसूरयः ।
> जिनचन्द्रा जिनसिंहाश्च, विजयन्ते गणाधिपाः ॥ ३६ ॥
> तच्छिष्यः सकलचन्द्रः, शिष्यः समयसुन्दरः ।
> कथां कालकसूरीणां, चक्रे बालावबोधिकाम् ॥ ३७ ॥

અર્થાત્—રાઉલ તેજસીના રાજ્યમાં વીરમપુર નગરમાં સં. ૧૬૬૬માં બૃહત્ખરતરગચ્છીય યુગપ્રધાન શ્રીજિનચંદ્રસૂરિ અને તેમના શિષ્ય શ્રીજિનસિંહસૂરિ થયા તેમના શિષ્ય સકલચંદ્ર, તેમના શિષ્ય સમયસુંદરે આ બાલજનને બોધ આપનારી કાલકસૂરિની કથા રચી.

કવિવર સમયસુંદર સાચોરનિવાસી પોરવાડ જ્ઞાતીય શેઠ રૂપસિંહ અને તેમની ભાર્યા લીલાદેના પુત્ર હતા. તેઓ સકલચંદ્ર ઉપાધ્યાયના શિષ્ય હતા. તેમને સંવત્ ૧૬૪૯માં વાચનાચાર્ય-ઉપાધ્યાય પદ લાહોરમાં

આપવામાં આવ્યું હતું, અને તેમનો પ્રથમનો ગ્રંથ "ભાવશતક" નામે સં. ૧૬૪૧માં રચેલો મળી આવે છે. તેથી તે વખતે તેમની ઉંમર ૨૧ વર્ષની ગણીએ તો તેમનો જન્મ સં. ૧૬૨૦માં મૂકી શકાય કે જે સમયે તેમના દીક્ષાગુરુ સકલચંદ્ર ઉપાધ્યાયના દીક્ષાગુરુ શ્રીજિનચંદ્રસૂરિને સૂરિપદ (૧૭ વર્ષની વયે સં. ૧૬૧૨માં) મળ્યાને આઠ વર્ષ થઈ ગયાં હતાં. તેમનો છેલ્લો ગ્રંથ સં. ૧૬૯૭ લગભગનો મળી આવે છે. તેઓ સં. ૧૭૦૨ના ચૈત્ર શુદિ ૧૩ના દિવસે અમદાવાદમાં આરાધનાપૂર્વક અનશન કરીને સ્વર્ગે પધાર્યા.

તેમના જીવનકાળમાં તેમણે સંસ્કૃત, પ્રાકૃત અને તત્કાલીન ગુજરાતી ભાષામાં જે ગ્રંથ રચ્યા છે તે ઉપરથી જાણી શકાય છે કે તેઓ વ્યાકરણ, તર્ક, સાહિત્ય અને જિનાગમ–સિદ્ધાંતના પ્રખર વિદ્વાન હતા.

તેઓ મહાપ્રભાવશાળી પુરુષ હતા. તેમણે સમ્રાટ અકબર પાદશાહને એક વાક્ય **राजानो ददते सौख्यम्** ના "અષ્ટલક્ષી" ગ્રંથદ્વારા આઠ લાખ અર્થ કરી બતાવી ચમત્કૃત કર્યો હતો. જેસલમેરના રાવલ ભીમને પ્રસન્ન કરી મચણો જેઓ સાંઢને મારતા હતા, તે હિંસા તેમના ફરમાનથી બંધ કરાવી. શીતપુરમાં સિંધ–વિહારમાં મખનૂમ મહમ્મદ શેખને પ્રતિબોધ કરી પાંચ નદીના જલચર જીવોની હિંસા બંધ કરાવી અને ગાયોની રક્ષા કરવાના વિશિષ્ટ કાર્યની રાજ્યમાં ઉદ્ઘોષણા કરાવી. મંડોવરના રાજવીને પ્રસન્ન કરી, મેડતામાં વાજાં વગાડવા દ્વારા શાસન પ્રભાવના કરી.

આ સિવાય સાધુઓમાં વ્યાપેલી શિથિલતા માટે સં. ૧૬૯૧ માં ક્રિયા–ઉદ્ધાર કરીને કડક સાધુ-આચારનો આદર્શ ઉપસ્થિત કર્યો.

તેમણે નાના મોટા અનેક ગ્રંથો અને સ્તુતિ–સ્તોત્ર સ્તવનાદિની રચના કરી છે. જેની અહીં નોંધ વિસ્તાર ભયે આપી શકાય એમ નથી.[૫૫] તેમના સમયની ગુજરાતી ભાષાની તેમની રચનાઓમાં તેમના વિશિષ્ટ કવિત્વની છાપ પડે છે.

તેમનો શિષ્યપરિવાર પણ વિશાળ હતો અને તેમણે પંજાબથી લઈને દિલ્હી–આગરા તેમજ મારવાડ, મેવાડ અને ગુજરાતનાં અનેક ગામો સુધીનો વિહાર લંબાવ્યો હતો.

કથા ચોવીશમી:

આ કથાની એક પત્રની પ્રતિ પાટણના શ્રીહેમચંદ્રાચાર્ય જ્ઞાનમંદિરના દા. નં. ૨૪૨ અને પોથી નં. ૧૧૪૬૮ ની છે. આ પ્રતિની લિપિ સારી છે. તેનું માપ ૧૦x૪ા છે.

આ કથા ક્યારે રચાઇ કે લખાઇ અથવા તેના કર્તા કોણ હતા; એ સંબંધે કશું જાણી શકાય એવું સાધન મળી શક્યું નથી.

આ કથા મળી આવેલી સમગ્ર કથાઓમાં નાનામાં નાની ૧૯ શ્લોકની સુંદર કૃતિ છે. શ્રીકાલકાચાર્ય વિશેની પાંચે ઘટનાઓ પૈકી પહેલી ઘટનાનું ૧૪ શ્લોકો દ્વારા વર્ણન છે, જ્યારે બીજી ઘટનાઓ એક કે દોઢ શ્લોકમાં સૂચનદ્વારા નિર્દેશી કથાને સમાપ્ત કરી છે. અંતમાં તેર ચોકઠાઓમાં તે તે ઘટનાઓનો નિર્દેશ કરતી ટૂંકી માહિતી આપી છે.

કથા પચીશમી:

આ કથા મલધારી હેમચંદ્રસૂરિએ રચેલી "પુષ્પમાલા" જેમાંથી બીજા નંબરની કથા પણ લેવામાં આવી છે, તેમાંથી જ કાલિકાચાર્ય સંબંધી એક ઘટનાનો ઉલ્લેખ છે, તે આખો સંદર્ભ અહીં આપવામાં આવ્યો છે.

આ કથાની પ્રતિ અમદાવાદના ડેલાના ઉપાશ્રયના ભંડારના દા. નં. ૩૨ અને પોથી નં. ૨૯ ની છે. તેના પત્ર નંબર ૧૧૦ થી ૧૧૧ માંથી આ કથાનક ઊતારી લીધું છે.

---

૫૫. તેમની સાહિત્ય સેવા સંબંધે વિસ્તારથી જાણવા માટે જુઓ: શ્રીમોહનલાલ દલીચંદ દેસાઇએ લખેલો "કવિવર સમયસુંદર" નામનો નિબંધ "જૈન સાહિત્ય સંશોધક" ખંડ ૨, અંક ૩–૪. તેમજ "યુગપ્રધાન શ્રીજિનચંદ્રસૂરિ" નામનો ગ્રંથનું પૃષ્ઠ ૧૬૮ પ્રકાશક. શંકરદાન શુભૈરાજ નાહટા. કલકત્તા.

આ કર્તાનો પરિચય અગાઉ મલધારી શ્રીહેમચંદ્રસૂરિ શીર્ષક "કથા બીજી"માં આપવામાં આવ્યો છે.

કથા છવીશમીઃ

આ કથા સુરતના દેવચંદ લાલભાઇ પુસ્તકોદ્ધાર ફંડ તરફથી પ્રગટ થયેલા "ભરતેશ્વરબાહુબલી-વૃત્તિ" નામના ગ્રંથમાથી લેવામાં આવી છે.

૨૨. શ્રીશુભશીલ ગણિ:

આ ગ્રંથના અંતે આપેલી પ્રશસ્તિ, જે આ સંગ્રહના પૃષ્ઠ ૧૨૦ પર છે, તેમાં શ્રીમુનિસુંદરસૂરિ શિષ્ય શુભશીલે સં. ૧૫૦૯ "ભરતેશ્વરબાહુબલી–વૃત્તિ" ગ્રંથની રચના કરી, એમ ઉલ્લેખ્યું છે. તેમણે પોતાની ગુરુપરંપરા અને ગુરુબંધુઓની નોંધ પણ આપી છે.

આ ગ્રંથકર્તાએ સં૦ ૧૪૯૨ માં "વિક્રમચરિત્ર", સં. ૧૫૭૪ માં "પંચશતીપ્રબોધ",-(અપર નામ "કથાકોષ"), સં. ૧૫૧૮ માં "શત્રુંજય કલ્પવૃત્તિ", ઉણાદિ નામમાળા"—(અભિધાન ચિંતામણિકોષને અનુસરીને), સં. ૧૫૪૦માં "શાલિવાહનચરિત" તેમજ "પૂજાપંચાશિકા", "પુણ્યદાન કથાનક" વગેરે ગ્રંથોની રચના કરી છે.

"સં. ૧૫૭૨ માં શ્રીહેમવિમળસૂરિ સ્તંભતીર્થ જવા માટે ઇડરથી ચાલતાં કર્પટવાણિજ્ય (કપડવંજ) આવતાં સંઘે મોટો પ્રવેશોત્સવ કર્યો ત્યારે કોઈ ચાડિયાએ આવા પ્રવેશોત્સવ માટે પાતશાહ મુજફર પાસે વાત કરી. તેણે પકડવા બંદી મોકલ્યા. ગુરુ ચુણેલી આવતાં આ વિઘ્નની ખબર પડી ત્યારે રાતોરાત નીકળી સોજીત્રા ને ત્યાંથી ખંભાત પહોંચી ગયા. ખોજકોએ તેમને બંદિસ્થાનકે રક્ષિત કર્યા. સંઘ પાસેથી ૧૨૦૦૦ની રકમ લીધી. ત્યારપછી શતાર્થી હર્ષકુળ ગણિ, સંઘહર્ષ ગણિ, કુશલસંયમ ગણિ અને પ્રસ્તુત શીઘ્રકવિ પં. શુભશીલ ગણિ–એ ચારને ચંપકદુર્ગ (ચાંપાનેર) મોકલ્યા તેમણે સુલતાનને પોતપોતાના કાવ્યોથી પ્રસન્ન કર્યો અને દ્રવ્ય પાછું વળાવ્યું. સુલતાને સૂરિ પાસે ક્ષમા માગી વંદન કર્યું."[૫૬]

ઉપર્યુક્ત ઘટનામાં પોતાના શીઘ્ર કવિત્વથી પ્રભાવ પાડવામાં શ્રીશુભશીલ ગણિ પણ હતા; એ નોંધપાત્ર છે. આ સિવાય તેમના વિશે વિશેષ સંશોધન કરતાં બીજી માહિતી મળી આવવા સંભવ છે.

કથા સત્તાવીશમી:

આ કથા "ઉપદેશમાલા ટીકા" નામના ગ્રંથમાંથી લેવામાં આવી છે. આની પ્રતિ અમદાવાદના ડેલાના ઉપાશ્રયના ભંડારમાંથી જ મને મળી હતી. તેનો નંબર વગેરે નોંધવો રહી ગયો છે.

૨૩. શ્રીધર્મદાસ ગણિ:

"ઉપદેશમાલા" ગ્રંથની પ્રાકૃતમાં રચના કરનાર શ્રીધર્મદાસ ગણિ, ભગવાન મહાવીરના હસ્તદીક્ષિત શિષ્ય મનાય છે. કહેવાય છે કે ધર્મદાસ પોતે રાજા હતા અને પોતાના શિષ્ય રણસિંહને બોધ આપવા માટે આ ગ્રંથની રચના કરી. ૫૪૦ પ્રાકૃત ગાથાઓમાં આ આચારપ્રતિપાદક ઉપયોગી ગ્રંથ છે.

ઇતિહાસ વેત્તાઓના મતે ધર્મદાસ ગણિ શ્રીમહાવીરદીક્ષિત શિષ્ય જેટલા પ્રાચીન હોય એમ મનાતું નથી. બીજા એક ધર્મદાસ થયા છે ખરા, જેમણે "વિદગ્ધમુખમંડન" નામનો ગ્રંથ રચ્યો છે. તેમનો સમય નિશ્ચિત થયો નથી. તે ગ્રંથમાં સમસ્યાઓ વગેરે છે તેના ઉપર જૈનેતર વિદ્વાનોએ પણ ટીકાઓ રચી છે.

૨૪. શ્રીસિદ્ધર્ષિ:

"ઉપદેશમાલા" પર જૂનામાં જૂની ટીકા સિદ્ધર્ષિની મળે છે. આ ટીકા સં. ૯૭૪ માં તેમણે રચી છે. તેમણે "ઉપમિતભવપ્રપંચાકથા, ચંદ્રકેવલિચરિત્ર" વગેરે પ્રાકૃતમાં રચ્યાં છે. તેમના વિશે શ્રીમોતીચંદ ગીરધર કાપડિયાએ વિસ્તારથી લખ્યું છે.[૫૭] આ ટીકા, જેમાંથી આ કથા લેવામાં આવી છે તે પ્રસ્તુત

---

૫૬. "મન્ત્રાધિરાજ ચિંતામણિ—જૈન સ્તોત્ર સંદોહ" ભાગ ૨ ની પ્રસ્તાવના પૃષ્ઠ ૧૧૧.

૫૭. "સિદ્ધર્ષિ" નામનો તેમનો લખેલો ગ્રંથ: પ્રકાશક: જૈનધર્મ પ્રસારક સભા: ભાવનગર.

સિદ્ધર્ષિની છે કે અન્યની તે બીજાં સાધનોના અભાવે જાણી શકાયું નથી.

કથા અઠ્ઠાવીશમી :

આ કથા સંદર્ભ "પ્રાચીન ગૂજરાતી ગદ્યસંદર્ભ"માંથી લેવામાં આવેલ છે.

૨૫. શ્રીસોમસુંદરસૂરિ :

"ગુજરાતના પાલનપુરમાં સજ્જન નામે શ્રેષ્ઠી તેની ભાર્યા માલ્હણદેવીને સોમ નામે પુત્રનો જન્મ સંવત્ ૧૪૩૦ માં થયો. સં. ૧૪૩૭માં માત્ર સાત વર્ષની વયે શ્રીજયાનંદસૂરિ પાસે દીક્ષા લીધી અને સોમસુંદર નામ આપવામાં આવ્યું. સં. ૧૪૫૦ માં વાચકપદ મેળવી દેવકુળપાટણ ગયા. ત્યાં લાખા રાજાના માનીતા મંત્રી રામદેવ અને ચુંડે પ્રવેશ મહોત્સવ કર્યો. સં. ૧૪૫૭ માં પાટણમાં નરસીંહ શેઠે કરેલા અદ્ભુત મહોત્સવપૂર્વક શ્રીદેવસુંદરસૂરિએ તેમને આચાર્યપદ આપ્યું.

"ઇડરના ગોવિંદ સાધુએ (જેણે તારંગા ઉપર રહેલા કુમારપાલે કરાવેલા વિહારનો ઉદ્ધાર કરાવ્યો) સંઘપતિ બનીને એમની સાથે શત્રુંજય, ગિરનાર, સોપારક વગેરે તીર્થોની યાત્રા કરી તારણગિરિ (તારંગા)-નાં દર્શન કર્યાં. પછી તેમાં અજિતપ્રભુનું નવીન મોટું બિંબ ભરાવી એમના હાથે પ્રતિષ્ઠિત કરાવ્યું. રાણકપુરના ધરણ નામના સંઘપતિના આગ્રહથી રાણકપુર જઈ તે સંઘપતિએ કરાવેલા 'ત્રિભુવનદીપકવિહાર'ની પ્રતિષ્ઠા સં. ૧૪૯૬માં કરી. ગિરનાર પર લક્ષોબા નામના સંઘપતિએ કરાવેલા ચતુર્મુખ જિનાલયમાં, મુંજિગ-નગરના મૂંજ શ્રેષ્ઠિએ ભરાવેલાં પિત્તલમય અસંખ્ય ચોવીશી જિનબિંબો વગેરેની પ્રતિષ્ઠા કરી."[૫૮]

તેમની સાહિત્યસેવા પણ નોંધપાત્ર છે. તેમણે દેવસુંદરસૂરિની સાથે રહીને પાટણ અને ખંભાતના ગ્રંથભંડારોના ગ્રંથોનું તાડપત્ર પરથી કાગળ ઉપર સંસ્કરણ કર્યું. આ કાર્યમાં સોમસુંદરસૂરિના શિષ્ય વર્ગનો મોટો ફાળો છે. કહેવાય છે કે પંદરમી સદીના મધ્યથી અંત સુધીમાં લગભગ લાખેક પ્રતો લખાઇ હશે. મુસલમાનોનું જોર વધતું હતું છતાં દીલ્હીથી આવતા સુબાઓ સાથે મૈત્રી સાધીને તે વખતના જૈનોના આ અને બીજા આચાર્યોએ ધાર્મિક સંસ્થાઓની રક્ષા કરી હતી.

તેમના રચેલા ગ્રંથોમાં 'ચઉસરણ પયન્ના' પર સંસ્કૃતમાં અવચૂરિ, ભાષ્યત્રય ચૂર્ણિ, રત્નકોષ, નવ-સ્તવી, વિવિધ સ્તવનો વગેરે મુખ્ય છે. તેમણે ગુજરાતી ભાષામાં પણ કેટલાએ બાલાવબોધ અને સ્વતંત્ર કાવ્યરચનાઓ કરી છે. તે પૈકી યોગશાસ્ત્ર, ષડાવશ્યક, આરાધનાપતાકા, નવતત્ત્વ, ષષ્ટિશતક વગેરે ગ્રંથો પર બાલાવબોધ રચ્યા. તેમજ આરાધના રાસ, નેમિનાથ નવરસફાગ અને સ્થૂલિભદ્ર ફાગ વગેરે ગુજરાતીમાં સ્વતંત્ર કાવ્યરચનાઓ કરી છે.

સોમસુંદરસૂરિનો શિષ્ય પરિવાર વિશાળ હતો અને મોટે ભાગે તેમાં પ્રખર વિદ્વાનો હતા. શ્રી મુનિ-સુંદરસૂરિ, જયસુંદરસૂરિ, ભુવનસુંદરસૂરિ અને જિનસુંદરસૂરિ તેમાંના મુખ્ય હતા.[૫૯]

કથા ઓગણત્રીશમી :

આ કથાની પ્રતિ લીંબડીના શ્રીઆણંદજી કલ્યાણજી પુસ્તક ભંડારની દા. નં. ૧૨ અને પોથી ૪૨ ની છે. તેના ૯ પત્રો છે. તેનું માપ ૧૧×૫ છે. પ્રતિની સ્થિતિ સારી છે. તેની અંતે આપેલી પુષ્પિકામાં સં. ૧૫૧૭માં આ પ્રતિ લખાયાની નોંધ છે.

૨૬. શ્રીરામચંદ્રસૂરિ :

આ કથાની અંતે **श्रीरामचन्द्रसूरिविरचिता श्रीकालिकाचार्यकथा समाप्ता**ની નોંધ ઉપરથી આના

---

૫૮. "મંત્રાધિરાજ ચિંતામણિ–જૈન સ્તોત્ર સંદોહ ભા. ૨"ની પ્રસ્તાવના પૃષ્ઠ: ૮૪.

૫૯. "શ્રીતપગચ્છ શ્રમણ વંશવૃક્ષ"માં "તપગચ્છના આચાર્યો: તેમનું સાહિત્ય"–પૃષ્ઠ ૮.

કર્તા રામચંદ્રસૂરિ છે એટલું જ માત્ર જણાય છે. તેઓ કયા ગચ્છના હતા અને આ કથા કયારે રચી; એ સંબંધી હકીકત જાણવાને આમાંથી કશું મળી શકતું નથી.

આ કથા સં. ૧૫૧૭માં લખાઈ છે અને ગુજરાતી ભાષાનો સુંદર ગદ્ય નમૂનો છે. આમાંની ભાષા લગભગ પંદરમાં સૈકાની રચનાનો ખ્યાલ આપે છે.

પંદરમા સૈકાની શરૂઆતમાં જ એક જીરાપલ્લીગચ્છના શ્રીરામચંદ્રસૂરિનો પુરાવો શિલાલેખોમાંથી જડે છે. તેઓ બૃહદ્ગચ્છના દેવેન્દ્રસૂરિના શિષ્ય શ્રીજિનચંદ્રસૂરિના શિષ્ય હતા. તેમણે જીરાવલાના મંદિરમાં દેરી નં. ૪૮, ૪૭ની સં. ૧૪૧૧, ૧૪૧૨માં પ્રતિષ્ઠા કરી હતી.[૧૦]

જો આ રામચંદ્રસૂરિએ આ કથાની રચના કરી હોય તો સં. ૧૪૧૨ની આસપાસના કોઈ પણ વર્ષમાં કરી એમ મનાય. વળી આ સમયમાં બીજા કોઈ રામચંદ્રસૂરિ થયા હોય એવું જાણવામાં આવતું નથી એટલે વિશેષ સંભવ છે કે, આ જીરાપલ્લીય રામચંદ્રસૂરિએ આ કથાની રચના કરી હોય.

આ સિવાયની તેમની બીજી માહિતી મળી શકતી નથી.

કથા ત્રીશમી:

આ કથાની પ્રતિ અમદાવાદના ડેલાના ઉપાશ્રયના ભંડારના દા. નં. ૭૧ અને પોથી નં. ૩૯ની છે. આ પ્રતિમાં ગુજરાતી કવિતામાં "મહાવીરકલ્પભાસ" અને તેની સાથે ૧૬ઞ થી ૧૮ઞ સુધીનાં ૨ા પત્રોમાં "કાલિકાચાર્ય ચોપાઈ" આપેલી છે. પ્રતિની સ્થિતિ સારી છે. તેનું માપ ૯ાાx૪ા છે. આ પ્રતિ સં. ૧૭૪૦માં અમદાવાદમાં લખાઈ છે એવી તેની અંતેની પુષ્પિકામાં નોંધ છે.

૨૭. શ્રીગુણરત્નસૂરિ:

આ ચોપાઈની અંતે કર્તાએ પોતાનો પરિચય આ રીતે આપ્યો છે:

> પીંપલગચ્છિ ગુર સોહઇ, મયીયણ જન મન મોહઇ ।
> શ્રીગુણરયણસૂરિંદ, દીઇયઇ ધરીય આણંદ ॥
> કીધઉ પહ ચરિત્ર રસાલ, સુણુ સહૂ બાલગોપાલ ।
> તેહ ઘરિ સયલ સમૃદ્ધિ, પામઇ અવિહડ રિદ્ધિ ॥

આ નોંધ ઉપરથી "પીંપલગચ્છના શ્રીગુણરત્નસૂરિએ આ ચોપાઈ રચી;" એટલું માત્ર જણાય છે, પરંતુ તેઓ કયા સમયમાં વિદ્યમાન હતા એની આમાંથી માહિતી મળતી નથી.

આ પીંપલગચ્છીય શ્રીગુણરત્નસૂરિ સોળમા સૈકાના પહેલા પાદમાં વિદ્યમાન હતા; એમ તેમણે પ્રતિષ્ઠા કરાવેલા મૂર્તિલેખો ઉપરથી જણાય છે. તેમણે સં. ૧૫૦૭[૧૧] અને સં. ૧૫૨૫માં[૧૨] જુદે જુદે સ્થળે પ્રતિષ્ઠા કરાવ્યાના ઉલ્લેખો મળે છે.

તેમના શિષ્ય ગુણસાગરસૂરિએ સં. ૧૫૧૭,[૧૩] સં. ૧૫૨૪માં પ્રતિષ્ઠાઓ કરાવી છે; તેમાં તેમના ગુરુ શ્રીગુણરત્નસૂરિનો ઉલ્લેખ કર્યો છે. એ સિવાય તેમના શિષ્ય ગુણસાગરસૂરિના શિષ્યે (નામ આપેલું નથી) સં. ૧૫૨૮ માં પ્રતિષ્ઠા કરાવી છે તેમાં તેમણે પિપ્પળગચ્છે તાલધ્વજીયશ્રીગુણરત્નસૂરિ એવો ઉલ્લેખ કર્યો છે.[૧૪] આ ઉપરથી શ્રીગુણરત્નસૂરિ પીપલગચ્છની તાલધ્વજીય શાખાના હતા, એટલું વિશેષ જણાય છે.

---

૧૦. "અર્બુદાચલ પ્રદક્ષિણા જૈન લેખસંદોહ" લેખાંક: ૧૧૯, ૧૨૦.

૧૧ "પ્રાચીન લેખ સંગ્રહ" ભા. ૧ના પૃષ્ઠ ૬૯, લેખાંક: ૧૩૧.

૧૨ "જૈન પ્રતિમા લેખ સંગ્રહ" ભા. ૨ના પૃષ્ઠ ૧૦૩, લેખાંક: ૫૫૯.

૧૩ "પ્રાચીન લેખ સંગ્રહ" ભા. ૧ના લેખાંક: ૩૧૩, ૪૮૩.

૧૪. એજન, લેખાંક: ૪૧૬.

આ સિવાય તેમના જીવન, કવન વિશે બીજી માહિતી મળી શકતી નથી.

આભાર:

આ કાલિકાચાર્યકથા સંગ્રહની આટલી બહિરંગ સામગ્રીનો પરિચય આપવા સાથે આના પ્રકાશક શ્રીસારાભાઈ નવાબ, જેમણે આ કથાઓની મોટા ભાગની પ્રતિઓ પાટણ, ખંભાત, લીંબડી, અમદાવાદ અને તેમના પોતાના સંગ્રહની લાવી આપી મારા કાર્યને સરળ બનાવવામાં મદદ કરી છે, તેમનો તેમજ આ સંગ્રહના પ્રાકૃત વિભાગની કથાઓનાં સંદિગ્ધ સ્થળો ઉકેલવામાં પાટણનિવાસી પં. અમૃતલાલ મોહનલાલે સહાય કરી છે તેમનો આભાર માનું છું. આ સિવાય પ્રકાશિત થયેલી જે કથાઓનો આમાં સમાવેશ કર્યો છે, તેના સંપાદકોનો પણ આભાર માનવાની તક લઉં છું.

આટલા બહિરંગ સામગ્રીના પરિચય પછી હવે આ કથાની અંતરંગ સામગ્રી, કથાઓની ઘટનાઓનું તારતમ્ય તેમજ ઈતર સામગ્રી સાથેની તુલનાનું અવલોકન કરીએ.

કથાઓની અંતરંગ સામગ્રી

નિશીથચૂર્ણિનો સંદર્ભ પહેલો :

વિદ્યાના આંતરિક બળવાળા, તેજસલબ્ધિવાળા કે સહાયલબ્ધિવાળા જે હોય છે, તેમાંના કાલિકાચાર્ય જેવાએ અત્યંત વિરોધી(ગર્દભિલ્લ)ને ઉખેડી નાખી શિક્ષા કરી.

વિદ્યાબળવાળા જેવા આર્યખપુટ, આંતરિક બળવાળા કે બાહુબલવાળા જેવા બાહુબલી, તેજસલબ્ધિ અથવા લબ્ધિવાળા જેવા બંભદત્ત અને પૂર્વભવમાં સંભૂત, સહાયલબ્ધિવાળા જેવા હરિકેશબળ–(આ બધાયે) એવી લડાઇ કરીને અત્યંત વિરોધીને ઉખેડી શિક્ષા કરી છે તેવી જ રીતે કાલિકાર્યે ગર્દભિલ્લને શિક્ષા કરી.

" ગર્દભિલ્લ કોણ છે ? કાલક આર્ય કોણ છે ? કયા કાર્યમાં શિક્ષા કરી ? " તે કહે છે—

ઉજ્જૈની નામે નગરી છે. તેમાં ગર્દભિલ્લ નામે રાજા છે. ત્યાં જ્યોતિષ અને નિમિત્તમાં બળિયા કાલક આર્ય નામે આચાર્ય છે. પહેલી વયમાં વર્તતી તેમની રૂપવતી બહેનને ગર્દભિલ્લે પકડી, અંતઃપુરમાં નાખી. આર્ય કાલકે અને સંઘે વીનવ્યું છતાં તેને છોડી નહીં. તેથી રોષે ભરાયેલા આર્ય કાલકે પ્રતિજ્ઞા કરી કે, " જો ગર્દભિલ્લ રાજાને રાજ્યથી ઉખેડી ન નાખું તો પ્રવચન અને સંયમના ઘાતકોની તેમજ તેની ઉપેક્ષા કરનારની દશા પામું. " આથી આર્ય કાલક બનાવટીપણે ઘેલા–ગાંડા બનીને ત્રણ રસ્તા, ચાર રસ્તા, ચૌટું અને રાજમાર્ગમાં આમ બબડતા ભમવા લાગ્યા કે, " જો ગર્દભિલ્લ રાજા હોય તો શું ? જો તેનું અંતઃપુર સુંદર હોય તો તેથી શું ? દેશ મનોહર હોય તો તેથી શું ? જો નગરી સારી વસેલી હોય તો તેથી શું ? જો મનુષ્યો સારાં વસ્ત્રધારી હોય તો તેથી શું ? અને જો હું ભિક્ષા માગતો ફરતો હોઉં તો શું ? જો હું સૂના દેવળમાં વસતો હોઉં તો શું ? "—આમ વિચાર કરીને તે કાલક આર્ય પારસકુલ ગયા.

ત્યાં એક રાજા ' સાહી ' નામે કહેવાય છે. તેને નિમિત્ત વગેરેમાં લીન કરીને વશમાં કરે છે. એક દિવસે તેના મોટા રાજા ' સાહાનુસાહી 'એ કોઇ પણ કારણથી રોષે ભરાઈ " તારું માથું છેદી નાખ " એ રીતે લખેલા આંકવાળી છરી મોકલી. તેને ક્રોધે ભરાયેલો સાંભળીને તે ઉદાસ થયો. ત્યારે સૂરિએ કહ્યું,

"પોતાનો નાશ ન કરશો." ત્યારે સાહીએ કહ્યું, "મોટા સ્વામી રોષે ભરાતાં આ (હુકમ) તોડવો શક્ય નથી." કાલક આર્યે કહ્યું, "ચાલો, હિંદુકદેશમાં જઈએ." રાજાએ તે કબૂલ કર્યું. તેના સરખા બીજા પંચાણુંયે સાહીઓને (તેના જેવા) આંક સાથેના ચિહ્નવાળી (માથું છેદી નાખવાના હુકમવાળી) છરીઓ મોકલી હતી. (તેમને) તે પહેલા (સાહી)એ દૂત મોકલ્યા (ને કહેવડાવ્યું) કે, "પોતાનો નાશ ન કરતા. ચાલો, આપણે હિંદુક દેશમાં જઈએ." તે છન્નુયે (સાહીઓ) સોરઠ દેશમાં ગયા. નવી વર્ષાનો સમય હતો. તેથી વર્ષાકાળમાં જવું શક્ય નહોતું. (તેમણે) તેને (સોરઠને) છન્નુ ભાગે પ્રદેશો વહેંચી લીધા. પોતાના કાર્યમાં મશગૂલ થયેલા આર્ય કાલકે ત્યાં તેમને રાજા અને સામંતો કરી સ્થાપ્યા. તેથી શકવંશ ઉત્પન્ન થયો.

વર્ષાકાળ પૂરો થતાં કાલક આર્યે કહ્યું, "(ચાલો) ગર્દભિલ્લ રાજા ઉપર ચડાઈ કરીએ." આથી ગર્દભિલ્લે જે લાટદેશના રાજાઓનું અપમાન કર્યું હતું, તેને અને બીજાઓને મેળવીને ઉજ્જૈની ઉપર ચડાઈ કરી. તે ગર્દભિલ્લને ગર્દભીનું રૂપ ધારણ કરેલી એક વિદ્યા હતી. તેને એક અટારીએ શત્રુની સામે થાપી. પછી ગર્દભિલ્લ રાજા અઠ્ઠમ[1] કરીને ઊંચા દેવસ્થાનમાંથી તેનું અવતરણ કરવા લાગ્યો. તેથી તે ગર્દભી મોટા સ્વરે અવાજ કરે (અને) શત્રુ સૈન્યમાં રહેલા જે તિર્યંચ કે મનુષ્ય એ શબ્દ સાંભળે તો તે બધા લોહી વમતાં ભયથી પીડાઈને અચેતન થઈ જમીન ઉપર ઢળી પડે. આર્ય કાલક ગર્દભિલ્લને અઠ્ઠમભક્ત કરેલો જાણીને એકસો ને આઠ કુશળ શબ્દવેધી યોદ્ધાઓને કહે છે કે, "જ્યારે આ ગર્દભી મોં ખોલતાં સુધીમાં અવાજ ન કાઢે ત્યાં સુધીમાં એકીસાથે શરોથી તેનું મોં ભરી દેજો" તે પુરુષોએ તેમજ કર્યું. તેથી તે વાનવ્યંતરી[2] દેવી તે ગર્દભિલ્લના ઉપર મળ-મૂત્ર (કરી) અને લાત મારીને ચાલી ગઈ. તે નિર્બળ બનેલો ગર્દભિલ્લ (રાજ્યથી) ભ્રષ્ટ થયો. ઉજ્જૈની હાથ કરાઈ. બહેનને ફરીથી સંયમમાં સ્થાપી. આ રીતે લડાઈ કરીને વિરોધી માણસને શિક્ષા કરી.

(આથી તેઓ) આવા મહારંભના કારણે વિધિપૂર્વક શુદ્ધ થઈને અજયણા કરવાનું પ્રાયશ્ચિત્ત (પશ્ચાત્તાપ) કરે છે.

—ઘટના બીજી—

શિષ્ય પૂછે છે કે, "અત્યારે અપૂર્વ ગણાતી ચોથના દિવસે શા કારણે પજૂસણ કરવામાં આવે છે?" આચાર્ય કહે છે કે, "આર્ય કાલકે પ્રવર્તાવેલી-ચલાવેલી ચોથ જ કરવી જોઈએ," (શિષ્ય પૂછે છે,) "શા માટે?" (આચાર્ય) કારણ કહે છે-કાલકાચાર્ય વિહાર કરતા કરતા ઉજ્જૈની પહોંચ્યા. ત્યાં વર્ષાવાસ-ચાતુર્માસ રહ્યા. તે નગરીમાં બલમિત્ર રાજા છે. તેને ભાનુશ્રી નામે બહેન છે. તેને બલભાનુ નામે પુત્ર છે. તે સ્વભાવથી જ ભદ્ર અને વિનીત હોવાથી સાધુઓની સેવા કરે છે. આચાર્યે (તેને) ધર્મનો ઉપદેશ કર્યો, તે પ્રતિબુદ્ધ થયો (સમજ્યો), અને દીક્ષા લીધી. આથી બલમિત્ર અને ભાનુમિત્ર રોષે ભરાતાં (તેઓ) પજૂસણ કર્યા વિના ત્યાંથી ચાલી નીકળ્યા.

કેટલાક આચાર્યો કહે છે કે, "બલમિત્ર અને ભાનુમિત્ર કાલકાચાર્યના ભાણેજ થાય છે. 'મામા' હોવાથી વંદન વગેરેથી ખૂબ સત્કાર કરે છે. પુરોહિત તેમનો અવિશ્વાસ રાખતાં કહે છે કે, 'આ શુદ્ર પાખંડી વેદાદિથી બહાર છે'—આ પ્રકારે રાજાની આગળ વારંવાર બોલતાં આચાર્યે તેને નિરુત્તર કરી દીધો. તેથી તે પુરોહિત આચાર્યનો ખાસ દ્વેષી થયો અને રાજાને અનુકૂળ કરવામાં લાગ્યો. 'આ મહાનુભાગ ઋષિઓ જે માર્ગે જાય છે, તે માર્ગે જો રાજાના માણસો જાય અથવા અધિકારને ઓળંગે તો અકલ્યાણ થાય છે, માટે તેમને (અહીંથી) રજા આપો.' તેથી તેઓ ત્યાંથી નીકળ્યા.

---

૧. લગાતાર ત્રણ ઉપવાસ કરવાનું તપ વિશેષ.

૨. દેવતાઓની એક જાતિ.

કેટલાક (આચાર્યો) કહે છે કે, "રાજાએ (એવો) ઉપાય કરીને કાઢ્યા કે આખા નગરમાં રાજાએ અનેષણા (સાધુઓને અયોગ્ય આહાર દેવો) કરાવી, તેથી તેઓ ગયા."

— ઘટના ત્રીજી —

આવા પ્રકારના કારણે કે બીજા કોઈ કારણે (ત્યાંથી) નીકળ્યા અને વિહાર કરતા કરતા પ્રતિષ્ઠાન–પૈઠણ નગર તરફ જવા લાગ્યા. પ્રતિષ્ઠાનના શ્રમણસંઘને આર્ય કાલકે સંદેશ મોકલ્યો કે, "જ્યાં સુધી હું ન આવું ત્યાં સુધીમાં પજૂસણા ન કરશો." ત્યાં સાતવાહન રાજા છે તે શ્રાવક છે. તેણે પણ આર્ય કાલકને આવતા સાંભળીને, તે અને શ્રમણસંઘ પણ સામે ગયો. મોટા આડંબર સાથે આર્ય કાલક પ્રવેશ્યા. પેસતાં કહ્યું કે, "ભાદરવા સુદિ પાંચમે પજૂસણ કરવાં." શ્રમણ સંઘે તે સ્વીકાર્યું. ત્યારે રાજાએ કહ્યું કે, "તે દિવસે મારે લોકવાદથી ઇંદ્ર (મહોત્સવ) મનાવવો પડશે. સાધુ અને ચૈત્યની સેવા કરી શકીશ નહિ, તેથી છઠે પજૂસણા કરો." આચાર્યે કહ્યું, "તે (દિવસ) ને ઓળંગી શકાય નહીં." ત્યારે રાજાએ કહ્યું, "તો આવતી ચોથે પજૂસણ કરો." આચાર્યે કહ્યું, "એમ થાઓ." ત્યારે ચોથનાં પજૂસણા થયાં. આ પ્રકારે યુગપ્રધાને કારણવશ ચોથ કરી, તે બધા સાધુઓએ માની લીધું.

રાજાએ અંતઃપુરની સ્ત્રીઓને કહ્યું કે, "તમે અમાવાસ્યાએ ઉપવાસ કરી, પડવાના દિવસે ખાદ્ય અને ભોજન વિધિથી સાધુઓને ઉત્તરપારણા–અતરવારણાને દિવસે વહોરાવીને અઠ્ઠમ (ત્રણ ઉપવાસ) કરીને પજૂસણા પાળજો." એમ કરતાં પડવાના દિવસે ઉત્તરપારણા થાય. તે બધા લોકોએ તેમ કર્યું. તે દિવસથી મહારાષ્ટ્ર દેશમાં 'શ્રમણપૂજા' એ પ્રકારનું પર્વ શરૂ થયું.

બૃહત્કલ્પસૂત્રની નિર્યુક્તિમાંનો સંદર્ભ બીજો:

સુવર્ણભૂમિમાં શિષ્યના શિષ્ય સાગર(ચંદ્રસૂરિ)ને વૃદ્ધ સાધુરૂપે બોધ આપવો, શિષ્યોનું આગમન, અને ધૂલીપૂંજનું દૃષ્ટાંત કહેવું:—

ઉજ્જૈની નગરીમાં સૂત્ર અને અર્થને જાણનારા મોટા પરિવારવાળા આર્ય કાલક નામે આચાર્ય વિચરે છે. તે આર્ય કાલકના શિષ્યના શિષ્ય સૂત્ર અને અર્થના જાણકાર સાગર(ચંદ્રસૂરિ) નામે સુવર્ણભૂમિમાં વિચરે છે. ત્યારે આર્ય કાલક વિચાર કરે છે કે, "આ મારા શિષ્યો અનુયોગ[1] સાંભળતા નથી, તેથી શા માટે તેમની વચ્ચે રહું? આથી ત્યાં જાઉં જ્યાં અનુયોગ ચલાવી શકું. વળી આ શિષ્યો પણ પાછળથી શરમાઇને સંભારશે." એમ વિચાર કરીને શય્યાતર[2]ને કહે છે કે, "ક્યાંક બીજે જાઉં છું. તે પછી મારા શિષ્યો સંભારશે. તમે પણ તેમને કહેતા નહિ. વળી જો ખૂબ હઠ કરે તો ધૂત્કારીને કહેજો કે, 'સુવર્ણભૂમિમાં સાગર(ચંદ્રસૂરિ)ની પાસે ગયા છે." એ પ્રકારે શિખવીને રાતે જ (તેમને) સૂતા મૂકીને સુવર્ણભૂમિએ ગયા. ત્યાં સાધુરૂપે સાગર(ચંદ્રસૂરિ)ના ગચ્છમાં પેઠા. ત્યારે સાગર આચાર્યે 'વૃદ્ધ' છે એમ સમજીને 'અભુઠ્ઠિયા'[3] વગેરેથી આદર–સત્કાર ન કર્યો. ત્યારે અર્થ–વ્યાખ્યાનના પ્રથમ પ્રહરે સાગર આચાર્યે કહ્યું, "વૃદ્ધ! તમને આ (વ્યાખ્યાન) ગમ્યું?" આચાર્યે કહ્યું, "હા." "તો ખ્યાતિ સાંભળો" એમ કહીને (તે સાગર આચાર્યે ખ્યાતિ) કહી. ગર્વમાં આવીને કહે છે.

બીજા શિષ્યોએ પ્રભાતકાળ થતાં આચાર્યને ન જોયા. તેથી આકુળવ્યાકુળ થઇને શોધવા માટે શય્યાતરને પૂછે છે. તે કહેતા નથી અને બોલે છે કે, "તમે જ તમારા આચાર્ય વિશે કહેતા–જાણતા નથી તો હું ક્યાંથી જાણું?" તેથી દુઃખી થઇને ખૂબ આગ્રહ કરતાં કહ્યું કે, "તમારી વર્તણૂંકથી ઉદાસ થઇને સુવર્ણભૂમિમાં સાગર (આચાર્ય) પાસે ગયા." એમ કહીને ધૂતકાર્યા. તેથી તેઓ સુવર્ણભૂમિ જવા સારુ

---

૧ સૂત્રોનો અર્થ વિસ્તારથી પ્રતિપાદન કરવો તે.

૨ સાધુઓને રહેવા માટે સ્થાન આપનાર ગૃહસ્થ અથવા ઉપાશ્રયનો માલિક.

૩ સન્માનને માટે ઊભા થઈ વિધિપૂર્વક વંદન કરવું તે.

[illegible]



[illegible]

ચાલ્યા. રસ્તે (જતાં) લોકો પૂછે છે "આ કયા આચાર્ય જાય છે?" તેઓ કહે છે "આર્ય કાલક". ત્યારે સુવર્ણભૂમિમાં સાગર(આચાર્ય)ને લોકોએ કહ્યું કે, "મોટા શ્રુતધર અને મોટા પરિવારવાળા આર્ય કાલક નામના આચાર્ય અહીં આવવાની ઇચ્છાએ માર્ગમાં છે." આથી સાગર(આચાર્ય) શિષ્યોની આગળ કહે છે કે, "મારા પિતામહ આવી રહ્યા છે. તેમની આગળ પદાર્થો પૂછીશ." જલદીથી જ તે શિષ્યો આવ્યા. તેમાંના આગળ રહેલા (શિષ્યો) પૂછે છે કે, "શું અહીં આચાર્ય આવેલા છે?" "ના, પણ બીજા વૃદ્ધ આવ્યા છે." "કેવા છે?" વાંદતાં જાણ્યું કે, "આ જ આચાર્ય છે." ત્યારે તે સાગર (આચાર્ય) શરમાઈ ગયા, "મેં આમની સાથે અહીં ખૂબ પ્રલાપ કર્યો છે." ક્ષમાશ્રમણોએ[1] વંદાવ્યા. ત્યારે બીજી વેળાએ 'આશાતના[2] કરી છે' તેથી 'મિથ્યા દુષ્કૃત'[3] કરવા લાગ્યા.

એમણે (સાગર આચાર્યે) કહ્યું, "ક્ષમાશ્રમણ કેવા હોય, તે હું પૂછું છું." આચાર્ય કહે છે, "સુંદર, પણ કદી ગર્વ ન કરતા." આથી ધૂળના ઢગલાનું દૃષ્ટાંત કરીને બતાવે છે. ધૂળને હાથમાં લઇને ત્રણ ઠેકાણે ઉતારે છે. "જેમ આ ધૂળને મૂકતાં કે ફેંકતાં ધીમે ધીમે સડતી–ક્ષય થતી જાય છે, તેમ અર્થ પણ તીર્થંકરોથી ગણધરો[4] પાસે અને ગણધરોથી છેવટ અમારા સુધી, તેમજ આચાર્ય, ઉપાધ્યાય સુધી પરંપરાથી આવ્યો. કોણ જાણે છે કે, કોના કેટલા પર્યાયો—ભાગો ક્ષીણ થયા? માટે ગર્વ ન કરશો." આથી 'દુષ્કૃત મિથ્યા'—પાપનું પ્રાયશ્ચિત્ત કરીને આર્ય કાલક શિષ્ય અને પ્રશિષ્યોને અનુયોગ દેવા લાગ્યા. (જુઓ ચિત્ર નં. ૫–૨૦–૩૫ તથા ૬૪)

બૃહત્કલ્પચૂર્ણિમાંનો સંદર્ભ ત્રીજો:

ઉજ્જૈની નગરી છે. તેમાં અનિલનોસુત યવ નામે રાજા છે. તેનો પુત્ર ગર્દભ નામે યુવરાજ છે. તે રાજાની પુત્રી અને ગર્દભની બહેન અડોલિયા નામે છે. તે ખૂબ રૂપવતી છે. તે યુવરાજને દીર્ઘપૃષ્ટ નામે સચિવ છે. યુવરાજ તે અડોલિયા બહેનને જોઇને અત્યંત આસક્ત થતાં દુબળો થવા લાગ્યો. અમાત્યે આગ્રહથી પૂછ્યું, ત્યારે (કારણ) કહ્યું. અમાત્યે કહ્યું, "કામવાસના થાય તો સાતમા ભૂમિઘરમાં સંતાડીને ત્યાં તેની સાથે ભોગ કરજે." લોકો ભોગ કરેલો જાણશે-(એમ વિચારીને)- તે ક્યાંક નાસી ગઈ–આ પ્રમાણે થાય છે–એમ કહ્યું.

વ્યવહારચૂર્ણિમાંનો સંદર્ભ ચોથો:

'ઉજ્જૈનીએ' ગાથા–જ્યારે આર્ય કાલકે શકોને આણ્યા (ત્યારે) તે શક રાજાને ઉજ્જૈની રાજધાનીમાં, તેની સાથે નીકળેલાઓએ 'જાતિમાં અમારા સરખો છે' એમ સમજીને ગર્વથી તેઓ તે રાજાની બરાબર સેવા કરતા નહોતા. તેથી રાજા તેમને પગાર આપતો નથી. આજીવિકા વિના તેઓ આક્રમણ કરવા લાગ્યા. આ જાણીને ઘણા મનુષ્યોની વિનવણીથી તેઓ ત્યાંથી નિર્વાસિત થયા અને બીજા રાજાની સેવા કરવા લાગ્યા.

આવશ્યકચૂર્ણિમાંનો સંદર્ભ પાંચમો:

સાચો વાદ (સાચું કથન) તે સમ્યક્વાદ. (તે કેવી રીતે છે એ કથાદ્વારા કહે છે)—

તુરુમિણી નગરી છે. તેમાં જિતશત્રુ રાજા છે. તેની ભાર્યા હલકી જાતિની છે. તેને દત્ત નામે પુત્ર છે. તે દત્તને આર્ય કાલક નામે મામો છે. તે સાધુ થયો. આ દત્તે જુગાર પ્રસંગે સેવા કરતાં કરતાં પ્રધાનપદ મેળવ્યું. કુળપુત્રોમાં ભેદ કરાવીને રાજાને નસાડી મૂકયો અને પોતે રાજા થયો. તેણે ઘણા યજ્ઞો કર્યા.

---

૧. સાધુઓ.

૨. અવમાનના.

૩. એ પ્રકારનો વિધિપૂર્વક માનસિક પશ્ચાતાપ કરવો તે.

૪. તીર્થંકર ભગવાનના મુખ્ય શિષ્યો.

એક સમયે તે મામા (કાલકાચાર્ય) ને જોતાં રોષે ભરાઈને કહેવા લાગ્યો, હું ધર્મ સાંભળવા ઇચ્છું છું. યજ્ઞોનું ફળ શું છે?" તેઓ કહે છે કે, "શું ધર્મ પૂછે છે?" તેને ધર્મ કહે છે. ફરીથી પૂછે છે ત્યારે તેઓ (કાલકાચાર્ય) ગુસ્સે થઈને કહે છે કે, "યજ્ઞનું ફળ નરક છે." તે (દત્ત) કોપાયમાન થઈને કહે છે કે, "(એની) શી પ્રતીતિ?" "તું સાતમે દિવસે કૂતરાની પેઠે કુંભારવાડામાં પકાઇશ. (તેમાં) 'શો પૂરાવો?' (એમ પૂછતાં તો કહે છે) કે, સાતમે દિવસે તારા મોંમાં વિષ્ઠા આવી પડશે.". આથી ક્રોધે ભરાઇને બોલવા લાગ્યો, "તમારું મૃત્યુ કેવી રીતે થશે?" તેઓ કહેવા લાગ્યા કે, "હું લાંબા કાળસુધી દીક્ષા પાળીને સ્વર્ગે જઈશ." આથી રોષે ભરાઈને કહેવા લાગ્યો કે, "(કાલકચાર્યને) પકડો." તે સિપાહીઓએ તેમને તેમ કર્યું. તેમની (સિપાહીઓની) સાથે તેમને (કાલકાચાર્યને) રાજાએ બોલાવ્યા, "આવો. આમને બાંધીને મને આપો." (એમ) કહેતાં (તેઓ ત્યાં) બેસે છે.

તેને (રાજાને) દિવસો (ગણતાં) ભૂલાઈ ગયા. તે સાતમે દિવસે માણસો પાસે રાજમાર્ગ સાફ કરાવી, (તેની) તપાસ રખાવી.

એક પૂજારી હાથમાં ફૂલનો કરંડિયો લઇને સવારે (રાજમાર્ગમાં) પ્રવેશ કરે છે. તેણે વિષ્ઠા કરી ફૂલથી ઢાંકી દીધી. રાજા પણ સાતમે દિવસે ઘોડે ચડીને રાજમાર્ગે જાય છે. "એ શ્રમણને મારી નાખું" એમ બોલતો જેવો જાય છે, તેવો જ બીજા નાના ઘોડાએ ખૂરીથી ફૂલોને ઊખેડી ભૂમિ ઉપર પગ પછાડયો. વિષ્ઠા તે (દત્ત)નાં મોંમાં જઈને પડી. તેણે જાણ્યું કે, "સાચે જ હું મરી જઇશ." તેથી સિપાહીઓને પૂછ્યા વિના તે પાછો જવા લાગ્યો. તે સિપાહીઓએ જાણ્યું કે, "ખરેખર રહસ્ય ખુલ્લું થઇ ગયું, જેથી ઘેર ન પહોંચે તેટલામાં જ તેને પકડી લઇએ." તેઓએ તેને પકડી લીધો અને બીજો રાજા થયો.

તેને કૂતરાની કુંભીમાં નાખીને બારણાં બંધ કર્યાં. નીચે અગ્નિ પેટાવ્યો. તેને તપાવતાં ટુકડે ટુકડે છેદી નાખ્યો. કાલિકાચાર્યનું આ 'સત્ય કથન' છે.

દશાચૂર્ણિમાંનો સંદર્ભ છઠ્ઠો:

આર્ય કાલિકે કારણવશ ચોથ પ્રવર્તાની. "કેવી રીતે?"—

ઉજ્જૈની નગરીમાં બલમિત્ર અને ભાનુમિત્ર રાજાઓ છે. તેમના ભાણેજ (બલભાનુ)ને આર્ય કાલકે દીક્ષા આપી. તે દુષ્ટ રાજાઓએ આર્ય કાલકને નિર્વાસિત કર્યા. તેઓ પ્રતિષ્ઠાનમાં આવ્યા.

ત્યાં સાતવાહન નામે શ્રાવક રાજા છે. તેણે શ્રમણની પૂજાનો ઉત્સવ આરંભ્યો. અંતઃપુરમાં કહ્યું કે, "અઠ્ઠમ પાળતા નહિ." પજૂસણાનો દિવસ પાસે આવતાં એક દિવસે આર્ય કાલકે સાતવાહનને કહ્યું, "ભાદ્રપદની અજવાળિયા (પક્ષની) પાંચમે પજૂસણા છે." રાજાએ કહ્યું: "તે દિવસે મારે ઇંદ્ર (મહોત્સવ)નું અનુસરણ કરવું પડશે, તેથી ચૈત્ય કે સાધુઓની સેવા મારાથી થઇ શકશે નહિ. આ કારણથી પજૂસણા છઠનાં થવા દો." આચાર્યે કહ્યું: "(પાંચમને) ઓળંગી શકાય નહિ." રાજાએ કહ્યું: "તો ચોથનાં થવા દો." આચાર્યે કહ્યું: "એમ થવા દો." (આથી ચોથે પજૂસણા કર્યાં.) આ પ્રકારે કારણવશ ચોથે પજૂસણા કરાયાં.

અનુપૂર્તિ:

"પંચકલ્પચૂર્ણિ" માં લખ્યું છે કે, "લોકાનુયોગમાં આર્યકાલકનું દૃષ્ટાંત છે. આટલું વાંચીને પણ તેઓ આવું મુહૂર્ત ન જાણી શકયા, જેમાં દીક્ષા દેવાથી શિષ્ય સ્થિર થઈ શકે. આ નિર્વેદથી તેમણે આજીવકોની સમીપે 'નિમિત્ત'નો અભ્યાસ કર્યો. પછીથી તેઓ જ્યારે પ્રતિષ્ઠાનમાં રહ્યા ત્યારે સાતવાહન રાજાએ તેમને આ ત્રણ પ્રશ્નો પૂછ્યા અને એક એક પ્રશ્ન પર લાખ–લાખ મુદ્રાનું ઇનામ નક્કી કર્યું. પહેલો પ્રશ્ન એ હતો કે, પશુના પેટમાં લીંડીઓ કોણ બનાવે છે? બીજો પ્રશ્ન હતો કે, સમુદ્રમાં પાણી

કેટલું છે? અને ત્રીજો એ હતો કે, મથુરા ક્યારે સર થશે યા નહિ? પહેલા પ્રશ્નના ઉત્તરમાં રાજાએ લક્ષમૂલ્ય કડું ભેટ કર્યું. અને બીજા ઉત્તરના ઈનામમાં કુંડલ અર્પણ કર્યું. આચાર્યે કહ્યું મારે આની કોઈ જરૂરત નથી. મેં તો કેવળ આ નિમિત્તનો ઉપચાર બતાવ્યો છે. આ વખતે ત્યાં આજીવકો ઊઠીને ઊભા થયા અને બોલ્યા કે, આ અમારા માટે ગુરુ–દક્ષિણા છે."

"પંચકલ્પચૂર્ણિ" માં આર્ય કાલક માટે બીજી હકીકત એ નોંધી છે કે, "પાછળથી કાલકે સૂત્ર નષ્ટ થતાં "ગંડિકાનુયોગ"[1] બનાવ્યા. પાટલિપુત્રના શ્રમણસંઘે તે ગંડિકાનુયોગ સાંભળીને પ્રમાણ માન્યો ને પ્રતિષ્ઠિત કર્યો–એ વિચાર કરીને કે, "સંગ્રહણી"[2] એ પણ અલ્પ સ્મૃતિવાળા વિદ્યાર્થી માટે ઉપકારિણી થશે, આ વિચારથી જ તે સૂત્રોનું અંગ મનાવામાં આવી. પ્રથમાનુયોગ આદિ (શાસ્ત્ર) પણ કાલકે બનાવ્યાં"[3]

આ પ્રકારે પ્રાચીન ચૂર્ણિઓમા કાલકાચાર્યના નામે બનેલી ઘટનાઓના ઉલ્લેખો છૂટક છૂટક રૂપે મળી આવે છે. આમાંની કેટલીક ઘટનાઓને એક જ કથામાં સમાવી દઇ સળંગ 'કાલકાચાર્યની કથા'ના નામે સાહિત્યિક દૃષ્ટિએ જે કથાઓ, લગભગ અગિયારમી–બારમી શતાબ્દિથી લઈને આજ સુધી, રચાઇ છે, તેમાંની શ્રીદેવચંદ્રસૂરિએ 'મૂળશુદ્ધિ–ટીકા'માં આપેલી કથા બધી રીતે જોતાં મોટી અને પ્રાચીન છે એટલું જ નહિ, તે પછીના કથાકારો સામે આ કથા આદર્શ રૂપ રહી છે. માટે એ કથાને આપણે અવિકલરૂપે જોઈએ અને તેનાથી બીજી કથાઓમાં શી શી વિશેષતા છે એના તારતમ્યને તપાસીએ.

કથા પહેલી :

કાલિકાચાર્યે પ્રપૌત્ર (શિષ્ય) સાગરચંદ્રાચાર્યને ગર્વ થવાથી પ્રતિબોધ આપવાના અવસરે જે અર્થ કહ્યો છે તે કથાદ્વારા જાણી શકાય એમ છે. તે કથા આ પ્રકારે છે:—

કાલકનો વંશપરિચય :

આ જંબૂદ્વીપ નામના દ્વીપના ભારતવર્ષમાં ધરાવાસ નામે નગર છે. તેમાં અનેક શત્રુઓની સુંદરીઓને વિધવા બનાવવાની દીક્ષા આપવામાં ગુરુસમો વૈરસિંહ નામે રાજા છે. તેના સમગ્ર અંતઃપુરમાં મુખ્ય–પટરાણી સુરસુંદરી નામે દેવી છે. તેમને બધી કળાઓના સમુદાયનો પારગામી કાલક કુમાર નામે પુત્ર છે (જુઓ ચિત્ર નં. ૨૩–૨૭–૨૯–૫૬ તથા ૮૫).

કાલકની અશ્વક્રીડા અને કુતૂહલ :

તે કોઈ એક દિવસે અશ્વક્રીડા (ઘોડાની રમત) કરીને પાછો ફરતો હતો. (એવામાં) આમ્રવન ઉદ્યાનમાં પાણીભર્યાં વાદળાંની ગંભીર અને મધુર ગર્જના સાંભળતાં કુતૂહલથી તે જોવા માટે તેમાં પ્રવેશ્યો, ત્યારે અનેક મનુષ્યો અને સાધુજનોએ પરિવરેલા ભગવાન ગુણાકરસૂરિને જિનેશ્વરોએ ઉપદેશેલા ધર્મનો બોધ આપતા જોયા. વંદન કરીને તેમની આગળ બેઠો. (આચાર્ય) ભગવાને પણ કુમારને ઉદ્દેશીને વિશેષપણે ધર્મદેશના આપવા માંડી (જુઓ ચિત્ર નં. ૧–૨૧–૪૫–૫૦–૫૬ તથા ૮૪) તે આ પ્રકારે—

---

૧. નંદીસૂત્રની ટીકામાં 'ગંડિકા' નું લક્ષણ આ રીતે આપ્યું છે—"इक्ष्वादीनां पूर्वापरपर्वपरिच्छिन्नो मध्यमभागो गण्डिका, गण्डिकेव गण्डिका-एकार्थाधिकारा ग्रन्थपद्धतिरित्यर्थः" અર્થાત્ એકએક અર્થાધિકારને લઇને રચાયેલા પ્રકરણનું નામ 'ગંડિકા' છે.

૨. સૂત્રોના અધ્યાય અથવા ઉદ્દેશકોના અર્થાધિકારસૂચક આદિપદોને બીજકની માફક એકત્ર કરીને બનાવેલી ગાથાઓના સંગ્રહને 'સંગ્રહણી' કહે છે. આગમસૂત્રો પરની પંચાંગી—૧ નિર્યુક્તિ, ૨ સંગ્રહણી, ૩ ભાષ્ય, ૪ ચૂર્ણિ અને ૫ ટીકામાં સંગ્રહણીનો પણ સમાવેશ છે. પહેલાં પ્રત્યેક આગમસૂત્રો પર આ પ્રકારની સંગ્રહણીઓ બનેલી હતી પરંતુ આજે તેમાંની ઘણીખરી નષ્ટ થઈ ગઈ છે.

૩. આ 'પંચકલ્પચૂર્ણિ'ની હકીકત ઉપા. શ્રીકલ્યાણવિજયજી મહારાજશ્રીના 'આર્યકાલક' નિબંધમાંથી ઉદ્ધૃત કરી છે.

ગુણાકરસૂરિની ધર્મદેશના અને પ્રભાવિત થવું :

સોનું જેમ ઘર્ષણ, છેદન, તાપ અને તાડન–આ ચાર પ્રકારે પરખાય છે તેમ વિદ્વાનો ધર્મને પણ શ્રુત, શીલ, તપ, અને દયા–આ ચાર પ્રકારના ગુણોથી પારખે છે. વળી,

જીવ અનાદિ કાળથી મૃત્યુ પામતો રહે છે અને પ્રવાહરૂપ ચાલ્યાં આવતાં અનાદિ કર્મોથી તે જોડાયેલો છે. પાપથી તે દુઃખી થાય છે જ્યારે ધર્મથી સુખ પામે છે. નિયમથી ધર્મ ત્રણ પ્રકારનો છે–ચારિત્રધર્મ, શ્રુતધર્મ અને તપ. આ ધર્મ કસ–ચકાસણી, છેદ–કાપણી અને તાપ–આ ત્રણ વડે સોનાની માફક શુદ્ધ થયેલો હોય ત્યારે જ ખરેખરો બને છે. પ્રાણિવધ આદિ જે પાપઠાણાં છે, તેનું ધ્યાન અને અધ્યયનથી નિવારણ કરવાની જે વિધિ તે ધર્મની 'ચકાસણી' કહેવાય છે. બહારનાં અનુષ્ઠાનોથી વ્રત અને નિયમો ઘસડાઈ ન જાય અને નિર્મળતા સંભવે તે ધર્મની 'કપાણ' કહેવાય છે. બંધ આદિને વશ થતા જીવ વગેરે ભાવોનું ચિંતવન એ 'તાપ' કહેવાય છે. આ પ્રકારો વડે પવિત્ર થયેલો ધર્મ જ ધર્મપણાનું નામ પામે છે. આ પ્રકારોથી જે ધર્મ નિર્મળ થયેલો નથી તે બીજામાં પણ સારો નીવડતો નથી. એવા (નિર્મળ નહિ થયેલા) પ્રકારના ધર્મનું ફળ નક્કી વિપરીત હોય છે. આવો ઉત્તમ પુરુષાર્થ આ રીતના નિયમો વિનાનો હોય ત્યારે તે બધાંય કલ્યાણકારી કામોમાં નકામો બને છે; એમાં સંદેહ નથી. જે જે પ્રકાર વડે જેમાં આવો ધર્મ ઠગાય નહિ તે જ ધર્મ ઠગનારો નથી. માટે કુશળ દષ્ટિવાળા પંડિતોએ એની હમેશાં સારી રીતે પરીક્ષા કરવી.

આ પ્રકારે ગુરુનું વચન સાંભળીને કુમારના કર્મોનો મોટો ભાર ગળવા લાગ્યો. તેને ચારિત્રમાં ભાવ ઉપજ્યો, તેથી તે આ પ્રકારે કહેવા લાગ્યો; "હે મહાયશસ્વી ! તમે ખરેખરા ધર્મનું સ્વરૂપ કહેતાં હું મિથ્યાત્વથી ઘેરાયેલો લાગું છું. હવે હું બોધ પામ્યો છું, માટે મારે કરવા યોગ્ય કામનો આદેશ આપો."

કાલકની સંયમદીક્ષા, પટ્ટધર થઈને ઉજ્જૈની તરફ વિહાર :

આથી ભગવાને તેનો ભાવ જાણીને સાધુના ઉત્તમ ધર્મનો આદેશ કર્યો. તેણે પણ તે આદેશ અંગીકાર કર્યા પછી તે રાજાની (પિતાની) પાસે ગયો. માતા–પિતા આદિથી પોતાને મહાપ્રયત્ન પૂર્વક છોડાવીને અનેક રાજપુત્રોની સાથે પોતાનાં પાપ શમાવતો તે શ્રમણ થયો.

બે પ્રકારની શિક્ષાઓ લઈને જ્યારે તે ભાવુક ગીતાર્થ થયા ત્યારે ગુરુએ ગચ્છના અધિકારીપણાથી તેમને પોતાના પદે સ્થાપન કર્યા. પાંચસો સાધુઓના પરિવાર સાથે ભવ્ય જીવોરૂપ કમલવનની ઘટાઓને ઉપદેશતા–વિકાસ કરતા કરતા તે ઉજ્જૈની નગરીમાં આવ્યા. નગરની ઉત્તર દિશામાં આવેલી વાડી ઝાડીમાં યતિને યોગ્ય પવિત્ર ઠેકાણે એ મહાત્માએ વાસ કર્યો. તેમને (આવેલા) જાણીને લોકો ઉતાવળે વંદન કરવા નીકળ્યા. તેઓ સૂરિના ચરણે વાંદીને પવિત્ર ભૂમિપીઠ ઉપર બેઠા. ત્યારે કાલકસૂરિએ દુઃખરૂપ ઘીચ ઝાડીની ઘટાઓને બાળી નાખે તેવો, જિનેશ્વરોએ બોધેલો ધર્મ ગંભીર અવાજે કહેવા માંડયો. તે સાંભળીને આખી સભા ખૂબ વૈરાગ્ય પામી અને ગુરુનાં વખાણ કરતી પોતપોતાના ઠેકાણે પહોંચી ગઈ.

કાલકસૂરિની બેન શ્રમણી સરસ્વતી, તેનું અપહરણ :

આ રીતે ભવ્ય જીવોરૂપ કમળોને પ્રફુલ્લિત કરવામાં પરાયણ (મહાત્મા)ના જ્યારે કેટલાયે દિવસો પસાર થઈ ગયા ત્યારે ભવિતવ્યતાના યોગે ત્યાં શ્રમણીઓ–સાધ્વીઓ આવી.

તેમની વચ્ચે એક (શ્રમણી) જાણે પુસ્તકોનો સમૂહ હાથમાં રાખેલી સરસ્વતીની જેમ છતાં કુલીન (સરસ્વતી તેના પિતાને પરણી હતી તેથી તે કુલીન નથી), ગૌરીના જેવી મહાતેજસ્વી હોવા છતાં સંસારમાં ઉદાસ (ગૌરી શિવને પરણેલી હોવાથી સંસારમાં લાગેલી છે), શરદ્‌કાળની નદીની જેમ શોભતી હોવા છતાં ક્રૂર ગ્રહોથી જે વીંટાઈ નથી (નદીઓ, મગર આદિ ક્રૂર ગ્રહોથી વીંટાયેલી હોય છે),

કમળમાં રહેનારી લક્ષ્મી જેવી હોવા છતાં જે કામી નથી (લક્ષ્મી વિષ્ણુને પરણવાથી કામી છે), બધા મનુષ્યોને આનંદ આપનારી ચંદ્રલેખાના જેવી હોવા છતાં જે વાંકી નથી (ચંદ્રલેખા વાંકી ગણાય છે), વધુ શું કહેવું?–ગુણ અને રૂપમાં સમગ્ર નારીઓમાં મુખ્ય, સાધ્વીઓની અનેક ક્રિયાઓ કરવામાં મશગૂલ કાલકસૂરિની નાની બહેન સરસ્વતી નામે શ્રમણી હતી. તે શૌચ ભૂમિથી જેવી નીકળી તેવી જ અત્યંત આસક્ત એવા ઉજ્જૈની નગરીના સ્વામી ગર્દભિલ્લ રાજાએ તેને જોઇ—

"હે સુગુરુ ભાઇ! હે પ્રવચનના નાથ કાલક મુનિ! આ અનાર્ય (અન્યાયી) રાજા વડે હરાતા મારા ચારિત્ર્યધનનું રક્ષણ કરો."–આ પ્રકારે બૂમ પાડતી અને અનિષ્ટ માનતી તેને બળજબરીથી અંતઃપુરમાં નાખી. (જુઓ ચિત્ર નં. ૪૪ તથા ૫૭)

ગર્દભિલ્લને અનેક પ્રકારે સમજાવવાનો પ્રયત્ન :

સૂરિએ તે જાણીને કહ્યું કે, "મહારાજ! મર્યાદામાં રહેલાઓએ ન્યાયોનું પ્રયત્નથી રક્ષણ કરવું ઘટે, (નહિતર) વેરવિખેર થયેલી મર્યાદાથી ન્યાયોનો–નીતિનો લોપ થાય છે. વળી–તપોવનો તો રાજાથી સુરક્ષિત હોય છે. કેમકે, રાજાઓની ભુજાઓની છાયામાં આશ્રમવાસીઓ આશરો લીધા પછી જ નિર્ભય બનીને સુખે પોતાનાં ધર્મકાર્યો કરે છે.–આથી એને છોડી દે. પોતાના કુળમાં કલંક ન લગાડ, કહ્યું છે કે,

"જે કોઈ પારકી સ્ત્રીને બળજબરી કરે છે તે (પોતાના) ગોત્રને સડાવે છે, ચારિત્રને ગંદુ કરે છે, તેનું યોદ્ધાપણું હાર પામે છે, આખા જગતમાં અપજશનો પડઘો પડે છે, અને તે કુળ ઉપર મેંશનો કૂચો ફેરવે છે.–તેથી મહારાજ! શરીરમાંથી નીકળેલી પેશીઓની માફક આ વિપરીત છે." પરંતુ રાજા કામાતુરપણે વિપરીત મતિથી કંઇ પણ માનતો નથી. કેમકે,

"આંધળો માણસ જમીન ઉપર સામે પડેલી દેખાતી વસ્તુને જોતો નથી, પરંતુ રાગમાં આંધળો બનેલો માનવી, મેલના ઢગલાવાળા સ્ત્રીઓના અવયવોમાં પણ ડોલરનાં ફૂલ, કમળ, પૂનમનો ચંદ્ર, કળશ અને કાંતિભર્યાં લતાનાં પાંદડાંઓનો (તેમાં) આરોપ કરીને ક્રીડા કરે છે, તે છતી વસ્તુને છોડે છે અને જે નથી તેને જૂએ છે તેથી રાજન્! આ તપસ્વિનીને છોડ, અન્યાય ન કર. તું જ જો અન્યાય કરવા લાગે તો બીજો કયો ન્યાય હોઇ શકે?" આ રીતે રાજાને કહેવા છતાં જ્યારે કે કંઇ પણ માનતો નથી ત્યારે કાલકાચાર્યે ચતુર્વિધ સંઘને[1] શીખવીને મોકલ્યો. તેણે જ્યારે સંઘને પણ કેમે કરીને નકાર ભણ્યો ત્યારે ક્રોધના આવેશમાં આવેલા સૂરિએ આ રીતની ઘોર પ્રતિજ્ઞા કરી—

કાલકસૂરિની પ્રતિજ્ઞા, અને અપવાદ માર્ગનો આશ્રય :

"જે મનુષ્યો સંઘના શત્રુઓ છે, જે પ્રવચનના ઘાતકી છે, સંયમ ઉપર ઘા કરવામાં લાગેલા છે. અને જે તેની ઉપેક્ષા કરનારા છે, એવા ભ્રષ્ટ મર્યાદાવાળા આ ગર્દભિલ્લ રાજાને જો હું એકદમ રાજ્યથી ઉખેડી ન નાખું તો તેની દશાને પામું." આ રીતે કરવું જ જોઈએ, કેમકે આગમમાં કહ્યું છે કે,

"આવી સામર્થ્ય હોવા છતાં આજ્ઞાભ્રષ્ટ માનવીની ઉપેક્ષા ન કરવી. પ્રતિકૂળ માનવીઓને શિક્ષા આપવી જ જોઇએ. વળી સાધુજનો, ચૈત્યો અને ખાસ કરીને પ્રવચનના જે શત્રુઓ અને નિંદાખોરો છે તેને બધા બળથી વારવા જોઇએ. આ રીતે પ્રતિજ્ઞા કર્યા પછી સૂરિ એવું વિચારવા લાગ્યા કે, "આ ગર્દભિલ્લ રાજા મહાબળી અને પરાક્રમી છે, ગર્દભી નામની મહાવિદ્યાથી બળિયો છે. માટે ઉપાયથી તેને ઉખેડવો જોઇએ."

લોકમાં પ્રચાર :

આમ વિચાર કરીને કપટથી ગાંડાનો વેષ કરી ત્રણ રસ્તે, ચાર રસ્તે, ચોટામાં અને રાજમાર્ગમાં

૧: સાધુ, સાધ્વી, શ્રાવક અને શ્રાવિકા–આ ચાર પ્રકાર જેમાં હોય તે 'સંઘ' કહેવાય છે,

આમ બોલતાં ભમવા લાગ્યા કે, "જો ગર્દભિલ્લ રાજા હોય તો તેથી શું? જો તેનું અંતઃપુર સુંદર હોય તો તેથી શું? જો તેનો દેશ રમણીય હોય તો તેથી શું? જો તેની નગરી સારી રીતે વસેલી હોય તો તેથી શું? જો તેનાં માનવીઓનાં સુંદર વસ્ત્રો હોય તો તેથી શું? જો હું ભિક્ષા માટે ભમતો હોઉં તો તેથી શું? અને જો હું સૂના ઘરમાં સૂતો હોઉં તો તેથી શું?"

લોકોની સહાનુભૂતિ :

આમ સૂરિને જોઇને નગરીના લોકો બોલવા લાગ્યા કે, "ખરેખર, બહેનના કામમાં રાજાએ યોગ્ય કર્યું નથી. બધા ગુણોના ભંડાર કાલિકાચાર્ય સંઘાડો છોડીને નગરમાં ગાંડાની માફક ભટકે છે; એ ખરેખર દુઃખદ છે. નગરીમાં ગોવાળો, બાળકો અને સ્ત્રીઓ વગેરે લોકોથી પોતાના સ્વામી (રાજા)ના કુળની અત્યંત નિંદા સાંભળ્યા પછી મંત્રીઓએ કહ્યું, "માનવીઓના સ્વામી દેવ! આમ ન કર; આ તપસ્વિનીને છોડ, કેમકે આથી મોટી નિંદા થઇ રહી છે.વળી, જે મોહથી આંધળો બનેલો માનવી ગુણિ-જનોનો અનર્થ કરે છે તે નક્કી પોતાના આત્માને જલસમુદ્રમાં નકામો ફેંકી દે છે." આ રીતનાં મંત્રીનાં વચન સાંભળીને રાજા રોષથી બોલવા લાગ્યો કે, "આ શિખામણ તમારા બાપાને જઈને આપજો." આ સાંભળીને મંત્રીઓ ઠંડા થઈ ગયા. તેમના મનમાં થયું કે, "દરિયાને સીમા ઓળંગતો કોણ રોકી શકે?"

કાલકસૂરિનું શકકૂલ તરફ પ્રયાણ, શકોને દોરી લાવવા :

સૂરિ તે (હકીકત) ક્યાંયથી પણ સાંભળીને નગરીથી નીકળી ગયા. અવિચ્છિન્નપણે જતાં તેઓ શકકૂલ નામના દેશમાં ગયા. ત્યાં જે સામંતો હોય છે તે 'સાહી' નામથી ઓળખાય છે. સામંતોનો અધિપતિ જે બધા રાજાઓનો મુકુટમણિ છે તે 'સાહાનુસાહી' કહેવાય છે. તેથી કાલકસૂરિ તેમાંના (એક) સાહી પાસે રહ્યા. તેમણે મંત્ર અને તંત્ર વગેરેથી તેને ખૂશ કર્યો.

હવે કોઈ એક દિવસે તે સાહી રાજા સૂરિની સાથે વિવિધ પ્રકારના વિનોદવડે ભારે આનંદમાં ગરકાવ બની બેઠો હતો (જુઓ ચિત્ર નં. ૨૮-૩૩-૪૬-૫૧-૫૩-૫૮-૬૨) ત્યારે પ્રતીહારે આવીને વિનતિ કરી કે, "સ્વામી! સહાનુસાહીનો દૂત બારણે ઊભો છે." સાહીએ કહ્યું, "સીધો આવવા દે." એ વચન કહ્યા પછી તે અંદર દાખલ થયો. આપેલા આસન ઉપર તે બેઠો. તે પછી દૂતે ભેટ આપી. (જુઓ ચિત્ર નં. ૩૦ તથા ૫૩) તે જોઈને સાહીનું મુખ તાજા વર્ષાકાળનાં વાદળાં જેવું અંધારિયું બની ગયું. તેથી સૂરિએ વિચાર્યું કે, "કેમ આ કાર્ય અપૂર્વ જણાય છે? કેમકે, સ્વામીનો કૃપાપ્રસાદ આવેલો જોઈને તો જેમ મોર મેઘને જોઇ ભારે હર્ષમાં ડૂબી જાય તેમ સેવકો પણ થાય. ત્યારે આ તો શ્યામ મુખવાળો થયો છે, તો કારણ પૂછું."

એ પછી દૂત સાહી પુરુષોએ બતાવેલા નટઘરમાં ગયો. તે પછી સૂરિએ પૂછયું કે, "સ્વામીનો પ્રસાદ આવવા છતાં ઉદાસ કેમ દેખાઓ છો?" તેણે કહ્યું "ભગવન્! પ્રસાદ નહિ પણ કોપ આવ્યો છે; કેમકે અમારો સ્વામી જેના ઉપર રોષે ભરાય છે, તેના કોરેલા નામવાળી છરી મોકલે છે. તેથી કોઇ પણ કારણે અમારા ઉપર રોષે ભરાઈને આ છરી મોકલી છે. આનાથી અમારો આત્મા-દેહ હણવો એવી 'ભારે શિક્ષા' છે. તેથી આ વચનમાં-આજ્ઞામાં બીજી વિચારણા કરવાની પણ નથી." સૂરિએ કહ્યું, "શું તારા ઉપર રુઠયો છે કે બીજા કોઈ ઉપર પણ?" સાહીએ કહ્યું, "મને છોડીને બીજા પંચાણું રાજાઓ ઉપર પણ. કેમકે આ છરી ઉપર છન્નુમો આંક છે." સૂરિએ કહ્યું, "જો એમ જ હોય તો પોતાનો નાશ ન કરતા." તેણે કહ્યું, "સ્વામી જો રુઠશે તો કુળનો નાશ કર્યા વિના છૂટાશે નહિ, જ્યારે મારા મરણથી બાકીના કુળનો નાશ નહિ થાય" સૂરિએ કહ્યું, "જો એમ હોય તો પોતાનો દૂત મોકલીને પંચાણુંયે રાજાઓને કહેવડાવો, જેથી આપણે હિંદુકદેશમાં જઈએ." ત્યારે તેણે દૂતને પૂછયું કે, "ભદ્ર! જેના ઉપર ક્રોધે

ભરાયા છે તે બીજા પંચાણું રાજાઓ કોણ કોણ છે?" તેણે પણ બધું નિવેદન કર્યું. તે પછી દૂતને રજા આપીને, તે બધાને એકેક કરીને પોતાના દૂતો મોકલ્યા કે, "મારી પાસે આવો. પોતાની જાતનો નાશ ન કરો. હું બધી રીતે ભળીશ." આથી પ્રાણોને દુઃખે છોડવાની બધી સામગ્રી સાથે તેની પાસે તેઓ જલદીથી આવ્યા. તે આવેલાઓએ સૂરિને જોઈને પૂછ્યું, "ભગવન્! હવે અમારે શું કરવું જોઈએ?" સૂરિએ કહ્યું, "સૈન્ય અને વાહનો સાથે તમે સિંધુ નદી ઊતરી હિંદુકદેશમાં જાઓ."

શકોનું સોરઠમાં આગમન:

તે પછી જાણેલા માર્ગને પાર કરીને (તેઓ) સોરઠ દેશમાં આવ્યા. આ સમયે વર્ષાકાળ આવ્યો ત્યારે માર્ગો દુર્ગમ છે એમ જાણીને સોરઠ દેશને છન્નુ ભાગે વહેંચીને ત્યાં જ રહ્યા.

શરદૃઋતુનું વર્ણન:

આ સમયે જેમાં મહારાજની માફક કમળો શોભે છે, ઘણા ગોવાળો મોટા ઉત્સવકાળની જેમ ચપળ બન્યા છે, પહેલા વરસાદની જેમ સફેદ વાદળો શોભે છે, મુનિપતિની માફક રાજહંસોથી સેવાતો અને માતેલો હાથી મુખ્ય પડખાને સારી રીતે વીંઝતો હોય તેમ શરદકાળ આવ્યો છે. જેમાં સજ્જનોની ચિત્તવૃત્તિઓની માફક સ્વચ્છ મોટી નદીઓ છે, સારા કવિઓની જેમ નિર્મળ દિશાઓ છે. મોટા યોગીના શરીરની માફક નિર્મળ આકાશનું આંગણું છે, મુનિઓની જેમ મનોહર સપ્તચ્છદનાં વૃક્ષો છે અને મોટા સ્થપતિએ બનાવેલા દેવળોની શ્રેણીની જેમ સુંદર તારાઓવાળી રાત્રિ છે—વળી,

જ્યાં હરેક પ્રકારનું ઘાસ ઉત્પન્ન થતાં પૃથ્વી અત્યંત શોભાયમાન થયેલી છે અને આનંદિત ગાયોના સમુદાયમાં રહેલા ગર્વિષ્ટ સાંઢો ગર્જના કરી રહ્યા છે. રાત્રે જ્યાં અમૃતના પૂર સરખાં ચંદ્રમાનાં કિરણો સમગ્ર પૃથ્વીના સપાટીને અધિક ભીનું બનાવી રહ્યાં છે. શાલવન અને શાકસોના વનમાંથી નીકળેલા ગ્રામીણ મનુષ્યોથી ગવાતાં રસાળ ગીતો વડે જ્યાં રસ્તાઓ જ જાણે અવાજ કરે છે, ત્યાં પથિકો (સાંભળવા) રોકાઈ જાય છે. આ પ્રકારે અત્યંત આનંદકારક શરદૃઋતુ આવતાં ભવ્ય પુરુષોના ચિત્તનું સ્વરૂપ જાણે સાધતો હોય તેમ માત્ર ચક્રવાક જ નિસ્તેજ (જણાય) છે.

ઉજ્જૈની ઉપર શકોની ચડાઈ:

આ પ્રકારે શરદૃઋતુની શોભા જોઇને પોતાની ધારણા સિદ્ધ થવાની કામનાવાળા કાલકસૂરિએ તેમને (શકોને) કહ્યું, "અરે! તમે નિરુદ્યમી કેમ બેઠા છો?" તેમણે કહ્યું, "આજ્ઞા કરો કે, હવે અમે શું કરીએ?" સૂરિએ કહ્યું, "ઉજ્જૈનીને કબજે કરો, જેથી તેની સાથે જોડાયેલો મોટો માળવ દેશ મેળવતાં તમારો ત્યાં નિર્વાહ–ગુજરાન થાય." તેઓએ કહ્યું, "એમ જ કરીએ, પરંતુ અમારી પાસે ભાતું નથી, કેમકે આ દેશમાં તો અમારા ભોજન પૂરતું જ (મળતું) હતું." ત્યારે સૂરિએ યોગચૂર્ણની ચૂંટી માત્ર નાખવાથી આખો કુંભારવાડો–ઈંટવાડો સોનાનો બનાવી દીધો (જુઓ ચિત્ર નં. ૪૭–૫૨ તથા ૫૯) "આ ભાતું હાથ કરો." ત્યારે તેઓ તેના ભાગ પાડીને બધી સામગ્રી સાથે ઉજ્જૈની તરફ ચાલ્યા. દરમિયાન જે કોઈ લાટ દેશના રાજાઓ વગેરે સાથે થયા તે બધા ઉજ્જૈની દેશના સીમાડામાં આવી પહોંચ્યા. આથી ગર્દભિલ્લ શત્રુ સૈન્યને આવતું સાંભળીને મોટી સૈન્યસામગ્રી સાથે નીકળ્યો અને સીમાડે આવી પહોંચ્યો. પછી બંને બળવાન સૈન્યના યુદ્ધનો આરંભ થયો. (જુઓ ચિત્ર નં. ૬૦)

યુદ્ધનું વર્ણન:

તીક્ષ્ણ શરોના અગ્રભાગવાળાં બાણ, વાવલ્લ[1], સર્વ પ્રકારની લાકડીઓ જેમાં પડી–અથડાઈ રહી

[1] વાવલ્લ, ચક્ર, પટ્ટિસ, કુંગી વગેરે તે સમયે વપરાતાં એક પ્રકારનાં શસ્ત્રો.

છે, જે ચક્ર, પટ્ટિસ, મુદ્દગર અને બાણો ફેંકાતાં ભયંકર છે, જેમાં તરવાર, કુહાડી, ભાલો, અને કુંગીના સમૂહમાંથી અગ્નિના તણખાઓ ફૂટી રહ્યા છે; યોદ્ધાઓના પોકારોથી શબ્દાયમાન અને ધૂળ વડે સૂર્યનાં કિરણોનો ફેલાવો પણ જેમાં ઢંકાઈ ગયો છે—આવા પ્રકારનો યુદ્ધસંચાર થતાં, વાયુના આઘાતથી વાદળાંના સમુદાયની પેઠે ગર્દભિલ્લ રાજાનું સૈન્ય પળવારમાં નાઠું. તે નાસતા સૈન્યને જોઇને રાજા નગરીમાં પાછો ફર્યો અને અંદર પેઠા પછી પોતાના સૈન્ય વડે ઘેરો ઘાલી બેઠો. બીજાઓ પણ ઢીલચાલ વિના ઘેરો ઘાલીને નગરી (ના ગઢ) ઉપર ચડીને બેઠા. (તેઓ) હંમેશાં સામનો કર્યા કરે છે.

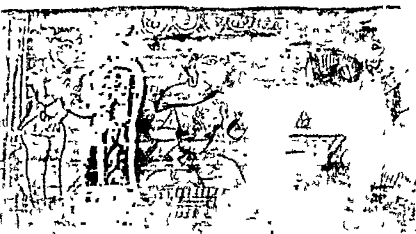
ગર્દભીવિદ્યાનું સ્વરૂપ, સાધના અને પ્રતીકાર:

બીજે દિવસે જ્યારે સામનો કરવા માટે (શકો) ચાલ્યા ત્યારે ગઢને સૂનો જોયો, ત્યારે તેઓએ સૂરિને પૂછ્યું, "ભગવન્! આજે ગઢ સૂનો કેમ જોવાય છે?" ત્યારે સૂરિએ સાંભળીને કહ્યું કે, "આજ (કૃષ્ણ પક્ષની) આઠમ છે. ત્યાં ગર્દભિલ્લ ઉપવાસ કરીને ગર્દભી મહાવિદ્યાને સાધે છે, ત્યાંથી કયાંઈ પણ અટારીએ રહેલી ગર્દભીની ખબર કાઢો." તપાસ કરતાં તે જોવાઇ અને સૂરિને પણ બતાવી.

સૂરિએ કહ્યું કે, "આ ગર્દભી જ્યારે ગર્દભિલ્લ (સાધના) પૂરી કરે ત્યારે બહુ મોટો અવાજ કરશે. તે શબ્દ શત્રુસૈન્યનાં જે કોઈ બેપગાં, ચોપગાં પ્રાણીઓ સાંભળશે તે બધાં મોંએથી લોહી વમશે. અને નિશ્ચયે ભૂમિ ઉપર પડી જશે તેથી બધાં બેપગાં, ચોપગાં પ્રાણીઓને લઈને બે ગાઉ જેટલી દૂર જગો ઉપર જાઓ અને મારી પાસે એકસો ને આઠ શબ્દવેધી યોદ્ધાઓને મૂકો." તેમણે તે પ્રમાણે બધું કર્યું. સૂરિએ તે શબ્દવેધી સુભટોને કહ્યું, "જ્યારે આ ગર્દભી શબ્દ કરવા માટે મુખ ખોલે ત્યારે શબ્દ કરવા પહેલાંજ તેનું મોં બાણોથી તમે ભરી દેજો. શબ્દ કાઢયા પછી તો તમે પણ તેને ઘા કરવાને સમર્થ નથી, તેથી આળસ વિના કાન સુધી બાણો ખેંચીને ઊભા રહો." તેઓએ પણ એ રીતે બધું કર્યું. પછી કાન સુધી ખેંચેલા ધનુષ્યોમાંથી ફેંકેલાં શરોથી ભરેલાં મોંએ તે (ગર્દભી) વાંકી અને પીડાયેલી થતાં શબ્દ કાઢવાને શક્તિમાન થઈ શકી નહીં. હણાયેલી શક્તિવાળી થયા પછી વિદ્યા તે જ સાધક (ગર્દભિલ્લ)ના ઉપર મૂત્ર, વિષ્ઠા અને લાત દઇને જલદીથી ચાલી ગઈ. (જુઓ ચિત્ર નં. ૧૯–૪૮–૫૪–૬૧–૬૭ તથા ૮૯)

ગર્દભિલ્લની શરણાગતિઃ સૂરિનું ઉદ્બોધન:

ત્યારે સૂરિએ કહ્યું કે, "હવે પકડો. એનું બળ એટલું જ છે." ત્યારે તેઓ ગઢ તોડીને ઉજ્જૈનીમાં દાખલ થયા. ગર્દભિલ્લ જીવતો પકડાયો. તેને બાંધીને સૂરિના ચરણોમાં સોંપ્યો. (જુઓ ચિત્ર નં. ૩–૪–૩૧ તથા ૬૧) ત્યારે સૂરિએ કહ્યું, "રે પાપિષ્ટ, દુષ્ટ, નિર્લજ્જ! અજ્ઞાન કાર્ય કરવામાં ઉદ્યમશીલ, મહારાજ્યથી ભ્રષ્ટ! જે નહિ ઇચ્છતી સાધ્વીના (ચારિત્ર્યનો) તેં વિનાશ કર્યો અને સંઘનું પણ તેં માન્યું નહિ તેથી અમારે આમ કરવું પડ્યું. મોટા મોહથી આંધળી બુદ્ધિ વડે સાધ્વીનું શીલ જે માણસ ભંગ કરે છે તે મનુષ્ય જિનેશ્વરોના ધર્મમાં બોધિલાભના મૂળમાં જ આગ લગાડે છે. બોધિલાભ નાશ થતાં ખરેખર, તું પણ આ અનંત દુઃખોથી ભરેલા સંસારમાં ભમીશ. વળી, અહીં આ જન્મમાં જ બંધન, તાડન, અપમાન વગેરેથી ઉપજાવેલાં વિવિધ પ્રકારનાં દુઃખો જે તું પામ્યો છે, તે સંઘના અપમાન સ્વરૂપ ઝાડનું આ ફૂલ–ફળ છે. નારકી, તિર્યંચ,કુમનુષ્ય અને કુદેવગતિમાં જવાનું સંકટ (તારે માથે) આવી પડ્યું છે. જેથી તું અનંત ભવમાં ભમીશ અને તેનું ફળ પણ કડવું જ આવશે. જે મનુષ્ય સંઘનું અપમાન કરે છે અને માન–મદથી લેપાયેલો થોડું પણ પાપ કરે છે તે આ ભયંકર દુઃખરૂપ મહાસાગરમાં પોતાના આત્માને બોળે–ડુબાડે છે, શ્રીસંઘની આશાતનાથી જીવો જે દુઃખ પામે છે તે કહેવાને જો કોઈ શક્તિમાન હોય તો તે જિનેશ્વર ભગવાનજ છે. જેણે મહાન પાપ કર્યું છે અને જેણે સંઘને પણ ગણકાર્યો નથી તેની સાથે જો કે અમારે વાર્તાલાપ કરવો એ યોગ્ય નથી, છતાં બહુ પાપભારથી દબાયેલો અને દુઃખરૂપ ભયંકર જ્વાળાઓમાં




चित्र १७

ફસાયેલો તને જોઇને હું કરુણાથી કહું છું કે, (આત્મ)નિંદા અને ગર્હાપૂર્વક આલોચના[1] કરીને પ્રાયશ્ચિત કર-અને દુષ્કર એવાં તપ અને ચારિત્રમાં લાગી જઇ, આજે પણ દુઃખ-દરિયાને જેથી તરી જા." આ રીતે કરુણાથી સૂરિએ કહ્યું. તે સાંભળીને અત્યંત કઠોર કર્મવાળો તે ગર્દભિલ્લ ચિત્તમાં અત્યંત દુભાયો.

દુભાયેલું ચિત્ત જોઇને કાલકસૂરિએ પછી કહ્યું, "તને એકવાર છોડી દેવાય છે. હવે તું હદપાર જા." સૂરિનાં તે વચન સાંભળીને તે (શક) રાજાઓએ દેશમાંથી (તેને) નસાડી મૂકયો અને દુઃખી થઇ ભમવા લાગ્યો. જાનવરની પેઠે ભમીને ભયંકર એવા ચાર ગતિરૂપ[2] સંસાર-સાગરમાં તેના કર્મ-વિપાકના દોષે અનંતકાળ સુધી ભમશે.

ઉજ્જૈનીમાં શકોની સ્થાપના, વિક્રમાદિત્ય:

પછી સૂરિની પર્યુપાસના-સેવાચાકરી કરનાર સાહીને રાજાધિરાજ બનાવી અને બીજાને સામંતપદે સ્થાપીને (તેઓ) રાજસુખ ભોગવવા લાગ્યા. જેમ શકકૂળથી આવ્યા તેથી તેઓ શકો કહેવાયા, એ રીતે શક રાજાઓનો આ વંશ ઉપજ્યો. સૂરિના ચરણકમલમાં ભમરાઓની માફક લીલા કરતા અને જિન-શાસનની ઉન્નતિ કરવામાં તત્પર એવા તેમનો સમય સુખે વીતવા લાગ્યો (જુઓ ચિત્ર નં. ૩૨).

કાલાંતરમાં તે શકોનો વંશ ઊખેડી નાખી વિક્રમાદિત્ય નામે માલવાનો રાજા થયો પૃથ્વીમાં એકમાત્ર તે વીરે પરાક્રમથી ઘણા રાજાઓને વશ કર્યા. આશ્ચર્યકારી ચરિત્ર અને આચરણથી કીર્તિનો મોટો આડંબર પણ પ્રાપ્ત કર્યો. પોતાની સત્તાથી યક્ષરાજનું આરાધન કરતાં તેણે ત્રણ વરદાન મેળવ્યાં, જેથી શત્રુ કે મિત્ર ગણ્યા વિના (સૌને) દાન આપ્યું. લોકોને ખૂબ ધન વહેંચી, ઋણ-દેવામાંથી છોડાવીને જેણે પોતાનો સંવત્સર જગતમાં પ્રવર્તાવ્યો, તેનો પણ વંશ ઊખેડી નાખી ફરીથી ઉજ્જૈની નગરીમાં શક રાજા થયો, જેણે પોતાના ચરણકમલમાં સામંતોને નમાવ્યા. વિક્રમ સંવત્સરથી ૧૩૫ વર્ષ વીત્યે, જેણે એ સંવત્સર બદલીને પોતાનો સંવત્સર સ્થાપ્યો. શકકાળને જાણવા માટે આ પ્રાસંગિક કહ્યું છે.

હવે મૂળ કથાને લગતી હકીકત કહેવાય છે.-પછી કાલકસૂરિએ બહેનને ફરીથી સંયમમાં સ્થાપી. આલોચના અને પ્રતિક્રમણ[3]-પ્રાયશ્ચિત્ત કરીને સૂરિ પોતાનો ગણ ચલાવવા-સંભાળવા લાગ્યા.

— ઘટના બીજી —

કાલકસૂરિનું ભરુચ તરફ પ્રયાણ:

અહીંથી (દક્ષિણ તરફ) ભરુચચ્છ (ભરુચ) નામે નગર છે. ત્યાં કાલકસૂરિના ભાણેજો બલમિત્ર અને ભાનુમિત્ર નામના ભાઇઓ અનુક્રમે રાજા અને યુવરાજ છે. તેમને ભાનુશ્રી નામે બહેન છે. તેને બલભાનુ નામે પુત્ર છે.

તે બલમિત્ર અને ભાનુમિત્રે સૂરિને બીજા દેશથી આવેલા સાંભળીને મતિસાગર નામના પોતાના પુરોહિતને ઉજ્જૈની મોકલ્યો. તેણે ત્યાં જઇને શક રાજા પાસે મહાપ્રયત્ને રજા લેવડાવી સૂરિને વાંદીને વિનંતિ કરી કે,

"ભગવન્! તમારા ચરણકમળમાં કપાળ, હાથ અને ઢીંચણને જમીન ઉપર નમાવી (પંચાંગી નમસ્કાર વડે) ભક્તિભારથી રંગાયેલા બલમિત્ર અને ભાનુમિત્ર વંદન કરે છે. હસ્તકમળના સંપુટની કળીને મુકુટમાં મૂકીને (મસ્તકે હાથ જોડીને) વીનવે છે કે—"તમારા વિરહ રૂપ સૂર્યનાં પ્રખર કિરણોના વિસ્તારથી અમારાં શરીર ખૂબ જલદી સંતાપ્યાં છે-તેથી હે સ્વામી! તમારા દર્શનરૂપ મેઘમાં નીપજેલી

---

૧. પશ્ચાત્તાપ.

૨ નારકી, તિર્યંચ, મનુષ્ય અને દેવતા-આ ચાર ગતિ કહેવાય છે.

૩ પ્રાયશ્ચિત્ત—પશ્ચાત્તાપ કરવાની એક વિધિ.

દેશનાધારા વહાવો. હે કરુણાસમુદ્ર! વધુ શું કહીએ? અમારા ઉપર કરુણા કરીને પાપનો નાશ કરનાર આપનાં ચરણકમળ વંદાવો "

આથી કાલકસૂરિ શક રાજાઓને હકીકત સમજાવી ભરુચ ગયા. મોટા આડંબર સાથે પ્રવેશ કરાવ્યો. બલમિત્ર, ભાનુમિત્ર, ભાનુશ્રી અને બલભાનુએ ભાવપૂર્વક વંદન કર્યાં. ભગવાને સંસાર ઉપર વૈરાગ્ય ઉપજાવનારી ધર્મદેશના આપવા માંડી.

કાલકસૂરિની ધર્મદેશના: બલભાનુનો સંસારત્યાગ:

સંસાર અનાજના ફોતરાના ઢગલા જેવો અસાર છે. લક્ષ્મી વીજળીના જેવી ચંચળ છે. યૌવન નિષ્પ્રમ રીતે જનાશને ઓળંગવા સરખું છે. ભોગ અને ઉપભોગ ભયંકર દુઃખને આપનારા રોગો છે. ધન મનુષ્યના શરીરના દુઃખનું કારણ છે. ઇષ્ટજનોનો મેળાપ (પરિણામે) મોટા શોકના અતિરેક જેવો છે, આયુષ્યનાં દળિયાં હમેશાં સડવાના સ્વભાવવાળાં છે; આવી સ્થિતિ હોવાથી હે ભવ્ય પુરુષો! કુળ વગેરેથી યુક્ત આ મનુષ્યપણું પામીને પ્રમાદને જેર કરવો જોઈએ. હરેક પ્રકારનો સંગ તજવો જોઇએ. દેવાધિદેવોને વાંદવા જોઈએ. મોટા ગુરુઓના ચરણ સેવવા જોઈએ. સુપાત્રને દાન દેવું જોઈએ. નિયાણું[1] કરવું ન જોઈએ. પંચ નમસ્કાર મંત્ર (પરમેષ્ઠીનો નવકાર) ગણવો જોઇએ. જિનેશ્વરના મંદિરમાં પૂજા અને આદરભાવ રાખવો જોઈએ. બાર ભાવનાઓ ભાવવી જોઈએ. પ્રવચનને, તેના ઉપર આક્રમણ થતાં બચાવવું જોઈએ. સારા ગુરુ આગળ પોતાના દુશ્ચરિત્રની આલોચના કરવી જોઇએ. બધા પ્રાણીઓ સાથે ખામણા–ક્ષમાપના કરવી જોઈએ. પ્રાયશ્ચિત્ત કરવું જોઇએ. ચિત્તને અશુભ બનાવવું ન જોઈએ. શક્તિ અનુસાર તપ અને ચારિત્ર્યનું અનુષ્ઠાન કરવું જોઇએ. વશ ન થાય એવી ઇંદ્રિયોનું દમન કરવું જોઇએ. શુભ ધ્યાન ધરવું જોઈએ; જેથી સંસારની પરંપરાનો ઉચ્છેદ થાય. વધુ શું કહીએ?–આ પ્રકારે આચરણ કરતાં તમને જલદીથી મોક્ષ મળશે (જુઓ ચિત્ર નં. ૧૭–૨૫–૪૧).

આ રીતે સૂરિનાં વચન સાંભળીને જેને આખા શરીરે રોમાંચ થયાં છે અને ચારિત્ર્ય–દીક્ષા લેવાના ભાવો ઉત્પન્ન થયા છે તે બલભાનુ કુમારે હસ્તકમળને માથે લગાડી આ પ્રકારે કહેવા માંડ્યું, "હે નાથ! મારા જેવા દુઃખીને સંસારરૂપ જેલખાનામાંથી ઉગારો. હે નાથ! સંસારના ભયથી ડરેલા મને, ઉત્તમ મનુષ્યોએ આદરેલી જિનેશ્વર ભગવાનની આ દીક્ષા આપો. જો હું યોગ્ય હોઉં તો વિલંબ ન કરો." આ પ્રકારે કુમારનો નિશ્ચય જાણીને સૂરિએ તે જ ક્ષણે સ્વજનોને પૂછીને વિધિપૂર્વક તેને દીક્ષા આપી.

રાજા વગેરે અમલદારો (અને નાગરિકો)ની સભા પણ સૂરિને વાંદીને પોતાના ઠેકાણે ગઈ. અને મુનિઓ પણ પોતાનાં શુભ ધર્મનાં કાર્ય કરવામાં મશગૂલ બની ગયા. આ પ્રકારે હંમેશાં આચાર્યના ચરણકમળોને નમતા અને ખૂબ ભક્તિભાવવાળા થયેલા રાજાને જોઇને સમગ્ર નગરના મનુષ્યો જિનધર્મમાં અધિક ભાવવાળા થયા. આ કહેવત સાચી છે કે, 'જેવો રાજા તેવી પ્રજા થાય છે.'

રાજપુરોહિતની કપટજાળ:

આ પ્રકારે નગરની પ્રવૃત્તિ જોઇને અત્યંત દુભાયેલા ચિત્તે રાજપુરોહિતે રાજાની આગળ અને સૂરિની સમક્ષ કહ્યું કે, "દેવ! ત્રણે પ્રકારની અશુચિઓમાં ખદબદેલા આ પાખંડીઓએ શું કરવા માંડયું છે?" આ રીતે બોલતા તેને સૂરિએ અનેક પ્રશ્નોથી જ્યારે નિરુત્તર કરી દીધો ત્યારે કપટપણે અનુકૂળ વચનોથી રાજાને વિપરીત (આચાર્યની વિરુદ્ધ) કરવા (મનને ભમાવવા) લાગ્યો. જેમકે—

"આ (સૂરિ) મહાતપસ્વી છે, સંપૂર્ણ ગુણોના આશ્રયસ્થાન જેવા છે, મોટા સત્ત્વશાળી છે,

---

૧, બદલાની આશાથી ભગવાનની ભક્તિ કરવી, કે કોઇ વસ્તુનો ત્યાગ કરવો તે.

દેવતાઓ, અસુરો અને મનુષ્યોથી પૂજાયેલા છે અને ત્રણે જગતમાં ગૌરવશાળી છે. તેથી હે દેવ! જે માર્ગે આ (સૂરિ) જાય તે માર્ગે તમારે જવું યોગ્ય નથી, જેથી તેમના માર્ગને ઉલ્લંઘન કરવા જેવું થાય. ગુરુના ચરણોને ઓળંગવાથી મોટી આશાતના થાય છે, જે મોટી દુર્ગતિનું કારણ છે, માટે હે સ્વામિન્! એમને વિસર્જન કરો."

આથી ભમાયેલા ચિત્તવાળા રાજાએ કહ્યું, "તમારું કહેવું સાચું છે પણ કેવી રીતે એમને વિસર્જન કરવા?" આથી પુરોહિતે કહ્યું, "દેવ! આખા નગરમાં અનેષણા કરો. તેમ કરતાં ભાત-પાણી અસૂઝતાં (લેવાને અયોગ્ય) થશે, (અને તેથી) પોતાની મેળે જ તેઓ વિહાર કરશે. તે પછી રાજાએ કહ્યું, "એમ કરો." આથી પુરોહિતે આખા નગરમાં પ્રરૂપણા કરી કે, "આવા આધાકર્મના[1] પ્રકાર વડે દીધેલું દાન મહાફળવાળું હોય છે." તેથી લોકો તેમ કરવા લાગ્યા. આ રીત કદી ન થયેલી જોઈને સાધુઓએ ગુરુને કહ્યું. તેઓ પણ રાજાના અભિપ્રાયની હકીકત સમજી જઈ પજૂસણા કર્યા વિના જ મહારાષ્ટ્ર દેશના અલંકારસમા પ્રતિષ્ઠાન-પૈઠણ નામના નગરમાં ગયા.

— ઘટના ત્રીજી —

કાલકસૂરિનું પૈઠણ તરફ પ્રયાણ:

ત્યાં (પૈઠણમાં) સૂરિએ (સંદેશો મોકલી) જણાવ્યું કે, "જ્યાં સુધી અમે ન આવીએ ત્યાં સુધી પજૂસણા ન કરશો." વળી, ત્યાં જે સાતવાહન રાજા છે તે પરમ શ્રાવક છે (જુઓ ચિત્ર નં. ૨૨). તે પણ સૂરિને આવતા સાંભળીને જેમ મોર મેઘ આવવાના સમયે ઉત્કંઠિત થાય છે તેમ હર્ષઘેલ થયો. ક્રમે કરીને ત્યાં સૂરિ આવ્યા. તેથી સાતવાહન રાજાએ સૂરિને આવેલા જાણીને તે પોતાના પરિવાર અને ચતુર્વિધ સંઘની સાથે સામે ગયો અને સૂરિને ભાવપૂર્વક વંદન કર્યું (જુઓ ચિત્ર નં. ૨-૩૪)

કાલકસૂરિની સ્તુતિ:

"હે ભવ્યરૂપ કમળને વિકસાવનાર, મોહરૂપ મોટા અંધકારના સમૂહભાર માટે સૂર્ય સરખા, ગર્વોન્મત્ત દુષ્ટ વાદીઓ રૂપ હાથીઓને કચડી નાખતા બલિષ્ઠ સિંહસમા, નમન કરતા મનુષ્યોના સ્વામીના મસ્તક ઉપર રહેલા મુકુટના મણિઓનાં કિરણોથી જેના ચરણ રંગાયેલા છે, જિનશાસનની ઉન્નતિ કરવામાં તત્પર, કલિકાલના કલંક રૂપ મેલને ધોવા માટે પાણીસમા, સમયને અનુરૂપ ફરતા શ્રુતસમુદ્રને પાર પામેલા, ગર્વભર્યા ચાલતા મોટા કામદેવરૂપ સાપને નાશ કરવામાં કુહાડીસમા-આ પ્રકારે સંપૂર્ણ ગુણોના સ્થાનક, કરુણાવાળા, પરમ ચારિત્રશીલ, યુદ્ધ ન કરનાર, પ્રભાતે નામ લેવા યોગ્ય મનુષ્યોમાં શ્રેષ્ઠ એવા હે મુનિશ્રેષ્ઠ! તમને નમસ્કાર થાઓ.

કાલકસૂરિનો 'ધર્મલાભ'—આશીર્વાદ:

આ રીતે (સ્તુતિ કરીને) નમન કરતા રાજાને સૂરિએ 'ધર્મલાભ' (આશીર્વાદ) આપ્યો. (આ 'ધર્મલાભ' કેવો છે તે જણાવે છે)—

કલિકાળના ખૂબ કાળા મેલને ધોવામાં પાણીના થોક જેવો, સમગ્ર દુઃખરૂપ કુળપર્વતો ભેદવામાં જાજ્વલ્યમાન બલિષ્ઠ વજ્ર સમાન, ચિંતામણિ, કલ્પદ્રુમ, કામઘટ અને કામધેનુના મોટા માહાત્મ્યને જિતનાર, સંસારસમુદ્રને પાર કરાવનાર નૌકા સમાન, સ્વર્ગ અને અપવર્ગ માટે દુર્ગમ નરક-કેદના આગળાને તોડવામાં મુદ્ગલ સમાન, ગણધરોએ ઉપદેશેલો આ 'ધર્મલાભ' હે નરેન્દ્ર! તમને થાઓ.

---

૧. સાધુઓના નિમિત્તે પકાવેલું ભોજન, જે સાધુઓ માટે નિષિદ્ધ છે.

પજૂસણા તિથિનિર્ણય :

આ પ્રકારે મોટા આડંબર સાથે સૂરિ નગરમાં પ્રવેશ્યા. બધાં ચૈત્યોને વંદન કર્યું. સાધુઓને યોગ્ય નિર્દોષ ઘરમાં વાસ કરાવ્યો. તે પછી હમેશાં શ્રીશ્રમણસંઘવડે ખૂબ પૂજાતા, સાતવાહન રાજાથી આદર પામેલા, વિદ્વાનવર્ગથી સેવાતા અને બધા લોકોથી વંદાતા ભવ્યોરૂપ કમલોને વિકસાવનારના (એવા તે સૂરિના) પજૂસણાનો સમય ક્રમે કરીને આવ્યો.

તે મહારાષ્ટ્ર દેશમાં ભાદરવા સુદિ પાંચમે ઈંદ્રયાત્રા થાય છે. તેથી રાજાએ સૂરિને વિનતિ કરી કે, "હે ભગવન્! પજૂસણાના દિવસે લોકાનુવૃત્તિથી ઇંદ્ર (મહોત્સવ) મનાવવો પડશે. એ કારણે વ્યાકુળતા થતાં ચૈત્યપૂજા અને અભિષેક કરવામાં હું પહોંચી શકીશ નહિ. તેથી કૃપા કરીને છઠના દિવસે પજૂસણા કરો." તે પછી સૂરિ ભગવંતે કહ્યું, "અમારા ગુરુઓએ પણ કહ્યું છે કે, "જો મેરુનું શિખર ચાલવા માંડે અને સૂર્ય બીજી દિશામાં ઊગે તોપણ પાંચમની રાતથી પજૂસણા ઓળંગી શકાતાં નથી. આગમમાં પણ કહ્યું છે કે,

"જેમ શ્રમણ ભગવાન મહાવીર વર્ષાનો એક માસ અને વીશ રાત્રિ પસાર થતાં[1] વર્ષાવાસમાં પજૂસણા કરે છે. તે પ્રમાણે ગણધરો કરે છે. જેમ ગણધરો કરે છે તેમ ગણધરના શિષ્યો કરે છે. જેમ ગણધરના શિષ્યો કરે છે તેમ અમારા ગુરુઓ કરે છે. જેમ અમારા ગુરુઓ કરે છે તેમ અમે વર્ષાવાસમાં પજૂસણા કરીએ છીએ. તે રાત ઓળંગવી જોઇએ નહિ."

રાજાએ કહ્યું, "જો એમ હોય તો ચોથના દિવસે કરો." સૂરિએ કહ્યું, "એમ થાઓ. એમાં દોષ નથી. કેમકે આગમમાં પણ કહ્યું છે કે, આગળ પણ પજૂસણા કરી શકાય છે."

આથી હર્ષવશ વિકસ્વર આંખવાળા રાજાએ કહ્યું, "ભગવન્! અમારા ઉપર મોટો પ્રસાદ–ઉપકાર થયો છે. મારા અંતઃપુરની સ્ત્રીઓને પર્વના ઉપવાસના પારણે સાધુઓને ઉત્તરપારણું થશે." તે પછી ઘેર જઈને અંતઃપુરની સ્ત્રીઓને આદેશ કર્યો કે, "તમારે અમાવાસ્યાએ ઉપવાસ થશે અને (તમારા) પારણાના દિવસે સાધુઓને ઉત્તરપારણું થશે. તેથી પ્રથમની માફક જ સાધુઓને વહોરાવજો. આગમમાં કહ્યું છે કે,

"હસતા, ગ્લાન, આગમમાં મશગૂલ અને લોચ[2] કરેલાઓને ઉત્તરપારણું કરાવતાં બહુફળ થાય છે.

"પજૂસણામાં અઠ્ઠમ કરવાનો હોવાથી પડવેના દિવસે ઉત્તરપારણું થશે." તે જોઇને તે દિવસે લોકોએ પણ સાધુઓની એ પ્રમાણે પૂજા કરવાનો આરંભ કર્યો. તે દિવસથી મહારાષ્ટ્ર દેશમાં 'શ્રમણપૂજાલય' નામનો તહેવાર ચાલુ થયો. એ કારણથી કાલિકાચાર્યે પણ ચોથના દિવસે પજૂસણા શરૂ કર્યાં અને સમસ્ત સંઘે તેને વધાવી લીધાં. × કહ્યું છે કે–

કાલિકાચાર્યે સાલિવાહન રાજાને ઉદ્દેશીને ચૈત્ય, યતિ અને સાધુઓની પૂજા માટે કરાવેલી ચોથ શરૂ કરી. ×

卐 તેને આશ્રયીને પખ્ખી (પાક્ષિક પ્રતિક્રમણ વગેરે) પણ ચૌદશના દિવસે થઈ, અન્યથા આગમમાં કહ્યા મુજબ તો પૂર્ણિમાએ જ થતી. 卐

---

૧ અર્થાત્ અષાઢ સુદિ પૂનમથી ભાદરવાની પાંચમ સુધીનો એક મહિનો ને વીશ દિવસ પસાર થતાં.

૨ હાથે જ માથાના વાળ ચૂંટી કાઢવા તે.

× આ ચિહ્નમાં નિર્દિષ્ટ પાઠ C D પુસ્તકમાં છે.

卐 卐 આવા પ્રકારના ચિહ્નમાં નિર્દેશેલો પાઠ C D પુસ્તકમાં નથી, (AB પુસ્તકમાં છે). અહીં પૂર્ણિમાએ પાક્ષિક, ચાતુર્માસિક પર્વમાં નિયત થયેલા ધર્મકરણી કરવી જોઇએ. એવો બીજા ગચ્છોનો આગ્રહ પ્રાયઃ આવા પાઠનું કારણ જણાય છે. વળી આ પાઠ ઉપર આચાર્ય હીરવિજયસૂરિએ નીચે પ્રમાણેનું ટિપ્પણ કર્યું છે, એમ B પ્રતિના લેખકે

— ઘટના ચોથી —

અવિનીત શિષ્યોને પ્રબોધવાનો ઉપાયઃ

આવા પ્રકારના ગુણોવાળા કાલકસૂરિ વિહાર કરતા હતા. એક સમયે કર્મનો ઉદય થતા (તેમના) શિષ્યો દુર્વિનીત થયા. સૂરિએ ઘણું કહેવા છતાં તેઓ માનતા નથી. ત્યારે ફરીથી તેમને આ રીતે કહ્યું– "હે મહાનુભાવો! ઉત્તમ કુળમાં ઉપજેલા મહાપુરુષો! આ નિષ્કલંક સાધુપણું, ઇંદ્ર અને બીજાઓને પણ દુર્લભ છે. હે વત્સો! આ રીતે અવિનીતપણે ગુરુની આજ્ઞાનું ઉલ્લંઘન કરીને આ દુષ્કર તપ અને ચારિત્ર્યને નકામું ન કરો. કેમકે આગળ કહ્યું છે કે,

"છઠ (બે દિવસના ઉપવાસ), અટ્ઠમ (ત્રણ દિવસના ઉપવાસ), દશમ (ચાર દિવસના ઉપવાસ) બાર (પાંચ દિવસના ઉપવાસ) અર્ધ માસ (પંદર દિવસના ઉપવાસ) કે માસખમણ (એક મહિનાના ઉપવાસ) કરવા છતાં જો ગુરુનું વચન ન માને તો અનંત સંસારીપણું મળે છે. ગુરુની આજ્ઞાનો ભંગ કરવાથી જેમ કુલવાલક સાધુ અરણ્યમાં કષ્ટપૂર્વક તપ કરવા છતાં નરકે ગયો. જેમ દ્રૌપદીએ પૂર્વ ભવમાં કર્યું હતું તેમ ગુરુની આજ્ઞાને ઓળંગીને ખૂબ તાપમાં યે તપ કરવા છતાં મોક્ષને મેળવી શકાય નહિ."

આ પ્રકારે કહેવા છતાં તેઓ (શિષ્યો) દુર્વિનીતતા છોડતા નથી, ગુરુનાં વચન માનતા નથી. સેવા –ભક્તિ કરતા નથી, ઉદ્દંડ વચનો બોલે છે, સ્વેચ્છાએ તપ કરે છે અને પોતાના અભિપ્રાય મુજબ સામાચારી (સાધુઓની આવશ્યક ક્રિયાઓ) કરે છે. ત્યારે ગુરુએ ચિંતવ્યું કે, જેમ ગળિયા ગધેડાઓ (ડીફાં મારવા-શિક્ષા કરવા છતાં સીધાં ન ચાલે તેવા) હોય છે તેમ મારા શિષ્યો છે માટે આવા ગળિયા ગધેડાઓને છોડીને દઢતાપૂર્વક સંયમનું મારે આચરણ કરવું.

વળી જેઓ પોતાની ઇચ્છા મુજબ જાય છે, ઇચ્છા મુજબ આવે છે, ઇચ્છા પ્રમાણે ઊભા રહે છે અને પોતાની ઇચ્છા પ્રમાણે જ વર્તન કરે છે તેવા શિષ્યોને છોડી દેવા જોઇએ.

તેથી આ દુર્વિનીત શિષ્યોને છોડી દઉં છું, આથી બીજા દિવસે રાતના (શિષ્યો) સૂતા હતા ત્યારે શય્યાતર (ઘરમાલિક)ને પરમાર્થ–મનનો વિચાર કહ્યો કે, હું મારા શિષ્યના શિષ્ય સાગરચંદ્રસૂરિની પાસે જાઉં છું જો કોઈ પણ રીતે પશ્ચાત્તાપ કરતાં આગ્રહપૂર્વક પૂછે તો તેમને ખૂબ ધૂતકારી ભય દેખાડીને કહેજો." આ પ્રકારે કહીને ગયા. નિરંતર સુખપૂર્વક પ્રયાણ કરતા પહોંચ્યા અને ત્યાં થોડા સમય માટે 'કોઇ આર્ય સ્થવિર છે' એમ સમજીને અવજ્ઞા કરતાં મળેલા સ્થળમાં પ્રવેશ કર્યો.

પૂર્વે નહિ જોયેલા હોય તેવા (સાધુ)ને જોઈને ઊભા થવું જોઇએ, (ખમાવવા જોઈએ,) અને જે પૂર્વે જોવાયેલા હોય તેવા સાધુઓને યોગ્યતા પ્રમાણે ઉચિત (આચરણ) કરવું જોઈએ.

નોંધ્યું છે. તે ટિપ્પણ આ પ્રમાણે છે—"ત્રણસો વર્ષ ઉપર લખાયેલાં ઘણાં પુસ્તકોમાં ચોમાસી ધર્મકરણી ચૌદસે કરવી; એવું લખેલું જણાય છે. વળી 'ચોમાસી ધર્મકરણી ચૌદશે જ કરવી' એવા પ્રકારનું વિધાન "સંદેહવિષૌષધિ" (નામની 'કલ્પસૂત્ર'ની ટીકા)માં કહ્યા મુજબ પણ એ રીતે જોવાય છે કે, કોઇએ આ પાઠનો ફેરફાર કર્યો હશે, સાચી હકીકત તો કેવલી ભગવાનો જ જાણે."—આ ટિપ્પણ B પ્રતિના લેખકે પ્રાચીન આદર્શ–પ્રતિઓમાં લખેલા ટિપ્પણમાંથી મળતું હોવાથી પોતાના પુસ્તકમાં પણ ટિપ્પણીરૂપે મૂકયું છે. છતાં આમ ટિપ્પણ કરતાં યે તેને વિસંવાદ લાગવાથી તેના ઉપર તેણે બીજું ટિપ્પણ આ પ્રકારે લખ્યું છે, "ત્રણસો વર્ષથી લઈને કેવળી ભગવાનો જ જાણે."—ત્યાં સુધીનું ટિપ્પણ પાટણ નગરના કુણગેર ગામમાં સં. ૧૬૩૦ ની સાલમા શ્રીહીરવિજયસૂરિએ પ્રાચીન આદર્શોમાં નહિ જોતા છતા પોતાની મતિથી જ આલેખન કર્યું છે. કેટલાક પરલોક ભીરુ (ધાર્મિકો) એ ચર્ચા કરતાં તેમના ભક્ત શ્રાવકોએ પૂછ્યું ત્યારે કહ્યું કે, "અમે જ આ પ્રકારે લખ્યું છે."

આ પ્રકારના સૈદ્ધાંતિક આચારને વીસરી જઈ સાગરચંદ્રસૂરિએ ખમાવ્યા નહિ, વ્યાખ્યાન પૂર્ણ થયે જ્ઞાન પરીષહ સહન ન થતાં સાગરચંદ્રે પૂછ્યું, "આર્ય ! મેં કેવું વ્યાખ્યાન કર્યું ?" કાલકસૂરિએ કહ્યું, "સુંદર". ત્યારે ફરીથી સાગરચંદ્રે કહ્યું, "આર્ય ! કંઈ પણ પૂછો." કાલકસૂરિએ કહ્યું, "જો એમ હોય તો અનિત્યતા વિશે કહો." સાગરચંદ્રે કહ્યું, "કંઈ વિષમ પદાર્થ વિશે મને કહેવા દો." તેમણે કહ્યું, "હું વિષમ પદાર્થ જાણતો નથી." ત્યારે સાગરચંદ્ર કહેવા લાગ્યા કે, "ધર્મ નથી–એ વિશે વિચાર નથી આવતો ?" તે જ સમયે કાલિકાચાર્યે કહ્યું, "ધર્મ નથી, કેમકે પ્રત્યક્ષ વગેરે પ્રમાણોના વિષયથી (તો) બહાર છે, ગધેડાના શીંગડાની માફક. કહ્યું છે કે–પ્રત્યક્ષ (પ્રમાણ) દ્વારા પદાર્થનું જે જ્ઞાન થાય છે તે નક્કી વખાણવાલાયક હોય છે. પ્રત્યક્ષના અભાવમાં અનુમાનના વચનોથી તેનો (નિર્ણય કરવામાં) વ્યતિક્રમ થાય છે.

"જો પ્રત્યક્ષાદિ પ્રમાણોથી જ આ સમજી શકાય એમ હોય તો આ વિષયમાં પ્રયત્ન કરવો નકામો છે." ખરેખર પિતામહના સરખા આ કોઈ વૃદ્ધ લાગે છે. એમ માનીને સાગરચંદ્રે કહ્યું, "ધર્મ નથી" એ પ્રકારે જે કહ્યું તેમાં બંને પ્રતિજ્ઞાપદોનો દેખીતો વિરોધ અમે જોઈએ છીએ. ધર્મ નથી તો શા કારણે ? જો ધર્મ નથી તો બીજાઓ શા કારણે તેનો સ્વીકાર કરીને (ધર્મ છે) એમ કહે છે ? ત્યારે આપને પૂછીએ છીએ કે બીજાઓએ જે સ્વીકાર કર્યો છે તે આપને પ્રમાણ છે કે અપ્રમાણ ? જો પ્રમાણ હોય તો અમારું સાધ્ય સિદ્ધ થયું કહેવાય, અને જો અપ્રમાણ હોય તો એ જ દોષ (પ્રતિજ્ઞાપદોનો વિરોધ) રહે છે. તમે જે પ્રત્યક્ષ આદિ પ્રમાણોના વિષયથી બહાર છે એમ કહ્યું તે પણ ખોટું છે. કેમકે, ધર્મ અને અધર્મ એ તો કાર્ય દ્વારા પ્રત્યક્ષરૂપે સમજાય એવા છે." કહ્યું છે કે—

ધર્મથી જ (ઊંચા) કુળમાં જન્મ થાય છે. શરીરની કુશળતા (પૂર્ણ અવયવો), સૌભાગ્ય, આયુષ્ય અને ધનની પ્રાપ્તિ થાય છે. ધર્મથી જ નિર્મળ યશ, વિદ્યા, વસ્તુસંપત્તિ અને શોભા મળે છે. તેમજ ધર્મનું આરાધન કર્યું હોય તો તે સ્વર્ગ અને મોક્ષ આપનારો બને છે. વળી કહ્યું છે કે,

પોતાના રૂપથી (બીજાનો) તિરસ્કાર કરતા કેટલાયે વિદ્યાધરો કામદેવ જેવા દેખાય છે, જ્યારે બીજા કદરૂપા પુરુષો શિયાળ જેવા હોય છે. કેટલાક સમસ્ત શાસ્ત્રો સંપૂર્ણ રીતે જાણીને બૃહસ્પતિ જેવા જોવાય છે ત્યારે બીજા અજ્ઞાનરૂપ અંધકારથી ઢંકાયેલા હોવાથી આંધળાની માફક ભટકે છે. કેટલાક (ધર્મ, અર્થ, કામ) ત્રણ વર્ગનું સુખ મેળવીને મનુષ્યના મનને આનંદ આપનારા દેખાય છે ત્યારે બીજાઓ પુરુષાર્થને તજી દઈને વિષધરની જેવા ખિન્ન જણાય છે. ભાટચારણો વડે જેનું પ્રસિદ્ધ માહાત્મ્ય ગવાય છે તેવા કેટલાક સફેદ છત્રને ધારણ કરતાં, હાથી ઉપર બેઠેલા હોય છે જ્યારે બીજા તેમની આગળ (સેવકની માફક) દોડતા હોય છે. કેટલાક, પ્રણામ કરનારાઓની આશાઓ પૂરતા અને નિર્મળ યશથી જગતની સપાટીને ભરી દેનારા હોય છે જ્યારે બીજા જે કલંકિત થયેલા છે તે ગમે તે રીતે પેટ ભરે છે. કેટલાકને તો હમેશાં દાન દેવા છતાં શ્રુત (વિદ્યા)ની માફક દ્રવ્ય વધ્યા કરે છે ત્યારે બીજાઓને દાન નહિ આપનારા કેટલાયે મનુષ્યો રાજા અને ચોરથી લુંટાય છે. આ પ્રકારે ધર્મ અને અધર્મનું ફળ જે કારણે પ્રત્યક્ષરૂપે સ્પષ્ટ દેખાય છે તે કારણે અધર્મને છોડીને આદરપૂર્વક ખરેખર ધર્મ(નું આચરણ) કરો.

આ તરફ તે દુષ્ટ શિષ્યોએ સવારે આચાર્યને આમ તેમ તપાસ કરતાં ન જોયા ત્યારે શય્યાતર પાસે ગયા અને પૂછ્યું કે, "હે શ્રાવક ! ગુરુ ક્યાં છે ?" તેણે કહ્યું, "તમે જ તમારા ગુરુને જાણો. હું ક્યાંથી જાણું ?" ત્યારે તેઓએ કહ્યું, "એમ ન કહો, તમને કહ્યા વિના જાય નહિ ? ત્યારે શય્યાતરે ભવાં ચડાવીને ક્રોધપૂર્ણ મોં કરીને કહ્યું કે," રે દુષ્ટ શિષ્યો ! તમે ગુરુની આજ્ઞા માનતા નથી, સારણા (યાદ આપવી) વારણા (નિષેધ કરવો–એ પ્રકારની શિક્ષાઓ)થી કહેવા છતાં તમે તે સ્વીકારતા નથી. સારણાદિ વિના આચાર્યને મોટો દોષ લાગે, કેમકે આગમમાં કહ્યું છે–

જેમ શરણે આવેલા જીવોનાં મસ્તક કાપી નાખે તેમ પરંપરાથી આવેલા ગચ્છમાં આચાય નકામો બને છે (ગચ્છનો નાશ કરે છે). જ્યાં ભૂલ સુધારવાની યાદ અપાતી નથી ત્યાં જીભ ચાટવા છતાંયે સારું પરિણામ આવતું નથી, જ્યારે દંડાથી મારવા છતાંયે જ્યાં ભૂલની યાદ અપાય છે ત્યાં સારું પરિણામ આવે છે. સારણાદિથી રહિત ગચ્છ પણ ગુણગણ વિનાનો બને છે. સૂત્રનું વિધાન છે કે, આવા ફેરફારવાળા વર્ગને છોડવો જોઈએ.

"તમે, દુર્વિનીત છો અને આજ્ઞામાં રહેતા નથી એમ સમજીને (તમને ગુરુએ) ત્યજ્યા છે. માટે હે દુષ્ટો! મારા દૃષ્ટિ માર્ગમાંથી દૂર થાઓ, નહિતર (પાછળથી) તમે કહેશો કે, અમને કહ્યું નહિ," આથી ભયભીત થયેલા તેઓ શય્યાતરને ખમાવી કહે છે કે—"એકવાર અમને અમારા ગુરુ બતાવો, જેથી તેમને ખુશી કરીને અમે જીવતાં સુધી આજ્ઞા ઉઠાવવામાં તત્પર રહીએ બહુ કહેવાથી શું? હવેથી અમે ગુરુના હૃદયની ઈચ્છાઓ પૂરી કર્યા કરીશું. માટે હે શ્રાવક! દયા કરીને અમને કહો કે, ગુરુ કયાં ગયા?"

જ્યારે 'હવે બરાબર ઠેકાણે આવ્યા છે' એમ સમજીને સદ્ભાવપૂર્વક કહીને ત્યાં (સાગરચંદ્રસૂરિ પાસે) મોકલ્યા. જનારા સાધુઓના સમૂહને લોક પૂછે છે કે, "આ કોણ જાય છે?" તેઓ કહે છે કે, "કાલકસૂરિ," સાગરચંદ્રસૂરિએ કર્ણોપકર્ણ પિતામહનું આગમન સાંભળ્યું. કાલકસૂરિને પૂછયું કે, "હે આર્ય! શું મારા પિતામહ આવે છે?" તેમણે કહ્યું, "અમે પણ સાંભળ્યું છે." ત્યારે એક દિવસે તેમની પાછળ લાગલો સાધુ સમુદાય આવી પહોંચ્યો. સાગરચંદ્ર ઊભા થયા. તેઓએ કહ્યું, "તમે બેસો. આ બધા સાધુઓ છે. ગુરુ તો આગળ આવ્યા છે." આચાર્યે કહ્યું, "અહીં એક વૃદ્ધ સાધુને છોડીને બીજા કોઈ આવ્યા નથી". એ જ સમયે શૌચક્રિયા પતાવીને કાલકસૂરિ આવ્યા પરોણારૂપે આવેલા સાધુ–સમુદાયે તેમને ખમાવ્યા. સાગરચંદ્રે પૂછયું, "આ શું?" સાધુઓએ કહ્યું, "આ ભગવાન કાલકસૂરિ છે."

ત્યારે શરમાઈ જઈ ઊભા થઈ (સાગરચંદ્રે) ખમાવ્યા, (જુઓ ચિત્ર નં. ૩૧) અને ખૂબ (દુઃખથી) ઝૂરવા લાગ્યા. ગુરુએ કહ્યું, "સંતાપ ન કરો. તમારો ભાવપૂર્વકનો આ દોષ નથી પરંતુ પ્રમાદ દોષ છે." એક વખતે રેતીથી પછેડી ભરી એક ઠેકાણે ચળાવી એકઠી કરી. ફરીથી ભરાવીને ફરી ચળાવી એકઠી કરી–એમ ભરાવીને ખાલી કરવાનું ચાલુ રાખતાં જ્યારે પછેડીમાં કંઈક બાકી રહ્યું ત્યારે ગુરુએ પૂછયું, "(આથી) કંઈ સમજ્યા?" તેઓએ કહ્યું, "કંઈ પણ નહિ." ગુરુએ કહ્યું, "જે રીતે આ રેતીથી પછેડી ભરેલી હતી તેમ સુધર્મસ્વામીનું અતિશયભર્યું શ્રુતજ્ઞાન પરિપૂર્ણ હતું. તેમની અપેક્ષાએ જંબૂસ્વામીનું કંઈક ઓછું–અલ્પ અતિશયવાળું જ્ઞાન–હતું. તે પછી પ્રભવસ્વામીનું એથી કંઈક અલ્પ–વધુ ઓછા અતિશયવાળું–જ્ઞાન હતું. આ પ્રકારે છઠ્ઠા કેવલી ભગવાન સુધી રહ્યા કર્યું એમ સંભળાય છે. એ પ્રમાણે ધીમેધીમે (શ્રુતજ્ઞાન) ઓછું થતાં ઠેઠ મારાથી તમારા ગુરુનું કંઈક ઓછું (જ્ઞાન) હોય. તેમનાથી તમારામાં એથી કંઈક ઓછું હોય. વળી દુષમકાળ (પાંચમા આરા)ના પ્રભાવથી મોટા ભાગનું શ્રુતજ્ઞાન નાશ થતાં ઓછું થયું માટે આવા શ્રુતજ્ઞાનથી ગર્વ ધારણ કરવો ન જોઈએ. કહ્યું છે કે—

સર્વજ્ઞથી લઈને મારા સુધી બુદ્ધિવૈભવ તરતમ યોગવાળો છે. માટે કોઈએ એવો ગર્વ ન રાખવો કે હું જ માત્ર અહીં એકલો પંડિત છું.

આ પ્રકારે આશ્ચર્યકારી ચરિત્રવાળા ભગવાન (કાલકસૂરિ) આજ્ઞાને ઊઠાવનારા અનેક શિષ્યોના પરિવાર સાથે, ગામ, શહેર અને નગરથી સુશોભિત પૃથ્વી ઉપર વિહાર કરવા લાગ્યા.

— ઘટના પાંચમી —

નિગોદજીવોનું વ્યાખ્યાન અને શક્ર સ્તુતિઃ—

હવે એક દિવસે દેદીપ્યમાન શરીરવાળો, લાંબી વનમાળા ધારણ કરતો, મોટો હાર, અર્ધહાર અને

। સેરવાળા (રત્નોના) હારથી જેની છાતી શ્વાસ લેતી (જણાય) છે, જેના બંને હાથ સુંદર કંકણુ અને જુબંધથી થામેલા છે, જેનાં લમણાં દેદીપ્યમાન છે અને જેનું મસ્તક અત્યંત સુંદર રત્નોથી કલગીવાળા ;ટથી શોભતું છે એવો—વધુ શું કહીએ ? (ટૂંકમાં)આખા શરીરને શૃંગારોથી સજાવી અને શુભ્ર વસ્ત્રોને રણુ કરીને દેવોનો અધિપતિ (શક્ર), સુધર્માની સભામાં રહેલી ત્રણુ પર્ષદાની વચ્ચે, (જ્યાં) સાત સેનાઓ ને તેના સાત મોટા અધિકારીઓ, ત્રાયસ્ત્રિંશત્ (નામના) અંગરક્ષક દેવો અને સામાનિક દેવો, ધર્મ(નામના દેવલોક)માં રહેતા બીજા લોકપાલ વગેરે દેવો અને દેવીઓની વચ્ચે રહેલા શ્રેષ્ઠ સિંહાસન ,ર, દેવતાઓની શ્રેષ્ઠ સમૃદ્ધિથી વિલાસ કરતો અને વિપુલ અવધિજ્ઞાનથી લોકના અર્ધભાગને તો, બેઠો.

ત્યારે પૂર્વવિદેહ ક્ષેત્રમાં સમવસરણુમાં બેઠેલા શ્રીસીમંધર જિનેશ્વર, જેઓ પર્ષદાને ધર્મકથા કહેતા—ભળાવતા હતા, તેમને (અવધિજ્ઞાનથી) જોવા લાગ્યો. (આ કારણે) એકદમ ઊભા થઇ ત્યાં રહીને જ ગવાનને વંદન કર્યું અને દેવતાઓની ઋદ્ધિ સાથે ભગવાનની સમીપે ગયો. વંદન કરી પોતાના સ્થાને ડા અને જિનેશ્વર ભગવાન પ્રસ્તાવમાં (–વિષયનો સંબંધ આવતાં) નિગોદ નામના જીવો શે કહેવા લાગ્યા. (જુઓ ચિત્ર નં. ૨૪–૩૭–૪૦–૬૨–૬૫ તથા ૮૭)

તે સાંભળીને આશ્ચર્યથી વિકસ્વર થયેલી આંખવાળો સુરેન્દ્ર, મસ્તકે બે હાથ જોડી, અત્યંત વિનય-ર્વક કહેવા લાગ્યો, "ભગવાન્ ! ભારતવર્ષમાં અતિશય વિનાના આ દુષમકાળમાં અત્યારે આ પ્રકારે ક્ષ્મ નિગોદનું વર્ણન કરવાનું કોઇ જાણે છે ?" ત્યારે જિનેશ્વર ભગવાને કહ્યું કે, "હે સુરેન્દ્ર ! આજે ણુ ભારતમાં મેં જે પ્રકારે તને કહ્યું તે જ રીતનું નિગોદનું વ્યાખ્યાન કરવાનું કાલકસૂરિ જાણે છે." (જુઓ ત્ર નં. ૬૫)

તે સાંભળી કુતૂહલથી અહીં આવવાને માટે તે શક્રે બ્રાહ્મણુનું રૂપ ધારણુ કરી, સૂરીશ્વરને વાંદીને છયું, "ભગવન્ ! જિનેશ્વરોએ સિદ્ધાંતમાં નિગોદના જીવો વિશે જે કહ્યું છે તે વિશે મને અત્યંત તૂહલ હોવાથી કહો," ત્યારે તે સૂરિવર મેઘ જેવા ગંભીર અવાજે કહે છે કે, "હે મહાભાગ ! જો તમને ાઢું કૌતુક લાગતું હોય તો યથાર્થરીતે સાંભળો." (જુઓ ચિત્ર નં. ૩૮–૪૯–૫૫–૬૩ તથા ૮૮)

"ગોળાઓ અસંખ્ય છે અને અસંખ્ય નિગોદોનો એક ગોળો હોય છે. એકેક નિગોદમાં (પણ) મનંત જીવો હોય છે—એમ સમજવું."

આ પ્રકારે સૂરિએ વિસ્તારથી વ્યાખ્યાન કર્યા પછી શક્ર ખાસ વિશેષપણે જાણવા માટે ફરીથી પૂછે કે, "ભગવન્ ! વૃદ્ધપણાના કારણે હું અનશન કરવાને ઈચ્છું છું, તેથી મારું આયુષ્ય કેટલું છે તે યથાર્થપણે જાણીને કહો." ત્યારે ગુરુએ શ્રુતજ્ઞાનનો ઉપયોગ દેતાં જ્યારે દિવસ, પક્ષ, માસ, વર્ષો, પલ્યોપમ અને સાગરોપમ સુધી વધ્યા ત્યારે તેમનું બે સાગરોપમનું આયુષ્ય જોઇને વિશેષ ઉપયોગ દેતા જાણ્યું કે, આ શક્ર છે. જ્યારે સૂરિએ "તમે ઇન્દ્ર છો." એ પ્રકારે કહ્યું ત્યારે તે જ ક્ષણે પોતાના સ્વરૂપે સુંદર કુંડલોના આભૂષણોવાળો ઇન્દ્રપણે તે પ્રગટ થયો. (જુઓ ચિત્ર નં. ૩૯–૪૯–૫૫–૬૩–૬૬ તથા ૮૮)

ભાલ, હાથ અને ઢીંચણુને જમીન ઉપર નમાવતો, આખા શરીરે રોમાંચિત થયેલો, ભક્તિના ભારથી ભરપૂર એવો ઇંદ્ર સૂરિના પદકમળને પ્રણામ કરવા લાગ્યો. (સ્તુતિ કરવા લાગ્યો)—"અત્યંત સંક્લેશવાળા દુષમકાળમાં પણુ તમે જિનાગમને ધારણુ કરી રાખ્યો (આથી) અનેક ગુણોથી વિભૂષિત હે મુનિનાથ ! તમને પ્રણામ થાઓ. નિરતિશયવાળા આ કાળમાં પણુ જેમનું નિર્મળ જ્ઞાન પ્રકાશે છે અને તેથી ત્રણુ લોકને પણુ વિસ્મયાન્વિત કર્યા છે એવા હે સ્વામી ! તમને નમસ્કાર થાઓ, જેમણે અત્યંત

અદ્ભુત ચરિત્રવડે પ્રવચન અને સંઘના કારણે ઉન્નતિ કરી છે એવા તમારા ચરણકમળને અમે નમીએ છીએ.”

આ પ્રકારે સ્તુતિ કરીને સૂરિના નિર્મળ ગુણસમૂહનું સ્મરણ કરતો શક્ર પ્રયત્નથી ઊડીને સૌધર્મકલ્પમાં ગયો.

સૂરિ પણ પોતાના આયુષ્યનું પરિમાણ જાણીને સમય આવતાં સંલેખના કરીને અનશન-વિધિથી સ્વર્ગે ગયા.

બીજી કથાઓમાંની વિશેષતા:

સામાન્ય રીતે આ પહેલી કથાની હકીકતો મુજબ જ બીજી કથાઓ આલેખાયેલી છે છતાં પહેલી કથા કરતાં બીજી કથાઓમાં જે જે વિશેષતાઓ છે તેની તારવણી કરી લઈએ. જેથી પહેલી કથામાંની હકીકતોની પૂર્તિ કરી શકાય જેથી બીજી હકીકતોની તુલનાનું તારતમ્ય સમજવું સરળ પડે.

બીજી કથા—કાલકસૂરિના ગુરુનું નામ ગુણસુંદરસૂરિ છે (શ્લોક ૭). શકકૂલ સિંધુ (નદી)ને સામે કિનારે આવેલું છે (૩૮) શાહી રાજાને વિદ્યા અને ધર્મકથાથી વશ કર્યો (૪૦). આ કથામાં બારમી શતાબ્દિ સુધી પ્રસિદ્ધ એવાં લડાઈનાં શસ્ત્રો અને વાહનોનાં નામો આપેલાં છે (૪૯).

ત્રીજી કથા—ઉજ્જૈનીના રાજાનું મૂળ નામ દર્પણ છે. કોઈ યોગીએ તેને ગર્દભી વિદ્યા આપી. એ વિદ્યાના કારણે તે ગર્દભિલ્લ નામે પ્રસિદ્ધ થયો. (૩-૪ શ્લોકની વચ્ચેનું ગદ્ય). કાલકની બહેનનું નામ શીલમતિ હતું. આચાર્ય પારસકૂળ ગયા અને શાહી રાજાઓને નિમિત્તવિદ્યાથી ખુશ કર્યા. (આ કથામાં સંબલ માટે ઈંટવાડાને સુવર્ણનો બનાવ્યાની હકીકત નથી.) ગર્દભી વિદ્યા વાણવ્યંતરી દેવી છે.

શાહી રાજાઓએ બલમિત્રને ઉજ્જૈનીના સિંહાસને સ્થાપ્યો. કાલકસૂરિ ફરીને ઉજ્જૈની આવ્યા ત્યારે બલમિત્ર–ભાનુમિત્રને પૂછ્યા વિના જ તેમણે બલભાનુને દીક્ષા આપી આથી ક્રોધે ભરાયેલા બલમિત્રે તેમને નિર્વાસિત કરવાનો વિચાર કર્યો પરંતુ જ્યારે તેમની બહેન ભાનુશ્રીએ કહ્યું કે, “ગર્દભિલ્લનું વૃત્તાંત તું જાણતો નથી? અર્થાત ગર્દભિલ્લને પદભ્રષ્ટ કરનાર સમર્થ પુરુષ આ આપણા મામા કાલકસૂરિ છે”. ત્યારે દેખાવની ખાતર તેમનો આદર સત્કાર કરવા લાગ્યો. ગંગાધર નામના પુરોહિતની અનેષણાની યુક્તિથી તેઓ નિર્વાસિત થયા. અને પૈઠણ ગયા ત્યાં દેશરૂઢિથી ભાદ્રપદ પાંચમે ઇંદ્ર મહોત્સવ થતો.

પહેલાં કોઈ સમયે પર્યુષણા અષાઢ સુદિ પૂર્ણિમાએ થતાં. તે પછી અષાઢ વદ દશમે થયાં તે પછી શ્રાવણ સુદિ પાંચમે થયાં. તે પછી ફરીને અષાઢ પૂર્ણિમાએ થયાં. પછી પાછાં અષાઢ વદિ દશમે થયાં અને ત્યાંથી હઠીને ભાદરવા સુદિ પાંચમનાં થયાં. તે પછી–એટલે (અપવાદથી પણ) એક માસ અને વીસ અહોરાત્રિનું ઉલ્લંઘન–ન થઈ શકે.

સાલિવાહન રાજાએ અંતઃપુરની સ્ત્રીઓને કહ્યું, “શ્રાવણ અમાવાસ્યાએ પખ્ખી પ્રતિક્રમણ અને ઉપવાસ કરીને પડવેના દિવસે તમારાં પારણાં અને સાધુઓને–બીજથી ચોથ સુધી તો અઠ્ઠમ (ત્રણ ઉપવાસ) કરવાનો હોવાથી તેમનાં–તે જ દિવસે ઉત્તર પારણા થશે,” આ પડવેનો દિવસ ત્યારથી ‘શ્રમણપૂજા’ નામના પર્વથી ઓળખાયો.

હરિભદ્રસૂરિએ સાધુઓ વગેરેની અઠ્ઠમ કરવાની અશક્તિ જાણીને ઉત્તર પારણા ત્રીજના દિવસે નક્કી કર્યાં.

છઠ્ઠી ઘટનામાં સંદર્ભ પાંચમા (પૃષ્ઠ ચોથા ઉપર)ની દત્ત રાજા પાસે યજ્ઞ ફળના નિરૂપણની ઘટનાનો જ ઉલ્લેખ છે.

પાંચમી કથા—ધારાવાસ નગર મગધમાં છે (૨). આમાં ત્રીજી કથાની માફક જ ઉજ્જૈનીના રાજાનું નામ દર્પણ આપેલું છે (૧૮). આ કથાકાર, ગર્દભિલ્લને પદભ્રષ્ટ કર્યા પછી તેની ગાદી પર બેસનાર માટે બે મતોનો ઉલ્લેખ આ રીતે કરે છે-કોઈ કહે છે કે શકો ગાદીએ બેઠા જ્યારે કોઇ કહે છે કે, સૂરિના ભાણેજો બલમિત્ર-ભાનુમિત્ર ગાદીએ બેઠા (૪૩). બલમિત્રના પુરોહિતનું નામ ગંગાધર આપેલું છે (૪૯).

અગિયારમી કથા—ધારાવાસ નગર મગધ દેશમાં છે (૨). આમાં ગર્દભિલ્લનું બીજું નામ દર્પણ આપ્યું છે (૧૦). કાલકસૂરિ શકકૂલ ગયા ત્યારે તેઓ નવા આચાર્ય બનાવીને ગયા (૩૧). કાલકસૂરિને પહેલાં તો મનમાં થયું કે, આ માટે લાવ, પિતા પાસે જાઉં. પણ ક્ષાત્રવટના કારણે મનમાં ખૂબ લજ્જા પામ્યા (૩૨). તેથી શકકૂલ ગયા. કોઇ પણ પુરુષ વિદ્યાબલથી ક્યાંઇ પરાભવ પામતો નથી (૩૪-૩૬). શાહી રાજાઓ સિન્ધુ નદી ઊતરીને સોરઠ દેશના ઢંક ગિરિ પાસે રહ્યા (૫૫). શાહી રાજાઓ જ્યારે પૈસા ખૂટી જતાં સૂરિને તે માટે વિજ્ઞપ્તિ કરે છે ત્યારે સૂરિને રાતના સ્વપ્નમાં શાસનદેવી પ્રગટ થઈને કહે છે કે, “તારો વિજય થશે.” વળી તે તેમને સુવર્ણસિદ્ધિનું ચૂર્ણ આપીને અદૃશ્ય થઇ જાય છે (૬૩-૬૭). માળવાના સીમાડે શક રાજાઓ અને કાલકસૂરિ પહોંચ્યા ત્યારે છેવટે ગર્દભિલ્લ પાસે દૂત મોકલીને સરસ્વતીને છોડી દેવાને ફરીથી વિનવ્યો (૬૯). પણ મોહ અને વિદ્યાબળના ગર્વથી અંધ બનેલા તેણે માન્યું નહિ, ઊલટા પડકાર આપ્યો (૭૨-૭૬). આ કથામાં પણ બલમિત્રના પુરોહિતનું નામ ગંગાધર છે (૮૭). સાગરચંદ્રનું નામ સાગરદત્ત આપ્યું છે (૧૧૦). ઇંદ્રે (નિદાન ભયથી) વસતિનું મુખ ફેરવી નાંખ્યું પછી પોતાના સ્થળે ગયો (૧૧૯) (જુઓ ચિત્ર નં. ૯૬).

ચૌદમી કથા—શકકૂલ કૌબેરી-ઉત્તર દિશામાં છે (૩૩). કાલકસૂરિએ સાહી રાજાઓને મંત્ર-તંત્રથી ખુશ કર્યા (૩૫). આમાં લડાઈનું વિશદ વર્ણન આપેલું છે.

પંદરમી કથા—ચોથના દિવસે સંવત્સરી-પર્યુષણા થયાં ત્યારે પૂર્ણિમા અને અમાવાસ્યાને દિવસે થતાં ચતુર્માસી અને પાક્ષિક પ્રતિક્રમણ ચૌદશના દિવસે થયાં પરંતુ તે પહેલાં યે ચૌદશના દિવસે પખ્ખી પ્રતિક્રમણ થતાં, તેનો પુરાવો પાક્ષિકસૂત્ર-ચૂર્ણિ, મહાનિશીથસૂત્ર, દશવૈકાલિક શ્રુતસ્કંધમાં છે અને સમરાઈચ્ચકહામાં તો સ્ફુટ રીતે તેનું આલેખન છે (૯૧-૯૨). સાતવાહન રાજાની રાણીઓ નંદીશ્વરનું તપ કરતાં હતાં (૯૩).

સત્તરમા કથા—શાહી રાજાઓના અધિપતિ પાસે સાત લાખ ઘોડાઓ છે અને રાજા દશ હજાર ઘોડાવાળો હોય છે (૪૫). કાલકસૂરિએ અનેક પ્રકારનાં કુતૂહલથી તે રાજાને ખુશ કર્યો (૪૬). શાહી રાજાઓએ પંચાલ દેશ અને લાટ દેશના રાજાઓને જીતીને ઉજ્જૈની ઉપર ચઢાઈ કરી. (૬૭). આમાં-ગર્દભિલ્લ રાજા સૈન્ય લઈને સામે લડવા જતો નથી પરંતુ લાગલો જ ગર્દભીવિદ્યાનું અવતરણ કરે છે. (૬૮). ભરુચમાં શકુનિકા તીર્થમાં મુનિસુવ્રત સ્વામી હતા (૧૦૦). પ્રતિષ્ઠાનપુર જવા માટે અગાઉથી બે સાધુઓને ત્યાં મોકલ્યા (૧૧૪). આમાં-સાગરચંદ્રસૂરિ સુવર્ણભૂમિમાં નહિ પણ વિશાળા-ઉજ્જૈનીમાં હતા-એમ જણાવ્યું છે (૧૩૧). કાલકસૂરિએ સાગરચંદ્રને અષ્ટપુષ્પી એટલે પાંચ મહાવ્રત (૫), રાગદ્વેષ ત્યાગ (૬), ધર્મધ્યાન (૭) અને શુક્લ ધ્યાન (૮) વિશે પૂછ્યું (૧૪૨). ઇન્દ્રના નિગોદ વિશેનો પ્રશ્ન કાલકસૂરિ માટે પણ આર્યરક્ષિતની કથા જેવો છે-એમ જણાવ્યું છે (૧૫૩).

ત્રેવીશમી કથા—

કાલક નામના ત્રણ આચાર્યો થયા. તેમાંથી પહેલા કાલકસૂરિ ભગવાન મહાવીર સ્વામીના નિર્વાણ સં. ૩૭૬માં થયા (નિર્વાણ પામ્યા), જે ‘પ્રજ્ઞાપનાસૂત્ર’ના કર્તા શ્યામાચાર્ય નામે પ્રસિદ્ધ છે. તેઓ સુધર્માસ્વામીથી ત્રેવીશમા પાટધર પુરુષ થયા. તેમણે ઈંદ્ર આગળ નિગોદનું વ્યાખ્યાન કર્યું હતું. કેટલાક તેમને વી. નિ.

સં. ૩૨૦ માં થયાનું કહે છે. કેટલાક કહે છે કે, આ નિગોદના વ્યાખ્યાતા કાલકસૂરિએ જ ચોથનાં પર્યુષણા કર્યાં.

બીજા કાલકસૂરિ વી. નિ. સં. ૪૫૩ માં થયા, જે સરસ્વતીના ભાઈ અને ગર્દભિલ્લના ઉચ્છેદક હતા. તેમજ બલમિત્ર–ભાનુમિત્રના મામા થતા હતા. કેટલાક, ચોથનાં પર્યુષણા કરનાર અને બલમિત્ર ભાનુમિત્રના મામા કાલકસૂરિને ચોથા કાલકાચાર્ય તરીકે ગણે છે.

ત્રીજા કાલકસૂરિ વી. નિ સં. ૯૯૩–વિ. સં. ૫૨૩ માં થયા, જેમણે પાંચમથી ચોથનાં પર્યુષણા કર્યાં.

આ રીતે નામના સરખાપણાથી જુદા જુદા ત્રણ કાલકાચાર્ય થયા પરંતુ પહેલા બેની કથા એકમાં જ ભેળવીને કહેવામાં આવે છે.

ભારતવર્ષના ધારાવાસ નગરમાં અનેકદેશો (જેનાં નામો આપેલાં છે તે)ના વેપારીઓ અનેક પ્રકારનાં કરિયાણાં, વસ્તુઓ એ નગરમાં ઠાલવતા.

વજ્રસિંહ રાજાના ગુણો, તેમની રાણી સુરસુંદરી, પુત્ર કાલક, વજ્રસિંહ રાજાની રાજસભા, વન, ગુણાકરસૂરિના ગુણો, સાધુના આચારો, શાસ્ત્રીય વિદ્યાઓનાં નામ, સરસ્વતી સાધ્વી, વર્ષાકાળ, ભૂખ, લડાઈ વગેરેનાં વર્ણનો કાવ્યમય ભાષામાં ખૂબ સુંદર અને વિશદ રીતે આપ્યાં છે.

વી૦ નિ૦ સં. ૯૯૩ (વિ સં. ૫૨૩)માં પ્રતિષ્ઠાન ગયેલા કાલકસૂરિએ પાંચમથી ચોથનાં પર્યુષણા કર્યા.

પચીસમી, સત્તાવીસમી અને અઠ્ઠાવીસમી કથાઃ—સંદર્ભ પાંચમા (પૃષ્ઠ ચોથા)માં આપ્યા મુજબની દત્ત રાજા પાસે યજ્ઞફળના નિરૂપણની ઘટનાકથા આમાં આલેખાયેલી છે.

છવીસમી કથા—પહેલી ઘટનામાં–દત્ત રાજાની પાસે યજ્ઞ ફળના નિરૂપણની કથા આપેલી છે. બીજી ઘટનામાં–શ્રીપુરના પ્રજાપાલ નામના રાજાને કાલક નામે પુત્ર હતો અને ભાનુશ્રી નામે પુત્રી હતી. કાલકે દીક્ષા લીધી અને ભાનુશ્રીને ભૃગુકચ્છ (ભરૂચ)ના જિતારિ રાજાને પરણાવી. તેમને બલમિત્ર અને ભાનુમિત્ર નામે કુમારો હતા. ત્રીજી ઘટનામાં–પ્રતિષ્ઠાનમાં કાલકસૂરિએ પાંચમથી ચોથનાં પર્યુષણા કર્યાની હકીકત છે. ચોથી ઘટનામાં–પ્રમાદી શિષ્યો અને સાગરચન્દ્રની હકીકત છે. પાંચમી ઘટનામાં–ઈંદ્ર નિગોદના જીવોનું વ્યાખ્યાન સાંભળવા કાલકસૂરિ પાસે આવે છે તે વિષે છે. છઠ્ઠી ઘટનામાં–સરસ્વતીનું અપહરણ કરનાર ગર્દભિલ્લની કથા છે. આમાં શક રાજાઓના અધિપતિ શાહાનુશાહી રાજાનું નામ સાધનસિંહ આપેલું છે, શક રાજાઓ સોરઠમાં ઢંક પર્વત સમીપે આવીને રહે છે.

ત્રીશમી કથા—શક રાજાઓ સોરઠમાં ઢંક પર્વત સમીપે આવીને રહે છે. આ કથામાં માત્ર સરસ્વતીના અપહરણનો જ પ્રસંગ આલેખ્યો છે.

કથાઓના ઉલ્લેખોનો સમન્વય

સંદતર, પહેલી કથા અને બીજી કથાઓમાંની વિશિષ્ટ તારવણી કેટલીક બાબતોમાં અસ્પષ્ટ, પરસ્પર વિરોધી કે પૂર્તિરૂપ છે એનો સ્ફોટ થાય તો જ આર્ય કાલકના વિશુદ્ધ ઐતિહાસિક ચરિત્રનો કંઈક ખ્યાલ આવી શકે આથી આમાંના ખાસ નોંધવાયોગ્ય મુદ્દાઓ ઉપર જ વિચાર કરવો જરૂરી છે.

૧ કથાઓમાંની ઘટનાઓ અને કાલકાચાર્યો કેટલા ?

સંદર્ભો અને કથાઓમાંથી આપણને આઠ ઘટનાઓ સંબંધે જાણવા મળે છે તે ઘટનાઓ આ છે.

૧. સરસ્વતી સાધ્વીનું અપહરણ કરનાર ગર્દભ (દર્પણ) રાજાને પદભ્રષ્ટ કરવા સંબંધી.

૨. ભરુચના રાજા અને આર્યકાલકના ભાણેજો બલમિત્ર ભાનુમિત્રે તેમને ભરુચથી (ઉજ્જૈનીથી) નિર્વાસિત કર્યા સંબંધી.

૩. પ્રતિષ્ઠાનના જૈન રાજવી સાતવાહનની અનુકૂળતા માટે ચતુર્થીએ પર્યુષણા કરવા સંબંધી.

૪. અવિનીત શિષ્યોનો ત્યાગ કરી પ્રશિષ્ય સાગરચંદ્ર પાસે જવા સંબંધી.

૫. ઇંદ્રની પાસે નિગોદના વ્યાખ્યાન સંબંધી.

૬. દત્ત રાજાની આગળ યજ્ઞ ફળના કથન સંબંધી.

૭. આજીવકો પાસે નિમિત્ત-પઠન સંબંધી.

૮. પ્રથમાનુયોગ, ગંડિકાનુયોગ તેમજ કાલકસંહિતાના નિર્માણ સંબંધી.

આ આઠે ઘટનાઓ પૈકી છેલ્લી બે ઘટનાઓ અપ્રસિદ્ધ છે, જેનો મૂળ સંદર્ભ હું આપી શક્યો નથી પરંતુ પ્રસ્તુત વિવેચનમાં આપેલ છે એ સિવાયની ઘટનાઓ જુદા જુદા પ્રબંધો અને ચૂર્ણિગ્રંથોમાં ઉલ્લેખાયેલી છે. એ આપણે મૂળ સંગ્રહમાં અને અગાઉની હકીકતમાં જોયું છે. પણ આ ઘટનાઓ જે કાલકાચાર્યના નામ સાથે જોડાયેલી છે તે વિવિધ સમયમાં બનેલી છે તેને ગમે તે કાલક સાથે જોડીને પ્રબંધોએ કંઇક ગુંચવાડો ઊભો કર્યો છે.

સં. ૧૬૬૬માં ઉપાધ્યાય સમયસુંદરે રચેલી કથા (નંબર ત્રેવીશમી)માં અને કેટલીક પ્રકીર્ણક ગાથાઓમાંથી[1] ઓછામાં ઓછા ત્રણ-ચાર કાલકાચાર્ય થયાની માહિતી આપણને મળે છે, એ મુજબ ત્રણ આચાર્યો નીચે મુજબ થયા.

૧. પહેલા કાલક શ્યામાર્ય નામે વી. નિ. સં. ૩૩૫માં થયા

૨. બીજા કાલકે વી. નિ. સં. ૪૫૩ માં સરસ્વતીને પાછી મેળવી અને વી. નિ. સં. ૪૭૦ માં વિક્રમ નામે રાજા થયો.

૩. ત્રીજા કાલક વી. નિ. સં. ૯૯૩માં થયા જેમણે ચોથના દિવસે પર્યુષણા કર્યા.

પહેલા કાલક જે શ્યામાચાર્ય નામે હતા તેમનો સત્તા-કાલ ૩૩૫ નો છે જે "યુગપ્રધાન-સ્થવિરાવલી" ગણના અનુસાર પણ પુરવાર થાય છે. તેમાંના ઉલ્લેખ પ્રમાણે તેમનો જન્મ વી. નિ. સં. ૨૮૦માં થયો, ૩૦૦ માં દીક્ષા લીધી, ૩૩૫માં યુગપ્રધાનપદ મળ્યું અને ૩૭૬માં સ્વર્ગસ્થ થયા. એ રીતે જોતાં તેમનું સંપૂર્ણ આયુષ્ય ૯૬ વર્ષનું હતું. આ કાલકાચાર્ય 'પ્રજ્ઞાપનાકાર' અને 'નિગોદ વ્યાખ્યાતા'ના નામે પણ ઓળખાય છે. આથી પાંચમી ઘટનાનો સંબંધ આ કાલક નામના શ્યામાચાર્ય સાથે હોય એમ જણાય છે. 'નિગોદવ્યાખ્યાન'ની ઘટના આર્ય રક્ષિતની કથામાં પણ સંકળાયેલી જોવાય છે.

બીજા કાલક જેમણે વી. નિ. સં. ૪૫૩માં ગર્દભ (દર્પણ)ને પદભ્રષ્ટ કરી સરસ્વતી સાધ્વીને પાછી

---

[1] सिरिवीराओ गएसुं, पणतिसहिएसु तिवारससएसु ३३५ ।
पढमो कालगसूरी, जाओ सामज्जनामुत्ति ॥
चउसयतिपन्नवरिसे ४५३, कालिगगुरुणा सरस्सई गहिआ ।
चउसयसत्तरि ४७० वरिसे, वीराओ विक्कमो जाओ ॥

—पञ्चवस्तुकम् ।

तेणउअनवसएहिं, समइक्कंतेहिं वद्धमाणाओ ।
पज्जोसवणाचउत्थी, कालगसूरीहिंतो ठविया ॥

—तीर्थोद्गालिकप्रकीर्णकम् ।

મેળવી ફરી સંયમમાં સ્થાપી. એ સંબંધે બધી કથાઓ અને ચૂર્ણિસંદર્ભો પણ એકમતે સ્વીકારે છે. આથી પહેલી ઘટનાનો સંબંધ નિર્વિવાદ બીજા કાલકસૂરિ સાથેનો છે.

ત્રીજા કાલકસૂરિ, જેમણે વી. નિ. સં. ૯૯૩ માં પર્યુષણા કર્યાં એવા જે પ્રાકરણિક ઉલ્લેખો છે તેમનો ઘટનાના સમય સાથે મેળ બેસતો નથી. આ ઘટના પ્રતિષ્ઠાનમાં આંધ્રવંશીય સાતવાહન રાજાના સમયમાં બનેલી છે અને બધા વિદ્વાનો એકમતે એ સ્વીકારે છે કે, વી. નિ. સં. ૯૯૩ પહેલાં તો આંધ્રવંશી રાજ્યનો ઉચ્છેદ થઈ ચૂકયો હતો—એ જોતાં આ ત્રીજી ઘટનાનો સંબંધ ભરુચમાંથી બલમિત્ર ભાનુમિત્રે નિર્વાસિત કરેલા અને પ્રતિષ્ઠાનમાં ગયેલા બીજા કાલકસૂરિ સાથે સંભવે.

એક ચોથા કાલકસૂરિ વી. નિ. સં. ૭૨૦ માં થયાનું પ્રમાણ "રત્નસંચયપ્રકરણ"ની એક ગાથા ઉપરથી જણાય છે.

" सत्तसयवीसअहिए कालगगुरू सक्कसंथुणिओ "

પરંતુ આ કાલકસૂરિ સંબંધે આ સિવાય અન્યત્ર કશો પુરાવો મળતો નથી.

આ સિવાય બીજી, ચોથી, સાતમી અને આઠમી ઘટના પણ બીજા કાલકસૂરિ સાથે જ સંબંધ ધરાવે છે. જ્યારે છઠ્ઠી ઘટનાનો સંબંધ કયા કાલકસૂરિ સાથે છે એ જાણવું મુશ્કેલ છે. છતાં દત્ત રાજાની કથા કાલકસૂરિના બ્રાહ્મણત્વનું સૂચન કરતી હોવાથી સંભવતઃ પહેલા કાલકાચાર્ય સાથે સંબંધ ધરાવતી હોય તો અયુક્ત નથી.

ઉપાધ્યાય શ્રીકલ્યાણવિજયજીએ આ વિશે વિશ્લેષણપૂર્વક સ્ફુટ અને સયુક્તિક પ્રતિપાદન પોતાના "આર્યકાલક" નામના હિંદી નિબંધમાં કર્યું છે[1] તેથી એ વિષયનું લંબાણ કરવું યોગ્ય નથી.

૨. ગર્દભિલ્લ કે ગર્દભ અને તેની જાતિઃ

કથાઓ અને ચૂર્ણિસંદર્ભોમાં સર્વત્ર ગર્દભિલ્લ નામ ઉલ્લેખાયું છે. કેટલીક કથાઓમાં તેને દર્પણ નામે પણ ઉલ્લેખ્યો છે. તે રાજા કઈ જાતિનો હતો એ વિશે કશું જાણવા મળતું નથી. પરંતુ ઇતિહાસથી ખબર પડે છે કે ગર્દભ અને ગર્દભિલ્લ રાજાઓ જુદા જુદા છે. ગર્દભિલ્લ રાજાઓ પહ્લવ જાતિના હતા અને તેઓ વિ. સં. પછી રાજ કરવા લાગ્યા હતા. ગર્દભિલ્લ નામ પહ્લવ રાજાઓમાં સમર્થ શાસક જે ગોન્ડોફર્ન્સ થયો તેમાંથી આવેલું છે.[2] જ્યારે ગર્દભ એ ગ્રીક–યવન રાજા હતો અને વિ. સં. પૂર્વે ઉજ્જૈનીમાં શાસન કરતો હતો. ગર્દભ રાજાના યવનપણા વિશે "બૃહત્‌કલ્પચૂર્ણિ"માંથી કંઈક નિર્દેશ મળી શકે છે, એમાં ઉલ્લેખ છે કે, " उज्जेनी नगरी, तत्य अनिलसुतो नाम जवो राया। तस्स पुत्तो गद्दभो नाम राया" । (જૂઓઃ આ સંગ્રહનું પૃષ્ઠ ૪).

અર્થાત્—ઉજ્જૈની નગરીમાં અનિલસુત નામે યવન રાજા હતો. તેનો પુત્ર ગર્દભ નામે યુવરાજ હતો.

ડૉ. શાંતિલાલ શાહ તેનો સમન્વય બતાવતાં કહે છે કે, "બૃહત્‌કલ્પચૂર્ણિ"નો અનિલસુત તે અવંતીમાંથી મળી આવેલા સિક્કામાં ઉલ્લેખાયેલ અન્તિઅલકિદાસ છે, અને તેનો પુત્ર ગર્દભ જે મથુરાના સિંહધ્વજના શિલાલેખમાં ઉલ્લેખાયેલો ખરદ્ અથવા જેને ખરદમ પણ કહેતા તે જુદા નથી."[3] આ ખરદ્ કે ગર્દભને કોઈ યોગીએ આપેલી ગર્દભી–ખરી વિદ્યાના કારણે ગર્દભ–ખરદ્ કહેવાતો. તેનું હિંદુ નામ દર્પણ હતું. યવનોનું વલણ હિંદુત્વ તરફ વિશેષ હતું. તાત્પર્ય કે, ગર્દભ કોઈ ભારતીય વંશનો

---

१. द्विवेदी अभिनन्दन ग्रन्थ ।
2. Indian Antiquary Part II. P. 142.
3. Cronological Problems. P. 58.

રાજવી હોત તો પ્રબંધકારો તેને વિશે ચૂપ રહ્યા ન હોત અને યવનો આર્ય કાલકના સત્તાસમય પહેલાંથી જ ઉત્તરમાં પથરાયા હતા, એવી ઇતિહાસકારોની માન્યતા ગર્દભના યવનપણાનું સમર્થન કરે છે.

આ ગર્દભિલ્લ રાજા વિ. સં. પૂર્વે ૩૦ થી ૧૭ (વી. નિ. સં. ૪૪૦ થી ૪૫૩) સુધી ઉજ્જૈનીમાં રાજ કરતો હતો. અર્થાત્ તેણે તેર વર્ષ રાજ્ય કર્યું તે દરમ્યાન સરસ્વતીના અપહરણવાળી ઘટના બની અને શકોએ પરાસ્ત કરી તેની ગાદી હાથ કરી.

૩. આર્ય કાલક શકોને કયા પ્રદેશમાંથી લઈ આવ્યા?

પ્રબંધો અને કથાઓમાં કાલકસૂરિ જે પ્રદેશમાં ગયા તેને પારસકુલ, શકકુલ અને સાખિદેશ વગેરે નામોથી ઓળખાવેલ છે. 'પારસકુલ' અને 'શકકુલ' એ નામો અલગ વસાહતોનાં જાતિસૂચક નામો ઉપરથી પાડવામાં આવેલ છે. જ્યારે 'શાખિ' નામ શક જાતિના સામંતોની પદવી હતી અને તે શાહી-શાખિ સામંતોનો અધિપતિ શાહાનુશાહી એટલે શહેનશાહ કહેવાતો. આથી શાખિ નામે ઓળખાતા સામંતોના સમગ્ર પ્રદેશને 'શાખિદેશ' નામ ઉલ્લેખવામાં આવ્યું. ઇતિહાસકારો કહે છે કે, ઈરાની આર્યોમાં પાર્સ નામની એક જાતિ ઈરાનની ખાડી ઉપર રહેતી હતી તેથી તે દેશનું નામ 'પારસ' પડ્યું. વળી શકોની ત્રણ વસાહતો હતી. એક કાસ્પિયનના તટ ઉપર, બીજી સીર દરિયાના કાંઠે અને ત્રીજી શકસ્થાન જેને હાલ સીસ્તાન કહેવામાં આવે છે. તે બધાં સ્થળો સમુદ્રમાર્ગે આવેલાં છે. જ્યારે લગભગ બધી કથાઓ કહે છે કે, શકો સિંધુ નદી પાર કરીને સૌરાષ્ટ્રમાં આવ્યા ત્યારે કાલકસૂરિ જે પ્રદેશમાંથી આવ્યા તે પ્રથમ કયું તે જાણવાનું રહે છે.

ઇતિહાસકારોનો મત છે કે, શકો સિંધુ નદી પાર કરીને ઈ. સ. પૂર્વે ૧૨૩ ની આસપાસમાં હિંદુદેશ-સિંધમાં આવ્યા. અને 'હિંદી શકસ્થાન' જે 'ઈન્ડો સ્કુથિયા'ના નામે પણ ઓળખાય છે તેની સ્થાપના કરી. એની રાજધાનીનું શહેર મીનનગર હતું. આ રીતે ભારતવર્ષમાં સિંધપ્રાંત શકોનો અડ્ડો બની ગયો હતો અને ત્યાંથી તેઓ બીજા પ્રાંતોની તરફ આગળ વધ્યા.[1]

કથાઓ ઉપરથી માલૂમ પડે છે કે, કાલકસૂરિ સરસ્વતીના અપહરણ પછી શકોને જે પ્રદેશમાંથી લઈ આવ્યા તેમાં લાંબો કાળક્ષેપ થયો હોય એમ જણાતું નથી. આથી તેઓ સમુદ્રમાર્ગે પારસકુલ જેટલે દૂર પ્રદેશમાં ગયા નહિ હોય. આનો ખુલાસો આપણને "હિમવંત થેરાવલી"માંથી મળી રહે છે. તેમાં ઉલ્લેખ છે કે, ક્રોધાન્વિત થયેલા કાલકસૂરિ ત્યાંથી વિહાર કરીને સિંધુદેશ ગયા.[2] અને ત્યાંથી શકોને સૌરાષ્ટ્રમાં લઈ આવ્યા. આથી એમ કહેવું અઘટિત નથી કે, શકો સિંધુ નદી ઊતરીને સૌરાષ્ટ્રમાં આવ્યા.

સૌરાષ્ટ્રમાં તેઓ કાલકસૂરિ સાથે ઢાંક[3] મુકામે આવીને વસ્યા; એમ કેટલીક કથાઓમાં નોંધાયું છે. આ હકીકત એ સ્થળમાં જૈનધર્મ સાથેના ખાસ સંબંધને સૂચવે છે. હમણાં જ ડૉ. હસમુખ સાંકળિયાને ત્યાંથી મળેલા પુરાણાં જૈન અવશેષો જે ઈ. સ. ૩૦૦-૪૦૦ ના સમયનાં હોવાનું તેઓ કહે છે, તેના વિશે તેમણે પ્રકાશ પાડ્યો છે,[4] જે તે સ્થળમાં જૈનોની વસ્તી અને પ્રભાવ કાલકસૂરિના સમયથી લઈને કેટલીક સદીઓ સુધી બરાબર જારી રહ્યાનું પ્રમાણ પૂરું પાડે છે.

---

૧ भारतीय इतिहासकी रूपरेखा-जिल्द २ पृ. ७५८

२ कोहाकंतो कालिगज्जो तओ विहारं किच्चा सिंधुजणवए पत्तो ।

૩ જેતલસરથી પોરબંદર જતી G. S. Ry. ના પાનેલી સ્ટેશનથી ૬ માઈલ દૂર ઢાંક ગામ આવેલું છે. આ ગામની પાસે જ શત્રુંજય તીર્થનું 'ઢંકગિરિ' નામનું શિખર છે. પહેલાં આ તીર્થ ગણાતું.

૪ જુઓ "જૈન સત્ય પ્રકાશ" નો દીપોત્સવી અંક પુસ્તક ૪. અંક ૧-૨.

૪. સંવત્સરપ્રવર્તક વિક્રમાદિત્ય કોણ ?

લગભગ મોટા ભાગના સંદર્ભો અને કથાઓમાં બલમિત્ર ભાનુમિત્રને લાટ દેશના રાજા કહ્યા છે અને કોઇ કથામાં ઉજ્જૈનીના કહ્યા છે. વળી ગર્દભને પદભ્રષ્ટ કરી તેની ગાદીએ શકોને બેસાડયા એવી નોંધ કોઇક આપે છે, જ્યારે કોઈ કથા બલમિત્ર ભાનુમિત્રને એ સ્થાને બેસાડયા એમ જણાવે છે. આ પ્રશ્ન સાથે સંવત્સર પ્રવર્તક વિક્રમાદિત્ય કોણ એનો ખુલાસો પણ જાણવો જરૂરી છે, જે લાંબી ચર્ચાનો વિષય છે. પણ આપણે તેને ટૂંકમાં જોઇ લઇએ.

ઉત્તર ભારતમાં આજે જેના નામનો રાષ્ટ્રીયસંવત પ્રવર્તે છે તે વિક્રમાદિત્યનો નિર્ણય તો શું પણ અસ્તિત્વ માટે પણ પુરાતત્ત્વજ્ઞોમાં અનેક મતભેદો પ્રવર્તે છે.

ડૉ. કીલહાર્ન જેવા વિદ્વાનો જણાવે છે કે, વિક્રમાદિત્ય નામનો કોઈ રાજા થયો નથી અને તેનો ચલાવેલો કોઈ સંવત્સર પણ નથી. પરંતુ ઈ. સ. ૫૪૪ માં માલવાના પ્રતાપી રાજા યશોધર્માએ મુલતાનની પાસે કરૂરમાં હૂણ રાજા મિહિરકુલને હરાવીને વિક્રમાદિત્યની ઉપાધિ ધારણ કરી હતી અને પ્રચલિત માલવ–સંવતને તે સમયથી વિક્રમ સંવત્‌માં બદલી દઈ તેમાં ૫૬ વર્ષનો ઉમેરો કરીને ૬૦૦ વર્ષનો પુરાણો એ સંવત્ જાહેર કરવામાં આવ્યો.

ડૉ. ફ્લીટ રાજા કનિષ્કને વિક્રમ સંવત્સરના પ્રવર્તક માને છે.

કટલાક વિદ્વાનો, સમુદ્રગુપ્તના અલ્હાબાદવાળા લેખમાં બીજી જાતિઓ સાથે માલવોને જીતવાનો ઉલ્લેખ છે તેથી, કર્કોટક (જયપુર) થી મળેલા સિક્કાઓમાં मालवानां जयनो સંબંધ આ સમુદ્રગુપ્ત સાથે જોડીને તેજ વિક્રમસંવતના પ્રવર્તક હોવાનો પુરાવો આપે છે.

ડૉ. ભાંડારકરનું અનુમાન છે કે, માલવસંવતને વિક્રમ સંવત્સરમાં બદલી નાખનાર ચંદ્રગુપ્ત દ્વિતીય છે, કેમકે ચંદ્રગુપ્ત બીજાના મળી આવતા સિક્કાઓમાં વિક્રમાદિત્ય નામનો ઉલ્લેખ પહેલવહેલો મળે છે. તેણે પશ્ચિમી શકોને પરાસ્ત કર્યા હોવાથી 'શકારિ' તરીકે પ્રસિદ્ધ વિક્રમાદિત્ય પણ આ જ હોવો સંભવે છે.

સર જોન માર્શલે 'અઝીઝ પહેલાથી વિક્રમ સંવત્ શરૂ થયો' એવો મત પ્રગટ કર્યો છે.

પં. વેણીપ્રસાદ શુક્લે 'વિક્રમ સંવત' નામના લેખમાં પુષ્યમિત્ર વિક્રમાદિત્ય હતો એવા પુરાવાઓ રજૂ કર્યા છે.

શ્રીયુત જાયસવાલે સિદ્ધ કર્યું છે કે આંધ્રવંશીય ગોતમીપુત્ર સાતકર્ણિ જ પ્રસિદ્ધ વિક્રમાદિત્ય હતો અને સાતવાહન, શાલિવાહન, સાતકર્ણિ એ આ વંશની ઉપાધિઓ હતી.

પ્રો. રેપ્સને ઋષભદત્ત અને ગૌતમીપુત્રના શિલાલેખો અને નહપાનના સિક્કાઓથી નિર્ણીત કર્યું છે કે, નહપાન શકને ગૌતમીપુત્રે જીતીને માલવ–પ્રજાને તેના અધિકારમાંથી છોડાવી હતી, આથી 'શકારિ' તરીકે પ્રસિદ્ધિ પામેલો વિક્રમાદિત્ય તે જ છે.

પરંતુ આ બધાં કેવળ અનુમાનો જ છે.

વસ્તુતઃ શરૂઆતમાં આ સંવત્સર સાથે વિક્રમનો સંબંધ સંભવતઃ ન હોય પણ એ નામનો કે એ ઉપાધિધારક રાજા થયો જ નથી એમ માનવું અયુક્ત છે, કેમકે તેના અસ્તિત્વના કેટલાક ઉલ્લેખો પણ પ્રાચીન ગ્રંથોમાંથી આપણને પ્રાપ્ત થાય છે.

દંતકથાનુસાર આંધ્રવંશના ૧૭ મા રાજા હાલે પ્રાચીન મહારાષ્ટ્રી-પ્રાકૃતમાં "ગાથાસપ્તશતી", નામનો ગ્રંથ રચ્યો છે. તેના ૬૪મા શ્લોકમાં વિક્રમાદિત્યની દાનશીલતાનો ઉલ્લેખ આ પ્રકારે છે—

"संवाहणसुहरसतोसिएण देन्तेण तुह करे लक्खं ।
चलणेन विक्कमाइच्चचरिअमणुसिक्खिअं तिस्सा ॥"

મિ. સ્મિથ હાલનો સમય ઈ. સ. ૬૮ (વિ. સં. ૧૨૫) અનુમાને છે. તેથી સ્પષ્ટ થાય છે કે, ઉક્ત સમય પહેલાં જ વિક્રમાદિત્ય થઇ ચૂકયો હતો અને એ સમયે પણ તે પોતાની દાનશીલતા માટે કવિઓમાં પ્રસિદ્ધ પામી ચૂકયો હતો.

હાલના સમકાલીન મહાકવિ ગુણાઢયે રચેલો પૈશાચી ભાષાનો "બૃહત્‌કથા" નામનો ગ્રંથ એ અદ્યાપિ પ્રાપ્ત થયો નથી તેના સંસ્કૃત અનુવાદરૂપે સોમદેવભટ્ટે આલેખેલ "બૃહત્‌કથામંજરી" (લંબક ૬, તરંગ ૧)માં ઉજ્જૈનીના રાજા વિક્રમાદિત્યનું વર્ણન મળે છે.

ઉપર્યુક્ત વિદ્વાનોએ કલ્પેલા વિક્રમાદિત્યની સ્થૂલ રૂપરેખા આ પ્રમાણે આલેખી શકાય.

વિક્રમાદિત્ય માલવાનો પ્રતાપી અને યશસ્વી રાજા હતો. તેની રાજધાની ઉજ્જૈનીનગરી હતી. તે સ્વયં વિદ્વાન હતો અને તેની રાજસભામાં અનેક વિદ્વાનો અને કવિઓ રહેતા હતા. તેના દરબારમાં આવતા વિદ્વાનોને તે સત્કારતો હતો. શક–સીથિયન પ્રજાને જીતવાથી 'શકારિ' તેની ઉપાધિ હતી અને માલવાને શક–સત્તામાંથી છોડાવવાથી એ વિજયની યાદગારમાં તેણે વિક્રમ સંવત્‌ની પ્રવર્તના કરી.

જ્યારે જૈન સાહિત્યમાં વિક્રમાદિત્યની કથા–દંતકથાઓ વિસ્તારથી ઉપલબ્ધ થાય છે. પાશ્ચાત્ય વિદ્વાનોમાં બુહલર, ટોની, એડ્ગર્ટન, શાર્પેન્ટિયર, સ્ટેન કોનોવ આદિ અભ્યાસીઓ, જેઓ જૈન–કથા સાહિત્યમાંની ઘટનાઓને ઐતિહાસિક લેખે છે તેઓ જણાવે છે કે, વિક્રમના અસ્તિત્વ અને તેના સંવત્સરને નકારી શકાય તેમ નથી. મિ. સ્મિથનો આધુનિક અભિપ્રાય પણ એવો જ છે. તે જણાવે છે કે, 'આવો રાજા થયો હોય એ સંભવિત છે.' આ કથાનકોમાં ઐતિહાસિક તત્ત્વ કેટલું છે તે વિદ્વાનોએ શોધી કાઢવું જોઇએ.

જૈન સાહિત્યમાં વિક્રમાદિત્ય વિશેનાં સ્વતંત્ર ચરિતો ઉપરાંત પ્રબંધોમાં અનેક ઉલ્લેખો મળે છે. કાલિકાચાર્ય કથાઓના આ સંગ્રહમાં પણ વિક્રમાદિત્ય અને તેના સંવત્સરની નોંધ છે. એટલું જ નહિ કાલિકાચાર્ય વિક્રમાદિત્યના સમકાલીન હોવાનો પુરાવો આપે છે. હરિભદ્રસૂરિએ રચેલા 'પંચવસ્તુક'માં ઉલ્લેખ છે કે,

" चउसयतिपन्नवरिसे ४५३, कालिगगुरुणा सरस्सई गहिया।
चउसयसत्तरि वरिसे ४७०, वीराओ विक्कमो जाओ "

અર્થાત્—વી. નિ. સં. ૪૫૩મા વર્ષે કાલકસૂરિએ સરસ્વતીને પાછી મેળવી અને ૪૭૦મા વર્ષે વિક્રમ રાજા થયો.

હવે જૈન કાલગણના શું કહે છે તે જોઇએ–"વિવિધતીર્થકલ્પ" અને 'વિચારશ્રેણિ'કાર જણાવે છે કે, "જે રાત્રિએ ભગવાન મહાવીર નિર્વાણ પામ્યા તે જ રાત્રિએ અવંતીનો ચંડપ્રદ્યોત રાજા મરણ પામ્યો. તેની પછી તેનો પુત્ર પાલક ગાદીએ આવ્યો. પાલકનું રાજ્ય ૬૦, નવનંદોનું રાજ્ય ૧૫૫, મૌર્યોનું ૧૦૮, પુષ્યમિત્રનું ૩૦, બલમિત્ર–ભાનુમિત્રનું ૬૦, નભોવાહનનું ૪૦, ગર્દભિલ્લનું ૧૩, અને શકોનું ૪ વર્ષ–કુલે મહાવીર નિર્વાણથી ૪૭૦ વર્ષો વીત્યા પછી વિક્રમાદિત્યનું રાજ્ય થયું.

"ગર્દભિલ્લના પુત્ર વિક્રમાદિત્યે ઉજ્જૈનીના રાજાનું રાજ્ય પ્રાપ્ત કરી સુવર્ણપુરુષની સિદ્ધિ વડે પૃથ્વીને ઉઋણ–દેવામાંથી છોડાવી અને વિક્રમસંવત્સર (ઉપર્યુક્ત ગણતરી મુજબ વીરનિર્વાણથી ૪૭૦ વર્ષે) પ્રવર્ત્તાવ્યો."

શ્રીભદ્રેશ્વરની "કથાવલી"માં ઉલ્લેખ છે કે, "ગર્દભિલ્લ પછી ઉજ્જૈનીના રાજ્યાસન પર કાલકસૂરિના ભાણેજો બલમિત્ર ભાનુમિત્રનો અભિષેક થયો."

"તિત્થોગાલીપર્યન્નય"ની કાલગણુનામાં "બલમિત્ર જ વાસ્તવમાં સંવત્સર સંબંધિત વિક્રમાદિત્ય છે" એમ જણાવ્યું છે.

આ સિવાય પ્રાચીન "ચૂર્ણિ"ઓમાં પણ આને પુષ્ટ કરતા ઉલ્લેખો યત્રતત્ર મળી રહે છે.

પુરાતત્ત્વવિદ્ ઉપાધ્યાય શ્રીકલ્યાણવિજયજી ઉપર્યુક્ત "કથાવલી" આદિના ઉલ્લેખોને વાસ્તવિક માની તેની ચર્ચા પોતાના "વીરનિર્વાણસંવત્ ઔર જૈનકાલગણુના" નામના નિબંધમાં વિસ્તારથી આપે છે.

ઉપર્યુક્ત ઉલ્લેખો પરથી જે મુદ્દાઓ તારવી શકાય છે તે આ છે :

૧. વિક્રમાદિત્ય ગર્દભ પછી થયો.

૨. મહાવીરનિર્વાણ અને વિક્રમાદિત્ય વચ્ચે ૪૭૦ વર્ષનું અંતર છે.

૩. યશોધર્મા, કનિષ્ક, સમુદ્રગુપ્ત, ચંદ્રગુપ્ત બીજો, અઝીઝ પ્રથમ, પુષ્યમિત્ર, ગૌતમીપુત્ર સાતકર્ણિ અને બલમિત્ર-ભાનુમિત્રમાંથી કયો રાજા વિક્રમાદિત્ય ઉપાધિધારી હતો ?

૪. વિક્રમસંવત્સરની પ્રવર્તના ક્યારે થઈ.

આ મુદ્દાઓ પૈકી પ્રથમના બે મુદ્દાઓ માટે જૈન સાહિત્યની લગભગ સમગ્ર પરંપરા એકમત છે કે ગર્દભ પછી એટલે વી. નિ. સં. ૪૭૦ વર્ષે વિક્રમાદિત્ય થયો અને તેણે વિક્રમ સંવતની પ્રવર્તના કરી.

ત્રીજા અને ચોથા મુદ્દા પરત્વે જ વિદ્વાનોમાં વિવાદ છે. સમુદ્રગુપ્ત જેનો સમય વિ. સં. ૩૬૨ થી ૪૩૭નો, ચંદ્રગુપ્ત બીજો—જેનો સમય વિ. સં. ૪૩૭થી ૪૭૦નો અને યશોધર્મા—જેનો સમય વિ. સં ૫૪૭ થી ૫૭૭નો છે તેમાંથી કોઈપણ વિક્રમ સંવત્સર પ્રવર્તક હોઈ ન શકે. કેમકે એમનો સમય જ ચોથી પાંચમી અને છઠ્ઠી શતાબ્દિનો છે. વળી ગુપ્ત રાજાઓએ તો પોતાનો સંવત્સર જ ચાલુ કર્યો હતો. કનિષ્ક, પુષ્યમિત્ર અને અઝીઝ પહેલા માટે કોઈ પ્રબળ પુરાવાઓ નથી. પરંતુ ફક્ત બે જ વ્યક્તિઓના ઉલ્લેખો પ્રબલ પુરાવાઓ સાથે આપણી સમક્ષ રહે છે. જેમાંનો એક-જેમણે ભારતીય ઐતિહાસિક કાળની ઘટનાઓનો ઊંડા સંશોધન અને ગવેષણા પછી ક્રમબદ્ધ યોજવાને ભારે જહેમતથી પુરાતત્ત્વવેત્તાઓમાં પુરોગામી તરીકેની પ્રસિદ્ધિ મેળવી છે તે શ્રીકાશીપ્રસાદ જાયસવાલ છે અને બીજા—જેમણે જૈન-સાહિત્યમાંના આગમ, ભાષ્યો, ચૂર્ણિઓ, પ્રબંધો અને કથાનકોની લગભગ સમગ્ર પરંપરાનો અને ભારતીય વિવિધ ઘટનાઓનો અભ્યાસ કર્યો છે તે પુરાતત્ત્વવિદ્ ઉપાધ્યાય શ્રીકલ્યાણવિજયજીનો છે. પ્રથમના વિદ્વાને અનેક પુરાવાઓથી આંધ્રના સાતવાહનવંશીય ગૌતમીપુત્ર સાતકર્ણિને વિક્રમાદિત્ય તરીકે સિદ્ધ કર્યા છે[1] જ્યારે બીજા વિદ્વાને વિક્રમાદિત્ય તરીકે બલમિત્રને રજૂ કર્યા છે.[2]

બંને વિદ્વાનોના પુરાવાઓમાં શ્રીજાયસવાલનો મત ઐતિહાસિક મુશ્કેલીઓ વિનાનો હોય એમ લાગતું નથી. ગૌતમીપુત્રને વિક્રમાદિત્યનું બિરુદ પ્રાપ્ત થયું હોય એવો કોઈ પ્રબલ પુરાવો નથી અને કાલગણુનાની દૃષ્ટિએ વિક્રમાદિત્ય સાથેની સંગતિ બેસતી પણ નથી, જે આગળ જણાવાશે અને તેથીજ શ્રીકલ્યાણવિજયજીએ નિરૂપેલા બલમિત્ર-ભાનુમિત્ર જ સાચા વિક્રમાદિત્ય હોય અને તેમણે જ વિક્રમ સંવત્સરની પ્રવૃત્તિ શરૂ કરી હોય એ વધુ સંભવિત અને શક્ય લાગે છે. ખાસ કરીને વિક્રમ સંબંધે જે કથાનકો મળે છે અને તેના સૌથી પ્રથમ અને વધુ ઉલ્લેખો જૈનોના ગ્રંથોમાં જ નજરે પડે છે, તેથી જૈનોનો તેની પ્રતિનો પક્ષપાત તેના જૈન હોવાનો પુરાવો આપે છે. અહીં એના ઉલ્લેખો આપી વિસ્તાર કરવો ઉચિત નથી.

1 Problem of Saka-Satavahana History.
The Journal of the B. & O. Research Society 1930, Vol. XVI Part 3 & 4.

૨ वीरनिर्वाणसंवत् और जैनकालगणना—नागरी प्रचारिणी पत्रिका भाग. १०—११

હવે બલમિત્ર–ભાનુમિત્રને શા ઉપરથી વિક્રમાદિત્ય કહેવામાં આવે છે તે જોઈએ.

શ્રીકલ્યાણવિજયજી કહે છે કે, બલમિત્ર જ જૈનોનો વિક્રમાદિત્ય છે. કેમકે 'બલ' અને 'વિક્રમ' શબ્દ એકાર્થક છે અને 'મિત્ર' તથા 'આદિત્ય' શબ્દ પણ સમાનાર્થક છે. તેથી બલમિત્ર કહો કે વિક્રમાદિત્ય બંને શબ્દોનો અર્થ એક જ છે પરંતુ મારું માનવું છે કે, બલમિત્ર–ભાનુમિત્ર ઉજ્જૈનીના સિંહાસને આરુઢ થતાં શકો પરના વિજયની યાદગારમાં બંને ભાઈઓના નામનું સમાનાર્થવાચી એક નામ વિક્રમાદિત્ય તેમણે પ્રચલિત કર્યું. કેમકે બલ અને ભાનુ ક્રમશઃ વિક્રમ અને આદિત્યવાચી છે (બલ+ભાનુ=વિક્રમ+આદિત્ય=વિક્રમાદિત્ય) આથી ભરુચમાં રાજ્ય કરતા હતા ત્યાં સુધી તેઓ બંને બલમિત્ર–ભાનુમિત્ર એ પ્રકારે બે નામપૂર્વક ઉલ્લેખાયા છે. પણ ઉજ્જૈનીની ગાદીએ આવતાં જ્યાં ત્યાં વિક્રમાદિત્યના નામથી જ તેમની ઘટનાઓના ઉલ્લેખો થયા છે. વળી જેઓ પ્રથમથી જ ભાનુમિત્ર કહેતા–લખતા આવ્યા છે તેમને આ નવું નામ વ્યવહારમાં લેતાં કૃત્રિમતા લાગી હોય તો તે જ નામે ઉલ્લેખ્યા હોય પણ પાછળના લેખકોએ તો તેમને વિક્રમાદિત્ય નામે જ આલેખ્યા છે. આ રીતે બંને નામોની સંગતિ બેસી રહે છે. તેમણે શકોને પરાસ્ત કરેલા હોવાથી 'શકારિ' તરીકે આ જ વિક્રમાદિત્ય કહેવાયા હશે, અને પરદેશી સત્તાની ગુલામીમાંથી છૂટેલા માલવોએ એ વિજયની યાદમાં પોતાનો જે સંવત્સર શરૂ કર્યો તે ભાનુમિત્રે તેને વિક્રમાદિત્યના નામ પર ચઢાવી દીધો હોય એ સંભવિત અને યુક્ત લાગે છે.

પ્રાચીન 'ચૂર્ણિ'ઓ અનુસાર સાતવાહનની ચઢાઈઓના સમયે ભરુચમાં નહવાન રાજા હતો,[1] જે બલમિત્ર–ભાનુમિત્રનો ઉત્તરાધિકારી નભઃસેન કે નભોવાહનના નામે જૈન કાલગણનામાં ઉલ્લેખાયેલ છે. આથી શ્રીજાયસવાલે જે નહપાનને હરાવનાર ગૌતમીપુત્ર સાતકર્ણિને વિક્રમાદિત્ય તરીકે કલ્પ્યો છે તે ઘટના કાલગણનાની દૃષ્ટિએ બલમિત્ર ભાનુમિત્રના ઉત્તરાધિકારી સાથે સંગત થાય છે અને તેથી ગૌતમીપુત્ર સાતકર્ણિની વિક્રમાદિત્ય તરીકેની સંગતિ બંધબેસતી નથી. જો કે બલમિત્ર–ભાનુમિત્રનો સમય જે 'વિચારશ્રેણિ' અને 'વિવિધતીર્થકલ્પ'માંની પ્રચલિત જૈનકાલગણનાપદ્ધતિ અનુસાર નિર્વાણથી ૩૫૪ થી ૪૧૩ સુધીનો આવે છે. આથી બીજી ઘટનાઓ સંગત થઈ શકતી નથી પરંતુ એ સમયમાં શ્રીકલ્યાણવિજયજીએ સંશોધન કર્યું છે તે યથાર્થ લાગે છે. કેમકે મૌર્યકાળમાંથી પર વર્ષો છૂટી જવાથી ૧૬૦ ના સ્થાનમાં કેવળ ૧૦૮ વર્ષો જ પ્રચલિત ગણનાઓમાં લેવામાં આવ્યાં છે. આથી બાવન વર્ષો ઓછાં થઈ જવાથી બલમિત્રઆદિનો સમય અસંગત બની જાય છે, જે આ સંશોધન પછી એનો મેળ આવી રહે છે, જે આપણે હવે જોઈએ.

હવે વિક્રમાદિત્ય અને આર્યકાલકના સમયની પરિસ્થિતિ અને કાલગણનાની સ્થૂલ ક્રમયોજના આલેખી દેવી જરૂરી છે.

સંપ્રતિ પછી મૌર્ય સત્તા નબળી પડવા લાગી અને તેમનું સામ્રાજ્ય ધીમે ધીમે તૂટવા લાગ્યું તે સમયે ભારતવર્ષના ચારે મંડળોમાં નવી શક્તિઓ પોતાનું જોર અજમાવી રહી હતી. ઉત્તરાપથમાં પરદેશીઓ–પાર્થિયન, શકો અને બલખના યૂનાનીઓનાં ટોળાં પશ્ચિમમાં સિંધ અને માળવા સુધી ફેલાવા માંડયાં હતાં, દક્ષિણમાં આંધ્રોની સત્તા પ્રબળ બનતી હતી અને કલિંગમાં ખારવેલની સત્તાના મધ્યાહ્ને મગધના શુંગવંશી પુષ્યમિત્રનો અમલ પૂરો થવા આવ્યો હતો ત્યારે લાટ દેશના ભૃગુકચ્છ (ભરુચ)માં બલમિત્ર ભાનુમિત્રનો રાજ્યાભિષેક થયો. શ્રીકલ્યાણવિજયજીએ બલમિત્ર–ભાનુમિત્રનો રાજકાળ ૪૧૪ થી ૪૭૩ સુધીનો નક્કી કર્યો છે જ્યારે ડો. શાંતિલાલ શાહ કનિષ્ક સુધીની રાજકાળની ગણનામાં બલમિત્ર–ભાનુમિત્રનો રાજ્યાભિષેક વીર નિ. સં. ૪૦૬–૪૧૦નો કલ્પે છે. અર્થાત્ ભગવાન મહાવીરના નિર્વાણ પછી પાલકનાં ૬૦ વર્ષો, નવ નંદોનાં ૧૫૦ (વી. નિ. સં. ૨૧૦), મૌર્યોનાં

---

[1] आवश्यकचूर्णि पृ० २०० अने कल्पचूर्णि पृ० १८.

૧૬૦ (વી. નિ. સં. ૩૭૦) અને પુષ્યમિત્રનાં ૩૫ (વી. નિ. સં. ૪૦૫) વીત્યા પછી ચાર પાંચ-વર્ષે એટલે (વી. નિ. સં. ૪૦૯-૪૧૦માં બલમિત્ર-ભાનુમિત્ર ભરુચમાં ગાદીએ બેઠા. અને વી. નિ. સં. ૪૭૦ સુધી તેણે ભરુચ અને ઉજ્જૈનમાં રાજ્ય કર્યું. આ સમય દરમ્યાન વી. નિ. સં. ૪૪૦માં ગર્દભ, જે દર્પણના નામે પણ પ્રસિદ્ધ હતો તેણે તેર વર્ષો સુધી માળવા પર રાજ્ય કર્યું અને તેણે સાધ્વી સરસ્વતીનું વી. નિ. સં. ૪૫૨ માં અપહરણ કર્યું. આ યવન રાજા સામે થવાની તે વખતે કોઇ હિંદુ રાજામાં શક્તિ નહોતી તેથી કાલકસૂરિ તેની સામે ઝૂમી શકે તેવા શકોને લઈ આવ્યા. શકોએ આવીને સિંધ પછી સૌરાષ્ટ્રનો અધિકાર હાથમાં લીધો અને પછી ઉજ્જૈનીને વી. નિ. સં. ૪૫૩માં સર કરી માલવા ઉપર રાજ્ય કર્યું. આ દરમિયાન શક-મંડલિકો અને અધિકારી પુરુષોએ શક-રાજવીનો સાથ છોડી દીધો હોવાથી તેની સત્તા ઘટી ગઇ હતી.[1]

આ સ્થિતિનો લાભ લઇ બલમિત્ર-ભાનુમિત્રે માલવપ્રજાને પરદેશી સત્તામાંથી છોડાવ્યાની યાદગિરીના પ્રતીક તરીકે સંવત્સરની શરૂઆત થઇ. પ્રો. રેપ્સન ઠીક જ કહે છે કે,

"The foundation of an era must be held to denote the successful establishment to the new power rather than its first beginning or downfall of any"[2]

એ સંવત્સરની શરૂઆત માલવોની સ્વતંત્રતા પ્રાપ્તિના કારણે પ્રથમ માલવગણ સંવત્ નામે થઇ ત્યારે બલમિત્ર-ભાનુમિત્રનાં રાજકાળનાં ૬૦ વર્ષો પણ તેમાં જોડી દઈને સંભવતઃ બલમિત્રના મરણ પછી ભાનુમિત્રે બંને ભાઈઓના સંયુક્ત નામે તે સંવત્સરને વિક્રમાદિત્યના નામે પ્રચલિત કર્યો હશે. જે તેર વર્ષ પછી શરૂ થયો.

આ પ્રાચીન ગાથા એનું પ્રમાણ આપે છે કે,

"विक्कमरज्जाणंतर, तेरसवासेसु वच्छरपवित्ती ।
सुन्न-मुणि-वेयजुत्तो, विक्कमकालाओ जिणकालो ॥"

અર્થાત્—વિક્રમના રાજ્ય પછી તેર વર્ષે સંવત્સરની પ્રવૃત્તિ થઇ. વિક્રમ કાલથી જિન (વીર નિર્વાણ) કાળને ૪૭૦ વર્ષનું અંતર છે.

આથી જણાય છે કે માલવગણ સંવત્ ૧૩ વર્ષ ચાલ્યા પછી એ નામને ભાનુમિત્રે વિક્રમ સંવત્સરમાં ફેરવી વી. નિ. સં. ૪૭૦ થી તેની શરૂઆત કરી. અને તેણે જ એવા વિજયી અને યશસ્વી કાર્યો કર્યાં હશે જેથી તેની ખ્યાતિ સર્વત્ર ફેલાઇ ગઈ. ભાનુમિત્રનો એક સિક્કો માલવા જિલ્લામાંથી મળી આવ્યો છે[3] તેથી એ આ હકીકતને સમર્થન મળી રહે છે.

બલમિત્ર-ભાનુમિત્ર કોના પુત્ર હતા એ જાણવું મુશ્કેલ છે. "અગ્નિપુરાણ"માં કહ્યું છે કે, "ગર્ધરૂપનો પુત્ર વિક્રમાદિત્ય માળવાનો રાજા થશે." પરંતુ ગર્દભ તો યવન રાજા છે જ્યારે બલમિત્ર-ભાનુમિત્ર હિંદુ રાજવી છે. ડૉ. શાંતિલાલ શાહ તે બંનેને શુંગવંશીય (બ્રાહ્મણો) પુષ્યમિત્રના પુત્રો હોવાની સંભાવના કરે છે. જ્યારે કાલિકાચાર્યના ભાણેજ હોવાની કથાઓની હકીકતથી તેઓ ક્ષત્રિય ઠરે છે. આ એક કોયડો છે. છતાં વિક્રમાદિત્યનાં પરોપકારી કાર્યો તેમના હિંદુત્વનું સમર્થન કરવા માટે પૂરતાં ઠરે છે.

વિક્રમાદિત્ય કયો ધર્મ પાળતો હશે એ કંઇ જાણી શકાતું નથી. પણ વિક્રમાદિત્યના રાજ્યમાં આર્ય કાલક, ખપુટાચાર્ય અને જીવદેવસૂરિ જેવા મહાવિદ્વાન આચાર્યો વિહરતા હતા અને બલમિત્ર-ભાનુમિત્ર

---

૧ જુઓ; 'વ્યવહારચૂર્ણિ'ના દશમ ઉદ્દેશ'નો સંદર્ભ. આ સંગ્રહનું પૃષ્ઠ ૪ (સંદર્ભ ૪).
૨. Coins of the Andhra Dynesty-Preface P. 162
૩. Cunnigham, Coins of Ancient India P. 67,70.

કાલકાચાર્યના ભાણેજો થતા હોવાથી માતૃધર્મની અસર તળે આવી જૈનધર્મી બન્યા હશે. જો કે પાછળના જૈન લેખકોએ વિક્રમાદિત્ય માટે બતાવેલો પક્ષપાત તેના જૈનધર્મી હોવાના પુરાવારૂપ છે, છતાં સંપ્રતિ કે કુમારપાળ જેવા પરમાર્હત તેમને કહેવા જેટલી જૈનધર્મ પ્રતિની તેમની કર્તવ્યનિષ્ઠાની કોઈ ઘટના ઉલ્લેખાયેલી ક્યાંઈ જોવાતી નથી. ઊલટું તેમના દુર્વ્યવહારથી કાલિકાચાર્યને વર્ષાકાળમાં જ ઉજ્જૈનીથી વિહાર કરી જૈન રાજવી સાતવાહનની રાજધાની પ્રતિષ્ઠાન (પૈઠણ)માં જઈને ચતુર્થી પર્યુષણા પર્વ વી. નિ. સં. ૪૫૭ થી ૪૬૫ વચ્ચે કરવું પડયું હતું. આ ઘટના આપણને એમ માનવા પ્રેરે છે કે, બલમિત્ર-ભાનુમિત્રે કાલિકાચાર્યના નિર્વાસન પછી સર્વ સાધારણ લોકહિતનાં કાર્ય કરવા માંડયાં હશે અને તેથી જૈનેતરોએ પણ વિક્રમાદિત્યની પ્રશસ્તિનાં કવિતો અને ઘટનાઓ રચી કાઢી હશે; જે "ગાથા-સપ્તશતી," "કથાસરિત્સાગર" વગેરેમાં સંગ્રહાઈ રહી છે.

તેના વંશમાં સંતાન આદિનો કોઈ ઉલ્લેખ મળતો નથી પણ તેના ઉત્તરાધિકારી તરીકે નભોવાહન કે નભ:સેનનું નામ મળે છે, તે તેનો શું સંબંધી થતો હશે તે જાણી શકાતું નથી. ઉજ્જૈનીની ગાદીએ આવતાં વિક્રમાદિત્યે આ નભોવાહનને ભરુચનો મંડલિક બનાવ્યો હશે અને તેથી જ "આવશ્યકચૂર્ણિ" અને "કલ્પચૂર્ણિ"માં આવતા 'સાતવાહનની ચઢાઈ વખતે ભરુચમાં નહવાહન (નહપાન) રાજા હતો' એ ઉલ્લેખનો અંકોડો મળી રહે છે.

કાલિકાચાર્યની ક્રાંતિકારી પ્રવૃત્તિઓથી માની શકાય કે, વિક્રમસંવત્સરની પ્રવૃત્તિ પણ તેમની જ પ્રેરણાનું ફળ હશે અને તેથી જ જૈનોએ આ સંવત્સરને ખૂબ અપનાવ્યો હશે. કોઈ વિદ્વાને કહ્યું છે કે,

Vikram Samvat is used by the jains only and was first adopted by the kings of Anhilpattan.[૧]

એજ વાતને ટેકો આપતાં ડૉ. ભાઉ દાજી કહે છે કે—

I believe that the era (Vikrama) was introduced by the Buddhist or rather the Jains.[૨]

ઉપર્યુક્ત કથન મુજબ અને આજના પ્રચલિત વ્યવહારથી જૈનોએ આ રાષ્ટ્રીય સંવત્સર પ્રવર્તાવવામાં મહત્ત્વનો ફાળો આપ્યો હોય એમ લાગ્યા વિના રહેતું નથી.

૫. આર્ય કાલકની અવશેષ કીર્તિ:

કાલકસૂરિની વિવિધ ઘટનાઓ જોઈ તે ઉપરથી આપણે તેમને એ સમયના એક યુગપ્રવર્તક ક્રાંતિકારી પુરુષ તરીકે ઓળખાવી શકીએ. તેમની બધી પ્રવૃત્તિઓ આગળ પડતી હતી, છતાં એ તેમના સંયમ અને જ્ઞાનાબ્ધિની ગંભીરતા વટાવી શકી નહોતી. જ્ઞાનમાર્ગમાં તેમણે સિદ્ધાંત સૂત્રોના પદ્યબંધ અનુવાદરૂપ 'ગંડિકાનુયોગ' પ્રવર્તાવ્યો હતો. આજીવકો પાસેથી તેમણે નિમિત્ત વિષયનું જ્ઞાન લઈ શકોને મુગ્ધ કર્યા હતા અને લૌકિકવિષયક 'કાલકસંહિતા'ની રચના કરી હતી, જેનો ઉલ્લેખ વરાહમિહિરે કર્યો છે. એ સિવાય 'પ્રથમાનુયોગ' પણ રચ્યો હતો. તેમાં તેમણે ચક્રવર્તી, વાસુદેવોના પૂર્વભવો તથા ચરિત્રોનું વર્ણન કર્યું છે. સંભવ છે કે, 'નંદીસૂત્ર'માં જે મૂળ પ્રથમાનુયોગ અને ગંડિકાનુયોગનું વર્ણન આપ્યું છે તે તેમની કૃતિઓ હશે.[૩]

સૌથી ધ્યાન ખેંચે તેવું ક્રાંતિકારી પગલું ભર્યું તે ચતુર્થી-પર્યુષણા માટેનું હતું, પર્યુષણાના આ પ્રકારના ફેરફારમાં કોઈ ગીતાર્થે પણ બારમી શતાબ્દિ સુધી વાંધો ઉઠાવ્યો નહોતો. વિ. સં. ૧૧૫૬ માં

---

૧. Cronological problems P. 63.

૨. Journal Bombay Branch-Royal Asiatic Society. Part 8. P. 233.

૩. જુઓ: શ્રીકલ્યાણવિજયજીનો 'આર્ય કાલક' નામનો નિબંધ "દ્વિવેદી અભિનંદન ગ્રંથ."

ચંદ્રપ્રભ નામના આચાર્યે આ પ્રવૃત્તિ સામે પહેલવહેલો વિરોધ ઉઠાવ્યો. તેમણે પંચમીએ પર્યુષણા અને પૂર્ણિમાએ પાક્ષિક પ્રતિક્રમણ કરવાનું ફરીથી શરૂ કર્યું. આ રીતે તેમણે પોતાનો સાર્ધપૂર્ણિમા પક્ષ સ્થાપ્યો.

એ સિવાય તેમણે સુવર્ણભૂમિમાં જઈ પોતાના પ્રશિષ્ય સાગરને અનુયોગ આપ્યો હતો. આ ઘટના અને ગર્દભિલ્લોચ્છેદવાળી ઘટનાથી તેમના વિહારક્ષેત્રનો પણ ખ્યાલ આવી શકે તેમ છે. તેમનો શિષ્ય સમુદાય વિશાળ હશે એમા શંકા જેવું નથી. તેમનો કયારે સ્વર્ગવાસ થયો તે જાણી શકાતું નથી પણ વી. નિ. સં. ૪૬૫ પછી સ્વર્ગસ્થ થયા હોય એમ લાગે છે.

અંતે:

જૈન સમાજમાં પ્રાચીન સમયથી આજસુધી લોકભોગ્ય થયેલી આર્ય કાલકની કથાઓનો આ સંગ્રહ એ સમયના ભારતીય ઇતિહાસ સામાજિક સ્થિતિ, જૈન સિદ્ધાંતની કડક આચારનીતિ અપવાદમાર્ગનું શરણુ, પર્વ દિવસોની માન્યતા, શિથિલ સાધુઓને પ્રબોધવાના ઉપાય તેમજ શ્રુતજ્ઞાનની હીયમાન સ્થિતિ વગેરે વિષયો ઉપરનાં દૃષ્ટિબિંદુઓ રજૂ કરે છે.

કાલિકાચાર્યની કથા જૈન સંઘ સાથે સંબંધ ધરાવે છે તેટલી જ રાજકીય પ્રશ્નો સાથે પણ સંકળાયેલી છે. વિક્રમસંવત્સર પ્રવર્ત્તક રાજવીના વિષયમાં આજસુધી જે વિદ્વાનોએ અથાક પ્રયત્ન કર્યો છે અને જેનો તાગ હજીએ આવ્યો નથી–તેની એક વિપુલ સામગ્રી જૈનોના વિશાળ કથાભંડોળમાં ભરેલી પડી છે જેને એકત્રિત કરીને તે વિદ્વાનો આગળ ફરી નવેસરથી વિક્રમાદિત્યને શોધી કાઢવા મૂકવામાં આવે છે. એટલું સૂચવવું અગત્યનું છે કે, વિક્રમાદિત્ય વિશેનું ખેડાણ જૈનોએ જેટલું કર્યું છે તેટલું વર્ણન ભારતીય કોઈ પણ પૌરાણિક સામગ્રીમાંથી આપણને જોવા મળતું નથી. છતાં સૌ કોઇ પૌરાણિક કે જૈન કથા 'આ જ વિક્રમાદિત્ય એમ નિર્ણીત સ્વરૂપે ઉચ્ચારતું નથી. અને તેથી જ આપણા ઇતિહાસ વિશારદો આગળ મોટી મુશ્કેલી ઊભી થતાં અનુમાનના આધારે નિર્ણયો કરવા પડયા છે. કથાઓના આધારે ઐતિહાસિક પુરાવાઓનું જ્યાં સુધી સમર્થન મેળવી શકાયું ત્યાં સુધી મારું દૃષ્ટિબિંદુ રજૂ કર્યું છે. એની સફળતા કેટલી તેનો આંક તદ્વિદો ઉપર છોડું છું.

આભાર:

અગાઉ હું પં. અમૃતલાલ મોહનલાલ અને શ્રીસારાભાઈ મણિલાલ નવાબે મારા આ સંપાદન કાર્યમાં આપેલી મદદ અંગે જણાવી ચૂકયો છું. શ્રી સારાભાઇએ સંપાદન માટે મને આપેલી આ તક માટે અને આ પ્રકાશનને સચિત્ર બનાવી આ સ્વરૂપે મૂકવા માટે ફરી તેમનો આભાર માનું છું. મારા સહૃદયી મિત્રો પં. રતિલાલ દીપચંદ દેસાઈ અને પં. બાલાભાઈ વીરચંદ દેસાઈ (જયભિખ્ખુ) એ સવિશેષ પ્રેરણા આપી ઉત્સાહિત કર્યે રાખ્યો છે તે માટે એમનો અને આ ઉપોદ્ઘાતમાં મોટે ભાગે ઉપા. શ્રીકલ્યાણવિજયજી મહારાજશ્રીના પ્રકાશિત સાધનોનો તેમજ તે તે વિદ્વાનોના ગ્રંથોનો આધાર લીધો છે તેમનો પણ આભાર માનવાની તક લઉં છું.

આ સંપાદનમાં મતિવિકલ્પ કે દૃષ્ટિદોષથી કંઈ પણ અસંગત હોય તે તરફ વિદ્વાનો મારું ધ્યાન દોરે તો આભારી થઇશ.

૧. ૧ ''૪૯
દહેગામ
(એ. પી. રેલ્વે)

અંબાલાલ પ્રેમચંદ શાહ

ચિત્રવિવરણ

Plate I

ચિત્ર ૧ : (૧) ગુણાકરસૂરિનો શ્રાવકોને ઉપદેશ. (૨) સાધ્વીઓનો શ્રાવિકાઓને ઉપદેશ. સારાભાઈ નવાબના સંગ્રહની. કલ્પસૂત્ર અને કાલિકાચાર્યકથાની તાડપત્રની ચૌદમા સૈકાના અંત સમયની સુંદરતમ દસ ચિત્રોવાળી હસ્તપ્રતમાંથી આ ચિત્ર અત્રે રજૂ કરવામાં આવે છે.

ચિત્રના ઉપરના ભાગમાં ચિત્રની જમણી બાજુએ સુવર્ણસિંહાસન ઉપર ડાબો હાથ ઢીંચણ ઉપર રાખીને તથા જમણા હાથમાં મુહપત્તિ રાખીને સામે બેઠેલા બે મહર્દ્ધિક શ્રાવકોને ઉપદેશ આપતાં ગુણાકરસૂરિ બેઠેલા છે. ગુણાકરસૂરિની પાછળ ઊભેલો શિષ્ય ઉંચા કરેલા ડાબા હાથમાં પકડેલા કપડાંથી ગુણાકરસૂરિની સુશ્રુષા કરે છે. ચિત્રના ઉપરના મધ્યભાગમાં સુંદર ચિત્રાકૃતિવાળો ચંદરવો લટકે છે. ગુણાકરસૂરિ અને શ્રાવકોની મધ્યમાં સ્થાપનાચાર્ય (ઠવણી) છે. ચિત્રની ડાબી બાજુએ આચાર્યની સામે બંને હાથ જોડીને ઉપદેશ સાંભળવા બેઠેલા બંને શ્રાવકોના માથાના મુગટો, કાનના કર્ણફૂલો અને ગળામાંના રત્નજડીત હારો તેમની મહર્દ્ધિકપણાની સાક્ષી પૂરે છે. બંને શ્રાવકોએ પહેરેલાં રેશમી વસ્ત્રોની અંદર વણેલી આકૃતિઓ, ગુજરાતની ચૌદમા સૈકાની કાપડકળાની આબેહૂબ રજૂઆત કરે છે.

ચિત્રના અનુસંધાને, નીચેના ભાગની જમણી બાજુએ સફેદ વસ્ત્રો પહેરેલી બે સાધ્વીઓ છે. ચિત્રની ડાબી બાજુએ બંને હાથની અંજલિ જોડીને ઉપદેશ સાંભળવા બેઠેલી ચાર શ્રાવિકાઓ છે. આ ચારે શ્રાવિકાઓના ઉત્તરીય વસ્ત્રની અંદર વણેલી જુદી જુદી ચિત્રાકૃતિઓ ગુજરાતના ચૌદમા સૈકાના પટોળાની ઉત્તમતાની રજૂઆત કરે છે. આ ચિત્રમાં ચિત્રકારે ચાંદીનો ઉપયોગ કરેલો છે.

ચિત્રની એકેએક આકૃતિની રજૂઆત ચિત્રકારની કલારસિકતાનો પૂરાવો આપે છે.

ચિત્ર ૨ : આર્યકાલકનો સાતવાહનરાજાને ઉપદેશ. ઉપરોક્ત ચિત્ર ૧. વાળી પ્રતમાંથી ચિત્રની જમણી બાજુએ સુવર્ણસિંહાસન ઉપર આર્યકાલક બેઠેલા છે. ચિત્રની ડાબી બાજુએ ઉપરના ભાગમાં બંને હાથની અંજલિ જોડીને ઉપદેશ શ્રવણ કરતા સાતવાહન રાજા તથા મંત્રીને અને નીચેના ભાગમાં બેઠેલી બે શ્રાવિકાઓને સામે બેઠેલા આર્યકાલક ઉપદેશ આપે છે. આ ચિત્રમાંના બંને પુરુષો તથા સ્ત્રીઓના વસ્ત્રોની ચિત્રાકૃતિઓ પણ ઉપરના ચિત્ર ૧. કરતાં જુદીજ જાતની છે. ચિત્રના ઉપરના ભાગમાં લટકતા ચંદરવાની ચિત્રાકૃતિઓ પણ સુંદર છે.

ચિત્ર ૩ : ગર્દભિલ્લની શરણાગતિ. સારાભાઈ નવાબના સંગ્રહની. તાડપત્રની ચૌદમા સૈકાની કાલિકાચાર્યકથાની બીજી હસ્તપ્રતમાંથી.

જ્યારે ગર્દભી–ગધેડી ગર્દભિલ્લ રાજા ઉપર મૂત્ર, વિષ્ટા અને લાત દઈને ચાલી જાય છે, ત્યારે આર્યકાલકના કહેવાથી શકસૈન્ય ગઢ તોડીને ઉજ્જૈનીમાં દાખલ થયું. ગર્દભિલ્લ જીવતો પકડાયો. તેને અવળા હાથે બાંધીને આર્યકાલકની સમક્ષ લાવવામાં આવ્યો.

ચિત્રમાં સુવર્ણસિંહાસન ઉપર આર્યકાલક પોતાનો જમણો હાથ ઉંચો કરીને, સામે અવળા હાથે બાંધીને ઊભો રાખેલા ગર્દભિલ્લને તેના દુષ્કૃત્યો માટે ઠપકો આપતાં દેખાય છે. ગર્દભિલ્લની પાછળ સુંદર ફૂલની આકૃતિવાળો વાદળી રંગનો અક્ષો પહેરીને શક–સૈનિક આર્યકાલકની આજ્ઞાની રાહ જોતો ઊભેલો છે. આર્યકાલકની પાછળ શિષ્ય સુશ્રુષા કરતો સિંહાસનની પાછળ ઊભેલો છે. ચિત્રની મધ્યમાં ઉપરની છતમાં સુંદર ચંદરવો બાંધેલો છે.

ચિત્ર ૪ : ગર્દભિલ્લની શરણાગતી. ચિત્ર ૧–૨ વાળી જ પ્રતમાંથી. આ ચિત્ર પ્રસંગ ચિત્ર ૩ ને

હૂબહૂ મળતો છે. આ ચિત્રમાં આર્યકાલકે પહેરેલાં કપડાં ઉપર રૂપેરી શાહીની ચિત્રાકૃતિ છે અને શક–સૈનિકના અશ્વાનો રંગ ઘેરો લીલો છે. ગર્દભિલ્લે પહેરેલું ઉત્તરીય વસ્ત્ર પણ સુંદર ચિત્રાકૃતિવાળું છે, જે ચૌદમા સૈકાની કાપડકળાનો સુંદર નમૂનો છે. ચિત્રની મધ્યમાં ઉપરની છતમાં બાંધેલા ચંદરવાની જુદીજુદી ત્રણ ચિત્રાકૃતિઓ પણ ખાસ પ્રેક્ષનીય છે.

ચિત્ર ૫ : આર્યકાલકનો શિષ્યોને ઉપદેશ. ઉપરોક્ત પ્રતમાંથી જ. ચિત્રમાં ઉંચા કરેલા જમણા હાથમાં મુહપત્તિ રાખીને સામે બેઠેલા શિષ્યને આર્યકાલક ઉપદેશ આપે છે. આ ચિત્રમાં પણ આર્યકાલકના વસ્ત્રમાં રૂપેરીશાહીથી ટપકાં કરીને આકૃતિ રજૂ કરેલી છે. સામે બેઠેલા શિષ્યના ઉંચા કરેલા જમણા હાથમાં મુહપત્તિ છે અને ડાબો હાથ પ્રવચનમુદ્રાએ રાખેલો છે. ચિત્રમાં ઉપરની છતના ચંદરવાના ઉપરના ભાગમાં ત્રણ જુદી જુદી ચિત્રાકૃત્રિઓ રજૂ કરીને ચિત્રકારે પોતાની ચિત્રાકૃતિઓ પરની સિદ્ધહસ્તતા પૂરવાર કરી આપી છે. આ ત્રણ ચિત્રાકૃતિઓ પૈકીની પહેલી ચિત્રાકૃતિમાં સિંહની આકૃતિ સ્પષ્ટ દેખાય છે. ચંદરવાની નીચે મધ્યમાં લટકતા તોરણમાં પણ જુદી ચિત્રાકૃતિ છે.

આ ચિત્રફલકના પાંચે ચિત્રો ગુજરાતની જૈનાશ્રિત ચિત્રકલાના ઉત્તમોત્તમ નમૂના છે.

Plate II

ચિત્ર ૬ : જૈન સાધ્વીઓ. પાટણના સં. પા. ભંડારની તાડપત્રની ૨૩૪ પાનાની કલ્પસૂત્ર અને કાલકકથાની વિ.સં. ૧૩૩૫ (ઈ.સ. ૧૨૭૮)ની પ્રતમાંથી બે ચિત્રો અત્રે ચિત્ર ૬–૭ તરીકે રજૂ કરવામાં આવ્યાં છે. હવે પછીનાં ચિત્રો ૮–૧૫ની માફક આ ચિત્રો પણ પ્રથમ ‘ કાલકકથા ’ નામના ઈંગ્લિશ પુસ્તકમાં પ્રસિદ્ધ થએલાં છે.

મિ. બ્રાઉન આ ચિત્રને બે સાધુઓના ચિત્ર તરીકે ઓળખાવતા જણાવે છે કે૨ ‘ચંદરવાની નીચે બે શ્વેતાંબર સાધુઓ ઉપદેશ આપતા બેઠેલા છે. દરેકના ડાબા હાથમાં મુખવસ્ત્રિકા–મુહપત્તિ (થૂંક ન ઊડે તે માટે મુખની આગળ રાખવામાં આવતું વસ્ત્ર) અને જમણા હાથમાં ફૂલ છે. જેમ જમણો ખભો હમેશાં ચિત્ર ૫ ની માફક) ખુલ્લો ઉઘાડો રાખવામાં આવે છે તેને બદલે સારૂં યે શરીર વસ્ત્રથી આચ્છાદિત થએલું છે.’

વાસ્તવિકરીતે મિ. બ્રાઉન જણાવે છે તેમ આ ચિત્ર બે સાધુઓનું નહિ પણ સાધ્વીઓનું છે અને તેથી જ બંનેનું આખું શરીર વસ્ત્રથી આચ્છાદિત થએલું ચિત્રકારે બતાવ્યું છે. તેઓ જે ચિત્ર નં. ૫ નો પુરાવો આપે છે તે ચિત્ર તો સાધુઓનું છે. પ્રાચીન ગુજરાતી ચિત્રકારોએ હમેશાં જૈન સાધુઓનાં ચિત્રોમાં એક ખભો ખુલ્લો અને સાધ્વીઓનાં ચિત્રોમાં સારૂં યે શરીર વસ્ત્રથી આચ્છાદિત રાખવાનો નિયમ પરંપરાએ સાચવ્યો છે. બીજું મિ. બ્રાઉન જણાવે છે કે ‘બંનેના જમણા હાથમાં ફૂલ છે’ તે તેઓની માન્યતા તો જૈન સાધુ–સાધ્વીઓના રીતરિવાજોની અજ્ઞાનતાને આભારી છે, કારણકે ત્યાગી એવાં જૈન સાધુ–સાધ્વીઓને સચિત દ્રવ્યને ભૂલથી–અજાણ્યે પણ અડકી જવાય તો તેને માટે ‘નિશીથચૂર્ણિ’ ‘સાધુસમાચારી’ વગેરે પ્રાયશ્ચિત્તગ્રન્થોમાં પ્રાયશ્ચિત્ત બતાવેલાં છે. જ્યારે ભૂલથી પણ સચિત દ્રવ્ય–વસ્તુને અડકી જવાય તો પ્રાયશ્ચિત્ત આવે તો પછી વ્યાખ્યાન–ઉપદેશ દેવાના સમયે હાથમાં ફૂલ રાખવાનું સંભવી જ કેમ શકે ?

---

૧ જુઓ-‘The story of Kalaka’ pp. 120 and opp. Fig. 7, 8 on plate no. 3.

૨ જુઓ–Beneath a canopy sit two Svetambar monks preaching. Each has in his left hand the mouth cloth and in his right hand a flower. The robes cover the body fully, instead of leaving the right shoulder bare as usually done (cf. fig. 5.).’

—‘The story of Kalaka’ pp. 120

બીજું ખરી રીતે બંનેના હાથ તદ્દન ખાલી જ છે, ફક્ત જમણા હાથનો અંગૂઠો અને તર્જની–અંગૂઠા પાસેની આંગળી—ભેગી કરીને 'પ્રવચનમુદ્રા'એ બંને હાથ રાખેલા છે.[૧]

ચિત્ર ૭ : જૈન શ્રમણોપાસિકા–શ્રાવિકાઓ ચિત્ર ૬ વાળી પ્રતમાંના તે જ પાના ઉપર આ બંને શ્રમણોપાસિકાઓ છે. ચિત્ર ૬ વાળી પ્રતમાં ચીતરેલી સાધ્વીઓના ઉપદેશથી આ પ્રત લખાવનાર જ હશે તેમ મારૂં માનવું છે. આજે પણ શ્રાવિકાઓ સાધ્વીઓના ઉપદેશથી કેટલાંયે ધાર્મિક કાર્યો કરે છે. બંને શ્રાવિકાઓ કિમતી–બહુમૂલ્ય વસ્ત્રાભૂષણોથી સુસજ્જિત થઇને બંને હાથની અંજલિ જોડીને ઉપદેશ શ્રવણ કરતી સ્વસ્થ ચિત્તે બેઠેલી છે.

ચિત્ર ૬ ના સાધ્વીઓના ચિત્રમાં નવા પ્રકારનું ચિત્રવિધાન દૃષ્ટિએ પડે છે. બે પાત્રોને ગોઠવવાની તદ્દન નવીન રીત દેખાય છે. અઘરૂં કામ પણ ઘણી ખૂબીથી પાર પાડ્યું છે. ચિત્ર ૭ નાં સ્ત્રી–પાત્રોની બેસવાની રીત, અલંકારો, વસ્ત્રો અને ખાસ કરીને માથાની સુશોભના સંસ્કાર અને ખાનદાની દર્શાવે છે.

Plate III

ચિત્ર ૮ : લક્ષ્મીદેવી. પાટણના સંઘના ભંડારની 'કલ્પસૂત્ર અને કાલકથા'ની તાડપત્રની વિ. સં. ૧૩૩૬ (ઈ. સ. ૧૨૭૯)ના જેઠ સુદી પાંચમને રવિવારના રોજ લખાએલી તાડપત્રની હસ્તલિખિત પત્ર ૧૫૨ની પ્રતમાંનાં સાતે ચિત્રો ૮ થી ૧૧ અને ૧૫ તરીકે અત્રે રજૂ કરેલાં છે. આ પ્રતના પાના ૧૫૨ ઉપરથી ચિત્રનું કદ ૨×૨ ઇંચ છે. મિ. બ્રાઉન આ ચિત્ર અંબિકાનું છે કે લક્ષ્મીનું તે બાબત માટે શંકાશીલ છે.[૨] આ ચિત્ર લક્ષ્મીદેવીનું છે અને તે બાબતમાં શંકા રાખવાનું કાંઇ જ કારણ નથી. દેવીના ઉપરના બંને હાથમાં વિકસિત કમળ છે.[૩] નીચેનો જમણો હાથ વરદ મુદ્રાએ[૪] છે અને ડાબા હાથમાં બીજોરાનું ફ્લ છે. દેવીના શરીરનો વર્ણ પીળો, કંચુકી લીલી, ઉત્તરાસંગનો રંગ સફેદ, વચ્ચે લાલ રંગની ડિઝાઇન, વસ્ત્રના છેડા લાલ રંગના, ઉત્તરીય વસ્ત્ર–સાડીનો રંગ સફેદ, વચ્ચે કીરમજી–કથ્થાઈ રંગની ડિઝાઇન, અને કમળના આસન ઉપર ભદ્રાસને બેઠક.

પાટણના સંઘના ભંડારની હસ્તલિખિત સંવત ૧૩૪૪ના માગશર સુદી ૨ ને રવિવારના રોજ લખાએલી પ્રતનાં બંને ચિત્રો ૯–૧૦ તરીકે અત્રે રજૂ કરેલાં છે.

ચિત્ર ૯ : બે શ્રાવકો. ચિત્રમાં બે ઊભા રહેલા શ્રાવકો પોતાની સામે કોઇ વ્યક્તિની સાથે વાતચીત કરતા હોય તેવી રીતે એકેક હાથ ઊંચો રાખીને ચિત્રકારે અત્રે રજૂ કરેલા છે. ચિત્રનો કેટલોક ભાગ ઘસાઈ ગએલો હોવા છતાં પણ બંનેની દાઢી બંનેના ખભા ઉપરનું ઉત્તરાસન અને કમ્મર નીચેનું ઉત્તરીય વસ્ત્ર સ્પષ્ટ દેખાય છે. તેરમા સૈકામાં ગુજરાતના ગૃહસ્થો કઇ જાતનાં કપડાં પહેરતા હતા તેનો આબેહૂબ ખ્યાલ આ ચિત્ર આપે છે.

ચિત્ર ૧૦ : બે શ્રાવિકાઓ આ ચિત્રમાં ચિત્ર ૯ની માફક બંને શ્રાવિકાઓ ઊભેલી છે અને પોતાની સામેની કોઈ વ્યક્તિની સાથે વાતચીત કરતી હોય તેવી રીતે એકેક હાથ ઊંચો રાખીને ચિત્રકારે અત્રે

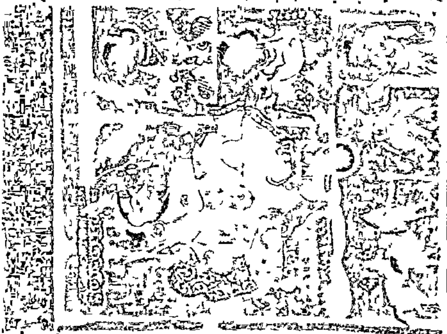
---

૧. જુઓ 'પવિત્ર કલ્પસૂત્ર'ની ફુટનોટ ૧૧.

૨. 'Fig. 20: A goddess (Ambika?). from folio 152 recto of the same MS. as Figure 9. A four armed goddess, dressed in bodice, dhoti and scarf sits on a cushion. In her two upper hands she holds lotuses; her lower right possibly holds a rosary; in the lower left an object which I cannot identify.' —'The story of Kalaka.' pp. 120.

૩. 'कमलपउजलंतकरगहिअमुक्कतोयं । –श्रीकल्पसूत्रम्(बारसासूत्रम्)पत्र १४.

४. दक्षिणहस्तमुत्तानं विधायाधः करशाखां प्रसारयेदिति वरदमुद्रा ॥ ४॥' –'निर्वाणकलिका' पत्र ६२





રજૂ કરેલી છે. બંનેના શરીર ઉપર કંચુકી, ખભા ઉપરના વસ્ત્રના ઊડતા છેડા અને કમ્મર નીચેનું ઉત્તરીય વસ્ત્ર સ્પષ્ટ દેખાય છે. આ ચિત્ર તથા ચિત્ર ૭ તેરમાં સૈકાની ગુજરાતની સ્ત્રીઓ કઇ જાતના કપડાં પહેરતી હતી તેનો આબેહૂબ ખ્યાલ આપણને આપે છે.

Plate IV

ચિત્ર ૧૧ : ભગવાન પાર્શ્વનાથ. ચિત્ર ૮ વાળી પ્રત ઉપરથી. ચિત્રમાં પદ્માસનની બેઠકે પ્રભુ પાર્શ્વનાથ બેઠેલા છે. મસ્તક ઉપરની ત્રણ ફણા આ ચિત્ર પાર્શ્વનાથજીનું હોવાની સાબિતી આપે છે.

ચિત્ર ૧૨ : ગૌતમસ્વામી. ચિત્ર ૮ વાળી પ્રત ઉપરથી. આ ચિત્રની મધ્યમાં પ્રવચનમુદ્રાએ ભગવાન મહાવીરના પ્રથમ શિષ્ય ગણધરદેવ શ્રીગૌતમસ્વામી સિંહાસન ઉપર બેઠેલા છે. ગૌતમસ્વામીની ગરદનની પાછળ જૈન સાધુનો ઓઘો તથા પ્રવચનમુદ્રા રજૂ કરીને આ ચિત્ર તીર્થંકરનું નહિ પણ સાધુનું છે, તેમ બતાવવા પ્રયત્ન કરેલો છે. સિંહાસનની બાજુએ એકેક સિંહ રજૂ કરીને ચિત્રકારે તેરમા સૈકાના સિંહાસનના શિલ્પનો એક પૂરાવો પૂરો પાડયો છે. આ ચિત્રના જેવું જ એક બીજું ચિત્ર દક્ષિણમાં આવેલા દિગંબર જૈન તીર્થ મુડબદ્રીના એક દિગંબર મંદિરમાં આવેલા તાડપત્રીય હસ્તલિખિત ગ્રંથભંડારમાં આવેલી 'ષટ્ખંડાગમ'ની પ્રતમાં છે. અત્યાર સુધીમાં મારા અખિલ ભારતવર્ષના પ્રવાસમાં આવાં માત્ર બે જ ચિત્રો જોવામાં આવેલાં છે.

ચિત્ર ૧૩ : જૈન સાધુ અને શ્રાવક. ઉપર્યુક્ત પ્રતમાંથી જ. આ ચિત્રમાં તથા ચિત્ર ૧૪માં સિંહાસન ઉપર બેઠેલા જૈન સાધુના ડાબા હાથમાં ચિત્રકારે એકેક ફૂલ રજૂ કરેલું છે, તે ચિત્રકારની જૈન સાધુના રીતરિવાજોની અજ્ઞાનતાને આભારી છે. હું અગાઉ ચિત્ર ૬ માં આ બાબતની ચર્ચા કરી ગયો છું. આ ચિત્ર તથા ચિત્ર ૧૪ માંના બંને સાધુનો ડાબો હાથ પ્રવચનમુદ્રાએ રાખેલો છે. આ ચિત્રમાં સાધુની સામે બે હાથ જોડીને બેઠેલો એક ભક્ત–શ્રાવક છે.

ચિત્ર ૧૪ : જૈન સાધુ. ઉપર્યુક્ત પ્રતમાંથી જ. આ ચિત્ર બરાબર ચિત્ર ૧૩ ના સાધુને બધી બાબતમાં મળતું જ છે.

ચિત્ર ૧૫ : બ્રહ્મશાંતિ યક્ષ. પ્રતના પાના ૧૫૧ ઉપરથી. મિ. બ્રાઉન આ ચિત્રને શક્રેંદ્રના ચિત્ર તરીકે ઓળખાવે છે.[1]

'મનુષ્યના રાજાની માફક શક્રેંદ્રને દાઢીવાળો અને ગાદી ઉપર બેઠેલો ચીતરેલો છે. તેના ઉપરના જમણા હાથમા અંકુશ અને ડાબા હાથમાં એક છત્ર પકડેલાં છે; નીચેના બંને હાથમાં કાંઈપણ નથી. તેણે ધોતી અને દુપટ્ટો પહેરેલાં છે. તેના જમણા પગ નીચે તેનો હાથી છે. ખાલી જગ્યાને ફૂલોથી ભરી દીધી છે.'

Plate V

ચિત્ર ૧૬ : શ્રી મહાવીરપ્રભુ. સારાભાઇ નવાબના સંગ્રહમાંથી. ચૌદમી સદીની તાડપત્રની હસ્તપ્રતના પાનાનું મૂળ કદનું આ ચિત્ર તે સમયની જિનમૂર્તિઓની શિલ્પ રચનાનો સુંદર ખ્યાલ આપે છે. શિલ્પ શણગાર તથા તેની કુદરતી આંખો, મૃદુ–કોમળ છતાં પ્રમાણોપેત હાસ્ય કરતું મુખ, તે સમયના ચિત્રકારોની ભાવ અર્પણ કરવાની શક્તિનો સાક્ષાત પરિચય આપે છે. મૂર્તિની બેઠકની નીચે પબાસણમાં વચ્ચે

---

૧ *'The god Sakra, bearded like a human king, is seated on a cushion. In his upper right hand, he holds the elephant-goad; in the upper left an umbrella; the lower hands are without attributes. He is dressed in dhoti and scarf. Below his right leg is his elephant. Flowers fill in the composition.'*

—'The story of Kalaka' pp. 120

કમળ, બંને બાજુ એકેક હાથી, એકેક સિંહ તથા કિન્નર ચીતરેલા છે, મૂર્તિની આજુબાજુ બે ચામરધારી ઊભા છે, મસ્તકની બાજુમાં એકેક સ્ત્રી ફૂલની માળા લઈને અને તે દરેકની પાછળ ખાલી હાથે ઊભી રહેલી એકેક વ્યક્તિ ચીતરેલી છે. મૂર્તિના મસ્તકની ઉપરના ભાગમાં છત્ર લટકતું છે.

Plate VI

ચિત્ર ૧૭ : કાલકસૂરિનો ચતુર્વિધ સંઘને ઉપદેશ. પાટણના સંઘના ભંડારની ચિત્ર ૮ વાળી જ તાડપત્રની પ્રતમાંથી. ગુજરાતની જૈનાશ્રિત કલાના આજસુધી પ્રાપ્ત થએલા ચિત્રોમાં આખા પાના ઉપર ચીતરેલું આ પ્રથમ જ ચિત્ર છે. ચિત્રના રંગો કેટલેક ઠેકાણે ઉખડી ગએલા છે. ચિત્ર બે વિભાગમાં વહેંચાએલું છે. ચિત્રની જમણી બાજુએ લાકડાના સુંદર આકૃતિઓવાળા સિંહાસન ઉપર ભદ્રાસનની બેઠકે બેઠેલા કાલિકાચાર્યના બંને હાથમાં ફૂલ છે. આચાર્યની પાછળ ઊભેલા શિષ્યના બંને હાથમાં તાડપત્રનું પાનું છે. આ ચિત્રમાં તથા ચિત્ર નં. ૧૩–૧૪ માંના સાધુના હાથમાં ફૂલની રજૂઆત અને તે પણ સામે બેઠેલા શ્રાવકની હાજરીમાં આપણને વિચાર કરતા કરી મૂકે છે. મારી માન્યતા પ્રમાણે આ ત્રણે ચિત્રોમાં જે ફૂલની રજૂઆત છે, તે સામે બેઠેલા શ્રાવકને તથા ચતુર્વિધ સંઘને કાપડની બનાવેલી ફૂલની આકૃતિ દ્વારા ફૂલમાં પણ જીવ છે અને તેને ચૂંટવાથી તેને પણ દુઃખ થાય છે, એવું કાંઈ સમજાવવાનો આશય છે. ચિત્રની ડાબી બાજુની પાંચ આકૃતિઓ પૈકીની આગળની બે આકૃતિઓ જૈન સાધ્વીની છે. અને પાછળની ત્રણ આકૃતિઓ કાલિકાચાર્યનો ઉપદેશ શ્રવણ કરતી શ્રમણોપાસિકા—શ્રાવિકાઓની છે. આ ચિત્રથી તાડપત્રની કાલકકથાની હસ્તપ્રતોના ચિત્રોનો વિભાગ સમાપ્ત થાય છે.

Plate VI

ચિત્ર ૧૮ : શ્રી હેમચંદ્રાચાર્ય જ્ઞાનમંદિર, પાટણના સંગ્રહની દાબડા નં. ૪૭ નંબર ૮૯૬ ની કાલકકથાની સંવત ૧૪૬૩ ની સાલમાં લખાએલી કાગળ પરની હસ્તપ્રતનું છેલ્લું પાનું.

પાના પર લખેલી ૧૧ લીટીઓ પૈકીની નવમી લીટીમાં આ પ્રત સલખણપુરના રહેવાસી શ્રીશ્રીમાલ જ્ઞાતિના શ્રેષ્ઠિ અમરસિંહના પુત્ર શ્રેષ્ઠિ મુંહગાએ સંવત ૧૪૬૩ માં લખાવ્યાનો સ્પષ્ટ ઉલ્લેખ છે. કાગળ પર લખાએલી આજ સુધી પ્રસિદ્ધ થએલી કાલકકથાની સચિત્ર હસ્તપ્રતોમાં આ પ્રત સૌથી પ્રાચીન છે.

Plate VIII

ચિત્ર ૧૯ : ગર્દભી વિદ્યાનો ઉચ્છેદ અને ઉજ્જૈનીનો ઘેરો. ઉપરોક્ત પ્રતમાંથી જ.

ડાબી બાજુએ મધ્યમાં ઉજ્જૈની નગરીનો કાંગરા સહિતનો કિલ્લો છે. તેની અંદર ગર્દભિલ્લ રાજા બેઠેલો છે, તેની આગળ વિદ્યાની સાધના કરવા આહૂતિ આપવા માટે અગ્નિની જ્વાલા સહિતનો અગ્નિકુંડ છે. અગ્નિકુંડની જ્વાલાઓમાં પોતાના જમણા હાથમાં પકડેલા વાસણમાંથી ડાબા હાથમાં પકડેલા આહૂતિ દ્રવ્યોની આહૂતિ આપતો ગર્દભિલ્લ બેઠેલો છે. અગ્નિકુંડની બરાબર ઉપર કિલ્લાની અંદરના ભાગમાં ગર્દભીવિદ્યા ઊભેલી છે, તેનું મોં સામે (કિલ્લાની બહાર) ઊભા રહેલા શક ધનુર્ધારીઓના ધનુષ્યમાંથી છોડેલા બાણોથી ભરાઈ ગએલું છે. નગરના દરવાજાની બહાર ત્રણ શકો હાથમાં પકડેલા ધનુષ્યથી બાણો છોડીને ગર્દભી-ગધેડીનું મોં બંધ કરતા દેખાય છે.

આ પ્રતમાં માત્ર એક જ ચિત્ર છે. ચિત્રની ભોંયનો રંગ સીંદુરીઓ છે.

ચિત્ર ૨૦ : આર્યકાલકનો શિષ્યને ઉપદેશ. લીંબડીની શેઠ આણંદજી કલ્યાણજીની પેઢીના ગ્રંથ ભંડારના લિસ્ટ નંબર ૫૭૭ ની કાલકકથાની સંવત ૧૪૭૨ ની સાલની પાંચ ચિત્રો વાળી હસ્તપ્રતમાંથી. વર્ણન માટે જુઓ ચિત્ર નં. ૫ નું આ પ્રસંગને લગતું વર્ણન. આ ચિત્રમાં સિંહાસનની પાછળના

ભાગમાં સુશ્રુષા કરતા શિષ્યના બદલે પોપટની આકૃતિ ચીતરેલી છે અને આર્યકાલક તથા બે હાથની અંજલિ જોડીને સામે બેઠેલા શિષ્યના પહેરેલાં કપડાં સુંદર ચિત્રાકૃતિ સહિત છે.

Plate IX

ચિત્ર ૨૧ : કાલકકુમારનું અશ્વખેલન અને શ્રીગુણાકરસૂરિનો કાલકને ઉપદેશ. સારાભાઈ નવાબના સંગ્રહની સંવત ૧૪૭૩માં ગુજરાતની પ્રાચીન રાજધાની અણહિલપુર પાટણમાં લખાએલી કાગળની હસ્તપ્રતના પાના ૨ પરથી.

ચિત્રના નીચેના ભાગમાં ઘોડા ઉપર બેસીને માથે મુગટ તથા શરીર પર વસ્ત્રાભૂષણ પહેરીને કાલકુમાર જંગલમાં જતા દેખાય છે. ઘોડાની આગળ બે પગપાળા સૈનિકો તથા બાજુમાં ત્રીજો સૈનિક હાથમાં ઢાલ અને તલવાર પકડીને કાલકકુમારની સાથે જંગલમાં જતા દેખાય છે.

ચિત્રના અનુસંધાને, ઉપરના ભાગમાં એક વૃક્ષની નીચે શ્રીગુણાકરસૂરિ સામે ઉપદેશ સાંભળવા બેઠેલા કાલકકુમારને પોતાનો જમણો હાથ ઉંચો કરીને ધર્મોપદેશ આપતા દેખાય છે. શ્રીગુણાકરસૂરિ અને કાલકકુમારની વચમાં સ્થાપનાચાર્ય છે. સ્થાપનાચાર્યની ઉપરના ભાગમાં બીજું એક વૃક્ષ છે. ધર્મોપદેશ સાંભળવા બેઠેલા કાલકકુમારની પાછળ પણ ત્રીજું એક વૃક્ષ છે. શ્રીગુણાકરસૂરિ તથા કાલકકુમારના મસ્તકના ઉપરના ભાગમાં તથા બંનેની આજુબાજુ લાલ તથા વાદળી રંગમાં સુંદર વાદળાંઓ ચીતરેલા છે. આ ચિત્રના વૃક્ષો ચૌદમા સૈકાના અંતભાગના તાડપત્રીય ચિત્રોને બરાબર મલતાં આવે છે. ચિત્રમાંની એકેએક આકૃતિની રજૂઆત ચિત્રકારની સિદ્ધહસ્તતા સાબિત કરે છે.

ચિત્ર ૨૨ : સાતવાહન રાજા. ઉપરોક્ત પ્રતના પાના ૨૩ પરથી.

ચિત્રના ઉપરના ભાગમાં સુવર્ણ સિંહાસન ઉપર જમણા હાથમાં તલવાર પકડીને તથા ડાબો હાથ ઉંચો કરીને સામે બેઠેલી બે રાણીઓને સાતવાહન રાજા આર્યકાલકે પર્યૂષણાનો કરેલો નિર્ણય કહે છે.

ચિત્રના અનુસંધાને, નીચેના ભાગમાં હર્ષારવ કરતા બે ઘોડાઓ, એક હાથી તથા રાજમહેલમાં પેસવાના પ્રવેશદ્વાર પાસે ઊભેલો દરવાન–પહેરેગીર જોવાનો છે. આ ચિત્ર પ્રસંગ બીજી કોઈપણ કાલિકાચાર્યકથાની હસ્તપ્રતમાં હજુસુધી મલી આવ્યો નથી. આ ચિત્રમાંનો સાતવાહન રાજાનો તથા બે રાણીઓનો સુંદર ચિત્રાકૃતિઓવાળા પહેરવેશ પંદરમા સૈકાની ગુજરાતની કાપડકલાના સુંદર નમૂનાઓ છે.

Plate X

ચિત્ર ૨૩ : વૈરિસિંહ રાજા અને સુરસુંદરી રાણી. ફલોધી (મારવાડ) નિવાસી શ્રીમાન્ ફુલચંદજી ઝાબકના સંગ્રહની સંવત ૧૪૭૩માં અણહિલપુર પાટણમાં લખાએલી કાગળની બીજી કાલિકાચાર્યકથાની કાગળની હસ્તપ્રતના પહેલા પાના પરથી.

ચિત્રમાં સુવર્ણ સિંહાસન ઉપર બેઠેલા વૈરિસિંહ રાજા સામે બેઠેલી સુરસુંદરી રાણી સાથે વાતચીત કરતા દેખાય છે. વૈરસિંહ રાજાએ મસ્તકે મુગટ, કાનમાં કુંડલ, ગળામાં હાર, કોણીના ઉપરના ભાગમાં બાજુબંધ તથા હાથના કાંડા ઉપર રત્નજડીત કડાં પહેરેલાં છે. તેની સામે બેઠેલી રાણી સુરસુંદરીએ પણ મસ્તકના પાછળના ભાગમાં અંબોડામાં આભૂષણ, કાનમાં કર્ણફૂલ, ગળામાં હાર, બંને હાથે રત્નજડીત ચૂડીઓ, શરીરના ઉપરના ભાગમાં લીલા રંગની કંચૂકી, સુંદર રંગીન ચૂંદડી વગેરે વસ્ત્રાભૂષણો પહેરેલાં છે. ચિત્રની ઉપરનો ભાગ નાશ પામેલ છે. આ ચિત્રમાં લાલ, કાળો, સફેદ, લીલો, આસમાની, વાદળી, પીળો, કેસરી, ગુલાબી તથા કીરમજી રંગો વપરાએલા છે. તાડપત્રનાં ચિત્રો કરતાં કાગળના ચિત્રોમાં ચિત્રકારની ચિત્રમંજૂષામાં રંગોની વિવિધતા વધતી જતી પ્રત્યક્ષ દેખાય છે.

ચિત્ર ૨૪ : સમવસરણ. ઉપરોક્ત પ્રતના છેલ્લા પાના પરનું પ્રથમ ચિત્ર.

સમવસરણની મધ્યમાં તીર્થંકરની પદ્માસનસ્થ મૂર્તિ બિરાજમાન છે. મૂર્તિના મસ્તકે મુગટ, કાનમાં કુંડલ, ગળામાં હાર, હાથ પર બાજુબંધ તથા કડાં સ્પષ્ટ દેખાય છે. મૂર્તિનો વર્ણ સોનેરી હોવાથી શ્રીમહાવીર પ્રભુનું સમવસરણ હોય એમ લાગે છે. સમવસરણના વિસ્તૃત વર્ણન માટે મારા તરફથી ઇ. સ. ૧૯૩૬ માં પ્રસિદ્ધ થએલ "જૈન ચિત્રકલ્પદ્રુમ" નામના ગ્રંથનાં 'ચિત્રવિવરણ' વિભાગમાં ચિત્ર નંબર ૭૨ નું વર્ણન જોવા ભલામણ છે.

ચિત્ર ૨૫ : આર્યકાલકનો ચતુર્વિધ સંઘને ઉપદેશ. ચિત્ર નં. ૨૩ વાળી પ્રતના છેલ્લા પાના પરનું બીજું ચિત્ર.

ચિત્રના ઉપરના ભાગમાં સુવર્ણ સિંહાસન ઉપર બેઠેલા આર્યકાલક છે અને તેમની સામે બંને હાથમાં તાડપત્રનું પાનું પકડીને બેઠેલા તેઓના શિષ્ય છે. બંનેની મધ્યમાં સ્થાપનાચાર્ય છે.

ચિત્રની મધ્યમાં બે હાથની અંજલિ જોડીને બેઠેલા બે સાધુઓ તથા બે સાધુઓની સામે બે હાથની અંજલિ જોડીને બેઠેલા શ્રાવકો આર્યકાલકનો ઉપદેશ સાંભળે છે.

ચિત્રના અનુસંધાને, નીચેના ભાગમાં બે હાથની અંજલિ જોડીને બેઠેલી બે શ્રાવિકાઓ આર્યકાલકનો ઉપદેશ શ્રવણ કરતી દેખાય છે. બે શ્રાવિકાઓની સામે બેઠેલી બે સાધ્વીઓવાળો ચિત્રનો ભાગ નષ્ટ થએલો છે.

Plate XI

ચિત્ર ૨૬ : ચિત્ર ૨૩ વાળી પ્રતનું છેલ્લું પાનું. પાનાની અંદર લખેલી ૭ લીટીઓ પૈકીની ત્રીજી લીટીમાં આ પ્રત 'સંવત ૧૪૭૩ના માઘ વદિ ૫ (ગુજરાતી પોષ વદિ ૫)-શનિવારના રોજ શ્રીમદણ-હિલ્લપત્તનમાં શ્રી ખરતરગચ્છ સંઘના માટે લખાવ્યાનો સ્પષ્ટ ઉલ્લેખ છે, પાંચમી લીટીમાં પ્રતના લેખકનું નામ પં. સાજણ લખેલું છે.

Plate XII

ચિત્ર ૨૭ : વૈરિસિંહ રાજા અને સુરસુંદરી રાણી. ચિત્ર ૨૧ વાળી પ્રતના પહેલા પાના પરથી.

ચિત્ર વર્ણન માટે જુઓ ચિત્ર ૨૩નું આ પ્રસંગનું જ વર્ણન. ચિત્ર ૨૩માં સુરસુંદરી રાણીના મસ્તકની ઉપરના ભાગનો કેટલોક ભાગ નાશ પામેલ હોવાથી આ ચિત્રમાં જે બે સ્ત્રીઓ બેઠેલી દેખાય છે તે, ચિત્ર ૨૩ માં નથી. ચિત્ર ૨૩ કરતાં આ હસ્તપ્રત બહુ જ સારી રીતે સચવાએલી છે.

ચિત્ર ૨૮ : આર્યકાલક અને વિક્રમ રાજા ઉપરોક્ત પ્રતના પાના ૧૬ પરથી.

કાલાંતરે તે શકોનો વંશ ઉખેડી નાખી વિક્રમાદિત્ય નામે માલવાનો રાજા થયો. પૃથ્વીમાં એક માત્ર વીરે પરાક્રમથી ઘણા રાજાઓને વશ કર્યા. ચિત્રમાં રાજા વિક્રમ સુંદર ચિત્રાકૃતિવાળા સુવર્ણ સિંહાસન ઉપર બેઠેલો છે, તેના ડાબા હાથમાં તલવાર છે અને પોતાના ઉંચા કરેલા જમણા હાથથી સામે બેઠેલા આર્યકાલકની સાથે ગંભીર વિચારમગ્ન મુખમુદ્રા રાખીને વાતચીત કરે છે. વિક્રમના સિંહાસનની પાછળ ઉપરના ભાગમાં કાળા રંગનું અને આગળ સફેદ રંગનું એમ બે છત્રો લટકે છે. સામે આસન પર બેઠેલા આર્યકાલક પોતાના જમણા હાથની તર્જની (અંગૂઠાની જોડેની) આંગળી ઉંચી કરીને અને પોતાના ઉંચા કરેલા ડાબા હાથથી પ્રવચન મુદ્રાએ રાજા વિક્રમને ધર્મોપદેશ આપે છે. આર્યકાલકની નીચે બે હાથ ભેગા કરીને ઊભેલો શક સૈનિક છે અને સૈનિકની આગળ દાઢીવાળા બે પુરુષો વિસ્મિત નજરે વિક્રમ રાજાની સામે જોતા ઊભેલા છે. આર્યકાલકના ઉપરના ભાગમાં વિક્રમ રાજાના રાજમહેલના કિલ્લાના

સફેદ કાંગરાઓ છે અને સફેદ કાંગરા ઉપર વિક્રમ રાજાનું રાજચિન્હ છે. વિક્રમ રાજાએ પહેરેલાં વસ્ત્રોમાં તથા આર્યકાલકે પહેરેલાં વસ્ત્રોમાં ચિત્રકારે રૂપેરી શાહીનો ઉપયોગ કરેલો છે. વિક્રમ રાજાનો તથા શકસૈનિકનો ચહેરો ઘેરા લાલ રંગનો છે. આ ચિત્ર વિક્રમરાજા પણ શક જાતિનો હોવાની સાબિતી નથી આપતું ? આ ચિત્રપ્રસંગ બીજી કોઈપણ હસ્તપ્રતમાં નથી.

Plate XIII

ચિત્ર ૨૯ : વૈરિસિંહ રાજા અને સુરસુંદરી રાણી. વર્ણન માટે જુઓ ચિત્ર ૨૭ નું આ ચિત્રને લગતું જ વર્ણન.

ચિત્ર ૩૦ : આર્યકાલક અને શાહી. ચિત્ર ૨૧ વાળી પ્રતના પાના ૧૮ પરથી.

આ ચિત્ર થોડાક ફેરફારો વગર ચિત્ર ૨૮ ને ઘણીખરી બાબતોમાં મલતું જ છે. ચિત્ર ૨૮ના સિંહાસનની ચિત્રાકૃતિમાં અને આ સિંહાસનની તથા શાહીના પહેરવેશની ચિત્રાકૃતિમાં ફેરફાર છે

આ ચિત્રના સિંહાસનની ઉપરના ભાગમાં અર્ધચંદ્રનું રાજચિન્હ સ્પષ્ટ દેખાય છે, જે શાહી રાજા યવનજાતિનો હોવાનું અનુમાન કરવા પ્રેરે છે. જો મારૂં આ અનુમાન સત્ય હોય તો, યવન લોકોને ભારતમાં પ્રથમ પ્રવેશ કરાવવાનો આરોપ કેટલાક ઇતિહાસકારો આર્યકાલક ઉપર મૂકે છે, તેના બદલે શક-યવન-લોકોને ભારતમાં લાવીને તેમને જૈન ધર્મમાં અપનાવવાનો અને તે રીતે જૈનસંસ્કૃતિની તે વખતની વિશાલતાનો યશ આર્યકાલકને આપવો જોઇએ. જૈન એ જાતિ નહિ પણ ધર્મ છે, તે વાતની સાબિતી શું આ પ્રસંગ નથી આપતો ? જો આર્યકાલકે શક લોકોને ભારતમાં લાવીને જૈન ધર્માનુરાગી ન બનાવ્યા હોત તો મથુરાના કંકાલીટીલામાંથી નીકળેલા જૈન ધર્મના સ્મારકો સમા જૈન સ્તૂપના[1] શિલ્પ સ્થાપત્યોનું સર્જન આજે ખોદકામમાંથી મળી આવ્યું છે, તે ક્યાંથી મલી આવત ?

આ ચિત્રમાં આર્યકાલકે પોતાના ઉંચા કરેલા જમણા હાથમાં મુહપત્તિ-મુખવસ્ત્રિકા રાખેલી છે. આર્યકાલકની આગળ ઊભેલા શાહુનશાહીના દૂતના ડાબા હાથમાં ભેટ મોકલાવેલ પ્યાલો છે અને જમણા હાથમાં છરી છે. દૂતની કમ્મરે લટકતો બાણોનો ભાથો છે. સિંહાસનની ઉપરની ભાગના આગળના લટકતા છત્રનો રંગ લીલો છે.

ચિત્ર ૩૧ : ગર્દભિલ્લની શરણાગતિ. ચિત્ર ૨૧ વાળી પ્રતના પાના ૧૪ પરથી.

આ ચિત્રના વર્ણન માટે જુઓ ચિત્ર ૩ નું આ પ્રસંગને લગતું જ વર્ણન.

ચિત્ર ૩૨ : શક દરબાર. ઉપરોક્ત પ્રતના પાના ૧૫ પરથી.

ગર્દભિલ્લને ઉજ્જૈની બહાર નસાડી મૂકયા પછી, શાહી રાજાઓ આર્યકાલકની પર્યુપાસના-સેવા ચાકરી કરનાર શાહીને રાજાધિરાજ બનાવી અને બીજાઓને સામંતપદે સ્થાપીને (તેઓ) રાજસુખ ભોગવવા લાગ્યા.

ચિત્રમાં સુવર્ણસિંહાસન ઉપર શકરાજા બેઠેલો છે અને તેની પાછળ ઉંચા કરેલા ડાબા હાથે ચામર વીંઝતો શક સૈનિક ઊભેલો છે. શકરાજાની સામે પણ બીજા ત્રણ સામંતપદે સ્થાપવામાં આવેલા શક રાજાઓ ઊભેલા છે. સામંતપદે સ્થાપેલા શકરાજાઓના મસ્તકના ઉપરના ભાગમાં પણ રાજચિન્હનું ઘોતક લટકતું છત્ર છે.

---

૧ મારા તરફથી મારી ગ્રંથાવલિમાં હવે પછી પ્રસિદ્ધ થનાર "मथुराका देवनिर्मित जैनस्तूप" નામનો ડૉ. વાસુદેવ શરણ અગ્રવાલ સંપાદિત ગ્રંથ જોવા ભલામણ છે. મૂલ્ય પચાસ રૂપિયા.

Plate XIV

ચિત્ર ૩૩ : આર્યકાલક અને વિક્રમ રાજા. વર્ણન માટે જુઓ ચિત્ર ૨૮ નું આ ચિત્રને લગતું જ વર્ણન.

ચિત્ર ૩૪ : આર્યકાલકનો સાતવાહનરાજાને ઉપદેશ. ચિત્ર ૨૧ વાળી પ્રતના પાના ૨૨ પરથી.

ચિત્રના ઉપરના ભાગમાં સુવર્ણ સિંહાસન ઉપર બેઠેલા આર્યકાલક સામે બે હાથની અંજલિ જોડીને ધર્મોપદેશ શ્રવણ કરવા બેઠેલા સાતવાહન રાજાને ઉપદેશ આપે છે. બંનેની વચ્ચે સ્થાપનાચાર્યજી છે. સાતવાહન રાજાના કપાળમાં તિલક U આવા પ્રકારનું છે, જે તે વખતના રીતિરિવાજની સાબિતી આપે છે.

ચિત્રના અનુસંધાને, નીચેના ભાગમાં બંને હસ્તની અંજલિ જોડીને ધર્મોપદેશ સાંભળતી બે સાધ્વીઓ તથા સાધ્વીઓની નીચે બંને હસ્તની અંજલિ જોડીને બેઠેલી શ્રાવિકાઓ બેઠેલી છે. સાધ્વીઓ તથા શ્રાવિકાઓની સામે બંને હસ્તની અંજલિ જોડીને ધર્મોપદેશ શ્રવણ કરતા બે શ્રમણોપાસકો–શ્રાવકો બેઠેલા છે. આ ચિત્રમાં આર્યકાલકની સામે ધર્મશ્રવણ કરવા બેઠેલા સાતવાહન રાજા, બે સાધ્વીઓ, બે શ્રાવકો તથા બે શ્રાવિકાઓ પણ આસન પર બેઠેલા છે. ચિત્રમાં બેઠેલાં બધાંની નીચે આસનની રજૂઆત પંદરમા સૈકાના આવા રીતિરિવાજની સાબિતી આપે છે.

ચિત્ર ૩૫ : આર્યકાલકની ચતુર્વિધસંઘને વાચના. ચિત્ર ૨૧ વાળી પ્રતના પાના ૨૯ પરથી.

ચિત્રમાં ઉપરના ભાગમાં ઉપરની છતમાં લટકતા ચંદરવાની નીચે સુવર્ણસિંહાસન ઉપર બેઠેલા આર્યકાલક, સામે બંને હાથમાં તાડપત્રનું પાનું પકડીને બેઠેલા શિષ્યને ધર્મશાસ્ત્રોની વાચના આપે છે. આર્યકાલકના તથા શિષ્યના વસ્ત્રમાં ચિત્રકારે રૂપેરી શાહીનો ઉપયોગ કરેલો છે. બંનેની વચ્ચે બાજોઠ ઉપર સ્થાપનાચાર્યજી છે.

ચિત્રના અનુસંધાને, મધ્યભાગમાં ચાર શ્રાવકો બંને હસ્તની અંજલિ જોડીને શાસ્ત્ર શ્રવણ કરતાં બેઠેલાં છે. નીચેના ભાગમાં બે સાધ્વીઓ તથા બે શ્રાવિકાઓ પણ બંને હસ્તની અંજલિ જોડીને શાસ્ત્ર શ્રવણ કરતી બેઠેલી છે. આ ચિત્રમાં પણ ઉપરોક્ત ચિત્ર ૩૪ ની માફક બધાંયે પાત્રો આર્યકાલકની હાજરીમાં આસન પર બેઠેલાં છે.

ચિત્ર ૩૬ : સાગરચંદ્રસૂરિની ક્ષમાયાચના. ચિત્ર ૨૧ વાળી પ્રતના પાના ૩૦ પરથી.

ચિત્રમાં સુવર્ણસિંહાસન ઉપર આર્યકાલક બેઠેલા છે. તેઓનાં લાંબા કરેલા જમણા હાથમાં મુહપત્તિ અને ડાબો હાથ પોતે કરેલા અવિનયની ક્ષમાયાચના કરતાં સાગરચંદ્રસૂરિના મસ્તક ઉપર છે. સાગરચંદ્રસૂરિની ઉપરના ભાગમાં સ્થાપનાચાર્યજી છે. સ્થાપનાચાર્યજીના ઉપરના ભાગમાં છતમાં લટકતો ચંદરવો તથા તોરણ છે. આ ચિત્રમાં પણ સાધુઓના કપડામાં રૂપેરી શાહીનો ઉપયોગ કરેલો છે.

Plate XV

ચિત્ર ૩૭ : સીમંધરસ્વામીનું સમવસરણ. ચિત્ર ૨૧ વાળી પ્રતના પાના ૩૨ ઉપરથી.

ચિત્રના વર્ણન માટે જુઓ ચિત્ર ૨૪ નું આ પ્રસંગને લગતું જ વર્ણન.

ચિત્ર ૩૮ : આર્યકાલક તથા બ્રાહ્મણ સ્વરૂપે શક્રેંદ્ર. ઉપરોક્ત પ્રતના પાના ૩૩ ઉપરથી.

ચિત્રના ઉપરના ભાગની છતમાં લટકતા ચંદરવા તથા તોરણની નીચે, સુંદર ચિત્રાકૃતિ સહિતના ટોચવાળા સુવર્ણસિંહાસન ઉપર આર્યકાલક સામે ઊભા રહીને પોતાનું આયુષ્ય પૂછવા માટે જમણા હાથની હથેલી બતાવતા કમ્મરથી વળેલા વૃદ્ધ બ્રાહ્મણના રૂપમાં આવેલા શક્રેંદ્રને; પોતાના જમણા હાથની તર્જની આંગળી ઉંચી કરીને અને ઉંચા કરેલા ડાબા હાથમાં મુહપત્તિ રાખીને, આયુષ્ય કહેતા

બેઠેલા છે. શક્રેંદ્રના ડાબા હાથમાં વૃદ્ધ પણાના ટેકા માટે લાકડી છે. આ ચિત્રમાં પણ આર્યકાલકના વસ્ત્રમાં રૂપેરી શાહીનો ઉપયોગ કરેલો છે.

ચિત્ર ૩૯: આર્યકાલક તથા મૂળસ્વરૂપે શક્રેંદ્ર. ચિત્ર ૨૧ વાળી પ્રતના પાના ૩૪ ઉપરથી.

ઉપરોક્ત ચિત્રની ચિત્રાકૃતિઓ કરતાં જુદી ચિત્રાકૃતિઓ વાળા ચંદરવાની નીચે, સુવર્ણના સિંહાસન ઉપર આર્યકાલક પોતાના ઉંચા કરેલા જમણા હાથમાં મુહપત્તિ રાખીને, સામે મૂળ સ્વરૂપે ઊભેલા શક્રેંદ્રને, ઉપદેશ આપતા દેખાય છે. શક્રેંદ્રના ચાર હાથ પૈકી બે હસ્તની અંજલિ જોડેલી છે, ત્રીજો હાથ અભયમુદ્રાએ છે અને ચોથા ઉંચા કરેલા પાછળના હાથમાં અંકુશ છે.

Plate XVI

ચિત્ર ૪૦ : સમવસરણ. ચિત્ર ૨૧ વાળી પ્રતના ૩૫ મા પાના ઉપરનું પ્રથમ ચિત્ર.

ચિત્રના વર્ણન માટે જુઓ ચિત્ર ૨૪ નું આ પ્રસંગને લગતું જ વર્ણન.

ચિત્ર ૪૧ : આર્યકાલકનો ચતુર્વિધ સંઘને ઉપદેશ. ઉપરોક્ત પ્રતના ૩૫ મા પાના પરનું બીજું ચિત્ર.

ચિત્રના વર્ણન માટે જુઓ ચિત્ર ૨૫ નું આ પ્રસંગને લગતું જ વર્ણન.

Plate XVII

ચિત્ર ૪૨ : સમવસરણ. ચિત્ર ૨૧ વાળી પ્રતના છેલ્લા પાના ઉપરનું પ્રથમ ચિત્ર.

ચિત્રના વર્ણન માટે જુઓ ચિત્ર ૨૪ નું આ પ્રસંગને લગતું જ વર્ણન.

ચિત્ર ૪૩ : શ્રી જિનભદ્રસૂરિ. ઉપરોક્ત પાના પરનું બીજું ચિત્ર.

સંવત ૧૪૭૩ માં અણહિલ્લપુર પાટણમાં લખાએલી ચિત્ર ૨૩ થી ૨૫ વાળી કાલિકાચાર્ય કથાની હસ્તપ્રત તથા ચિત્ર ૨૭ થી ચિત્ર ૪૩ વાળી કાલિકાચાર્ય કથાની હસ્તપ્રત અને સંવત ૧૪૭૩માં જ પાટણમાં જ લખાએલી કલ્પસૂત્રની હસ્તપ્રત કે જે હાલ જીરા (પંજાબ)ના ગ્રંથભંડારમાં સંગ્રહાએલી છે,[1] આ બધી પ્રતો આચાર્ય શ્રીજિનભદ્રસૂરિના ઉપદેશથી ખરતરગચ્છીય જૈન સંઘે લખાવેલી છે.

શ્રીજિનભદ્રસૂરિજી અને તેમની શિષ્ય મંડળીના ઉપદેશથી સંવત ૧૪૭૩ થી સંવત ૧૫૧૫ ના ૪૨ વર્ષના ગાળામાં તે સમયના જૈન શ્રાવકો અને શ્રાવિકાઓએ લાખોની સંખ્યામાં તાડપત્ર પરથી કાગળ પર હસ્તપ્રતો લખાવી હોવાના ઉલ્લેખો મળી આવે છે.

ચિત્રમાં આચાર્ય શ્રીજિનભદ્રસૂરિ સુવર્ણ સિંહાસન ઉપર પોતાના ઉંચા કરેલા જમણા હાથમાં મુહપત્તિ રાખીને સામે બેઠેલા શિષ્યને તથા શિષ્યના મસ્તકના ઉપરના ભાગમાં બેઠેલા બે શ્રાવકોને ગ્રંથોનો ઉદ્ધાર કરવાનો ઉપદેશ આપતા દેખાય છે. સામે બેઠેલા શિષ્યના બંને હાથમાં તાડપત્રનું પાનું છે. શ્રી જિનભદ્રસૂરિની નીચે બેઠેલી બે સાધ્વીઓ તથા ત્રણ શ્રાવિકાઓ બંને હસ્તની અંજલિ જોડીને ધર્મોપદેશ સાંભળે છે. બંને શ્રાવકો, સાધ્વીઓ તથા શ્રાવિકાઓની આકૃતિઓવાળો ભાગ ઘસાએલો હોવાથી અસ્પષ્ટ દેખાય છે. લખાણની પાંચમી તથા છઠ્ઠી લીટીમાં श्रीख(रत)रतरगच्छेश श्रीजिनभद्रसूरीश्वराणाम् સ્પષ્ટ અક્ષરોમાં લખેલું હોવાથી આ ચિત્ર શ્રીજિનભદ્રસૂરિશ્વરજીનું જ હોવાનું અને આ હસ્તપ્રત તેઓશ્રીના ઉપદેશથી લખાએલી હોવાની સાબિતી આપે છે. આ ચિત્રના જેવાં જ ચિત્રો બીજી હસ્તપ્રતોના અંતમાં મૂકાએલાં હશે એમ મારૂં માનવું છે.

---

૧. પ્રસ્તુત કલ્પસૂત્રની હસ્તપ્રતના બધાંએ ચિત્રો મારા તરફથી પ્રસિદ્ધ થનાર 'પવિત્ર કલ્પસૂત્ર' નામના સુંદર ગ્રંથમાં હવે પછી પ્રસિદ્ધ થનાર છે. મૂલ્ય પોણાબસો રૂપિયા

Plate XVIII

ચિત્ર ૪૪ : સાધ્વી સરસ્વતીનું અપહરણ. અમદાવાદના દેવસાના પાડામાં આવેલા શ્રીદયાવિમલજી શાસ્ત્ર સંગ્રહની અત્યુત્તમ ચિત્રકલાવાળી પંદરમા સૈકાના અંત ભાગની કાલકકથાની હસ્તપ્રતના પાના ૩ ઉપરથી.

આર્યકાલક જ્યારે વિહાર કરતા કરતા ઉજ્જૈની નગરીમાં ચાતુર્માસાર્થે આવ્યા હતા ત્યારે, તેઓશ્રીની સંસારીપણાની બ્હેન સાધ્વી સરસ્વતી પણ ઉજ્જૈનીમાં જ ચાતુર્માસ રહી હતી. તે સ્થંડિલ જવા માટે બહાર ઉદ્યાનમાં ગઈ હતી. સ્થંડિલ ભૂમિથી પાછી આવતાં તેણીને ઉજ્જૈની નગરીના સ્વામી ગર્દભિલ્લ રાજાએ જોઇ. "હે સુગુરુ ભાઇ! હે પ્રવચનના નાથ કાલકમુનિ! આ અનાર્ય (અન્યાયી) રાજા વડે હરાતા મારા ચારિત્ર્યધનનું રક્ષણ કરો." આ પ્રકારે બૂમ પાડતી અને અનિષ્ટ માનતી તેને બળજબરીથી અંતઃપુરમાં નાખી.

ચિત્રમાં ઉપરના ભાગમાં, બે ઘોડેસવારો તથા બે પગે ચાલતા માણસો દેખાય છે. પગે ચાલતા માણસો પૈકીના આગળ ચાલતા માણસ (ગર્દભિલ્લ)ના જમણા ખભા ઉપર ઉઠાવેલી સાધ્વી સરસ્વતી દેખાય છે. ગર્દભિલ્લની આગળ એક ઘોડેસવાર લીલા રંગના ઘોડા ઉપર બેઠેલો છે, પાછળ એક હાથમાં ઢાલ અને બીજા ઉંચા કરેલા હાથમાં તલવાર પકડીને ચાલતો પદાતિ–પગપાળો–સૈનિક છે. સૈનિકની પાછળ વાદળી ઘોડા ઉપર બીજો સવાર બેઠેલો છે.

ચિત્રના અનુસંધાને, નીચેના ભાગમાં પાંચ સૈનિકોનો પ્રસંગ જોવાનો છે. આ પાંચ સૈનિકો પૈકીના આગળના વાદળી તથા લાલ ઘોડા ઉપર બેઠેલા ઘોડેસવાર સૈનિકો અને બંને ઘોડેસવારની પાછળ પગે ચાલતા–પદાતિના ચહેરાઓ શક સૈનિકો જેવા લાલ રંગના છે. આ ત્રણ સૈનિકોની રજૂઆત આપણને ગર્દભિલ્લ રાજાના લશ્કરમાં પણ શક સૈનિકો હોવાનો પૂરાવો પૂરો પાડે છે. ત્રણ શક સૈનિકો પૈકી પ્રથમ ઘોડેસવાર સૈનિકના એક હાથમાં ધનુષ તથા બીજા હાથમાં ઢાલ છે. બીજા ઘોડેસવાર સૈનિક તથા ત્રીજા પદાતિ સૈનિકના એક હાથમાં ઢાલ અને બીજા હાથમાં તલવાર છે. ત્રણ શક સૈનિકોના પાછળ પૂરપાટ ઘોડા દોડાવીને નાસી જતા બીજા બે ઘોડેસવારો છે. આ બે ઘોડેસવારો તથા ઉપરના ભાગની ચારે આકૃતિઓના ચહેરા પીળા રંગના છે. પગપાળા સૈનિકની નીચેના ભાગમાં એક હરણ છે.

ચિત્રની ડાબીબાજુના હાંસિયામાં 'કંપિતતાન'નું રૂપ છે; તથા જમણીબાજુના હાંસિયામાં 'આકંપિતતાન'નું રૂપ છે.

Plate XIX

ચિત્ર : ૪૫ (૧) કાલકકુમારનું અશ્વખેલન; (૨) ગુણાકરસૂરિનો કાલકકુમારને ઉપદેશ. શ્રીહેમચંદ્રાચાર્ય જૈન જ્ઞાનમંદિર; પાટણના સંગ્રહમાંના શ્રીવાડીપાર્શ્વનાથના જૈન જ્ઞાનભંડારની સંવત ૧૫૦૨ ના માગશર સુદી ૫ ગુરૂવારના રોજ અમદાવાદ શહેરમાં લખાએલી દાબડા નં. ૧૮૩, પ્રત નં. ૭૦૫૭ ની હસ્તપ્રતના પહેલા પાના પરથી.

ચિત્રની નીચેના ભાગમાં, કાલકકુમાર ઘોડાને દોરીને ઉતાવળે જતા દેખાય છે. ઘોડાની પાછળ જંગલ બતાવવા એક ઝાડની રજૂઆત કરેલી છે. કાલકકુમાર તથા ઘોડાની ગતિ ખાસ પ્રેક્ષનીય છે.

ચિત્રના અનુસંધાને, ઉપરના ભાગમાં ઝાડની નીચે સુવર્ણસિંહાસન ઉપર બેઠેલા ગુણાકરસૂરિ પોતાના ઉંચા કરેલા જમણા હાથમાં મુહપત્તિ રાખીને, બે હસ્તની અંજલિ વચ્ચે ઉત્તરાસંગ રાખીને, ભક્તિપૂર્વક ધર્મોપદેશ શ્રવણ કરવા બેઠેલા યુવાન કાલકકુમારને સંસારની અસારતાનો ઉપદેશ આપતા દેખાય છે. બંનેની વચ્ચે સ્થાપનાચાર્યજી છે. કાલકકુમારના મસ્તક ઉપર પણ એક ઝાડ છે.



चित्र २३ Fig. 23



चित्र २४ Fig 24



चित्र २५ Fig. 25

ચિત્ર ૪૬ : આર્યકાલક અને શાહી. ચિત્ર ૪૫ વાળી પ્રતના પાના ૨ ઉપરથી.

ચિત્ર ૩૦ વાળા ચિત્રને ઘણી ખરી બાબતોમાં આ ચિત્ર મળતું છે. આ ચિત્રમાં શાહીના સિંહાસનની ચિત્રાકૃતિ જુદી જાતની છે, મસ્તક ઉપર ત્રણ છત્ર છે અને શાહીએ પહેરેલાં કપડાંની ચિત્રાકૃતિ પણ જુદી છે.

Plate XX

ચિત્ર ૪૭ : યોગચૂર્ણથી ઇંટોનું સુવર્ણ બનાવતાં આર્યકાલક. ચિત્ર ૪૫ વાળી પ્રતના પાના ૩ ઉપરથી.

જમણી બાજુ બળતા કુંભારના નીભાડા–ઇંટવાડાની ઇંટો પર ડાબી બાજુ ઊભેલા આર્યકાલક પોતાના ઉંચા કરેલા જમણા હાથની ચપટીથી યોગચૂર્ણ નાખીને ઇંટોનું સુવર્ણ બનાવતા દેખાય છે. ડાબા હાથમાં આર્યકાલકે દાંડો પકડેલો છે.

ચિત્રના અનુસંધાને, ઉપરના ભાગમાં ઘોડા ઉપર બેઠેલો શકસૈનિક, તેની પાછળ હાથી ઉપર બેઠેલો બીજો શકસૈનિક અને તેની પાછળ પગપાળો–પદાતિ શકસૈનિક, સુવર્ણ લેવા માટે આર્યકાલક પાસે જતા દેખાય છે.

ચિત્ર ૪૮ : ગર્દભી વિદ્યાનો ઉચ્છેદ અને ઉજ્જૈનીનો ઘેરો. ચિત્ર ૪૫ વાળી પ્રતના પાના ૪ ઉપરથી.

ડાબી બાજુએ મધ્યમાં ઉજ્જૈની નગરીનો કિલ્લો છે. કિલ્લાની અંદર છત્ર નીચે સુવર્ણ સિંહાસન ઉપર ગર્દભિલ્લ રાજા બેઠેલો છે. તેની આગળ આવેલા સળગતા અગ્નિકુંડમા પોતાના ઉંચા કરેલા જમણા હાથથી કુંડની આગળ ઊભી રહેલી ગર્દભી વિદ્યાની સાધના માટે હોમદ્રવ્યની આહુતિ આપીને તે વિદ્યાની સાધના કરે છે. મસ્તક ઉપરના છત્રની ટોચની પાસે એક પોપટ બેઠેલો છે, પોપટની પાસે સાધ્વી સરસ્વતી ઉદાસ ચિત્તે બેઠેલી છે. ગધેડીની નીચે પૂજાપાત્ર આચમની સહિત પડેલું છે. ગર્દભિલ્લના સિંહાસનની નીચે એક હાથી તથા એક ઘોડો ઊભેલો છે. હાથીની નીચે પાણીની ઝારી છે. ગધેડી બરાબર ઉજ્જૈનીના કિલ્લાના પ્રવેશદ્વારમાં પેસતાં જ ઊભેલી છે. કિલ્લાની બહારના ભાગમાં, જમણી બાજુએ સૌથી ઉપરના ભાગમાં બે શક ધનુર્ધારી સૈનિકો છે. ધનુર્ધારી સૈનિકોની બરાબર નીચે સાધુના કપડાં પહેરેલાં આર્યકાલક હાથમાં ધનુષબાણ પકડીને, બાણ છોડવાની તૈયારી કરતા હોય તે રીતે ઊભેલા છે. આર્યકાલકની નીચે મસ્તકે છત્ર વાળો એક શક રાજા છે. શક રાજાના ઘોડાની નીચે એક દોડતું સસલું છે.

ચિત્ર ૪૯ : (૧) આર્યકાલક અને બ્રાહ્મણના રૂપમાં શક્રેંદ્ર; (૨) આર્યકાલક અને મૂળરૂપે શક્રેંદ્ર. ચિત્ર ૪૫ વાળી પ્રતના પાના ૫ ઉપરથી.

ચિત્રના ઉપરના ભાગના વર્ણન માટે જુઓ ચિત્ર ૩૮નું વર્ણન.

Plate XXI

ચિત્રના અનુસંધાને, નીચેના ભાગના વર્ણન માટે જુઓ ચિત્ર ૩૯નું વર્ણન. ચિત્ર ૩૯માં શક્રેંદ્ર દાઢીવાળો છે, જ્યારે પ્રસ્તુત ચિત્રમાં શક્રેંદ્ર દાઢી વગરનો છે. ચંદરવાના તોરણમાં હંસની ચિત્રાકૃતિ છે.

પ્રસ્તુત ચિત્રના બંને ભાગોમાં આર્યકાલક અને શક્રેંદ્રની મધ્યમાં સ્થાપનાચાર્યજી છે.

ચિત્ર ૪૫ થી ૪૯ સુધીના ચિત્રોમાં પ્રચુર સુવર્ણનો ઉપયોગ કરેલો છે.

ચિત્ર ૫૦ : (૧) કાલકકુમારનું અશ્વખેલન; (૨) ગુણાકરસૂરિનો કાલકકુમારને ઉપદેશ. સાહિત્યસેવી મુનિમહારાજ શ્રીપુણ્યવિજયજીના સંગ્રહની, સંવત ૧૫૦૩ના જેઠ વદિ ૯ બુધવારના રોજ લખાએલી; ૮ પત્રની કાલિકાચાર્યકથાની હસ્તપ્રતના ૧ પાના ઉપરથી.

ચિત્રના વર્ણન માટે જુઓ ચિત્ર ૪૫ નું આ-પ્રસંગને લગતું વર્ણન.

ચિત્ર ૪૫ના નીચેના ભાગમાં કાલકકુમાર ઘોડાને દોરીને જતા દેખાય છે, જ્યારે પ્રસ્તુત ચિત્રમાં કાલકકુમાર ઘોડા ઉપર સ્વાર થએલા છે અને ઘોડાની આગળ ઘોડાને દોરીને દોડતો એક સેવક છે. સેવકના જમણા હાથમાં તલવાર છે.

ચિત્ર ૪૫ ના ઉપરના ભાગમાં બે ઝાડ તથા વાદળાંની રજૂઆત છે, જ્યારે પ્રસ્તુત ચિત્રમાં વૃક્ષ તથા વાદળાનાં બદલે ઉપર ચંદરવો લટકે છે. આ ચિત્રમાં કાલકકુમાર દાઢી સહિત છે.

Plate XXII

ચિત્ર ૫૧ : આર્યકાલક અને શાહી. ચિત્ર ૫૦ વાળી પ્રતના પાના ૩ ઉપરથી.

ચિત્રના વર્ણન માટે જુઓ ચિત્ર ૩૦ તથા ચિત્ર ૪૬ નું આ પ્રસંગને જ લાગતું વર્ણન. આ ચિત્રમાં પણ શાહીના પહેરેલાં વસ્ત્રની તથા સિંહાસનની ચિત્રાકૃતિઓ ચિત્ર ૩૦ તથા ૪૬ કરતાં જુદા પ્રકારની છે.

ચિત્ર ૫૨ : યોગચૂર્ણથી ઈંટોનું સુવર્ણ બનાવતા આર્યકાલક. ચિત્ર ૫૦ વાળી પ્રતના પાના ૩ ઉપરથી.

ચિત્રના વર્ણન માટે જુઓ ચિત્ર ૪૭ નું આ પ્રસંગને લગતું જ વર્ણન.

Plate XXIII

ચિત્ર ૫૩ : (૧) શકકુમારોના દડાને કૂવામાંથી બહાર કાઢતા આર્યકાલક; (૨) શાહી દરબાર. ચિત્ર ૪૪ વાળી હસ્તપ્રતના પાના ૬ ઉપરથી.

ચિત્ર ત્રણ વિભાગમાં વહેંચાએલું છે. સૌથી ઉપરના ભાગથી પ્રસંગની શરૂઆત થાય છે. ચિત્રની ડાબી બાજુએ ત્રણ શકકુમારો ગેડીદડા રમતા દેખાય છે. ડાબીબાજુથી ગણતાં ચોથો શકકુમાર ધનુષ્ય બાણથી કૂવામાંથી દડો (બોલ) કહાડવાનો પ્રયત્ન કરતો દેખાય છે. જમણી બાજુથી ગણતાં પહેલા શકકુમારે હાથમાં ઢાલ તલવાર પકડેલાં છે; બીજાના એક હાથમાં પાણી ભરવાની ઝારી છે અને ત્રીજો શકકુમાર પોતના ઉંચા કરેલા બંને હાથથી પાણીમાંથી દડો કહાડવાનો પ્રયત્ન કરતો દેખાય છે.

ચિત્રના મધ્ય ભાગમાં ડાબીબાજુ શાહી–શકરાજા સિંહાસન ઉપર બેઠેલો છે. શાહીની સામે શહાનુ-શાહીનો દૂત પોતાના ડાબા હાથમાં પ્યાલો પકડી રાખીને, ઉંચા કરેલા જમણા હાથથી શહાનુશાહીએ મસ્તક કાપીને મોકલાવવાનો સંદેશો કહેતો દેખાય છે. આ સંદેશો સાંભળીને શાહીનો ચહેરો વિચારમગ્ન થઈ ગએલો સ્પષ્ટ દેખાય છે.

ચિત્રના અનુસંધાને, ચિત્રના મધ્યભાગમાં જમણી બાજુએ ધનુષ્યબાણથી કૂવાની અંદર પડી ગએલો શકકુમારોનો દડો નહિ નીકળતો હોવાથી, સાધુનાં કપડાં પહેરેલા આર્યકાલક પોતે કરેલા શરસંધાનથી દડો બહાર કાઢી આપતા દેખાય છે. કૂવાની અંદરનું પાણી વાદળી રંગથી તથા પાણીમાં તરતા ત્રણ માછલાંઓની રજૂઆતથી ચિત્રકારે દર્શાવેલું છે. કૂવાની બંન્ને બાજુએ એકેક ઝાડ ચીતરેલું છે અને બંને બાજુ વાદળાંઓ રજૂ કરેલાં છે. ડાબી બાજુના ઝાડની ઉપરના ભાગમાં એક મોર ચીતરેલો છે અને જમણી બાજુના ઝાડની પાછળના ભાગમાં એક સૈનિક ઢાલ તરવાર લઈને ઉભેલો દેખાય છે.

મધ્ય પ્રસંગના અનુસંધાને, ઠેઠ નીચેનો પ્રસંગ જોવાનો છે. નીચેના ચિત્રની જમણી બાજુએ બે જૈન સાધુઓ કૂવાની નજીકમાં ઉંચા કરેલા જમણા હાથમાં મુહપત્તિ તથા ડાબા હાથની બગલમાં ઓઘો (જૈન સાધુનું ચિહ્ન) રાખીને ઉભેલા છે. નીચેના ચિત્રની ડાબી બાજુએ ઉદાસ ચિત્તે શકરાજા બેઠેલો છે, તથા તેની પાછળ સુશ્રુષા કરતો ઉભેલો સેવક તથા સામે ઉદાસ ચિત્તે બેઠેલો શકકુમાર દેખાય છે. આ ત્રણેની પાછળ હાથમાં પાણીની ઝારી લઈને આવતો એક શક કૂવાની ડાબી બાજુએ ઉભેલો છે.

ચિત્રના ડાબી બાજુના હાંસિયામાં ચિત્ર ૪૪ ની માફક અંચિત તાનનું રૂપ છે અને જમણી બાજુના હાંસિયામાં નિહંચિત તાનનું રૂપ છે.

Plate XXIV

ચિત્ર ૫૪ : ગર્દભી વિદ્યાનો ઉચ્છેદ અને ઉજ્જૈનીનો ઘેરો. ચિત્ર ૫૦ વાળી પ્રતના પાના ૫ ઉપરથી.

ચિત્ર વર્ણન માટે જૂઓ ચિત્ર ૪૮નું આ પ્રસંગને લગતું જ વર્ણન. પ્રસ્તુત ચિત્રમાં આર્યકાલક ઘોડા ઉપર સવાર થઈને ધનુષથી તીર છોડતાં દેખાય છે. ઉજ્જૈનીના કિલ્લાની બહાર શક સૈનિકો સાથે ભારતીય સૈનિકો પણ આ ચિત્રમાં કાલિકાચાર્ય તરફથી લડાઈ કરતા દેખાય છે.

ચિત્ર ૫૫ : (૧) આર્યકાલક તથા બ્રાહ્મણરૂપે શક્રેંદ્ર; (૨) આર્યકાલક તથા મૂળ સ્વરૂપે શક્રેંદ્ર. ચિત્ર ૫૦ વાળી પ્રતના પાના ૮ પરથી.

ચિત્ર વર્ણન માટે જુઓ ચિત્ર ૪૯ નું આ પ્રસંગને લગતું જ વર્ણન.

Plate XXV

ચિત્ર ૫૬ : (૧) વૈરિસિંહ રાજા અને સુરસુંદરી રાણી; (૨) ઘોડેસવાર કાલક અને શ્રીગુણાકરસૂરિ. સારાભાઈ નવાબના સંગ્રહની, સંવત ૧૫૦૯ના કારતક સુદિ ૭ ને મંગલવારના રોજ મં. વાછાકે લખેલી પાના ૮૮ થી ૧૧૫ ની ચિત્ર ૧૧ વાળી પ્રતના પાના ૮૮ ઉપરથી.

ચિત્રના ઉપરના ભાગના વર્ણન માટે જૂઓ ચિત્ર ૨૩, ૨૭, અને ૨૯ નું આ પ્રસંગને લગતું જ વર્ણન.

ચિત્રના અનુસંધાને, નીચેના ભાગમાં ઘોડા ઉપર કાલકકુમાર બેઠેલા છે અને ઘોડેસવાર કાલકકુમારની સામે બેઠેલા ગુણાકરસૂરિ પોતાનો હાથ ઉંચો કરીને ધર્મોપદેશ આપતા દેખાય છે. બંનેની વચ્ચે એક ઝાડ છે. આ ચિત્રપ્રસંગ બીજી કોઈ પણ હસ્તપ્રતમાં આ રીતે રજૂ કરેલો મારા જોવામાં આવ્યો નથી.

ચિત્ર ૫૭ : (૧) સરસ્વતી સાધ્વીનું અપહરણ; (૨) સરસ્વતી સાધ્વીને મુક્ત કરવા માટે ગર્દભિલ્લને નગરજનોની વિનંતિ. ચિત્ર ૫૬ વાળી પ્રતના પાના ૯૧ ઉપરથી.

ચિત્રના ઉપરના ભાગનું વિસ્તૃત વર્ણન અગાઉ ચિત્ર ૪૪ માં આવી ગએલ છે. પ્રસ્તુત ચિત્રમાં ચિત્રની જમણી બાજુએ ખભા ઉપર સરસ્વતી સાધ્વીને ઉપાડીને દોડતો ગર્દભિલ્લ તથા તેની પાછળ એક ઘોડેસવાર સૈનિક જતો દેખાય છે.

ચિત્રના અનુસંધાને, નીચેના ભાગમાં ચિત્રની ડાબી બાજુ સુવર્ણ સિંહાસન ઉપર ગર્દભિલ્લ રાજા બેઠેલો છે. ગર્દભિલ્લ રાજાની સામે બંને હસ્તની અંજલિ જોડીને સરસ્વતી સાધ્વીને મુક્ત કરવા માટે વિનંતિ કરતા બે નગરજનો ઊભેલા છે. સામે ઊભેલા બંને નગરજનોને પોતાના બંને હસ્ત ઉંચા કરીને જવાબ આપતો ગર્દભિલ્લ બેઠેલો છે.

Plate XXVI

ચિત્ર ૫૮ : (૧) ગેડીદડા રમતા શકકુમારો તથા આર્યકાલક; (૨) શાહી તથા આર્યકાલક. ચિત્ર ૫૬ વાળી પ્રતના પાના ૯૪ ઉપરથી.

ચિત્રના ઉપરના ભાગનું વિસ્તૃત વર્ણન અગાઉ ચિત્ર ૫૩ માં આવી ગએલ છે. પ્રસ્તુત ચિત્રની ડાબી બાજુએ બે શકકુમારો ગેડીદડા રમતા દેખાય છે અને જમણી બાજુએ ઊભા રહેલા આર્યકાલક પોતાનો જમણો હાથ ઉંચો કરીને, તેઓની સાથે વાતચીત કરતા દેખાય છે.

ચિત્રના અનુસંધાને, નીચેના ભાગમાં ચિત્રની ડાબી બાજુએ જમણા હાથમાં તલવાર પકડીને તથા

કરેલા જમણા હાથની તર્જની આંગળીથી શત્રુના નાશ માટે ગર્દભીવિદ્યાની સાધના કરતો અને સાધના માટે ડાબા હાથનો અંગુઠો અને તર્જની આંગળી એકઠી કરીને વિદ્યાની સાધના માટે આહુતિ આપતો દેખાય છે. ગર્દભિલ્લના ઉત્તરીય વસ્ત્રની ચિત્રાકૃતિ ખાસ પ્રેક્ષણીય છે. ઉજ્જૈનીના કિલ્લા ઉપર ગર્દભી-ગધેડી ઊભેલી સ્પષ્ટ દેખાય છે. રાજા ગર્દભિલ્લના માથાના ઉપરના ભાગમાં એક ઝરૂખામાં સાધ્વી સરસ્વતી બેઠેલાં દેખાય છે. સાધ્વી સરસ્વતીના ઝરૂખાની આગળના ભાગમાં એક પુરુષ પહેરગીર બેઠેલો છે અને એક સ્ત્રી–પરિચારિકા પાણીની ઝારી લઈને સરસ્વતી તરફ આવતી દેખાય છે.

ઉજ્જૈની નગરીના કિલ્લાની બહાર જુદાં જુદાં શસ્ત્રો લઈને શક સૈનિકો નગરીને ઘેરો ઘાલીને ત્રણે હારમાં ઊભેલા છે. સૈનિકો પૈકી કેટલાકના હાથમાં ઢાલ અને તલવાર છે, કેટલાકના હાથમાં ધનુષ અને બાણ છે; કેટલાક સૈનિકો ઘોડા ઉપર સવાર થએલા છે, તો કેટલાક સૈનિકો પગપાળા યુદ્ધ ખેલતા દેખાય છે. આ ચિત્ર ચિત્રકારના સમયના યુદ્ધનો હૂબહૂ ચિતાર રજૂ કરે છે.

ચિત્ર ૪૪, ૫૩ તથા ૬૨ની માફક, આ ચિત્રની ડાબી બાજુના હાંસિયામાં તિર્યગોન્નત તાનનું રૂપ છે અને જમણી બાજુના હાંસિયામાં સ્કંધાન્નત તાનનું રૂપ છે.

નાટ્યશાસ્ત્રનાં કેટલાંક સ્વરૂપો

પ્રાવેશિકી નોંધ

કલ્પસૂત્ર તથા કાલકકથાની પંદરમા સૈકાની દયાવિ. શા. સં. અમદાવાદની અપ્રતિમ ચિત્રકળાવાળી સુવર્ણાક્ષરી પ્રત ઉપરથી આ 'નાટ્યશાસ્ત્રનાં કેટલાંક સ્વરૂપો'નાં ચિત્રો લેવામાં આવ્યાં છે. પ્રતનાં કુલ પત્ર ૨૦૧ છે, જેમાં પત્ર ૧૮૭ કલ્પસૂત્રનાં અને પત્ર ૧૪ કાલકકથાનાં છે. પ્રસ્તુત ચિત્રો કાલકકથાનાં પત્ર ૧૪ ઉપરથી લેવામાં આવ્યાં છે.

અત્રે રજૂ કરેલાં ચિત્રોમાં જે સંખ્યાંકો છે, એમાં તાન અગર દૃષ્ટિ જોડે જે કાળા અક્ષરો દેખાય છે તે તેના પ્રકારના સંખ્યાંકો છે અને વચ્ચે જે સફેદ અક્ષરો દેખાય છે તે પત્રાંકો છે. આ ચિત્રો ઉપર શ્રી ડોલરરાય માંકડે નીચેનો વિસ્તૃત અભ્યાસપૂર્ણ લેખ લખી આપવા માટે તેઓશ્રીનો અત્રે આભાર માનું છું.

—સારાભાઈ નવાબ.

લલિતકલાઓના વિકાસમાં સંગીત અને નૃત્યને બહુ જ નિકટનો સંબંધ છે. પ્રેક્ષકનાં મન હરતી નર્તકીને માત્ર અભિનયથી જે વિજય મળે તેના કરતાં અભિનય જ્યારે સંગીત સાથે ભળે ત્યારે એ વિજય સિદ્ધતર બને. સંગીતમાં જે શબ્દાર્થ હોય તેને અનુરૂપ અંગનાં હલનચલનથી જ્યારે નર્તકી અમુક ભાવ ઉત્પન્ન કરી શકે ત્યારે એ બંનેની સાર્થકતા થાય.

છતાં, આરંભકાલે નૃત્ત અને સંગીતની કલાઓનો વિકાસ જુદો જુદો જ થયો છે. આપણામાં નૃત્ત અને નૃત્ય વચ્ચે ભેદ છે.[1] તે મુજબ નૃત્તમાં અભિનય ન હોય અને સંગીત પણ ન હોય; નૃત્યમાં એ હોય. એ સ્થિતિ જ બતાવે છે કે સંગીત અને નૃત્યનો આવિર્ભાવ શરૂઆતમાં તો સ્વતંત્ર રીતે જ થયો છે. પાછળથી જ્યારે સંકુલ ભાવોને ઉપજાવવામાં સંગીત તથા નૃત્યનું સંમિશ્રણ ઉપયોગી જણાયું ત્યારે એકનાં અંગો બીજાએ ઉપયોગમાં લઈ લીધાં. આવે કાળે, મૂળ નૃત્તનાં અંગો રૂપ શરીરનાં અંગોપાંગનાં હલનચલનના જે પ્રકારો[2] નૃત્યગ્રંથોમાં ગણાવેલા મળે છે તેને સંગીતગ્રંથોમાં પણ સ્થાન મળ્યું. આપણી અહીંની ચિત્રાવલિ આવા સમયને અનુલક્ષે છે. એમાં કુલ ચોવીસ ચિત્રો છે. દરેક ઉપર તે તે ચિત્રોનાં નામ લખ્યાં છે. તેમાં કેટલીક વાર લહીઆએ ભૂલ કરી છે, તેના વિશે આગળ વિચાર કરીશું. એ ચોવીસ ચિત્રોમાંથી સોળને અહીં તાનપ્રકારો ગણાવ્યા છે, સાતને દૃષ્ટિપ્રકારો તરીકે ગણાવ્યા છે અને એક ચિત્ર ઉપર 'કર્પૂરમંજરી રાજ્યકન્યા' એમ નામ લખ્યું છે. એમાંથી આ ચિત્રાવલિમાં જે પ્રકારોને તાન કહ્યાં છે તેને નૃત્તગ્રંથોમાં શીર્ષપ્રકાર કહેલા છે.[3] અહીં જે દૃષ્ટિરૂપો લખ્યાં છે તે તો ચોક્ખી ભૂલ છે. તે નૃત્તગ્રંથના દૃષ્ટિપ્રકારો નથી, તે તો ભ્રૂપ્રકારો છે. આમ અહીં નૃત્તનાં અંગો રૂપ શિરોભેદો તથા ભ્રૂભેદોનું ચિત્રમાં નિરૂપણ કર્યું છે.

---

૧ આ વિષે પૂરતી માહિતી માટે જુઓ 'નાગરિક' શ્રાવણ ૧૯૮૭ના અંકમા, 'નૃત્ત–નૃત્ય–નાટ્ય' ઉપરનો મારો લેખ.

૨ નૃત્ત કરવામાં ગાત્રવિક્ષેપ જરૂરનો છે, અને નર્તકી જ્યારે નૃત્ત કરે છે ત્યારે તેને માથું, હાથ, પગ, આંખ, ભ્રૂ, છાતી, કટિ વગેરે અંગોને જુદા જુદા પ્રકારે હલાવવાં પડે છે. આ બધા પ્રકારોનાં વર્ણન આપણા નૃત્તગ્રન્થોમાં મળે છે.

૩ આજની સામાન્ય ભાષામાં ગાયન સાંભળતાં માથું ડોલાવીએ ત્યારે તાન દીધું એમ કહેવાય છે અથવા સાંભળનાર તાનમાં આવ્યો એમ કહેવાય છે; પણ તાન શબ્દનો પારિભાષિક ઉપયોગ સંગીતગ્રન્થમાં જુદી રીતે થાય છે, અને સ્વરને અનુલક્ષીને એના આર્ચિક, ગાથિક આદિ સાત પ્રકારો તથા સ્થાનને અનુલક્ષીને, નાદ, કુમક આદિ ચાર પ્રકારો હોય છે. મારું ધારવું એવું છે કે ઉપર લખેલ સ્વાભાવિક માથું ડોલાવવાને તાન આપ્યું એમ કહેવાય છે તેથી ગોટાળામાં પડીને શિરોભેદને તાનપ્રકારો ગણાવ્યા હોય એમ લાગે છે.

ખરી રીતે, ચિત્ર અને સંગીત–નૃત્યને કંઈ મૂલગત સંબંધ નથી. પણ અમુક કાળ આપણું માનસ બધા મૂર્ત ભાવોને સશરીર બનાવવા તરફ વળ્યું. તેવે કાળે જુદાજુદા પ્રકારનાં ચિત્રો તેમજ શિલ્પો થયાં. નૃત્તના અસંખ્ય પ્રકારોનાં શિલ્પો તથા ચિત્રો મોજૂદ છે.[૪] અમૂર્ત રાગરાગણીનાં ચિત્રો પણ મળે છે. મન ઉપર જેની સચોટ અસર થાય તેને કલાકાર મૂર્ત રૂપ આપવા મથે એ દેખીતું છે. માનવ સ્વભાવમાં રહેલું આ સ્વાભાવિક તત્ત્વ જ આ પ્રક્રિયાના મૂલમાં રહ્યું છે.

પ્રાવેશિકી નોંધમાં લખ્યું છે તેમ આ ચિત્રો ૧૫–૧૬ મા સૈકાની કલાનાં પ્રતિનિધિ છે. એની સમજુતી માટે આપણે પહેલાં શિરોભેદ, પછી ભ્રૂપ્રકારો અને પછી કર્પૂરમંજરી રાજકન્યા વિશે વિચાર કરીશું.

શિરોભેદો=ત્તાનપ્રકાર[૫]

જુદાં જુદાં પુસ્તકોમાં તેની સંખ્યા તથા નામો નીચે મુજબ છે. 'નાશા' તથા 'અપુ' તેર પ્રકારો નોંધે છે. 'અદ'માં નવ પ્રકારો જ મળે છે. 'સંર'માં ચૌદ પ્રકારો ભરતમતાનુસરણે અને પાંચ બીજાઓના મતે, એમ કુલ ઓગણીસ પ્રકારો નોંધ્યા છે. 'નાસદી'ની અનુક્રમણીમાં ચૌદ પ્રકારો લખ્યા છે, પણ એનો મૂલ ભાગ નષ્ટ થયો છે. અહીં આ ચિત્રાવલિમાં સોળ પ્રકાર છે, તેમાંથી ચૌદ ભરતમતાનુસારના અને બે બીજા છે. સરખામણી કરતા 'સંર'ના પહેલા સોળ પ્રકારો આ ચિત્રોમાં નિરૂપાયાં છે એમ સમજાય છે. એ વાત આ સાથેના કોષ્ઠક સં. ૧ ઉપરથી સ્પષ્ટ થશે.

આ કોષ્ટક ઉપરથી એ પણ ફલિત થાય છે કે 'અદ'નું આજનું રૂપ 'નાશા'થી અર્વાચીન જણાય છે, છતાં તેમાં સંગ્રહાએલ આ પ્રકારો વિશેનો મત 'નાશા'થી ભિન્ન તેમ જ જૂનો છે. એમાં નવ જ પ્રકારો ગણાવ્યા છે. 'નાશા'ના ધુત, વિધુત, આધૂત, અને અવધૂત 'અદ'ના ધુતનો પરિવાર છે.[૬] એવી જ રીતે, 'નાશા'ના આકંપિત અને કંપિત 'અદ'ના કંપિતનો પરિવાર છે. 'નાશા'નું અંચિત–નિહંચિત યુગ્મ હજી 'અદ'માં દેખાતું નથી. ઉદ્વાહિત 'નાશા'માં નથી તો 'અદ'માં છે; પણ 'નાશા'ની કોઈક પ્રતમાં આધૂતને બદલે એ મળે પણ છે. એટલે 'અદ'માં હજી જે વર્ગીકરણની શરૂઆત દેખાય છે તે 'નાશા'માં સારી પેઠે વિગતવાળું થયું છે. 'સંર'માં તે વર્ગીકરણના સંખ્યાંકોમાં પણ પદ્ધતિ દેખાય છે. 'નાશા'માં કંપિત–આકંપિત તેમ જ ધુત–વિધૂત–આધૂત–અવધૂત જુદાંજુદાં ગોઠવાએલાં છે, પણ 'સંર'માં તો એ બધાને યોગ્ય ક્રમમાં ગોઠવીને યોગ્ય સમૂહ પાડયા છે. આમ 'સંર'માં આ વર્ગીકરણવ્યાપાર નિર્ણીત થઈ ગએલો જણાય છે. ઉપરાંત તેમાં પાંચ બીજા પ્રકારો નોંધાયા છે તેમાંથી સમ તો 'અદ'માં દેખાય છે. બાકીનાનો વિકાસ ભરતમતથી સ્વતંત્ર રીતે થયો છે.

સંખ્યા તથા નામ વિશે આટલું જાણ્યા પછી હવે એ દરેક શિરોભેદની વ્યાખ્યા સમજવી જોઇએ, જેથી અહીં આપેલાં ચિત્રોની વિગત સમજાય. આ ચિત્રો સામાન્યરીતે 'સંર'ના જમાનાને અનુલક્ષે છે. તેથી એ ગ્રંથમાંથી જ નીચે બધી વ્યાખ્યાઓ આપી છે. દરેક પ્રકાર નીચે પહેલાં તેની વ્યાખ્યા અને

---

૪ ગાયકવાડ ઓરીએન્ટલ સીરીઝમાં પ્રસિદ્ધ થતા નાટ્યશાસ્ત્રના પ્રથમ ગ્રન્થમાં, ૧૦૮ કરણમાંથી ૯૨નાં ચિત્રો આપ્યાં છે તે મૂળ શિલ્પ ઉપરથી છે તે જાણીતું છે. તે ૧૨–૧૩ મા સૈકાનાં શિલ્પો છે.

૫ સંક્ષેપાક્ષરોની સમજુતી નીચે મુજબ છેઃ અદ=અભિનયદર્પણ, મનમોહન ઘોષ સંપાદિત; અપુ=અગ્નિપુરાણ, આનન્દાશ્રમ માળા; નાસદી=નાટ્યસર્વસ્વદીપિકા, ભાણ્ડારકર ઓરીએન્ટલ ઇન્સ્ટીટ્યૂટમાંની હાથપ્રત; નાશા=ભરતનાટ્યશાસ્ત્ર, વૉ. ૨, ગાયકવાડ ઓરીએન્ટલ સીરીઝ; સંર=સંગીતરત્નાકર, આનન્દાશ્રમમાળા. 'અદ', ૪૯-૬૫; 'નાશા', ૮, ૧૮-૩૮; 'અપુ', ૩૪૧, ૭-૮; 'સંર', ૭, ૫૧-૭૯.

૬ 'નાશા'માં ધુત, વિધુત, આધૂત અને અવધૂતનો જે વિનિયોગ લખ્યો છે તે બધો 'અદ'માં ધુતનો વિનિયોગ ગણ્યો છે. તેવી જ રીતે 'નાશા'નો કમ્પિત-અકમ્પિતનો વિનિયોગ 'અદ'માં કમ્પિતનો વિનિયોગ ગણ્યો છે.

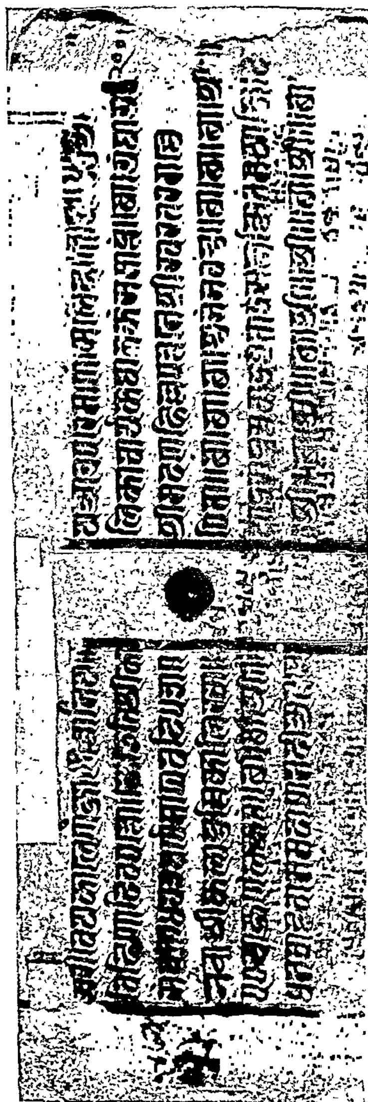


Fig. 26

चित्र २६

પછી એનો વિનિયોગ, એટલે આ પ્રકારને કેવા ભાવો વ્યક્ત કરવાને પ્રયોજવો તે, આપ્યું છે. સગવડ ખાતર ગુજરાતીમાં જ આપ્યું છે

Plate XXXII

ચિત્ર ૬૮: સહજા : સ્વાભાવિક સ્થિતિમાં હોય તે ભ્રૂને સહજા કહેવાય. તેને અકુટિલ (અકૃત્રિમ) ભાવો બતાવવામાં પ્રયોજવી.

ચિત્ર ૬૯: પ્રતનું પાનું ૧૦. પતિતા:[૭] બંને અથવા એક પછી એક ભમ્મર જ્યારે નીચે ઢાળવામાં આવે ત્યારે તેને પતિતા કહેવાય.

(વિસ્મય, હર્ષ, રોષ) અસૂયા, જુગુપ્સા, હાસ અને ઘ્રાણ (સૂંઘવાની ક્રિયા) બતાવવા આ પ્રયોજવી.

ચિત્ર ૭૦: ઉત્ક્ષિપ્તા: એક પછી એક અથવા બંને સાથે અર્થ મુજબ ઊંચે લઇ જવી તે ઉત્ક્ષિપ્તા.

સ્રીનો કોપ, વિતર્ક, દર્શન, શ્રવણ, (વિસ્મય, હર્ષ, રોષ) વગેરે બતાવવાને આ પ્રયોજવી.

ચિત્ર ૭૧: પ્રતનું પાનું ૧૧. રેચિતા: એક જ ભમ્મરને લલિત રીતે ઊંચે લઈ જવાય ત્યારે તેને રેચિત કહેવાય. આને નૃત્યમાં પ્રયોજવી.

નોંધ: ઉત્ક્ષિપ્તા અને રેચિતા વચ્ચે ફરક માત્ર એટલો જ કે પહેલા પ્રકારમાં બંને ઊંચે ચડાવવી, જ્યારે બીજામાં એક જ. ખરી રીતે એક જ ભમરને ઊંચે ચડાવવામાં કોઇ ભાવને વ્યક્ત કરવાનું મુશ્કેલ પડે, તેથી એનો પ્રયોગ નૃત્યના અંગ તરીકે ગૌણ રીતે કરવાનું કહ્યું છે. ઉત્ક્ષિપ્તામાં કાં તો બંનેને સાથે, અથવા બંનેને એક પછી એક ઊંચે ચડાવવી એમ છે.

---

૭ અહીં મૂળમાં પાઠનો ગોટાળો લાગે છે. 'નાશા'માં ઉત્ક્ષિપ્તા અને પતિતા માટે આમ છે.

भ्रुवोरुन्नतिरुत्क्षेपः सममेकैकशोऽपि वा ।
अनेनैव क्रमेणैव पातनं स्यादधोमुखम् ॥ १२० ॥
कोपे वितर्के हेलायां लीलादौ सहजे तथा ।
दर्शने श्रवणे चैव भ्रुवमेकां समुत्क्षिपेत् ॥ १२४ ॥
उत्क्षेपो विस्मये हर्षे रोषे चैव द्वयोरपि ।
असूयिते जुगुप्सायां हासे घ्राणे च पातनम् ॥ १२५ ॥

જ્યારે 'સંર'માં આમ છે:

पतिता स्यादधो याता सद्वितीयाऽथवा क्रमात्
उत्क्षेपे विस्मये हर्षे रोषेऽसूयाजुगुप्सयोः
हासे घ्राणे च पतिते विधीयेतामुभे भ्रुवौ ॥ ४३६ ॥
उत्क्षिप्ता संमतान्वर्था क्रमेण सह चान्यथा (?था)
स्त्रीणां कोपे वितर्के च दर्शने श्रवणे निजे
भ्रूर्लीलाहेलयोरेषा कार्योत्क्षिप्ता विचक्षणैः ॥ ४३७ ॥

આ બંનેમાં વ્યાખ્યા તો એક જ છે, પણ વિનિયોગમાં, 'નાશા'માં વિસ્મય, હર્ષ ને રોષ માટે ઉત્ક્ષિપ્તાનો પ્રયોગ કહ્યો છે, ત્યારે 'સંર'માં એ ત્રણે ભાવો માટે પતિતાનું પ્રયોજન કહ્યું છે. મને એમ લાગે છે કે 'નાશા'નો પાઠ સાચો છે અને 'સંર'માં 'નાશા' ઉપરથી આ ભાગ ગોઠવવામાં ગોટાળો ઉત્પન્ન થઇ ગયો છે. ખરી રીતે 'સંર'માં ૪૩૬ની બીજી લીટીનો 'ઉત્ક્ષેપે' શબ્દ બંધબેસતો નથી જ, જ્યારે 'નાશા'માં 'ઉત્ક્ષેપો' શબ્દ બંધબેસતો છે. વળી વિસ્મય, હર્ષ અને રોષમાં ભમર નીચી નમે જ નહિ, ઉંચી જ જાય એ સ્વાભાવિક સ્થિતિ ધ્યાનમાં લેતાં પણ 'નાશા'નો પાઠ જ અહીં સ્વીકાર્ય જણાય છે. 'ઉત્ક્ષેપો'નો 'ઉત્ક્ષેપે' થતાં જ આ ગોટાળો ઉદ્ભવ્યો લાગે છે. એટલે આ ત્રણે ભાવોને મેં કૌંસમાં મૂક્યા છે.

Plate XXXIII

ચિત્ર ૭૨ : નિકુંચિત: એક અથવા બંનેનો મૃદુ ભંગ તે નિકુંચિત.

મોટ્ટાયિત, કુટ્ટમિત, વિલાસ અને કિલકિંચિતમાં આ પ્રયોજવી.

ચિત્ર ૭૩ : ભ્રુકુટિ: પ્રતનું પાનું ૧૨. મૂલથી માંડીને આખી યે બંને ભમ્મરો જ્યારે ઊંચે ચઢાવાય ત્યારે તેને ભ્રુકુટિ કહેવાય. આનું પ્રયોજન ક્રોધ બતાવવામાં કરવું.

ચિત્ર ૭૪ : ચતુરા: બંને ભમ્મરના જરાક સ્પંદનથી જ્યારે તે લાંબી થાય ત્યારે ચતુરા કહેવાય.

રૂચિર સ્પર્શ અને લલિત શૃંગાર દર્શાવવામાં આને પ્રયોજવી.

આ સાતે પ્રકારોનાં ચિત્રોમાંથી ચતુરા તથા ભ્રુકુટિનાં ચિત્રો સુભગ છે. ચતુરાના ચિત્રમાં લલિત શૃંગારનો ભાવ તથા સીધી લાંબી ભમ્મર ચોકખી દેખાય છે. ભ્રુકુટિના ચિત્રમાં મૂલથી ઊંચે ચઢાવેલી ભમ્મર તથા ખૂબ ક્રોધ સ્પષ્ટ દેખવામાં આવે છે. પતિતાના ચિત્રમાં આખું મોં જરાક નીચું નમ્યું છે તેથી ભાવ સૂચવાય છે. સહજાના ચિત્રમાં પણ સારો સ્વાભાવિક ભાવ દેખાય છે. ખાસ કરીને, નર્તકીના હાથમાં જે ફૂલ જેવું દેખાય છે તેથી સૂંઘવાનો ભાવ સ્વાભાવિક દેખાય છે. અહીં એટલું નોંધવું જોઇએ કે 'સં.ર'માં ઘ્રાણનો ભાવ બતાવવાને પતિતાના પ્રયોજનનું લખ્યું છે. શિરોભેદના નિહંચિત પ્રકાર અને ભ્રૂભેદના નિકુંચિત પ્રકાર વચ્ચે ભાવપ્રદર્શનની બાબતમાં ખાસ ફરક ગ્રંથોમાં નથી દેખાતો. છતાં બંનેનાં ચિત્રોમાં વિશિષ્ટ ભેદ છે. પહેલા પ્રકારના ચિત્રમાં ખભાનાં શિખરોમાં ગ્રીવા દટાઈ ગઇ છે એમ બતાવવાને જુદા-જુદા ભાવોમાંથી સ્તંભનું નિરૂપણ ખાસ કર્યું છે. ભ્રૂપ્રકારના ચિત્રમાં વિલાસ ચોકખો દેખાઈ આવે છે. એટલું પણ નોંધવું જોઈએ કે 'અપુ' મુજબ શિરોભેદ નિહંચિતને નિકુંચિત પણ કહેતા.

ચિત્ર ૭૫ : પ્રતનું પાનું ૧૩. કર્પૂરમંજરી રાજકન્યા: આટલા વર્ણન પછી આ ચિત્રાવલિમાનાં ૭ ચિત્રો સમજી શકાશે. હવે એક ચિત્ર જેનું નામ 'કર્પૂરમંજરી રાજકન્યા' લખ્યું છે તે બાકી રહે છે. ખરી રીતે એ કોઇ શિરોભેદ કે ભ્રૂપ્રકાર નથી. ચિત્રકારે અહીં તેને શા માટે મૂકયું છે તે પણ સ્પષ્ટ સમજાતું નથી. રાજશેખરના કર્પૂરમંજરી સટ્ટકની નાયિકા કર્પૂરમંજરી રાજકુંવરી હતી; અને એ સટ્ટકમાં જે ત્રણચાર વાર કર્પૂરમંજરી રંગ ઉપર આવે છે ત્યારે તેની સ્થિતિ વિશિષ્ટ કહી છે. એમાં પણ એની દૃષ્ટિનું વર્ણન ઘણી વાર આવે છે.

અહીં એક સૂચક બાબતની નોંધ લેવી જોઇએ. આ ચિત્રાવલિમાં શિરોભેદોનાં ચિત્રોની નર્તકીના તથા ભ્રૂપ્રકારોની નર્તકીના નેપથ્યવિધાનમાં ચિત્રકારે એક ભેદ રાખ્યો છે. ભ્રૂપ્રકારોની નર્તકીએ ઈજાર પરિધાન કરેલી છે, જ્યારે શિરોભેદનાં ચિત્રોમાં ચણીઆ જેવું દેખાય છે. અને અહીં કર્પૂરમંજરીના ચિત્રમાં એને ચિત્રકારે ઇજાર પહેરાવી છે, તેથી કદાચ એમ હોય કે ચિત્રકારના મનમાં કર્પૂરમંજરીની કોઇ વિશિષ્ટ દૃષ્ટિનું નિરૂપણ કરવાનું હોય. કર્પૂરમંજરીના બધા પ્રવેશોમાંથી જે પ્રવેશમાં એ તિલકનો દોહદ પૂરવાને એના તરફ તિર્યગવલોકન કરે છે.[૮] તે પ્રસંગ આ ચિત્રને વધારેમાં વધારે બંધબેસતો છે એમ હું ધારૂં છું. સુંદર આભૂષણે શણગારેલી નાયિકા જેમ નાયકના દોહદ પૂરવાને તેના તરફ સ્નિગ્ધ દૃષ્ટિ, લલિત ચેષ્ટા સાથે, કરે તેમ અહીં કર્પૂરમંજરી તિલક તરફ જુએ છે. એ વખતનું કર્પૂરમંજરીનું ચિત્ર ચિત્રકારે અહીં સશરીર બનાવ્યું લાગે છે. મૂળમાં એ વખતની એની દૃષ્ટિનું વર્ણન આમ છે.[૯]

> तिकरवाणं तरलाणं कज्जलकलासंवग्गिदाणं चि से
> पासे पञ्चसरं सिलीमुहधरं णिच्चं कुणन्ताणं अ।
> णेत्ताणं . . .

---

૮ જુઓ પૃ. ૩૦, ૪૨, ૫૯, ૬૭ (નિર્ણયસાગર આવૃત્તિ)
૯ પૃ. ૬૭.

(તીક્ષ્ણ, તરલ, કજ્જલ કલાથી યુક્ત, હાથમાં બાણવાળા કામને ધારતાં નયનો ....) આથી, તેમજ એ પ્રવેશે છે ત્યારની નાટ્યસૂચિ ઉપરથી જણાશે કે નાટકકારે આ સ્થળે નાયિકાને વિશિષ્ટ આભૂષણે શણગારાએલી કલ્પી છે. અહીં પણ એનાં વિશિષ્ટ આભૂષણો જ છે. તેથી એટલી સૂચના કરૂં છું કે આ ચિત્ર કર્પૂરમંજરીના આ પ્રસંગને અનુલક્ષતું હોય તો બને ખરું.

Plate XXXIV

ચિત્ર ૭૬: ધુત. વિજન પ્રદેશમાં બેઠેલા પડખે જોવાનું કરે તેમ, વારાફરતી ધીમેધીમે ત્રાંસુ થાય તેને ધુતશીર્ષ કહેવાય.

તેનો પ્રયોગ વિસ્મય, વિષાદ, અનીપ્સિત, પ્રતિષેધ વગેરે ભાવ દર્શાવવામાં કરવો.

નોંધ: 'અદ'માં 'નથી' એમ કહેવામાં તેનો પ્રયોગ કરવો એમ કહ્યું છે તે આ પ્રકારના લક્ષણનો બહુ સરસ ખ્યાલ આપે છે.

અહીંના ચિત્રમાં નર્તકીના મોં ઉપર વિષાદાદિ ભાવ સ્પષ્ટ દેખાય છે.

ચિત્ર ૭૭: પ્રતનું પાનું ૨. વિધુત. ધુતનો પ્રયોગ જ્યારે ઝપાટાથી થાય ત્યારે વિધુત.

ટાઢ વાતી હોય, તાવ આવ્યો હોય, બીનો હોય, તરતનો દારૂ પીધેલો હોય વગેરે બતાવવા તેનું પ્રયોજન કરવું.

આનું ચિત્ર પણ ઠીકઠીક ભાવ પ્રદર્શિત કરે છે. ચિત્ર ઉપરથી જ ધુત–વિધુતનું જોડકું છે એમ દેખાઇ રહે છે.

ચિત્ર ૭૮: આધૂત. એક જ વખત ઊંચે લઈને પડખે નમાવેલું શીર્ષ આધૂત કહેવાય.

ગર્વથી પોતાનાં આભૂષણ જોવામાં, પડખે ઊભીને ઊંચે જોવામાં, 'હું શક્તિશાળી છું' એમ અભિમાન બતાવવામાં તેનો પ્રયોગ કરવો.

આનું ચિત્ર પણ સારી રીતે ભાવ પ્રદર્શિત કરે છે. આની સફળતા ઉત્ક્ષિપ્તના ચિત્રની સાથે આને સરખાવવાથી જણાશે. ઉત્ક્ષિપ્તમાં માથું ઊંચું જ કરવાનું છે, જ્યારે આમાં ઊંચે લઈને પડખે નમાવવાનું છે અને આ દર્શાવવામાં ચિત્રકાર સફળ છે.

ચિત્ર ૭૯: અવધૂત. પ્રતનું પાનું ૪. એક વખત જે નીચે લઈ અવાય તે અવધૂત કહેવાય.

ઊભીને અધોપ્રદેશ બતાવવામાં, સંજ્ઞામાં, વાહનમાં અને આલાપમાં એનો પ્રયોગ કરવો.

આનું ચિત્ર પણ સારૂં ભાવનિરૂપણ કરે છે.

ચિત્ર ૪૪: કમ્પિત. ની ડાબી બાજુના હાંસિયાનું રૂપ. ઊંચે નીચે ખૂબ (ઝપાટાબંધ) હલાવવું તે કમ્પિત કહેવાય.

જ્ઞાન, અભ્યુપગમ, રોષ, વિતર્ક, ધિક્કાર, ત્વરાથી પૂછાએલ પ્રશ્ન વગેરે નિરૂપવામાં એનો પ્રયોગ થાય.

આના ચિત્રમાં જ્ઞાનનો ભાવ પ્રથમ દેખાય છે.

ચિત્ર ૪૪: ની જમણી બાજુના હાંસિયાનું રૂપ. આકમ્પિત. પ્રતનું પાનું ૩. કમ્પિતની પેઠે જ જો બે વખત ધીમેથી કરવામાં આવે તો તેને આકમ્પિત કહેવાય.

પૌરસ્ત્ય, પ્રશ્ન, સંજ્ઞા, ઉપદેશ, આવાહન, સ્વચિત્તની વાતનું કથન વગેરે માટે આ પ્રયોજવું.

આના ચિત્રમાં ખાસ વિશેષ નથી.

Plate XXXV

ચિત્ર ૮૦ : ઉદ્વાહિત. એક વખત માથું ઊંચે લઇ જવું તે ઉદ્વાહિત.

'આ કામ કરવાને હું શક્ત છું' એમ અભિમાન બતાવવામાં તે પ્રયોજવું.

આના ચિત્રને આધૂતના ચિત્ર સાથે સરખાવતાં સમજાશે કે બંનેમાં એક જ ભાવ લાવવાનો પ્રયત્ન છે; છતાં ઉદ્વાહિતમાં ઉચ્છૃંખલ અભિમાનનો ભાવ વધુ છે, જ્યારે આધૂતમાં માથું ધુણાવવાનો ભાવ ઉપલા અભિમાનને ગૌણ બનાવે છે.

ચિત્ર ૮૧ : પરિવાહિત. પ્રતનું પાનું ૫. ગોળાકારમાં માથું ફેરવવું તે પરિવાહિત.

લજ્જાનો ઉદ્ભવ, માન, વલ્લભાનુકૃતિ, વિસ્મય; સ્મિત, હર્ષ, અમર્ષ, અનુમોદન, વિચાર વગેરે માટે આ પ્રયોજવું.

આની વ્યાખ્યામાં 'નાશા'માં તથા 'અદ'માં જુદું છે. 'નાશા'માં 'વારાફરતી પડખે ફેરવવું તે 'પરિવાહિત' એમ છે, તો 'અદ'માં 'ચામરની પેઠે પડખે ફેરવવું તે 'પરિવાહિત' એમ છે. 'નાશા'ની કોઈક પ્રતમાં ઉપર મુજબ ('સં'ર' મુજબ) પાઠ મળે છે. ખરી રીતે 'સં'ર'ની વ્યાખ્યા બરાબર દેખાતી નથી. એની વ્યાખ્યા લોલિતની વ્યાખ્યાથી ખાસ જુદી પડતી નથી. પણ 'નાશા' અને 'અદ'ની ઉપર મુજબની વ્યાખ્યા પરિવાહિતને લોલિતથી જુદું પાડે છે. વળી, વિસ્મયાદિ ભાવો બતાવવામાં 'ચામરની પેઠે પડખે ફેરવવું' એ વ્યાખ્યા ઘણી અનુકુળ થાય છે અને ગોળાકારમાં ફેરવવાની ચેષ્ટા તો ઉપરના એકે ભાવને વ્યક્ત કરતી નથી. તેથી 'અદ' અને 'નાશા'ની વ્યાખ્યા અહીં સાચી છે એમ લાગે છે.

આનું ચિત્ર આ વિશે કંઈ પણ કહી શકે તેમ નથી. ચિત્રની નર્તકીના મોં ઉપર લજ્જાનો આવિર્ભાવ કે માન હોય તો ભલે, પણ એ ભાવો જરા યે સ્પષ્ટ નથી.

ચિત્ર ૫૩ : ની ડાબી બાજુના હાંસિયાનું રૂપ. અંચિત. પડખે, ખભા ઉપર જરાક નમાવવું તે અંચિત.

રોગ, ચિન્તા, મોહ, મૂર્છા વગેરેમાં તથા (હથેળી ઉપર) હડપચી ટેકાવવી પડે ત્યારે એ પ્રયોજવું.

આની વ્યાખ્યામાં 'જરાક' શબ્દ આ પ્રકારને સ્કંધાનતથી જુદો પાડે છે. આ પ્રકાર ભરતાદિમાં સ્વીકારાયો હતો એટલે સ્કંધાનત ન સ્વીકારાયો હતો એમ લાગે છે.

ચિત્ર ઠીકઠીક ભાવ બતાવે છે.

ચિત્ર ૫૩ : ની જમણી બાજુના હાંસિયાનું રૂપ. નિહંચિત. પ્રતનું પાનું ૬. ખભાને ખૂબ ઊંચા લઇ ડોકને એમાં સમાવી દેવી તે નિહંચિત.

વિલાસ, લલિત, ગર્વ, વિબ્વોક, કિલકિંચિત, મોટ્ટાયિત, કુટ્ટમિત, માન, સ્તમ્ભ વગેરે દર્શાવવા તે પ્રયોજવું.

આશ્લિષ્ટ અંગવાળીની ગમનાદિ ચેષ્ટા તે વિલાસ; કાન્તાનાં સુકુમાર અંગોપાંગો તે લલિત; ઇષ્ટ-લાભથી થએલા ગર્વથી અનાદર કરવામાં આવે તે વિબ્વોક; હર્ષથી રૂદન કે હાસ થાય તે કિલકિંચિત; પ્રિયની કથા કે દષ્ટિમાં તન્મયતા તે મોટ્ટાયિત; કેશાદિગ્રહણથી ઉપજેલ હર્ષથી દુઃખી જેવું થવું તે કુટ્ટમિત; પ્રણયમાં ઉપજતો રોષ તે માન; પ્રિયસંગમાં નવોઢાની જે નિષ્ક્રિયતા હોય તે સ્તમ્ભ.

આનું ચિત્ર સારૂં છે. સ્કન્ધશિખરોમાં ગ્રીવા ડૂબી ગઈ છે એમ ચિત્રકારે ઠીક બતાવ્યું છે.

ચિત્ર ૬૨ : ની ડાબી બાજુના હાંસિયાનું રૂપ. પરાવૃત્ત. પાછું મોઢું ફેરવી જવું તે પરાવૃત્ત.

કોપલજ્જાદિથી મોઢું ફેરવી જવું હોય ત્યારે, અથવા પાછળ કંઈ જોવું હોય ત્યારે આ પ્રયોજવું.
આનું ચિત્ર પણ સારૂં છે.

ચિત્ર ૬૨ : ની જમણી બાજુના હાંસિયાનું રૂપ. ઉત્ક્ષિપ્ત. પ્રતનું પાનું ૭. ઊંચે મોઢે જોવું તે ઉત્ક્ષિપ્ત. આકાશમાં ચન્દ્રાદિ ઊંચે રહેલી વસ્તુને જોવામાં આ પ્રયોજવું.

આના ચિત્રમાં પણ ચિત્રકારે ઠીક કુશળતા બતાવી છે.

ચિત્ર ૮૨ : અધોમુખ. નીચે જોઈ જવું તે અધોમુખ.

લજ્જા, દુઃખ અને પ્રણામ દર્શાવવા આ પ્રયોજવું. આનું ચિત્ર પણ ઠીક છે.

ચિત્ર ૮૩ : લોલિત. પ્રતનું પાનું ૮. બધી દિશામાં શિથિલ લોચનથી જોવું તે લોલિત.

નિદ્રા, રોગ, આવેશ, મદ, મૂર્છા વગેરે બતાવવાને તે પ્રયોજવું.

'અદ'માં 'મંડલાકારે ફેરવવું તે લોલિત' એમ છે. 'નાશા'માં 'બધી બાજુએ ફેરવવું તે લોલિત' એમ છે. આ બાબતમાં પરિવાહિતની નોંધ જુઓ. પરિવાહિતના પરિ ઉપર ભાર મૂકવાથી 'સંર'માં આ ગોટાળો ઊભો થયો દેખાય છે. આના ચિત્રમાં ખાસ વિશેષ નથી.

ચિત્ર ૬૭ : ની ડાબી બાજુના હાંસિયાનું રૂપ. તિર્યઙ્નતોન્નત. ત્રાંસી રીતે ઊંચેનીચે જોવું તે તિર્યઙ્નતોન્નત.

કાન્તાના બિબ્બોકાદિમાં આ પ્રયોજવું.

ચિત્રમાં 'તિર્યગોન્નત' એમ નામ લખ્યું છે તે બરાબર નથી. ચિત્ર ઠીક છે.

ચિત્ર ૬૭ : ની જમણી બાજુના હાંસિયાનું રૂપ. સ્કંધાનત. પ્રતનું પાનું ૯. ખભા ઉપર માથાને ઢાળી દેવું તે સ્કન્ધાનત. નિદ્રા, મદ, મૂર્છા અને ચિન્તા દર્શાવવા તે પ્રયોજવું.

આનું ચિત્ર ઠીક છે. નામમાં ભૂલ છે તે કોષ્ટક ઉપરથી સમજાશે.

ભ્રૂપ્રકારો=દષ્ટિ[10]

આ ચિત્રાવલિમાં સાત ચિત્રો ઉપર અમુક અમુક દષ્ટિનાં નામો લખ્યાં છે, પણ ખરી રીતે એ દષ્ટિભેદો નથી. 'નાશા' વગેરે ગ્રન્થોમાં દષ્ટિના ત્રણ મૂલગત ભેદો અને તેના પ્રભેદો વર્ણવ્યા છે, પણ એમાં એકે અહીં આપેલા ભેદ પૈકી નથી. પણ 'નાશા' વગેરેમાં ભ્રૂપ્રકારોનાં વર્ણન છે તે જ આ પ્રકારો છે એમ તેનાં નામ, વ્યાખ્યા અને વિનિયોગ ઉપરથી સિદ્ધ થાય છે. દુર્ભાગ્યે 'અદ'માં ભ્રૂપ્રકારોનું વર્ણન નથી; એટલે 'નાશા' તથા 'સંર'માં જ એનું વર્ણન મળે છે. આ બે વચ્ચે દરેક ભ્રૂપ્રકાર અને તેની વ્યાખ્યા–વિનિયોગમાં ખાસ ભેદ નથી; તે સાથેના કોષ્ટક સં. ૨ ઉપરથી સમજાશે.

આ ચિત્રાવલિમાં જે ચિત્રો આ ભ્રૂપ્રકારોનાં આપ્યાં છે તે બહુ અસરકારક નથી. ખરી રીતે દરેક ચિત્રમાં ભમ્મરનું વિશિષ્ટ પ્રકારનું હલનચલન બતાવવું જોઇએ, પણ આ ચિત્રોમાં એવું ખાસ વિશિષ્ટ લક્ષણ નથી. અહીં નીચે દરેક પ્રકારનાં વ્યાખ્યા–વિનિયોગ નોંધ્યાં છે. સંખ્યાંક ક્રમ તથા નામકરણમાં આ ચિત્રાવલિ 'સંર'ને અનુસરે છે તેથી અહીં વ્યાખ્યાઓ પણ 'સંર'માંથી આપી છે.

કોષ્ટક સં. ૧

શિરોભેદનાં નામ તથા સંખ્યાંકક્રમ

સં.	નામ	'નાશા'	'અપુ'	'અદ'	'સંર'	ચિત્રાવલિ	વધુ વિગત
૧	આકમ્પિત	૧	૧	.	૬	૬	ચિત્રાવલિમાં મૂળ સં. ૧૬ વાળા ચિત્રનું નામ આકમ્પિત જોઇએ.
૨	કમ્પિત	૨	૨	૬	૫	૫	કમ્પિત નામ વાળા ચિત્ર ઉપર સં. ૩ છે તે બરાબર નથી; સં. ૫ જોઇએ.

૧૦ 'નાશા,' ૮,૧૧૯, 'સંર' ૭, ૪૩૫–૪૪૧.

ચિત્રના નીચેના ભાગમાં બે સાધુઓ બેઠેલા છે તથા એક પુરૂષ ઊભેલો છે જે સામે ઊભેલા સફેદ બળદને બે હાથથી કાંઇ ખવડાવતો હોય તેમ દેખાય છે. આ નીચેના પ્રસંગનો કથા જોડે શું સંબંધ છે, તેની કાંઈ સમજણ પડતી નથી.

ચિત્ર ૮૮ : આર્યકાલક તથા બ્રાહ્મણરૂપે અને મૂળરૂપે શક્રેંદ્ર. ચિત્ર ૮૪ વાળી પ્રતના પાના ૨૯ ઉપરથી.

ચિત્રની ડાબી બાજુએ સુવર્ણ સિંહાસન ઉપર બેઠેલા કાલિકાચાર્ય પોતાના ઉંચા કરેલા જમણા હાથમાં મુહપત્તિ રાખીને તથા ડાબો હાથ વરદ મુદ્રાએ રાખીને, બ્રાહ્મણ સ્વરૂપે અને મૂળરૂપે સામે ઊભેલા શક્રેંદ્રની સાથે વાતચીત કરે છે. આ ચિત્રમાં એકી સાથે શક્રેંદ્રના બંને રૂપોની રજૂઆત ચિત્રકારે કરી છે. શક્રેંદ્રના પાછળના મૂળ રૂપવાળા ચાર હાથો પૈકી પાછળના ઉંચા કરેલા બંને હાથમાં ત્રિશૂલ છે. કાલિકાચાર્યના ઉપરના ભાગમાં લટકતા તોરણ સહિત ચંદરવો છે. ચંદરવાના ઉપરના ભાગમાં ઉપાશ્રય ઉપરની અગાસી સફેદ રંગથી બતાવી છે. અગાસીના ઉપરની બંને બાજુએ એકેક હંસ પક્ષીની રજૂઆત કરેલી છે.

ચિત્ર ૮૪ થી ૮૮ ના પાંચે ચિત્રોના મૂળ કદ કરતાં લગભગ અડધા માપનાં ચિત્રો અત્રે રજૂ કરેલાં છે. પાંચે ચિત્રોમાં ચિત્રકારે સોનેરી તથા રૂપેરી શાહીનો બિલકુલ ઉપયોગ કર્યો નથી.

—સારાભાઇ નવાબ



Fig 28

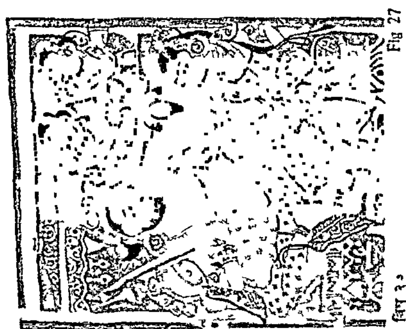


Fig 27

आगमान्तर्गतश्रीकालिकाचार्य-कथायाः संदर्भविभागः॥

[१]

श्रीजिनदासमहत्तरविरचित-निशीथचूर्ण्यन्तर्गतः

कालिकाचार्यकथासंदर्भः।

[रचनासंवत् ७३३ समीपवर्ती]

विज्जा-ओरस्सवली, तेयसलद्धी सहायलद्धी वा।
उप्पाएतुं सासति, अतिपंतं कालगज्जो वा ॥२५३॥

जो विज्जाबलेन जुत्तो जहा—अज्जखउडो, उररसजेण वा बाहुबलेन जुत्तो जहा—बाहुबली, तेयसलद्धीए वा सलद्धी जहा—बंभदत्तो पुव्वभवे संभूतो, सहायलद्धीए वा जहा—हरिएसबलो, एरिसो अधिकरणं उप्पाएउं अतिपंतं सासेति जहा—कालगज्जेण गद्दभिल्लो सासिओ ॥२५३॥

को गद्दभिल्लो ? को वा कालगज्जो ? कम्मि वा कज्जे सासितो ? भण्णति—

उज्जेणी णाम णगरी। तत्थ य गद्दभिल्लो णाम राया। तत्थ कालगज्जा णाम आयरिया जोतिसणिमित्तबलिया। ताण भगिणी रूववती पढमे वए वट्टमाणी गद्दभिल्लेण गहिता। अंतपुरे छूढा। अज्जकालगा विण्णवेंति संघेण य विण्णत्तो ण मुंचति। ताहे रुट्ठो अज्जकालगो पइण्णं करेति—जइ गद्दभिल्लं रायाणं रज्जाओ ण उम्मूलेमि तो पवयणसंजमोवघायगाणं तमुवेक्खाण य गतिं गच्छामि। ताहे कालगज्जो कयगेण उम्मत्तलीभूतो तिग-चउक्क-चच्चर-महाजणट्ठाणेसु इमं पलवंतो हिंडति—जइ गद्दभिल्लो राया तो किमतः परं ? जइ वा अंतेपुरं रम्मं तो किमतः परं ? विसओ जइ वा रम्मो तो किमतः परं ? सुणिवेट्ठा पुरी जइ तो किमतः परं ? जइ वा जणो सुवेसो तो किमतः परं? जइ वा हिंडामि भिक्खं तो किमतः परम् ? जइ सुण्णे देउले वसामि तो किमतः परम् ?। एवं भावेउं सो कालगज्जो पारसकुलं गतो।

तत्थ एगो साहि त्ति राया भण्णति। तं समल्लीणो णिमित्तादिएहिं आउट्टेति। अण्णया तस्स साहाणुसाहिणा परमरायाणेण कम्हियि कारणे रुट्ठेण कट्टारिगा मुद्देउं पेसिया 'सीसं छिंदाहि' त्ति। तं आकोप्पमाणं आयातं सोयं(उं ?) विमणो संजातो। ताहे कालगज्जेण भणितो—मा अप्पाणं मारेहि। साहिणा भणियं—परमसामिणा रुट्ठेण एत्थ अच्छिउं न तरइ। कालगज्जेण भणियं—एहि हिंदुगदेसं वच्चामो। रण्णा पडिस्सुयं। तत्तुल्लाण य अण्णेसिं पि पंचाणउतीए साहिणो सअंकेण कट्टारियाओ मुद्देउं पेसियाओ। तेण पुव्विल्लेण दूया पेसिया—मा अप्पाणं मारेह, एह वच्चामो हिंदुगदेसं। ते छण्णउतिं पि सुरट्ठमागया। कालो य णवपाउसो वट्टइ, वरिसाकाले ण तीरति गंतुं। छण्णउइं मंडलाइं कयाणि विभत्तिऊणं। तं(जं) कालगज्जो समल्लीणो सो तत्थ रायाधिया (?) राया ठवितो। ताहे सगवंसो उप्पण्णो।

वत्ते य वरिसाकाले कालगज्जेण भणिओ गद्दभिल्लं रायाणं रोहेमो ताहे लाडारायाणो जे गद्दभिल्लेण अवमाणिता ते मेल्लेउं अण्णे य ततो उज्जेणी रोहिता। तस्स य गद्दभिल्लस्स एका विज्जा गद्दहिरूवधारिणी अत्थि। सा य एगम्मि अट्टालगे परवलाभिमुहा ठविया, ताहे परमे आधिकप्पे गद्दभिल्लो राया अट्ठमभत्तोववासी तं अवतारेति। ताहे सा गद्दभी महंतेण सद्देण णादति, तिरिओ मणुओ वा जो परवलीच्चो सद्दं सुणेति स सव्वो रुहिरं वमंतो भयविहलो णट्ठसण्णो धरणितलं णिवडइ। कालगज्जो य गद्दभिल्लं अट्ठमभत्तोववासिं णाउं सद्दवेहीण दक्खाणं अट्ठसतं जोहाण णिरूवेति–जाहे एस गद्दभी मुहं विडंसेति ताव य सद्दं ण करेति ताव जमगसमगं सराण मुहं पुरेज्जह। तेहिं पुरिसेहिं तहेव कयं। ताहे सा वाणमंतरी तस्स गद्दभिल्लस्स उवरिं हगिउं मुत्तेउं च लत्ताहिं य हंतुं गता। सो वि गद्दभिल्लो अवलो उम्मूलिओ। गहिया उज्जेणी।

भगिणी पुणरवि संजमे ठविया।

एवं अधिकरणमुप्पाएउं अतिपंतं सासेंति। एरिसे वा महारंभे कारणे विधीए सुद्धो, अजयणापच्चतियं पुण करेंति पच्छित्तं ॥२५३॥

(२)

सीसो पुच्छति–इदाणिं कहं चतुत्थीए अपव्वे पज्जोसविज्जति ?। आयरिओ भणति–कारणिया चउत्थी अज्जकालगायरिएण पवत्तिया। कहं ? भण्णते कारणं–कालगायरिओ विहरंतो उज्जेणिं गतो। तत्थ वासावासं ठितो। तत्थ य नगरीए बलमित्तो राया। तेसि भगिणी भाणुसिरी नाम। तस्स पुत्तो बलभाणू नाम। सो य पगतिभद्दविणीयताए साधू पज्जुवासति। आयरिएहिं से धम्मो कहितो। पडिबुद्धो। पव्वावितो। तेहिं य बलमित्त–भाणुमित्तेहिं रुट्ठेहिं कालगज्जो अपज्जोसविते निव्विसओ कओ। केयि आयरिया भणंति, जहा–बलमित्त-भाणुमित्ता कालगायरियाणं भागिणेज्जा भवंति। मातुलो त्ति काउं महंतं आदरं करेंति अब्भुट्ठाणादियं। तं च पुरोहियस्स अप्पतियं भणति य एस सुद्दपासंडो वेयादिबाहिरो रन्नो अग्गतो पुणो पुणो उल्लवंतो आयरिएण निप्पट्ठपसिणवागरणो कतो। ताहे सो पुरोहितो आयरियस्स पदुट्ठो रायाणं अणुलोमेहिं विपरिणामेति। एते रिसओ महाणुभागा जेण पहेण गच्छंति तेण पहेण यदि रन्नो जणो गच्छति पदाणि वा अक्कमति तो असेयं भवति। तम्हा विसज्जेहि, ताहे विसज्जिता। अण्णे भणंति रन्ना उवातेएण विसज्जिता, सव्वम्मि नगरे किल रण्णा अणेसणा कारविता, ताहे ते निग्गता।

एवमादियाण कारणाणं अण्णतरं अण्णतमेण निग्गता विहरंता पतिट्ठाणं नगरंतेण पट्ठिता। पतिट्ठाणसमणसंघस्स य अज्जकालगेहिं संदिट्ठं जाव हं आगच्छामि ताव तुब्भेहिं नो पज्जोसवेयव्वं। तत्थ य सालवाहणो राया। सो य सावगो। सो य कालगज्जं एंतं सोउं निग्गतो अभिमुहो, समणसंघो य। महता विभूतीए पविट्ठो कालगज्जो। पविट्ठेहिं य भणियं भद्दवयसुद्धपंचमीए पज्जोसविज्जति। समणसंघेण य पडिवन्नं। ताहे रन्ना भणितं–तद्दिवसं मम लोगाणुयत्ती [ए] इंदो अणुजा(गं ?)तव्वो होहिति, साधुचेतिते न पज्जोवासेस्सं, तो छट्ठीए पज्जोसवणा कज्जउ। आयरिएहिं भणितं–न वट्टति अतिक्कामेतुं। ताहे रन्ना भणितं–तो अणागतं चउत्थीए पज्जोसविज्जउ। आयरिएण भणियं–एवं भवउ, ताहे चउत्थीए पज्जोसवियं। एवं जुगप्पहाणेहिं चउत्थी कारणे पवत्तिया। स च्चेवाणुमया सव्वसाहूणं।

रन्ना य अंतेपुरिया भणिया–तुब्भे अवमंसाए उववासं काउ पडिवदाए खज्जभोज्जविहीहिं साहू उत्तरपारणए पडिलाभेत्ता पारेह· पज्जोसवणाए अट्ठमं ति काउं पडिवदाए उत्तरपारणयं भवति, तं च सव्वलोएण य कयं। ततो पभिति हि मरहट्ठविसए समणपूयउ त्ति छणो पवत्तो ॥

—निशीथचूर्ण्यां दशमउद्देशतः।

[२]

श्रीभद्रबाहुस्वामिविरचित-बृहत्कल्पसूत्र-तन्निर्युक्तिगतः श्रीसंघदासगणिविरचित-तद्भाष्यान्तर्गतश्च कालिकाचार्यकथासंदर्भः ।

[ ]

सागरियमप्पाहण, सुवन्न सुयसिस्स खंतलक्खेण ।
कहणा सिस्सागमणं, धूलीपुंजोवमाणं च ॥ २३९ ॥

उज्जेणीए नयरीए अज्जकालगा नामं आयरिया सुत्तत्थोववेया बहुपरिवारा विहरंति । तेसिं अज्जकालगाणं सीसस्स सीसो सुत्तत्थोववेओ सागरो नामं सुवन्नभूमीए विहरइ । ताहे अज्जकालया चिंतेंति-एए मम सीसा अणुयोगं न सुणंति तओ किमेएसि मज्झे चिट्ठामि ?, तत्थ जामि जत्थ अणुयोगं पवत्तेमि, अवि य एए वि सिस्सा पच्छा लज्जिया सोच्छिहिंति । एवं चिंतिऊण सेज्जायरमापुच्छंति-कहं अन्नत्थ जामि ? तओ मे सिस्सा सुणेहिंति, तुमं पुण मा तेसिं कहेज्जा, जइ पुण गाढतरं निब्बंधं करिज्जा तो खरंटेउं साहेज्जा, जहा-सुवन्नभूमीए सागराणं सगासं गया । एवं अप्पाहित्ता रत्तिं चेव पसुत्ताणं गया सुवण्णभूमिं । तत्थ गंतुं खंतलक्खेण पविट्ठा सागराणं गच्छं । तओ सागरायरिया 'खंत' त्ति काउं तं नाढाइया अब्भुट्ठाणाइणि । तओ अत्थपोरिसीवेलाए सागरायरिएणं भणिया-खंता ! तुब्भं एयं गमइ ? । आयरिया भणंति-आमं । 'तो खाइं सुणेह' त्ति पकहिया । गव्वायंता य कहिंति । इयरे वि सीसा पभाए संते संभंते आयरियं अपासंता सव्वत्थ मग्गिउं सिज्जायरं पुच्छंति । न कहेइ, भणइ य-तुब्भं अप्पणो आयरिओ न कहेइ, मम कहं कहेइ ? ततो आउरीभूएहिं गाढनिब्बंधे कए कहियं, जहा-तुब्भच्चएण निव्वेएण सुवन्नभूमीए सागराणं सगासं गया । एवं कहित्ता ते खरंटिया । तओ ते तह चेव उच्चलिया सुवन्नभूमिं गंतु । पंथे लोगो पुच्छइ-एस कयरो आयरिओ जाइ ? । ते कहिंति-अज्जकालगा । तओ सुवन्नभूमीए सागराणं लोगेण कहियं, जहा-अज्जकालगा नाम आयरिया बहुस्सुया बहुपरिवारा इहाऽऽगंतुकामा पंथे वट्टंति । ताहे सागरा सिस्साणं पुरओ भणंति-मम अज्जया इंति, तेसिं सगासे पयत्थे पुच्छीहामि त्ति । अचिरेणं ते सीसा आगया । तत्थ अग्गिल्लेहिं पुच्छिज्जंति-किं इत्थ आयरिया आगया चिट्ठंति ? । नत्थि, नवरं अन्ने खंता आगया । केरिसा ? । वंदिय नायं 'एए आयरिया' । ताहे सो सागरो लज्जिओ-बहुं मए इत्थ पलवियं, खमासमणा य वंदाविया । ताहे अवरण्हवेलाए मिच्छा दुक्कडं करेइ 'आसाइय' त्ति । भणियं च णेण-केरिसं खमासमणो ! अहं वागेरेमि ? । आयरिया भणंति-सुंदरं, मा पुण गव्वं करिज्जासि । ताहे धुलीपुंजदिट्ठंतं करेंति-धूली हत्थेण घेत्तुं तिसु ठाणेसु ओयारेंति-जहा एस धूली ठविज्जमाणी उक्खिप्पमाणी य सव्वत्थ परिसडइ, एवं अत्थो वि तित्थगरेहिंतो गणहराणं गणहरेहिंतो जाव अम्हं आयरियउवज्झायाणं परंपरएणं आगयं, को जाणइ कस्स केइ पज्जाया गलिया ? ता मा गव्वं काहिसि । ताहे मिच्छा दुक्कडं करित्ता आढत्ता अज्जकालिया सीसपसीसाण अणुयोगं कहेउं ॥

—बृहत्कल्पसूत्रम्-विभागः १
पत्रम् ७३—७४ ॥

[३]

बृहत्कल्पचूर्ण्यन्तर्गतः कालिकाचार्यकथासंदर्भः ।



उज्जेणी णगरी, तत्थ अणिलसुतो जवो नाम राया । तस्स पुत्तो गर्दभो णाम जुवराया । तस्स रण्णो धूआ गद्दभस्स भइणी अडोलिया णाम । सा य रूपवती । तस्स य जुवरण्णो दीहपट्टो णाम सचिवो । ताहे सो जुवराया तं अडोलियं भइणिं पासित्ता अज्झोववण्णो दुबली भवइ । अमच्चेण पुच्छितो णिब्बंधे सिट्ठं । अमच्चेण भण्णइ सागारियं भविस्सति, तो सत्तभूमीघरे छुभिउ । तत्थ भुंजाहि ताए समं भोए लोगो जाणिस्सइ । सा कहिं पि णट्ठा एवं होउ त्ति कतं ॥

—बृहत्कल्पचूर्णितः ॥

[४]

व्यवहारचूर्ण्यन्तर्गतः कालिकाचार्यकथासंदर्भः ।



उज्जेणीए गाहा—यदा अज्जकालएण सगा आणीता सो सगराया उज्जेणीए रायहाणीए तस्संगणिज्जगा 'अम्हं जातीए सरिसो' त्ति काउं गव्वेणं तं रायं ण सुट्ठु सेवंति । राया तेसिं वित्तिं ण देति । अवित्तीया तेण्णं आढत्तं काउं ते णाउं बहुजणेण विण्णविएण ते णिव्विसता कता, ते अण्णं रायं ओलग्गणट्ठाए उवगता ॥

—व्यवहारचूर्णि-दशमउद्देशतः ॥

[५]

श्रीजिनदासमहत्तरविरचित-आवश्यकसूत्रचूर्ण्यन्तर्गतः

कालिकाचार्यकथासंदर्भः ।

[रचनासंवत् ७३३ समयवर्ती]

सम्यग्वादा समावादो— तुरुविणी नगरी, जितसत्तू राया । तस्स भज्जा धिज्जातिगिणी । पुत्तो सो य दत्तो नामओ अज्जकालओ । माउलओ तस्स दत्तस्स । सो य पव्वइओ । सो य दत्तो जूयपसंगी ओलग्गिउमारद्धो, पधानदंडो जातो । कुलपुत्तए परिभिंदित्ता राया धाडितो, सो राया जातो । जण्णा णेण बहू जट्ठा । अण्णदा तं मामयं पेच्छतितुं रुट्ठो भणति धम्मं सुणेमि त्ति । जण्णाण किं फलं ? । सो भणति—किं धम्मं पुच्छसि ? । तं परिकहेति, पुणो वि पुच्छति, ताहे रुट्ठो भणति—निरया फलं जण्णस्स । सो रुट्ठो भणति—को पच्चतो ? जधा तुमं सत्तमे दिवसे सुणगकुंभीपाके पच्चिहिसि । को पच्चतो ? जधा तुब्भं सत्तमे दिवसे सण्णा मुहम्मि अतिगच्छिहिति । ताहे रुट्ठो भणति—तुज्झं का मच्चू ? । सो भणति—अहं सुचिरं कालं पव्वज्जं कातुं दियलोगं गच्छामि । ताहे रुट्ठो भणति—रुंभह, ते दंडा तस्स निव्विण्णा । तेहिं सोच्चेव

राया आवाहितो, एहि जा ते एतं बंधित्ता अप्पेमो। सो य पुच्छण्णे अच्छति। तस्स दिवसा विस्सरिता। सो सत्तमदिवसे ते रायपहे सोधाविय मणुस्सेहि य रक्खावेति। एगो य देउलिओ पुप्फकरंडगहत्थो पच्चूसे पविसति, सो सण्णाइओ वोसिरित्ता पुप्फेहिं ओहाडेति। राया वि सत्तमे दिवसे पए आसचडगरेण जाति। 'तं समणगं मारेमि,' वोछितो जाति जाव अण्णेण आसकिसोरेण सह पुप्फेहिं उक्खिवित्ता खुरेणं पादो भूमीए आहतो। सण्णा तस्स मुहं अतिगता। तेण णातं जधा-सच्चं मारिज्जामि त्ति। ताहे दंडाणं अणापुच्छाए णियत्तिउमारद्धो। ते दंडा जाणंति, णूणं रहस्सं भिन्नं। जाव घरं न जाति ताव णं गेण्हामो। तेहिं गहितो, इयरो राया जातो। ताए कुंभीए सुणए छुभित्ता बारं बद्धं, हेट्ठा अग्गी जालितो, ते ताविज्जंता खंडखंडेहिं छिंदंति। एस संगावादो कालगज्जस्स॥

—आवश्यकसूत्रपूर्वभाग-पृ०४९५-९६ तः॥

[६]

दशाचूर्ण्यन्तर्गतः कालिकाचार्यकथासंदर्भः।

कारणिया चउत्थी वि अज्जकालएहिं पवत्तित्ता। कहं पुण ? उज्जेणीए नगरीए बलमेत्त-भाणुमेत्ता रायाणो। तेसि भाइणेज्जो अज्जकालएण पव्ववितो। तेहिं राईहिं (राइहिं) पदुट्ठेहिं अज्जकालओ निव्विसतो कतो। सो पइट्ठाणं आगतो। तत्थ सातवाहनो राया सावगो। तेन समणपूयणच(छ)णो पवत्तितो। अंतेउरं च भणितं-अट्ठमि मा पारिज्जह। अन्नया पज्जोसवणादिवसे आसन्ने आगते अज्जकालएण सातवाहणो भणितो-भद्दवतो(य ?) जोणाह(ण्हास) पंचमीए पज्जोसवणा। रण्णा भणितो-तद्दिवसं मम इंदो अणुजातव्वो होही त्तिं, तो न पज्जुवासितानि चेतियानि साधुणो य भविस्संति त्ति कातुं छट्ठीए पज्जोसवणा भवतु। आयरिएण भणित्तं-न वत्तति अतिकमेतुं। रण्णा भणियं-तो चउत्थीए भवतु। आयरिएण भणितं-एवं होउ त्ति। चउत्थीए कतो पज्जोसवणा। एवं चउत्थी वि जा कारणिता॥

कालिकाचार्यकथाप्राकृतविभागः ॥

[१]

श्रीदेवचन्द्रसूरिविरचित-मूलशुद्धिटीकान्तर्गता

कालिकाचार्यकथा ॥

(ग्रन्थाग्रम् [illegible])

तथाहि—कालिकाचार्येण [illegible] [illegible], स च कथा-नकगम्यः, तच्चेदम्—

अत्थि इहेव जंबुद्दीवे दीवे भारहे [illegible] धरावासं नाम नयरं। तत्थ [illegible] वइरसीहो णाम राया। तस्स य [illegible] सुरसुंदरी णाम देवी। तीसे य [illegible] कालगकुमारो णाम पुत्तो। सो अन्नया कयाइ [illegible], [illegible] [illegible] [illegible] मायण्णेऊण कोउगेण [illegible] पविट्ठो [illegible], [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] वक्खाणं भगवंतं गुणागरसूरिं। वंदिऊण य उवविट्ठो [illegible]। भगवया वि [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] धम्मदेसणा, अवि य—

(१) यथा चतुर्भिः कनकं परीक्ष्यते, निघर्षण-च्छेदन-ताप-ताडनैः।
तथैव धर्मो विदुषा परीक्ष्यते, श्रुतेन शीलेन तपो-दयागुणैः ॥१॥

तथा—

(२) जीवो अणाइणिहणो, पवाहओऽणाइकम्मसंजुत्तो।
पावेण सया दुहिओ, सुहिओ पुण होइ धम्मेण ॥२॥

(३) धम्मो चरित्तधम्मो, सुयधम्माओ तओ य नियमेण।
कस-छेय-तावसुद्धो, सो चिय कणगं व निण्णेओ ॥३॥

(४) पाणवहाईयाणं, पावट्ठाणाण जो यं पडिसेहो।
झाण-ज्झयणाईणं, जो य विही एस धम्मकसो ॥४॥

(५) बज्झाणुट्ठाणेणं, जेण ण बाहिज्जई तयं णियमा।
संभवई य परिसुद्धं, सो उण धम्मम्मि छेउ त्ति ॥५॥

१ ॰ण स्वपोत्र॰ CD। २ ॰येध्य॰। ३ ॰णा सुंदरी AB। ४ ॰यापवि॰ CD। ५ ॰व विरत॰ E। ६ ॰छेतेण ॥॰ CDF। ७ अपि च CDEF। ८ ॰याहि–ABEF। ९ ॰सो उण G। १० व CDEF। ११ तयं CDEF। १२ संभवइ CDBFG। १३ परिसुद्धं CDEFG।

(६) जीवाइभाववाओ, बंधाइपसाहगो इहं तावो।
एएहिँ सुपरिसुद्धो, धम्मो धम्मत्तणमुवेइ ॥६॥

(७) एएहिँ जो न सुद्धो, अन्नयरम्मि वि न सुट्ठु णिव्वडिओ।
सो तारिसओ धम्मो, णियमेण फले विसंवयइ ॥७॥

(८) एसो य उत्तमो जं, पुरिसत्थो एत्थ वंचिओ णियमा।
वंचेज्जइ सयलेसुं, कल्लाणेसुं न संदेहो ॥८॥

(९) एत्थ य अवंचओ ण हि, वंचिज्जइ तेसु जेण जेण तेणेसो।
सम्मं परिक्खियव्वो, बुहेहिँ सइ निउणदिट्ठीए ॥९॥

(१०) इय गुरुवयणं सोउं, कुमरो विगलंतकम्मपब्भारो।
संजायचरणभावो, एवं भणिउं समाढत्तो ॥१०॥

(११) मिच्छत्तमोहिओ हं, जहत्थियधम्मरूवकहणेण।
पडिबोहिओ महायस!, संपइ आइससु करणेज्जं ॥११॥

(१२) तो भगवं तब्भावं, णाउं आइसइ साहुवरधम्मं।
सो चि तयं पडिवज्जियं, गओ तओ णियसमीवम्मि ॥१२॥

(१३) अह मइया कट्ठेणं, मोयाविय जणय-जणणिमाईए।
बहुरायउत्तसहिओ, जाओ समणो समियपावो ॥१३॥

(१४) अह गहियदुविहसिक्खो, गीयत्थो जाव भाविओ जाओ।
तो गुरुणा णियपए, ठविओ गच्छाहिवत्तेण ॥१४॥

(१५) पंचसयसाहुपरिवारपरिवुडो भवियकमलवणसंडे।
पडिबोहिंतो कमसो, पत्तो उज्जेणिणगरीए ॥१५॥

(१६) नयरस्स उत्तरदिसासंठियवणसंडमज्झयारम्मि।
आवासिओ भइप्पा, जइजोग्गे फासुयपएसे ॥१६॥

(१७) तं णाऊणं लोगो, वंदणवडिगाइ णिग्गओ झत्ति।
पणमेत्तु सूरिपाए, उवविट्ठो सुद्धमहिवट्ठे ॥१७॥

(१८) तो कालयसूरीहिं, दुहतरुवणगहणदहणसारिच्छो।
धम्मो जिणपण्णत्तो, कहिओ गंभीरसद्देण ॥१८॥

(१९) तं सोऊणं परिसा, सव्वा संवेगमागया अहियं।
वण्णंती सूरिगुणे, णियणियठाणेसु संपत्ता ॥१९॥

---

१४ धम्मो प° H। १५ वियलं° EFGH। १६ °य, जाइ तओ CDEF। १७ °यपुत्त° EFGH। १८ तो CDG। १९ °य उज्जाणमज्झ° CDEFH। २० °णपडियाएँ CD।

एवं च भवियकमलपडिबोहणपराण जाव वोलिंति कयवि दियहा ताव भणियव्वयाणिओएणं समागयाओ तत्थ साहुणीओ। ताणं च मज्झे सरस्सइ व्व पोत्थियावग्गहत्था; न याकुलीणा, गोरि व्व महातेयन्निया, न य भवाणुरत्तचित्ता, सरयकालनइ व्व सच्छाया; न य कुग्गाहसंजुया, लच्छि व्व कमलालया; ण य सकामा, चंदलेह व्व सयलजणाणंददाइणी; ण य वंका, किं वहुणा ? गुणेहिं रूवेणं य समत्थणारीयणप्पहाणा साहुणीकिरियाकलावुज्जया कालयसूरिस्सेहिं भइणी सरस्सई णाम साहुणी। वियारभूमीए णिग्गया समाणी दिट्ठा उज्जेणिणगरिसामिणा गद्दभिल्लेण राइणा भज्झोवण्णेण य—

(२०) हा ! सुगुरु ! हा ! सहोयर !, हा ! पवयणणाह ! कालयमुणिंद ! ।
चरणधणं हीरंतं, रक्खेह अणज्जणरवइणा ॥२०॥

इच्चाइविलवंती अणिच्छमाणी वलामोडीए छूढा अंतेउरे। तं च सूरीहिं णाऊण भणिओ जहा—महाराय !

(२१) प्रमाणानि प्रमाणस्थै रक्षणीयानि यत्नतः।
विषीदन्ति प्रमाणानि, प्रमाणस्थैर्विसंस्थुलैः ॥२१॥

किञ्च रायरक्खियाणि तवोवणाणि हुंति, यतः—

(२२) नरेश्वरभुजच्छायामाश्रित्याऽऽश्रमिणः सुखम् ।
निर्भया धर्मकार्याणि, कुर्वते स्वान्यनन्तरम् ॥२२॥

ता विसज्जेहि एयं मा नियकुलकलंकमुप्पाएहि, उक्तं च—

(२३) गोत्तु गंजिदु मलिदु चारित्तु, सुहडत्तणु हारविदु अजसपडहु ।
जगि सयलि भामिदु मसिकुच्चओ, दिन्नु कुलि जेण केण परदार हिंसिदुं ॥२३॥

ता महाराय ! उच्चिट्ठकायपिसियं व विरुद्धमेयं, तओ कामाउरत्तणओ विवरीयमइत्तणओ य ण किंचि पडिवण्णं राइणा, यतः—

(२४) दृश्यं वस्तु परं न पश्यति जगत्यन्धः पुरोऽवस्थितं,
रागान्धस्तु यदस्ति तत् परिहरन् यन्नास्ति तत् पश्यति ।
कुन्देन्दीवर-पूर्णचन्द्र-कलश-श्रीमल्लतापल्लवा-
नरोप्याशुचिराशिषु प्रियतमागात्रेषु यन्मोदते ॥२४॥

(२५) ता मुंच राय ! एयं, तवस्सिणं मा करेहि अण्णायं ।
तइ अण्णायपवत्ते, को अन्नो नायवं होइ ? ॥२५॥

(२६) एवं भणिओ राया, पडिवज्जइ जाव किंचि णो ताहे ।
चउविहसंघेण तओ, भणाविओ कालगज्जेहिं ॥२६॥

(२७) संघो वि जाव तेणं ण भणिओ कहवि ताव सूरीहिं ।
कोववसमुवगएहिं, कया पइण्णा इमा घोरा ॥२७॥

---

२१ कइवि CD।, कइवि वासरा ता° H। २२ °यानियोगेणं CDH। २३ °दयारिणी CDEH। २४ °वेहिं सम° AB। २५ °हुयम° CDEFH। २६ °तं मह रक्ख अ° EFH। २७ °एह उ° AB। २८ °हि वत उक्तम्‌CDEFH। २९ G प्रतावधिकोऽयं पाठः—अप्पहं धूलिहि मेलविउ, सयणहं दिन्नु छारु। दिवि दिवि मत्यालंकणउ, जिणि जोईउ परदारु ॥, E प्रतावधिकोऽयं पाठः— अन्नत्थी आसत्तमण जे इत्तिलउं करिंति। तह संगामि महन्भडह, करयका न वहंति ॥ ३० करेह अ° ABEH।



चित्र २९ Fig 29



चित्र ३० Fig 30



चित्र ३१ Fig. 31



चित्र ३२ Fig. 32

(२८) जे संघपच्चणीया, पवयणउवघायगा नरा जे य ।
संजमउवघायपरा, तदुविक्खाकारिणो जे य ॥२८॥

(२९) तेसिं वच्चामि गइं, जइ एयं गद्दभिल्लरायाणं ।
उम्मूलेमि ण सहसा, रज्जाओ भट्ठमज्जायं ॥२९॥

कायव्वं च एयं, जओ भणियमागमे—

(३०) तम्हा सइ सामत्थे, आणाभट्ठम्मि नो खलु उवेहा ।
अणुकूलेअरएहिं य, अणुसट्ठी होइ दायव्वा ॥३०॥

तथा—

(३१) साहूण चेइयाण य, पडिणीयं तह अवण्णवाइं च ।
जिणपवयणस्स अहियं, सव्वत्थामेण वारेइ ॥३१॥

तओ एवं पइण्णं काऊण चिंतियं सूरिणा जहा—' एस गद्दभिल्लराया महाबलपरक्कमो गद्दभीए महाविज्जाए बलिओ ता उवाएण उम्मूलियव्वो 'त्ति सामत्थेऊण कओ कवडेण उम्मत्तयवेसो तिय-चउक्क-चच्चर-महापहट्ठाणेसु य इमं पलवंतो हिंडइ—यदि गर्दभिल्लो राजा ततः किमतः परम् !, यदि वा रम्यमन्तःपुरं ततः किमतः परम् !, यदि वा विषयो रम्यस्ततः किमतः परम् !, यदि वा सुनिविष्टा पुरी ततः किमतः परम् !, यदि वा जनः सुवेषस्ततः किमतः परम् !, यदि वा करोमि भिक्षाटनं ततः किमतः परम् !, यदि वा शून्यगृहे स्वप्नं(पनं) करोमि ततः किमतः परम् ! ।

(३२) इय एवं जंपंतं, सूरिं दट्ठूण भणइ पुरलोगो ।
अहह ण जुत्तं रण्णा, कयं जओ भगिणिकज्जम्मि ॥३२॥

(३३) मोत्तूण णिययगच्छं, हिंडइ उम्मत्तओ नयरिमज्झे ।
सयलगुणाण णिहाणं, कट्ठमहो ! कालगायरिओ ॥३३॥

(३४) गोवाल-बाल-ललणाइसयललोयाओ एयमइफरुसं ।
सोऊण निंदणं पुरवरीइ नियसामिसालस्स ॥३४॥

(३५) मंतीहिं तओ भणिओ, नरणाहो देव ! मा कुणसु एवं ।
मुयसु तवस्सिणिमेयं, अवण्णवाओ जओ गरुओ ॥३५॥

(३६) किंच गुणीण अणत्थं, जो मोहविमोहिओ नरो कुणइ ।
सोऽणत्थजलसमुद्दे, अप्पाणं खिवइ धुवमेयं ॥३६॥

(३७) तं मंतिवयणमायण्णिऊण रोसेण भणइ णरणाहो ।
रे रे एयं सिक्खं, गंतूणं देह नियपिउणो ॥३७॥

(३८) तं सोउं तुण्हिक्का, संजाया मंतिणो इमं हियए ।
काउं केण णिसिद्धो, जलही सीमं विलंघंतो ॥३८॥

---

३१ °वायं च ABH । ३२ सूरीहिं ज° CDEH । ३३ °मंविल° H । ३४ °म् !, विषयो यदि वा र° CD ॥, विषया यदि वा रम्यास्ततः H । ३५ °म् ! सुनिविष्टा पुरी यदि वा ततः CDH । ३६ °इमओ का° CD । ३७ एवम° CDEH । ३८ °ण ठवइ AB । ३९ एवं CDEH ।

तं च कुओ वि णाऊण णिग्गओ णयरीओ सूरी। अणवरयं च गच्छंतो पत्तो सगकूलं णाम कूलं। तत्थ जे सामंता ते साहिणो भण्णंति। जो यं[41] सामंताहिवई सयलेनरेंदवंदचूडामणी सो साहाणुसाही भण्णइ। तओ कालय-सूरी ठिओ[42] एगस्स साहिणो समीवे। आवज्जिओ य सो मंत-तंताईहिं। इओ य अण्णया कयाइ तस्स साहिणो सूरि-समण्णियस्स हरिसभरणिब्भरस्स णाणाविहविणोएहिं चिट्ठमाणस्स समागओ पडिहारो, विण्णत्तं च तेण जहा—सामि! साहा-णुसाहिदूओ दुवारे चिट्ठइ। साहिणा भणियं—लहुं पवेसेहि। पवेसिओ य यणंतरमेव। णिसण्णो य दिण्णासणे। तओ दूएण समप्पियं उवायणं। तं च दट्ठूण नवपाउसकालणहयलं व अंधारियं वयणं साहिणो। तओ चिंतियं सूरिणा—हंत! किमेयमपुव्वकरणं उवलक्खेज्जइ जओ सामिपसायमागयं दट्ठूण जलद्दंसणेणं पिव सिहिणो हरिसभरनिब्भरा जायंते सेवया, एसो यं सामवयणो ता पुच्छामि कारणं ति। एत्थंतरम्मि साहिपुरिसदंसियविडहरे गओ दूओ। तओ पुच्छियं सूरिणा-हंत! सामिपसाए वि समागए किं उव्विग्गो विय लक्खीयसि? तेण भणियं—भगवं! न पसाओ किंतु कोवो समागओ; जओ अम्ह पहू जस्स रूसइ तस्स णामंकियं मुद्दियं छुरियं पट्ठवेइ, तओ केणइ कारणेण अम्होवरि रूसेऊण पेसिया एसा छुरिया, एईए यऽप्पा अम्हेहिं घाइयव्वो, 'उग्गदंडो' त्ति काऊण ण तव्वयणे वियारणा कायव्वा। सूरिणा भणियं—किं तुज्झ चेव रुट्ठो उयाहु अण्णस्स वि कस्सइ? साहिणा भणियं—मम वज्जियाणमण्णेसिं पि पंचाणउईरायाणं, जओ दीसइ छण्णओ इमो इमीए छुरियाए अंको त्ति। सूरिणा जंपियं—जइ एवं ता मा अप्पाणं विणासेहि। तेण भणियं—न पहुणा रुट्ठेण कुलक्खय-मन्तरेण छुट्टिज्जइ, मए उण मए ण सेसकुलक्खओ होइ। सूरिणा भणियं—जइ एवं तहा वि वाहरसु णियदूयपेसणेणं पंचाणउइं पि रायाणो जेण हिंदुगदेसं वच्चामो[61]। तओ तेण पुच्छिओ दूओ जहा—भद्द! के ते[62] अण्णे पंचाणउई रायाणो जेसिं कुविओ देवो। तेण वि सव्वे णिवेइया। तओ दूयं विसज्जिऊण सव्वेसिं[63] पेसिया पत्तेयं णियदूया जहा—समागच्छह मम समीवे, मा नियजीवियाइं परिच्चयह, अहं सव्वत्थ भणिस्सामि। तओ दुपरिच्चयणीयत्तणओ पाणाणं सव्वसामग्गिं काऊण आगया झडि त्ति तस्स समीवे। ते[67] य समागए दट्ठूणं पुच्छिया सूरिणो—भगवं! किमम्हेहिं संपयं कायव्वं? सूरीहिं भणियं—सबलवाहणा उत्तरिऊण सिंधुं वच्चह हिंदुगदेसं। तओ समारुहिऊण जाणवत्तेसु समागया सुरट्ठविसए। इत्थंतरम्मि समागओ पाउससमयो। तओ 'दुग्गमा मग्गा' त्ति काउं सुरट्ठविसयं छन्नउइविभागेहिं विभज्जिऊण ट्ठिया तत्थेव।

एत्थंतरम्मि य महाराओ व्व रेहिरपुंडरीओ गरुयसमरारंभसमओ व्व उल्लसंतबहुगोवो पढमपाउसो व्व दीसंतसिय-बलाहओ, मुणिवइ व्व रायहंससंसेविओ, पहाणपासाओ व्व सच्चवेज्जंतमत्तवारणो समागओ सरयकालो। जत्थ य सुयण-चित्तवित्तीओ व सच्छाओ महानईओ, सुकविवाणीओ व निम्मलाओ दिसाओ, परम जोगिसरीरं व नीरयं गयणंगणं, मुणिणो व्व सुमणोभिरामा सत्तच्छयतरुणो, वरथवइनिम्मियदेवउलपंतीओ व सुताराओ रयणीओ त्ति, अवि य—

(३९) निप्फण्णसव्वसासा, जत्थ मही अहियरेहिरा जाया।
डिक्कंति दरियवसहा, पमुइयगोविंदमज्झगया ॥३९॥

---

४० इ CD। ४१ °लखुरिंदचू° H।, °यनरिंदचू° G। ४२ ठितो ए° H। ४३ °रिणो(णा) सम° AB। ४४ °णाविणो° AB। ४५ °हा-सहा° AB। ४६ °ओ अ व° CDEH। ४७ °ण अण्णओए सामंताण महाराएण पेसिया(य)मुवायणं ति भणिऊण सम° G। ४८ °रणमवलक्खिज्ज° CD। ४९ °यंति से° CDEG। ५० °सो पुण सा° E। ५१ °म्मि य सा° CD। ५२ किमुव्वग्गो वि य, तओ H। ५३ °वरिं रू° CDEH। ५४ तुज्झ CDEH। ५५ °स्स कस्स वि E। ५६ शस्त्रिका-'छरी' भाषायाम्। ५७ °णा भणियं G। ५८ °ए पुण मएण सेसकुलस्स खेमं भवइ। सू° CDEGH। ५९ °इ वि एवं CDEH। ६० हिंदग° AB। ६१ °मो। तेण H। ६२ ते पंचा° AB। ६३ °सिं पि पे° E। ६४ नियनियदूया G। ६५ भणिस्सामि G। ६६ सव्वं सा° CDEH। ६७ °या छड त्ति AB। ६८ °मीवं CDEH। ६९ ते स° H। ७० °ण तेणावि पु° E। °णतेण पु° H। ७१ °सरिक° EH। ७२ एत्थं° EH। ७३ सव्वत्थविज्जं° H। ७४ °गोवंद° CDG।

(४०) पीऊसपूरसरिसा, ससहरकिरणावली तमिस्सासु ।
पयालेइ असेसं, अहियं भुवणोयरं जत्थ ॥४०॥

(४१) सालिवणरक्खवणोज्जयपामरिगिज्जंतमहुरगीएहिं ।
पडिवेंझंता पहिया, पंथाओ जत्थ भस्संति ॥४१॥

(४२) इय वहुजियतोसयरे, पत्ते सरयम्मि नवरि विद्दाणो ।
स त्ति रहंगो भवचित्तरुवसंसाहणत्थं व ॥४२॥

एवंविहं च सरयकालसिरिमवलोइऊण णियसमीहियसिद्धिकामेण भणिया ते कालयसूरिणा जहा–भो ! किमेवं णिरुज्जमा चिट्ठह ? तेहिं भणियं–आइसह किं पुण करेमो ? । सूरिणा भणियं–गेण्हह उज्जेणिं, जओ तीए संबंद्धो पभूओ मालवदेसो, तत्थ पज्जत्तीए तुम्हाणं णिव्वाहो भविस्सइ । तेहिं भणियं–एवं करेमो, परं णत्थि संबलयं, जम्हा एयम्मि देसे अम्हाण भोयणमेत्तं चेव जायं । तओ सूरिणा जोगचुण्णचहुंटियामेत्तपक्खेवेण सुवण्णीकाऊण सव्वं कुंभारावाहं भणिया–एयं संबलयं गेण्हह । तओ ते [82]तं विभज्जिऊण सव्वसामग्गीए पयट्टा उज्जेणिं पइ । अंतरे य जे के वि लाडविसयरायाणो ते सोहित्ता पत्ता उज्जेणिविसयसंधिं । तओ गद्दभिल्लो तं परबलमागच्छंतं सोऊण महाबलसामग्गीए निग्गओ, पत्तो य विसय-संधिं । तओ दुण्हं पि दप्पुद्धरसेण्णाणं लग्गमाओहणं, अवि य––

(४३) निवडंततिक्खसरभसरसेल्ल-वावल्ल-सव्वलरउद्दो,
खिप्पंतचक्क-पट्टिस-मोग्गर-णारायवीभच्छो ।
असि-परसु-कुंत-कुंगी-संघट्टुट्ठंतसिहिफुलिंगोहो,
भंडपुक्काररवड्ढो रयछाइयसूरकरपसरो ॥४३॥

(४४) एवंविहसमरभरे, वट्टंते गद्दभिल्लणरवइणो ।
सेण्णं खणेण णट्ठं, वायाहयमेहवंदं व ॥४४॥

(४५) तं भग्गं दट्ठूण, वलिऊणं पुरवरीए णरणाहो ।
पविसित्तु तओ चिट्ठइ, रोहगसज्जो णियबलेण ॥४५॥

इयरे वि निस्संचारविलयबंधेण णयरिं रोहेऊण ठिया । कुणंति य पइदिणं ढोयं । अन्नम्मि दिवसे जाव ढोएण उवट्ठिया ताव पेच्छंति सुण्णयं कोट्टं । तओ तेहिं पुच्छिया सूरिणो-भगवं ! किमज्ज सुण्णयं कोट्टं दीसइ ? तओ सूरिहिं सुमरेऊण भणियं जहा–अज्ज अट्ठमी [90], तत्थ य गद्दभिल्लो उववासं काउण गद्दभिं महाविज्जं साहइ ता निरूवह कत्थेइ अट्टालोवट्ठियं गद्दभिं । निरूवंतेहिं य दिट्ठा, दंसिया य सूरीणं । सूरीहिं भणियं जहा–एसा गद्दभिल्लजाव-समत्तीए महइमहालयं सद्दं काहिसइ, तं चें परबलसंतियं [95]जं दुपयं चउप्पयं वा सुणेस्सइ तं सव्वं मुहेण रुहिरं उग्गिरंतं निस्संदेहं भूमीए निवडेस्सइ, ता सव्वं सजीवं दुपयं चउप्पयं घेत्तूण दुगाउयमित्तं भूमागमोसरह अट्ठोत्तरसयं च सद्दवेहीणं

७५ पडिवज्जंता G । ७६ °ए पडिबुद्धो CDEH । ७७ °द्धो पहुओ H । ७८ °स्सइ । जम्हा H । ७९ °ण्णी काऊणं G । ८० कुंभकारावाहं CD ।, कुंभकाराचहं E । ८१ °बलं गिण्ह CDEH । ८२ तेणं विभ° CD ।, ते विभंजिऊण H । ८३ पहिया CDEH । ८४ अंतरा य EH । ८५ ते वि सा० H । ८६ °तत्तुंगी° H ।, °तकुंगी E । ८७ भडवुक्काररवड्ढो CDEG । ८८ °हविंदं H । ८९ °चारं व° CDEH । ९० °मी, गद्द° H । ९१ °त्थ वि अट्टालए ठवियं CDEG ।, °त्थ य अट्टालए ठियं H । ९२ °रूविंते° CDE । ९३ °हिइ, तं CDG । ९४ °च वइरिब° EH । ९५ °यं परबलसंतियं H । ९६ °यमेत्तं H । ९७ °णं मम CDE ।

महाजोहाणं मम समीवे ठवेह[98]। तेहिं वि[99] तं तहेव सव्वं कयं। ते य सद्दवेहिणो भणिया सूरीहिं—जया[100] इमा रासहो सद्दकरणत्थं मुहं णिवाएइ तया अकयसद्दाए चेव एयाए तुब्भे नाराएहिं मुहं भरेज्जह, कयसद्दाए उण तुब्भे वि न सक्केसह पहरिउं, ता अप्पमत्ता आयण्णपूरियसरा चेट्ठह। तेहिं वि तहेव[102] चेव सव्वं कयं। तओ य आयण्णायड्ढिधणुविमुक्कसरपूरपुण्णवयणाए तीए तिरिक्खीए[103] पीडियाए न य चइयमारसिउं पडिहयसत्ति त्ति, तओ विज्जा तस्सेव साहगस्सुवरिं काउं मुत्त-पुरीसं लत्तं दाऊण झत्ति गया। तओ सूरिणा भणिया ते जहा[104]—गेण्हह संपयं इत्तियं चेव एयस्स बलं ति। तओ ते पागारं[105] भंजिऊण पविट्ठा उज्जेणीए[106]। गहिओ सजीवगाहं गद्दभिल्लो। बंधेऊण[107] समप्पिओ सूरिपायाणं।

(४६) सूरीहिँ तओ भणिओ, रे रे पाविट्ठ! दुट्ठ! निल्लज्ज!।
अइणज्जकज्जउज्जमसज्ज! महारज्जपब्भट्ठ! ॥४६॥

(४७) जमणेच्छंतीए साहुणीइ विद्धंसणं कयं तुमए।
न य मण्णिओ य संघो, तेणऽम्हेहिं इमं विहियं ॥४७॥

(४८) महमोहमोहियमई, जो सीलं साहुणीइ भंजेइ।
जिणधम्मबोहिलाभस्स सो नरो देइ मूलग्गिं ॥४८॥

(४९) निण्णट्ठबोहिलाभो, भमिहिसि नूणं तुमं पि संसारे।
रेऽणंतदुक्खपउरे, किंचि[108] इहं चेव जं जम्मे ॥४९॥

(५०) पत्तो[109] बंधण-ताडण-अवमाणणजणियविविहदुक्खाइं।
संघावमाणणातरुवरस्स कुसुमुग्गमो[110] एसो ॥५०॥

(५१) नरय-तिरिक्ख-कुमाणुस-कुदेवगइगमणसंकडावडिओ।
जमणंतभवे भमिहिसि, तं पुण विरसं फलं होही ॥५१॥

(५२) जो अवमण्णइ संघं, पावो थेवं पि माणगयलित्तो।
सो अप्पाणं बोलइ, दुक्खमहासागरे भीमे ॥५२॥

(५३) सिरिसमणसंघआसायणाइ पावेंति जं दुहं जीवा।
तं साहिउं समत्थो, जइ पर भगवं जिणो होइ ॥५३॥

(५४) जेण महंतं पावं, कयं तए णेय मण्णिओ संघो।
संभासस्साणरिहो, अम्हाणं जइ वि रे तहवि ॥५४॥

(५५) बहुपावभरक्कंतं, दुहजलणकरालजालमालाहिं।
आलिंगियं तुमं पासिऊण करुणाइ पुण भणिमो ॥५५॥

(५६) निंदण-गरिहणपुव्वं, आलोएऊण कुणसु पच्छित्तं।
दुक्करतवचरणरओ, जेणऽज्ज वि तरहि दुहजलहिं ॥५६॥

(५७) इय करुणाए सूरीहिं जंपियं सुणिय गद्दभिल्लो सो।
अइसंकिलिट्ठकम्मो, गाढयरं दूमिओ चित्ते ॥५७॥

---

९८ ठवेह E। ९९ °वि तहेव CDEH। १०० जहा इयं रा° H।, जया इयं रा° CDE। १०१ °यधणुस° G। १०२ तहेव E। १०३ ए पढि° H। १०४ °हा-उज्जेणिं गे° H। १०५ पायारं EH। १०६ उज्जेणिं E। १०७ °ण य स° CDE। १०८ किंचि इ° AB। १०९ °त्तो ताडणबंधण अ° CD। ११० °सुमुग्ग° EH।

(५८) दूमियचित्तं णाउं, कालयसूरीहिँ सो तओ भणिओ ।
मुक्कोऽसि एगवारं, संपइ रे जाहि णिव्विसओ ॥५८॥

(५९) तं सूरिवयणमायण्णिऊण पुहईसरेहिँ सो तेहिं ।
देसाओ धाडिऊणं, मुक्को दुहिओ परिब्भमइ ॥५९॥

(६०) भमिउं मओ समाणो, चउगइसंसारसा[111]यरे भीमे ।
भमिही[112] अणंतकालं, तक्कम्मविवागदोसेणं ॥६०॥

(६१) तो सूरिपज्जुवासयसाहिं रायाहिरायमह काउं ।
भुंजंति रज्जसोक्खं, सामंतप[113]ट्टिया सेसा ॥६१॥

(६२) सगकूलाओ जेणं, समागया तेण ते सगा जाया ।
एवं सगराईणं, एसो वंसो समुप्पण्णो ॥६२॥

(६३) जिणसासणोण्णइ[114]पराण ताण कालो सुहेण परिगलइ ।
सूरिपयपउमगब्भे, छप्पयलीलं कुणंताणं ॥६३॥

(६४) कालंतरेण केण[115]इ, उप्पाडेत्ता सगाण[116] तं वंसं ।
जाओ मालवराया, णामेणं विक्कमाइच्चो ॥६४॥

(६५) पुहईए[117] एगवीरो, विक्कमअक्कंतभूरि[118]णरणाहो ।
अच्छरियचरियआयरणपत्तवरकित्तिपब्भारो ॥६५॥

(६६) नियसत्ताराहियजक्खरायसंपत्त[119]वरतियवसेण ।
अविगणियसत्तु-मित्तं, जेण पयट्टावियं दाणं ॥६६॥

(६७) पयराविओ धरीए[120], रिणपरिहीणं जणं विहेऊण ।
गुरुरित्थवियरणाओ, णियओ[121] संवच्छरो जेण ॥६७॥

(६८) तस्स वि वंसं उप्पाडिऊण जाओ पुणो वि सगराया ।
उज्जेणिपुरवरीए, पयपंकयपणयसामंतो ॥६८॥

(६९) पणतीसे वाससए, विक्कमसंवच्छ[122]राओ वोलीणे ।
परिवत्तिऊण ठविओ, जेणं संवच्छरो णियगो[123] ॥६९॥

(७०) सगकालजाणणत्थं, एयं पासंगियं समक्खायं ।
मूलकहासंबद्धं, पयगं वि य भण्णए इण्हिं ॥७०॥

(७१) कालयसूरीहिँ तओ, सा भगिणी संजमे पुणो ठविया ।
आलोइयपडिक्कंतो, सूरी वि [124]सयं गणं वहइ ॥७१॥

---

१११ °सागरे H । ११२ भमिहि अणंतं का° H । ११३ °पइट्ठि° CDEH । ११४ °ण्णयप° AB ।, °ण्णइकरा° H । ११५ °णय, उ° A ।, °ण उ उ° C । ११६ °ण तह वंसं H । ११७ पुहवीए GH । ११८ °भूमिनर° E । ११९ °त्तपनरविभवेणं G । १२० °ए, रू(ऋ)ण° AB । १२१ °यओ सं° CD । १२२ °च्छरस्स वो° CDG ।, °वत्सरस्स वो° EH । १२३ नियतो H ।, नियओ E ।, १२४ सगं CD, (स्वकम्) ।, समं EH ।

(२)

इओ य अत्थि भरुयच्छं णामं णगरं । तत्थ य कालयसूरिभाइणेज्जा[125] बलमेत्त-भाणुमेत्ता भायरो राय-जुवरायाणो । तेसिं च भगिणी भाणुसिरी । तीसे पुत्तो बलभाणू णाम कुमरो । तओ तेहिं बलमित्त-भाणुमित्तेहिं परकुलाओ समागए[126] सूरिणो सोऊण पेसिओ मइसागरो णामं[127] णियमहंतओ उज्जेणिं । तेण य तत्थ गंतूण सगराइणो महाणिब्बंधेण विसज्जावेऊण वंदिऊण य विण्णत्ता सूरिणो, अवि य—

(७२) बलमेत्त-भाणुमेत्ता, भयवं ! भूलुलियभाल-कर-जाणू ।
भत्तिभरनिब्भरंगा, तुह पयकमलं पणिवयंति ॥१॥
(७३) करकमलमउलमंडलं[128], मोलिम्मि ठवित्तु विण्णवंति[129] जहा ।
तुह विरहतरणिखरकिरणणियरपसरेण सयराहं ॥२॥
(७४) संतावियाइँ धणियं, जओ सरीराइँ अम्ह ता सामि ! ।
नियदंसणमेहोब्भवदेसणणीरेण निव्ववसु ॥३॥
(७५) किं बहुणा करुणारससमुद्द ! अम्हाणमुवरि कारुण्णं ।
काऊणं पावहरं, वंदावसु नियपयकमलं ॥४॥

तओ कालयसूरिणो सगरण्णो सरूवं साहिऊण गया भरुयच्छे । पवेसिया य महया विच्छड्डेणं । वंदियो[130] भावसारं बलमेत्त-भाणुमेत्त-भाणुसिरि-बलभाणूहिं । समाढत्ता य भगवया भवणिव्वेयजणणी धम्मदेसणा, अवि य—

तुसरासि व्व असारो संसारो, विज्जुलयाओ व चंचलाओ कमलाओ, अप्पहुगामुयवोलावणयसामण्णं तारुण्णं, दारुणदुहदाइरोगा भोगोवभोगा, माणससारीरियखेयनिबंधणं धणं, महासोगाइरेगा इट्ठजणसंपओगा, णिरंतरं[131] परिसडणसीलाणि आउयदलाणि, ता एवं ठिए भो भव्वा[132] ! लद्धूण कुलाइजुत्तं माणुसत्तं[133] निद्दलेयव्वो पमाओ, कायव्वो सव्वसंगचाओ, वंदणीया[134] देवाहिदेवा, कायव्वा सुगुरुचलणसेवा[135], दायव्वं सुपत्तेसु दाणं, ण कायव्वं णियाणं, अणुगुणेयव्वो पंचणमोक्कारो, कायव्वो[136] जिणाययणेसु पूयासक्कारो, भावियव्वाओ दुवालस भावणाओ, रक्खेयव्वाओ पवयणोहावणाओ, दायव्वा सुगुरुपुरओ णियदुच्चरियालोयणा, कायव्वा सव्वसत्तखामणा पडिवज्जेयव्वं पायच्छित्तं, न धारियव्वमसुहचित्तं, अणुट्ठियव्वाणि जहासत्तीए तवच्चरणाणि, दमियव्वाणि [137]दुद्दंताणि इंदियाणि, झाएयव्वं सुहज्झाणं, वोच्छेयव्वं जेण संसारसंतताणं किं बहुणा ! एवमायरंताणं तुम्हाणं भवेस्सइ अचिरेणेव[138] निव्वाणं ति ।

(७६) इय सूरिवयणमायण्णिऊण संजायचरणपरिणामो ।
सो बलभाणू कुमरो, रोमंचोच्चइयसव्वंगो ॥५॥
(७७) करकोरयं निहेउं, सिरम्मि अह भणइ एरिसं वयणं ।
संसारचारगाओ, णित्थारेहि[139] णाह ! मं दुहियं ॥६॥
(७८) भवभयभीयस्स मह, उत्तमणरसेविया इमा सामि ! ।
दिज्जउ जिणिंददिक्खा, जइ जोग्गो मा चिरावेह ॥७॥

---

१२५ °भायणे° ABE । १२६ °ए सो° H । १२७ °म म° EH । १२८ °लं, मउ H । १२९ °ण्णविंति CDG । १३० °धा य भा° CDEH । १३१ °पल्लोवण° AB । १३२ °व्वा ! एवं वियाय लद्धूण माइक° H । १३३ मणुयत्तं CDEH । १३४ वंदेयव्वा दे° B ।, वंदियव्वा दे° EH । १३५ °चरण° CDEH । १३६ °यव्वा जिणेसु पूया° EH । १३७ दुद्दंतकरणाणि झा° CDEH । १३८ °रेण नि° AB । १३९ °रसु नाह ! EH ।

(७९) इय कुमरणिच्छयं जाणिऊणः सूरीहिं तक्खणं चेव ।
आपुच्छिऊण सयणे, विहिणा अह दिक्खिओ एसो ॥८॥
(८०) रायाई परिसा वि य, नमिउं सूरिं गया नियं ठाणं ।
मुणिणो वि णियसद्धम्मकम्मकरणोज्जया जाया ॥९॥
(८१) एवं चिय पइंदियहं, मुणिवइपयपंकयं णमंतेते ।
णरणाहे दट्ठूणं, भत्तिभरणिब्भरे धणियं ॥१०॥
(८२) सव्वो वि णगरलोगो, जाओ जिणधम्मभाविओ अहियं ।
सच्चमिणं आहाणं, जह राया तह पया होइ ॥११॥

तं च तारिसं पुरक्खोहमवलोइऊण अच्चंत[१४०]दुमियचित्तेणं रायपुरओ सूरिसमक्खं चेव भणियं रायपुरोहिएण जहा—देव ! किमेएहिं पासंडिएहिं तईबज्झायरणणिरे[१४१]एहिं असुइएहिं ? ति । एवं च वयंतो सो सूरीहिं अणेगोववत्तीहिं जाहे णिरुत्तरो कओ ताहे धुत्तिमाए अणुलोमवयणेहिं रायाणो[१४२] विप्परिणामेई[१४४] । अवि य—

(८३) एए महातवस्सी, नीसेसगुणालया महासत्ता ।
सुर-असुर-मणुयमहिया, गोरव्वा तिहुयणस्सावि ॥१२॥
(८३) तो[१४५] देव ! जेण एए, पहेण गच्छंति तेण तुम्हाणं ।
जुत्तं न होइ गमणं, अक्कमणं तप्पयाण जओ ॥१३॥
(८५) गुरुपयअक्कमणेणं, महई आसायणा जओ[१४६] होइ ।
दुग्गइकारणभूया, अओ विसज्जेह पहु ! गुरुणो ॥१४॥

तओ विप्परिणयचित्तेहिं भणियं राईहिं—सच्चमेयं परं कहं विसिज्जिज्जं[१४७]ति ? तओ पुरोहिएण भणियं—देव ! कीरउ सव्वत्थ णगरे अणेसणा[१४८], तीए य कयाए असुज्झंते भत्तपाणे सयमेव विहरिस्संति । तओ राईहिं भणियं—एवं करेहि । तओ परूवियं सव्वत्थ णगरे पुरोहिएणं जहा—एवं एवं च[१४९] आहाकम्माइणा पयारेणं[१५०] देज्जमाणं महाफलं भवइ । तओ लोगो तहेव काउमारद्धो । तं च तारिसमउव्वकरणं दट्ठूण साहियं साहूहिं गुरूणं । ते वि सम्मं वियाणेऊण रायाभिप्पायं अप-ज्जोसविए चेव गया मरहट्ठविसयालंकारभूयं पइट्ठाणं णाम णगरं ।

(३)

तत्थ य सूरीहिं जाणावियं जहा न ताव पज्जोसवेयव्वं जाव वयं णागया । तत्थ उण परमसावगो सायवाहणो णाम राया । सो य सूरिणो समागच्छंते णाऊण जलयागमुक्कंठियसिहि व्व हरिसणिब्भरो[१५१] जाओ । कमेण य समागया तत्थ सूरिणो । तओ साइवाहणराया[१५२] सूरिं समागया[१५३] णाऊण सपरियणो चउव्विहसिरिसमणसंघसमण्णिओ णिग्गओ अभिमुहं, वंदिया य भावसारं सूरिणो । अवि य—

(८६) भवियकमलावबोहय !, मोहमहातिमिरपसरभरसूर ! ।
दप्पिट्ठ[१५४]दुट्ठपरवाइकुंभिनिद्दलणकेसरि[१५५] ! ॥१॥

---

१४० °पयदि° AB।, परिदि° EH। १४१ °थंते दु° CDE। १४२ °एहिं ति E। १४३ राइणो CD।, रायाइणो G। १४४ °मेति, अ° EH। १४५ तो दे° EH। १४६ °ओ हवइ CDEH। १४७ °ज्जिस्संति AB। १४८ °णा, जहा- H। १४९ च आहोक° CD। १५० °ण देज्जमाणं साहूण म° AB।, °ण साहूण दिज्ज° EH। १५१ °भरनिब्भ H। १५२ सायवा° E। १५३ °या य° H। १५४ दप्पिट्ठदु° EH। १५५ °कसरि ! CDEH।

(८७) पणयणरविसरपंहुं[156]मउलिमउडमणिकिरणरंजियसुपाय ! ।
जिणसासणोण्णईपर !, कलिकालकलंकमलसलिल ! ॥२॥

(८८) कालाणुरूवपरिवट्टमाणसुयजलहिपारसंपत्त ! ।
सप्पंतदप्पकंदप्पसप्पकप्परणपरपरसु ! ॥३॥

(८९) इय नीसेसगुणालय !, करु[157]णापर ! परमचरग ! रणरहिय ! ।
सुगहियनाम ! नरुत्तम !, तुज्झ णमो होउ मुणिणाह ! ॥४॥

एवं च पणयस्स णरवइणो दिण्ण भगवया धम्मलाभो, अवि य—

(९०) कलिकालकलिलमलवहलपडलपक्खालणे[158]सलिलोहो ।
सयलदुहाचलकुलदलणजलियबलसूयणत्थसमो ॥५॥

(९१) चिंतामणि-कप्पद्दुम-कामियघड-कामधेणुमाईण ।
जिय[159]उज्जियमाहप्पो, भवण्णवोत्तारणतरंडो ॥६॥

(९२) सग्गा-ऽपवग्गदुग्गमनरगऽग्गलभंगमोग्गरसमाणो ।
तुह होउ धम्मलाहो, नरेंद ! जिण-गणहरोद्दिट्ठो ॥७॥

एवं च महाविच्छड्डेणं पविट्ठा णगरे सूरिणो । वंदियाइं समत्थचेइयाइं । आवासिया य जइजणजोग्गासु अहा-फासुयासु वसहीसु । तओ पइदिणं सिरिसमणसंघेण वहुमण्णेज्जमाणाणं सा[160]यंवाहणणरिंदेणं समाणे[161]ज्जमाणाणं विउसवग्गेण पज्जुवासेज्जमाणाणं णीसेसजणेण वंदेज्जमाणाणं भवियकमलपडिबोह[162]णपराणं समागओ कमसो प[163]ज्जोसणासमओ । तत्थ य मरहट्ठयदेसे भद्दवयसुद्धपंचमीए इंदस्स जत्ता भवइ । तओ विण्णत्ता सूरिणो राइणा जहा—भयवं ! प[164]ज्जोसणादिवसे लोयाणु-वत्तीए इंदो अणुगंतव्वो होही, तेण कारणेण वाउलत्तणाओ चेइ[165]यपूया-ण्हवणाइयं काउं न पहुप्पामो, ता महापसायं काऊण करेह छट्ठीए पज्जोसवणं, तओ भगवया भणियं[166] अम्ह गुरुणो अवि य—

(९३) अवि चलइ मेरुचूला, सूरो वा उग्गमेज्ज अवराए ।
न य पंचमीएँ रयणिं, पज्जोसवणा अइक्कमइ ॥८॥

जओ भणियमागमे—

"जहा णं समणे भगवं महावीरे वासाणं सवीसइराए मासे वइक्कंते वासावासं पज्जोसवेइ, तहा णं गणहरा वि । जहा णं गणहरा तहा णं गणहरसीसा वि । जहा णं गणहरसीसा तहा णं अम्ह गुरुणो वि । जहा णं अम्ह गुरुणो तहा णं अम्हे वि वासावासं पज्जोसवेमो, नो[167] तं रयणिमइक्कमिज्जा" ।

राइणा भणियं—जइ एवं तो चउत्थीए[168] हवइ ? । सूरीहिं भणियं—एवं होउ णत्थित्थ दोसो, जओ भणियमागमे—

"आरेणा वि पज्जोसवेयव्वमिति" ।

---

१५६ °रवहु° A । १५७ °णायर ! CD । १५८ °णेक्कस° CDEH । १५९ जय उ° EH । जिणउ° CD । १६० साइवा° CD; सालिवा° GH । १६१ °ज्जमाणाणं णीसे° E । १६२ °हणं कुणंताणं स° CDEH । १६३ °ज्जोसव(वस CD)णास° CDEH । १६४ °ज्जोसवणा° CDEH । १६५ °इयाणं पू° CDEH । १६६ °णियं-अवि च°EH । १६७ न तं CD । १६८ °ए भवउ (भगवओ CD) सू॰ CDEH ।



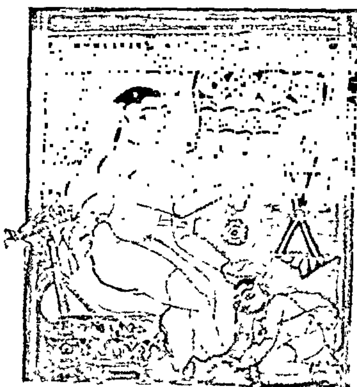
चित्र ३३ Fig 33



चित्र ३४ Fig 34



चित्र ३५ Fig. 35



चित्र ३६ Fig. 36

तओ हरिसवसुप्फुल्लोयणेण वंपियं राइणा–भगवं। महापसाओ, महंतो अम्हाणमणुग्गहो जओ मम अंतेउरियाणं पक्खोववासपारणए साहूणं उत्तरपारणयं भवेस्सइ। तओ गिहे गंतूण समाइट्ठाओ अंतेउरियाओ–तुम्हाणममावासाए उववासो होही, पारणए य साहूणं उत्तरपारणयं भवेस्सइ, ता तत्थ अहापवत्तेहिं साहुणो पडिलेहेह, जओ भणियमागमे—

(९४) पइसंत-गिलाणेसु य, आगमगाहीसु तह य कयलोए।
उत्तरवारणगम्मी, दाणं तु बहुफ(प्फ)लं होइ ॥९॥

पज्जोसवणाए अट्ठमं ति काऊण पडिवए उत्तरपारणयं भवइ। तं च दट्ठूण तम्मि दिणे लोगो वि साहूणं तहेवो पूयं काउमाढत्तो। तप्पभिइं मरहट्ठविसए समणपूयालओ णाम छणो पवत्तो। एवं च कारणेण कालगायरिएहिं चउत्थीए पज्जोसवणं पवत्तियं, समत्थसंघेण य अणुमन्नियं।

+ तथा चावाचि—

(९५) कारणीया य चउत्थी, चेइय-जइसाहुवासणनिमित्तं।
वरिसिय सालवाहण, पयट्टिया कालियज्जेण+ ॥१०॥

卐 तव्वसेण य पक्खियाईणि वि चउद्दसीए आयरियाणि अण्णहा आगमोत्ताणि पुण्णिमाए त्ति 卐।

(४)

एवंविहगुणजुत्ताण वि कालयसूरीणं कालंतरेण विहरमाणाणं कम्मोदयवसेणं जाया दुव्विणीया सीसा। तओ चोइया सूरीहिं तहा वि ण किंचि पडिवज्जंति, तओ पुणो वि भणिया जहा—

(९६) भो भो महाणुभावा!, उत्तमकुलसंभवा महापुरिसा!।
इंदाईण वि दुलहं, कहुं सामण्णमकलंकं ॥१॥

(९७) एवमविणीययाए, गुरुआणाइक्कमं विहेऊण।
दुक्करतवचरणमिणं, मा कुणह णिरत्थयं चच्छ! ॥२॥

+ एतादृग्लाञ्छनान्तर्वर्ती पाठः CD पुस्तकयोः नास्ति।

卐卐 स्वस्तिद्विकमध्यगतः पाठः CD पुस्तकयोर्नास्ति, अत्र पूर्णिमायामेव पाक्षिक-चातुर्मासिकपर्वनियतधर्मकार्याणि विधेयानीति गच्छान्तरामह एव प्रायः हेतुः संभाव्यते। तथा अस्यैव स्वस्तिकयुगलस्य पाठस्योपरि आचार्यश्रीहीरसूरिपादैर्निम्नोल्लिखितं टिप्पनकं B प्रतिलेखकेन स्वपुस्तके निरुद्धितम्, तच्चेदम्—"त्रिशतीमितवर्षोपरि लिखितबहुष्वादर्शेषु चाउम्मासियाणि चउद्दसीए आयरिआणि इति दृश्यते, तथा 'चाउम्मासं चउद्दसीए' इति संदेहविषौषध्युक्तानुसारेणापीत्थमेव दृश्यते, तस्मात् संभाव्यतेऽत्र केनापि पाठः परावर्तितः, तत्त्वं तु केवलिगम्यमिति" एतट्टीपनकं यद्यपि B प्रतिलेखकेन पूर्वादर्शोल्लिखितटिप्पनतयोपलब्धत्वेन स्वपुस्तके टिप्पणीरूपेणैव न्यासीकृतं तथापि तस्य टिप्पनभूतेऽपि तस्य विसंवादः, येन तस्योपरि तेन निम्नोल्लिखितं टिप्पनकं कृतम्, तच्चेदम्—"त्रिशतीमित॰ इत्याद्यक्षराणि तत्त्वं तु केवलिगम्यमिति एतदन्तानि श्रीपत्तननगरे कुणगिरौ संवत् १६३० वर्षे हीरविजयाचार्येण पूर्वादर्शेऽदृष्टान्यपि मत्या लिवि(पि)ता कृतानि, कैश्चित् परलोकभीरुभिश्चिंते तच्छ्राद्धदृष्टेनोचार्येणापीत्थमेवोक्त यद्–अस्माभिरेव लिखितानि। इति ध्येयम्। श्री।"

पुनरपर्युक्तटिप्पणीद्वययुक्तं ८६ तमं पत्रं फल्गु कर्तुकामेन B पुस्तकलेखकेनैव नीचैर्निर्दिष्टटिप्पणीयुक्तमपरं ८८(६) तमं पत्रं लिखितम्, तट्टिप्पणी यथा—"श्री पुण्यसागरमहोपाध्यायादेशात् पूर्वमदः पूर्वादर्शेऽपि(लिखि)त पत्रम्, तदनु पूर्वादर्शे त्रिशतीमित॰ इत्यादि लिखितं दृष्टयोत्पादितम्, अतस्तेदप्रमाणम्।" एवंभूतेऽपि B प्रत्यादर्शे द्वे अपि पत्रे सुरक्षिते सुष्ठुतया वरिवर्तेते।

१६९ °यं हविस्स° E। १७० °ओ अम्हाणमणुओ तु° H। १७१ °लामेह H!। १७२ °णम्मि य, आगमगहणे य लोयकयदाने (करणे य E)। उत्तरपारणगम्मि य, दाणं तु बहुफ(प्फ)लं भणइ CDEGH।

यत उक्तमागमे—

(९८) छट्ठ-ऽट्ठम-दसम-दुवालसेहिं मास-ऽद्धमासखवणेहिं ।
अकरिंतो गुरुवयणं, अणंतसंसारिओ होइ ॥३॥

(९९) गुरुआणाभंगाओ, रण्णे कट्ठं तवं पि काऊण ।
तहवि हु पत्तो नरगं, सो कूलयवालओ साहू ॥४॥

(१००) गुरुअणाइक्कमणे, आयरंतो करेइ जइ वि तवं ।
तहवि न पावइ मोक्खं, पुव्वभवे दोवई चेव ॥५॥

एवं पि भणिया तेण मुच्चंति दुव्विणीययं, ण करेंति गुरुवयणं, न विहिंति पडिवत्तिं, जंपंति उल्लंठवयणाइं, कुणंति सेच्छाए तवं, आयरंति णिययाभिप्पाएण सामायारिं । तओ गुरुणा चिंतयं—

(१०१) "तारिसा मम सीसाउ, जारिसा गलिगद्दभा ।
गलिगद्दभे चइत्ताणं, दढं गेण्हइ संजमं ॥६॥

तथा—

(१०२) छंदेण गओ छंदेण आगओ चिट्ठए य छंदेण ।
छंदे य वट्टमाणो, सीसो छंदेण मोत्तव्वो ॥७॥

ता परिहरामि एए दुव्विणीयसीसे तओ अण्णम्मि दिणे रयणीए पसुत्ताणं साहिओ सेज्जायरस्स परमत्थो जहा—अम्हे नियसिस्ससिस्साणं सागरचंदसूरीणं पासे वच्चामो, जइ कहवि आउट्टा णिब्बंधेण पुच्छंति तओ बहु खरण्टिऊण भेसिऊण य साहेज्जसु त्ति भणिऊण णिग्गया । पत्ता य अणवरयसुहपयाणेहिं, तत्थ पविट्ठा निसीहियं काऊण । 'थेरो कोऽवि अज्जओ' त्ति काऊण अवण्णाए ।

(१०३) अपुव्वं दट्ठूणं, अब्भुट्ठाणं तु होइ कायव्वं ।
साहुम्मि दिट्ठपुव्वे, जहारिहं जस्स जं जोग्गं ॥८॥

इति सिद्धंतायारमणुसरेऊण न अब्भुट्ठिओ सागरचंदसूरिणा । वक्खाणसमत्तीए य णाणपरीसहमसहमाणेण पुच्छिओ सागरचंदेण—अज्जया ! केरिसं मए वक्खाणियं ? कालयसूरीहिं भणियं—सुंदरं । तओ पुणो वि भणियं सागरचंदसूरिणा—अज्जय ! पुच्छेहि किंपि । कालगसूरीहिं भणियं—जइ एवं तो वक्खाणेह अणिच्चयं । सागरचंदेण भणियं—अण्णं विसमपयत्थं वक्खाणावेसु । तेण भणियं—न विसमपयत्थमवगच्छामि । तओ समाढत्तो वक्खाणेउं 'नत्थि धम्मह किं न चिंतेह' इच्चाइ । अत्रान्तरे भणितं कालिकाचार्यैः—नास्ति धर्मः प्रत्यक्षादिप्रमाणगोचरातिक्रान्तत्वात् खरविषाणवदिति, उक्तं च—

(१०४) प्रत्यक्षेण ग्रहोऽर्थस्य, निश्चितेन प्रशस्यते ।
तदभावेऽनुमानेन, वचसा तद्व्यतिक्रमः ॥९॥

---

१७३ अकरंतो E । १७४ ° द्दहा CH । १७५ अ CDEH । १७६ ° यसिस्से CDEH । १७७ ° पया(हा CD) णएहिं CDEH । १७८ अवन्नाए EH । १७९ ° च्छियं सा ° CDEH । १८० तत्ति धम्मह किं न चिंतेउ, भवु परियणु सयणु जणु, पवणणुन्नघणपडलविब्भमु, तारुन्न(ण्णं H) नय(इ H)वेगसमु, जीवियं पि जलबुब्बुओवमु; जलनिहिनिवडियरयण जिम्व दुलहउ माणुसजम्मु; निसुणहु निसुणहु भवियणहु थिरु पर जिणवरधम्मु ॥ अत्रा• EGH ।

ननु प्रत्यक्षादिना प्रमाणेनासौ गृह्यत इत्यलं तद्विषययत्नेन। 'सव्वो पियामहाणुकारी कोवेस खडेकरो' भण्णमाणेण भणियं सागरचंदेण-'तत्र यदुक्तं नास्ति धर्मस्तत्र प्रतिज्ञापदयोर्विरोधं प्रकटमेव लक्षयामो, नास्ति चेद्धर्म इति कथम्? धर्मं चेद् नास्तीति कथमपरैर्धर्मस्याभ्युपगतत्वादेवमुच्यते, तर्हि भवन्तं पृच्छामः परकीयोऽभ्युपगमो भवतः प्रमाणमप्रमाणं वा? यदि प्रमाणं सिद्धं नः साध्यम्, अथाप्रमाणं तर्हि स एव दोषः, यच्चोक्तं प्रत्यक्षादिप्रमाणगोचरातिक्रान्तत्वात् तदप्यसत्, यतः कार्यद्वारेणापि धर्मो धर्मी प्रत्यक्षेण गृह्येते' इति उक्तं च—

(१०५) धर्माज्जन्म कुले शरीरपटुता सौभाग्यमायुर्धनं,
धर्मेणैव भवन्ति निर्मलयशो-विद्या-ऽर्थसम्पच्छ्रियः।
कान्ताराच्च महाभयाच्च सततं धर्मः परित्रायते,
धर्मः सम्यगुपासितो भवति हि स्वर्गापवर्गप्रदः॥१०॥

अन्यच्च—

(१०६) नियरूवोहामियखयरेसरराय-मयण व्व केवि दीसंति।
मंगुलरूवा अण्णे, पुरिसा गोमाउसारिच्छा॥११॥
(१०७) परिमुणियासेससमत्थसत्थसुरमंतिविब्भमा केवि।
अण्णाणतिमिरछण्णा, अन्ने अंध व्व वियरंति॥
(१०८) संपत्ततिवग्गसुहा, एगे दीसंति जणमणाणंदा।
परिवज्जियपुरिसत्था, उव्वियणेज्जा विसहर व्व॥१२॥
(१०९) धरियधवलायवत्ता, वंदियणोग्घुट्ठपयडमाहप्पा।
वच्चंति गयारूढा, अण्णे धावंति सिं पुरओ॥१३॥
(११०) पणईयणपूरियासा, निम्मलजसभरियमहियलाभोगा।
अण्णे उ कलंकेल्ला, पोट्टं पि भरंति कह कहवि॥१४॥
(१११) अणवरयं देंताण वि, वड्ढइ दव्वं सुयं व केसिंचि।
अण्णेसिमदेंताण वि, घेप्पइ णरणाह-चोरेहिं॥१५॥
(११२) इय धम्माधम्मफलं, पच्चक्खं जेण दीसए साहू।
मोत्तूणमहम्मं आयरेण धम्मं चिय करेसु॥१६॥

इओ य ते दुट्ठसीसा पभाए आयरियमपेच्छमाणा इओ तओ गवेसणं कुणंता गया सेज्जायरसमीवं, पुच्छिओ य जहा—सावय! कहिं गुरुणो? तेण भणियं—तुब्भे चेव जाणह णियं गुरुं, किमहं वियाणामि?। तेहिं भणियं—मा एवं कहेहि, न तुब्भ अकहिऊण वच्चंति। तओ सिज्जायरेण भिउडिभासुरं वयणं काऊण भणिया—' अरे रे दुट्ठसेहा! ण कुणह गुरूणं आणं, चोइज्जंता वि न पडिवज्जह सारण-वारणाईणि, सारणाइविरहियस्स आयरियस्स महंतो दोसो, जओ भणियमागमे—

(११३) जह सरणमुवगयाणं, जीवाण णिकिंतए सिरे जो उ।
एवं सारणियाणं, आयरिओ असारओ गच्छे॥१७॥

१८१ °द्विनासौ गृ° G। १८२ °ण प्रत्यक्षेण° CDEH। १८३ धर्मो गृह्यते EG। १८४ °र्मो गृ° CD। १८५ °रनामह° EH। १८६ एके दी° CDEH। १८७ °माइत्र° AB। १८८ धाविंति CD। १८९ से पु° EH। १९० °र्भजण पू° H। १९१ °मदिंता° CDEH। १९२ गवेसयंता ग° E।

(११४) जीहाए वि लिहंतो, न भद्दओ सारणा जहिं णत्थि ।
दंडेण वि ताडेंतो, स भद्दओ सारणा जत्थ ॥१८॥
(११५) सारणमाइविउत्तं, गच्छं पि य गुणगणेण परिहीणं ।
परिचत्तणाइवग्गो, चइज्ज इह सुत्तविहिणाओ ॥१९॥

'तुब्भे य दुव्विणीया, आणाए अवट्टमाण त्ति काऊण परिचत्ता ता पावा ! ओसरह मम दिट्ठीपहाओ, अण्णहा भणेस्सह ण कहियं'ति । तओ भीया सेज्जायरं खमावेत्ता भणंति । अवि य—

(११६) दंसेहि एगवारं, अम्ह गुरू जेण तं पसीएउं[१९३] ।
आणाणिद्देसपरा, जावज्जीवाइं[१९४] वट्टामो ॥२०॥
(११७) किं बहुणा सूरीणं, संपइ हियइच्छियं करेस्सामो ।
तो कुणसु दयं सावय !, साहेहि[१९५] कहिं गया गुरुणो ? ॥२१॥

तओ 'सम्मं उवट्ठिय' त्ति नाऊणं कहिय सब्भावं पेसिया तत्थ । गच्छंतं च साहुवंदं लोगो पुच्छइ—को एस वच्चंहे[१९६] ? ते भणंति—कालगसूरी । सुयं च सवणपरंपराए सागरचंदेणं[१९७] सूरिणा पियामहागमणं । पुच्छिओ कालगसूरी —अज्जय ! किं मम पियामहो समागच्छइ ? तेण भणियं—अम्माहि[१९८] वि समायण्णियं । तओ अणम्मि दिणे तयणुमग्गलग्गं पत्तं साहुवंदं । अब्भुट्ठियं सागरचंदेण । तेहिं भणियं—उवविसिह तुब्भे, साहुणो चेव एए, गुरुणो उण पुरओ समागया । आयरिएण भणियं—ण को वि इत्थाऽऽगओ खडेक्करमेगं मोत्तूण । इत्थंतरम्मि समागया वियारभूमीओ कालगसूरिणो । अब्भुट्ठिया य पाहुणगसाहुवंदेण[१९९] । सागरचंदेण भणियं—किमेयं ? । साहूहिं भणियं—भगवंतो कालगसूरिणो एए त्ति । तओ लज्जिओ[२००] उब्भट्ठित्ता खामिया, बहुं च झूरियमाढत्तो । गुरूहिं भणियं—मा संतप्प, न तुज्झ भावदोसो किंतु पमायं[२०१]-दोसो । अण्णया य वालुयाए पच्छयं भरावेत्ता एगत्थ पुंजाविओ, पुणो वि भराविओ पुणो वि पुंजाविओ, एवं च भरिओव्विरेयणं कुणंतस्स सेसीहूओ पच्छओ गुरूहिं जहा—बुज्झियं किंचि ? तेण भणियं—ण किंचि । गुरूहिं भणियं—"जहेस वालुयापच्छओ पडिपुण्णो तहा सुहम्मसामिस्स पडिपुण्णं सुयनाणं साइसयं च, तयविक्खाए जंबूसामिस्स किंचूणं अप्पाइसयं च, तत्तो वि पभवस्स अप्पतरमप्पतराइसयं च जओ छट्ठाण गया ते वि भगवंतो सुव्वंति । एवं च कमसो हियमाणं जाव मह सयासाओ तुह गुरुणो अइहीणं, तस्स वि सयासाओ तुह हीणतरं ति, किंच पाएण पणट्ठाइसयं अप्पं च दूसमाणुभावाओ सुयं ता मा एवंविहेण वि सुएण गव्वं उव्वहसु, भणियं च—

(११८) आसव्वण्णुमयाओ, तर-तमजोगेणं[२०२] हुंति मइविभवा ।
मा वहउ को वि गव्वं, अहमेक्को पंडिओ एत्थ ॥२२॥
(११९) इय अच्छेरयचरिओ, गामा-ऽऽगर-नगरमंडियं वसुहं ।
आणावडिच्छबहुसिस्सपरिवुडो विहरई भयवं ॥२३॥

(९)

(१२०) अह अण्णया सूरिंदो, भासुर[२०३]बुंदी पलंबवणमालो ।
हार-ऽद्धहार-तिसरय-पालंबोच्छइयवच्छयलो ॥१॥

---

१९३ °साहेउं AB । १९४ °वाय चिट्ठामो CD ।, °वाए चेट्ठामो GH । १९५ °हेह क° AB । १९६ °चइ, ते EH । १९७ °चंदसू° CDEH । १९८ °म्हेहिं समा° AB । १९९ °णगेहिं सा° H । २०० °ण अब्भुट्ठि° EH । २०१ °यस्स, अ° AB । २०२ °ण होंति EH । २०३ बुंदी-शरीरम् ।

(१२१) वरकडय-तुडियथंभियभुयाजुगो कुंडल[204]लिहियगंडो।
वरे[205]यररयणकरुक्कडकिरीडरेहंतसिरभागो ॥२॥

(१२२) किं बहुणा सिंगारियसयलंगो विमलवत्थपरिहाणो।
सोधम्म[206]सुरसभाए, तिण्हं परिसाण मज्झम्मि ॥३॥

(१२३) सत्तण्हं अणियाणं, अणियाहिवईण तह य सत्तण्हं।
तायत्तीसयअंगाभिरक्खसामाणियसुराणं ॥४॥

(१२४) सोहम्मनिवासीणं, अ[207]ण्णेसिं लोगपालमाईण।
सुर-देवीणं मज्झे, सक्के सीहासणवरम्मि ॥५॥

(१२५) उवविट्ठो ललमाणो, वरछितियसाहित्तचरिद्धीए।
आलोइयलोगद्धं, विउलेणं ओहिणाणेणं ॥६॥

(१२६) तो[208] पेच्छइ सीमंधरसामिजिणं समवसरणमज्झत्थं।
कुणमाणं धम्मकहं, पुव्वविदेहम्मि परिसाए ॥७॥

(१२७) उट्ठित्तु तओ सहसा, तत्थ ठिओ चेव वंदई भगवं।
सुरणायगरिद्धीए, तओ गओ सामिमूलम्मि ॥८॥

(१२८) वंदित्तु सए ठाणे, उवविसिओ जा सुणइ जिणवयणं।
ता पत्थावेण जिणो, साहइ जीवे निगोयक्खे ॥९॥

(१२९) तं सोऊण सुरिंदो, विम्हयउप्फुल्ललोयणो एवं।
सिरिकयकयंजलिउडो, जंपइ परमेण विणएणं ॥१०॥

(१३०) भगवं! भरहवासे, इय सुहुमनिगोयवण्णणं काउं।
किं मुणइ कोई[209] संपइ, निरइसये दूसमाकाले? ॥११॥

(१३१) तो भणइ जिणो सुरवइ!, कालगसूरी णिगोयवक्खाणं।
भरहम्मि मुणइ अज्ज वि, जह वक्खायं मए तुम्ह ॥१२॥

(१३२) तं सोउं वज्जहरो, कोऊहल्लेण इत्थ आगंतुं।
काउं बंभणरूवं, वंदेत्ता पुच्छई सूरिं ॥१३॥

(१३३) भगवं! णिगोयजीवा, पण्णत्ता जे जिणेहिं समयम्मि।
तं वक्खाणह मज्झं, अईव कोऊहलं जम्हा ॥१४॥

(१३४) तो भणइ मुणिवरिंदो, जलहरगंभीरणिग्घोसो।
जइ कोउगं महंतं, सुणसु महाभाग! उवउत्तो ॥१५॥

(१३५) गोला य असंखे[210]ज्जाऽसंखनिगोओ य गोलओ भणिओ।
एगेक्कम्मि णिगोए, अणंतजीवा मुणेयव्वा ॥१६॥

---

२०४ °छुरिह° C। २०५ वररयणकक्कड(ड EH)किरीड° ABEH। २०६ सोहम्म° EH। २०७ °न्नेसिं तो° CDEH। २०८ ता CD। २०९ को वि ध° CDEH। २१० °ज्जा, असंखनिग्गोयगो CEH।

(१३६) इच्चाइवित्थरेणं, वक्खाए सूरिणा सहस्सक्खो ।
सविसेसणाणजाणणणिमित्तमह पुच्छए पुण वि ॥१७॥

(१३७) भगवं ! अणासगमहं, काउं इच्छामि वुड्ढभावाओ ।
ता मह केत्तियमाउं, साहेहि जहट्ठियं णाउं ॥१८॥

(१३८) तो सुयणाणेण गुरू, उवउत्ता जाव ताव वड्ढंति ।
दिवसा पक्खा मासा, वासा वाससया पलिया ॥१९॥

(१३९) अयरा उ दुण्णि तस्साऽऽउमाणमवलोइऊण तो सूरी ।
सविसेसुवओगाओ, जाणइ वज्जाउहो एसो ॥२०॥

(१४०) इंदो भवं ति सूरीहिं जंपिए ललियकुंडलाहरणो ।
जाओ णियरूवेणं, पुरंदरो तक्खणं चेव ॥२१॥

(१४१) भूलुलियभालकरयल-जाणू रोमंचकंचुइज्जंतो ।
भत्तिभरणिब्भरंगो, पणमइ सूरीण पयकमलं ॥२२॥

(१४२) अइसंकिलिट्ठदूसमकाले वि तए जिणागमो जेण ।
धरिओ गुणगणभूसिय ! तुज्झ णमो होउ मुणिणाह ! ॥२३॥

(१४३) णिरइसए वि हु काले, णाणं विप्फुरइ निम्मलं जस्स ।
विम्हावियतियलोकं, तस्स णमो होउ तुह सामि ! ॥२४॥

(१४४) जेणोण्णई तए पवयणस्स संघस्स कारणे विहिया ।
अच्चब्भुयचरिएणं, पयपउमं तस्स तुह नमिमो ॥२५॥

(१४५) इय थोऊण सुरिंदो, सुमरंतो सूरिनिम्मलगुणोहं ।
आयासेणुप्पइउं, पत्तो सोहम्मकप्पम्मि ॥२६॥

(१४६) सूरी वि य कालेणं, जाणेत्ता णिययआउपरिमाणं ।
संलेहणं विहेउं अणसणविहिणा दिवं पत्तो ॥२७॥

इति कालिकाचार्यकथानकं समाप्तमिति ॥ ग्रन्थाग्रम् ३६० ॥छ॥



२११ अणसगमहं EH । २१२ °रा वि दोण्णि CDEGH । २१३ पइक° CDH । २१४ °यतेलोकं CD ।

मूलशुद्धिटीकाकारप्रशस्तिः

आसीच्चन्द्रकुलाम्बरैकशशिनि श्रीपूर्णतल्लीयके,
गच्छे दुर्धरशीलधारणसहैः संपूरिते संयतैः ।
निःसम्बन्धविहारहारिचरितश्चश्चच्चरित्रः शुचिः
श्रीसूरिर्मलवर्जितोर्जितमतिश्चाम्रदेवाभिधः ॥१॥

तच्छिष्यः श्रीदत्तो, गणिरभवत् सर्वसत्त्वसमचित्तः ।
नरनायकादिवित्तः, सद्वृत्तो वित्तनिर्मुक्तः ॥२॥

सूरिस्ततोऽभूद् गुणरत्नसिन्धुः, श्रीमान् यशोभद्र इतीद्धसंज्ञः ।
विद्वान् क्षितीशैर्नतपादपद्मः, सन्नैष्ठिको निर्मलशीलधारी ॥३॥

नीरोगोऽपि विधानतो निजतत्तं(नुं) संलिख्य सर्वादरात्,
सर्वाहारविवर्जनादनशनं कृत्वोज्जयन्ते गिरौ ।
कालेऽप्यत्र कलौ त्रयोदशदिनान्याश्चर्यहेतुर्जने,
शस्यं पूर्वमुनीश्वरीयचरितं संदर्शयामास यः ॥४॥

तच्छिष्यो भूरिबुद्धिर्मुनिवरनिकरैः सेवितः सर्वकालं,
सच्छास्त्रार्थप्रबन्धप्रवरवितरणाल्लब्धविद्वत्सुकीर्तिः ।
येनेदं स्थानकानां विरचितमनघं सूत्रमत्यन्तरम्यं,
श्रीमत्प्रद्युम्नसूरिर्जितमदनभटोऽभूत् सतामग्रगामी ॥५॥

राद्धान्त-तर्क-साहित्य-शब्दशास्त्रविशारदः ।
निरालम्बविहारी च, यः शमाम्बुमहोदधिः ॥६॥

सिद्धान्तदुर्गम महोदधिपारगामी,
कन्दर्पदर्पदलनोऽनयकीर्तियुक्तः ।
दान्ताऽतिदुर्दमहृषीकमहातुरङ्गः,
श्रीमांस्ततः समभवद् गुणसेणसूरिः ॥७॥

जगत्यपि कृताश्चर्यं, सुराणामपि दुर्लभम् ।
निशाकरकराकारं, चारित्रं यस्य राजते ॥८॥

तच्चरणरेणुकल्पः सूरिश्रीदेवचन्द्रसंज्ञोऽभूत् ।
तच्छिष्यो गुरुभक्तस्तद्विधधिषणो विनिर्मुक्तः ॥९॥

किञ्च—

श्रीमदभयदेवाभिधसूरेर्यो लघुसहोदरः स इह ।
स्थानकवृत्तिं चक्रे सूरिः श्रीदेवचन्द्राख्यः ॥१०॥

मतिविकलेनापि मया, गुरुभक्तिप्रेरितेन रचितेयम् ।
तस्मादियं विशोध्या, विद्वद्भिर्मयि कृपां कृत्वा ॥११॥

आवश्यक-सत्पुस्तकलेखन-जिनवन्दनाऽर्चनोद्युक्तः ।
शय्यादानादिरतः, समभूदिह वीहकः श्राद्धः ॥१२॥
तद्गुणगणानुयायी, श्रीवत्सस्तत्सुतः समुत्पन्नः ।
तद्वसतावधिवसता, रचितेयं स्तम्भतीर्थपुरे ॥१३॥
रस-युग-रुद्रे (११४६)र्वीतैर्विक्रम संवत्सरात् समाप्तेयम् ।
फाल्गुनसितपञ्चम्यां, गुरुवारे मथमनक्षत्रे ॥१४॥
अणहिलपाटकनगरे, वृत्तिरियं शोधिता सुविद्वद्भिः ।
श्रीशीलभद्रप्रमुखैराचार्यैः शास्त्रतत्त्वज्ञैः ॥१५॥
साहाय्यमत्र विहितं, निजशिष्याशोकचन्द्रगणिनाम्ना ।
प्रथमप्रतिमालिखता, विश्रामविवर्जितेन भृशम् ॥१६॥
प्रत्यक्षरं निरूप्यास्या ग्रन्थमानं विनिश्चितम् ।
अनुष्टुभां सहस्राणि संपूर्णानि त्रयोदश ॥१७॥

अङ्कतोऽपि सहस्र १३००० ॥ ७ ॥ शुभं भवतु ॥

A संज्ञकमूलशुद्धिप्रतिप्रशस्तिः––

माद्य[द् मा]र्दङ्गिकोऽयं पिककुलरसितो(तै)र्गीतगायी वसन्तो,
हेमन्तो दन्तवीणापटुरथ शिशिरो वातविध्मातवंशः ।
श्रीमद्वीरस्य कीर्तिं ना . . . दुत्तरा(?) चन्द्रसूर्या(र्यौ) च रम्भौ ।
यावत् सङ्गीतमास्ते भुवि विजयतां पुस्तकस्तावदेषः ॥१॥
राजहंसाविमौ यावत् क्रीडतः पृथुपुष्करे ।
सङ्घस्तावदयं नन्द्यान्नतः . [तीर्थकरादिभिः] . . . ॥२॥

E संज्ञकप्रतिप्रान्ते पुष्पिकेयम्––

संवत् १५०९ कार्तिक सुद ७ भोमे । मं० वाछाकेन लिखितम् ॥ श्रीः ॥

श्रीखरतर सा० धन्ना मन्ना सा० भोजा माणगदेश्राद्धैर्लेखितेयं कथा । सासपुरवास्तव्य सा० मदा सा० माल्हणदे तयोः सुत ज–वना सा० भूचराभ्यां सिद्धान्तभक्त्या महाक्षेपेण . . . . र्थावछोयपि मेयं (?) कल्पपुस्तिका द्रव्यव्ययेन ।



G संज्ञकप्रतिप्रान्ते पुष्पिकेयम्––

संवत् १३३० श्रावणवदि ११ रवौ लिखितपत्तननगरीय–बृहत्शालीयभाण्डागारस्थिततांडपत्रीयपुस्तकाल्लिखितमिदं पुस्तकम् ॥





चित्र ३७ Fig 37



चित्र ३८ Fig 38



चित्र ३९ Fig 39

[२]

मलधारि-श्रीहेमचन्द्रसूरिविरचित-पुष्पमालान्तर्गता

कालिकाचार्यकथा।

[रचनासंवत् १२ शताब्दि]

ननु प्रतिषिद्धं सेवमानोऽप्यसौ कथं न दोषभागित्याह—

पडिसिद्धं पि कुणंतो, आणाए दव्व-खित्त-कालन्नू ।
मुज्झइ विसुद्धभावो, कालयसूरि व्व जं भणियं ॥

अक्षरार्थं[1] पश्चादपि वक्ष्यामः, भावार्थस्तु कथानकेन तावदुच्यते—

नामेण धरावासं, अत्थि पुरं जत्थ सव्वभयमुक्के ।
वेसमणेणं नासीकय व्व दीसंति धणनिवहा ॥१॥
सीहो व्व वइरसीहो[2], वेरिमहाकरिघडाण दुप्पेच्छो ।
तं पालइ नरनाहो, देवी सुरसुंदरी तस्स ॥२॥
कालो नामेण सुओ, तेसिं बालत्तओ वि[3] सगुणेहिं ।
सियपक्खससहरो इव, कलाविसेसेहिं वित्थरिओ ॥३॥
वयणस्स पंकयं कुवलयाइणो लोयणाइ उवमाए ।
जुज्जिंसु जिए कहमवि, समुदायसिरी पुणोऽणुवमा ॥४॥
किं बहुणा अमरीओ वि, लंघिउं जीए रेहए रूवं ।
सा नामेण गुणेहि य, सरस्सई आसि से बहिणी ॥५॥
पत्तो य जोव्वणभरं, रागद्दोसानलेण पज्जलियं ।
दट्ठूणत्तसुचरियजणं, नाऊण भवाडविं कुमरो ॥६॥
तप्पसमनीरपूरं व, गिण्हए जिणमयं वयं पवरं ।
पंचसयनिवसुअजुओ, गुणसुंदरसूरिपासम्मि ॥७॥
बहिणी वि हु पडिबुद्धा, गिण्हइ दिक्खं करेइ उग्गतवं ।
इयरो वि घेवदियहेहिं, चेव पढिऊण बहुसुत्तं ॥८॥
गीयत्थो संजाओ, अणेयविज्जाइअइसयसमग्गो ।
सूरिपए उवविट्ठो, विहरंतो अह कयाइ इमो ॥९॥

---

१ P आदर्शे श्लोकोऽयमधिको दृश्यते-धणुसरि आगमवयणं, सिरिकालयसूरिजुगपहाणेहिं । पज्जोसवणचउत्थी, जह आयरिया तह मुणेह ॥ २ वयरसिंहो C । ३ वि ओ सगुणो M । ४ °सु जं एकेक M । ५ भगिणी C । ६ परमं C । ७ निवेहिं जुओ C । ८ वि थोव° C P ।

उज्जेणिं संपत्तो, सरस्सई वि हु कहं पि पइ तहिं ।
उज्जेणिराइणा, गद्दभिल्लनामेण कइया वि ॥१०॥
समणीविंदेण समं, वियारभूमिं गया इमा दिट्ठा ।
अह संकिलिट्ठकम्मोदएण सो चिंतए एवं ॥११॥
"जइ हंत ! इमा वि वयं, करेइ परिचत्तरइसुहा बाला ।
तो विहलपुरिसयारो", किह अज्ज वि वम्महो जियइ" ॥१२॥
इच्चाइ चिंतयंतो, मयणानलदड्ढगुरुविवेयदुमो ।
घेत्तुं हढेण अंतेउरम्मि तं साहुणिं खिवइ ॥१३॥
पोक्करइ दढं च इमा, नयणंसुपवाहसित्तधरणियला ।
विलवइ य हा सहोअर !, हा पवयणनाह ! मुणिसीह ! ॥१४॥
सिरिकालगसूरि ! निवाहमेण एएण मज्झ हीरंतं ।
चरणधणं परिरक्खह, न तुमं मोत्तूण मेहं सरणं ॥१५॥
अह कालगसूरी वि हु, नाऊणं कह वि वइयरं एयं ।
गंतुं नरिंदपासे[13], पभणइ तं कोमलगिराहिं ॥१६॥
तारयगणाण चंदो, इंदो जह सुरगणाण नरनाह ! ।
तह लोयाण पमाणं, तं चिय ता कह इमं कुणसि ॥१७॥
इयरो वि अकज्जाओ नियत्तियव्वो पमाणपुरिसेहिं ।
जइ ते वि कुणंति इमं तो जायं सव्वमेयं[14] पि ॥१८॥
जत्थ राया सयं चोरो, भंडिओ य पुरोहिओ ।
वेणं भयह नागरया !, जायं सरणओ भयं ॥१९॥
अन्नाण वि परजुवईण, राय ! संगो दुहावहो[16] चेव ।
जो लिंगिणीण संगो, सो पुण गरुयं महापावं ॥२०॥
बहुनरवरधूयासंगमे[17] इ, जइ निव ! गओ सि न हु तोसं ।
तो चत्तविहूसाए हढेण गहियाइ दीणाए ॥२१॥
लिंगिणिमित्ताइ इमाइ, राय ! को तुज्झ होज्ज परिओसो ।
नरवइणो य रिसीणं, धम्मं वड्ढंति न मुसंति ॥२२॥
जेण निवरक्खियाइं[19], सुव्वंति तवोवणाइं सव्वाइं ।
तो चिंतिऊण एमाइ, मुंचं सयमेव मह बहिणिं ॥२३॥
इच्चाइ जुत्तिजुत्तं, सूरीहिं नराहिवो पभणिओ वि ।
संजायविवज्जासो, जा न मुयइ साहुणिं कह वि ॥२४॥

---

९ कहिंपि P । १० °भूमी C । ११ °रो अह C । १२ मे स° C । १३ °से, भणइ य तं C । १४ °यं ति C । १५ दिसं भ° C । १६ °हो भवइ C । १७ °मेण, ज° C । १८ वड्ढंति M । १९ °इं तुज्झ° C । २० मुंचसु सयमेव मह वहिणि C ।

तो मिलिऊणं भणिओ, संघेण इमो वि जा अवण्णाए ।
दिट्ठो नराहिवेणं, तओ य कोवं गओ सूरी ॥२५॥
जे संघपच्चणीया, पवयणउवघायगा नरा जे य ।
संजमउवघायपरा, तदुवेक्खाकारिणो जे य ॥२६॥
तेसिं वच्चामि गइं, जइ एयं गद्दभिल्लनिवरुक्खं ।
उम्मूलेमि न पवणो व्व, बद्धमूलं पि पुहईए ॥२७॥
एयं कुणइ पइण्णं, तत्तो चिंतइ महाबलो एस ।
गद्दभिविज्जाएँ निवो, ता घेतव्वो उवाएण ॥२८॥

एवं च विमृश्य ततः कैतवेन कृतोन्मत्तकवेषो नगरमध्ये इदमसंबद्धं प्रलपन् परिभ्राम्यति—यदि गर्दभिल्लो राजा ततः किमतः परम् !, यदि रम्यमन्तःपुरं ततः किमतः परम् !, विषयो यदि वा रम्यस्ततः किमतः परम् !, यदि वा करोमि भिक्षाटनं ततः किमतः परम् !, यदि वा शून्यगृहे स्वप्नं करोमि ततः किमतः परम् ! ।

इय एवमाइ उम्मत्तचेट्ठियं तस्स सूरिणो दट्ठुं ।
भणइ सदुक्खं सव्वं, सबाल-वुड्ढाउलं नयरं ॥२९॥
आसन्ननिवाओ नूण, एस राया मुणीण वयभंगं ।
जं कुणइ इमस्स य, मुणिवइस्स गुणरयणजलनिहिणो ॥३०॥
उम्मत्तयाए हेऊ, जाओ सो चेव निग्घिणो पावो ।
न गणइ मुणिजणवयणं पि कह वि अइसंकिलिट्ठमणो ॥३१॥
इय जणअवण्णवायं, उम्मत्तं जाणिऊण सूरिं च ।
सामंत-मंतिवग्गो भणइ पयत्तेण नरनाहं ॥३२॥
देव ! विरुद्धं एयं पि, ताव जं लिंगिणीएँ परिभोगो ।
जं पुण सूरी अवमाणिओ तए होइ उम्मत्तो ॥३३॥
एयं तु विरुद्धयरं, तहेव अवहीरणं बहुजणस्स ।
तो एत्तियम्मि वि गए, मुंच इमं साहुणिं जम्हा ॥३४॥
वज्जइ अकीत्तिपडहो, तुम्हाणं देव ! सयलनयरम्मि ।
दीसंति एत्थ कज्जे, इह-परभवआवईओ य ॥३५॥
इय सोऊणं राया, कुविओ निब्भत्थए इमे सव्वे ।
मोहग्गहाभिभूओ, न गणेइ हियं पि उवइट्ठं ॥३६॥
लोयाओ इमं निसुयं च, सूरिणा निच्छएण तो निवइं ।
नाऊण दंडसज्झं, अह नयरीओ विणिक्खंतो ॥३७॥
कमसो य तओ पत्तो, सगकूलं नाम सिंधुपरकूलं ।
तत्थ य जे सामंता, ते सव्वे साहिणो भणिया ॥३८॥

२१ °तचिट्ठि° M । २२ नास्तीदं पद्यं C प्रतौ । २३ ता इति °M ।

साहाणुसाहिनामेण, भन्नए ताण अहिवई राया ।
[24]एक्कस्स साहिणो अह, पुरम्मि गंतुं ठिओ सूरी ॥३९॥
विज्जाए अइसएहिं, धम्मकहाए य सूरिणा एसो ।
आवज्जिओ तओ अन्नया य एयस्स साहिस्स ॥४०॥
अन्नस्स य पंचाणउइसाहिवग्गस्स उवरि परिकुविओ ।
साहाणुसाहिरा[25]याँ, अह सव्वे मरणभयतसिया ॥४१॥
भणिया सूरीहिं[26] इहं, निरत्थयं चेव मरह किं तुब्भे ? ।
सिंधुं ऊत्तरिऊणं, हिंडह आहिंड(दु)गत्ताए ॥४२॥
ता तुह्माणं सव्वं, होही[27] सुत्थं ति एवमाईहिं ।
तव्वयणेहिं ते वि हु, कमेण पत्ता सुरट्ठाए ॥४३॥
तो छन्नउईभागे, काऊणं जणवयं ठिया तत्थ ।
वत्ते वासारत्ते, भणिया ते सूरि[28]णा सव्वे ॥४४॥
गिण्हह मालवदेसं, इण्हिं उज्जेणिनरनाहं घेत्तुं ।
विउलम्मि तम्मि चिट्ठह, सव्वे वि सुहेण जं तुब्भे ॥४५॥
तो ते भणंति अह्मं, दविणं नत्थि त्ति तेण न तरामो ।
तत्तियदूरं गंतुं, तो सूरी चुण्णजुत्तीहिं ॥४६॥
[29]पाडित्तु विउलकणयं, समप्पए ताण ते वि तो हिट्ठा ।
लाडवि[30]सयनिववग्गं, गिण्हंता सव्वमणुकमसो ॥४७॥
उज्जेणिविसयसंधिं, पत्ता गद्दभिल्लनरवई तं च ।
सोउं आगच्छइ [31]तत्थु, चेव नियबलभरसमग्गो ॥४८॥
असि-सत्ति-सेल्ल-वावल्ल-भल्ल-कुंताइसत्थभीमाइं ।
करि-तुरय-रहसमारूढमिलियबहुसुहडचंडाइं ॥४९॥
आभिट्टाइं बलाइं, दोन्नि वि अवरोप्परं सकोवाइं ।
अह हारियं खणद्धेण, तत्थ गद्दभिल्लसेन्नेणं ॥५०॥
तो गद्दभिल्लराया, [32]पलाइउं पविसिऊण उज्जेणिं ।
रोह[33]गसज्जो जाओ, परसेन्नाइं च सव्वत्तो ॥५१॥
आवासियाइं सव्वप्पणा य ढोयं कुणंति पइदियहं ।
अह अन्नदिणे दिट्ठो [34]छुन्नो कोट्टो तओ सूरिं ॥५२॥
पुच्छिंति सगनरिंदा, सरिऊण कहेइ सो वि जह अज्ज ।
[35]अट्ठमिदिणो त्ति राया, गद्दभि[36]ल्लो विहियउववासो ॥५३॥

---

२४ एक्कस्सऽहिवइणो M । २५ °या, ते सव्वे मरणभयभीया C । २६ °हिं तओ, नि° C ।, °हिं इइ, नि° M । २७ होहिइ सु° M । २८ °णा एवं C । २९ पयडित्तु M । ३० °सयं समग्गं C । ३१ तत्थ, चे° M । ३२ °इओ प° P । ३३ रोहयस° M । ३४ °न्नो कुट्टो त° P । ३५ °ट्ठमदिट्ठो त्ति P । ३६ °द्दहिल्लो P ।

साहइ गद्दभिविज्जं, कत्थइ अट्टालगम्मि तो[37] ठवियं ।
जोएह रासहिं तह, कए य दिट्ठा य सा तेहिं ॥५४॥
तो भणियं सूरीहिं, एसा किर जावपरिसमत्तीए ।
मुंचिहिई[38] महासद्दं, तओ य परसेन्नमज्झम्मि ॥५५॥
दुपयं चउप्पयं वा, जं किंचि वि तं सुणेइ तं झत्ति ।
रुहिरं समुग्गिरंतं, मुहेण निवडेइ धरणीए ॥५६॥
तम्हा सजीवदुपयं, चउप्पयं वा दुगाउयपरेण ।
नेउं ठवेह सव्वं, मज्झ समीवम्मि अइनिउणं ॥५७॥
मुंचह धणुद्धराणं, अट्ठहियसयं च सद्दवेहीणं ।
तह चेव कए तेहिं, धणुद्धरे भणइ तो सूरी ॥५८॥
एयाए रासहीए, निवाइयं चेव वयणमकयसरं ।
नारायाण भरिज्जह, अपमत्ता हारियं इहरा ॥५९॥
तह चेव कयमिमेहिं, न निग्गओ रासहीए तो सद्दो ।
पडिहयसत्ति त्ति तओ, तस्सेव य उवरि नरवइणो ॥६०॥
मुत्त-पुरीसे मोत्तुं, पलाइउं सा गया महाविज्जा ।
तो भणियं सूरीहिं, एद्दहमित्तं बलमिमस्स ॥६१॥
इय तं पि विणिग्गहियं, तो वीसत्था करेह नियकज्जं ।
अह तेहिं पुरी भग्गा, राया वि हु बंधिउं गहिओ ॥६२॥
तो[39] [40]भणिओ सूरीहिं, रे पाव ! हठेण तीए समणीए ।
जं चुक्कोऽसि अलज्जिर !, इह-परभवदुक्खनिरवेक्ख[41] ॥६३॥
तित्थयराण वि पुज्जो, अणज्ज ! आसाइओ य जं संघो[42] ।
तस्सावराहतरुणो, पत्तो कुसुमुग्गमो तुमए ॥६४॥
जं पुण अणंतभवसायरम्मि भमिहसि अणेयदुहभीमे ।
तं भुंजिहिसि फलं पि हु, ता अज्ज वि गिण्ह जिणदिक्खं ॥६५॥
पावाइं[43] किं पि नित्थरसि[44] जेण इच्चाइ जाव करुणाए ।
पभणइ सूरी दुम्मिज्जए, निवो ताव अहिययरं ॥६६॥
तो सूरी भणइ तहिं, समुवज्जियगरुयदुसहभवदुक्खा ।
तुम्हारिसा वि को[45] सोक्खभायणं सक्कइ विहेउं ? ॥६७॥
जीवदयामूलो च्चिय, धम्मो अम्हाण तेण न हओसि ।
इच्चाइ बहुं निब्भच्छिऊणं[46] मोयाविओ एसो ॥६८॥

---

३७ तो चडिउं C ।, तो ठविउं P । ३८ मुचिहही P ।, मुंचिही M । ३९ ता भ° P । ४० °णियं सू° CP । ४१ °वेक्खो MD । ४२ °ओ तए संघो M । ४३ पावाउ M ।, पावाइं P । ४४ °सि जिणपव्वज्जाए वा° M । ४५ को मोक्ख° P । ४६ °च्छिऊ° M ।

सगपत्थिवेहिं विसयाउ ताडिओ भमइ तो इमो दीणो ।
संसारं च अणंतं, भमिही तक्कम्मदोसेण ॥६९॥
अह जस्स स्साहिणो, पढममेव सूरी ठिओ पुरवरम्मि ।
सो उज्जेणीराया, जाओ सेसा उ सामंता ॥७०॥
आलोइयपडिक्कंता, भगिणी सूरीहिं संजमे ठविया ।
सगकूलाओ पत्त त्ति ते य सगपत्थिवा जाया ॥७१॥
जिणपवयणप्पभावणपरम्मि अह सगनरिंदवंसम्मि ।
वट्टंते[४७] तो कालंतरेण सिरि विक्कमाइच्चो ॥७२॥
सगवंसं हणिऊणं, जाओ राया कओ जणो निरिणो ।
संवच्छरो य नियओ, एस पयट्टाविओ जेण ॥७३॥
तस्स वि वंसं उप्पाडिऊण जाओ पुणोवि सगराया ।
पणतीसे वाससए (१३५), विक्कमकालस्सऽइक्कंते ॥७४॥
परिवत्तिऊण जेणं, लोए संवच्छरो निओ ठविओ ।
कालगसूरी उण लाडविसय-भरुयच्छपमुहेसु ॥७५॥

(२)

ठाणेसु विहरमाणो, पत्तो कालेणं[४८] पइट्ठाणम्मि ।
तत्थ य राया सिरिसालवाहणो सावओ परमो ॥७६॥
सूरीण कुणइ गरुयं, भत्तिं तत्थ च्चिय भद्दवयमासे ।
सुद्धाए पंचमीए इंदमहो हवइ तो राया ॥७७॥
विणएण भणइ सूरिं, पज्जोसवणं करेह छट्ठीए ।
जं पंचमीए लोयाणुवित्तिनिरयस्स मह पूया ॥७८॥
कायव्वा होइ न चेइयाण सूरी[४९] वि भणइ न कयाइ ।
पज्जोसवणा पंचमिरयणिमइक्कमइ नरनाह ! ॥७९॥

卐 तो भगवया भणिअं—

(१) इत्थं य पणगं पणगं, कारणियं जा सवीसई मासो ।
सुद्धदसमीट्ठियाणं, आसाढी पुन्निमोसरणं ॥८०॥
(२) चाउम्मासुक्कोसो, सत्तरिराइंदिया जहन्नो य ।
थेराण जिणाणं पुण, नियमा उक्कोसओ चेव ॥८१॥
(३) इत्थ य अणभिग्गहियं, वीसइ राइं सवीसई मासो ।
तेण परमभिग्गहियं, गिहिनायं कित्तियं जाव ॥८२॥
(४) इय सत्तरी जहन्ना, असीनउई वीसुत्तरसयं च ।
जइ वासइ मग्गसिरे, दस राया तिन्नि उक्कोसा ॥८३॥

४७ वट्टंतंमि का° M । ४८ °ण पुरपइट्ठाणे, M । ४९ °री उ भ° M ।

(५) आसाढचउम्मासा, पडिकमणाओ य पडिकमेयव्वं ।
पज्जूसणपडिक्कमणं, पन्नासदिणेहिं नियमेण ॥८४॥
(६) अवि चलइ मेरुचूला, सूरो वा उग्गमेज्ज अवराए ।
नो पंचमीए रयणी, पज्जूसवणा अइक्कमइ ॥८५॥卐
(८६) तो कुणइ चउत्थीए, इय भणिए सूरिणा वि पडिवन्नं ।
जं कारणेण भणियं, आरेण वि पंज्जुसवियव्वं ॥८६॥
(८७) तप्पभिइं संजाया, पज्जोसवणा चउत्थिदियहम्मि ।
पासंगियं च एयं, सग-विक्कमवंसकहणं च ॥८७॥
(८८) आलोइयपडिक्कंतो, सुद्धो सुर-नरवरिंदनयचलणो ।
पालिय चिरपरियाओ, सूरी वि गओ अमरलोयं ॥८८॥
(८९) संखेवेणं कहियं, कालयसूरिण संविहाणमिणं ।
वित्थरओ पुण नेयं, निउणमईहिं निसीहाओ ॥८९॥

इति कालिकाचार्यकथानकम् ॥

[P आदर्शे CDM आदर्शानां पञ्चसप्ततितमश्लोकस्य पादद्वयमादृत्य 'आलोइय पडिक्कंतो' (८८) इत्यतोऽन्त-पर्यन्तो पाठोऽधिकः समस्ति]—

(१) परिवत्तिऊण जेणं, लोए संवच्छरो निओ ठविओ ।
आलोइयपडिक्कंतो नियगच्छधुरं वहइ सूरी ॥७५॥

(२)

(२) इत्तो य अत्थि नयरं, भरुयच्छं नाम तत्थ बलमित्तो ।
राया तस्स य भाया, जुवराओ भाणुमित्तु त्ति ॥७६॥
(३) एए य भायणिज्जा, कालयसूरिस्स तेसि भइणी य ।
भाणुसिरी तीएँ सुओ, बलभाणू राइणा सचिवो ॥७७॥
(४) मइसागरो अवंतीए, पेसिओ सूरिणो सयासम्मि ।
तेणाहूओ सूरी, भरुयच्छम्मी समायाओ ॥७८॥
(५) सुयधम्मो बलभाणू, पव्वइओ धम्मउज्जया जाया ।
रायाई असहंतो, पुरोहिओ सूरिसहियनिवं ॥७९॥
(६) भणइ सुईवस्से(ज्जे?)हिं, एएहिं किं ति सूरिणा वि इमो ।
विहिओ निरुत्तरो सुत्तयाए(?) तो वयइ अणुलोमं ॥८०॥
(७) एए महातवस्सी, पहु! जेण पहेण जंति नो तेणं ।
तुम्हं गमणं जुत्तं, अक्कमणं तप्पयाण जओ ॥८१॥

C आदर्शे 卐卐 स्वस्तिकद्विकलाञ्छनवर्ती पद्श्लोकात्मकः पाठोऽधिकः समस्ति, स च DM आदर्शयोर्नावृतः ।
५० पज्जुसवियव्वं M । ५१ °भिई सं M ।

(८) विप्परिणओ निवो तो, जंपइ सच्चं ति कह पुणो एए।
वीसज्जिज्जंति तओ, पुरोहिओ भणइ सव्वत्थ ॥८२॥
(९) कीरइ अणेसणाउ, निवेण दिन्नो इमस्स आएसो।
आहाकम्माइ जणाउ दावए सो बहु फलं ति ॥८३॥

(३)

(१०) कहियं साहूहिं गरूण, ते वि नाऊण निवइणो चित्तं।
जंति अपज्जोसविए, चेव पइट्ठाणनयरम्मि ॥८४॥
(११) जाणाचियं च सूरीहिं, तत्थ नो जाव आगया अम्हे।
ताव न पज्जोसवियव्वमेव तत्थ य पर[म]सड्ढो ॥८५॥
(१२) निवसालवाहणो अत्थि, सो वि नाऊण कालगायरिए।
आगच्छंते संवेण संजुओ अभिमुहो जाइ ॥८६॥
(१३) विच्छड्डेण पविट्ठा, नयरे . . . . ।
पज्जोसवणासमओ तत्थ य मरहट्टदेसम्मि ॥८७॥
(१४) भद्दवयसुद्धपंचमिदिणम्मि इंदस्स जायए जत्ता।
ता सूरिणो निवेणं, विन्नत्ता जह इमं भयवं! ॥८८॥
(१५) पज्जोसवणादिवसे, अणुगंतव्वो जणाणुवत्तीए।
इंदो तेणं अम्हे, चेइयण्हवणाइयं काउं ॥८९॥
(१६) न पहुप्पामो तत्तो, पज्जोसवणं करेह छट्ठीए।
सूरि वि आह पंचमिरयणीमेयं नऽइक्कमइ ॥९०॥

जओ भणियमागमे—

जहा णं भगवं तहा णं गणहरा वि। जहा णं गणहरा तहा णं गणहरसीसा वि। जहा णं गणहरसीसा तहा णं अम्ह गुरूणो वि। जहा णं अम्ह गुरुणो तहाणं अम्हे वि वासावासं पज्जोसवेमो। नो ते पंचमिरयणिं अइक्कमिज्जा।

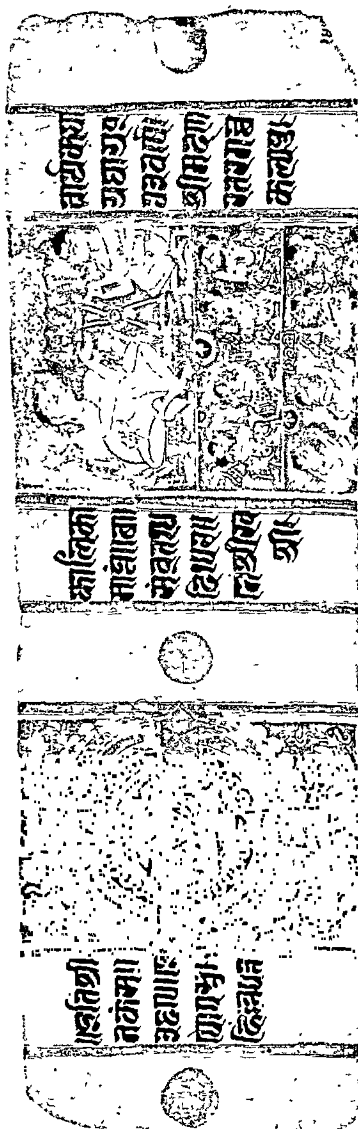
(१७) तो भणियं नरवइणा, जइ एवं [होइ ?] तो चउत्थीए।
हवउ त्ति आह सूरी, एवं होउ त्ति नो दोसो ॥९१॥

जओ भणियमागमे—

आरेणा वि पज्जोसवेयव्वमिति।

(१८) तो हिट्ठो भणइ निवो, महापसाओ ममं कओ जेणं।
मम देवीणं पव्वोववासपारणयदिवसम्मि ॥९२॥
(१९) होही मुणीण उत्तरपारणयं तो निवो गिहे गंतुं।
देवीओ भणइ जहा, तुम्हाणममावसापव्वे ॥९३॥
(२०) होही उववासो तस्स, पारणे हुज्ज साहुवग्गस्स।
उत्तरपारणयं तो, दाणं दिज्जह महफलं वि ॥९४॥

Plate XVI



चित्र ४० Fig 40

चित्र ४१ Fig 41

(२१) तो सुद्धचउत्थीए, चेइयपूया पभावणा य कया।
रन्ना तव-देसण-सुणण-पोसहावस्सया विहिणा ॥९५॥
(२२) इय कारणेण कालयसूरीहिं पवत्तियं चउत्थीए।
पज्जोसवणं अणुमन्निउं(यं) च संघेण एयं ति ॥९६॥

(४)

(२३) कालंतरेण तेसिं, विहरंताणं गुणन्निपाणं पि।
कम्मोदयाउ सीसा, जाया दुन्निणी(व्वीणि?)या तेण ॥९७॥
(२४) तेहिं परूविया जह, गुरुआणाइक्कमं विहेऊणं।
दुक्करतवचरमिणं मा कुणह निरत्थयं वच्छा! ॥९८॥

यत उक्तमागमे—

(२५) छट्ठ-ऽट्ठम-दसम-दुवालसेहिं मासऽ-द्धमासखमणेहिं।
अकिरंतो गुरुवयणं, अणंतसंसारिओ होइ ॥९९॥
(२६) गुरुआणाभंगाओ, रन्ने कट्ठं तवं पि काऊण।
तह वि हु पत्तो नरयं, सो कूलयवालओ साहू ॥१००॥
(२७) गुरुआणाइक्कमणे, आयावितो करेइ जइ वि तवं।
तह वि न पावइ मुक्खं, पुव्वभवे दोवई चेव ॥१०१॥
(२८) एवं भणिया वि इमे, गुरुवयणं जाव नो पवज्जंति।
वट्टंति य सिच्छाए, तो गुरुणा चिंतियं एवं ॥१०२॥
(२९) तारिसा मम सीसाउ, जारिसा गलिगद्दहा।
गलिगद्दहे चइत्ता णं, दढं गिण्हामि संजमं ॥१०३॥

तथा—

(३०) छंदेण गओ छंदेण आगओ चिट्ठए य छंदेणं।
छंदे अ वट्टमाणो, सीसो छंदेण मोत्तव्वो ॥१०४॥
(३१) अन्नदिणे सुत्ताणं, तेसिं सिज्जायरस्स परमत्थो।
कहिओ जह वच्चामो, अम्हे नियसिस्ससिस्साणं ॥१०५॥
(३२) सागरचंदाणं मुणिवईण पासम्मि जई य पुच्छंति।
तो ते खरण्टिऊणं, साहिज्जसु इय भणित्ता ते ॥१०६॥
(३३) वचंति तत्थ निस्सीहियं च काऊण जाव पविसंति।
थेरज्जउ त्ति काउं न, तेण अब्भुट्ठिया ते उ ॥१०७॥
(३४) वक्खाणसमत्तीए य पुच्छिया अज्ज! केरिसं हि मए।
वक्खाणियं इमेहिं, वुत्तं जह सुंदरं पुण वि ॥१०८॥
(३५) तेणं भणित्ता सूरी, पुच्छइ किं पित्थ तेहिं तो भणियं।
वक्खाणेसु अणिच्चियमेसो वक्खाणिउं लग्गो ॥१०९॥

(३६) सव्वमणिच्चं धम्मो, निच्चो त्ति स आह जाव तो सूरी ।
जंपइ न अत्थि धम्मो, न गिज्झए जंपमाणेहिं ॥११०॥
(३७) सुकुलाइकुज्जउ च्चिय, तेणं धम्मो पयट्टिउ इत्तो ।
सूरिं अपिच्छमाणा, ते दुस्सीसा य पुच्छंति ॥१११॥
(३८) सिज्जायरं इमेण वि, बहुहा निब्भच्छिया तओ तेहिं ।
सव्वं खमाविउं सो, सब्भावं कहिय तेणंते ॥११२॥
(३९) पट्ठविया तत्थ तओ, गच्छंति जणो य पुच्छए एस ।
को गच्छइ त्ति तो ते, भणंति जह कालगायरिया ॥११३॥
(४०) सागरचंदेण सुयं, लोयमुहाओ पियामहागमणं ।
तत्तो पुट्ठो थेरो, पियामहो मे किमायाइ ? ॥११४॥
(४१) तेणुत्तं इय सुव्वइ, अन्नम्मि दिणम्मि तयणुमग्गेण ।
संपत्तं मुणिविंदं, अब्भुट्ठइ सागरमुणिंदो ॥११५॥
(४२) तेहिं भणियं तुब्भे, उवविसह मुणी इमे जओ पुरओ ।
गुरुणो समागया सूत्ररिणा वि भणियं न को वि इहं ॥११६॥
(४३) आयाओ मोत्तूणं, थेरं इत्थंतरम्मि आयाया ।
तं मुणियाओ(?) कालयसूरी पाहुणयसाहूहिं ॥११७॥
(४४) अब्भुट्ठिया तओ सो, सागरचंदो खमावए सूरिं ।
झुरंतो य स गुरुणा, भणिओ नो भावदोसो त्ति ॥११८॥
(४५) किंतु पमायस्स विबोहणट्ठमेयस्स अन्नया सूरी ।
दंसइ वालुयपत्थयदिट्ठंतं तहय कहियमिणं ॥११९॥
(४६) आस[व्वन्नुमयाओ, तरतमभावेण मइविहवा ।
मा वह]उ को वि गव्वं, अहमिक्को पंडिओ इत्थ ॥१२०॥
(४७) इय अच्छेरय चरिओ, गामागरनगर[मंडियं वसुहं ।
आणावडिच्छबहुसिस्सपरिवुडो विहरई भय]वं ॥१२१॥

५)

(४८) अह अन्नया सुरिंदो, वंदइ सीमंधरं जिणवरिंदं ।
मुणिउ निगोयजीवे स वि.................... ॥१२२॥
(४९) ....न्निओ इमे कोइ ।
जाणइ वक्खाणेउ कालयसूरिं त्ति इय कहइ ॥१२३॥
(५०) . . . . . . या तेणं सक्को पुच्छइ मे कित्तियं आउ ।
उवउत्तेणं दोसागाराईमाऊणमाउयं . . . . . ॥१२४॥
(५१) . . . चिय कालेणं जाणित्ता, निययआउपरिमाणं ।
संलेहणं विहेउं अणसणवि[हिणा दिवं पत्ता] ॥१२५॥

॥उ॥ श्लोक १६४ ॥ मंगलं ॥उ॥

M आदर्शेत उद्धृता ग्रन्थकृत्प्रशस्ति.—

श्रीप्रश्नवाहनकुलाम्बुनिधिप्रसूतः,
क्षोणीतलप्रथितकीर्त्तिरुदीर्णशाखः ।
विश्वप्रसाधितविकल्पितवस्तुरुच्चै-
श्छायाश्रितप्रचुरनिर्वृतभव्यजन्तुः ॥१॥
ज्ञानादिकुसुमनिचितः, फलितः श्रीमन्मुनीन्द्रफलवृन्दैः ।
कल्पद्रुम इव गच्छः, श्रीहर्षपुरीयनामाऽस्ति ॥२॥
एतस्मिन् गुणरत्नरोहणगिरिर्गाम्भीर्यपाथोनिधि-
स्तुङ्गत्वानुकृतक्ष्माधरपतिः सौम्यत्ववारापतिः ।
सम्यग्ज्ञानविशुद्धसंयमपतिः स्वाचारचर्यानिधिः,
शान्तः श्रीजयसिंहसूरिरभवन्निःसङ्गचूडामणिः ॥३॥
रत्नाकरादिवैतस्मात्, शिष्यरत्नं बभूव तत् ।
स वागीशोऽपि नो मन्ये, यद्गुणग्रहणोत्सुकः ॥४॥
श्रीवीरदेवविबुधैः, सन्मन्त्राद्यतिशयप्रवरतोयैः ।
यैर्द्रुग इव संसिक्तः, कस्तद्गुणकीर्तने विबुधः ? ॥५॥

तथाहि—

आज्ञा यस्य नरेश्वरैरपि शिरस्यारोप्यते सादरं,
यं दृष्ट्वाऽपि मुदं व्रजन्ति परमां प्रायोऽविदुष्टा अपि ।
यद्वक्त्राम्बुधिनिर्यदुज्ज्वलवचःपीयूषपानोद्यतै-
र्गीर्वाणैरिव दुग्धसिन्धुमथने तृप्तिर्न लेभे जनैः ॥६॥
कृत्वा येन तपः सुदुष्करतरं विश्वं प्रबोध्य प्रभो-
स्तीर्थं सर्वविदः प्रभावितमिदं तैस्तैः स्वकीयैर्गुणैः ।
शुक्लीकुर्वदशेषविश्वकुहरं भव्यैर्निबद्धस्पृहं,
यस्याशास्वनिवारितं प्रचरति श्वेताम्बुगौरं यशः ॥७॥
यमुनाप्रवाहविमलश्रीमन्मुनिचन्द्रसूरिसंपर्कात् ।
अमरसरितेव सकलं पवित्रितं येन भुवनतलम् ॥८॥
विस्फूर्जत्कलिकालदुस्तरतम संतानलुप्तस्थितिः,
सूर्येणेव विवेकभूधरशिरस्यासाद्य येनोदयम् ।
सम्यग्ज्ञानकरैश्चिरन्तनमुनिक्षुण्णः समुद्योतितो,
मार्गः सोऽभयदेवसूरिरभवत् तस्य प्रसिद्धोर्मिभिः ॥९॥
निजशिष्यलवश्रीहेमचन्द्रसूरेर्मुखेन विवृतिरियम् ।
सत्रयुता वैरेव हि, विहिता श्रुतदेवतावचनात् ॥१०॥

प्रत्यक्षरं गणनया, सर्वग्रन्थाग्रमस्य जातानि।
त्रयोदशसहस्राण्यष्टषष्टियुतान्यष्टशतानि (१३८६८) ॥११॥
ग्र० १३८६८ ॥ कल्याणमस्तु ॥

ग्रन्थप्रशस्तिः—

श्रीकृष्णर्षिगच्छे तपापक्षे भ०श्रीपुण्यवर्धनसूरयस्तेषां पट्टे भट्टारकश्रीश्रीजयसिंघ(ह)सूरयस्तत्पट्टे भ०श्री- श्रीविनयचन्द्रसूरीश्वराणां शिष्यगणिगोरापठनार्थम् ॥

[३]

श्रीभद्रेश्वरसूरिविरचिता-कथावल्यन्तर्गता

कालिकाचार्यकथा।

[लेखनसंवत् १४९७—रचनासंवत् १२ शताब्दि]

(१) धम्मं कहिउं सीलं, अस्स त्ति रुत्तिओ (?) य धम्मकही।
सायसयं ति विसेसिया (य), वाओ य तवो य जस्स त्ति ॥१॥
(२) सो वाई य तवस्सी, विज्जावलीउ(लिओ) य नाम विज्ज त्ति।
पायलेवाइसिद्धो, सुकव्वकत्ता कवि(वी) नाम ॥२॥
(३) एय गुणा य पुरिसा, अट्ठपभावगा पवयणस्सा (?)।
एक्को वि य पुण्णप्पा, कोइ जहा कालगज्जो त्ति ॥३॥

कालगायरियकहा भण्णइ—

अवंतीविस(ए) उज्जेणीनयरीए दप्पणो नाम राया। तस्स य किर केणावि जोगिएण दिन्ना गद्दहीनाम विज्जा। सा य जत्थ साहगनिउत्ता तस्समुहा होउं विउव्विय गद्दभीरूवा नाहे(दे)इ, जो य तिरिओ मणुओ वा रिव(वु)-संतिओ तस्सद्दं सुणेइ सो सव्वो रुहिरं वमंतो भयविहलो नट्ठसन्नो निवडइ। सिद्धा य विहिसाहणेणं दप्पणरण्णो गद्दभीविज्ज त्ति गद्दहिल्लो नाम सो पसिद्धिं गओ। पलंबतयाति जिणसासणमुज्जेणी (?), तन्मज्झे पवयणपुरिसो सूरि-समण्णिओ कालगायरिओ नाम, अवि य—

(४) संविग्गो मज्झत्थो, संतो मउओ रिजू सुसंतुट्ठो।
गीयत्थो कडजोगी, भावण्णू लद्धिसंपण्णो ॥१॥
(५) देसणियाओ देओ, मइमं विण्णाणिओ कवी वाई।
नेमित्तिओ य सीओ, उवयारी धारिणी(रणा) वलिआ ॥२॥

(६) बहुदिट्ठो नयनिउणो, पिओयचउ (पियंवओ ?) सुस्सरा(रो) तओनिरओ।
सुसरीरो सुप्पइट्ठो, वाई आणंदओ वोक्खो ॥३॥
(७) गंभीरो अणुवत्ती, पडिवन्नपालओ थिरो।
उचियण्णू सूरीणं, छत्तीसगुणा [इमे] होंति ॥४॥

अत्थे(त्थि) य तत्थेव कालगायरियभगिणी रूववई व निम्मलसीला सीलमई नाम तवस्सिणी। सा य कयाइ वच्चंती बाहिं तप्पएसगामिणा दिट्ठा गद्दहिल्लरण्णा। अज्झोववण्णेण य अणिच्छंती वि बला नेवि(नीया) अंतेउरं। साहिया तवस्सिणे(णी)हिं कालगसूरीणं वत्ता। तेहि वि गंतुं सयं भणिउ राया जहा—न जुत्तं पुहवीपालाणमेरिसं ववसिउं ता मुंचह तवस्सिणिं। रण्णावि करिस्स चिंतिउत्तं निव्वत्ते (?)।

सूरीहिं मेछिस्स साहियं तं संघस्स। तेणावि बहुहा भणिओ राया। न या(य) किं पि पडिवज्जइ तओ दरिसण-कज्जुज्जओ रुट्ठो। अइ(ज)कालओ पइण्णं करेइ जहा—जइ गद्दहिल्लि(हिल्ल)रायाणं रज्जओ न उम्मूलेमि, तो पवयणसंजमोव-घायगाणं तदुवेक्खगाण य गइं गच्छामि। ताहे कालगज्जो कयडेणुम्मत्तलीहूओ तिग-चउक्क-(च)चरमहाजणट्ठाणेसु इमं [पलवं]तो हिंडइ। जइ गद्दहिल्लो राया तो किं? जइ सुनिविट्ठा पुरी तो किं? जइ जणो सुवेसो भा(तो) किं? जइ हिंडामो वयं भिक्खं [तो किं?], जइ सुवन्नदेसे वसामि तो किं? एवं च बहुप्पयारं जणं भावेउ काल[ग]ज्जो पारसकूलं गओ।

तत्थ य साहाणुसाहिणो महारायस्स सेवगो साही नाम राया। तं च समल्लीणो सूरी निमित्ताईहिं आवज्जेइ। अण्णया य साहिस्स साहाणुसाहिण(णा) कम्हि हिं (वि) कारणे रुट्ठेण कट्टारिगा मुद्दिओ पेसिया (?) लेहेहिं सम(म्म)ज्झे जहा सा(सी)समेयाए नियं छिंदियव्वं ति।

दट्ठुं चेमं विमा(म)णो संजाओ साही। स(प ?)रूवेइ कालगज्जस्स। तेणावि भणिओ मा अप्पाणं मारेहिं-(हि)। साहिणा भणियं—परमसामिणा रुट्ठेण एत्थ अत्थिउं न तीरइ। कालगज्जेण भणियं—रोहेमो गद्दहिल्लरायाणं।

ताहे जे गद्दहिल्लेणो(णा)वमाणिया लाडरो(रा)याणो अण्णे य ते मिलिउं सव्वेहिं पि रोहिया उज्जेणी। त यंतरम्मि य गद्दहिल्लेण य सुइभूइणा होउं स(सु)मरिया गद्दहिविज्जा। अवयरिया य सा गद्दह(ही)रूवधारिणी। ठविया एगम्मि अट्टारगो(ट्टालगे) परबलाभिमुहो(हा)। तव्विसेसारोहणा(ण)त्थं चेगत्थ वि गद्दहिल्लो अट्ठमभत्तोववासी। तं च सहारायगं नाउं कालगज्जेणाणागयमेव निरोवियं गद्दहिसंमुहं दक्खाणं सद्दवेहिं(हि)जोहाणमट्ठुत्तरसरं, भणियं च जया(हा)-एमा गद्दही नानि(?)हिउकामा तया मुहं पसारेही, जाव य सद्दं न करेइ ताव समकालमेईए मुहं सरेहिं तुब्भे पुरिज्जह। तेहि वि जोहि(हे)हिं तहेव कयं। ताहे सा वाणमंतरी तत्थ गद्दहिल्लस्सोवरिं हगिउं लत्ताहिं य हंतुं गया सट्ठाणं। तव्वि-रहिओ अबलि त्ति ओमूलि(लि)ओ गद्दहिल्लो। गहिया उज्जेणी। एवं च पुण्णपइण्णो कालगसूरी तं भगिणिं पुणरवि संजमे ठवित्ता विहरि[ओ] भ(अ)न्नत्थु(त्थु)ज्जयविहारेणं॥

(२)

साहिप्पमुहराणएहिं चाहिसित्तो उज्जो(ज्जे)णीए कालगसूरिभ(भा)णेज्जो व(ब)लमित्तो नाम राया। तकनिट्ठ-भाया य भाणुमे(मि)त्तो नामाहिसित्तो जुवराया। तेसिं च भगिणी भाणुसिरी नाम। तीसे पुत्तो बलं(ल)भाणू नाम। सो य पगयभद्दविणी[य]याए साहू पज्ज(ज्जु)वासइ। पत्तो पुणो विहरंतो वरिसयालसण्णमुज्जेणिं कालगसूरी। बहु-मण्णिओ रायाईहिं तम्मज्झे जोगो त्ति विसेसउ(ओ) साहिउ सूरीहिं [बल]भाणुणो धम्मो। तं च सोउं संबुद्धो, पव्वाविओ

य। न य पुच्छिया बलमित्त–भाणुमित्त त्ति.। रुट्ठेहिं तेहिं पस(च्छ ?)न्नमागत्तो निव्विसिओ कालगज्जो। सो वि नत्तयासंघएणं (?) निग्गहत्तं(त्त)णेण य तेसि वयणमवमन्निऊण ठिओ न य पज्जोसवणं कुणइ। बलमित्तो वि भाणु-सिरीए 'किं न जाणह गद्दह(हि)ल्लवुत्तंतं ?, जेणावमाणेह माउलं(ल)ग'मिति। भणिया पच्छत्ताविया पुणो मामयस्स कुणंति महंतमायरं अब्भुट्ठाणे(णा)इ।

पं(तं ?) च सहिउमस्स(स)क्कंतो मं(गं)गाहरो नाम पुरोहिओ भणइ–देव ! सुद्दपासंडो एसो वेयाइबाहिरो। एवं च रण्णो पुरओ पुणो पुणो उल्लं(ल्ल)वंतो सूरिणा निप्पट्ठा(ट्ठ)पसिणवागरणा(णो) कओ। ताहे खरयरमाविट्ठो पुरिहिओ न दंडेणेमेसिं किंचि पुणिस्स(रिस्सं ?) ति चिंतिय रायाणुमंडलोवो(रायाणमंडलो)मएहिं विप्परिणामेइ, जहा–एएरिसे महा-णुभागा ता जेण पहेण मे(ते) गच्छंति तेणेव जस्स रण्णो (?) जणो गच्छइ पयाणि वा अइक्कमेइ तस्सासेयं महंतं हवइ। ता विसज्जेज्जंतु नियविसयाओ सूरिणो। सोउं चेमं कम्मदोसेणाइसुगि(णि)या बलमित्त–भाणुमित्ता। कराविया सूरिनीसरणत्थं तेहिं सव्वम्मि नगरे भत्तपाणाणेसणा।

(३)

तं च नाउं पढमपाओ(उ)सि च्चिय निग्गया ओ(उ)ज्जेणीओ कालगसूरिणो। बहुपरिवारा य ते न जहिं तहिं न(नि)व्वहंति त्ति पट्ठिया पइट्ठाणपुरं। जाणाविय चाणागयमेव तहं ते च्चिय संघस्स जावाहमागच्छामि ताव तुब्भेहिं न कायव्वं पज्जोसवणं।

तत्थ य सालवाहणो राया। सो य सावगो त्ति। कालगव्व(ज्ज)मेंतं सोउं निग्गउं(ओ) समुहो समणसंघो य। तउ महाविभूईए पविट्ठो पइट्ठाणं कालगज्जो। भणियं चाणेण–भद्दवयसुद्धपंचमी[ए] कीरओ(उ) पज्जोसवणं। पडिवन्नं च तं समणसंघेण। सालवाहणो य राया परमसावओ पज्जोसवणाइ धम्मदिवसे विसेसओ जिणवंदणाइ किच्चं कुणइ। इओ य तत्थ देसरूढीए कीरइ भद्दवयसुक्कपंचमीए पढममिंदमहारंभो। तं च जणो निव्वि (न वि)णा णिवं कुणइ त्ति, तस्स न होइ पज्जोसवणु(ण)धम्माणुट्ठाणं। तओ सालवाहणेण भणिओ कालगसूरी–भयवं ! चलिओ लोयववहारो त्ति, चालिउं न तीरइ इ(इं)दमहारंभो, न य मं विणा कुणंति लोया, ताणुग्गहं काउं कुणह छट्ठीए पज्जोसवणं, जेणाहमवि पहुच्चामि। सूरीहिं भणियं–महाराय ! न जुत्तमेयं। जओ आसाढपुण्णिमाए कायव्वं ताव पज्जोसवणं। अह केणावि रायविड्डुराणेण ताए न कयं ता कायव्वं पुरओ कण्हदसमीए। तओ वियलितं सावणसुद्धपंचमीए। तओ वि पुरं पुण्णि-माए, तओ वि कण्ण(ण्ह)दसमीए। तओ विद्दालियं कायव्वमवस्सं भद्दवयसुद्धपंचमीए, न परओ त्ति जिणाणा। तओ रण्णा भणियं–भयवं ! ता कीरउ चउत्थीए पज्जोसवणं। सूरीहिं भणियं–एवं होउ। ताहे चउत्थी[ए] चेव कयं पज्जो-सवणं। एवं च जुगप्पहाणा(णे)हिं कालगज्जेहिं कारणेण जा पवत्तिया चउत्थी सा चेवाणुमया सव्वसाहूणं जाण[ह ?] त्ति।

[तओ] रण्णा भणियाओ अंतेउरियाओ, जहा–तुब्भे पक्खियपडिक्कमणत्थममावसाए काऊणोववासं पा(प)डिवत्रा(या)ए सव्वखज्जभोज्जविहीहिं साहवो उत्तरपारणए पडिलाभेत्ता पारेज्जह। ताहिं पि तहेव कए पज्जोसवणाए अट्ठम्मि (अट्ठम-मिति) काउं पडिवयाए जायमुत्तरपारणयं। तं च सव्वलोगेहिं कयं ति तप्पभिइं मरहट्ठविसए समणमूहवो(समणपूओ) नाम छणो पवत्तो त्ति। पवत्तियं च भणिस्समाणेणं भ[व]विरहसूरिणो(णा) संपयसाहूणं अट्ठमतवकरणासत्तिं पेच्छंतेण तइयाए उत्तरपारणयं। किं च—

(४)

अत्थि उज्जेणीए बहुसीसपरिवारो कालगो नाम सूरी। न य से सा(सी)से चोइया वि पढणसवणाइकिरियासु पवत्तंते। तओ सूरी राईए पसुत्ती(त्ता) चेव ते मोत्तुं सेजायरस्सेगस्स साहियसब्भावो पयट्टो सुवण्णभूमिं। जत्थ य किर

ते तं (तेसिं) सीसस्स सीसो सागरचंदो नाम सूरी समत्थो विहरइ। पत्तो य पोत्तियाणमंतियं कमेण कालगसूरी। तेणावि तहिं वि सम्मापुव्व त्ति पाहुत्तीओ सो सामण्णज्जगपडिवा(वं) काल[ग]मूरी भोलउविव (भोलविओ) सागरचंदो वक्खाणं। सो वि नागम[प]रीसहमाणो पुणो कालगं पुच्छइ–केरिसं मे वक्खाणं?। सो भणइ–सुंदरं।

इओ य कालगसीसेहिं सव्वत्थगोत्तिया सूरिणो। न य कहिं पि लद्धा सुद्धी। तओ ते लज्जा(ग्गा) सेज्जायरस्स। तेणावि निब्बंधेो त्ति पडिसाहिओ तेसिं सब्भावो। तओ सव्वे वि कालगसीसा सुवन्नभूमिं जउ चलिया। तं च वृंदं वजंतं लोगो पुच्छइ। ते भणंति–कालगायरिया सुवन्नभूमिं गमिस्संति। संपत्ता य सिग्घयरजंताऽऽवंतज्ज(ज)णपरंपरा सागरचंदस्स वत्ता, जहा–कालगायरिया आगच्छंति।

तओ सागरखमणो भणइ–अज्जया! किं सच्चं जं ग(स)मागइ पियामहो?। तेण भणियं–न जाणामि मए वि सुयं।

जो(सा)गरो भणइ–अज्जया! सुट्ठु पंडियओ सुम्मइ सो मे पियामहो। कालगो भणइ–किं मे य(एए)णं, पंडिया चेव वियाणंति पंडियं। अज्ज(ज्ज) मम तावाणिच्चय(यं) वक्खाणेसु।

सागरो भणइ–अन्नं किंचि विसमपयत्थं वक्खाणावेसु। कालगेण भणियं–न विसमपयत्थमवगच्छामि। सागरो भणइ–जइ एवं ता सुणेसु। तं चिय साहेमि—

(८) धम्म(म्मु) करेहु म मूढा अच्छहुं(हु),
चंचल(लु) जीविउ जोव्वणु पेच्छह।
धम्मु जि करणु कम्मुहु दत्युहु,
मोक्खहुं तं पुणु गुरुयणु पुच्छहु ॥१॥

सोउं चेमं भणियं कालगेण–नत्थे(त्थि)त्थ धम्मो पमाणरहिओ त्ति वे(ख)रविसाणं व, पच्चक्खो जेण न सो, तयभावेनाणुमेओ वि।

तओ अज्जो पियामहाणुकारी ए[स] खलु को वि डोकरो त्ति। संजायासंको सागरो भणइ–नत्थि धम्मो त्ति चोत्तुं जुज्जइ जीहाए, न उण जुत्तीए जेण पक्खकज्जा धम्म(म्मा)धम्मा वि पच्चक्खा। अवि य—

(९) रूवमइ सुहसमिद्धी, दाणाइ विसेसओ सपुण्णाणं।
विप्फुरइ य सक्कारो, नियनिव्वा(?) ते वि नन्नेसिं ॥२॥
(१०) इय धम्माधम्मफलं, पच्चक्खं जेण दीसए साहु।
ता मोत्तु[म]हम्मं आयरेण धम्मं चिय करेसु ॥३॥

एवं च सत्थं(त्थ)विणोएण चिट्ठंति ते जाव कइवयवासराणि ताव संपत्ता तत्थ कालगसीसा। ते य दट्ठूण अब्भुट्ठिओ सागरचंदसूरी। पुच्छिओ य सो तेहिं–आगया सख(ख)मासमणा इह केइ न व। सोउं संकिओ सो भणइ–न जाणामि खमासमणा, अज्जओ पुण एक्कओ आगओ, तेणागंतुकामो सिट्ठो सूरी।

एत्थंतरम्मि य वियारभूमीओ आगओ कालगसूरी। अब्भुट्ठिउ च पाहुणयसाहूहिं वंदिओ भावसारं संजायसंके चयत्थियाले सागरचंदे केण–(संजायसंकेण य पुच्छिया ते सागरचंदेण?)–को एसो?। तेहिं भणियं–काल[ग]सूरी। तओ ससंभमं पायावलत्तो(ग्गो) सागरचंदो सूरी–मिच्छामि दुक्कडं जं मए आसाइयं ति भणंतो सम्मं पियामहे खामेइ। भणइ सविलक्खो–भगवं! जइ वि मु(सु)क्खो हं तहा वि केरिसं वक्खाणेमि। कालगसूरीहिं विलट्ठं, किं तु मा गव्वं वि(व)हेज्जासु त्ति वोत्तुं कराविओ सो(सा)म, ठाविऊणेगच्छ(त्थ)वालुयापत्थुलज्जं(गं), तओ वि उद्धरिउं पक्खेवाविओ

अन्नत्थ ममाविओ जत्तेणो किं वि सो । एवं च वारंवारेण ऊणयरो ऊणतमो त्ति सच्चवाविउं भणिओ सूरीहं(हिं) पोत्तउं(ओ)—भद्द ! वालुगापत्थसरिसं सुयं गणहराणं चेव संपुण्णं, सेसाणं पुण कमकमेण परिहीयमाणं । जओ चोद्दसपुव्वधरा वि भगवंतो छट्ठाण वडिया कहिज्जंति किं पुण सेसा ? । ता न जुत्तो काउसयाणंगुन्नओ (काउं सुयणाणमओ ?) । भणियं च—

(११) मा वहउ कोइ गव्वं, एत्थ जए पंडिओ ज्जि(अ)हं चेव ।
आसव(व्व)ण्णुमयाओ, तरतमजोगेण मइविभवा ॥४॥

(५)

एवं च सुयसमिद्धो विचित्तवर(चरि)एहिं आगमपसिद्धो कालगसूरी सक्केण वंदिओ, एत्थ भणियं च—

(१२) सीमंधरभणणाओ, नि[गो]यकहणेण रक्खियव्वो व्व ।
कालगसूरी वि दढं, सविम्हयं वंदिओ हरिणा ॥१॥

(६)

किं च—

अत्थि इहेव भारहे वासे तुरमिणीनयरीए जियसत्तू राया । तस्स य कालगसूरिभगिणीए भद्दाबंभणीए सुओ दत्तो नाम । उ(ओ)लग्गइ(यं)तेण य सव्वदोसनिहिणा वसीकया सव्वे वि जियसत्तुसेवगा । तओ उव्वासिओ राया । समहिट्ठिय से रज्जं महारज्जलाभाइनिमित्तं च पारद्धमणो(णा)विहा जणो ।

अण्णया च विहरमाणो अणेगसीसपरिवारो समोसरिओ से मामगो कालयज्जो हि । पारद्धं चाणेण वक्खाणं । धम्मसड्ढा(द्धा) कोऊहलाईइ(हि) य संपत्ता नागरया, लोगएवं(परं)पराए भाउणो आगमणं सोऊण भणिओ दत्तो भद्दाए—वच्छ ! तुह माउलओ पडिवन्नसाहुलिंगो इहगे(हाग)ओ ता तं गंउ पणमत्तु (सु) । अवि य—

(१३) एक्क(क्कं) सो तुह मामो, बीयं ठिओ(विउ)सेहिं पुइओ पुण्णो ।
तइयं संगहियवओ, ता पुत्त(य ! ?) नयन(नम)सु तं साहुं ॥१॥

जणणीउवराहो(रोहे)ण य पयट्टो दत्तो पत्तो तमुद्देसं, पुच्छिओ कालियज्जो जण्णाण फलं । भगवया वि साहियं—पंचं(चिं)दियवहेणं नरगगमणं । पुणो जण्णाण फलं दुयरा(वा)राए पुच्छियं च । भगवया वि साहिओ—अहिंसालक्खणो धम्मो । तइयावाराए पुट्ठेण साहियं—पावकम्माण नरयाइफलं । चउत्थवारं रुट्ठेण भणियं दत्तेण—किमेव(म)समंजसं पलवसि ? । जइ किंचि वि मुणसि ता जण्णाण फलं साहेसु । भगवया भणियं—जइ एवं ता नरयफला जन्ना जणमहारंभयाए परिग्गहियाए ऊणिमाहारेणं पंचवि(पंचिं)दियवहेणं जीवा नरयाउयं कम्मं निव्वत्तेंति । एयाणि य जण्णकरणे संपज्जंति ।

सोउं चेमं संजायरोसेण भणियं दत्तेण—कहं वियाणसि जहा—नरगफला जन्ना ? भगवया भणियं—नाणाइसयाओ । दत्तेण भणियं—सत्तमदियहे कुंभीपागेण पच्चिहिसि तुमं, तेण भणियं—एत्थ वि को पच्चओ ?

साहुणा भणियं च—तम्मि चेव सत्तमदिणे पढमं असुइणा विज्जलिज्जिहिसि । समुप्पण्णकाउवानलेण य, पुणो वि भणियं दत्तेण—कत्तो सुहमुव्व(तुह मच्चु ?) । मुणिणा भणियं—निरुवसग्गं विहरिऊणाहं कयकालो देवलोगं गमिस्सामि । सोउं चेमं कुविओ दत्तो पव्वइयाहममेयं सुअसुव्वयणं (?) सुरक्खियं करेज्जह, जेण सत्तमवारस(सर)ए [ए]यं चिय कुंभीए य(प)यामि(मि!) त्ति जोजिऊणाऽऽरक्खियनरे पविट्ठो धवलादवाविउ पडहो जहा—न सत्तवासराणि जाव नयरीए पुरीसो उज्झियव्वो । सत्तमदिणे य निरोहासहिन्नुणा मालिएणेगेण रायमग्गे उज्झिऊण पुरीसं ठइयं पुप्फकरंडएणं ।



चित्र ४३ Fig 43

चित्र ४२ Fig 42

वोलीणाणि य सत्तवासराणि त्ति सम्ममयाणंतो दत्तो सत्तमे च्चिय व्वा(वा)सरे आसयडपरेण पयट्टी साहुवहाओ तुरिय-खुरखरणयअग्ग[इ]णा हसंतो विट्टालिओ। तओ अहो संकइओ पावसमत्ताएसो त्ति भण्णमाणो सो भयभीओ पयट्टो नियगेहाभिमुहो। तत्थ य पवट्ठो दुसज्जो त्ति भण्णमाणा(णे)हिं विरत्तचित्तेहिं स सभडेहिं वंचिऊण पुव्वाणीय जियसत्तुणो समुवणीउ दत्तो। तेणावि तेल्ला चूरियइ सुणह सणाया एक्कवल्लीए(प)छोदूण एको दुक्खमच्चुणा य मओ समणो सो गओ नरगं ति।

कालयसूरी वि विहिणा कालं काऊण गओ देवलोगं॥

कालिगायरिउ त्ति गयं ॥३॥

पालित्तयसूरीकहा भण्णइ—

ग्रन्थप्रान्ते—

ग्रन्थाग्रम् १२६०० । संवत् १४९७ वर्षे वैशाख वदि १२ बुधे अद्येह स्तम्भतीर्थे महं मालासुतसांगा-लिखितम् ॥

[४]
अज्ञातसूरिकृतं
कालिकाचार्यकथानकम् ॥

नमः सर्वज्ञाय ॥

जो कुणइ ससत्तीए, संघस्स समुन्नइं सयाकालं।
लीलाइसुगइसुक्खं, कालयसूरि व्व जसो लहइ ॥१॥

तथाहि—

अत्थित्थ धरावासे, नयरे [नय]रेहिरे नरवरिंदो।
नामेण वयरसिंहो, देवी सुरसुंदरी तस्स ॥१॥
सयलकलागमकुसलो, पुत्तो ताणं च कालयकुमारो।
सो अन्नया तुरंगे, वाहेउं पडिनियत्तो जा ॥२॥
सहयारवणुज्जाणे, ता पिच्छइ सजलजलयवाणीए।
धम्मकहं कहमाणं, नामेण गुणायरं सूरिं ॥३॥
तं दट्ठूणं गंतूण, वंदए सुणइ धम्ममइरम्मं।
कणगं व परिक्खेउं, चउहा तं जिणइ(व)राभिहियं ॥४॥
संजायचरणभावो, किच्छेणं मोइऊण जणयाई।
बहुरायनंदणजुओ, जाओ समणो समियपावो ॥५॥

संगहियदुविहसिक्खो, कालेणं गुरुगुणेहिं जा चडिओ ।
ता ठविओ सूरिपए, गुरुणा गच्छाहिवत्तेणं ॥६॥
सूर व्व भव्वकमले, पडिबोहिंतो कमेण उज्जेणिं ।
संपत्तो परियरिओ, साहूहिं पंचहिं सएहिं ॥७॥
उज्जाणमज्झयारे, समोसढो तीइ उत्तरदिसाए ।
निवपमुहो सव्वजणोऽभिरंजिओ धम्मकहणेण ॥८॥
भवियकमलावबोहं, ताण कुणंताण जाव कइवि दिणा ।
वोलिंति ताव तत्थेव, साहुणीओ [वि] पत्ताओ ॥९॥
भवियव्वयानिओगा, ताणं मज्झे सरस्सई नाम ।
समणी संपत्तगुणा, सूरीण सहोयरी लहुई ॥१०॥
साहुणि वियारभूमीइ, निग्गया गद्दभिल्लराएण ।
उज्जेणिनयरिपहुणा, सा दिट्ठा जायकामेण ॥११॥
अंतेउरम्मि खित्ता, विलवंती जाव ताव सूरीहिं ।
कोमलगिराइ गंतूण, सो सयं भासिओ एवं ॥१२॥

तथा च—

प्रमाणानि प्रमाणस्थै रक्षणीयानि यत्नतः ।
सीदन्ति हि प्रमाणानि, प्रमाणस्थैर्विसंस्थूलैः ॥१३॥

अन्यच्च—

नरेश्वरभुजच्छायामाश्रित्याश्रमिणः सुखम् ।
निर्भया धर्म्मकार्याणि, कुर्वन्ति स्वान्यनन्तरम् ॥१४॥
नियकुलकलंकभूयं, ता एयं नरवरिंद ! मेल्लेसु ।
विप्फुरइ अयसपसरो, अहन्नहा जेणिमं भणियं ॥१५॥
गुत्तु गंजिदु मलिदु चारित्तु, सुहडत्तणु हारविदु अयसपडहु ।
जगि सयलि भामिदु मसिकुच्चउ, दिन्नु कुलि जेण केण (तेण जेण ?) परदारु हिंसिदु ॥१६॥
ता मिल्लेसु तवस्सिणिमेयं नो मन्नए तयं जाव ।
संघवयणाओ पच्छा, भणाविओ भइणिकज्जम्मि ॥१७॥
संघो वि जाव तेणं, न मन्निओ ताव गरुयकोपवसा ।
विहिया तत्थ पइन्ना, सूरीहिं तओ इमा घोरा ॥१८॥

तथा च—

जे संघपच्चणीया, पवयणउवघायगा नरा जे उ ।
संजमउवघायपरा, तदुविक्खाकारिणो जे य ॥१९॥
तेसिं वच्चामि गइं, जइ एयं गद्दभिल्लरायाणं ।
उम्मूलेमि न सहसा, रज्जाओ भट्ठमज्जायं ॥२०॥

कायव्वं च एयं, जओ भणियमागमे—

साहूण चेइयाणं, पडणीयं तह अवन्नवायं च ।
जिणपवयणस्स अहियं, सव्वत्थामेण वारेइ ॥२१॥
चिंतेइ तओ चित्ते, उम्मूलेयव्वओ कह णु एसो ।
विल(बलि)ओ य गद्दभीए, विज्जाए महाबलाइ जओ ॥२२॥
हुं नायमुवाएणं, एयं काहामि चिंतिउं सूरी ।
कयउम्मत्तयवेसो, हिंडइ विलवंतओ एवं ॥२३॥

"यदि गर्दभिल्लो राजा ततः किमतः परम् ?, यदि वा रम्यमन्तःपुरं ततः किमतः परम् ?, विषयो यदि च रम्यस्ततः किमतः परम् ? सुनिविष्टा पुरी यदि वा ततः किमतः परम् ?, यदि वा जनः सुवेषस्ततः किमतः परम् ?, यदि वा करोमि भिक्षाटनं ततः किमतः परम् ?, यदि वा शून्यगृहे स्वप्नं करोमि ततः किमतः परम् ? ।"

तो तारिसरूवधरं, सूरिं दट्ठूण भणइ पुरिलोओ ।
अहह अजुत्तं रन्ना, कयं जओ भइणिकज्जम्मि ॥२४॥
मोत्तूण नियगच्छं, हिंडइ उम्मत्तओ नयरिमज्झे ।
सयलगुणाण निहाणं कट्ठमहो ! कालगायरिओ ॥२५॥
नियपहुणो अइफरुसं, निंदं सोऊण सयललोआओ ।
मंतीहिं निवो भणिओ, एगंतहि(ठि ?)एहिं संघ(सप्प ?)णयं ॥२६॥
सुयसु तवस्सिणिमेयं, अवन्नवाओ अमित्थ तुम्हाणं ।
तं सोऊण सरोसं, तज्जइ ते फरुसवयणेहिं ॥२७॥
रे ! रे ! एरिससिक्खं, गंतूणं देह नियपवप्पाण ।
मा भणिद(इ ?)ह मह पुरओ, इय नाउमसज्झ(ब्भ)यं तस्स ॥२८॥
ते वि ठिया तुण्हिक्का, एयं सव्वं कुओ वि नाऊण ।
मुत्तूण तओ नयरिं, सूरी वि तओ सगकूलमणुपत्तो ॥२९॥
तत्थ य जे सामंता, ते सव्वे साहिणो त्ति भन्नंति ।
जो सामंताहिवई, सो उण साहाणुसाहि त्ति ॥३०॥
कालयसूरी वि तओ, ठिओ तहिं एगसाहिणो पासे ।
मंततंताइएहिं, धणियं आवज्जिओ सो उ ॥३१॥
अह अन्नदिणे साहाणुसाहिणो पाहुडं स पिच्छंतो ।
जा जाओ सामसुहो, ता भणिओ सूरिणा समए ॥३२॥
पत्ते वि हु सुपसाए, पहुणो उव्वेयकारणं किमिह ।
सो भणइ महाकोवो, न पसाओ आगओ एस ॥३३॥

जओ—

रूसइ जस्सुवरि पहू, पेसइ नामंकियं तओ छुरियं ।
तीए तेणं अप्पा, घाएयव्वो न संदेहो ॥३४॥

जइ न हणिज्जइ अप्पा, ता सयलकुलं पि नेइ खयमेसो ।
अप्पाणमेव हणिउं, तम्हा कुलरक्खणं जुत्तं ॥३५॥
रुट्ठो य पहू अम्हं, कायव्व मणं च (?) एयमम्हेहिं ।
सूरी वि भणइ तुम्हं, अन्नस्स व अहव सो रुट्ठो ? ॥३६॥
सो भणइ जेण दीसइ, [इ]मीए छुरियाए छन्नवइ अंको ।
ता अन्नेसि वि मन्ने, पंचाणउईनरिंदाण ॥३७॥
सोऊण सूरिणा [तं], भणियं मा मरह इह मिलेऊण ।
वच्चह हिंदुगदेसं तेणावि तह त्ति तं विहियं ॥३८॥
ते रायाणो दूयाउ, जाणियं मिलेऊण संचलिया ।
हिंदूगदेसं सव्वे, नियनियस(सि)न्नेहिं संजुत्ता ॥३९॥
सिंधुं समुत्तरित्ता, सुरट्ठदेसं समागयाण तओ ।
पत्तो पाउसकालो, इव विरहिजणाण [संजलणो ?] ॥४०॥
दुग्गममग्गत्तणओ, सुरट्ठविसयं तओ विहंजेउं ।
छन्नउईभाएहिं, सव्वे वि ठिया तहिं हिट्ठा ॥४१॥
अह नियकज्जुज्जयमाणसेण विलसंतसरयकालम्मि ।
भो ! किं निरुज्जम च्चिय, चिट्ठह इइ सूरिणा भणिया ॥४२॥
सव्वे वि साहिणो ते, भणंति आइसह किं पुण करेमो ।
जंपइ सूरी गिण्हह, उज्जेणिं तस्स पडिवट्ठो ॥४३॥
बहुओ मालवदेसो, निव्वाहे तुम्ह ते तओ बिंति ।
नत्थीह संबलं सूरिणा वि तो जोगचुन्नेण ॥४४॥
इक्कं इट्टावायं, काउं नवजच्चकंचणमयं ति ।
भणियं गिण्हह एयं, संबलयं ते वि तं हिट्ठा ॥४५॥
भागीकाउं गिण्हित्तु, पत्थिया मालवम्मि साहिंता ।
अंतरदेसे कमसो, पत्ता उज्जेणिविसयम्मि ॥४६॥
सोऊण गद्दभिल्लो, पत्तो सीमाए संमुहो जुडिओ ।
संगामे हयदप्पो, वलिउं पविसित्तु नियनयरिं ॥४७॥
जाओ रोहगसज्जो, ते वि हु तं पुरवरिं समंतेण ।
वेढित्तु वलयबंधेण, नियनियसिन्नेण चिट्ठंति ॥४८॥
कुव्वंति पइदिणं चिय, ढोयं अन्नम्मि वासरे सुन्नं ।
पेक्खित्ता पागारं, सूरिं पुच्छंति किं अज्ज ! ? ॥४९॥
दीसइ सुन्नं कोट्टं, तो नाऊणं पयंपए सूरी ।
... अज्जमट्ठमीए, साहइ सो गद्दभिं विज्जं ॥५०॥

अट्टालयम्मि ठवियं, कम्मि वि तुब्भे निएह ता खरियं ।
जोयंतेहिं दट्ठूण, दंसिया तेहिं सूरीणं ॥५१॥
भणियं सूरिहिं तओ, जाव समत्तीए तस्स पावस्स ।
सद्दं काही एसा, गरुयं रिउसेन्नखयकरणं ॥५२॥
ता तुरियं तुरि(र?)याई, तुब्भे सेन्नं दुगाउयपरेण ।
धारह मह पासे उण, अट्ठसयं सद्दवेहीणं ॥५३॥
जोहाण तओ तेहि वि, तह विहियं तयणु सूरिणा जाह(जोहा?) ।
भणिया मरिज्जइ मुहं, एईए अकयसद्दाए ॥५४॥ [गीतिकेयम्(?)]
अपमत्तेहिं तेहिं तहविहिए जा न सक्कए रसिउं ।
पडिहयसत्ति चि तओ, तस्सेव य साहगस्सुवरि ॥५५॥
मुत्तुं मुत्तपुरीसं, दाउं कत्तं सिरम्मि तो पच्छा ।
सा रासही पणट्ठा, पयंपियं सूरिणा तत्तो ॥५६॥
गिण्हह संपइमेयं, बलमेयस्सावि इत्तियं चेव ।
तेहि वि तं नयरिं भंजिऊण जीवंतओ गहिओ ॥५७॥
बंधित्तु तओ गाढं, मुक्का पुरओ मुणिंदपायाणं ।
राया हु गद्दभिल्लो, तओऽणुकंपाए सूरीहिं ॥५८॥
भणिओ एवं रे पावचिट्ठ ! जं गंजिया तए समणी ।
बलमोडीए अन्नं, न मन्निओ जं पुणो संघो ॥५९॥
तस्सेव पावतरुणो, एसो कुसुमुग्गमो फलं पच्छा ।
पाविहसि भवमणंतं, ता अज्ज वि धम्ममणुसरसु ॥६०॥
एवं सो भणिओ चि हु, न बुज्झए जाव ताव साहीहिं ।
सूरिवयणाउ मुक्को, भमिही भीमं भवमणंतं ॥६१॥
अह सूरिपज्जुवासयसाहिं रायाहिरायमह काउं ।
भुंजंति रज्जसोक्खं सामंतपयट्ठिया सेसा ॥६२॥
कालयसूरीहिं तओ सा भइणी संजमे पुणो ठविया ।
आलोइयपडिक्कंतो सूरी वि सयं जणं वहइ ॥६३॥

(२)

इओ य—

बलमित्त-भाणुमित्ता, भरुयच्छपुरम्मि राय-जुवराया ।
निवसंति भायरो भइणिनंदणा कालगज्जाण ॥६४॥
भाणुसिरी उण तेसिं, भगिणी भाणु त्ति तीए वरपुत्तो ।
तो ते सगकूलाओ, वियाणिउं सूरिणो पत्ते ॥६५॥+
निययमहंताओ तओ, रायाणं मोइऊण भरुयच्छे ।
निंदंति दढं संतुट्ठा, तत्तो सूरी कहइ धम्मं ॥६६॥

+ अतः परं कियानपि पाठः पतितो दृश्यते ॥

तं धम्मं सुणिऊणं भाणुकुमारो भवन्नवुव्विग्गो ।
सयणेहि अणुन्नओ पव्वइओ तत्थ सुयविहिणा ॥६७॥
रायाइजणो मत्तो दट्ठूणुवरोहिओ हु रीसाए ।
वाएणुवट्ठिओ सूरिणा वि जा सो पराजित्तो ॥६८॥
तो धुत्तिगाइ सव्वं, विप्परिणामेइ निवइपमुहजणं ।
इय कोमलवयणेहिं, एए हु महामुणी पुज्जा ॥६९॥
तो जेण पहेणेए, गच्छंति न गम्मई पहा तेण ।
गुरुचरणक्कमणेणं, महई आसायणा जेण ॥७०॥
आसायणाए जीवो, दुरंतदुक्खाण भायणं होइ ।
अक्कमिउं गुरुचरणे, हिंडिज्जइ ता कहं नयरे ? ॥७१॥
तं सोउं विप्परिणयचित्तेहिं पयंपियं नरिंदेहिं ।
सव्वं चिय सच्चमिणं, परमिक्कं कारणं गरुयं ॥७२॥
कहणु विसज्जिजंतिह, गुरुणो सोऊण भणइ तो विप्पो ।
कीरउ अणेसणा इह, पुरम्मि तो भत्तपाणेहिं ॥७३॥
रहिया विहरिस्संतिह, सयं पि अन्नत्थ तो नरिंदेहिं ।
सो भणिओ कुणसु इमं, तेणावि तहेव तं विहितं ॥७४॥

तओ—

आहाकम्माईयं दट्ठुं, साहूहिं साहियं गुरुणो ।
ते वि हु सम्मं नाउं, रायाहिप्पायमह तत्तो ॥७५॥

(३)

अप्पज्जोसविय च्चिय, संचलिया पुरवरं पइट्ठाणं ।
मरहट्ठे संघस्स वि, भणावियं ताविमं पढमं ॥७६॥
तुम्हेहिं न कायव्वा, पज्जोसवणा न जाव अम्हेत्थ ।
संपत्ता तं सुणिउं, सो वि जणो तो समावन्नो ॥७७॥
तत्थ वि राया सिरिसालवाहणो परमसावगो सोउं ।
सूरीण समागमणं, संतुट्ठो ताव जा पत्ता ॥७८॥
कमजोगेणं गुरुणो, तं नाउं तोसनिब्भरो राया ॥
सिरिसमणसंघसहिओ, संपत्तो सम्मुहो सहसा ॥७९॥
परमविभूईइ पुरं, पवेसए तयणु धम्मनिरयाणं ।
कमसो पज्जोसवणा, पत्ता तत्तं कहंताणं ॥८०॥
तत्थ मरहट्ठदेसे, इंदमहो होइ भद्दवइमासे ।
सियपंचमीइ तत्तो, राया विन्नवइ सूरीण ॥८१॥
भयवं ! पज्जोसवणादिवसे लोयाणुवत्तणाए उ ।
इंदो अणुगंतव्वो, कहणु जिणिंदपडिमाणं ॥८२॥

न्हवणाई काउं जे, सक्के सो ता करेइ छट्ठीए ।
पज्जोसवणा तत्तो, सोऊणं भयवया भणियं ॥८३॥
अविचलइ मेरुचूला, सूरो वा उग्गमेइ अवराए ।
न य पंचमीइ रयणी, पज्जोसवणा अइक्कमइ ॥८४॥

जओ भणियमागमे—

जहा णं भयवं महावीरे वासाणं सवीसइराए मासे विइक्कंते वासावासं पज्जोसवेइ, जहा णं भयवं महावीरे तहा णं गणहरा वि, जहा णं गणहरा तहा णं गणह[र]सीसा वि, जहा णं गणहरसीसा तहा णं अम्ह गुरुणो वि, जहा णं अम्ह गुरुणो तहा णं अम्हे वि [वासावासं] पज्जोसवेमो, नो तं रयणिं अइक्कमिज्जा ॥

तं सोउं भणइ निवो, ताव चउत्थीइ किज्जऊ भयवं ! ।
सूरी वि भणइ एवं पि, होउ नत्थित्थ दोसु त्ति ॥८५॥

जहा आरेणापि पज्जोसवेयव्वमित्यागमवचनात् ॥

तो पभणइ पुहइवई, संजायं सोहणं इहम्हाण ।
अंतेउरियाण जओ, तम्मि दिणं पव्वपारणयं ॥८६॥
होही साहूण पुणो, उत्तरपारणयमट्ठमतवसा ।
एवं भणिऊण गिहे, गंतूणंतेउरं भणइ ॥८७॥
पव्वोववासपारणदिणम्मि तुम्हाण तम्मि साहूणं ।
उत्तरपारणयदिणं, पज्जोसवणातवे(वो ?) होही ॥८८॥
ता तुम्हे पडिलाभह, मुणिणो असणाइणा विसुद्धेण ।
तम्मि दिणे जयगुरुणा, बहुफलमेयं जओ भणियं ॥८९॥
पइसंत-गिलाणेसु य आगमगाहीसु तह य कयलोए ।
उत्तरपारणगम्मि य, दिन्नं तु बहुप्फलं होइ ॥९०॥
पज्जोसवणाए अट्ठमं ति काऊण पडिवयदिणम्मि ।
साहूणुत्तरपारणमह तम्मि दिणम्मि तो लोगो ॥९१॥
साहूण देइ दाणं, तप्पिभिई चेव तम्मि मरहट्ठे ।
समणपूयालउ त्ति य, नामेण छणो पवित्थरिओ ॥९२॥
एवं पज्जोसवणा, कया चउत्थीइ कारणवसेण ।
सिरिकालयसूरीहिं संघेणऽणुमन्निया तह य ॥९३॥
एसा पज्जोसवणा, समणाण हिएसिणाण कज्जेण ।
पुव्विं पहीणदोसेहिं, भासिया जिणवरिंदेहिं ॥९४॥
जो एयं पडिवज्जइ, आणं सो धरइ तिहुयणगुरूण ।
जिणआणजाणजोगेण, तरइ भवसायरं जीवो ॥९५॥
समणो वा समणी वा, सड्ढो वा सड्ढिय व्व समभावा ।
कुव्वंतो सामण्णं, खयंकरो होइ पावाणं ॥९६॥

जो खामइ खमइ तहा, सो इह आराहगो विणिद्दिट्ठो ।
नाणाईणं सम्मं, अन्नो उ विराहगो जाण ॥९७॥
ता एयं नाऊणं, सम्मं सव्वाण पावकम्माण ।
अज्जदिणे खमियव्वं, खामेयव्वं पयत्तेण ॥९८॥
इय वयणाओ संवेण, तयणु सव्वाणि पक्खियाईणि ।
आयरियाणीह चउद्दसीइ तवनियमकज्जेण(ज्जाणि) ॥९९॥
आसाढपुन्निमाए, अहन्नहा आगमाणुसारेण ।
आयरणा वि हु संवेण, होइ हु पमाएणं ॥१००॥

(४)

एवंविहाण सूरीण, अन्नया पुव्वकम्मदोसेण ।
जाया य दुव्विणीया, सीसा न कुणंति से वयणं ॥१०१॥
तो चिंतइ सूरिवरो, एए गलिगद्दह व्व मह सीसा ।
न हु जोग्गा सिक्खाए, विणिच्छिउं नियमणे एवं ॥१०२॥
तो सुत्ते मोत्तूणं, कहियं सेज्जायरस्स तच्चरियं ।
रयणीए संचलिया, निवेइयं निययगमणं च ॥१०३॥
नियसिस्ससिस्सपासे, सिरिसागरचंदसूरिनामस्स ।
पत्ता य कमेण तओ, पविसंति निसीहियं काउं ॥१०४॥
अब्भुट्ठाणमवन्नाए, नो कयं को वि अज्जओ थविरो ।
इय कलिउं नियचित्ते, सिरिसागरचंदसूरीहिं ॥१०५॥
अप्पुव्वं दट्ठूणं, अब्भुट्ठाणं तु होइ कायव्वं ।
इच्चाइ समायारी, सरिया नो नाणगव्वाओ ॥१०६॥
वक्खाणसमत्तीए, तो सागरचंदसूरिणा भणियं ।
वक्खाणियं मए इह, केरिसयं अज्जया! भणसु ॥१०७॥
कालयसूरीहिं तओ सुंदरमिइ जंपियम्मि सुयगव्वं ।
वहमाणो सो जंपइ, अज्जय! पुच्छेसु किंचि ममं ॥१०८॥
वक्खाणेसु अणिच्चयमिइ भणिए कह पुणो त्ति सो आह ।
अन्नं वि समयवत्थुं, वक्खाणावेसु किंचि तओ ॥१०९॥
जंपइ कालयसूरी, तिसमपयत्थं [ण ?] सुणेमि अह सो ।
जंपेइ किं न चिंतह, तत्तो धम्मस्स इच्चाइ ॥११०॥

अत्रान्तरे भणितं कालिकाचार्यैः—

नास्ति धर्म्मः प्रत्यक्षादिप्रमाणगोचरातिक्रान्तत्वात् खरविषाणवदिति, उक्तं च—

प्रत्यक्षेण ग्रहोऽर्थस्य, निश्चितेन प्रशस्यते ।
तदभावेऽनुमानेन, वचसा तद्व्यतिक्रमः ॥१११॥

ननु प्रत्यक्षादिना प्रमाणेनासौ गृह्यत इत्यलं तद्विषययत्नेन।

अन्नो मज्झ पियामहसरिसो कोइ खडिकरो एस।
मन्नंतेहिं भणियं, इय सागरचंदसूरीहिं ॥११२॥

तत्र 'यदुक्तं नास्ति धर्म्मः' तत्र प्रतिज्ञापदयोर्विरोधः प्रकटमेवोपलक्षयामो, यतो धर्म्म इति कथम्? धर्म्मश्चेन्नास्तीति कथम्? अथ परैर्धर्मस्याभ्युपगमादेवमुच्यते तर्हि भवन्तं पृच्छामः परकीयोऽभ्युपगमो भवतः प्रमाणम्, अप्रमाणं ततः सिद्धं नः साध्यम्। अथ प्रमाणं ततः स एव दोषः। यच्चोक्तम्—प्रत्यक्षादिप्रमाणगोचरातिक्रान्तत्वात् तदप्यसत्। यतः कार्यद्वारेण प्रत्यक्षेणापि धर्माधर्मौ गृह्येते इति उक्तं च—

धर्म्माज्जन्म कुले शरीरपटुता सौभाग्यमायुर्धनं,
धर्म्मेणैव भवन्ति निर्मलयशोविद्यार्थसंपच्छ्रियः।
कान्ताराच्च महाभयाच्च सततं धर्म्मः परित्रायते,
धर्म्मः सम्यगुपासितो भवति हि स्वर्गापवर्गप्रदः ॥११३॥

अन्नं च—

एते सव्वसुहाणं, ठाणं अन्नेउ सव्वदुक्खाणं।
इय धम्माधम्मफलं, नाउं धम्मं कुणसु साहू! ॥११४॥
एवं वि पभणिऊणं, भयवंतो चेव कालगायरिया।
कम्मवसेणं केण वि अलक्खिया तेण चिट्ठंति ॥११५॥
अह ते वि दुट्ठसीसा, पभायसमए गुरुं अपेच्छंता।
सव्वत्थ गवेसंता, पत्ता सेज्जायरसमीवं ॥११६॥
पुच्छंति कहिं गुरुणो, सो भणइ सुणेह नियगुरु तुब्भे।
किमहं जाणामि तओ, भणंति तं ते वि विणएण ॥११७॥
तुह अकहिऊण वच्चं न, गया गुरुणु ति सो पुणो भणइ।
भिउडीभासुरवयणो, सिग्घं मुंचेह मह वसहिं ॥११८॥
अन्नं च दुट्ठसेहा, न कुणह आणं गुरुण तो तुब्भे।
मुक्का तेण अजोग्गा, ओसरह लहुं महगिहाओ ॥११९॥
एवं बहुप्पयारं, खरण्टए जाव ताव ते बिंति।
दंसेहि एक्कवारं, गुरुं तओ तं पसाएउं ॥१२०॥
आणानिद्देसपरा, जावज्जीवाए जेण वट्टामो।
ता कुणसु दयं सावय!, साहेह कहिं गया गुरुणो ॥१२१॥
नाऊण सम्मभावं तेसिं, तो सो भणेइ परमत्थं।
तं सोऊणं चलिया, गुरुपासे जाव गच्छंति ॥१२२॥
पुट्ठा लोगेण भणंति, इत्थ वच्चंति कालगायरिया।
लोगाओ ते नियुयं, सिरिसागरचंदसूरीहिं ॥१२३॥

पुट्ठो कालयसूरी, अज्जय ! किं महपियामहा इंति ।
निसुयं अम्हेहि वि, तेण जंपिए अन्नदियहम्मि ॥१२४॥
पत्तं समणसमूहं , [दट्ठुं !] सहस त्ति सागरसूरिंदो ।
अब्भुट्ठइ जाव तओ, विंति मुणी अग्गओ गुरुणो ॥१२५॥
संपत्ता समण च्चिय, एए सोऊण जंपए सूरी ।
इत्थ न पत्तो को वि हु, मुत्तूण खडिकरं एगं ॥१२६॥
इत्थंतरम्मि पत्ता, वियारभूमीओ कालगायरिया ।
साहूसमुट्ठिए दट्ठु, जंपए सागरमुणिंदो ॥१२७॥
किं एवं ते जंपहि(इ!), भयवंतो इंति कालगायरिया ।
तं सोउमब्भुट्ठेउं, सागरसूरी वि चरणमणुलग्गो ॥१२८॥
वंदेउं परिखामइ, झूरइ बहुयं च लज्जिओ जाव ।
ताव य सिणेहसारं, कालयसूरीहिं सो भणिओ ॥१२९॥
एसो पमायदोसो, न तुज्झ लेसो वि अत्थ नणु वच्छ ! ।
तो मा करेसु खेयं, मणम्मि मुणिपुंगव ! इयत्थे ॥१३०॥
अन्नदिणे पुंजावइ, वालुयपत्थं भरावियं(उं!) भयवं ।
कक्खडभूमीइ पुणो, भराविउं कारए रित्तं ॥१३१॥
एवं सेसीभूओ, कमेण सो पत्थओ तओ भणइ ।
कालयसूरी भो वच्छ !, नुज्झियं किं पि इत्थ तए ? ॥१३२॥
सो जंपेइ न किंचि, तं सोउं भणइ कालयमुणिंदो ।
वच्छ ! जहेसो पत्थो, सुहम्मसामिस्स तह नाणं ॥१३३॥
पडिपुन्नं सातिसयं, जंबूसामिस्स तयणुविक्खाए ।
किंचूणमणाइसयं, तत्तोप्पभवस्स अप्पतरं ॥१३४॥
एवं कमेण हीणं, तह गुरुणो मह सयासाओ ।
तस्स सयासाओ तुहं, हीणं नत्थित्थ संदेहो ॥१३५॥
नाणाइसयाहीणा, दूसमभावेण हुंति जीवाण ।
ता एयं नाऊणं, मा सुयगव्वं समुव्वहसु ॥१३६॥

भणियं च—

मा वहउ कोइ गव्वं, इत्थ जए पंडिओ अहं चेव ।
आसव्वन्नुमयाओ, तरतमभावेण मइविहवा ॥१३७॥
एवं तं बोहित्ता, पुणो सुसीसेहिं संजुओ भयवं ।
धम्मं पयासमाणो, विहरइ गामागराईसु ॥१३८॥

(८)

अह अन्नया सुरिंदो, सीमंधरसामिणो समोसरणे ।
सोउं निगोयजीवाण, वन्नणं विन्नवइ एवं ॥१३९॥

भयवं भारहवासे, किं को वि हु इय निगोयवक्खाणं ।
जाणइ अज्ज वि काओ, भणइ जिणो कालगायरिया ॥१४०॥
अज्ज वि जाणंति जहा, परूविया जिणवरेहिं ते जीवा ।
तं सोउं वज्जहरो, वंभणरूवेण संपत्तो ॥१४१॥
सूरिसमीवं कोऊहलेण पुच्छेण पणमिउं भयवं ।
गज्झं निगोयजीवा, वक्खाणह जे जिणुद्दिट्ठा ॥१४२॥
तओ—
गोला य असंक्खेज्जा, अस्संखनिगोयगोलओ भणिओ ।
इक्किक्कम्मि निगोए, अणंतजीवा मुणेयव्वा ॥१४३॥
इच्चाइ समक्खाए, गुरुणा इंदो विसेसनाणत्थं ।
पुच्छइ पुणो वि सूरिं, भयवं ! मह कित्तियं आउं ? ॥१४४॥
परिकहह जेह गिण्हामि, अणसणं तं सुणेत्ति उवओगं ।
सूरी सुयनाणेणं, जा देइ तओ पवड्ढंति ॥१४५॥
दिवसा पक्खा मासा, वरिसा पलिया य जाव संजाया ।
दो अयरा पडिपुन्ना, तस्साउयमाणमह दट्ठुं ॥१४६॥
तो सविसेसुवओगाओ, जाणियं(उं) भणइ तं मुणिंदो वि ।
इंदो तुमं ति तं सोउमह हरी हरिसिओ संतो ॥१४७॥
वररयणकिरीटधरो, होउं मणिरयणभूसियसरीरो ।
सूरीण पायकमलं, पणमेउं थुणइ भत्तीए ॥१४८॥
जय सुररयणमहोयहि !, जय पवयणगयणभूसियमियंक ! ।
जय परमत्थपयासण !, जय कालयसूरि ! गयराय ! ॥१४९॥
इय दूसमाए जेणं, पभावणा पव[1] ....।
.... ॥१५०॥
.... सिरसा नमंसामि ।
साहुजणपव्वयत्थं, तओ हरी वसहिदारम .... ॥१५१॥
...[....] वं पि हु विहरंतो, कलिउं कालं भवस्सरूवं च ।
काऊण गणाहिवइं, गच्छे तो अणसणं विहियं ॥१५२॥
खामिंतो सत्तगणं, सुमरंतो समयसारपरमिट्ठि ।
मुत्तुमसारसरीरं, सारं सुरलोयमणुपत्तो ॥१५३॥
इय पवयणप्पभावणफलमउलं निसुणिऊणमइरम्मं ।
जिणपवयणस्स सम्मं, पभावणं कुणह भो निच्चं ॥१५४॥

इति कालिकाचार्यकथानकं समाप्तम् ॥
ग्रन्थाग्रम् २११ ॥

[1] अत्र पत्रमेकदेशे त्रुटितम् ।

श्रीधर्मघोषसूरिविरचिता

कालिकसूरिकथा ।

[लेखनसंवत् १२७३]

हयपडिणीओ कयतित्थउन्नई जयउ कालगायरिओ ।
विज्जाणं दरिसी णयदेविंदो धम्मकित्तिवरो ॥१॥
मगहेसु धरावासम्मि, वयरसीहो निवो पिया तस्स ।
सुरसुंदरि त्ति पुत्तो [य], कालओ सरस्स(स)ई दुहिया ॥२॥
कुमरो कयाइ पत्तो, स वाहयालीइ चूअवणमज्झे ।
निसुणइ गुणंधरायरियपासओ धम्मकहमेवं ॥३॥
वरकणगं व परिक्खिय, वहुलट्ठाणं कसायचउसुद्धं ।
धम्मं सिवसुहकरणं, गिण्हह दोगचदुहहरणं ॥४॥

तथ—

विसघाइ-रसायण-मंगलत्थ-विणिए पयाहिणावत्ते ।
गुरुअ-अडज्ज-अकुच्छे, कसायचउसुद्ध कणयगुणा ॥५॥
इय मोहविसं घायइ, निव्वुइकरणा रसायणं धम्मो ।
मंगलमसिवोवसमा, विणीओ गुरु-लहुअन्चिताए ॥६॥
जियअणुकूल पयाहिण, तिकोडिसुद्धो गुरु अडज्झो[२] अ ।
कुमयग्गिणा चिरेण वि, नियफलदाणा तह अकुच्छो ॥७॥
अविरुद्ध-सुकिरिय-ऽंतरसुद्धि-दढत्ताइकरणा धम्मे ।
सुअ-सील-तव-दयाई, कस-छेअण-ताव-ताडणया ॥८॥

अहवा—

पावट्ठाणनिसेहो, झाणाइविहीय धम्मकसवट्टो ।
वाहिरणुट्ठाणेण उ, सुद्धिअवाहाइ से छेओ ॥९॥
जीवाइभाववाओ, वंधाइपसाहओ इहं तावो ।
धम्मदढत्तं तह आवईसु इह धम्मताडणया ॥१०॥
वाला गहंति धम्मं, अवियारिअ साउमोअगं पिव जे ।
तप्पंति कणयगाहि व्व, ते तओ सोउमिय कुमरो ॥११॥

---

१ °सयाइ-° P। २ °ज्झो उ P। ३ °मायमिव P।

पव्वइओ भयणिजुओ, पडिबुद्धओ अह स पत्त सूरिपओ।
पत्तो उज्जेणिं संजमुज्जओ भूरिसाहुजुओ ॥१२॥

अवि य—

संविग्गो मज्झत्थो, संतो मउओ रिजू सुसंतुट्ठो।
गीयत्थो कडजोगी, भावन्नू लद्धिसंपन्नो ॥१३॥
देसन्नू आएसो, मइमं विन्नाणिओ कवी वाई।
नेमित्ती ओयंसी, उवयारी धारणावलिओ ॥१४॥
बहुदिट्ठो नयनिउणो, पियंवओ सुस्सरो तवोनिरओ।
सुसरीरो सुप्पइभो, वाई आणंदओ देक्खो ॥१५॥
गंभीरो अणुवत्ती, पडिवन्नप्पालओ थिरो धीरो।
उचियन्नू सूरीणं, छत्तीसगुणेहिं एहिं जुओ ॥१६॥

इओ य—

हा सुगुरु! हा सहोअर!, हा पवयणनाह! हा सुअनिहाण!।
मइचरणं हीरंतं, इमिणाणज्जेण रक्ख त्ति ॥१७॥
विलवंति नमियगुरुं, इंतिं तहिं दट्ठु सरसइं समणिं।
गद्दहिविज्जो दप्पणनिवो बला खिवइ ओरोहे ॥१८॥
तो सूरिणा सयं सो, भणिओ महराय! जइ इमं मुंच।
जं रायरक्खियाइं, तवोवणाइं ति भणियं च ॥१९॥

यतः—

नरेश्वरभुजच्छायामाश्रित्याश्रमिणः सुखम्।
निर्भयाः सर्वकार्याणि, कुर्वते स्वान्यनन्तरम् ॥२०॥
तह संवेण वि भणिओ, अन्नायपरे परे वि पहुरक्खो।
तं जइ पहु कुणइ सयं, ता नयवत्ता वि इहं नट्ठा ॥२१॥

जओ—

प्रमाणानि प्रमाणस्थै रक्षणीयानि यत्नतः।
विषीदन्ति प्रमाणानि, प्रमाणस्थैर्विसंस्थुलैः ॥२२॥
अवमन्निओ त्ति संघो वि, नाउ सूरी पइन्नमिय कुणई।
जइ उम्मूले न इमं, ता गच्छे पवणीयगई ॥२३॥

यदागमः—

जो पवयणपडिणीए, संते विरियम्मि नो निवारिज्जा।
सो पारंचियपत्तो, परिभमइ अणंतसंसारं ॥२४॥

४ भगि॰ P। ५ ॰संपत्तो P। ६ ॰रुम्मि(नि)आओ देओ P। ७ ॰भो वाई S। ८ S आदर्शे 'थिरो' पदं नास्ति। ९ ॰ओ जइ अप्पदारो परो वि, इति पाठः PS आदर्शयोः। १० इय न॰ P। ११ ॰घो उ, ता॰ P।

तम्मा सइ सामत्थे, आणाभट्ठम्मि नो खलु उवेहा ।
अणुकूलेहियरेहिय, अणुसट्ठी होइ कायव्वा ॥२५॥

तथा—

देव-गुरु-संघकज्जे, चुन्निज्जा चक्कवट्टिसिन्नं पि ।
कुविओ मुणी महप्पा, पुलायलद्धीइ संपन्नो ॥२६॥
एवं च करंतेणं, अव्वुच्छित्ती कया य तित्थम्मि ।
जइ वि सरीरावाओ, तह वि आराहओ सो उ ॥२७॥

तओ अ—

जइ निवइगद्दमिल्लो, ओरोहा चारुसंचरो विसओ ।
पवरा पुरी सुवेसो, जणो तओ किं परमिओ मे ॥२८॥
इय सूरिम्मि तिगाइसु, गहिल व्व पयंपिरे जणं दट्ठुं ।
नियनिवइनिंदिरं तो, मंतीहि वि इय निवो भणिओ ॥२९॥
देव ! न जुत्तमिणं, जं नरो अवन्नं मुणीण कुणमाणो ।
पावइ दुद्ददोलिं, सह देसाईहिं जं भणियं ॥३०॥

यथा—

देवताप्रतिमाभङ्गे, साधूनां च विनाशने ।
देशभङ्गं विजानीयाद् , दुर्भिक्षडमराशिवैः ॥३१॥

अवि य—

अवमन्निआ उ हाणिं, दिंति रीसी रोइयव्वयं हसिया ।
अक्कोसिया उ वह-बंधणाइ तह ताडिया मरणं ॥३२॥
सिक्खवह रे ! सपियरि त्ति, निवुत्ते जाइ सूरी सगकूलं ।
राया साहणुसाही, भन्नइ जहिं साहिणो सेसा ॥३३॥

अह—

पेसहए य छुरीए, ससिरम्मि य आगइम्मि पहुलेहे ।
मंताइरंजियं साहिमेगमइभीअमाह गुरू ॥३४॥
जामो हिंदुगदेसं, तेडह पणनवइसाहिणो सेसे ।
भद्द ! सुकयाइहेऊ, 'अप्पं रक्खिज्ज जं भणियं ॥३५॥
जीवन् भद्राण्यवाप्नोति, जीवन् पुण्यं करोति च ।
मृतस्य देहनाशः स्याद् , धर्माद्युपरमस्तथा ॥३६॥
उत्तरिय सिंधुमह ते, इगु सुरट्ठासु पाउसम्मि ठिया ।
गुरुणा कणगी कयइट्टदाणओ च(चा)लिया सरए ॥३७॥

१२ °याइ ति° P। १३ °यरे त्ति P।

तो सह लाडाइनिवेहिं, तेहिं मालवयसंधिरणमग्गो।
नासिय उज्जेणिगओ, संरुद्धो गद्दहिल्लनिवो ॥३८॥
कसिणट्ठमीइ तेणट्ठमेण अह सुमरिआगयं विज्जं।
रासहिरूवं सुन्ने, कुट्टेऽट्टालयट्ठियं दट्ठुं ॥३९॥
ओसारियसयलबले, दुकोसमट्ठसयसद्दलद्धवेही।
भणिया गुरुणा वाणेहिमीइ भरह मुहमकयसरं ॥४०॥
तुम्हे वि नत्थि अन्नह, जमिमीइ सरं सुणेइ जोऽरिबले।
तिरिओ नरो स तुरियं, पडइ वमंतो मुहे रुहिरं ॥४१॥
तेहिं तहा पडिहया, नीइदुगं काउ दत्तलत्तनिवे।
विज्जा गयाऽइ [14]तेहि उ, निग्गहिओ गद्दहिल्लनिवो ॥४२॥
जप्पासे सूरिठिओ, सऽवंतिपहु आसि सेवगा सेसा।
अन्ने भणंति गुरुणो, भाणिज्जा सेविया तेहिं ॥४३॥
जं भणिओ निवपुरओ, स गओ तेहिं सह सूरिणो अ सगो।
सगकूल आगयत्ति य, [15]सगु त्ति तो आसि तव्वंसो ॥४४॥
पुण संजमम्मि भइणिं, ठविउं पच्छित्तदाणओ सूरी।
नियगच्छजुओ विहरइ, महीइ उज्जअविहारेण ॥४५॥
कालयसूरिचरित्तं, तित्थुन्नयकारि चित्तमिइ वुत्तं।
जह जाया पज्जुसवणा, चउथीइ भणामि तह अहुणा ॥४६॥

(२)

बलमित्त-भाणुमित्ता, आसि अवंतीइ राय-जुवराया।
विंति परे भरुअच्छे, कालयसूरी वि तत्थ गओ ॥४७॥
दिक्खइ भाणुसिरिसुअं, बलभाणुं सो तया अपुच्छाए।
समइणिसुअ निवबलमित्त-भाणुमित्ताण भाणिज्जं ॥४८॥
तह कुणइ धम्मखिंसिरसुत्तररहियं पुरोहिगंगधरं।
गुरुभत्तिपरो कवडेण, तो निवं भणइ स पउट्ठो ॥४९॥
देव! इमे जइपुज्जा, भमंति जहिं तत्थ गच्छिरम्मि जणे।
गुरुपयअक्कमणकया, होइ अवन्ना दुरियहेऊ ॥५०॥

उक्तं च—

यत्र देवर्षिपूजादेः, क्रियतेऽतिक्रमः क्वचित्।
तथेत् संसहते राजा, घोरं तत्र भयं भवेत् ॥५१॥

---

१४ तेहिं च, नि॰ P। १५ सगो त्ति P।

अवि य—

देवय-साहुविणासाऽवन्नऽवमाणाइं जत्थ कीरंति ।
विणसइ धुवं स देसो, दुभिक्खडमरासिवाईहिं ॥५२॥
तो संकिया पुरे ते[16], कारंति अणेसणं गुरुगमत्थं ।
तं नाउ गओ सूरी, बहुपरिवारु[17] त्ति पइठाणे ॥५३॥

(३)

संघजुयसा[18]लिवाहणनिवकयमहिमो तहिं विसइ इत्तो ।
पज्जोसवणासमए, भणियं रन्ना जहा भयवं ! ॥५४॥
इह पंचमीइ न कुणइ, इंदमहं मह विणा जणो जं तो ।
छट्ठीइ पव्व कीरउ, मह जिणनमणाइ होइ जओ ॥५५॥
आह गुरु निव ! न घडइ, इय जेणुत्तं पुराइ अलहंतो ।
ठाइज्ज रुक्खमूले, न य तं रयणिं अइक्कमिज्जा ॥५६॥

किं च—

पज्जुसवइ वीरजिणो, गणहर तस्सीसयेरनिग्गंथा ।
अम्हायरियाई जह, सवीसमासे तहम्हे वि ॥५७॥

यदागमः—

तेणं कालेणं तेणं समएणं समणे भगवं महावीरे वासाणं सवीसइराए मासे वइक्कंते वासावासं पज्जोसवेइ, तहा णं गणहरा वि। जहा णं गणहरा तहा णं गणहरसीसा वि । जहा णं गहरसीसा तहा णं अम्ह गुरुणो वि । जहा णं अम्ह गुरुणो तहा णं अम्हे वि वासावासं पज्जोसवेमो, नो तं रयणिमइक्कमिज्जत्ति ॥ ततश्च स्थितमेतत्—

अवि चलइ मेरुचूला, सूरो वा उग्गमिज्ज अवराए ।
न य पंचमीइ रयणिं, पज्जोसवणा अइक्कमइ ॥५८॥
ता होउ चउत्थीए, निवभणिए सूरिराह घडइ इमं ।
जं सुत्तमंतरा वि य, कप्पइ पज्जोसवेउं ति ॥५९॥

तत्थेवं—

आसाढपुन्निमाए, ससक्खिसामग्गि होइ पज्जुसणा ।
तत्तो सावणपंचमिमाइसु असिवाइकारणओ ॥६०॥

यदागमः—

इत्थ उ पणगं पणगं, कारणिअं जा सवीसई मासो ।
सुद्धदसमीठिआण व, आसाढीपुन्निमोसरणं ॥६१॥

'इत्थि' त्ति जासाढपुन्निमाए, वासावासपाउग्गं चित्तं, आगमठिआणं कारणान्येवम्—

असिवे ओमोअरिए रायदुट्ठे भए अ गेलन्ने ।
वासाखित्तालंभे, वुट्ठिअभावाइ अद्धाणे ॥६२॥

---

१६ ते कीरंति P। १७ °वारो त्ति P। १८ °सालवा° P। १९ °त्रिमासवणा P।



Fig 46 चित्र ४६

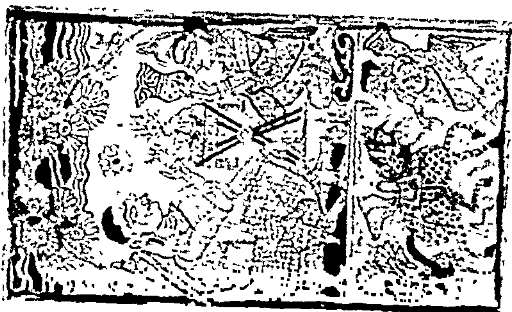


Fig 45 चित्र ४५

इत्थ पुण इमा विही—

इत्थ उ अभिग्गहियं, वीसइराइं सवीसई मासो ।
तेण परमभिग्गहिअं, गिहिनायं कत्तिओ जाव ॥६३॥

'इत्थ' त्ति आसाढपुन्निमाइसु पज्जोसविए वि, अणभिग्गहियं ति जाव वीसं पंन्नासं वा दिणा न गया, ताव गिहत्थाणं पुच्छंताणं 'इत्थ ठियोमु' त्ति नियमो न वत्तव्वो ॥

तो हरिसिएण रन्ना, भणिया अंतेउरी पडिवयाए ।
दाउ मुणीणुत्तरपारणत्थमन्नाइ पारेह ॥६४॥
तो समणपूअणछणो, पवत्तिओ तत्थ तह चउत्थीए ।
पज्जोसवणा संघेण, मन्निया जुगपहाणकया ॥६५॥

यतो भणितमपश्चिमश्रुतकेवलिना श्रीभद्रबाहुस्वामिना द्वितीयाङ्गनिर्युक्तौ—

अविलंबिऊण कज्जं, जं किंचि समायरंति गीयत्था ।
थोवावराह बहुगुण, सव्वेसिं तं पमाणं ति ॥६६॥

व्यवहारोऽप्येवम्—

आयरणा वि हु आणा, अविरुद्धा चेव होइ आण त्ति ।
ईहरा तित्थयरासायण त्ति तल्लक्खणं चेयं ॥६७॥
असढेण समाइन्नं, जं कत्थइ केणई असावज्जं ।
न निवारियमन्नेहिं, बहुमणुमयमेवमायरिअं ॥६८॥

(४)

कइआ इ अवंतीए, वुड्ढो कालयगुरू भणइ सीसे ।
किरियाइसु पमायं, मा वच्छा ! कुणह भवहेउं ॥६९॥

यदागमः—

चउदसपुव्वी-आहारगाइ मणनाणि-वीयरागा य ।
हुंति पमायपरवसा, तयणंतरमेव चउगईआ ॥७०॥
न तं चोरा विलुंपंति, न तं अग्गी विणासए ।
न तं जुए वि हारिज्जा, जं धम्मम्मि पमत्तओ ॥७१॥
इय जावणेगहा सारिया वि गलिगदह व्व ते कहवि ।
नो उज्जमंति सिढिला, विणयाइसु चिंतइ गुरु तो ॥७२॥
छंदेण गओ छंदेण, आगओ चिट्ठइ अ छंदेण ।
छंदे अवट्टमाणो, सीसो छंदेण मुत्तव्वो ॥७३॥
इय चिंतिय तह नाउं, उवयारं तेसि कहिय वैरयस्स ।
चोइज्ञा पेसिज्ज त्ति, निग्गओ झत्ति रत्तीए ॥७४॥

२० पंचायं S । २१ *यामो त्ति P । २२ इतः कियानपि पाठः P आदर्शे पतितः । २३ शय्यातरस्य इत्यर्थः ।

नियसीसलीससागरचंदसमीवे सुवन्नभूमीए ।
पत्तो तत्तो सूरी, दूरीकयमोहतिमिरोहो ॥७५॥
'अब्भुट्ठिज्ज अपुव्वं दट्ठुं' इय वयणओ अ थेरे[24] त्ति ।
तेणऽणब्भु(ब्भु)ट्ठिय पुट्ठो, कुओ त्ति अज्जो ! भणइ दूरा ॥७६॥
वक्खाणंते पुट्ठो, दिट्ठा मइ गुरु त्ति भणइ दढं ।
तह वक्खाणं मे केरिसं ति भणिए भणइ लट्ठं ॥७७॥
अतिहि त्ति ठविअ सो, पुच्छ किं पि विसमं ति सायरेणुत्तो ।
जंपइ अणिच्चयं मे, साहसु तो सायरो भणइ ॥७८॥
पच्चूससिद्धसायं, विणस्सिरन्नाइ विरसनिप्फन्ने ।
का सारया सरीरे, कुण(करे ?)ह धम्मं सया सारं ॥७९॥
गुरुराह नत्थि धम्मो, पमाणऽविसओ त्ति खरविसाणं व ।
पच्चक्खाइ अगिज्झो, जं सो तो तग्गहेणालं ॥८०॥
अइवुड्ढो को वि[25] नरो, पियामहस्समु[26] त्ति सायरो थणियं ।
विम्हयरसायरो गव्वसायरो सायरं भणइ ॥८१॥
जइ नत्थि कहं धम्मो, जइ धम्मो कहव नत्थि अह धम्मो ।
अब्भुवगमा परेसिं, नणु सज्झं अम्ह सिद्धंते ॥८२॥
पच्चक्खा तह धम्मा, धम्मा वि सुहासुहाइफलदाणा ।
ता छुत्तुमहम्मं आयरेण धम्मं चिय करेह ॥८३॥
इय ते तत्तवियारेण, निंति खणमिव दिणे सुणेह इओ ।
ते वि गुरुमदट्ठु पए, तरयं पुच्छंति सुन्नमणा ॥८४॥
स भणइ भे किं न सुआ, सुकुमालिय-कूलवालयाण गई ।
आयवणाइ पराण त्ति, असुहा गुरुआणरहियाणं ॥८५॥
अवि य—
सिआ हु सीसेण गिरिं पि भिंदे, सिआ हु सीहो कुविओ न भक्खे ।
सिआ न भिंदिज्ज व सत्तिअग्गं, नयावि मुक्खो गुरुहीलणाए ॥८६॥
सनिबंधे दीणमुहे, भणइ त्ति गुरू गया पसीसंते ।
तो चलिया ते भणिरा, मग्गे कालयगुरू जंति ॥८७॥
अज्जो इंति गुरुगुरू, सागरपुट्ठु त्ति कहइ मे वि सुअं ।
अह ते पत्ता लहु सागरुट्ठिया विंति कत्थ गुरू ? ॥८८॥
जा भणइ सो ससंको, न विणा अज्जं इहागओ को वि ।
ताव वहि महीपत्ता, नमिआ सहरिसमिमेहिं गुरू ॥८९॥
तह सागरो वि खमइ त्ति, जंपिरो नमइ पुण पुणो सुगुरुं ।
तो गुरुणा अणुसिट्ठा, सव्वे वट्टंति ते सम्मं ॥९०॥

---

२४ थेरो त्ति P । २५ वि इमो वि° P । २६ °समो त्ति P ।

भरणुद्धरणारित्ते, वालुअपत्थम्मि किं पि न मुणंति ।
मणिरो सागरचंदो, गुरुणा वुत्तो कयाइ इमं ॥९१॥
वच्छ ! सुहम्माउ सुअं, झिज्जंतं आगयं इय मम जा ।
ता तुह गुरु तओ, तंतो जुज्जइ नेव नाणमओ ॥९२॥

भणियं च—

मा वहउ कोइ गव्वं, इत्थ जए पंडिओ अहं ति जओ ।
आसवन्नुमयाओ, तरतमजोगेण मइविभवा ॥९३॥

(५)

भिक्खागएसु साहुसु, कयाइ सूरी दिएण सड्ढेण ।
पुट्ठो पयडेइ फुडं, इय तिजयठिए निगोअजिए ॥९४॥
अव्ववहारी(१) इयरे(२), दुहा निगोआ तहा इमा सुहुमा ।
इयरे बायर-सुहुमा, गोलेसु ठिआ अणंतजिआ ॥९५॥

यदागमः—

गोला य असंखिज्जा, अस्संखनिग्गोअ गोलओ भणिओ ।
इक्किक्कम्मि निगोए, अणंतजीवा मुणेयव्वा ॥९६॥
तणु(२) तणुचयं(२) मिस्वा(२), घर(१) पुर(२) नरसम(३) निगोअ(१) गोल(२) जिआ(३) ।
तिन्नि वि तुल्लोगाहणसुहुमा अंगुलअसंखं से ॥९७॥
इय सोउ विम्हिओ सो, पुण भणइ विसेसनाणमुणणत्थं ।
वुड्ढो मि होइ जइ पहु !, थोवाउ गहेमि तोऽणसणं ॥९८॥
अयरदुगमाउ नाउं, गुरुराहुन्नयसुवं हरि त्ति भवं ।
सहरिसमह थुणइ हरी, जयसु चिरं इह तुमं भयवं ! ॥९९॥
को वि निगोए भरहे वि, मुणइ इय मे जमज्जपुट्ठेणं ।
सीमंधर पहुणुत्ति, तमणप्पसमो वि अप्पसमो ॥१००॥

अन्यत्राप्युक्तम्—

सीमंधरभणणाओ, निगोयकहणेण रक्खियज्जो व्व ।
कालयसूरी वि दढं, सविम्हियं वंदिओ हरिणा ॥१०१॥
चिट्ठह जा इंति मुणी, भणिओ गुरुणा हरी नमिय जंतो ।
अन्नत्तो वसहिमुहं, काउ गओ मुणि नियाणभया ॥१०२॥
अह कहइ गुरू आगयमुणीण तं वसहिदारपज्जंतं ।
तो पत्तचरित्तयिरत्तजइजुओ विहरइ महीए ॥१०३॥

२७ °वुत्तो त° P । २८ मणीव सु° P ।

इय सव्वत्थ अमोहा, सीमंधरसामिवन्नियगुणोहा ।
कालयगुरू तमोहा, दिवं गया हणियजणमोहा ॥१०४॥
कप्प-निसीह-कहावलिपभियणुसारेण इय महाइसया ।
कालयसूरिपबंधा, वद्धा वि सयं सुणंतु मुणी ॥१०५॥

इति श्रीधर्मघोषसूरिकृता श्रीकालिकसूरिकथा समाप्ता ॥

॥ शुभं भवतु लेखकपाठकयोः ॥

ऽआदर्शे ग्रन्थप्रशस्तिः—

पदत्रयी यस्य विभोरशेषतो, विष्णोरिव व्याप जगत्त्रयीमिमाम् ।
सद्भूतवस्तुस्थितिदेशकः सतां, श्रीवर्द्धमानः शिवतातिरस्तु ॥१॥

गुणमणिलसदब्धिर्लब्धिलक्ष्मीनिधानं,
गणधरगणमुख्यः शिष्यलक्षप्रधानम् ।
शम-दमकृतरङ्गो गौतमः श्रीगणेशः,
किसश(किश)लयतु शिवश्रीसंगमं शाश्वतं वः ॥२॥

विद्वन्मनःकमलकोमलचक्रवाले,
या खेलति प्रतिकलं किल हंसिकेव ।
तां शारदां सकलशास्त्रसमुद्रसान्द्र-
पारप्रदां प्रणमतां वरदां च वन्दे ॥३॥

भूभू(भृ)ल्लब्धप्रतिष्ठे श्रितसुजनकृतोऽनन्तपापापहारे,
प्रेङ्खच्छाखाविशेषे विपुलपरिलसत्सर्वपर्वाभिरामे ।
ऊकेशाऽऽह्वानवंशे समजनि सुकृती व्यक्तमुक्तायमानः,
श्रीमान् धीनाऽभिधानः सुगुणगणनिधिर्नायकः श्राद्धधुर्यः ॥४॥

तस्याङ्गजोऽजनि जगत्त्रयजातकीर्त्ति-
र्भोजाऽभिधः सुकृतसंततिमूर्त्तमूर्त्तिः ।
तस्यापि याचककदम्बकदत्तवित्त-
लक्षश्च लक्ष इति पुत्र उदारचित्तः ॥५॥

तस्याऽङ्गजघोपटनामधेयः, समस्तलोकाद्भुतभागधेयः ।
पत्न्योऽभवन् खीमसिरिश्च मुख्या, तारूश्च पाल्हूरिति चास्य तिस्रः ॥६॥

तासां क्रमेण गुणगौरवशालिनोऽमी,
पुत्रास्त्रयः समभवन् गुरुकीर्त्तिभाजः ।
गाङ्गाऽऽह्वयोऽथ प्रथमः प्रथितो द्वितीयः
श्रीकामदेव इति चाथ च वामदेवः ॥७॥

गाङ्गाऽऽख्यस्य जननी जज्ञे, गुणश्रीरिति नामतः ।
कर्पूराईरिति ख्याता, कामदेवस्य वल्लभा ॥८॥

गाङ्गाऽऽख्यस्य बभूव भूरिविभवः संघेशराजाऽऽह्वयः,
पूर्वः पुत्रवरः प्रसिद्धमहिमा नाथूस्तथा चापरः ।
राजा संघपतिर्वसन् सुरगिरौ भूपालमान्यो व्यधा-
न्नानापुण्यपरम्परा गुरुतराः श्रीसंघभक्त्यादिकाः ॥९॥
श्रीशत्रुञ्जय-रैवतक्षितिधर-श्रीअर्बुद-श्रीपुर-
श्रीजिराउलि-कुल्यपाकप्रमुखश्रीतीर्थयात्रा मुदा ।
कालेऽत्रापि कलौ करालललिते चक्रे स संघाधिपो,
वर्षन्नर्थिजने घनाघन इव द्रव्याणि पानीयवद् ॥१०॥
एवं विधैस्तैर्वि(र्वि)धोत्सवव्रजैः,
श्रीशासनं जैनमिदं स संघपः ।
उद्योतयामास तथा यथा स्फुर-
त्करप्रसारैर्गगनाङ्गणं रविः ॥११॥

इतश्च—

ऊकेशाऽऽह्वे विशदजननेऽजायत श्राद्धधुर्यो,
धन्यो मान्यो निखिलविदुषां जैत्रसिंहो धनीशः ।
श्रेयः श्रीमांस्तदनु च जयात् सिंहनामा प्रभावा-
दासीद् दासीकृत खलकुलस्तस्य पुत्रः पवित्रः ॥१२॥
तस्यापि पुत्रो श्रितजैनधर्मो, लक्ष्मीधराऽऽख्योऽभवदद्भुतश्रीः ।
अमुष्य पत्नी च समस्ति नाम्ना, रूपी मनोहारिगुणाम्बुकूपी ॥१३॥
हरराज-देवराजौ, खीमराजस्तथाऽपरः ।
इति त्रयस्तयोः पुत्राः, पवित्राः पुण्यतोऽभवन् ॥१४॥
हरराजस्य जायाऽस्ति, नाम्ना हांसलदेरिति ।
चन्द्रोज्ज्वलकलाशीला, धर्मकर्मसु कर्मठा ॥१५॥
नाम्ना नरपतिः पूर्वः, पुण्यपालो द्वितीयकः ।
तृतीयो वीरपालाऽऽख्यस्तुर्यः सहस्रराजकः ॥१६॥
पञ्चमो दसराजश्च, पञ्चेति तनयास्तयोः ।
आसते भूरिभाग्याऽऽढ्या, देमाईदुहिता तथा ॥१७॥ युग्मम् ॥
राजाऽभिधस्याजनि संघपस्य,
सधर्मिणी धर्मपरायणेयम् ।
यथैव लक्ष्मीः पुरुषोत्तमस्य,
हरेः शचीवाथ हरस्य गौरी ॥१८॥

सारङ्गः प्रथमोऽर्थिनां सुरतरुप्रख्यो द्वितीयस्तथा-
वार्यौदार्यरमानिरस्तधनदः श्रीरत्नसिंहाऽभिधः ।
तार्तीयीक-तुरीयकौ च सहदे-श्रीतूकदेवाऽऽह्वयौ,
चत्वारश्चतुरा जयन्ति तनया एते तयोर्विश्रुताः ॥१९॥

तीलहाईः पल्हाई-रयणाईनामका च लीलाई ।
सन्त्येताश्च चतस्रः, पुत्र्यः पात्रं गुणश्रेणेः ॥२०॥

संवेशो नूनराजो जगति विजयते कामदेवस्य पुत्रः,
सर्वत्रामात्रसर्पन्निजविमलयशःपूर्णविश्वत्रयीकः ।
पुत्री पात्रं गुणानां जयति च सवकूः शम्भुशीर्षस्थगङ्गा,
रङ्गत्तुङ्गत्तरङ्गस्नपितकरौज्ज्वल्यतुल्यस्वशीला ॥२१॥

नूनाऽऽह्वसंघाधिपतेः समस्ति, प्रिया जयश्रीरिति धर्मनिष्णा ।
आस्ते महादेव इति प्रसिद्धः, सुतस्तयोर्भूरि रमासमृद्धः ॥२२॥

पुत्रीद्वयं च कन्हाईः, सोनाईरिति चापरा ।
महादेवाङ्गजः साधुरम्बधीरः सुधीवरः ॥२३॥ युग्मम् ॥

एतावता निजकुटुम्बयुतेन तेन, नूनाऽऽह्वसंघपतिना वसताऽमराद्रौ ।
श्रीअन्तरिक्षमुखतीर्थविचित्रयात्रा, गुरव्या[ः] कृता विविधपुण्यपरम्परास्ताः ॥२४॥

इतश्च—

श्रीमद्दक्षिणदेशसंघसहितो नूनाऽऽह्वयः संघपः,
श्रीशत्रुञ्जय-रैवता-ऽर्बुदगिरिश्रीतीर्थयात्राचिकीः ।
प्राचालीन्महता महेन मतिमान् श्रीगुर्जरात्रां प्रति,
श्रीमच्छासनकाननं प्रतिपदं दानाम्बुभिः सिञ्चयन् ॥२५॥

यात्रायां यस्य जात्योत्तरलतरचलद्वाजिराजिप्रभूत-
प्रोत्सर्पत्पृष्ठवाह्यप्रकररथभरोद्धूतधूलीकलापे ।
व्याप्ताऽऽकाशाऽवकाशे स्थगितरुचिरवौ रात्रिकल्पा दिवासीद्,
रात्रिश्चासीद् दिवेव प्रसरति परितो दीपिकानां प्रकाशे ॥२६॥

दिङ्मातङ्गास्तुरङ्गप्लवनपरिचलद् भूभरोद्भग्नशीर्षाः,
शेषे क्ष्मापीठभारं सकलमपि ददुः सोऽपि कूर्माधिराजे ।
तद्भाराद् भङ्गुराङ्गः स च पुनरभवद् (त्) कुञ्चितस्वाङ्ग इत्थं,
यत्र श्रीतीर्थयात्रां प्रति चलति समेऽमी विमुक्ताऽधिकाराः ॥२७॥

यात्राक्षणे यस्य रजोभिरुद्धुतैर्लेभेऽन्वयो निर्जरसिन्धुपङ्कजैः ।
श्रीतीर्थिकस्नात्रजलप्रवाहैः, समुच्छलद्भिः स्थलवारिजैश्च ॥२८॥

तत्र च—

स्फूर्जद्गुर्जरमण्डलाधिसुरत्राणेन सन्मानितः,
श्रीयात्राफरमाणदानविधिना चीरप्रदानैस्तदा ।
भव्याद्यैश्च तदीयशाखिभिरपि श्रीतीर्थयात्रा असौ
जीरापल्लिमुखा व्यधाप्यत पुरो भूत्वा महाप्रीतितः ॥२९॥
दुष्टेऽस्मिन्नपि दुष्पमाह्वसमये श्रीतीर्थयात्रा इति,
द्रव्योत्सर्जनविस्तरेण महताऽनेनाऽऽदरात् कुर्वता ।
क्ष्मापालाऽऽम्र-कुमारपालनृपति-श्रीवस्तुपालादयः,
सर्वेऽपि स्मृतिगोचरं विरचिताश्चित्रैश्चरित्रैः स्वकैः ॥३०॥
विधाय यात्राः सकला अथाऽयं, श्रीपत्तनाऽऽह्वानपुरे समागात् ।
श्रीशासनं जैनमिदं प्रभावयत्, प्रभूतलक्ष्मीर्व्ययतोऽर्थिनां व्रजे ॥३१॥
तत्राथ चन्द्रगणपुष्करसुरकल्पाः,
श्रीसोमसुन्दरगुरुप्रवरा गणेशाः ।
संघेश्वरेण विनता विहिता च गुर्वी,
प्रोद्दीपना जिनमतस्य महोत्सवौघैः ॥३२॥
श्रीस्तम्भतीर्थ-पुरपत्तनतीर्थसार्थ-
कर्णावतीप्रमुखभूरिपुरेष्वनेन ।
संघः समग्र सकलं मुनिमण्डलं च,
स्फूर्जद्दुकूलवसनैः परिधाप्यते स्म ॥३३॥

इतश्च—

संघाधीशो राजमल्लस्य पत्नी, देमाईः सा तीर्थयात्रामुखानि ।
कुर्वाणा श्रीपुण्यकृत्यानि नाना, तेने हृद्योद्यापनादीनि तत्र ॥३४॥
श्रीदानशीलप्रमुखानसङ्ख्यान्, गुणोत्करांश्चन्द्रकलोज्ज्वलांस्तान् ।
कः कोविदः श्लाघयितुं समर्थस्तस्याश्च संघाधिपराजपत्न्याः ॥३५॥

तथाहि—

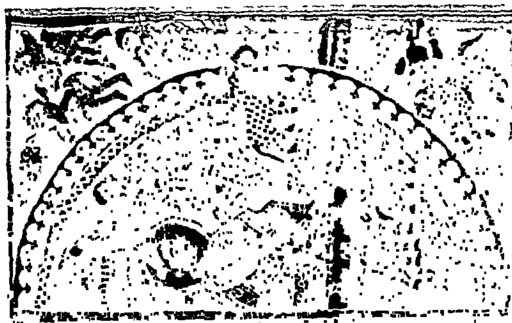
निरीक्ष्य शीलं विमलं यदीयं, स्वतः शशाङ्कः किल खिद्यमानः ।
एकैकयाऽयं कलया महीयते, दिने दिने तामपकर्तुमक्षमः ॥३६॥
श्रीसंघभक्ति-गुरु-पुस्तकलेखनाऽऽदि-
श्रीतीर्थसार्थकरणप्रमुखानि हर्षाद् ।
पुण्यानि या प्रतिदिनं कुरुते स्वकीय-
द्रव्यव्ययाद् बहुविधान्यपि याऽपराणि ॥३७॥
श्रीपौषधाऽवश्यकमुख्यधर्म्यकर्माणि कर्माष्टकभेदनानि ।
धर्मामृतोद्भावितसप्तधा तु, तुर्यान्वनीतिं प्रवरप्रमोदात् ॥३८॥

क्षेत्रेषु सप्तस्वपि भव्यथावाद् (त्), स्वद्रव्यबीजं विपुलं मुदेति ।
या वापयामास परत्रलोके, संख्याऽतिगश्रीभरवृद्धिहेतोः ॥३९॥
तत्रैवाऽथो पत्तने श्रीगुरूणां, तेषां भव्यप्रार्थितस्वस्तरूणाम् ।
देमाईः सा श्राविकवर्गमुख्याऽश्रौषीद् (त्) हर्षाद् देशनावाणिमित्थम् ॥४०॥

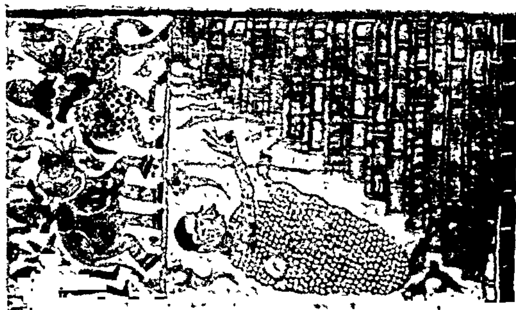
तथाहि—

न ते नरा दुर्गतिमाप्नुवन्ति, न मूकतां नैव जडस्वभावम् ।
न चान्धतां बुद्धिविहीनतां च, ये लेखयन्तीह जिनस्य वाक्यम् ॥४१॥
लेखयन्ति नरा धन्या ये जिनाऽऽगमपुस्तकम् ।
ते सर्ववाङ्मयं ज्ञात्वा, सिद्धिं यान्ति न संशयः ॥४२॥
पठति पाठयते पठतामसौ, वसन-भोजन-पुस्तक-वस्तुभिः ।
प्रतिदिनं कुरुते य उपग्रहं, स इह सर्वविदेव भवेन्नरः ॥४३॥
विशेषतः श्रीजिनवीरभाषितं, श्रीकल्पसिद्धान्तममुं समुद्यताः ।
ये लेखयन्तीह भवन्ति ते ध्रुवं, महोदयाऽऽनन्दरमानिरन्तरम् ॥४४॥
निशम्य तेषामिति देशनागिरं, चिरं किरन्तीमुदयं महैनसाम् ।
विशेषतः पुस्तकलेखनादिके, श्रीधर्मकृत्येऽजनि सा परायणा ॥४५॥
श्रीस्तम्भतीर्थनगरे प्रवरे ततश्च,
श्रीकण्ठनेत्र[३]-मुनि[७]-विश्व[४]मिते च वर्षे (१४७३) ।
श्रेयःश्रिये बहुतरद्रविणव्ययेन,
श्रीकल्पपुस्तकमिमं समलीलिखत् सा ॥४६॥
यावद् बिभर्त्ति धरणीं शिरसा फणीन्द्रो,
यावच्च चन्द्रतरणी उदितोऽत्र विश्वे ।
तावद् विशारदवरैरतिवाच्यमानः,
श्रीकल्पपुस्तकवरो जयतादिहैषः ॥४७॥
लिखितः सोमसिंहेन, देईयाकेन चित्रितः ।
आकल्पं नन्दतादेष श्रीकल्पः समशस्तिकः ॥४८॥

इति श्रीकल्पप्रशस्तिः समाप्ता ॥



चित्र ४८ Fig. 48



चित्र ४७ Fig. 47

[६]

अज्ञातसूरिविरचितं

कालिकाचार्यकथानकम् ॥

[लेखनसंवत् १४९०]

अत्थि [इह] जंबुद्दीवे, भारहवासम्मि मगहविसयम्मि ।
नामेण धरावासं, नयरं अमरावईसरिसं ॥१॥
सीहु व्व वयरसीहो, वेरिमहाकरिघडाण दुप्पेच्छो ।
तं पालइ नरनाहो, देवी सुरसुंदरी तस्स ॥२॥
विसयसुहमणुहवंताण, ताण एगो सुओ समुप्पन्नो ।
जह अमियसिद्धिजोओ, बुहाऽणुराहाण संबंधो ॥३॥
कालो नामेण सुआ, तेसिं बालत्तओ वि सगुणेहिं ।
सियपक्खससहरो इव, कलाविसेसेहिं वित्थरिओ ॥४॥
वयणस्स पंकयं कुवलयाइणो लोयणाणं उवमाए ।
जुज्जीसु जीए कहमवि, समुदायसिरी पुणोऽणुवमा ॥५॥
किं बहुणा अमरीए(ओ), विलंघिउं जीइ रेहए रूवं ।
सा नामेण गुणेहि य, सरस्सई आसि से बहिणी ॥६॥
अह अन्नया कयाई, कुमार सामंत-मंतिपरियरिओ ।
नयरसमीवुज्जाणे, संपत्तो रायवाडीए ॥७॥
तत्थ नवमेहगज्जियगंभीरो देसणाझुणी निसुओ ।
उक्कंठिओ सिहंडि व्व, तक्खणं सोउमाढत्तो ॥८॥
एगेण मंतिपुत्तेण, पभणिओ देव ! समणसंघवई ।
चिल्लइ सूरी तस्सेस, सुहयरो देसणासद्दो ॥९॥
जुज्जइ तुम्हाण वि, एयपायमूलम्मि धम्मसव्वस्सं ।
आयन्निउं कुमारो वि, तक्खणं तत्थ संपत्तो ॥१०॥
'वंदामि मत्थाएणं', पभणित्ता नाइदूरमासन्ने ।
उवविट्ठो धम्मकहं, सुणेइ पावग्गिजलवुट्ठिं ॥११॥
वरकणगं व परिक्खिय, बहुलद्धगुणं कसाइचउसुद्धं ।
धम्मं सिवसुहकरणं, गिण्हह दोगच्चदुहदलणं ॥१२॥

तत्थ—

विसघाइ-रसायण-मंगलत्थ-विणिए पयाहिणावत्ते ।
गुरुअ-अडज्झ-अकुच्छे, कसाइचउसुद्धकणयगुणा ॥१३॥

इय मोहविसं घायइ, निव्वुइकरणा रसायणं धम्मो ।
मंगलमसिवोपसमा, विणीउ गुरु-लहुअचिंताए ॥१४॥
जियअणुकूल पयाहिण, तिकोडिसुद्धो गुरु अइज्झो उ ।
कुमयग्गिणा चिरेण वि, नियफलदाणा तह अकुच्छो ॥१५॥
अविरुद्ध-सुकिरिय-ऽंतरसुद्धि-दढत्ताइकरणा धम्मो ।
सुय-सील-तव-दयाइं, कस-छेयण-ताव-ताडणया ॥१६॥

अहवा—

पावट्ठाणनिसेहो, झाणाइविहीय धम्मकसवट्टो ।
वाहिरणुट्ठाणेण उ, सुद्धिअवाहाइ से छेओ ॥१७॥
जीवाइभाववाओ, बंधाइपसाहओ इहं तावो ।
धम्मदढत्तं दुहआवईसु इह धम्मताडणया ॥१८॥
बाला गहंति धम्मं, अवियारिय साउ मोअगं पिव जे ।
तप्पंति कणगगाहि व्व, ते तओ सोउगिय कुमरो ॥१९॥
वेरागभावियमणो, पडिबुद्धो तस्स सूरिणो पासे ।
पडिवन्नो जइधम्मं, वज्जिय सव्वं पि सावज्जं ॥२०॥
सो गहियदुविहसिक्खो, धारेउं दुद्धरं पि वयभारं ।
समयम्मि वट्टमाणं, अहिज्जिओ आगमं सयलं ॥२१॥
संघस्साणुन्नाए, गुरुणा सो ठाविओ गणहरत्ते ।
भवियारविंदभाणू, जहाविहिं विहरइ महीए ॥२२॥
देविंदनमियचलणो, जुगप्पहाणो कमेण संवुत्तो ।
पंचसएणं साहूण, परिवुडो सयलसंघवई ॥२३॥
तस्सेस लहुयभइणी, सरस्सई कन्नगा वि जइधम्मं ।
पडिवन्ना संजाया, पवत्तिणी तस्स गच्छम्मि ॥२४॥
सो कुमयकरडिसीहो, पुरीमवंती कयाइ संपत्तो ।
तब्भइणी वि सरस्सइ, [तत्थेव ?] सुसाहुणीसहिया ॥२५॥
तन्नयरसामिणा गद्दभिल्लरन्ना अहन्नया दिट्ठा ।
अह संकिलिट्ठचित्तोदएण सो चिंतए एवं ॥२६॥
जइ हंत ! इमा वि वयं, करेइ परिचित्तरइसुहा बाला ।
तो विहलपुरियारो, कह अज्ज वि वम्महो जियइ ? ॥२७॥
इच्चाइ चिंतयंतो, मणयानलदड्ढगुरुविवेयदुमो ।
चेत्तुं हढेण अंतेउरम्मि तं साहुणिं खिवइ ॥२८॥
पोकरइ दढं च इमा, नयणंसुपवाहसित्तधरणियला ।
विलवइ य हा सहोयर !, हा पवयणनाह ! मुणिसीह ! ॥२९॥

सिरिकालगसूरि! निवाहमेण एएण मज्झ हीरंतं।
चरणधणं परिरक्खह, न तुमं मुत्तूण मह सरणं ॥२०॥
अह कालगसूरी वि हु, नाऊणं कह वि वइयरं एयं।
गंतुं नरिंदपासे, पभणइ त कोमलगिराहिं ॥२१॥
तारयगणाणं चंदो, इंदो जह सुरगणाण नरनाह!।
तह लोयाण पमाणं, तं चिय ता कह इमं कुणसि? ॥२२॥
इयरो य अकज्जविओ, नियत्तियव्वो पमाणपुरिसेहिं।
जइ ते वि कुणंति इमं, ता जायं सच्चमेयं पि ॥२३॥
जत्थ राया सयं चोरो, भंडिओ य पुरोहिओ।
वणं भजह नायरया!, जायं सरणओ भयं ॥२४॥
अन्नाण वि परजुवईण, राय! संगो दुहावहो चेव।
जो लिंगिणीण संगो, सो पुण गरुयं महापावं ॥२५॥
बहुनरवरधूयासंगमे वि जइ निव! गओ न परिओसं।
नरवइणो य रिसीणं, धम्मं वड्ढंति न मुसंति ॥२६॥

यतः—

नरेश्वरभुजच्छायामाश्रित्याश्रमिणः सुखम्।
निर्भया स्वानि कार्याणि, कुर्वन्त्येते निरन्तरम् ॥२७॥
जेण निवरक्खियाइं, सुव्वंति तवोवणाइं सव्वाइं।
ता चिंतिऊणं एमाइ, मुंच सयमेव मह बहिणिं ॥२८॥
इच्चाइ जुत्तिजुत्तं, सूरीहिं नराहिवो पभणिओ वि।
संजायविवज्जासो, जा न सुयइ साहुणिं कह वि ॥२९॥
तो मेलिऊण भणिओ, संघेण इमो वि जा अवन्नाए।
दिट्ठो नराहिवेणं, तओ य कोव गओ सूरी ॥४०॥

यत.—

जे संघपच्चणीया, पवयणउवघायगा नरा जे य।
संजमउवघायपरा, तदुविक्खाकारिणो जे य ॥४१॥
तेसिं वच्चामि गइं, जइ एयं गद्दभिल्लनिवरुक्खं।
उम्मूलेमि न पवणो व्व, बद्धमूलं पि पुहवीए ॥४२॥
जो पवयणपडिणीए, संते विरियम्मि नो निवारिज्जा।
सो पारंचियपत्तो, परिभमइ अणंतसंसारं ॥४३॥
तम्हा सइ सामत्थे, आणाभट्ठम्मि नो खलु उवेहा।
अणुकूलेहियरेहि य, अणुसट्ठी होइ कायव्वा ॥४४॥

देव-गुरु-संघकज्जे, चुन्निज्जा चक्कवट्टिसिन्नं पि ।
कुविओ मुणी महप्पा, पुलायलद्धी य संपन्नो ॥४५॥
एवं च करिंतेणं, अव्वुच्छित्ती कयाइ तित्थम्मि ।
जइ वि सरीरावाओ, तह वि हु आराहओ सो त्ति ॥४६॥
इय काऊण पइन्नं, तत्तो चिंतइ महाबलो एस ।
गद्दभिविज्जाइ निवो, ता घेतव्वो उवाएण ॥४७॥

एवं च विमृश्य ततः कैतवेन कृतोन्मत्तकवेषो नगरमध्ये इदमसंबद्धं प्रलपन् परिभ्राम्यति—यदि गर्दभिल्लो राजा ततः किमतः परम् ?, यदि वा रम्यमन्तःपुरं ततः किमतः परम् ?, यदि वा विषयो रम्यस्ततः किमतः परम् ?, यदि वा सुनिविष्टा पुरी ततः किमतः परम् ?, यदि वा जनः सुवेषस्ततः किमतः परम् ?, यदि वा करोमि भिक्षाटनं ततः किमतः परम् ?, यदि वा शून्यगृहे स्वप्नं करोमि ततः किमतः परम् ? ।

इय एवमाइ उम्मत्तचेट्ठियं तस्स सूरिणो दट्ठुं ।
भणइ सदुक्खं सव्वं, सबालवुड्ढाउलं नयरं ॥४८॥
आसन्नविणासो नूण, एस राया मुणीण वयभंगं ।
जं कुणइ इमस्स य, मुणिवयस्स रयणजलनिहिणो ॥४९॥
उम्मत्तयाए हेऊ, जाओ सो चेव निग्घिणो पावो ।
न गणइ मुणिवयणं पि, कह वि अइसंकिलिट्ठमणो ॥५०॥
इअ जणअवन्नवायं, उम्मत्तं जाणिऊण सूरिं च ।
सामंत-मंतिवग्गो, भणइ पइत्तेण नरनाहं ॥५१॥
देव ! विरुद्धं एयं पि, ताव जं लिंगिणीए परिभोगो ।
जं पुण सूरी अवमाणिओ तए होइ उम्मत्तो ॥५२॥
किं इत्तियं पि न सुयं, नरो अवन्नं मुणीण कुणमाणो ।
पावइ दुहदंदोलिं, सह देसाइं जं भणियं ॥५३॥

यतः—

देवताप्रतिमाभङ्गे, साधूनां च विनाशने ।
देवभङ्गं विजानीयाद्, दुर्भिक्षडमराशिवैः ॥५४॥
अवमन्निया उ हाणिं, दिंति रिसी रोइयव्वयं हसिया ।
अक्कोसिया उ वह-बंधणाइं तह ताडिया मरणं ॥५५॥
एयं तु विरुद्धयरं, तहेव अवधीरणं बहुजणस्स ।
ता एत्तियम्मि वि गए, मुंच इमं साहुणिं जम्हा ॥५६॥
वज्जइ अकित्तिपडहो तुम्हाणं देव ! सयलनयरम्मि ।
दीसंति एत्थ कज्जे, इह-परभवआवईओ य ॥५७॥
इय सोऊणं राया, कुविओ निब्भत्थए इमे सव्वे ॥
मोहग्गहाभिभूओ, न गिणेइ हियं पि उवइट्ठं ॥५८॥

ता पहु कालयसूरी, मोत्तूण गणं अवत्तवेसधरो ।
सगकूलं संपत्तो, तन्निग्गहविहियसुपयत्तो ॥५९॥
तत्थ रायाहिराया, भन्नइ साहाणुसाहिसद्देण ।
जे मंडलिया ते उण, भन्नंती साहिणो सव्वे ॥६०॥
अह सो कालयसूरी, ठिओ य एगस्स साहिणो पासे ।
विज्जाइसइगुणेणं, गुरु त्ति तेणावि पडिवन्नो ॥६१॥
साहाणुसाहिकोवाइरेगचिण्हे अइन्नया पत्ते ।
छन्नवईअंकसोहियअसिवेणुजुए अलंकारे ॥६२॥
ते मरणभीरुणो सयलसाहिणो सूरिवयणओ तत्तो ।
उत्तरिउं सिंधुनइं, हिंदुयदेसम्मि संपत्ता ॥६३॥

यतः—

जीवन् भद्राण्यवाप्नोति, जीवन् पुण्यं करोति च ।
मृतस्य देहनाशः स्याद्, धर्माद् व्युपरमस्तथा ॥६४॥
तओ सुरट्ठाविसए, ठिया य निज्जिणित्तु तस्सम्मि(स्सिन्नं) ।
सूरिपयकमलसेवापरायणा विगयभयसंका ॥६५॥
चुण्णप्पयोगसंजणियकणगसवलीकया य ते गुरुणा ।
सरयसमए महीसा, मालवदेसोवरिं चलिया ॥६६॥
निज्जिणिय लाडविसयं, कमेण पत्ता अवंतिदेसम्मि ।
तुरयखुरुक्खयरयपूरपूरियाऽसेसनहमग्गा ॥६७॥
परचक्केण स देसं, भज्जंतं सुणिय गद्दभिल्लो वि ।
चउरंगवलसमेओ, जुद्धकए निग्गहोऽभिमुहं ॥६८॥
पक्खरियतिक्खतुक्खारघुडियमयमत्तगयघडाइं ते ।
संनद्धरहभडाइं, [भिट्टाइं?] दोन्नि वि बलाइं ॥६९॥
निसियकरवालनारायतिक्खसिरधोरणिहिं पहरंति ।
अन्नोन्नं नियपहुविजयकंखिणो सुहडसंदोहा ॥७०॥
निहणियहय-गय-सुहडं, सुचुण्णियरहवरं खणेणं च ।
अह गद्दभिल्लसेन्नं, तत्थ कयं साहिसेन्नेणं ॥७१॥
तो गद्दभिल्लराया, नासित्ता विसइ जाव नियनयरं ।
साहिसेन्नेहिं विहिओ, समंतओ तस्स ता रोहो ॥७२॥
अह अट्ठमीए दिवसे, सुन्नं सालं नीएवि सूरीहिं ।
नायं जहेस सुमरइ, अज्ज महागद्दभिं विज्जं ॥७३॥
सेन्नजुए सपडनिवे, कोमदुगंते ठवेवि ठाइ सयं ।
कप्पंते सूरी सद्दवेहिअट्ठोत्तरसएण ॥७४॥

अट्टालयट्टियाए, एयाए रासभीइ जो सद्दं ।
मुणिही मरिही स फुडं, इय पहुणा पभणिया ते उ+ ॥७५॥
विज्जासत्तीए पडिहयाए साहीहिं भंजिउं सालं ।
बंधित्ता सूरिपूरो, खित्तो सो गद्दभिल्लनिवो ॥७६॥
मुत्त-पुरीसे मोत्तुं, पलाईउं सा गया महाविज्जा ।
तो भणियं सूरीहिं, एद्दहमित्तं बलमिमस्स ॥७७॥
इय तं पि विणिग्गहियं(उं), तो वीसत्था करेह नियरज्जं ।
अह तेहिं पुरी भग्गा, राया वि हु बंधिउं गहिओ ॥७८॥
तो भणिओ सूरीहिं, रे पाव ! इहेण तीए समणीए ।
जं चुक्कोऽसि अलज्जिर !, इह-परभवदुक्खनिरविक्खो ॥७९॥
तित्थयराण वि पुज्जो, अणज्ज ! आसाइओ य जं संघो ।
तस्सावराहतरुणो, पत्तो कुसुमोग्गमो तुमए ॥८०॥
जं पुण अणंतभवसायरम्मि भमिहिसि अणेयदुहभीमे ।
तं भुंजिहिसि फलं पि हु, ता अज्ज वि गिण्ह जिणदिक्खं ॥८१॥
पावइं किं पि नित्थरसि, जेण इच्चाइ जाव करुणाए ।
पभणइ सूरी दूमिज्जए निवो ताव अहिययरं ॥८२॥
तो सूरी पभणइ तयं, समुवज्जियगरुयदुसहभवदुक्खा ।
तुम्हारिसा वि को मोक्खभायणं सक्कइ विहेउं ? ॥८३॥
जीवदयामूलो चिय, धम्मो अम्हाण तेण न हओ सि ।
इच्चाइ बहुं निब्भत्थिऊण मोताविओ एसो ॥८४॥
सगपत्थिवेहिं विसयाओ ताडिओ भमइ तो इमं दीणो ।
संसारं च अणंतं, भमिही तक्कम्मदोसेण ॥८५॥
अह जस्स साहिणो पढममेव सूरी ठिओ पुरवरम्मि ।
सो उज्जेणीराया, जाओ सेसा उ सामंता ॥८६॥
आलोइय पडिक्कंता, भगिनी सूरिहिं संजमे ठविया ।
आलोयणया सुद्धा, कणयसिलाय व्व अग्गीओ ॥८७॥
सूरी वि हु नियगणं, पुणो वि समलंकरेइ सुद्धप्पा ।
उज्जेणिपुरीए ठिओ, अच्चिज्जंतो नरिंदेहिं ॥८८॥
इय पयडियनियसत्ती, भइणीकज्जम्मि अच्छरियचरिओ ।
तित्थपभावगरेहं, संपत्तो कालयमुणिंदो ॥८९॥

(२)

अह अन्नया य पत्ता, भरुयच्छे सूरिणो ठिया तत्थ ।
बलमित्त-भाणुमित्ता, रायाणो जत्थ भइणिसुया ॥९०॥

+ अतः परं कियानपि पाठः पतितः ॥

असहंतो गुरुमहिमं, हीलइ उवरोहिओ तहिं धम्मं।
सूरिणा सुविहिविहिओ, निरुत्तरो हेउजुत्तीहिं ॥९१॥
तो सो मच्छरियमणो, कवडेण गुरूण कुणइ बहुभत्तिं।
रायाणं पइ जंपइ, धम्ममिसेणं धुवं पावं ॥९२॥
जेण इमे जम्मि पहे, भमंति नयरे महामुणी तम्मि।
गच्छंताणं गुरुपयअइक्कमो होइ जं निच्चं ॥९३॥
कहमिन्हिं गुरुसमुहं, भन्नइ जं जाह इय निवेणुत्ते।
भणइ इमो तह काहं, जहा गमिस्संति सयमेव ॥९४॥
निम्मविया सयलपुरे, अणेसणा तेण भत्तपाणस्स।
तो संकिलेसठाणं, नाउं नाणेण तं गुरुणा ॥९५॥

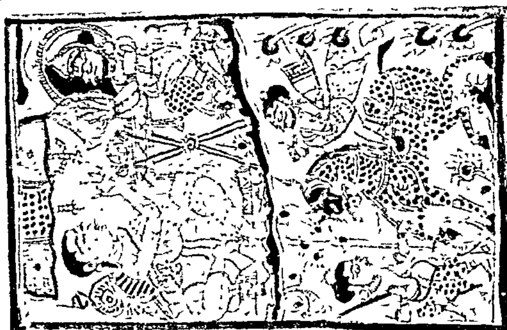
(३)

सिरिवीरनाहचरियं, चिंतिता वरिसयालमज्झे वि।
पुहइट्ठणम्मि पुरे, संपत्ता नियगणसमेया ॥९६॥
तत्थ सिरिसालवाहणरन्ना कीरंतपूयसक्कारा।
भवियजणकुमुयचंदा, चिट्ठंती कालयमुणिंदा ॥९७॥
पज्जोसमणासमए, विन्नत्ता रायणा गुरू एवं।
भद्दवइजुण्हपंचमिदिणम्मि जायइ इहिंदमहो ॥९८॥
अम्हेहिं तहिं भयवं (इंदो ?), [अणु] गंतव्वंतो न होइ जिणपूया।
छट्ठीइ पज्जुसवणं, करेह ता करिय सुपसायं ॥९९॥
भणइ गुरू जइ उग्गइ, सूरो अवराइ चलइ अमरगिरी।
तह वि न पंचमिरयणिं, पज्जोसवणा अइक्कमइ ॥१००॥
ता कुणह चउत्थीए, निववुत्तं मन्नियं इमं गुरुणा।
जेणागमे वि भणियं, आरेण वि पज्जुसवियव्वं ॥१०१॥
तो कुणइ चउत्थीए, राया सद्धिं गुरुहिं संघेण।
चेइयपरिवाडी-धम्मसवण-आवस्सयाईणं(णि) ॥१०२॥
एवं सिरिसालाहणउवरोहाओ कयं चउत्थीए।
पज्जूसवणं कालयमुणीसरेहिं [बहुगुणेहिं ?] ॥१०३॥
संघेण मन्नियं तं, तेणज्ज वि कीरए तहा चेव।
चउमासगाणि तचो, किज्जंति चउदसिविहीए ॥१०४॥

(४)

कइया वि तस्स पहुणो, सीसा दुव्विणयतप्परा जाया।
गुरुपडिणीया सच्छंदचारिणो मंदभग्गा-ते ॥१०५॥

जह जह वोएइ गुरू, पमाइणो मूल-उत्तरगुणेसु ।
तह तह किरियाभट्ठा, धारंति अप्पतियं मणसा ॥१०६॥
सामेण भणइ एवं, भो देवाणुप्पिया ! चयह तुब्भे ।
संसारवल्लिकंदं, पमायमेयं जओ भणियं ॥१०७॥
चउदसपुव्वी-मणनाणिणो [य] उवसंत-खीणमोहा य ।
हुंति पमायपरवसा, तयणंतरमेव चउगइया ॥१०८॥
पडिवोहिया वि एवं, गुरुण आणं करिंति न कयावि ।
नाणोवओगओ तो, जुत्ती वोहस्स विन्नाया ॥१०९॥
सिज्जायरस्स सिट्ठस्स, सूरिणा तं समत्थमक्खायं ।
निब्भच्छियासि [य ?] तुमं, एए एवं ममम्मि गए ॥११०॥
सागरचंदायरिओ, स[सीस ?]सीसो जहिं तहिं अहयं ।
गच्छामि एवमायक्खिऊण रयणीइ सेसम्मि ॥१११॥
एगागि च्चिय सूरी, निग्गंतूणं जहट्ठियं ठाणं ।
संपत्तो ताव तहिं, सो सूरी देसणं कुणइ ॥११२॥
आवत्तदुवालसगेण, वंदिओ उद्दरेण सद्देणं ।
उवविट्ठो निसुणइ धम्मदेसणं नियसीसस्स ॥११३॥
अह उट्ठियाय सावयसहाइ सूरीहिं मुणिवरो पुट्ठो ।
कत्तो सि आगओ [भो ?], तेणुत्तं दूरदेसाओ ॥११४॥
भिक्खापोरसिसमए, साहूहिं निमंतिओ गणी एसो ।
सूरिहिं समं वत्ता, परुप्परं काउमाढत्तो ॥११५॥
पुट्ठो सगव्वमेवं, कहापवंधंतरे ससूरीहिं ।
गणिवर ! महगुरुगुरुणो, कया वि तइ देसणा निसुया ? ॥११६॥
आमं ति तेण वुत्ते, अहं पि किं तारसी करेमि नवा ? ।
तो भणइ इमो तुब्भे, फुडवियडं देसणं कुणह ॥११७॥
एवं दो तिन्नि दिणा, सिद्धंतरहस्ससारजुत्तीओ ।
अन्नोन्नं आपुच्छंताणं, खणमिव अइक्कंता ॥११८॥
इत्तो य उग्गए भाणुमंडले वि गयनिद्दवावारा ।
वसहीए ते मुणिणो, कालयसूरिं न पेच्छंति ॥११९॥
खणमित्तं चिंतेउं, परोप्परं ते मुहं नियच्छंति ।
सुन्नमणा तेणुत्ता, सिज्झायरसावएणेवं ॥१२०॥
भो ! भो ! तुम्हाण गुरू, कहिं गओ तं वयं न याणामो ।
पभणंति कहसु तं चेव, जत्थ पत्तो गुरू अम्हं ॥१२१॥



चित्र ५० Fig. 50



चित्र ४९ Fig. 49

एवं पमाइणो मे, गुरुं पि कत्थ वि गयं न याणेह ।
किमहं जाणामि गिही, चिट्ठामि सए गिहे सययं ॥१२२॥
पुणरवि खिन्नमणा ते, भणंति मा कुप्प बोहिया तुमए ।
इच्छामो अणुकट्ठिं, एवं न पमाइणो होस्सं ॥१२३॥
अक्खसु गुरुवुत्तंतं, जइ एवं एत्तियं वियाणामि ।
सागरचंदायरिओ, जत्थत्थ गया गुरू तत्थ ॥१२४॥
अह ते तहिं पि पत्ता, पुच्छंति किमित्थ कालगमुणिंदा ।
संपत्ता सागरचंदसूरिणो बिंति जो इण्हिं ॥१२५॥
एक्को वुड्ढतवस्सी, समागओ किं तु कायचिंताए ।
संपत्तो अहुण चिय, ते बिंति स एव अम्ह गुरू ॥१२६॥
आगच्छंतं दट्ठुं, सम्मुहमुट्ठिया मुणी सव्वे ।
सागरचंदो वि तहा, लज्जो णयनयणमुहकमलो ॥१२७॥
सागरचंदेण जुया, खामिंति गुरू पुणो पुणो साहू ।
अक्खाओ वुत्तंतो, सागरचंदस्स सूरीहिं ॥१२८॥
सो तत्थ नाणगव्वं, कुणमाओ वालुयाए नाएणं ।
वच्छ ! सुयनाणहाणी, एवं[1]..................... ॥१२९॥
.... ।
....पडिबोहिमाणीओ ॥१३०॥

(५)

एत्तो निगोयजीवे, भारहवासम्मि को वि किं मुणइ ? ।
ता भणइ जिणो अज्ज वि, वक्खाणइ कालगायरिओ ॥१३१॥
अह विप्पवेसधारी, सक्को भिक्खागयाण साहूणं ।
वंदिय सूरिं पुच्छइ, किंरूवे इह पहु ! निगोए ॥१३२॥
गोला य असंखिज्जा, असंखनिग्गोय गोलओ भणिओ ।
इक्किक्कम्मि निगोए, अणंतजीवा मुणेयव्वा ॥१३३॥
अत्थि अणंता जीवा, जेहिं न पत्तो तसत्तपरिणामो ।
उप्पज्जंति चयंति य, पुणो वि तत्थेव तत्थेव ॥१३४॥

यतः—

समगं ऊससंति, समगं नीससंति, समगं उप्पज्जंति, समगं आहारंति, समगं नीहारंति, किं बहुणा ! विषमेद्गलामूर्च्छितपुरुष इव तिष्ठन्ति, न मेयंति अप्पाणं, न मुणंति परं, न सुणंति सद्दं, न याणंति कयं, [नावगच्छंति क ?]कयं, न चलंति, न फंदंति ।

---

1 अतः परं कियानपि पाठः पतितः ॥

जइ सीमंधरपहुणा, कहिया तइ सूरिणा त्ति किं बहुणा ।
ता नाणपरिक्खत्थं, पुच्छइ सक्को नियं आउं ॥१३५॥
कित्तयमित्तं अज्ज वि, उवउत्तो जा पलोयए सूरी ।
दो सागरोवमे ता, किंचूणे आउसेसं ति ॥१३६॥
तस्सी(तो सी?)समुन्नमि(मे?)उं, दाहिणत्थेण जंपियं गुरुणा ।
वज्जहरो होसी तुमं, तो पच्चक्खो हरी होइ ॥१३७॥
विन्नवइ जोडियकरो, सीमंधरसामिणा तिजयपहुणा ।
तुम्ह पसंसा विहिया, तेणाहं आगओ नाह! ॥१३८॥
मह पणिवाओ सामिय! पुणो पुणो होउ तुज्झ पायाणं ।
विप्फुरइ जस्स नाणं, एवंविहदूसमाए वि ॥१३९॥
निरयसए वि हु काले, जिणसासणउन्नइकया जेण ।
पयडेउं नियसत्तिं, तस्स नमो तुज्ज मुणिनाह! ॥१४०॥
एवं थुणिऊण पहुं, पुरंदरो सो गओ नियं ठाणं ।
गुरुणो वि नरवईहिं, महिज्जमाणा महीवीढे ॥१४१॥
मिच्छत्ततमदिणेसा, चिरं विबोहिंतु भव्वकमलवणं ।
कालयसूरिमुणिंदा, अणसणविहिणा दिवं पत्ता ॥१४२॥
इय कालिगसूरिमुणीसराण संखेवओ इमं चरियं ।
वित्थरओ विन्नेयं, गुरुयकहाणं पुणो एयं ॥१४३॥
इन्हिं कालगसूरिठावियदिणे काऊण सक्खामणं,
अन्नुन्नं गुरु-सीस-दंपय-पिया-माया-तणूजाइणा ।
बंधूहिं भयणीहि मित्त-सयण-स्सस्सू-वहूहिं समं,
ता संवच्छरसव्वपावखमणं कायव्वमावस्सयं ॥१४४॥

इति श्रीयुगप्रधानकालिकाचार्यकथानकं समाप्तम् ॥
सं० १४९० वर्षे वैशाख शुदि २ ॥

[७]

अज्ञातसूरिविरचिता

कालिकाचार्यकथा।

॥ ॐ नमः कालिकाचार्यपादेभ्यः ॥



उत्तुङ्गभद्दसालं, सोमणसपवित्तभूमिवरभागं ।
अत्थि इह भरहखित्ते, मेरुव्व पुरं धरावासं ॥१॥
अत्थित्थ वइरसीहो, नाम निवो वइरिविसरकरिसीहो ।
सुरसुंदरिसमरूवा, भज्जा सुरसुंदरी तस्स ॥२॥
ताणं कालयकुमरो, नाम सुओ भुवणविस्सुओ आसि ।
सो वाहवाहिआलीइ, निग्गओ अन्नया कइया ॥३॥
तत्तो अ पडिनियत्तो, चूअवणे सजलजलहरारावं ।
सोउ किमिणं ति कोउगवसओ अह तत्थ स पविट्ठो ॥४॥
ता निअइ गुणायरिअं, मुणिगणपरिवारिअं ससहरं व्व ।
नमिउवविट्ठो गुरुणा, तो धम्मकहेवमारद्धा ॥५॥

यथा—

यथा चतुर्भिः कनकं परीक्ष्यते, निघर्षण-च्छेदन-ताप-ताडनैः ।
तथैव धर्मो विदुषा परीक्ष्यते, श्रुतेन शीलेन तपोदयागुणैः ॥६॥

किञ्च—

भो भव्याः ! काकतालमपतनतुलया रत्नदृष्टान्ततो वा,
मानुष्य-क्षेत्रजातिप्रभृति कथमपि प्रापि दुष्प्रापमेतत् ।
धर्म्मः कर्म्मप्रमाथी श्रुतचतुरगुरुश्चैष लेभे भवद्भिः,
तत् किं नाद्यापि यद्यस्तजत कुगतिकृन्नि[र्वि !]र्वादं प्रमादम् ॥७॥
इअ सुणिउं संवेगं, पत्तो कुमरो भणेइ इय गुरुणो ।
पुच्छिअ अम्मापियरो, तुज्झ समीवे पवज्जिस्सं ॥८॥
तो कहमवि मोआविअ, जणणीजणयाइअं सयणवग्गं ।
बहुरायपुत्तसहिओ, पव्वज्जइ सज्ज पव्वज्जं ॥९॥
अह गहियदुविहसिक्खो, गीयत्थसिरोमणी अ जा जाओ ।
ता गुरुणा नियपए, ठविओ गच्छाहिवत्तेण ॥१०॥

पंचसयसाहुसहिओ, भविए बोहेंतओ कमेणेसो ।
पत्तो उज्जेणिपुरिं, तत्थ ठिओ बाहिरुज्जाणे ॥११॥
अहमहमिगाइ तत्तो, गुरुणो नमिउं समागओ लोओ ।
अमयकिराए गिराए, इअ जिणधम्मं कहइ सूरी ॥१२॥
जह जीवा बज्झंती, मुचंती जह य संकिलिस्संति ।
जह दुक्खाणं अंतं, करेंति केई अपडिबद्धा ॥१३॥
इय सुणिअ जणो हरिसाउ, गुरुगुणे समहिअं पसंसंतो ।
पत्तो नियनियठाणं, इअ एवं जंति दिवसाइं ॥१४॥
अह तत्थ साहुणीओ, पत्ता भवियव्वयानिओगेण ।
तासिं मज्झे एगा, कालगसूरीण लहुभगिणी ॥१५॥
निअरूवरेहभंजिअजयनारीरूववचिअभिमाणो ।
उवसमसिरि व्व मुत्ती, साहुणिकिरिआकलावजुआ ॥१६॥
मुत्तिं(त्त ?)तरपरिवन्न व्व, सरसई सरसइ त्ति नामेण ।
अन्नदिणम्मि विआरावणीइ बहि निग्गया संती ॥१७॥
उज्जेणिसामिणा गद्दभिल्लराएण सा तहिं दिट्ठा ।
दुव्वारमारसरपसरविहुरिअंगेण तेण तओ ॥१८॥
हा सुगुरु ! हा सहोअर !, हा पवयणनाह ! कालयमुणिंद ! ।
चरणधणं हीरंतं, मह रक्ख अणज्जनरवइणो(णा) ॥१९॥
इच्चाइ विलवमाणिं, अणिच्छमाणिं बलायमोडीए ।
तं अंतेउरउवरिं, उप्पाडावइ निअनरेहिं ॥२०॥
तं नाउं सूरीहिं, भणिओ मा कुणसु इ[य] महाराय ! ।
जं रायरक्खिआइं, तवोवचणाणीह हुंति सया ॥२१॥

उक्तं च—

नरेश्वरभुजच्छायामाश्रित्याश्रमिणः सुखम् ।
निर्भया धर्मकर्माणि, कुर्वते स्वान्यनन्तरम् ॥२२॥

किञ्च—

प्रमाणानि प्रमाणस्थै रक्षणीयानि यत्नतः ।
विषीदन्ति प्रमाणानि, प्रमाणस्थैर्विसं(सं)स्थुलैः ॥२३॥
ता मुञ्च राय ! एयं, तवस्सिणिं मा करेसु अन्नायं ।
तइ अन्नायपवत्ते, को अन्नो नायवं होही ? ॥२४॥
इय भणिओ वि नरिंदो, पडिवज्जइ जाव किंचि नो ताहे ।
चउविहसिरि संघेणं, भणाविओ कालिगज्जेहिं ॥२५॥

संघो वि जाव तेणं, न मन्निओ कहवि ताव सूरीहिं ।
कोववसमुवगएहिं, कया पइन्ना इमा घोरा ॥२६॥
जे संघपच्चणीया, पवयणउब्भामगा नरा जे अ ।
संजमुवग्घायकरा, तदुविक्खाकारिणो जे अ ॥२७॥
ताण गइं जामि इमं, जइ उम्मूलेमि गद्दभिल्लनिवं(भिल्लं नो?) ।
रज्जाउ भट्ठमेरं, भणियं एअं जओ समए ॥२८॥
तम्हा सइ सामत्थे, आणाभट्ठम्मि नो खलु उवेहा ।
अणुकूलेहिअरेहि अ, अणुसट्ठी होइ दायव्वा ॥२९॥
साहूण चेइआण य, पडिणीअं तह अवन्नवायं च ।
जिणपवय[ण]स्स अहिअं, सव्वत्थामेण वारेइ ॥३०॥
एवं करिअ पइन्नं, चिंतइ सूरी जहेस भूवालो ।
वलिओ उ गद्दभीए विज्जाए ता उवाएण ॥३१॥
उम्मूलेअव्वो त्ति अ, चिंतिअ कयकवड[गहिल ?]नेवत्थो ।
तिअ-चउक्क-चच्चराइसु, पलवंतो हिंडए एवं ॥३२॥

यदि गर्दभिल्लो राजा ततः किमतः परम्?, यदि वा रम्यमन्तःपुरं ततः किमतः परम्?, विषयो यदि वा रम्यस्ततः किमतः परम्?, यदि वा सुनिविष्टा पुरी ततः किमतः परम्?, यदि वा जनः सुवेषः ततः किमतः परम्?, यदि वा शून्यगृहे स्वप्नं करोमि ततः किमतः परम्?॥

इअ विलवंतं सूरिं दट्ठु जणो भणइ इक्कपुक्कारं ।
अहह! न जुत्तं विहिअं, रन्ना जं भगिणिकज्जम्मि ॥३३॥
मुत्तूण निअयगच्छं, हिंडइ उम्मत्तओ नयरिमज्झे ।
सयलगुणरयणजलही, अहह अहो! कालगायरिओ ॥३४॥
असमंजसमिय सुणिउं, भणिओ मंतीहिं तो इमं चेव ।
मुअसु तवस्सिणिमेअं, अवन्नवाओ जओ गरुओ ॥३५॥
किंच मुणीण अणत्थं, जो मोहविमोहिओ नरो कुणइ ।
सोऽणत्थजलसमुद्दे, अप्पाणं खिवइ धुवमेअं ॥३६॥
तं सोउ मंतिवयणं, रोसारुणवयणलोयणो राया ।
पभणइ रे! रे! एवं, गंतुं सिक्खवह नियपिउणो ॥३७॥
तं सोउं तुण्हिक्का, जाया मंती इमं हिए काउं ।
हंत निसिज्झइ केणं, जलही सीमं विलंघंतो ॥३८॥
तं कत्तो वि हु सूरी, नाउं नयरीउ निग्गओ कमसो ।
गच्छंतो संपत्तो, सगकूलं नाम वरकूलं ॥३९॥

२०

तत्थेग साहिपासे, ठिओ सामंताइएहिं अविखत्तो ।
तस्सन्नया उ साहाणुसाहिणो आगओ दूओ ॥४०॥
दट्ठु तदप्पिअलेहं, सो जाओ तक्खणेण कसिणमुहो ।
गुरु भणइ पहुपसाए वि, जागए किह तमुव्विग्गो ? ॥४१॥
स भणइ भयवं न पसाओ, किंतु कोवो जओ[उ?] अम्ह पहू
रूसेइ जासु तसु निअनामंकिअ छुरिअ पट्ठवइ ॥४२॥
तो एईए अप्पा, हंतव्वो इअ अहं पहुव्विग्गो ।
गुरु भणइ किं तुह चिय, रुट्ठो अन्नस्स कस्सावि ? ॥४३॥
सो जंपइ मं मोत्तुं, अन्नाण वि पंचनउइराईणं ।
जं दीसइ इह अंको, छन्नइमो(वई?) तो गुरु भणइ ॥४४॥
जइ इअ ता म विणस्सह, ते तेडसु किंतु सयलबलजुत्तो ।
सव्वे वि जेण खेमेण, वच्चिमो हिंदुगं देसं ॥४५॥
अह सो साहि जुअंजुअदूए पेसेइ ताण ते तुरिअं ।
सव्वे वि जीविअट्ठी, सूरिपयं सरणमल्लीणा ॥४६॥
तो तेहिं जुओ सिंधुं, उत्तरिअ गुरू सुरट्ठदेसं च ।
छन्नउइ भाग काऊण, पाउसंते ठिअंति(?) लहुं ॥४७॥
अह गुरु पिच्छिअ सरयं, ते भणइ निरुज्जमा किमज्ज वि भो ! ॥
ते विन्नविंति सामिअ!, किं कुणिमो संबलविहीणा ॥४८॥
तो जोगचुन्नचप्पुं, मित्तं पिक्खेवि इट्टगापागं ।
कणगीकाउं अप्पइ, ते सव्वं तं विभज्जित्ता ॥४९॥
सव्वबलवाहणेणं, उज्जेणिं(णं)तरिअलाडरायाणो ।
साहित्ता संपत्ता, अवंतिविसयस्स सीमंते ॥५०॥
इअ सुणिअ गद्दभिल्लो, निअदेसंते गओ रणे भग्गो ।
वलिउं नयरिं पविसित्तु, तो ठिओ रोहगसुसज्जो ॥५१॥
साही वि वेढिअ पुरिं, निच्चं ढोअं करेंति अन्नदिणे ।
सुन्नं दट्ठुं कुट्टं, गुरुकहणं तो भणइ सूरी ॥५२॥
साहइ गद्दभिविज्जं, अज्ज इमो तं कहिंचि निअह तुमे ।
तं दट्ठुं अट्टाले, एगम्मि कहिंति ते गुरुणो ॥५३॥
गुरु भणइ रासहि इमा, मंतंते काहिई महासद्दं ।
तं सोउ परबलिच्चं, जीवं रुहिरं मुहे वमिरं ॥५४॥
सव्वं सुवि निवडिस्सइ, दुगाउदूरं मुएह तो झत्ति ।
तह सेदवेहिसुहडा, अट्ठसयं ठाह मह पासे ॥५५॥

तइविहिए भणइ गुरू, जया इअं सद्दहेउ मुहकुहरं ।
विद्लइ(लेह) जमगसमगं, तया उ तं सरिहि पुरिज्जा ॥५६॥
तेहिं वि तहेव विहिए, पडिहयसत्त त्ति सा निवस्सुवरिं ।
काउं मुत्तपुरीसे, लत्तं दाउं च झत्ति गया ॥५७॥
गुरु भणइ लेह संपई, जं एअस्सिच्चिअं वलं ता ते ।
भंजिअ कुट्टं बंधिअ, निवं च सूरीण अप्पिंति ॥५८॥
अह सो भणिओ गुरुणा, रे रे पाविट्ठ ! दुट्ठ ! निल्लज्ज ! ।
अणइज्जकज्जसज्जय !, सज्जमहारज्जपब्भट्ठ ! ॥५९॥
जमणिच्छंतीए साहुणीए विद्धंसणं कयं तुमए ।
न य मन्निओ अ संघो, तेणम्हेहिं इमं विहिअं ॥६०॥
जो मोहमोहिअमई, भंजेइ साहुणीविमलसीलं ।
सो नट्ठबोहिलाभो, अणंतकालं भवे भमए(ई) ॥६१॥
किं च इहं चिय जम्मे, जं पत्तो बंधताडणाइदुहं ।
संघावमाणणापायवस्स कुसुमुग्गमो एसा ॥६२॥
नरय-तिरिक्ख कुमाणुस-कुदेवगइगमणसंकडावडिओ ।
जणणंतभवे भमिहिसि, तं पुण विरसं फलं होही ॥६३॥
तह वि कुण निंदणाईपुव्विं आलोइऊण पच्छित्तं ।
दुहजलहि तरसि जेणं, तं सुणिअ स दूमिओ राया ॥६४॥
तो देसताडिओ सो, दुहेण मरिउं भिसं भवे भमिही ।
गुरपज्जुवासि साही, राया सेसा उ सामंता ॥६५॥
कालयसूरीहिं तओ, सा भगिणी संजमे पुणो ठविगि ।
आलोइअपडिक्कंतो, सूरी वि सयं गणं वहइ ॥६६॥

(२)

इओ य—

भरुअच्छि सूरिभाणिज्जगा उ बलमित्त-भाणुमित्त त्ति ।
ताण ससा भाणुसिरी, तीसे पुत्तो अ बलभाणू ॥६७॥
तेहिं मुदा आहूआ, सग पूच्छिअ आगया तहिं गुरुणो ।
बलभाणुमाइपत्ता, नमिउं गुरु तो कहइ धम्मं ॥६८॥
पवणपहल्लिरकुवलयदलग्गजललवसुचंचलं जीअं ।
तरुणवरतरणिकिरणारुणं य तरलं तरुणभावं ॥६९॥
करिकलहकन्नचवलं व, संपयं संपयं मुणेऊण ।
भो भव्वा ! जिणधम्मे, मा मणयं पिहु पमाएह ॥७०॥

तं सुणिउं बलभाणू, बुद्धो सयणे अ कहवि मो
पव्वइओ तो सव्वो जणो हुओ जइणधम्मरओ ।
तं दट्ठु मच्छराओ, पुरोहिओ गुरुसयक्खनिवपुरओ ।
भणइ तईवज्झेहिं, किमे[ए ?]हिंतो [उ] सूरिणा विहिओ ॥७२॥
नाणाविहजुत्तीहिं, निरुत्तरो धुत्तिमाइ सो ताहे ।
अणुलोमिअवयणेहिं, विप्परिणामइ निवं एवं ॥७३॥
देव ! इमे गुणनिलया, महामुणी सुर-नरिंदगणमहिआ ।
तो जम्मि जंति एए, गमणं जुज्जइ न तम्मि पहे ॥७४॥
तेणुवइट्ठअणेसणउवायओ सूरिणो अपज्जुसिए ।
निवअकहंता मरहट्ठदेस चलिआ पइट्ठाणं ॥७५॥

(३)

संघस्स भाणिअं ता, न पज्जुसविअव्वु जा न पत्त वयं ।
तत्थत्थि परमसड्ढो, राया सालाहणो नाम ॥७६॥
सो इंतो सुणिअ गुरू, पच्चोणिगओ उ संघ[सं]जुत्तो ।
दट्ठुं च गुरुअहरिसो, एवं थुणिउं समाढत्तो ॥७७॥
जय जय मुणिवर ! न[र] वरमत्थयमणिकिरणरंजियसुपाय ! ।
कलिकालकलिलमलवहलपडलपक्खालसलिलसम ! ॥७८॥
जय जय जिणवरपवयणपभावणाभवण ! भुवण विक्खाय ! ।
दप्पिट्ठदुट्ठपरवाइदमण ! मुणिराय ! जय सुचिरं ॥७९॥
तत्तो गुरू वि सग्गापवग्गदुग्गमसुमग्गसरणिसमं ।
देइ वरधम्मलाभं, आसीवायं नरवरस्स ॥८०॥
इय सुमहेण पविट्ठा, पुरं गुरू तो ठिआ सुवसहीसु ।
पज्जोसवणासमये, पत्ते गुरुणो निवो भणइ ॥८१॥
भयवं ! पज्जोसदिणे, इंदो गम्मो जणाणुवत्तीए ।
तो वग्गतो चेइअपूयाइसु नो पहुप्पेमो ॥८२॥
तो काउमह पसायं, पज्जोसवणं करेह छट्ठीए ।
सूरी वि सजलजलहरगहिराए [गिराइ] तो भणइ ॥८३॥
अवि चलइ मेरुचूला, सूरो वा उग्गमेइ अवराए ।
न उ पंचमीइ रयणि, पज्जोसवणा अइक्कमइ ॥८४॥

जओ भणिअमागमे—

जहा णं भयवं महावीरे वासाणं सवीसइराए मासे वइक्कंते वासावासं पज्जोसवेइ । तहा णं गणहरा वि । जहा णं

Plate XXII



Fig. 52

चित्र ५२

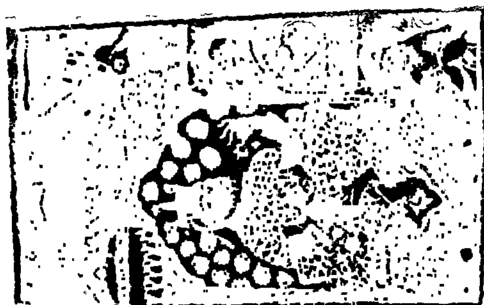


Fig. 51

चित्र ५१

गणहरा तहा णं गणहर सीसा वि । जहा णं गणहरसीसा तहा णं अम्हगुरुणो वि । जहा णं अम्ह गुरुणो तहा णं अम्हे वि वासावासं पज्जोसवेमो, नो तं रयणिं अइक्कमिज्जा ।

भणइ निवो जइ एवं, ता चउथीए करेह गुरु कहइ ।
इअ होउ नत्थि इत्थं, दोसो जं भणिअमिय सुत्ते ॥८५॥

आरेणावि पज्जोसवियव्वं ति ।

निवु भणइ मह पसाओ, अंतेउरिआण मज्झ जं नाह ! ।
पारणदिणे मुणीणं, उत्तरपारणमिमं जायं ॥८६॥
वासिं पि एस अत्थो, रन्ना भणिओ तओ इमा दाणं ।
दिंति मुणीण पमोया, एवं लोओ वि सविसेसं ॥८७॥
तप्पभिइं मरहट्ठे, समणप्पूआलओ छणो जाओ ।
पज्जुवसणवसा जाया, चउमासी अवि चउद्दसीए ॥८८॥

(४)

एवं गुणकलिआण वि, गुरूण कालाणुभावओ जाया ।
सिस्सा दुव्विणीया तो, अणेगसो चोइआ गुरुणा ॥८९॥
अमनं(न्नं ?)ते तेसिं, सरूवु सिज्झायरस्स कहिअ गया ।
कणगमहीइ पसिस्सगसागरचंदस्स पासम्मि ॥९०॥
अब्भुट्ठिअं न तेण वि, को वि हु खडिक्कु त्ति इअ अवन्नाए ।
'अप्पुव्वं दट्ठूणं' इच्चाइ वि, नेव संभरिअं ॥९१॥
नियवक्खाणपसंसण, इओ अ अविणीअसीसजागरणं ।
गुरुअदंसण सिज्झयरकहणं वहु खरंटेउं ॥९२॥
तहिं पट्ठवणं फहुगगमणं[ताणं ?] च कालगायरिओ ।
पइ जणवाओ सागरचंदो भण खंत ! किं एअं ? ॥९३॥
अम्हेहि वि सुअमेअं, गुरुकहणं अह कमेण संपत्तं ।
फहुगमेग मुणीणं, तमपुच्छइ सागरायरिओ ॥९४॥
ते भणहिं वयं समणा, आयरिया पुव्वमेव संपत्ता ।
सो भणइ खडिकमेगं, विणा न पत्तो इहं को वि ॥९५॥
अह पत्तकालगगुरु, वियारभूमीओ तेहि अब्भुट्ठिआ ।
भणइ पसिस्सो किमिदं, भणंति ते कालगज्ज इमे ॥९६॥
तत्तो सागरचंदो, लज्जंतो उव्वहंतु खेअभरं ।
खामेइ गुरुं वहुसो, एवं ते सूरिसिस्सा वि ॥९७॥

१ अह कालपत्त° प्रतौ । २ उद्वहन् ।

गुरु भणइ भावदोसो, न तुज्झ किंतू पमायदोसोऽयं ।
तो अन्नदिणे वालुअपत्थगदिट्ठंतओ भणिओ ॥९८॥
मा वहसु वच्छ ! गव्वं, अहयं पंडिओ इहं भुवणे ।
आसवन्नुमयाओ, तरतमजोगेण मइविभवा ॥९९॥

(९)

इअ अच्छेरयचरिओ, कालगसूरी महीइ विहरेइ ।
सीमंधरजिणपासे, इओ निगोए हरी सुणिउं ॥१००॥
पुच्छइ भयवं भरहे वि, को वि एए जिए विआरेइ ? ।
पहु भणइ कालगज्जो, जहाऽरिहं तं विआरेइ ॥१०१॥
तो हरि बंभणरुवं, काउमिहागम्म पुच्छइ निगोए ।
'गोला य असंखिज्जा,' इच्चाइ गुरु वि साहेइ ॥१०२॥
[1].. च्छिमोऽणसणं ।
भण मह किंचिअ आउं तो .... ॥१०३॥
.च्चि अयरे किं चूणे, तस्स आउ गुरु भणइ ।
.... यं ॥१०४॥
निरइसए वि हु काले नाणं विप्फुरइ .... ।
.... होउ तुह नाह ॥१०५॥
जेणुन्नई तए पवयणस्स, संघस्स कारणे विहिआ ।
.... ॥१०६॥
इय थोऊण सुरिंदो, गुमरिंतो सूरि-निम्मलगुणोहं ।
आकासे .... ॥१०७॥
तो कालगसूरी वि हु, जाणित्ता निअयआउ-परिमाणं ।
संलेहणं विहेउं [अणसणविहिणा दिवं पत्ता] ॥१०८॥

[कालिका]चार्यकथा समाप्ता ॥

---

१ त्रुटितमिह पत्रमर्द्धम् ।

श्रीभावदेवसूरिविरचिता

कालिकाचार्यकथा ।

[रचना संवत् १३१२]

अत्थित्थ भारहे वासे, कमलाकेलिमंदिरं ।
तिलयं भूपुरंधीए, धारावासं महापुरं ॥१॥
बहूहिं देवदेवाणं, गिहेहिं धणएहि य ।
देवाणं गुंज्झगाणं च, नयरं जेण निज्जियं ॥२॥
कुलीणा सुमणोरम्मा, सच्छाया दियसंकुला ।
जत्थ मज्झे जणा निच्चं, वाहिं उज्जाणपायवा ॥३॥
तत्थाऽसि वेरिमत्तेभकुंभनिद्दलणे हरी ।
वहंतो सत्थयं नाम, वेरिसिंहो नरेसरो ॥४॥
जसेण य पयावेणं, पुरियासेण सव्वओ ।
सया वित्थारिणा जेण, रायहंसा विणिज्जिया ॥५॥
सुपक्खा रायहंसि व्व, चंदलेहे व्व निम्मला ।
देवी तस्स गुणत्थामं, नामेण सुरसुंदरी ॥६॥
तीसे कुच्छीए सुत्तोए, मोत्तियं व महागुणो ।
संजाओ कालगो नाम, कुमारो कुलमंडणं ॥७॥
अम्मा-पिउमणाणंदो, संपत्तो जोव्वणं नवं ।
जाओ दक्खो दुहा सत्थे, दुहावयणनिम्मलो ॥८॥
सुगुणावज्जिया जम्मि, वंभी लच्छी य देवया ।
मुत्तूण परमं वेरं, अल्लीणा नेह निब्भरं ॥९॥
अन्नया वाहिरुज्जाणे, कीलाए कुमरो गओ ।
गंभीरं महुरं सद्दं, सोच्चा पविसई तहिं ॥१०॥
गुणंधरगुरुं सोमं, मुणितारयसोहियं ।
पासई देसणाजोण्हानिन्नासियतमं तओ ॥११॥

१ ॰वासे BD1D3। २ ॰ण गेहे॰ BC। ३ गुज्झगा॰ B। ४ ॰ल्लणो ह॰ D1। ५ ॰वेणं पु॰ D1। ६ ॰लेहि व्व AD2 D3। ७ C आदर्शे अष्टमश्लोकानन्तरमधिकोऽयं श्लोक—सूरित्तस्यैव पादान्ते, क्षमाणां पञ्चभिः शतैः स्वसा च सरस्वत्या, गुरुः सोऽपामहीद मतम् ॥ ८ ॰धरं गु॰ BD2। ९ ॰तमोभरं D1।

वंदिऊणासणासीणो, सुणेइ गुरुभासियं ।
दाण-सील-तवो-भाव[10]भेयं धम्मं चउव्विहं ॥१२॥
नाण-दंसण-चारित्तरूवं च रयणत्तयं ।
धम्मरंगो पडे सच्छे, चोलरंगो व्व नि[11]च्चेलो ॥१३॥[12]
निविट्ठो माणसे तस्स, विन्नवित्ता तओ गुरुं ।
आपुच्छिऊण पियरे, कुमारो गिण्हए वयं ॥१४॥
जलम्मि तेलबिंदु व्व, [13]तम्मि नाणं विजंभियं ।
जोगो त्ति सपए सिग्धं, गुरूहिं ठविओ मुणी ॥१५॥
गामाणुगामं भव्वा[14]ण, कुणंतो पडिबोहणं ।
बहुसीसपरीवारो, पत्तो उज्जयणिं [15]पुरिं ॥१६॥
तत्थ कालगसूरीण, भइणी साहुणीसमं ।
पत्ता सरस्सई नाम, चारुचारित्तभूसणा ॥१७॥
अन्नया सा गया बाहिं, दिट्ठा उज्जेणिसामिणा ।
राइणा ग[16]द्दभिल्लेण, रूवक्खित्तेण तेण सा ॥१८॥[17]
हा सरण्ण ! महाभाय !, धम्मरक्खण ! रक्ख मं ।
विलवंती इमं तत्तो, खित्ता अंतेउरे बला ॥१९॥
एवं तत्थागओ सूरी, रायपासम्मि तक्खणा ।
सामेण भणिओ राया, रायरक्खा तवोवणा ॥२०॥
सूरा जइ तमो हुज्जा, अग्गी वा चंदमंडला ।
सायरा सीमविद्धंसो, तओ लोयस्स का गइ ? ॥२१॥
राय ! अन्नायलेसो वि, विसबिंदु व्व दारुणो ।
विसेसेण तवस्सीसु, इमं ता मुंच साहुणिं ॥२२॥
सव्वं तव्वयणं तम्मि, मेहवुट्ठि व्व ऊसरे ।
कयग्घे उवयारो व्व, संजायं विहलं जओ ॥२३॥
कामबाणप्पहारेहिं, हियए जज्जरीकए ।
जलं व गलई सव्वमुवइट्ठं बुहाण वि ॥२४॥
सूरिणो वयणा जं च, संवेण भणिओ निवो ।
तं पि तम्मि विसं जायं, संनिवाय व्व सक्करा ॥२५॥[18]

---

१० °वधम्मं भेयं च° D2 । ११ निम्मलो D3 । १२ C आदर्शे 'यथा चतुर्भिः कनकं °॥' इति पाठोऽधिको वर्त्तते । १३ तं पि ना° C D3 । १४ °न्नाणं कु° D1 । १५ पुरं B । १६ °द्दहिल्ले° B D3 । १७ C आदर्शेऽष्टादशश्लोकानन्तरमधिकोऽयं श्लोकः—इच्चाइ चिंतयंतो, मयणानलदड्ढगुरुविवेयदुमो । घित्तुं हठेण अंतेउरम्मि तं साहुणिं खिवइ । १८ C आदर्शे पञ्चविंशतितमश्लोकानन्तरमधिकोऽयं श्लोकः पठितः—जत्थ राया सयं चोरो, भंडिओ उ वरोहिओ । बंभण य नारयरया, जाओ सरणओ भयं ॥

तओ रुट्ठो दढं सूरी, पइण्णं कुव्वई इमं।
अइनिम्मइणा अग्गी, चंदणाओ वि उट्ठई ॥२६॥[19]
संघस्स पच्चणीया जे, दंसणुप्पायकारया।
गुरुवघायगा जे[21] य, तदुविक्खाकरा नरा ॥२७॥
गई तेसिं पवच्चामि, गद्दभिल्लं निवं जई।
उम्मूलेमि न मूलाओ, चंडो व्व पवणो दुमं ॥२८॥
एवं कयपइण्णो सो, निवं विज्जावलुक्कडं।
जाणित्तु कयउम्मत्तवेसो भमइ सव्वओ ॥२९॥
जइ राया गद्दभिल्लो, रम्ममंतेउरं जइ।
जइ भिक्खामि सुन्नोऽहं, तत किं एत्तामाइयं? ॥३०॥
जंपेइ तं तहीं दट्ठुं, मंति-सामंत-नागरा।
बहुं [23]बोहंति रायाणं, ते वि तेणोवमन्निया ॥३१॥
तो सिंधुपरकुलम्मि, सगकूलं गओ मुणी।
तत्थ जे हुंति सामंता, ते भणिज्जंति साहिणो ॥३२॥
राया साहाणुसाही उ, अह एगस्स साहिणो।
ठिओ पुरम्मि ते (तो ?) विज्जाईहिं आवज्जिओ ॥३३॥
अन्नया साहिसाहिस्स, दूओ तत्थागओ तयं।
छुरियं च सनामंकं, दट्ठुं दट्ठो व्व मोइणा ॥३४॥
संजाओ झत्ति विच्छाओ, साही पुट्ठो य सूरिणा।
कहेइ सामिणा अम्ह, खुद्दाएसो इमो मम ॥३५॥
पेसिओ तह अन्नेसिं, पंचाणवइसाहिणं।
सूरी भणइ मा तप्प, सव्वं सुत्थं भविस्सई ॥३६॥
दूयं पेसित्तु एगत्थ, मेलित्ता सव्वसाहिणो।
चच्च हिंदुगदेसम्मि, तेण सव्वं तहाकयं ॥३७॥
जावुत्तरित्तु सिंधुं, पत्ता सोरट्ठमंडलं।
ताव वासागमो जाओ, ठिया तत्थेव छाइयं ॥३८॥
रायहंसकयाणंदे, मुणिउल्लासकारए।
बहुसस्से समे सुद्धोदए सप्पुरिसे इव ॥३९॥
पत्ते सरयकालम्मि, मुणिणा मालवं पइ।
पेरिया संवलाभावे, फेंहंति अह पाडई ॥४०॥

---

१९ C आदर्शे श्लोकोऽयमधिकः षड्विंशतितम श्लोकानन्तरम्-देव-गुरु-संघकज्जे, छिंदिज्जा चक्कवट्टिसिन्नं पि। कुविओ कुणी महप्पा, पुलाइलद्धीए संपन्नो ॥ २० °वणपाय° C। २१ जे उ य° DI। २२ °हा दुट्ठं B। २३ बोहिंति C DI। २४ °मन्नागिया C। २५ पईहिंति CDI।

स हेमं चुन्नजुत्तीए, तं विभागेण गिण्हिउं ।
साहिणो चलिया तत्तो, कमा पत्ता य मालवं ॥४१॥
[२६]ताणागमणवूसेण, भुयंगु व्व[२७]ऽऽकुलीकओ ।
पुरीमज्झा विलाउ व्व, गद्दभिल्लो विणिग्गओ ॥४२॥
पत्तो विसयसंधिम्मि, जत्थ चिट्ठंति साहिणो ।
कओ उभयपक्खम्मि, रणतूरमहारवो ॥४३॥
त[२८]ओ दोण्हंपि सिन्नाणं, दप्पुद्धरभडुब्भडो ।
जाओ समरसंमद्दो, रउद्दो असुराण वि ॥४४॥
सूरस्स सगसिन्नस्स, करपसरपिल्लिओ ।
पविट्ठो स पुरिं राया, जहा गिरिगुहं तमो ॥४५॥
नयरिं वेढिउं[२९] तत्तो, ठिया सव्वे वि साहिणो ।
होयं कुणंति जा सुन्नं, गढं पासंति अन्नया ॥४६॥
तो पुच्छंति मुणिं सो वि, कहेइ जह अट्ठमी ।
राया अज्ज महाविज्जं, गद्दहिं नाम कत्थ वि ॥४७॥
साहेइ ता निरुवेह, तेहिं अट्टालए तओ ।
निरूवंतेहिं सा विज्जा, दिट्ठा सिट्ठा य सूरिणो ॥४८॥
तेणुत्तं गद्दही सद्दं, तं काही कयसाहणा ।
जं सोच्चा सव्वसिन्नं पि, होही निच्चिट्ठचेयणं ॥४९॥
तो गाउयदुगं तुब्भे[३०], ऊसरित्तूण चिट्ठह ।
सव्वे सव्वं पि गिण्हित्ता, दुपयं च चउप्पयं ॥५०॥
सद्दवेहीण जोहाण, अ[३१]ट्ठुत्तरसयं पुणो ।
ठवेह मम पासम्मि, तेहिं सव्वं तहा कायं ॥५१॥
अह जाव तिरिक्खीए, दूरमुग्घाडिअं मुहं ।
तीए अकयसद्दाए, चेव जोहेहिं ताव तं ॥५२॥
सूरिसिक्खाइ तूणं व, झत्ति बाणेहिं पूरियं ।
हयसं[३२]त्त त्ति सा नट्ठा, विट्ठं काउं निवोवरिं ॥५३॥
एयस्स इत्तियं चेव, बलं ति मुणिअक्खिए ।
तेहिं भग्गा पुरी वेत्तो, गद्दभिल्लो य बंधि[३३]उं ॥५४॥
सूरिणो अप्पिओ तेण, संलत्तो पाव ! जो तए ।
साहुणीसीलविद्धंसरुक्खो [३४]रोवि[३५]त्तुं संचिओ ॥५५॥

२६ तावाग° D3 । २७ °व्वाउली° D1 । २८ °ओ दुण्हं C । २९ °ढियं त° C । ३० °ब्भे ओस° BCD1 । ३१ अट्ठोत्त° BD2 । ३२ °सत्ति त्ति BD1 । ३३ °धिओ B । ३४ रोपित्तु सं° C । ३५ °त्तु सिंचि° D1 ।

संघावन्नाए नीरेण, तस्सेसकुसुमुग्गमो ।
फलंतु दीहसंसारदुक्खलक्खाणि पाविही ॥५६॥
संघावन्नाइ जं पावं, नत्थि तस्सोवमा जए ।
सायरस्स महस्सेव, जाणेइ अहवा जिणो ॥५७॥
थोवकालं पि जा सव्व, पावतावप्पणासणी ।
सुहाविंदु व्व तं दिक्खं, गिण्ह अज्ज वि ता तुमं ॥५८॥
एवं हियं पि सो वुत्तो, अभव्वो दूमिओ दढं ।
जहा मिट्ठोदए खित्तो, खारनीरस्स पूअरो ॥५९॥
तओ निद्धाडिओ देसा, दुक्खिओ भमिही भवं ।
छिज्जंई किं न मूलाओ, रागा वब्बूलपायवो ॥६०॥
सूरीहिं संजमे अज्जा, अप्पा अलोइउं समे ।
ठविओ जाइ सीयत्तं, जलं उण्हीकयं पि जं ॥६१॥
सूरिसाही निवो तत्थ, जाओ सेसा य राणया ।
आगया सगकूलाओ, विक्खाया तेण ते सगा ॥६२॥
जाओ छिंदितु तव्वंसं, एगच्छत्तकरो निवो ।
कालेण विक्कमाइच्चो, मही जेणूरणीकया ॥६३॥
पणतीसाहिए वाससए (१३५) जाओ पुणो सगो ।
वच्छरो अंकिओ जेण, वुत्तं पासंगियं इमं ॥६४॥

(२)

अह वोहितु उंज्जेणिं, जणं कालगसूरिणो ।
भरुअच्छं गया तत्थ, सूरीण भइणीसुया ॥६५॥
वलमित्त-भाणुमित्ता, ते राय-जुवराइणो ।
गुरुं वंदंति भत्तीए, निच्चं धम्मं सुणंति य ॥६६॥
ताणं च भइणी भाणुसिरी तीसे य नंदणो ।
वलभाणू भंवावत्ता, विरत्तो गिण्हए वयं ॥६७॥
रायप्पहाणपुरिसो, अहेगो तत्थ दुज्जणो ।
मेहागमे जवासो व्व, झिज्जंतो साहुदंसणे ॥६८॥
सूरिनिग्गमणोवाए, करेइ विविहे तओ ।
संकिलेसकरं ठाणं, उज्झियव्वं ति चिंतिउं ॥६९॥

---

३६ °क्खस्स क्खाणि पावि° C । ३७ छिज्जई BD1 । ३८ अप्पा अज्जा आ° D1 । ३९ °कय कयं BD1 D2 । ४० ज्जेणिज° CD1 । ४१ भवोविग्गो वि° D1 । ४२ °णं दूरोह परिवज्जए D2 ।

(३)

मरहट्ठाभिहे देसे, पुहइट्ठाणपइट्ठणे[43] ।
संपत्ता सूरिणो तत्थ, राया परमुवासगो[44] ॥७०॥
महव्भुयगुणावासो, नामेणं सालिवाहणो ।
भुवणं धवलेणावि, जसेणं जस्स रंजियं ॥७१॥
आगओ संमुहो ताण, सिग्घं सबलवाहणो ।
पत्ते घणागमे तम्मि, तस्स रायस्स तक्खणा ॥७२॥
खिप्पं[45] वूससियं गत्तं, मणं मोरु व्व निच्चियं ।
आणंदजलपूरेण, पुण्णा दिट्ठी तला[46] इव ॥७३॥
थोऊण वंदिऊणं च, गुरू तेण पवेसिया ।
विच्छड्डेण पुरं ते वि, वंदित्ता सव्वचेइए ॥७४॥
ठिया फासुयठाणम्मि, अह तत्थ समागओ ।
पज्जोसवणपव्वस्स, आसन्नो समओ तओ ॥७५॥
विन्नवेइ गुरुं राया, इत्थ इंदमहूसवो ।
होइ भद्दवए सुद्धपंचमीए तया भए ॥७६॥
लोयाणुवित्ती कायव्वा, तो पज्जोसवणामहं ।
करेह पहु ! छट्ठीए, तो फुडं भणइ गुरू ॥७७॥
मेरु वि चलए सूरो, पच्छिमाए वि उग्गई ।
पज्जोसवण[47]पव्वं तु, नाइक्कमइ पंचमिं ॥७८॥

जओ भणियमागमे—

जहा णं भगवं महावीरे वासाणं सवीसइराए मासे वइक्कंते वासावासं पज्जोसवेइ, तहा णं गणहरा वि । जहा गणहरा तहा णं गणहरसीसा वि । जहा णं गणहरसीसा तहा णं अम्ह गुरुणो वि । जहा णं अम्ह गुरुणो तहा णं अ वि वासावासं पज्जोसवेमो, नो तं रयणिमइक्कमिज्जा ॥

निवेणुत्तं चउत्थीए, होउ तो भणइ गुरू ।
एवं होउ न दोसोऽत्थ, जओ भणियमागमे ॥७९॥
"जं आरेणावि पज्जोसवियव्वं" निवई तओ ।
तुट्ठो भणइ[48] गरुओ, कओ मह अणुग्गहो ॥८०॥
मम अंतेउरी पक्खोवासपारणए जओ ।
साहूण फासुयं भत्तं, दाही उत्तरवारणा[49] ॥८१॥
एवं[50] चेव चउत्थीए, कयं कालगसूरिणा ।
पज्जोसवणपव्वं तो, सव्वसंघेण मन्नियं ॥८२॥[51]

---

४३ °इट्ठणे BD1 । ४४ °रमसावगो BC D1 । ४५ खिप्पं पू° D8 । ४६ °ला गया B1, °लाईया C D2 । ४७ °णकप्पं तु D1 । ४८ भणेइ B D1 । ४९ °रणे C D1 D2 । ५० एवं चउत्थीए कयं, एयं का° C । ५१ C आदर्शे द्व्यशीतितमश्लोकानन्तरमधिकोऽयं श्लोकः—तव्वसेण मुणिंदेहिं, आणियं चउम्मासियं । आयरणा चउद्दसीए अन्नहा पुण पुण्णिमा ॥

साहुपूयारओ लोओ, जाओ तप्पभिई तओ ।
साहुपूया तओ नाम, पयट्टो तत्थ ऊसवो ॥८३॥

(४)

अह कालेण सव्वे वि, सीसा विणयवज्जिआ ।
जाया पुत्ता वि कुनीहिं, पयट्टंति न सुंदरं ॥८४॥
वरमेगोऽम्हि मा कम्मबंधो होउ त्ति चिंतिउं ।
वोत्तुं सेज्जायर सीसे, सुत्ते मुत्तूण सूरिणा ॥८५॥
गया सीसाण सीसस्स, पासे सागरसूरिणो ।
तेण नो लक्खिया विज्जागव्विणा भणिया इमं ॥८६॥
थेर ! पुच्छिसु मं किं पि, गुरुहिं पुच्छिओ तओ ।
धम्मरसख्खमक्खाइ, सागरो वि सउब्भडं ॥८७॥
अह ते दुट्ठसीसा वि, दीणा सिज्जायरंतिए ।
केच्छेण[५२] लद्धवुत्तंता, तत्थ सव्वे वि आगया ॥८८॥
पुच्छंति सागरं सूरिं, जाव तावागओ गुरू ।
बाहिरा इत्ति वंदित्ता, ते खामिंति पुणो पुणो ॥८९॥
लज्जिओ सागरो सूरी, बहुं कालगसूरिणा ।
वालुयापत्थदिट्ठंता, बोहिओ खामए गुरुं ॥९०॥

(५)

विदेहे अन्नया सक्को, सीमंधरजिणेसरं ।
वंदणत्थागओ जीववक्खाणं सुणई तओ ॥९१॥
पुच्छइ भयवं ! को वि, भरहे अत्थि एरिसो ।
वियारगो ? जिणिंदेण, कहिओ कालगायरिओ ॥९२॥
तओ वुड्ढमणो सक्को, थेररूवेण आगओ ।
सूरी निगोयवक्खाणं, पुच्छिओ कहई इमं ॥९३॥
गोला असंखा अस्संखनिगोओ होइ गोलओ ।
जीवा अणता पन्नत्ता, एक्केक्कम्मि निगोयए ॥९४॥
इच्चाइ तो पुणो पुट्ठो, सक्केण नियमाउयं ।
सम्मं जाणित्तु जंपेइ, जहा तंसि पुरंदरो ॥९५॥
तओ दिव्वं नियं रूवं, पयडित्तु कयंजली ।
जंपेइ फुरई सामि ! कलिकालस्सोवळे ॥९६॥
अनुह्ला जस्स कल्लाणरेहा तस्सऽत्थु ते नमो ।
एवं थुणित्तु वंदित्ता, सक्को ठाणं नियं गओ ॥९७॥

५२ किच्छेण D I । ५३ स्य स्पु° B ॥

इय विक्कमायमाहप्पो, वयं पालित्तु निम्मलं ।
पत्तो कालगसूरी वि, विहियाणसणो दिवं ॥९८॥
ताण कालगसूरीण, वंसुप्पन्नेण निम्मिया ।
सूरिणा भावदेवेण, एसा संखेवओ कहा ॥९९॥

इति श्रीकालिकाचार्यकथा ॥
शुभं भवतु ॥ छ ॥

Cआदर्शे प्रान्तोल्लिखितपुष्पिकेयम्—

इति भावदेवसूरिनिर्म्मिता(तं) श्रीकालिकाचार्यकथानकम् ॥ शुभं भवतु ॥

अस्मिन्नेवादर्शेऽन्याक्षरैर्लिखितमिदम्—

श्रीश्रीकल्पपुस्तकं लखेरव्या(लिलेख ?) ॥

संवत् १४८१ वर्षे कार्तिकमासे शुक्लपक्षे ५ तिथौ गुरुवासरे श्रीश्रीहारिजगच्छे श्रीश्रीसिघदत्तसूरिपट्टे श्रीश्रीशीलभद्रसूरिस्तत्पट्टे श्रीश्रीमहेस्व(श्व)रसूरिपट्टे श्रीश्रीमहेन्द्रसूरिः ॥ श्रीपुस्तकं चिरि(रं) नन्दतु ॥ श्रीश्रीश्री ॥

D1आदर्शे प्रान्तोल्लेखः—

इति श्रीकालिकार्यकथा समाप्ता ॥

नक्षत्राक्षतपूरितं मरकतस्थालं विशालं नभः,
　पीयूषद्युतिनालिकेरकलितं चन्द्रप्रभाचन्दनम् ।
यावन्मेरुकरे गभस्तिकटके धत्ते धरित्रीवधू-
　स्तावन्नन्दतु धर्मकर्मनिरतः श्रीसंघभट्टारकः ॥१॥

D2आदर्शप्रान्ते पुष्पिका—

इति श्रीभावदेवसूरिविरचितं श्रीकालिकाचार्यकथानकं समाप्तम् ॥

यादृशं पुस्तके दृष्टं, तादृशं लिखितं मया ।
यदि शुद्धमशुद्धं वा, मम दोषो न दीयते ॥

संवत १५६७ वर्षे माघ शुदि १५ पूर्णिमायां गुरुवारे पुस्तिका लिखिता श्रीराजशेखरसूरीणाम् ॥

D3आदर्शान्ते ग्रन्थप्रशस्तिः—

इति श्रीभावदेवाचार्यविरचितं श्रीकालिकाचार्यकथानकं संपूर्णम् ॥

श्रीमत्श्रीमालवंशः प्रवरगुणयुतः श्रेष्ठिसारिङ्गराजः,
　श्रीअर्हद्धर्म्मधारी(री)धरे(द्धर)णधवलस्तद्धौरेयधीरः ।
तत्पुत्रो वंशमुक्तामणिरमलमना मण्डन(नो) पूरि कान्तः
　तत्पुत्रा हेमयुक्ता विनयनयवियो मेगल-सामल(ला)श्च ॥१॥
तेषां स्वसा रामतिनामधेया, सुश्राविका सा सुलसासमाना ।
श्रीकल्पसूत्रं समलेखयद् या, हर्षेण षंष्टौ तिथिपूर्वकाब्दे (१५६०) ॥२॥

त्रिपक्षशुद्धा सुकृतेन लक्ष्मीं, चक्रे स्वकीयां सफलां कृतर्थाम् ।
क्षेत्रेषु या सप्तसु काल उप्ता, भवेत् परोऽनन्तफला सदैव ॥३॥
भावेन भक्ता मुनिरत्नसूरिपट्टोदयाद्रौ दिवसेश्वराय ।
आनन्दरत्नाभिधसूरये तं, श्रीपुस्तकं स्वस्तिकरं ददौ च ॥४॥
न ते नरा दुर्गतिमाप्नुवन्ति, न मूकतां नैव जडस्वभावम् ।
न चान्धतां बुद्धिविहीनतां च, ये वाचयन्तीह जिनस्य वाक्यम् ॥५॥
ये लेखयन्ति जिनशासनपुस्तकानि,
व्याख्यानयन्ति च तथैव च वाचयन्ति ।
शृण्वन्ति रक्षणविधिं च समादधानाः
ते मर्त्यदेवसि(शि)वसौख्यफलं लभन्ते ॥६॥
व्याजेषु द्विगुणं प्रोक्तं, व्यवसाये चतुर्गुणम् ।
कृषौ शतगुणं प्रोक्तं, पात्रेऽनन्तगुणं भवेत् ॥७॥

इति प्रशस्तिः ॥

संवत् १५६० वर्षे सन्म(न्मु)हूर्ते स्वगुरु(?)वे पुस्तकं ददौ ॥ शुभं भवतु ॥ कल्याणं भवतु ॥ श्रीः ॥

[९]

श्रीधर्मप्रभसूरिविरचितं

कालिकाचार्यकथानकम् ॥

[रचनासंवत् १३८९]

॥ अर्हम् ॥

नयरम्मि धरावासे, आसी सिरिवइरसिंहरायस्स ।
पुत्तो कालयकुमरो, देवीसुरसुंदरीजाओ ॥१॥
सो पत्तो कीलाए, उज्जाणे अन्नया य धम्मकहं ।
सुणिय गुणागरगुरुणो, पासे पडिवज्जई दिक्खं ॥२॥
ठविओ य सो गुरूहिं, सूरिपए णेगसीसपरियरिओ ।
विहरंतो उज्जेणिं, पत्तो अह तस्स लहुभइणी ॥३॥
सह साहुणीहिं तत्थ य महासई सरसइ त्ति संपत्ता ।
बहि वियरंती दिट्ठा, निवेण सा गद्दभिल्लेण ॥४॥

१ ° विहरती D1 ।

अह हंद महामुणी ! हहा, अह हा कालयसूरिपुंगव ! ।
मम सीलमहामणिं हहा, हीरंतं ननु रक्ख रक्ख हा ! ॥५॥
इय विलवंती मयणाउरेण पावेण तेण गहिऊणं ।
बालेण बला बाला, खेत्ता अंतेउरे अब्बो ॥६॥
अह तं नाउं सूरी, तत्थ गओ भणइ नेस नियधम्मो ।
चंदा अग्गी सूरा, तमो य जइ ता हओ लोओ ॥७॥
ता राय ! मुंच एयं, संवेण वि सो तहेव विन्नत्तो ।
तव्वयणं तम्मि विसं, जायं दुद्धं व सप्पमुहे ॥८॥
तो अवगणियवयणो, सूरी करए इमं पइन्नं तु ।
जइ नोमूलेमि अहं, तोऽहं चिय संघपडिकूलो ॥९॥
एवं कयप्पइन्नो, निवं च विज्जावलुक्कडं मुणिउं ।
भमइ उम्मत्तवेसो, पइरिच्छमियो त्ति चवमाणो ॥१०॥
यदि गुरुबलः सोऽयं राजा ततः किमतः परं,
यदि च नगरी सेयं रम्यो ततः किमतः परम् ? ।
स्वपिमि यदि वा शून्ये गेहे ततः किमतः परं,
प्रतिगृहमयो याचे भिक्षां ततः किमतः परम् ? ॥११॥
तं दट्ठुं तदभूयं, निवं तु बोहिंति मंति-सामंता ।
सो वि भणइ उवएसं, गंतूणं देह नियपिउणो ॥१२॥
वुत्तंतं तं नाउं, सगकूलं सो गओ मुणी तत्थ ।
साहाणुसाहि त्ति निवो, सामंता साहिणो[4] राया ॥१३॥
साहिस्सेगस्स पुरे, ठिओ मुणी तं च मंत-तंतेहिं ।
आवज्जइ अणुदियहं, अहन्नया साहिणो तस्स ॥१४॥
साहाणुसाहिपहिओ, दूओ तत्थागओ छुरियहत्थो ।
तं पक्खिय विच्छायं, ठियं निवं पुच्छए सूरी ॥१५॥
सो सीसइ मह एसो, खुद्दाएसो य सामिणा पहिओ ।
तह अन्नेसिं अंका, पंचाणउईण साहीणं ॥१६॥
भणइ गुरू मा तप्पसु, मेलिय एमुत्थ साहिणो सव्वे ॥
वच्चहि हिंदुगदेसे, तेण वि सव्वं तहेव कयं ॥१७॥
जावुत्तरित्तु सिंधुं, पत्ता सोरट्ठमंडलं ताव ।
वासागमो पयट्टो, ठिया हु तत्थेव ते छेइउं ॥१८॥

यत्र च वर्षागमे—

सिरि(सि?) रंछुसूरो सूरो, सोसरा सरसी(सा?) रसाः ।
सासारासासु सारासा, सरिंसु सारसा सरं ॥१९॥[7]

---

२ °यणे, सू° L2 । ३ °वं रईयप° D1, D2, L2 । ४ °णो राया L2 । ५ वच्चह हिं° D1, D2 । ६ छइओ L1, L2, D1, D2 । ७ छाया–शिशिरांशुशूरः सूरः, सोपरा सरसा रसा । सासाराशासु सशीरा अस्वार्षुः सारसासरः ॥

पत्ते सरए मालवविसयं पइ पेरिया उ ते- मुणिणा ।
साहिंति संवलस्साभावं तो बुद्धिमं सूरी ॥२०॥
चुन्नजोगेण कणयं, पाडइ तं ते वि गिण्हिउं चलिया ।
पत्ता मालवदेसं, तं जाणियं गद्दभिल्लनिवो ॥२१॥
नीहरिउं नयरीओ, स विसयसंधिम्मि गंतु तेहिं समं ।
जुज्झइ अह भग्गवलो, पुरिं पविट्ठो सियालु व्व ॥२२॥
तं नयरिं वेढेउं, ठिया तओ साहिणोऽन्नया सुन्नं ।
गढमालोइय सूरिं पुच्छिति य सो वि वज्जरइ ॥२३॥
अज्जट्ठमीइ कत्थवि, साहइ राया हु गद्दहिं विज्जं ।
तं च नियच्छह तुब्भे, तेहि य अट्टालए दिट्ठा ॥२४॥
सिट्ठा गुरुणो तेण वि, वुत्तं कयसाहणाए एयाए ।
सुच्चा सद्दं सव्वं, निर्येसिन्नमचेयणं होही ॥२५॥
ओसरह गाउयदुगं, तुब्भे ता संद्दवेहिजोहाणं ।
अट्ठसयं मह पासे, ठवेहं तेहिं य तहा विहियं ॥२६॥
अह जाव गंद्दहीए, दूरं उप्पाडियं मुहं ताव ।
तीए अविहियसद्दाए, चेव जोहेहिं[13] बाणेहिं ॥२७॥
तूणं व पूरि यं तं, सा हयसंत्ति त्ति गद्दभिल्लुवरिं ।
काउं विट्ठं नट्ठा, साहीहिं पुरी य सा भग्गा ॥२८॥
बंधित्तु गद्दभिल्लो, पणामिओ सूरिणो य तेणा वि ।
गाढं तज्जिय दिक्खं, अणभिलसंतो अभव्वो सो ॥२९॥
निद्धाडिओ सदेसा, अह सूरीहिं तु संजमे अप्पा ।
ठविओ सा वि हु भइणी, पायच्छित्तेण सुज्झविया ॥३०॥
अह ते सग त्ति खाया, तव्वंसं छंदिऊण पुण काले ।
जाओ विक्कमराओ, पुहवी जेणूरणी विहिया ॥३१॥
तत्तो पुण पणतीसे, वाससए (१३५) नरवई सगो आसी ।
जेणं[14] कओ य संवच्छरो त्ति पासंगियं इणमो ॥३२॥

(२)

सिरिकालगसूरी अह, भरुयच्छपुरं गया विहरमाणा ।
बलमित्त-भाणुमित्ता, सूरीणं तत्थ भइणिसुया ॥३३॥
वंदंति गुरू धम्मं, सुणंति ताणं च मइणि भाणुसिरी ।
तीए सुओ बलभाणू, गिण्हइ दिक्खं भवविरत्तो ॥३४॥

८ °णिओ ग° D1 D2 । ९ °सेन्न° L2 D1 D2 । १० °वेहजो° L1 । ११ °वेहि ते° D2 । १२ °हमीए D1 D2 L2 । १३ °हेण बा° D1 । १४ °सत्त ति L2 D1 D2 । १५ °णंकिओ व L1 ।

अह तत्थ दुट्ठचित्तो, पुरोहिओ सूरिनिग्गमोवाए ।
कारइ अणेसणाइं, सूरी वि हु तं मुणेऊणं ॥३५॥

(३)

अरहट्ठविसयमंडणपुहइट्ठाणम्मि पट्टणे पत्ता ।
तत्थत्थि सालवाहणनिवई सुस्सावओ परमो ॥३६॥
महया विच्छड्डेणं, पवेसिया तेण ते पुरं निययं ।
थोऊण वंदिऊणं, संठविया फासुए ठाणे ॥३७॥
अह पत्तो पज्जुसणासमओ तो विन्नवइ निवो सूरिं ।
भद्दवयसुद्धपंचमिदिणम्मि इंदोऽणुगंतव्वो ॥३८॥
होही न धम्मकिच्चं, जणाणुवत्तीइ वावडस्स महं ।
ता छट्ठिदिणे कुव्वह, पज्जुसणं तो गुरू भणइ ॥३९॥
अवि य चलइ मेरू सीयलो होइ अग्गी,
मुयइ निययमेरं सायरो वा कया वि ।
अवि य दिवसनाहो उग्गए पच्छिमाए,
न परिवसणपव्वं पंचमिं अक्कमेइ ॥४०॥
तो भणइ निवो तम्हा, चउत्थि दिवसम्मि कुणह पव्वं तु ।
तं गुरुणा वणुनायं, जं भणियं आगमे पयडं ॥४१॥
'आरेणा वि हु पज्जोसवियव्वं' तो भणइ निवो तुट्ठो ।
भयवं! अणुगहिओऽहं, जं मह अंतेउरीणं तु ॥४२॥
पक्खोववासपारणदिवसम्मि य भत्तमेसणासुद्धं ।
साहूणुत्तरवारणदिवसम्मि भविस्सए बहुयं ॥४३॥
पज्जोसवणापव्वं, कालगसूरीहिं इय चउत्थीए ।
विहियं कारणवसओ, संघेणऽणुमन्नियं तइया ॥४४॥
जं आसि साहुपूयापरो जणो तत्थ किर तया विसए ।
तप्पमिइ साहुपूयानाम महो अज्ज वि पसिद्धो ॥४५॥

(४)

अह कालेणं सव्वे, नियसीसे विणयवज्जिए नाउं ।
सुत्ते मोत्तुं सिज्जायरं च जाणाविउं सूरी ॥४६॥
नियसीससीससागरसूरीपासे गओ न सो तेणं ।
उवलक्खिओ य वुत्तो, किं वक्खाणं मए थेर! ॥४७॥
रुइरं कयं न व त्ति य, भणियं गुरुणा वि अइवरं विहियं ।
अह ते वि दुट्ठसीसा, पुच्छिय सिज्जायरं किच्छा ॥४८॥

---

१६ °न्नवेइ L1, न्नवति नि० इत्यपि पाठः । १७ °वियं सूरी D1, विओ सूरी L2 । १८ °से न सो गओ तेणं D2 ।

तत्थागया उ सागरसूरिं पुच्छंति जाव ता दिट्ठा ।
गुरुणो वंदिय खामंति, पायलग्गा पुण पुणो वि ॥४९॥
अह लज्जिओ य सागरसूरी रयपुंजतियगदिट्ठंतं ।
वुत्तो गुरुहिं बहुहा, खामेइ पुणो पुणो पणओ ॥५०॥

(५)

सक्कोऽन्नया विदेहे, सीमंधरजिणवरा सुयनिगोओ ।
पुच्छइ भरहे भयवं! कोवत्थि वियारगो एसिं? ॥५१॥
भणियं जिणेण कालगसूरी अत्थि त्ति तो तहिं गंतुं ।
माहणरूवहरिणा, निगोयमेए गुरू पुट्ठो ॥५२॥
'गोला य असंखिज्जा,' इच्चइ कहेइ तो नियमाउं ।
पुट्ठो जाणिय सूरी, जंपेइ पुरंदरो तं सि ॥५३॥
तो पयडिय नियरूवं, अइसयनाणेण तेण तुट्ठमणो ।
सक्को थुणेइ कालगसूरिं नाणाविहथुईहिं ॥५४॥
घनगर्जितमिव यस्य वचः, श्रुत्वा भविकसमाजः ।
नरिनर्तीह शिखीव मुदा, धन्यस्त्वं मुनिराज! ॥५५॥
इय थुणिय सठाणं पत्तिओ देवराया,
अह मुणिय नियाउं चत्तभत्तो मुणिंदो ।
अइसयसयजुत्तो सो वि पत्तो सुरत्तं,
तिजगपयडकित्ती देउ संघस्स भद्दं ॥५६॥

D1आदर्शे पुष्पिकेयं लिखिता प्राप्यते, यया कथाकर्तू रचनासमयो निश्चीयते —
इति श्रीकालिकाचार्यकथा संक्षेपतः कृता ।
अष्टङ्कपक्षवर्षेऽस्मिं(१३९८), श्रीधर्मप्रभसूरिभिः ॥५७॥
स्वस्तिश्रीः ॥

इति श्रीकालिकाचार्यकथानकं समाप्तम् ॥ शुभं भवतु,
कल्याणमस्तु श्रीश्रमणसंघस्य ॥ठ॥ श्रीः ॥

D1आदर्शे प्रान्तोल्लेखः—

संवत् १५६६ वर्षे श्रीश्रीवंशे सा०गुणराजभार्या मांई-पुत्र सा०पहिराज भा०रूपीपुत्र सा०सिंहिदत्त-सुश्रावकेण भार्यासुहागदे पुत्रसा०रत्नपाल-सा० अमीपाल-सा०जयवंत-सा०श्रीवंत-सा०पांचा-पुत्रीश्रा०अजाई-भगिनी श्रा० हर्षाई, तथा सा० रत्नपालभार्या जीजीपुत्रसा० अलवेसर-सा० अमरदत्तः, तथा सा० अमीपालभार्या दीवडीपुत्रसा० सहजपाल[:], तथा सा० जयवंतभार्याजसमादेप्रमुखसमस्तकुट(टु)म्बसहितेन स्वश्रेयोऽर्थं श्रीअञ्चल-गच्छेशश्रीभावसागरसूरीणामुपदेशेन श्रीकल्पपुस्तकं लिखितं साधुभिः प्रवाच्यमानं चिरं नन्दतात् ॥ वा० नयसुन्दर-वाच्यमानं चिरं जीयात् ॥

---

१५ पुच्छिति D1 D2 L1 । २० °ग्गा य पुण पुण वि L1 L2 ।

L2आदर्शे प्रान्तोल्लेखः—

इति श्रीकालिकाचार्यकथा संक्षेप[तः] कृता ।
संवत् १५ आषाढादि ७७ वर्षे लिखितम् ॥

नक्षत्राक्षत्र(त)पूरितं मरकतस्थालं विशालं नभः,
पीयूषद्युतिनालिकेरकलितं चन्द्रप्रभाचन्दनम् ।
यावन्मेरुकरे गभस्तिकटके धत्ते धरित्रीवधूः,
तावन्नन्दतु धर्मकर्मनिरतः श्रीसंघभट्टारकः ॥१॥

संव[त] १५७७ वर्षे कार्तिक सुदि १५ शुक्रे ओसवालज्ञातीय साहडूंगरभार्यादेल्हणदेपुत्र साहवीजपालसाह संघपतेन(तिना?) पञ्चमी उधाड(घाट)नार्थं श्रीकल्पपुस्तिका लिखाप्य उपाध्यायश्रीउदयराजेन प्रदत्त(त्ता) वीडउद्रग्रामे ॥ श्रीरस्तु ॥

[१०]

श्रीविनयचन्द्रसूरिविरचिता

कालिकाचार्यकथा ।

देविंदविंदनमियं, सिवनिहिसंपत्तिपरमसासणयं ।
निज्जियपरमयसमयं नंदउ सिरिवद्धमाणसासणयं ॥१॥
रिसहाइजिणवराणं, [य?] पंचकल्लाणगाइं पत्तेयं ।
थोऊण अहं वंदे, गोयमपमुहे सुगणहारी ॥२॥
अत्थि धरावासपुरे, नरनाहो वय[र]सिंहनामो त्ति ।
सुरसुंदरी पिया से, पुत्तो कालयकुमारो य ॥३॥
वाहाणं वाहणियाइ, पडिनियत्तेण तेण आरामे ।
दिट्ठो गुणायरगुरू, नमिओ सो साहए एवं ॥४॥
असा(स्सा)रो संसारो, गयवरकन्नु व्व चंचलं जीयं ।
संझाणुरायतुल्लं, तारुन्नं विब्भमा य तहा ॥५॥
इय मुणिऊणं गिण्हइ, स पंचसएहिं भडेहिं सो दिक्खं ।
गीयत्थो संजाओ, सुत्तत्थविऊ मुणी जाओ ॥६॥
सूरीहिं पए ठविओ, पंचसएहिं मुणीहिं संजुत्तो ।
विहरंतो संपत्तो, कमेण उज्जेणिउज्जाणे ॥७॥

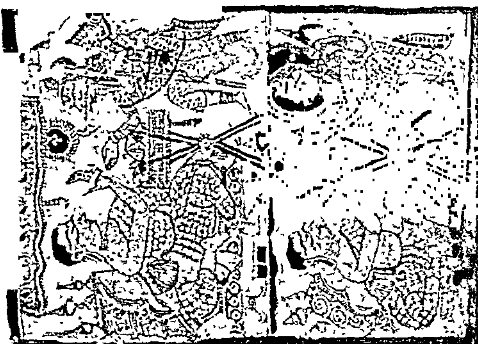


Fig. 55 चित्र ५५



Fig. 54 चित्र ५४

भयिणी सरस्सई से, समागया तत्थ वंदणणिमित्तं ।
सामन्नलच्छिनिलया, रेहा नारीसरूवेणं ॥८॥
भवियव्वयावसेणं, दिट्ठा सा गद्दभिल्लनरवइणा ।
अंतेउरम्मि छूढा, तेणं मयणाभिभूएणं ॥९॥[1]
मिलिऊण सयलसंघो, भणइ महाराय ! साहुणं(णिं) मुंच ।
कह नियकुलस्स विमलस्स, देसि मसिकुचयं भुवणे ॥१०॥
संघो वि जाव तेणं, न मन्निओ [पुण वि] ताव सूरीहिं ।
कोववसमुवगएहिं, कया पइन्ना इमा घोरा ॥११॥
[जओ]—
जे संघपच्चणीया, पवयणउवघायगा य जे हि नरा ।
संजमउवघायपरा, तदुविक्खाकारिणो जे या ॥१२॥
तेसिं वच्चामि गइं, जइ एयं गद्दभिल्लरायाणं ।
उम्मूलेमि न सहसा, रज्जाओ भट्ठमज्जायं ॥१३॥
नो मुंचइ त्ति नाऊण, निच्छयं मिलिहऊण नियगच्छं ।
उम्मत्तो संजाओ, कवडे[2]............................ ॥१४॥
....रिओ ॥२१॥
सो भणइ अम्ह रुट्ठेण सामिणा छुरियअंकिओ लेहो ।
पंचाणवइनिवाणं, सीसच्छेयणकए अज्ज ॥२२॥
जइ लेहदंसणाओ, सीसाइं पट्ठयामि(मो ?) दूए ण ।
जंतेहिं व तिलाणं, अम्ह कुलाणं खयं होही ॥२३॥
अह भणइ गुरू ताहे, [तं ?] मा चित्ते धरह(रेहि) उव्वेयं ।
हकारह(सु) ते सव्वे, समागया ते वि लेहाओ ॥२४॥
ते सव्वे मिलिऊणं, सिंधुं तरिऊण हिंदुगं देसं ।
तो पत्ता सोरट्ठं, एत्तो पाऊसरिऊ पत्तो ॥२५॥
तुट्टाइं संबलाइं, आवाहो निम्मिओ [य ?] कणयमओ ।
सूरीहिं जोगचुन्नयबहुदिया(वट्टविया ?) खेत्रणाउ तओ ॥२६॥
तेसिं आएसेणं, गहिऊणं कंचणं निवा चलिया ।
बहुभूयसंबलबला, तो पत्ता मालवे देसे ॥२७॥
तओ—
उज्जेणीनरनाहो, अभिम्मुहो होइ जुज्झणनिमित्तं ।
तेहिं निहणियसेन्नो, पुणो वि तत्था(पच्छा ?) गओ मीओ ॥२८॥
तत्थागया नरिंदा, कुट्टारोहं कुणंति जुज्झंति ।
अह दट्ठूणं वप्पं, सुन्नं साहंति ते गुरुणो ॥२९॥

1 इतः कियानपि पाठः पतितः । 2 अत्र मूलादर्शे एकमेकं विनष्टम् ॥

सो भणइ अज्ज अट्ठमिदिणम्मि साहिस्सए मिच्छा(महा ?)विज्जं ।
गद्दहिलामं सेज्झइ, सुणिओ सद्दो तमरण (?) ॥३०॥
तो दोगाउयमित्तं, भूमिं अणु(ओ)सरणु(उ) सव्वसिन्नं पि ।
तम्मि कए अट्ठुत्तरजोहसएहिं ठिओ तत्थ ॥३१॥
गुरुअट्टालयसंठियरासहिविज्जा [उ] जाव मुहकुहरं ।
पसरइ ताव य ससगं, नाराएहिं च तं भरियं ॥३२॥
मुत्त-पुरीसं काउं, सीसे तस्सेव पचलिया विज्जा ।
तेहिं गहिया नयरी, बद्धो सो गद्दभिल्लनिवो ॥३३॥
चोरु व्व वंधिऊणं, मुक्को तेहिं गुरूण पयमूले ।
पाबु त्ति कयवरसगो, गुरुहिं निद्धाडिओ सो वि ॥३४॥

जओ—

छेयण-भेयण-ताडण-निद्धाडणजणियविविहदुक्खाइं ।
संघावमाणणातरुवरस्स कुसुमुग्गमो एसो ॥३५॥
नारय-तिरिय-नरामरगईसु भमिऊण गद्दभिल्लनिवो ।
दासो पेसो रोरो, हविस्सए दुक्खठाणं ति ॥३६॥
सगकूलाओ जेणं, समागया ते सगा भणिज्जंति ।
एवं सगरायाणं, वंसो जाओ अवंतीए ॥३७॥
कालंतरेण केण वि, उप्पाडित्ता सगाण तो वंसं ।
जाओ मालवराया, नामेणं विक्कमाइच्चो ॥३८॥
अरिणत्तणेण तेणं, विहिओ संवच्छरो भुवणमज्झे ।
तस्स य वंसं उप्पाडिऊण जाओ पुणो वि सगो ॥३९॥
पणतीसे वाससए (१३५), विक्कमसंवच्छ[र]स्स वोलीणे ।
परिवत्ति[ऊ]ण नियओ, जेणं संवच्छरो विहिओ ॥४०॥
सगवंसजाणणत्थं, एयं पासंगियं समक्खायं ।
मूलकहासंबंधं, पईइं चिय भन्नए इन्हिं ॥४१॥

(२)

सूरी सरस्सइं चिय, गच्छं अणुसरइ विहियपच्छित्तो ।
पडिबोहिंतो लोयं, पत्तो भरुयच्छनयरम्मि ॥४२॥
बलमित्त-भाणुमित्ता, भाणिज्जा जत्थ राय-जुवराया ।
भाणुसिरि तेसिं भइणी तीए पुत्तो य बलभाणू ॥४३॥
वंदणवडिया प....एण (?), तेसिं कुमारबलभाणू ।
लहुकम्मा पडिबुद्धो, गिण्हइ दिक्खं गुरुसमीवे ॥४४॥

१ प्रकृतम् ॥

पुरओ पुरोहिओ अह, पभणइ दट्ठूण जिणमयं रायं ।
आराहिएहि एहिं, पासंडेहिं च किं धम्मो(?) ॥४५॥
पडिकूलेहिं वयणेहिं, कह वि उत्तरइ नेव निवचित्तं ।
अणुकूलेहिं वयणेहि, सइ ....(?) ॥४६॥
एए साहू जत्थ य, चलंति चरणेहिं तं च [तहि?] तित्थं ।
कह तुम्हाणं चरणेहिं, जुज्जए फुंसिउं नाह ! ॥४७॥
इय सुणिऊणं राया, तह त्ति पडिवज्जए तओ नयरे ।
सोऽणेसणं मुणीणं, कारावइ पइगिहं निच्चं ॥४८॥
ते वि अपज्जोसविया, इय नाऊणं मुणीसरा चलिया ।
मरहट्ठदेसमंडणपइट्ठाणपुरस्स याभिमुहं ॥४९॥
जाणाविओ च पढमं, पज्जोसवणं न ताव कायव्वं ।
जाव य अम्हाणं चिय, आगमो होइ नरनाहो ॥५०॥
महया विच्छड्डेणं, पवेसिया सालिवाहणनिवेणं ।
परमारिहेण तेणं, पइट्ठाणपुरम्मि निययं[मि] ॥५१॥
वंदणवडियाए आगएण भणियं च तेण भूवइणा ।
पज्जोसवणं आहण, छट्ठीदिवसम्मि भुवणपहू ! ॥५२॥

जओ—

भद्दवयसुद्धपंचमिदिणम्मि इंदस्स हवइ जत्तमहो ।
तं सव्वे(तम्मव्वं?) मह नयरे, कुसुमफलाणं असंपत्ती ॥५३॥
सो सूरी सुत्तहरो, भणइ तओ एरिसं अजुत्तं ति ।
चउदसपुव्वधरेहिं, भणियं एयं...................... ॥५४॥
अवि चलइ मेरुचूला, सूरो वा उग्गमिज्ज अवराए ।
नो पंचमीए रयणीं, पज्जोसवणा अइक्कमइ ॥५५॥

[जओ भणियमागमे]—

जहा णं भगवं महावीरे वासाणं सवीसइराए मासे वइक्कंते वासावासं पज्जोसवेइ, तहा णं गणहरा वि । जहा णं गणहरा तहा णं गणहरसीसा वि । जहा णं गणहरसीसा तहा णं अम्ह गुरुणो वि । जहा णं अम्ह गुरुणो तहा णं अम्हे वि वासावासं पज्जोसवेमो, नो तं रयणिमइक्कमिज्जन्ति । परं तुम्ह अब्भत्थणयाए–स धम्मस्स अब्भत्थणयाए चउत्थीए आगच्छइ त्ति ।

ताहे भणियाओ राइणा अंतेउरियाओ जहा–तुम्हे पक्खियपडिक्कमणत्थं अमावसाए उववासं काऊण उत्तरपारणयाए साहवो पडिलाभित्ता पारेह ।

तहेव कयं । जायं पडिवयाए उत्तरपारणयं । तं च सव्वलोएहि कयं ॥

---

१ अत्र भ्रष्टपाठः प्रतौ ॥

तओ—

अज्ज वि सो मरहट्ठेसु, साहुपूयालओ छणो होइ ।
पडिवयदिणम्मि उत्तरपारणगे तवविहाणस्स ॥५६॥
संघस्स रायअब्भत्थणाए तेहिं चउत्थिदिवसम्मि ।
पज्जोसवणं विहियं पि अणुमयं सेससूरीहिं ॥५७॥

जओ—

अविलम्बिऊण कज्जं, जं किंचि वि आयरंति गीयत्था ।
थोवावरार बहुगुण, सव्वेसिं तं पमाणं तु ॥५८॥

(३)

अह अन्नया कयाई, सीसा दुव्विणयतप्परा जाया ।
अन्नं भणंति अन्नं, करिंति सुगुरूहिं भणियं पि ॥५९॥
नियसीसाणं सिक्खावणाइ सिज्जायरस्स कहिऊण ।
एगागी सुत्ताणं, विणिग्गओ नयरीएहिंतो ॥६०॥
सीसाणं सीसाणं, सागरचंदाण दूरहियाणं ।
पासे पत्तो सूरी, कमेण नोऽभुट्ठिओ तेहिं ॥६१॥
अपुव्वं दट्ठूणं, अब्भुट्ठाणं तु होइ कायव्वं ।
साहुम्मि दिट्ठपुव्वे, जहाऽरिहं जस्स जं जोग्गं ॥६२॥
.... ।
.... वक्खाणं तं निगोयक्खे ॥६३॥

(४)

दट्ठूणं अह पभणइ, जिणवर ! इत्थत्थ ताव भरहम्मि ।
सूरी निगोयजीवाण, वित्ररणं मुणइ अह नेव ? ॥६४॥
तो भणइ जिणो सुरवइ, कालिगसूरी समत्थि भरहम्मि ।
तत्थागओ य तुरियं, जत्थ य ते संति मुणिनाहा ॥६५॥
वंभणरूवं काउं, पणमिऊणं च पुच्छए जीवे ।
वक्खाणइ सो सूरी, निगोयनामे य जह भणिए ॥६६॥
गोला य असंखेज्जाऽसंखनिगोओ य गोलओ भणिओ ।
एक्केक्कम्मि निगोए, अणंतजीवा मुणेयव्वा ॥६७॥
अम्हाणं थविरा ! णं, अज्जा ! किं अत्थि आउयं ताव ।
तो देइ उवओगं, कालिगसूरी सुरिंद तओ ॥६८॥
दिवसो पक्खो मासो, वासो वाससया पलियवग्गा ।
नाणेणं नाऊणं, भणइ तओ होसि इंद तुमं ॥६९॥

पचक्खीहोऊणं, पणमेऊणं च सूरिपयकमलं ।
थोऊण य भत्तीए, गओ सुरिंदो नियं ठाणं ॥७०॥
सूरी वि य कालेणं, जाणित्ता नियय आउपरिमाणं ।
संलेहणं विहेउं, अणसणविहिणा दिवं पत्तो ॥७१॥
सिरिकालगसूरीहिं, पभावणा जिग+........ ।
............सव्वत्थामेण, त...................... ॥७२॥
.... पज्जो................ ।
....सुहाओ ॥७३॥

समाप्तोऽयं लघुपर्युषणाकल्पः ॥ कथाया दिग्मात्रम् ॥ठा॥ठ॥

मङ्गलं महाश्रीः ॥

'पत्तनस्थप्राच्यजैनभाण्डागारीयग्रन्थसूची' इति पुस्तकस्य २६१ पृष्ठे अस्या एव कथाया प्रत्यन्तरं संदर्शितम्, तेनास्य प्रान्ते निर्दिष्टश्लोकेन निश्चीयतेऽस्याः कथाया कर्तुर्नाम—

सिरिरविपहसूरीणं, सीसेणं विणयचंदनामेण ।
पज्जोवस(सव)णाकप्पो, एसो संखेवओ विहिओ ॥७४॥

[११]

श्रीजयानन्दसूरिविरचिता

कालिकाचार्यकथा ।

॥ अर्हं ॥

इयपडिणीयपयावो, तित्थुन्नइकारओ कलानिलओ ।
जयउ जयाणंदयरो, जुगपवरो कालगायरिओ ॥१॥
मगहेसु धरावासे, पुरे पुराऽऽसी निवो वयरसीहो ।
सुरसुंदरि त्ति भज्जा, गुणजुत्तो कालओ पुत्तो ॥२॥
धूआ सरस्सई से, कलाकलावेण सरसईतुल्ला ।
कुमरो सुरसमरूवो, कीलइ विविहाहिं कीलाहिं ॥३॥
अह अन्नदिणे कुमरो, निग्गिओ वाहवाहणनिमित्तं ।
चूअवणम्मि गुणंधरगुरुवएसं सुणइ एवं ॥४॥

+ पत्रमन्तिममर्द्धमत्र त्रुटितं प्रतौ ॥
१ जणाणं ° P1 P2 । २ ° रसिंहो D1 । ३ ° मित्तो P2 ।

यथा चतुर्भिः कनकं परीक्ष्यते, निघर्षण-च्छेदन-ताप-ताडनैः ।
धर्मस्तथाऽयं विदुषा विचार्यते, श्रुतेन शीलेन तपो-दयागुणैः ॥५॥
इच्चाइ सोउ कुमरो, पव्वइओ सरसईइ संजुत्तो ।
लहुकम्माणं जेणं, थेवेण वि होइ वेरग्गं ॥६॥
अह सो गुणनिवहजुओ, पढिअसुओ पत्तपवरसूरिपओ ।
गाम-पुर-पट्टणेसुं, विहरहँ इअ भासिरो धम्मं ॥७॥
दयासमो न हु धम्मो, सुक्खं संतोससरिसयं नत्थि ।
सच्चसरिसं न सोअं, न भूसणं सीलपरितुल्लं ॥८॥
अह उज्जेणिं पत्तो, सूरिवरो गुरुअगच्छपरिअरिओ ।
बाहिं उज्जाणठिओ, ठावइ धम्मम्मि बहुलोअं ॥९॥
अन्नदिणे नमिअ सूरिं, सरस्सई जाव जाइ निअठाणं ।
ता गद्दहिविज्जेणं, दप्पणभूवेण अवहरिया ॥१०॥
सेणेणं जह चडिआ, हीरिज्जंती अ सा सई तेणं ।
विलवइ करुणं एवं, हारावपरेसु लोएसु ॥११॥
हा भाय ! सुगुरु ! सुअधर !, हा पवयणनाह ! हा गुणनिहाण ! ।
इमिणा मं हीरंतिं, पावेणं वीर ! रक्खन्ति ॥१२॥
अह सो कुग्गहगहिओ, अंतेउरसंगयं कुणइ समणिं ।
तं नत्थि धुवमकिच्चं, जं कामंधा न हु कुणंति ॥१३॥

यतः—

न पश्यति हि जात्यन्धः, कामान्धो नैव पश्यति ।
न पश्यति मदोन्मत्तो, दोषमर्थी न पश्यति ॥१४॥
गंतूणं गुरुणा सो, वुत्तो महराय ! मुंच समणिमिणं ।
जेणं तवोवणाइं, कयनिवरक्खाइं भणिआइं ॥१५॥
तं चिअ करेसि एवं, पलीवणं पाणिआउ धुवमेअं ।
धाडी अ वाहराए, अहवा सरणाउ देव ! भयं ॥१६॥
तह संघेण वि भणिओ, जुत्तं तुम्हारिसाण निव ! नेयं ।
विउले वि हु जलपूरे, जलही लंघइ न सीमं जं ॥१७॥

४ तथैव धर्मो विदुषा परीक्ष्यते श्रु° L1 D1 । ५ °इ धम्मं पयासंतो P2 L1 D4 । ६ P2 L1–आदर्शयोः सप्तमगाथाऽनन्तरमधिकोऽयं श्लोकः पठितः—नास्त्यहिंसासमो धर्मो, न संतोषसमं सुखम् । न सत्यसदृशं शौचं, शीलतुल्यं न मण्डनम् ॥ अपरं च D1 D4–आदर्शयोः 'दयासमो' इत्यष्टमगाथास्थानेऽयमेव संस्कृतश्लोको दरीदृश्यते । ७ D2 आदर्शे दशमगाथास्थाने गाथाद्वयमेतत् पठितम्—अन्नदिणे नमिऊणं, गुरुभत्तीए गुरुण पयकमलं । नियठाणाभिमुहं, जा सरसइ साहुणी जाइ ॥ दप्पणनिवेण गद्दहविज्जाए गद्दहिल्लनामेणं । ता दट्ठुं दुट्ठेणं, अवहरिया कालरुवेणं ॥ सेणेणं° । ८ °दिणि न° L1 L2 D2 D3 D4 । ९ °ठाणे L1 D2 D3 D4 । १० °णा संहरंति D2 । ११ °उ राय ! भयं D2 ।

तह तह नीअत्तेणं, उवहासं सो करेइ संघस्स ।
जं दुद्धपाइओवि हु, विसमविसं मुंचई भुअगो ॥१८॥
दुद्धधोओ वि काओ, जह कण्हत्तं न मुंचई कह वि ।
तह नीओ नीअत्तं, न मुअइ उच्चत्तपत्तो वि ॥१९॥

यतः—

दूधइं सींचिउ लींबडउ, घाणउं किउं गुळेण ।
तोइ न छंडइ कडूयपण, जातिहिं तणइं गुणेण ॥२०॥
अवमैन्निय नियसंघं, नाउ पइन्नं इमं कुणइ सूरी ।
उम्मूले[13] जइ न इमं, पडिणीयगइं तओ जामि ॥२१॥

यतः—

जो पवयणपडिणीए, संते विरियम्मि नो निवारिज्जा ।
सो पारंचियपत्तो, परिभमइ अणंतसंसारं ॥२२॥
देव-गुरु-संघकज्जे, चुन्निज्जा चक्कवट्टिसिन्नं पि ।
कुविओ मुणी महप्पा, पुलाइलद्धीइ संपन्नो ॥२३॥
जइ कहवि इमो बुज्झइ, तोऽहमुवायं रएमि निरवायं ।
इअ चिंतिअ करुणाए, सत्तो वि गुरू करइ एवं ॥२४॥
जइ निवइ गद्दहिल्लो, कइं च रोरो तओ यें किं लोआ ? ।
इचाइ जंपिरो परिभमेइ गहिल्लु व्व हा सूरी ॥२५॥
अह मंतीहिं वि भणिओ, निव पंचमलोगपाल! सुण सम्मं ।
पगईइ रंजणेणं, राया सेसो अ नामेणं ॥२६॥
पालिज्जइ साहुजणो, दंसैणिवग्गो विसेसओ जेण ।
सो दूमिओ अ नरवर!, दुहदाहं दारुणं देइ ॥२७॥

यतः—

देवताप्रतिमाभङ्गे, साधूनां च विनाशने ।
देशभङ्गं विजानीयाद्, दुर्भिक्षडमरोशिवैः ॥२८॥
मैयलिज्जइ विमलकुलं, लज्जिज्जइ जेण लोअमज्झम्मि ।
कंठगयजीविएहि वि, तं न कुलीणेहिं कायव्वं ॥२९॥
इअ सोउ निवो रुट्ठो, भणइ अरे! जाह मंदिरं निययं ।
सिक्खवह निअयताए, इअ भणिउं ते त्रि[20] वारेइ ॥३०॥

१२ °नियम्मिय संघं D2 । १३ °हेमि न मूलाओ प° L1 । १४ य नामेणं P1 । १५ °रो पुरि P1 P2 D4 L1 । १६ °सणव° P2 L1 L2 D1 D4 । १७ °राद्दिकम् P2 L1 D1 D4 । १८ मइलि° L1 D1 D2 D4 । १९ कुसीलिहिं L2 । २० विचारेइ D2 D4 L1 ।

अह पालिज्जइ[21] सम्मं, संजममिअ सिक्खिऊण निअसीसा ।
कयनवसूरिसमेआ, विहारिआ तेण अन्नत्थ ॥३१॥
अह चिंतइ सूरिवरो, जाणेहं जामि तायपासम्मि ।
महई[22] लज्जा हियए[23], सा गंतुं कहवि नो देइ ॥३२॥
जे पुण पिसुणा ते, चच्चिअ व्व महकव्वडं करिस्संति ।
तह[?] गहिअवओ जो सुत्तु सरस्सइं आगओ[24] सुभडो ॥३३॥
तो पिउपासि न जामि त्ति निच्छिऊणं पुणो वि चिंतेइ ।
विज्जाबलं तु जेसिं, पराभवो होइ न हु तेसिं ॥३४॥
विज्जाइ हुंति वित्ता, जिप्पंति अ सत्तुणो वि विज्जाए ।
विज्जालवो वि जाणं, नमंति सव्वे वि नर ताणं ॥३५॥
चोरेहिं जा न घिप्पइ, अग्घइ गुणवंतयाण गेहेसु ।
सा विज्जा मह विउला, तेणं[25] विदेसो वि नियदेसो ॥३६॥
अह सूरी सगकूले, वच्चइ इगसाहिणो समीवम्मि ।
भण्णइ साहणुसाही, राया जहिं साहिणो सेसा ॥३७॥
सूरी सहाइ वैंचइ[26], बुल्लइ तं जं सुहाइ सव्वस्स ।
एवं वयणरसेणं, रंजइ रायप्पमुहलोअं ॥३८॥
भणइ निवो धन्नोऽहं, जं पत्तो सुपुरिसो तुमं इत्थ ।
सोहइ तइम्ह रज्जं, मग्गसु तं जेण तुह कज्जं ॥३९॥
अह जंपइ सूरिवरो, तुज्झ ममत्तेण सव्वमवि लद्धं ।
मग्गिस्समवसरेऽहं, छुहाइ अन्नं पि पीडकरं ॥४०॥

अह—

पेसइ एअ छुरीए, ससिरम्मि अ आगयम्मि पहुलेहे ।
विच्छायमुहो साही, पुट्ठो गुरुणा कहइ सव्वं ॥४१॥
अह भणइ गुरू नरवर !, किज्जइ मंतो वि को वि अप्पणए ।
कणगाइदाणओ तह, किज्जइ जह देव ! जीविज्जइ(ज्जा) ॥४२॥
स भणइ निसुणसु सुपुरिस ! जाणासि[27] तुमं न अम्ह निवचरियं ।
विसमो स भूमिपालो, रुट्ठो पुण जेसि तहिं कालो ॥४३॥
गिन्हेइ जं गहं तं, कह वि न मिल्हेइ गुरु अगव्वंधो ।
सामत्थेणं सीमालए अ गंजेइ अग्गंजे ॥४४॥
अम्हसमनिवइलक्खा, नमंति[28] एअस्स विहिअनिअरक्खा[29] ।
न भिडइ रणम्मि कोई भंजइ नामेण भडकोडी ॥४५॥

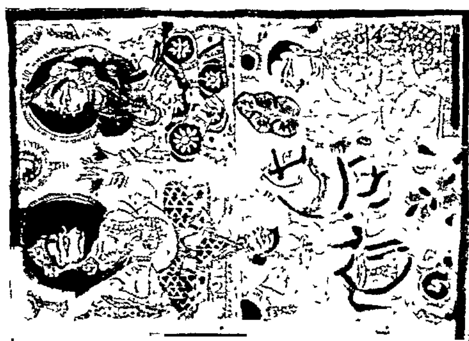
---

२१ °ज्जइ सम्मं D2 । २२ दहई P2 । २३ °ए सो गं° L1 D1 । २४ °सुहडो L1 D1 D4 । २५ °ण वि नियदेसो वि नियवेसो D2 । २६ °इ मुच° L1 D1 D4 । २७ °णाहि तु° P1 L1 D2 । २८ न संति L1 D2 D4 । २९ °निवरक्खा P1 ।

Plate XXV



चित्र ५७ Fig. 57



चित्र ५६ Fig 56

इत्थ न संधि न[30] विग्गहो, कोवि उवाओ वि[31] विज्जए नेअ ।
कज्जं केण वि न सरइ, विणु सिरदाणं मरइ सव्वं ॥४६॥
अह सूरिवरो जंपइ, मरणाणुमइं[32] न देमु तुह अम्हे ।
अबलावि देव ! सुहडा, अप्पंति न मग्गिए सत्थे ॥४७॥
तो सुअण[33] ! कहसु कोई, सिरं पि किमु मग्गिअं[34] पि अप्पेइ ।
सुहडकुलेसुं [35]होई, उवहासो अप्पणो[36] हाणी ॥४८॥
चिंतसु तं निवसिरुरुक्कडं तु रज्जं पुणऽत्थि उद्धारे ।
चउरीइ दसणपेसो, का पीई ताण मिहुणाणं[37] ॥४९॥
मग्गंति नेहरहिआ, सीसं पि हु अज्ज जे अ निल्लज्जा ।
दाहिइ कह ते रज्जं, नज्जइ नीचाइपासाओ ॥५०॥
चल्ली न सोहणेसा, अज्ज तुहं जं सुआण तं कल्ले ।
तम्हा रक्खसु जीअं, जीवंतो जेण सुहभागी ॥५१॥
जामो मालवदेसं, तेडह पणनवइसाहिणो सेसे ।
अह गुरुगिराइ तेणं, हक्कारिअ मेलिआ सव्वे ॥५२॥
अह तेसु चलंतेसुं, गिरिणो धुज्जंति थरहरइ धरणी ।
सेसो य कंपिओ बहु, धूलीहिं झंपिओ सूरो ॥५३॥
सीसत्थमागया जे, तत्थ भडा उब्भडा निवा एसा ।
ते तह तओ पलाणा, जह दिट्ठा नेव दिट्ठीए ॥५४॥
उत्तरिउं सिंधुनइं, कमेण सोरट्ठमंडले[38] पत्ता ।
ते ढंकगिरिसमीवे[39], ठिआ दिले कइ वि मंतवसा ॥५५॥
अह पाउसम्मि पत्ते, गज्जंतो जलहरो गयणमग्गे ।
सोहइ विज्जुलयाए, छुरीइ फिर सरसईए सो ॥५६॥
बप्पीहा पिअपिअसरि भणंति, नच्चंति मोर संघाया ।
कुरलंति सारसगणा, रडंति तह दद्दुरा वाढं ॥५७॥
ससिसूरपारिआ सो (?) आरोहंति अ तरूसु भुअगा वि ।
सव्वत्थ जलपवाहा, वहंति पंकाउला पुहवी[40] ॥५८॥
अह अत्थखए राया, विन्नत्तो परिअरेण[41] सव्वेण ।
तेण वि सूरी जह सामि !, संकडं संगयं विअडं ॥५९॥

३० न दिट्ठो को° P1, न विट्ठो को° P2 । ३१ वि किज्ज° L1 D1 । ३२ °मतं न देमु D2 D3 । ३३ सुयणु क° L1 D1 D2 । ३४ °गिअम्मि क्ष° P1, गिअं प अ° D2 D4 । ३५ होहिइ उ° P2 । ३६ °प्पहाणी य P1 L1 D1 D4 । ३७ मिथुणाण P1 । ३८ °डलं प° L1 D1 D4 । ३९ °कपुरस° P2 । ४० पुहवी P1 । ४१ °रियणेण P1 L1 D1 D4 ।

जेसिं बलेण चलिआ, अम्हे परमंडलक्कमणसूरा ।
ते सव्वे पडिकूला, पंचाणवई निवा जाया ॥६०॥
जं साहिज्जाऽवसरे, गासं मग्गंति अम्ह सो नत्थि ।
गमिहिंति तेण एए, टाहिइ इक्कं तु अम्ह बलं[42] ॥६१॥
चिंतइ सूरी पुरिसो, सूरो वीरो अ ताव धीमंतो ।
जाव समिद्धिसमिद्धो, तणतुल्लो रिद्धिपरिहीणो ॥६२॥
अह सूरि रयणिमज्झे, गयणे नारिं निएइ[43] नवरूवं ।
सा भणइ गुरुं मुणिवर ! दुक्खं मा धरसु निअहिअए ॥६३॥
सासणदेवी अहयं, साहिज्जत्थं समागया तुज्झ ।
सीआ-सुलसासरिसं, सीलेण सरस्सइं जाण ॥६४॥
सरसइसीलाउ इमे, तुह पिट्टीए निवाइणो लग्गा ।
तस्सीलपभावेण वि, जयपत्तं चेव तुह होही ॥६५॥
छट्टस्स पारणे सा, आयामं पइदिणं करेमाणी ।
देवं तु वीयरायं, तुमं गुरुं नेव[44] मिल्हेइ ॥६६॥
[45]चुंबनं समप्पिऊणं, करकमले सा अदंसणं पत्ता ।
विज्जुज्जोअ व्व खणं, देवाणं दंसणं जेण ॥६७॥
[46]तच्चुंबणसमुब्भवीकयइट्टसमूहदाणओ गुरुणा ।
सरयम्मि चालिआ ते, मालवसंधिं गया कमसो ॥६८॥
दूअमह पेसइ गुरू, अज्ज वि नरनाह ! सरसइं मुंच ।
अइताणिअं हि तुट्टइ, फुट्टइ जं देव ! अइभरिअं ॥६९॥
अन्नायपवन्नाणं, अब्भुदओ निच्छएण न हु होइ ।
विसमविसभक्खयाणं, जीअं किं कहवि निव ! दिट्ठं ? ॥७०॥
जइ रावणो वि पत्तो, पंचत्तं परकलत्तवंछाए ।
ता समणिसमीहाए, कहं[47] न तं होहिई तुज्झ ? ॥७१॥
अह दप्पंधो राया, जंपइ भो दूअ ! किं बहुं भणसि ? ।
पोरिसमिमस्स हुज्जा, जइ तो भिक्खाइ न भमिज्जा ॥७२॥
मग्गिज्जंतो[48] सीसे, जे नट्ठा संपयं इहं पत्ता ।
काऊण मुंडमेलं, ताण भए को णु बीहेइ ? ॥७३॥
सूरस्स तिमिरनिवहा, गरुडस्स व सप्पसंचया विसमा ।
काउं किंपि न सक्का, जह तह मह दूअ ! मुणिमुंडा ॥७४॥
अह दूओ रोसेणं, भणइ अ सारं सुणेसु मह वयणं ।
जइ होसि तरू स गओ, गओ तुमं जइ स सिंहो अ ॥७५॥

४२ D2 आदर्शे एकषष्टितमगाथाऽनन्तरं गाथेयमधिका वर्त्तते–भणइ गुरू अत्यत्थं, चिंता चित्ते वि नेव कायव्वा । खग्गम्मि खत्तियाणं करे कल्लाण कमलव्वं ॥ ४३ °इ नियरूवं L1 D1 D4 । ४४ °व मेल्हेइ D4 । ४५ इच्चाइ जंपिऊणं सुपसन्ना सा D2 । ४६ अह चुंबणस° D2 । ४७ °हं नु हो° D3 । ४८ °ज्जंते सी° P2 D1 D2 D3 D4 L1 L2 ।

जइ तं हरी सें सरभो, तं जइ स होइ गुरुमेहो ।
किं बहुभणिएण जओ, तुह अंतकरो अ सो सूरी ॥७६॥
इअ भणिअं गए दूऍ, चलिओ मालवनीवो अ तयभिमुहं ।
रणभग्गो उज्जेणिं, पत्तो रुद्धो भिसं तेहिं ॥७७॥
तेणट्ठमेण कसिणट्ठमीइ सुमरिअ समागयं विज्जं ।
दट्ठुं कुट्टे सुन्ने, रासहिरूवं भणइ सूरी ॥७८॥
जो रिउसिन्ने सद्दं, इमीइ तिरिओ नरो व निसुणेइ ।
रुहिरं मुहे वमंतो, पडेइ पुहविं स तुरिअं पि ॥७९॥
तो ऊसारिय स बलं, दुकोसमट्ठसयसद्दवेहिभडा ।
अकयसरमिमीइ मुहं, भरंतु बाणेहिं कुसलकए ॥८०॥
तेहिं तहा पडिइया, निवम्मि फाउं सलत्तनीइदुगं ।
विज्जागयाऽह तेहि अ, निग्गहिओ गद्दहिल्लनिवो ॥८१॥
सूरी जप्पासि ठिओ, आसी सोऽवंतिसामिओ सेसा ।
तस्सेवगा य जाया, तओ पउत्तो अ सगवंसो ॥८२॥
पुणो संजमठिअसरसइसमणिसमेओ गुरू सगच्छजुओ ।
बोहइ बहुविहलोअं, विहरइ उज्जुअविहारेण ॥८३॥
कालगसूरिचरित्तं, वित्थुन्नइकारगं इमं भणिअं ।
चउत्थीए पज्जुसणा, जह जाया तह भणिस्सामि ॥८४॥[५८]

(२)

बलमित्त-भाणुमित्ता, आसि अवंतीइ रायजुवराया ।
निअभाणिज्ज त्ति तया, तत्थ गओ कालगायरिओ ॥८५॥
तेसिं सो भाणिज्जं, बलभाणुं भाणुसिरिसुअं तइआ ।
दिक्खइ विणा वि पुच्छं, विमणा ते तेण संजाया ॥८६॥
तह धम्मखिसिरं सो, निज्जिणइ पुरोहिअं तु गंगधरं ।
स दिओ गुरुगमणत्थं, कवडेणं भाइ ईइं निवइं ॥८७॥
देव ! इमे जेहिं गुरुणो, भमंति ममिरम्मि तत्थ पुरलोए ।
गुरुचलणक्कमणेणं, होइ अवन्ना असुहहेऊ ॥८८॥
संकाइ तेहिं तो पुरि, अणेसणा कारिया गुरुगमत्थं ।
तं नाउं पइठाणे, गुरू गओ ठाइ चउमासं ॥८९॥

४९ स तं जइ सरहो य D2 । ५० °णिआगए D3 । ५१ °ए विउलमा° D4 । ५२ °मुहो D1 D4 L1 । ५३ °रियं ठ° P2 । ५४ °सुणइ D2 L2 । ५५ D2 आदर्शे त्र्यशीतितमगाथास्थाने एतद्गाथापाठः—पच्छित्तं दारुणं, ठविओ चरणम्मि सरसइं विहिणा । गुरू गच्छजुओ वसुहं विहरइ उज्जुयविहारेण ॥ ५६ अत्र D1 D4 L1 आदर्शेषु 'इति प्रभावककालिकाचार्य.' ॥ इत्यधिको पाठः ।, P2 आदर्शे 'इति का॰' इति पाठः । ५७ इअ नि° D2 D3 D4 ।, इयं नि° P2 ५८ जह गु° D1 ।

(३)

पज्जोसवणासमए सूरी, निवसालवाहणेणुत्तो ।
पहु ! इह मं विणुं[59] न कुणइ इंदमहं पंचमीइ जणो ॥९०॥
छट्ठीइ तओ कीरउ, पव्वं मह होइ जह जिणच्चाई ।
भणइ गुरू निव न घडइ, जिणागमे जेण इअ वुत्तं ॥९१॥

तेणं कालेणं तेणं समएणं समणे भयवं महावीरे वासाणं सवीसइराए मासे विइक्कंते वासावासं प० [पज्जोसवेइ, तहा णं गणहरसीसा वि। जहा णं गणहरसीसा तहा णं अम्ह गुरुणो वि। जहा णं अम्ह गुरुणो तहा णं अम्हे वि वासावासं पज्जोसवेमो नो तं रयणिमइक्कमिज्जा ॥]

अवि चलइ मेरुचूला, सूरो वा उग्गमिज्ज अवराए ।
न य पंचमीइ रयणिं, पज्जोसवणा अइक्कमइ ॥९२॥
तो हवउ चउत्थीए, निवकहिए गुरु भणइ घडइ एवं ।
जं वुत्तमंतरा वि य, कप्पइ साहूण पज्जुसणा ॥९३॥
तो संघाणुमएणं, सुआणुसारा[60] चउत्थिपज्जुसणा ।
ठाविया कालगगुरुणा, रन्ना वि मेहुच्छवो[61] विहिओ ॥९४॥

उक्तं च सूत्रे—

अविलम्बिऊण कज्जं, जं किंचि समायरंति गीअत्था ।
थोवावराह बहुगुण, सव्वेसिं तं पमाणं ति ॥९५॥[62]

(४)

उज्जेणीए कइया, निअसीसे चोअए गुरू एवं ।
वच्छा पमायसत्तुं, मा सेवह दुक्खलक्खकरं ॥९६॥
चउदसपुव्वी आहारगा य मणनाणि[63]वीअरागा य ।
हुंति पमायपरवसा, तयणंतरमेव चउगइआ ॥९७॥
इअ चोइआ वि जा[64] ते, तरंति गलि[65]गद्दह व्व[66] नो कहवि ।
तो सो गुरू वि चिंतइ, चत्तव्वा धुवमीये सीसा ॥९८॥
छंदेण गओ छंदेण, आगओ चिट्ठइ अ छंदेण ।
छंदेण वट्टमाणो, सीसो छंदेण मुत्तव्वो ॥९९॥
तो सूरी रयणीए, पेसिज्जा चोइऊण सीस त्ति ।
सिज्जायरस्स कहिउं[67], सुवन्नभूमिं गओ कमसो ॥१००॥
निअसीससीससागरदत्तसमीवे स ठाइ अह तेण ।
पुट्ठो अज्जो तुमए, किं दिट्ठा कालगायरिया ? ॥१०१॥

५९ विण न P1 D3 । ६० °सारेण च° D2 । ६१ महूसवो D1 D2 L1 । ६२ P2 आदर्शे पञ्चनवतितमगाथाऽनन्तरं गाथाद्विकमेतत्पठितम्—आयरणा वि हु आणा, अविरुद्धा चेव होई आण त्ति । इहरा तित्थयरासायण त्ति [फुड]लक्खणं च्चेव ॥ असढेण समाइन्नं, जं कत्थ य केणई अ सावज्जं । न निवारियमन्नेहिं बहुअणुमयमेवमायरियं ॥ ६३ °णिणो अ पुव्वधरा D1 D4 L1 । ६४ जा भुज्जमंति D2 । ६५ गलगद्दहि व्व P2 । ६६ व्व ते क° D2 । ६७ °हियं सु० P2 D2 ।

स भणइ वाढं पुण सो, पुच्छइ मह-केरिसं तु वक्खाणं ।
साह वरं अह जंपइ, पुच्छसु मं किंपि विसमं ति ॥१०२॥
स कहइ अणिच्चयं गह,पुरो पुरूवेसु अह भणई सो उ ।
सव्वमणिच्चं भुवणे, इक्कं धम्मं विमुत्तूणं ॥१०३॥
गुरु भणइ नत्थि धम्मो, पच्चक्खपमाणअविसयत्तेण ।
सोऽमिच्चाइतक्कं, स विम्हिओ इअ दिणे जंति ॥१०४॥
अह ते गोसे सीसा, सूरिमदट्ठूण आउला जाया ।
गुरुसुद्धिं पुच्छंता, तरएणं चोइआ एवं ॥१०५॥
सिआ हु सीसेण गिरिं पि भिंदे,
सिआ हु सीहो कुविओ न भक्खे ।
सिआ न भिंदिज्ज व सत्तिअग्गं,
न यावि मुक्खो गुरुहीलणाए ॥१०६॥
अह पच्छायावपरा, तेणं ते पेसिआ गुरुसगासे ।
जणपुट्ठा बिंति पहे, एए कालयगुरू जंति ॥१०७॥
आगच्छंतं सूरिं, सोउं तो सागरो गओऽभिमुहो ।
पुच्छइ सीसे मिलिए, भद्दा! मह कहह कत्थ गुरु? ॥१०८॥
ते बिंति इत्थ गुरूणो, पुव्विं पि समागया न किं मुणसि ।
स भणइ इक्कं थविरं, मुत्तुं इह को वि नो पत्तो ॥१०९॥
हसिऊण तेहिं भणिअं, सागर! संघाडिओ सि अम्हाणं ।
अम्हेहिं अवन्नाया, तए न नाया वि निअगुरूणो ॥११०॥
अह लज्जिआ गुरुं ते, वंदित्ता सुविणाएण खामंति ।
वेलुंयपत्थयओ ते, बोहिअ सूरी भणइ एवं ॥१११॥
मा वहउ कोइ गव्वं, इत्थ जए पंडिओ[७६] अहं चेव ।
आसव्वन्नुमयाओ, तरतमजोगेण मइविहवा ॥११२॥

(५)

भिक्खागएसु साहुसु, अन्नदिणे दिअवरेण वुड्ढेण ।
पुट्ठो कालयसूरी, निगोयजीवे इअ कहेइ ॥११३॥
गोला य असंखिज्जा, असंखनिग्गोयओ हवइ गोलो ।
इक्किक्कम्मि निगोए, अणंतजीवा मुणेयव्वा ॥११४॥[७८]

६८ °सम तं P2 D1 D2 D3 D4 L1 । ६९ सो अ D3 D4 L1 । ७० सिया विसं हालाहलं न मारे, न° D1 D4 L1 । ७१ °रा तयणंतरमेव चउगइया पिसिया L1 । ७२ °सुदं D2 । ७३ अम्हेणं अ° D1 D4 L1 । ७४ खामिंति P2 । ७५ पाउय° D2 । ७६ °ओ इहं P2 । ७७ °वा तह जाग D1 D4 L1 । ७८ D1 D4 L1–आदर्शेषु चतुर्दशाधिकशततमगाथानन्तरं गाथेयमधिका वर्तते–जह अयगोलो धंतो, जाओ तत्ततवणिज्जसंकासो । सव्वो अगणिपरिणओ, निगोयजीवे तह वियाणेह ॥

तेण पुणोऽणसणत्थं, नियमाउं पुच्छिओ भणइ सूरी ।
अयरदुगाऊ सक्कोऽसि तं दिया मं पवंचेसि ॥११५॥
इय सोउं होउ हरी, पच्चक्खो थुणिअ भणइ मइं अज्ज ।
सीमंधरपहु पुट्ठो, को वि निगोए मुणइ भरहे ॥११६॥
तत्थ तुमं अप्पसमो, वुत्तो पहुणा तहित्थ तित्थदुगं ।
भणियं तु जंगमं तं, विमलगिरी थावरं चेव ॥११७॥
इअ भणिऊण सुरिंदो, जतो वुत्तो गुरूहिं ता चिट्ठ ।
जा इंति मुणी स भणइ, गच्छिस्सं मुणिनिआणभया ॥११८॥
अन्नत्तो वसहिमुहं, काउं सक्को गओ सठाणम्मि ।
तं वुत्तंतं मुणिउं, मुणिणो वि सुसंजमा जाया ॥११९॥
इअ बोहिअ बहुअनरा, दिवं गया गुरुगणा जुगप्पवरा ।
सिरि कालगसूरिवरा, हवंतु भव्वाण भद्दकरा ॥१२०॥

इति कालिकाचार्यकथा समाप्ता ॥ ठ ॥

P1 आदर्शे प्रान्तोल्लेखः—

सं० १५०३ वर्षे ज्येष्ठवदि ९ बुधे ॥ ठ ॥

P2 आदर्शे प्रान्तोल्लेखः—

नक्षत्राक्षतपूरितं मरकतस्थालं विशालं नभः,
पीयूषद्युतिनालिकेरकलितं चन्द्रप्रभाचन्दनम् ।
यावन्मेरुकरे गभस्तिकटके धत्ते धरित्री वधू
या(ता)वन्नन्दतु धर्म्मकर्म्मनिरु(र)तः श्रीसंघभट्टारकः ॥

इति वर्द्धापनकम् ॥

यादृशं पुस्तके दृष्ट्वा(ष्टं), तादृशं लिखितं मया ।
यद(दि) शुद्धमशुद्धं वा, मम दोषो न दीयते ॥

शुभं भवतु । कल्याणमस्तु ॥

D3 आदर्शे प्रान्तोल्लेखः—

सं० १५४४ वर्षे कार्तिकशुदि ५ दिने लिखिता श्रीपत्तननगरे ॥

L1 आदर्शे प्रान्तप्रशस्तिः—

इति श्रीभट्टा० प्रभुश्रीजयानन्दसूरिपद्म(पाद)पद्मै[:] विरचिता कालिकाचार्यकथा समाप्तः(प्ता) ॥

समस्तदेशोत्तमसद्विवेकश्री[गू]र्जरक्ष्मालल्न(ना)ललाम ।
अहम्मदावाद इति प्रसिद्धं, पुरं श्रिया स्वर्ग(स्व)र्नगरानुकारम् ॥१॥

तत्र व्यवहारिवरे(रो), वास्तव्यः परमनैष्ठिकश्राद्ध[ः] ।
कोकाको रूपाई दयिता, [श्रीश्रे]योऽभूसद्विभवः ॥२॥
संघा-उंदाभिधा(धौ) पुत्रौ, तदीयो(यौ) परमार्हतौ ।
आद्यस्य ललना मातू भवद्भिस्तनयस्तयोः॥३॥
उंदाकस्य बभूव स्त्रीः, लोकम्पृणगुणोऽग्रा(णा)णीः ।
टांकूकुक्षिसमुद्भूतः, वच्छराजस्तदङ्गजः ॥४॥
वाछीति नाम्ना दयिता तदीया,
सद्दान-दाक्षिण्य-विवेकशीलो(ला) ।
देव(वे) गुरौ धर्मविधौ च दक्षा
गृहस्थधर्माश्रमकल्पवल्ली ॥५॥
रत्ना-फवादितनयैस्तनयाभिः सार्द्धमात्मपरिवारैः ।
श्रीवच्छराजसुकृती, तनोति सुकृतोद्यमं सततम् ॥६॥
श्री[वि]क्रमार्कभूमीशात्, ख-नन्द-तिथि(१५९०)संवत्सरे ।
श्रीइन्द्रनन्दिसूरीशपट्टमासनभास्वता ॥७॥
कुतुवरपक्षगणपतिश्रीमत्सौभाग्यनन्दिसूरीणाम् ।
उपदेशरसिकचेतास्तनोति धर्मं(र्मे) [शुभे] चित्ते ॥८॥ युग्मम् ॥
सप्तक्षेत्रेषु यो वित्तं, नियोजयति सादृद(साद)रम् ।
सिद्धान्तश्रवणोद्भूतः, शास्त्रले[ख]नवासनः ॥९॥
लेखयित्वा वरान् कल्पान्, लेखकै रूपसंयुतान् ।
गत्वा च सर्वशालासु स्वार्थलं(?) यो प्रसारये[त्] ॥१०॥
श्रीसंघलब्धसम्मानो, दत्त्वा पूग-फलादिकम् ।
कल्पानां पुरतो रात्रेश्चकार स्फुरज्जागरम् ॥११॥
बहुताम्बूलदानेन, गीतगानपुरस्सरम् ।
नानावादित्रनिर्घोषपूर्वकं दिवसोदये ॥१२॥
मीलनं सर्वदायानां, प्रदानं च पदे पदे ।
कवाद्दिद्ध(द्र)विणादीना(नां), याचकानां स्वहर्षतः ॥१३॥
खण्डापुटकपूगादिप्रभावन(ना)पुरस्सरम् ।
वाचयामास य[ः] कल्पान् कल(१६)मङ्गसमन्वितान् ॥१४॥
यावदेतौ पुष्पदन्तौ, यावत् भूमिः ससागरा ।
वाच्यमानः प्रवर्त्तते(र्त्तत), तावत् कल्पो महीतले ॥१५॥

इति श्रीकल्पप्रशस्तिः ॥

-श्रीनाजुट १, पाटिउं २, पाटलं ३, कल्प(प)हउ ४, चलोटउ ५, मुहपती ६, ठवणी ७, झलमल ८,

वीटांगणुं ९, कल्प १०, पुंठां ११, कांबी १२, कुंप(ब)लु १३, नुकरवाली १४, कांटुं १५, दोरुं
इति श्रीनंगसंख्या ॥

इति श्रीकल्पसूत्र–श्रीकालिकाचार्यकथा संपूर्णा ॥

संवत् १६६४ वर्षे जेष्ठवदि .... स्तम्भतीर्थे आर्या **रा**जबाई वाचनार्थः ॥ शुभं भवतु ॥

अन्याक्षरैः लिखितमिदम्—

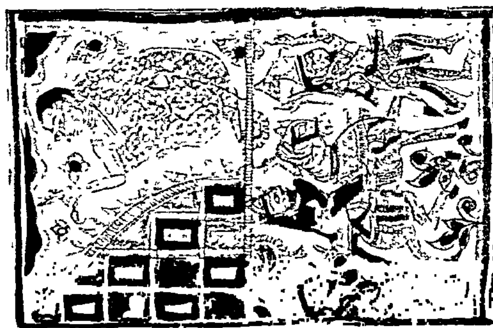
सा । **गो**वालभार्या **ना**नीनी प्रति भंडार मुंकी छे.

[१२]

श्रीकल्याणतिलकगणिविरचिता बालावबोधसहिता

कालिकाचार्यकथा ।

नमः श्रीवर्द्धमानाय, श्रीमते च सुधर्मणे ।
सर्वानुयोगवृद्धेभ्यो, वाण्यै सर्वविदस्तथा ॥१॥
अज्ञानतिमिरान्धानां, ज्ञानाञ्जनशलाकया ।
नेत्रमुन्मीलितं येन, तं गुरुं प्रणमाम्यहम् ॥२॥
सूरिमुद्योतनं वन्दे वर्धमानं जिनेश्वरम् ।
जिनचन्द्रं प्रभुं भक्त्याऽभयदेवमहं स्तुवे ॥३॥
श्रीजिनवल्लभ-जिनदत्तसूरि-जिनपतियत(ती)न्द्राः[?] ।
लक्ष्मी-जिनप्रबोध–जिनचन्द्रगुरव[:] स्यु[:] ॥४॥
सूरिर्जिनादिकुस(श)लो जिनपद्मसूरि[:]
सूरिर्बभूव जिनलब्धिरधीतसूरि[:] ।
तेजोमयोऽपि जनलोचनपूर्णचन्द्र-
श्चन्द्रो म(ऽपि?)यो न गुण एष जिनाढ्यचन्द्र[:] ॥५॥
सूरिर्जिनोदयसूरि(री)न्द्र[?]-जिनराजयतीश्वराश्च तत्पट्टे ।
जिनभद्रसूरि-जिनचन्द्र-जिनसमुद्राश्च जिनहंसाः ॥६॥
तत्पपट्टोदयशैले, श्रीजिनमाणिक्यसूरिसवितार[:] ।
तत्पट्टे विजय[न्ते], श्रीमज्जिनचन्द्रसूरिवराः ॥७॥



चित्र ५९ Fig. 59



चित्र ५८ Fig. 58

अब्धिर्लब्धिकदम्बकस्य तिलको नि[ः]शेषसूर्यावले-
रापीठमतिबोधनैपुणवतामग्रेसू(स)रो वाग्मिनाम् ।
दृष्टान्तो गुरुभक्तिसा(शा)लिमनसां मौलिस्तपःश्रीजुषां,
सर्वाश्चर्यमयो महि(ही)द्दसमयः श्रीगौतमः स्तान्मुदे ॥८॥+

अर्हंत भगवंत श्रीमहावीरदेव सासनाधीश्वर, तेहनइ सासन लौकिक लोकोत्तर पर्वमाहि श्रीपर्युषणापर्वे राजाधिराजा तेहनइ समागमनि श्रीकल्पि(ल्प ?) स(सि)द्धांतनी वाचना भणा(णी)इ । तिहां त्रिण्हि अधिकार जाणिवा । जिनकल्प थिवरकल्प सामाचारीकल्प ए त्रिहुंमाहि जिनकल्पनी वाचना छए वाचनाए परिपूर्ण हुई । तउ थिवरनइ अधिकारि मोटा प्रभावक श्रीकालिकाचारिय पणि हुथा । जेहे भगवंते भगवंतना वाचनानइ अनुसारइ पांचमि हुंतीए पर्वराजाधिराज चउथिनइ दिवसि आणु । श्रीसातवाहन राजाना आग्रह लगी । तेह भणइ कालिकाचार्य थिवरनुं चरित्र वखाणि । तउ हुं पणि अमुक उपाध्याय आचारिय वाणारीसना आदेस लगी श्रीसंघ आगलि वखाणिसु । ते चरित्र कवीश्वर कुणए करी ते लिखइ ॥

नमिऊण वीरनाहं, इयदुहदाहं च अइसयसणाहं ।
भणिमो कालिगसूरीण, सुयाणुसारेण सचरियं ॥१॥

व्याख्या–श्रीमहावीर देव नम्य(म)स्करी श्रीकालिकाचार्य[नउ] प्रधान चरित्र हुं भणिसु–वखाणिसु । श्रुतानुसारइ–जिम सिद्धांत प्रकरणमाहि कहा छइ, तिम कहां छइ । श्रीमहावीर देव हत्त भणीइ हांणां (हण्यां) छइ, जेह दुख्य समस्त मनस्ताप–संताप आधि–व्याधि–रोग–सोग चउत्रीस अतिसय पइत्रीस वचनातिसयसंयुक्त। एहवा श्रीमहावीर वर्द्धमानस्वामीनइ प्रणाम करी ए चरित्र वखाणीसइ ॥१॥

पंचमीओ चउथी(त्थी)ए, जेण पजु(ज्जु)सणा कया ।
तेसिं पभावगाणं, चरियं भणिमो सुरि(र)सकलियं ॥२॥

—जेहे भगवंते पांचम हुंती पर्युषणापर्व चउथिनइ दिवस कीधा कारण विशेषि, ते प्रभा[व]क शिरोमणिना चरित्र । छए रसे संकलित कहीयइ छइ । ते भगवंत कुण देस हुया ते कवि कहइ छइ ॥२॥

अत्थित्थ भरहवासे, धारावास(सा)भिहं पुरं ।
रेहइ परिक(क्क)मी तत्थ, वइरसं(सिं)घो नराहिवो ॥३॥

—ए भरतक्षेत्र पांचसइ छवीस छ कला प्रमाण । तेहमाहि धारावास इसइ नाम नगर । तिहां बलिष्ठ पराक्रमी वज्रसिंह राजा राज प्रतिपालइ ॥३॥

सीलाइगुणसयाधारा, रूवेण सुरसुंदरी ।
सुरसुंदरिप्पिया तस(स्स), तप्पुत्तो कालिगाभिहो ॥४॥

—ते वज्रसिंह राजानइ सुरसुंदरी नामे पट्टरानी प्रवर्त्तइ । केहवी ते ? सुसीला–सुविनय सुविचार सुरूप सुवचन साकार मर्यादा प्रमुख स्त्रीना गुण शत तेहनी आधार–स्थानक । रूपि हसित देवाङ्ग[ना]समूह, एहवी सुरसुंदरी । कुक्षिशुक्तिमुक्ताफल समान श्रीकालिककुमर इणि नाम पुत्र प्रवर्त्तइ ॥४॥

भग(गि)णी सरस(स्स)ई सो य, वड्ढमाणो दिणे दिणे ।
कमेण जुव(व्व)णं पत्तो, कलासागरपारगो ॥५॥

—ते श्रीकालिककुमरनइ बहिन सरस्वती इणइ नाम जाणवी । ते संयुक्त दिनि दिनि पंचविध धावमात्रजने लालमान पाल्यमानह तउ कुमर स्मरक्रीडाभवन नवयौवन पाम्यउ । अनेक शास्त्रकला रूप जे समुद्र तेहनउ पारगामी ॥५॥

+ प्रक्षिप्तमेतच्छ्लोकाष्टकमाभाति ।

अह उज्जाणगओ तथ(त्थ), पासई गुणंधरं गुरुं ।
विणएण व(वं)दई पाए, सुणई गुरुदेसणं ॥६॥

—अथानन्तर श्रीकालिककुमर बहुविध रमलिक्रीडा करतूउ अन्यदा प्रस्तावि शालिहोत्र शास्त्रोकलक्षणोपेत मांस रहितमुखमंडल मध्यप्रदेशि परिमित वेहु कर्ण अतितुच्छ मनोहरपुच्छ रोमावलि अतिस्निग्ध विस्तीर्ण पूठि, वायुनी चंचल चपल अतिरोसाल एहवा अश्व भेटणइ आव्या हुंता । तेहं अश्वे आरूढ हुंतउ अनेकसुभटसंयुक्त वनमाहि पहुतउ रामति क्रीडा करी जेतलइ वलइ तेतलइ श्रीगुणंधराचार्य भव्य जीवनइ उपदेस देता सांभली कुमर तिहां पहुता । विन' पूर्वक गुरुना पदकमल वांदइ । जेह भणी विनयस्थानक नीतिशास्त्रमाहि पुत्रनी शिक्षानइ अधिकारि ए शिक्षा कही—

"विनयं राजपुत्रेभ्यः, पण्डितेभ्यः सुभाषितम् ।
अनृतं द्यूतकारेभ्यः, स्त्रीभ्यः शिक्षेत कैतवम्" ॥

—वत्स ! विनय करवानी वांछा हुइ तउ राजाना पुत्र समीपि वइसयइ । सुभाषितनी वांछा हुइ तउ पंडितसु • करे । कूडा बोलवानी वांछाइ जूयारीसुं संग करे । कपटनी वांछाइ स्त्रीनी गोठि करे । तेह भणी महांत स्वभावइ विनी हुवइ । कुमरइ जे गुरुनी देसना सांभली । ते सांभली देसना कहइ छइ ॥

"असारो एस संसारो, जीवियं तह चंचलं ।
संज्झारागसमाणं च, जुव्वणाइ तहा सुण" ॥

—भो कुमर ! ए संसार असार, जीवितव्य असार, राज्यलक्ष्मी अस्थिर, संध्याराग समान जीवितव्य न मत्र (?) पौत्र पुत्र कलत्रनां संबंध इम जाणी । सुविवेकी मनुष्य तन्हा सतसा भणी संसार सागरमाहि बूडइ ॥६॥

इय देसणसलिलेणं, पखा(क्खा)लियकलिमल(लो) मुणि(णिं) भणइ ।
देह मह सुद्धचरणं, नित्थरणं भवसमुद्दस्स ॥७॥

—इम देसनारूपपाणी तणइ प्रवाहिइ करी धौतसर्वपापमल हुंतउ कुमर बे करकमल जोडी गुरु प्रतइ कहइ भगवन् ! मुझनइ सर्वविरत चारित्र आपउ । जे चारित्र संसारसमुद्र हुंतीउ तारइ ॥७॥

पंचहि पुरिससएहिं, पु(प)व्वईओ सो य सगुरुपासम्मि ।
जुगो(ग्गो)त्ति [य] नाउनं(ऊणं), गुरुहि सो नियपयए ठविओ ॥८॥

—माता पिता पूछी प्रतिबंध म करउ । ए अध्यवसाय भणी कर्मनी राशि क्षय गई हुइ तउ उपजइ । ते वात सांभली माता पितानइ भली परि पृच्छवी । पांचसइ सुभटसहित श्रीगुणंधराचार्य समीपि दीक्षा लीधी । यतः—

"दो च्चिय हुंति गईओ, साहसवंताण धीरपुरिसाणं ।
वेल्लहलकमलहत्था, रायसिरी अहव पव्वज्जा" ॥

—साहसीक धीर पुरुषनी बि गति छइ । विकसती कमला छइ जिहां एहवी राजलखमी भोगवइ अथवा प्रव्रज्या दीक्षा आदरइ । दीक्षा लेई ग्रहण सील्या, आसेवना सिख्या, इसु सिख्यतउ हुंतउ क्रमि क्रम श्रीगुणंधरा गुरे जोग्य जाणी आपणइ पाट थाप्या । श्रीकालिकाचार्य महात(न) जुगप्रधान हूया ॥८॥

विहरंतो(ता) संपत्तो, उजे(ज्जे)णिए [य?] कालिगायरिओ ।
पव्वइया विहरंती, तत्थेव समागया भग(गि)णी ॥९॥

—ते कालिकाचार्य विहारक्रम करता भविक जीवि प्रतिबोधता उजेणी नाम नगरीइ पहुता । हवइ सरसती बहिनि पणि भाईनइ पूठि दीक्षा लेई प्रवर्त्तनी पदइ वर्त्तमान विहरती ते पणि तत्र पहुती ॥९॥

अह तत्थ नरवरं(रिं)दो, गद्दभिविज्जासुसाहणसुरं(रिं)दो ।
नामेण गद्दभिल्लो, इत्थीलोलो सय(या) वसइ ॥१०॥

—अथानंतर उजेणीनयरीनायक गर्दभी विद्यानी भली साधना करी सुरेन्द्र भणीए इन्द्र महाराज समान बलिष्ट परात्रमी गर्दभिल्ल नाम राजा स्त्रीलोलुप सदा प्रवर्त्तइ ॥१०॥

काममयपरवसेणं, रइरूपसमा सरस(स्स)ई तेण ।
दिट्ठा नि(दु)ट्ठेण तओ, हीरंती विलवए बाला ॥११॥

—ते गर्दभिल्ल राजा अन्यदा प्रस्तावि क्रीडा निमित्त नगर बाहरि वनमाहि जेतलइ पहुंचइ, तेतलइ ते महासती सरस्वती प्रवर्त्तिनी रूपइ ते रंभा तिलोत्तमा समा नगरमाहि आवती देखी । राजा श्रीगर्दभिल्ल कंदर्परूप जे मदाितणइ करी परवस हुउ हुंतउ चींतवइ; " स्युं जगमाहि कंदर्पदेव नथी ? जेह भणी एहवी सुरूप स्त्री सुसील ? " इम चींतवी, तिणइ अति पापिष्टइ ते महासती हरी । ते महासती तिवारइ इम विलाप करवा लागी ॥११॥ सा ते विलाप—

हा सुयधर! हा कालयसूरी!, मइ रक्ख रक्ख एयाउ ।
जिणसासणम्मि जम्हा, उड्डाहनिवारणं साहु ॥१२॥

—हे भ्रात ! अहो श्रुतधर ! अहो शासननायक ! तुम्हा हुंता मुझनइ ए पापिष्ट लेइ जाइ छइ, एह हुंती मुझनइ राखउ, जेह भणी जिणसासणनुं उड्डह निवारिवुं चाहइ भलुं । सासनना विद्वेषीनइ बोधिनास । अणंत संसारीपणुं बोलु । यतः—

" उड्डाहकारगाणं, बोहीनासो अणंतसंसारो " ।

जिनशासनना उड्डाहकारक मनुष्यनइ बोधि कहतां सम्यक्त्वरो नास अनंतो संसारीपणो बोलउ ॥१२॥

अंतेउरम्मि नीया, तेण नरे(रिं)दाहमेण अह सूरी ।
संजुओ(लग्गो) पडिबोहणवयणं तस्सेवमक्खायं ॥१३॥

—तिणइ नरिंदाधमइ इम विलाप करती महासती अंतेउरमाहि आणं न्याय मजादा मूकीनइ । यतः—

" किमु कुवलयनेत्राः सन्ति नाके न नार्यः ?,
त्रिदशपतिरहल्यां तापसीं यत्सिषेवे ।
हृदयतृणकुटीरे दीप्यमाने स्मराग्ना-
वुचितमनुचितं वा वेत्ति किं पण्डितोऽपि ?"+ ॥

—किसउ कमळसारीसा नेत्र छइ एहवी इन्द्राणी थकइ त्रिदसपति कहतां इंद्र अहिला जे तापसी जे सेवी । हृदय कहितां हिया रूपीया तृणकुटीर छापरउ तिहां कंदर्परूपि अग्नि लागइ हुंतइ उचित अनुचित भली पाडुई वात न जाणइ । पंडित कोई—

"विकलयति कलाकुशलं, हसति [शुचिं?] पण्डितं विडम्बयति ।
अधरयति धीरपुरुषं, क्षणेण मकरध्वजो देवः " ॥

+ मूलादर्शे एतादृगशुद्धो पाठः—
किम कुवलयनेत्रा संत निनाक्नाकलाजे त्रिदशपतिरहिलां तापसी यस्तिसेवि ।
हृदयतृणकुटीरे दीप्यमानास्मराग्नावुचितिमनचितं वा वेत्त क पण्डितोऽपि ॥

—विकल करइ कलावंतनइ, पवित्रनइ हसइ, पंडतनइ विडंबइ, धीरवंत पुरुषनइ अधीर करइ, क्षण मकरध्वज कंदर्प देवता ॥

इम कामातुर ते गर्दभिल्ल जाणी कालिकाचार्य श्रीसंघ संयुक्त तहं पासि जई तेहनइ प्रतिबोधवा निमित्ति अने वचन कहा ॥१३॥ सा ते वचन—

अत्थि तुह सयसहसं(स्सं), नरिंददुहियाण रूववंतीणं ।
ताहि चेव [न] तित्तो, ता एयाए कहं तित्ती ? ॥१४॥

—राजन् ! ताहरइ अंतेउरं हंसगतिगामणी जनमनमोहनी रूपइं देवांगना नाम दउ रती एहवी राजानी पुत्रीन सत सहस्र हुंतइं जउ तुह्मनइ तृप्ति नथी । तउ ए मस्तकमुंड श्वेतवस्त्रधारणी कुरूपलि गनीनइ ग्रहणइ किम तृ हुसइ ? किन्तु पापनी वृद्धि हुसइ लोकमाहि कुजस, परलोकमाहि नरकफलि । तेह भणी सुख वांछइ तउ महासती सुसील मेल्हि ॥१४॥

सो कामग(ग्ग)हगहिओ, वयणामयसंचिओ [वि] न हु भिन्नो
तेल्लकुडे जलबिंदु व्व, तओवायं कुणइ सूरी ॥१५॥

—ते राजा कामरूपी अजगर तणइ करी विकल हुओ । आचार्यैना वचनामृत जलइ सींचिओ पणि भेदण- नही । सीपरि चोपडइ घडइ पाणीना बिंदुनी परि तिवार पछइ आचार्य उपाय कीधउ । स्यउ ते उपाय ? ॥१५॥

काउ(ऊ)ण गहिलरूवं, तओ विरूवं विभासय(ए) वयणं ।
एसो राया तो किं, नत्थि हु एयस(स्स) रजु(ज्जु)सिरी ॥१६॥

—पछइ आचार्य गहिलानु रूप करी अनेक विरूप बोलवा लागउ । स्या ते विरूप वचन ? । ए राज्य तउ स्युं · ए राजा समूल उन्मूलीसि । हुं भिक्षाचर तउ सूं ? एहनइ सर्वथा राजलक्ष्मी नथी ॥१६॥

एयं पयंपिऊणं, तह सगकूले तओ गओ सूरी ।
तत्थ य जे सामंता, सुसाहिणो देसभासाए ॥१७॥

—इम अनेकविध वचन कही तिहां हुंती आचार्य सगकूलनइ विषय गया । तिहां जे सामंत प्रवर्त्तइ ते देशभ । साखी राजाइ कहाई ॥१७॥

निवो साहणुसाही [य] ति(त)त्थ एगं सुसाहिणं ।
विज्जाविन्नाणमंतेहं(हिं), आवज्जिऊण ठिया तहिं ॥१८॥

—जे सामंत राजानउ जे नृप ते साखानुसाखी कहाई । तिहां एक साखी राजा विद्याविन्ना(ज्ञा)न मंत्र तंत्रे करी आवर्जी मुनि शाखीश्वर तेहनइ पास रहिया ॥१८॥

दि(द)ट्ठूण य कण्हमुहं, पुच्छइ तं सूरिणो तओ सव्वं ।
साहइ रूद्दाएसं, सो नरवइणो जहावुत्तं ॥१९॥

—अन्यदा प्रस्तावि ते कृष्णमुख देखी सूरि पूछइ; "राजन् ! ए सी वात ? तिवारइ ते राजा आपणा राजान घोर रौद्र आदेस जिम आवउ छइ । ते सर्व कहइ ॥१९॥

छुरियकचोलियसहिओ, लेहोऽज्ज समागओ य सो र(रु)ट्ठो ।
मग्गइ सीसं मह तह, छन्नवइनिवाणमन्नेसिं ॥२०॥

—ए छुरी अनइ कचोलउ सहित लेख आज आव्या छइ। काइ कारण लगी ते राजा रूठउ माहरउ मस्तक मागइ, तथा आ देसना बीजा छन्नवइ मझ समान राजाना पणि । एहवुं रुद्र आदेस तेह माहि लखूं छइ ॥२०॥

को नरउ परवसत्तं, न उणो दुक्खं च जीवहरणाओ ।
आणाभंगो मरणं, मह किण्हमुहं अउ(ओ) जायं ॥२१॥

—भगवन् ! नरक कुण परवसपणुं । जीवहरण उपरांत दुख नही । नरेंद्रनी आज्ञाखंडन तेह मरण । एक पासइ राजानी आज्ञा मारवानी, हुं जीववा वांछुं । तेह भणी माहरूं मुख काळउ ॥२१॥

ठाणलोहेण मरणं, किं पावह कुपुरिसु व्व सुहडवरा ! ।
सुपुरिस सिहगय व्व [?], ठाणे य ठाणे य सम्माणं ॥२२॥

—अवसर जाणी सुगुरु तेह प्रति कहइ, स्युं ! अहो सुभटो कापुरिषनी परि स्थानकनइ लोभइ मरण सीघ पामउ छइ ! सत्पुरुष सिंह हस्तीनी परि स्थानक स्थानक सन्मान लहइ । यतः—

"त्रयः स्थानं न मुञ्चन्ति, काकाः कापुरुषा मृगाः ।
स्थानभ्रष्टा न शोभन्ते, सिंहाः सत्पुरुषा गजाः" ॥

—तम्हा भला सुभट सुरवीर अकालमरण सीघ पामउ ! मझ पूठि आवउ । इस्यउ कहइ हुंतउ ॥२२॥

तो सव्वे पच्छन्नोसरणं काउ(ऊ)ण सूरिणो वीरा ।
उत्तरिऊण य सिंधुं, सुरट्ठदेसम्मि संपत्ता ॥२३॥

—तउ ते वीर सूर सर्व सामंत प्रछन्न छाना । सूरि भणीइ आचार्य तेहनुं सरिण करी । सिंधुनदी ऊतरी । अविछन्नपयाणे सोरट्ठदेसमाहि आव्या ॥२३॥

वासारत्ते पत्ते, गइविग्घ[क]रे तओ भणइ भयवं ।
चिट्ठह नियनियठाणे, संमिलिया जाव वासन्तं ॥२४॥

—तेतलइ वर्षाकाल आव्यउ । चाली हाली कोइ न सकइ । कर्दमाकुल प्रथ्वी हुई । मेह वरसवा लागा । तणइ अवसर भगवंत तेह प्रति कहइ । अहो सुभटो ! संमित हुता आपणइ आपणइ थानक रहउ । जासीम वर्षाकालनउ प्रांत । तहत्ति करी ते सर्व तहां रह्याया ॥२४॥

वासंते संदिट्ठा, सव्वे ते वज्जरंति भो भयवं ! ।
अम्हे संबलि(ल)रहिया, वलवंतो पहि कहं जामो ? ॥२५॥

—पछइ वर्षाकालनइ प्रांति ते बोलाव्या हुंता इस्युं कहइ । अहो भगवन् ! अम्हे संबलि विणु मालवा सीम किम जाऊं । संबलि खूटा ॥२५॥

सूरीहिं तओ सासणदेवीवरदिन्नचू(चु)न्नजोगेण ।
निप्पायंतं(यमइ) महंतं, कणयमयं इट्टियापायं ॥२६॥

—ते वात सांभली सुहगुरे सासणदेवी दत्त चूर्णनइ जोग तत्काल सुवर्णमय इटवाह कीधउ ॥२६॥

गहिउ(ऊ)ण संबलबलं, सुमालवं पप्प मालवं पत्ता ।
ते सव्वे नरनाहा, माहप्पो एस सुगुरूणं ॥२७॥

—यथाजोगि संबल लेइ सुमाल्व भणीइ लक्ष्मीलव पामी ते नरनाथ मालवइ पहुता । ए सर्व महात्म्य सुगुरुनुं जाणिवो ॥ २७ ॥

उज्जेणीनरनाहो, समागओ सम्मुहं महाजुद्धं ।
काउ(ऊ)ण जिओ नट्ठो, उज्जेणीए पविट्ठो सो ॥२८॥

—ते आवी सांभली गर्द्दभिल्ल राजा संमुख आवी रथस्युं रथ घोडासुं घोडा, पायकसुं पायक, हाथीसुं हाथी, राजा राजा, धनुर्धरसुं धनुर्धर–इम न्यायइ महायुद्ध करी सगराजाइ जीतउ हुंतउ गर्द्दभिल्ल नासी नगरीमाहि पइठउ ॥२८॥

अह सूरी सगसहिओ, रोहं काऊण संठिओ तत्थ ।
समरंगणं च जायइ, दिणे दिणे उभयपक्खम्मि ॥२९॥

—अथानंतर सूरि सगसहित गढरोहो करी तिहां रहुउ । दिने दिने बिहुं दले संग्रामां(समरां)गण हुइ ॥२९॥

अह अन्नया समेया, सगुरुं(सगा) पुच्छंति कालिगायरियं ।
दुग्गं सुन्नं दीसइ, जुज्झं न हवइ अज्ज ! कहं ? ॥३०॥

—अन्य दिने सग आवी कालिकाचार्यनइ कहइ स्वामी आज युद्ध न हुइ । गढ सूना दीसइ ते काई ! सूरि भणइ ॥ ३० ॥

किण्हट्ठमीदिणो सो, आराहइ गद्दभिं महाविज्जं ।
तव्वयणसवणयाए[उ], परबलं जाइ पंचत्तं ॥३१॥

—आज कृष्णाष्टमी दिन ते राजा गर्दभी विद्या साधइ छइ । तेहना वचन सांभली करी परवल पंचत्व भणीए मरण ते पामइ । रौद्र गर्दभी विद्या वर्त्तइ । कोउ उपाय करिवउ ॥३१॥

कोसदुगं गंतूणं, सबरं संठविय तत्थ जुज्झमुहो ।
सूरी अट्ठुत्तरसयं, गहिऊणं सद्दवेहीणं ॥३२॥

—कालिकाचार्य बि गाउ पाछा जाइ । सबर सैन्य तिहां राखी । जुद्धाभिमुख अष्टोत्तर सय सब्दवेधी सुभट लेई तिहां भणी चाला ॥३२॥

तत्थागओ सुसुहडो, कलायरो कालिगायरिओ सूरी ।
जाव पसारेइ मुहं, सरेहि भरियं मुहं ताए ॥३३॥

—जेतलइ सुभट कलासागर कालिकाचार्य तिहां आव्यउ तेतलइ मंत्रनइ योगि गर्दभीइं मुख पसारुं । सब्दवेधी सुभट सहित आचार्य समकाल तेहनूं मुख भाथा सम तूणीर समान कीधउ । सरे भरुं ॥३३॥

मुत्तपुरीसनिसग्गं, काउ(ऊ)णं तम्मुहे तओ नट्ठा ।
गहियं पुरं स गहिओ, गद्दभ इव गद्दभिल्लनिवो ॥३४॥

—पछइ ते गर्दभी मल मूत्र तेहनइ मुख करि तिहां हुंती नाठी । ते नगर लीधउ । ते गर्दभिल्ल राजा गर्दभनी परि झालउ । सगे आचार्य समीपि आणउ ॥३४॥

भणिओ सो सूरीहं(हिं), रे दुरायार ! [?] पावतरुपुप्फं ।
एयं भवंतरे पुण, पाविहिसि अओ य नरयफलं ॥३५॥

—आचार्य ते बोलाव्यउ । इसु कहउं; " दुराचार ! पापतरुनीयं पापतरुनुं फ(फू)ल, ए राजभ्रंसपणुं । भवांतरे ए साध्वीना सीलखंडन लगी नरकादिकना दुक्खरूप फल पामीसि ॥३५॥

भो कुणह धम्मसरणं, अहुणा चिय मुचए जओ सिग्घं ।
नो पडिवज्जइ तो सो, निवासिओ तेहि विसयाओ ॥३६॥

—वळी आचार्य कहइ; "राजन्! अजी गउ नथी, ताहरुं कांइ, जउ द्विविध धर्ममाहे एक धर्मनुं अंगीकार करइ तउ राज्य आपीइ। एह हुंती सीघ्रपणइ मुंकाइं। इम कहुं पणि पडिवजइ नही। तिवारइ ते सगराजाइ गर्दभिल्लनइ मालवा हुंती निकासउ। दूरि कीधउ ॥३६॥

सूरिहिं ते राजे(रज्जे)सु, ठाविया संजमे तहा भगिणी ।
वलमित्त-भाणुमित्ता, जामिसुया तत्थ संपत्ता ॥३७॥

—स गुरे ते राज्य थाप्या। सविहुंनइ विहची मालवानुं राज्य आपुं। तथा भगिनी सरस्वती संयमइ थापइ। आपणपइ गच्छमाहे आवी इरियावही पडिकमी मिच्छामि दुक्कड देइ। विहार करता जिहां वलमित्र–भानुमित्र बहिनना बेटा छइ तिहां आव्या ॥३७॥

(२)

भरुयच्छदेसपहुणो, पहूपवेसुत्स(च्छ)वं च काऊणं ।
सोऊण निवइप(पु ?)त्तीभानुस(सि)रीनंदणो धम्मं ॥३८॥

—ते भरुअच्छ देसना ठाकुर तेह प्रभु श्रीकालिकाचार्यनुं प्रवेशोत्सव सविस्तर कराव्या। पछइ प्रभुनी देसना सांभली वलमित्र राजानी पुत्री तेहनउ नंदन कुण एक विसेप करइ ॥३८॥

सुहगुरुकहियं गिण्हइ, वलभान(णू)नामओ य पविजं(व्वज्जं) ।
जिणभत्तं नाउ(ऊ)णं, निव[इ]पुरोहा कुणइ वायं ॥३९॥

—राजा श्रीवलमित्र तेहनी पुत्री भानुश्री, तेहनउ नंदन वलभानु नामा कुमार सुहगुरुनुं कथित धर्म सांभली दीक्षा लीधी। इम राजा राजलोक जिनशासन भक्त जाणी राजानउ पुरोधा सुयसा नाम गुरु साथि वाद करइ समामाहे ॥ ३९ ॥

सो निजि(ज्जि)ओ गुरूइं(हिं), वयणेहिं वंचिऊण निवलोओ(ए ?) ।
ठाणे ठाणे भत्तं, अणेसणीयं च सो कासी ॥४०॥

—पछइ ते गुरे जीतउ। लोकमाहि पुरोधानी मानम्लानि हुई। तिवार पछइ तिणइ ब्राह्मणइ इस्ये वचने कर राजा नगर लोक वंचिउ। सा ते वचन; "अहो राजन्! एक सोनउ नइ सुरभि। सुहगुरु अनइ सगा। एवडउ कांइ करउ। ए सुहगुरुना पायकमल पूजीइ, आराधीइ, तेह भणी ए जिहां बइस्यइ पगलां न्यसइ, ते भूमिका आपणे पगे किम स्पर्शीइ! आसातना हुवइ। गुरुनइ सरस आहार दीजइ"। इम मुग्ध लोकनइ कपटवचने विप्र तारी। थानकि थानकि भक्त अनेषणीय करावी गुरु चलाव्या ॥४०॥

(३)

ता स गुरू कारणओ, समागए वि य घणे पयठा(इट्ठा)णं ।
पत्तो पुरप्पवेसं, कुणइ निवो परमभत्तीए ॥४१॥

—तदनंतर गुरु कारण जाणी वर्षाकाले विहार करी पइठाणपुरि आव्या। परमभक्तइ तिहां सातवाहन राजाइ नगरप्रवेस कराव्यउ। तिहां सुखइ रहइ ॥४१॥

सिरिसाय(ल)वाय(ह)णेणं, संघेण य कालिगारिया भणि[या] ।
छट्ठीए कायव्वा, पजूसणा न उण पंचमी(मि)ए ॥४२॥

—अन्य दिन राजा श्रीसालवाहन अनइ संघि कालिकाचार्य पूछ्या । इम कह्युं; भगवन् ! पर्युषणा छठि दिनि करउ न पुन पांचमइ ते स्यइ ॥४२॥

पंचमीए इंदमहो, च्छव्ववट्टं [?] ग(गं)तव(व्व)मेव सव्वेण ।
तेण न जिणाण पूया, भवस(विस्स)इ तत्थ तो कुणह ॥४३॥

—भगवन् ! पांचमइ इंद्र महोच्छव छइ । सर्वलोक तहां जासइ । तेह भणी जिन श्रीवीतरागनी पूजा स्नात्रादिक नही हुइ । तेणि कारण लगी छट्ठिइं करउ मया करीनइ ॥४३॥

सूरी पभणइ तत्तो, चलइ कया वि य सुमेरुगिरिचूला ।
न हु पंचमीदिणाओ, पजो(ज्जो)सवणा न(य ?) अइक्कमे(मइ) ॥४४॥

—तिवारइ आचार्य कहइ; राजन् कदाचित् मेरुनी चूलिका कल्पांत वाय हती चालइ पणि ए पर्युषणा भाद्रवा सुदि पांचम थकी न चालइ । पांचमि अतिक्रमइ लांघइ नही ॥४४॥

भवउ चउत्थीए तो, तित्थुन्नय(इ)कारणं च सूरीहिं
नाउ(ऊ)ण पव्वरायं, कयं चउत्थीदिणे परमं ॥४५॥

—तउ स्वामी पर्वराज चउथइ हुवइ । ए वात सांभली तीर्थन्नतर जाणी सुगुरे ए पर्व चउत्थीनइ दिनि कीधा ॥ ४५ ॥

(५)

भणियं च जओ सुत्ते, आरेणावि कप्पइ ण परओ [?] ।
अह अन्नया स सीसा, सच्छंदा कालभावाओ ॥४६॥

—जेह भणी सूत्रमाहे कहुं अर्वाग् भणी एउ रहउ कल्पइ पणि परहुं न कल्पइ । अन्यदा आचार्य प्रस्तावि स्वशिष्य स्वच्छंदवर्त्ति चालता देखी कालना दोष लगी स्युं कीधउ । ते कहइ ॥४६॥

सिज्जायरगिहवइणो, कहिउ(ऊ)णं सूरिणो गया तुरियं ।
सीसाणुसीसवहुसुयसागरचंदस्स य समीवे ॥४७॥

—पछइ सिज्जातर श्रावकनइ कही आपणपइ शिष्यानुशिष्य सागरचंद्राचार्य समीपि आव्या । ते सूता सूता मूक्या ॥ ४७ ॥

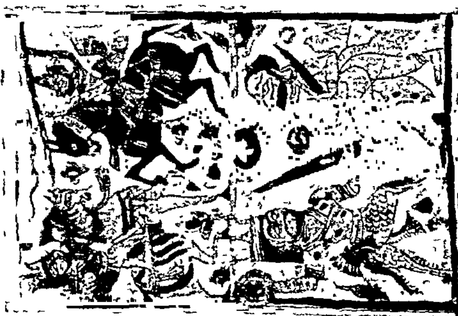
वहु मन्निउ(ऊ)ण तेणं, विजा(ज्जा)मयगव्विएण भो वुढ(ड्ढ) ! ।
पुच्छइ(सु ?) विसमपयं जं, तुम्हाणं वट्टए किंचि ॥४८॥

—पणि तिणइ विद्यामदगर्वित हुंतइ मान-सन्मान न दीधउ । न उलिख्या । न जाण्या आवीनइ कहइ भो वृद्ध ! कांइ विषम पद तम्हारइ हृदय हुवइ ते पूछउ । हुं सविहुंना संदेह भांजउ । पछइ गुरे आचार्यै सगर्व जाणी पूछइ ॥४८॥

तओ विवाओ जाओ, अत्थी नत्थि त्ति धम्मविसओ य ।
तावागया य सीसा, णाओ सो कालगायरिओ ॥४९॥



चित्र ६१ Fig. 61



चित्र ६० Fig. 60

—नास्ति धर्म ए विषयईउ संदेह पूछउ । विवाद हुउ । तिहां वाद करिवउ तेतलइ ते शिष्य आव्या । स.. जणे आचार्य जाणा ॥४९॥

अब्भुट्ठेहिऊणं तो, सागरचंदो वि लजि(ज्जि)ओ पाए ।
पडिओ खमावइ गुरू, विणओ धम्मस्स मूल त्ति ॥५०॥

—तदनंतर ते कालिकाचार्य जाणी सागरचंदाचार्य लाजउ हुंतउ आसण थकी उठि विनयसहित पगे लागउ गुरुनइ खमावइ जेह भणी विनय धनु(र्म) मूल ॥५०॥

(५)

अह सोहम्मसुरिंदो, सीमंधर जिणवरिंदवपा(क्खा)णं ।
निगो(ग्गो)यवियारमयं, सुणिऊणं पुच्छए भयवं ॥५१॥

—अथानंतर सौधर्मेन्द्र सीमंधरस्वामीनुं वखाण, निगोदना वखाण तन्मय तत्त्वरूप सांभली भगवंतनइ पूछइ ॥५

भरहे को वि वियारो, एसो सयलो वि जाणई मज्झं ।
संदिसह भणइ भयवं, तो सुगुरू कालिगायरिओ ॥५२॥

—भो भगवन् ! ए समस्त विचार भरथक्षेत्रमाहे कोइ जाणइ छइ, किं वा नहीं ? ए वात मुझनइ कहउ । पछइ भगवन् ! श्रीसीमंधरस्वामि श्रीमुखइ श्रीकालिकाचार्य कहइ जाणइ एह वात सही ॥५२॥

गंतूण तत्थ पुच्छइ, दियवेसेणं नियाउयं इंदो ।
समयवलेणं णाउ(ओ), एसो इंदो न उण मणुओ ॥५३॥

—पछइ ब्राह्मणनइ वेसि इंद्र तिहां आवी आपणुं आयु पूछइ । सिद्धांतबलइ आचार्यें जाणइ । ऐं इंद्र मनुष्य न हुइ ॥५३

पयडीभूय तओ तं, थुणिउ(ऊ)णं सरसमहुर वि(व?)ग्गूहिं ।
काउ(ऊ)ण ठाणदारं, विवरीयं तो गओ इंदो ॥५४॥

—श्री इंद्र जाण्या पछइ प्रगट हुई । ते आचार्य श्रीकालिकसूरिनइ सरस मधुर वचन स्तवी । उ विपरीत करी आपणइ ठाम पहुता इंद्र ॥५४॥

सासणकयप्पहावो, समए संलेहिउ(ऊ)ण अप्पाणं ।
संपत्तो(त्तो) सुरलोयं, गुणनिलओ कालगायरिओ ॥५५॥

—इम जिणसासणमाहि प्रभावक सिरोमणि समस्त सूरिना गुणनउ निधान समय प्रस्तावि आपणउ संलेखणा करी सूरलोक पहुता श्रीकालिकाचार्य ॥५५॥

अप्परुइसीसहेउं, कयं कहाणयमिणं [तु] समासेणं ।
सिरिजिणसमुद्दसुहगुरुसुसीसकल्लाणतिलएण ॥५६॥

—ए बालावबोध समास भणीइ संक्षेपइं । अल्परुचि महात्मा महासतीनइ हेतु कीधउ । श्रीजिनचंद्रसूरि ५.. चलसहस्रकरावतार श्रीजिनसमुद्रसूरि सुहगुरु तेहनइ शिष्य वाणारीस कल्याणतिलकगणिइ । एतलइ ए कथा ५.. वखाणी । थिवरनइ अधिकार । तिहां विवेकीआ श्रावक दान सील तप भावनाइ करी आपणी लक्ष्मी सफल करइ । स.. माहि भावना हुती प्रभावना गुरुई तउ आज अमको श्रावको श्रावक प्रभावना करी आपणा जन्म जीवितव्य सफल करइ एवंविध पुण्यप्रमाण चडइ ते देवगुरुना प्रसाद । तेह भणी तेहना प्रसाद लगी श्रीसंघ आचान्द्रार्क जयवंत हुउ ॥ ५६

इति श्रीकालिकाचार्यकथा बालावबोधः कृतः वा० कल्याणतिलकगणिभिः ॥ पं. कुसलालिपीकृतम् ; श्रीमरोटकोट्टमध्ये संवत् १६२५ वर्षे श्रावणवदि ११ दिने लिपीकृतम् । मानकुसलवाच्यमानं चिरं जीयात् ॥ शुभं भवतु ॥ श्रीः ॥

कालिकाचार्यकथा—संस्कृत—गूर्जरविभागः।

[१३]

श्रीदेवेन्द्रसूरिविरचिता

कालिकाचार्यकथा।

(रचनासंवत् १३ शताब्दि)



श्रीवर्द्धमानमानम्य, कालकर्षेः कथां ब्रुवे।
पञ्चमीतश्चतुर्थ्यां च, यश्चक्रे पर्युषणामहम् ॥१॥
इहैव जम्बूद्वीपश्रीनेत्रे क्षेत्रेऽस्ति भारते।
धारावासं पुरं यत्र, जनः सर्वोऽपि धार्मिकः॥२॥
तत्रारिकरिसिंहोऽभूद्, वैरिसिंहो नृपोऽस्य तु।
राज्ञी रूपजिताऽमर्त्यसुन्दरी सुरसुन्दरी ॥३॥
तयोः सर्वगुणाधारः, कुमारः कालकाह्वयः।
सरस्वत्यनुजा चास्य, प्रज्ञाऽपास्तसरस्वती ॥४॥
क्रीडार्थमन्यदोद्यानं, मित्रपञ्चशतीवृतः।
हयारूढः कुमारोऽगाज्जयन्त इव नन्दनम् ॥५॥
तत्र दिक्कुमुदानन्दप्रदमिन्दुमिवारकौ।
गुणाकरगुरुं दृष्ट्वा, ववन्दे निषसाद च ॥६॥
ततः संसारवैराग्यकारिणीं धर्मदेशनाम्।
श्रुत्वा कुमारश्चारित्रसाम्राज्योत्कण्ठितोऽभवत् ॥७॥
अथो कथञ्चित् पितरौ, मुत्कलाप्य नृपाङ्गभूः।
स्वस्वमित्रयुतः सूरे(रे)र्व्रतं रत्नमिवाददे ॥८॥
क्रमेणाधीतसिद्धान्तः, कालकर्षिः निजे पदे।
गुरुणा स्थापितो यस्माद्, गुणगौरवकारणम् ॥९॥
अथ श्रीकालिकाचार्यः, सूर्यवत् सपरिच्छदः।
भव्याब्जबोधं विदधच्च, ययावुज्जयिनीं पुरीम् ॥१०॥
तत्र लोकचकोरौघान्, देशनामृतदानतः।
तमो निरस्य सूरीन्दुर्मुदितानुदपादयन ॥११॥

साध्वीयुताऽन्यदा सूरिनिर्नंसायै सरस्वती ।
पथि व्रजन्ती भूपेन, गर्दभिल्लेन वीक्षिता ॥१२॥
तद्रूपाक्षिप्तचित्तः स दसा(शा)स्य इव जानकीम् ।
भ्रात ! मां रक्ष रक्षेति, जल्पन्तीं तामपाहरत् ॥१३॥
तच्छ्रुत्वा चिन्तया चान्तः, सूरिर्भूपसभां ययौ ।
प्रोचे च नृपते ! न्यायपथस्थाः पृथिवीभुजः ॥१४॥
तदेनां लिङ्गिनीं मुञ्च, सन्ति तेऽत्यद्‌भुताः स्त्रियः ।
इत्युक्तोऽपि धराजानिरजनिष्ट स मौनभाक् ॥१५॥
संघस्यापि वचस्तेन, नामन्यत ततो मुनिः ।
ये संयमत्यनीकाघास्छेद्यास्ते विपदृक्षवत् ॥१६॥
ध्यात्वेति संधां विदधे, भोः ! भोः ! शृणुत पार्षद ! ।
नृपो मयाऽयमुन्मूल्य, पवनेनेव भूरुहः ॥१७॥
ततो निर्गत्य गच्छस्य, शिक्षां दत्त्वा स्वयं गुरुः ।
विधाय ग्रथिलवेषं, बालकैः परितो वृतः ॥१८॥
यदि गर्दभिल्लो राजा, श्रीमाज्यं राज्यमस्य वा ।
ततः किमित्यादि जल्पन्, भ्रमति स्म पदे पदे ॥१९॥ युग्मम् ॥
तत् तादृशीं सूर्यवस्थां, प्रेक्ष्यामात्यादिभिर्नृपः ।
विज्ञप्तोऽपि न तद्वाक्यं, मेने प्रत्युत रोषभाक् ॥२०॥
तच्छ्रुत्वा रासभीविद्याबलवान् नापरैर्नृपैः ।
जीयतेऽयमिति ध्यात्वा, शककूलमगान्मुनिः ॥२१॥
तत्र मन्त्रादिकलयाऽऽवर्जितो गुरुपुङ्गवैः ।
शाखिरेकोऽभवच्छुद्धश्राद्धवद् भक्तितत्परः ॥२२॥
अथ शाखिप्रभोः कश्चित्, दूतः शाखिपुरोऽमुचत् ।
यमजिह्वामिव प्राणिप्राणितान्तकरीं क्षुरीम् ॥२३॥
तद् वीक्षतोऽतिविच्छाये, तस्मिन् सूरिर्जगौ सुहृत् ! ।
किं खिन्नः स जगावस्मात्, स्वामी रुष्टो ममोपरि ॥२४॥
सोऽन्येषामपि किं रुष्ट इत्युक्ते सूरिणा शकः ।
आचख्यौ क्षुरिकायां पण्णवत्यङ्को विलोक्यते ॥२५॥
तदन्यपञ्चनवतिशाखिवृन्दे रुरोप सः ।
सूरिः श्रुत्वेति दध्यौ मे, वाञ्छितद्रुफलंगमी ॥२६॥
नीचे(चै)रूचे च मित्रामुं, पृच्छ के ते ततः शकः ।
दूतात् तदाख्या ज्ञात्वा, तं व्यसृज[द्] दानपूर्वकम् ॥२७॥

सूरिराह सुहृद्वर्थं, मा प्राणत्यागमातनु ।
तानेकत्र मेलयित्वा, चल मालवकं प्रति ॥२८॥
तथाकृते सूरिणा च, तैश्च तन्त्रयुतैः सह ।
शाखिः सिन्धुनदीं तीर्त्वा, सुराष्ट्राराष्ट्रमासदत् ॥२९॥
तदा तत्र जलोत्फाले, वर्षाकाले समागते ।
सैन्यवासान् वितीर्यासौ, मुख्यशाखिरवास्थितः ॥३०॥
तल्लक्ष्मीमसहमान इवायाते फलाकुले ।
शरत्कालेऽवदत् सूरिर्भो ! भोश्चलत वेगतः ॥३१॥
द्रव्याभावाद् कथमग्रे, गम्यते तैरितीरिते ।
चूर्णयुक्त्येष्टिकापाकं, रैमयं चकृवान् गुरुः ॥३२॥
ततो हृष्टाः शाकमष्टाः, पण्णवत्या विभागकैः ।
स्वर्णमादाय चलिता गताश्चोज्जयिनीं पुरीम् ॥३३॥
ससैन्यो गर्दभिल्लोऽपि, नगर्या निर्ययौ ततः ।
शाखि-भूधवयोर्युद्धं, जातं राम-दशास्यवत् ॥३४॥
राज्ञा शाखिभिया भेजे, फेरुणेव पुरन्दरी ।
ततस्ते शाखयोऽयुध्यन् , गढस्थैः सुभटैः सह ॥३५॥
रणो नाद्येति तैरुक्तः, सूरिः श्यामाष्टमीं जगौ ।
तद् पश्यत क्वापि खरीं, साधयन्तं नृपाधमम् ॥३६॥
पश्यन्तस्ते तथारूपं, भूपं प्रेक्ष्यावदद् गुरोः ।
सोऽप्याह रासभी शब्दं, विधास्यत्याराधिता सती ॥३७॥
शब्दश्रवाद् विचैतन्यं, सैन्यं सर्वं भविष्यति ।
तद् द्विगव्यूतिपरतो, नयत द्विपदादिकम् ॥३८॥
मत्पार्श्वेऽष्टाधिकशतं, योधानां शब्दवेधिनाम् ।
सज्जीकुरुत तैरप्येवं कृतं सूरिभाषितम् ॥३९॥
यावद् रावकृते खर्या, दूरमुत्पाटितं मुखम् ।
विशिखैः पूरितं तावच्छाखिभिः सूरिशिक्षया ॥४०॥
गतशक्तिस्ततो रुष्टा, रासभी भूपमूर्द्धनि ।
कृत्वा मूत्रं पुरीषं च, ह्रादिनीव तिरोदधे ॥४१॥
इयदेवास्य सामर्थ्यमित्युक्ताः सूरिणा शकाः ।
भङ्क्त्वा पुरीं गर्दभिल्लं, बद्ध्वा निन्युः गुरोः पुरः ॥४२॥
सूरयोऽप्यलपन् पाप !, भवता हठतस्तदा ।
यः समारोपितः साध्वीशीलभङ्गमहीरुहः ॥४३॥
संघवागन्यथाकारिनीरपूरेण चोक्षितः ।
तस्यैष तेऽधुना राज्यापभ्रंशः कुसुमोद्गमः ॥४४॥

फलं तु श्वभ्रदुःखादि, भविता स्वीकरोषि चेत् ।
व्रतं तत्पापतो मुक्तिर्भवभ्रमणमन्यथा ॥४५॥ कुलकम् ॥
इत्युक्तो मुनीन्द्रेण, न प्रबुद्धो नृपाधमः ।
शकेभ्यो मोचितश्चायं, देशान्तरमशिश्रियत् ॥४६॥
आलोचितप्रतिक्रान्ता गुरवो गच्छमाश्रयन् ।
तथा सरस्वतं साध्वीं, व्रतमग्राहयत् पुनः ॥४७॥
मुख्यशाखिरभूद् राजा, सामन्ता अपरे पुनः ।
शककूलादमी ऐयुरिति ख्यातिमगुः शकाः ॥४८॥

(२)

अथ सूर्यवदानं तच्छ्रुत्वा मुदितमानसः ।
भृगुकच्छपुराधीशो, ज्येष्ठजामितनूद्भवः ॥४९॥
बलमित्रनृपो भ्रातृभानुमित्रयुतो गुरून् ।
मन्त्रिणाऽथ विदधे, तत्प्रवेशमहामहम् ॥५०॥ युग्मम् ॥
गुरूणां कुर्वतां व्याख्यां, तत्रान्येद्युर्नृपस्वसुः ।
भानुश्रियोऽङ्गभूर्दीक्षां, बलभानुरुपाददे ॥५१॥
जैनभक्तं नृपं ज्ञात्वा, पुरोधाऽवि(वी)वदन्मुधा ।
सूरिणा विजितः कण्ठीरवेणेव मतङ्गजः ॥५२॥
वन्द्यपादपदाक्रान्तिर्दोषायेति पुरोधसा ।
उक्तोऽन्यदा नृपः स्माह, विसृज्यन्ते कथं त्वमी ? ॥५३॥
यास्यन्त्येतेऽनेषणयेत्युक्तो विप्रेण भूपतिः ।
ऋजुत्वात् तां व्यधाद् यस्माद्, दुर्जनैः को न वञ्च्यते ॥५४॥
घनागमेऽपि सुघनागमो ज्ञात्वेति सूरिराट्
महाराष्ट्रे प्रतिष्ठानामिधं पुरवरं ययौ ॥५५॥

(३)

तत्र सूरीश्वरं सातवाहनोऽवनिवल्लभः ।
संघेन सहितः प्रावेशयदुत्सवपूर्वकम् ॥५६॥
व्याख्यानानन्तरं सूरिं, ससंघः सातवाहनः ।
विज्ञो विज्ञपयामास, श्रीमत्पर्युषणाकृते ॥५७॥
जनानुवृत्त्या मयका, कार्यः स्यात् पञ्चमीदिने ।
इन्द्रोत्सवस्तत् प्रसद्य, षष्ठ्यां पर्युषणां कुरु ॥५८॥
सूरिः प्रोवाच पञ्चाशत्कादेर्जिनवरादयः ।
पुरा पर्युषितास्तद्वद्, गुरवो नस्तथा वयम् ॥५९॥

अतः पर्युषणापर्व, नातिक्रामति पञ्चमीम् ।
वेलामुत्रयिवाम्भोधिजलकल्लोलमालिका ॥६०॥
चतुर्थ्यामस्त्विति प्रोक्ते, भूभुजा सूरयोऽभ्यधुः ।
अस्तु प्रोक्तं हि सिद्धान्ते, परिवस्तव्यमारतः ॥६१॥
तदाद्यभूद् पर्युषणा, चतुर्थ्यां पञ्चमीतिथेः ।
महद्भिः स्वीकृतं कृत्यं, सर्वोऽपि ह्यनुमोदते ॥६२॥

(२)

शिष्येष्वथाविनीतेषु, गुरुः शय्यातराग्रतः ।
शिक्षायुक्त्वाऽगमच्छिष्यशिष्यसागरसन्निधौ ॥६३॥
स तु विद्यामदान्नोपलक्षितः सागरेन्दुना ।
ऊचे च विषमं कश्चित्, सूत्रार्थं पृच्छ मां जरन् ! ॥६४॥
वृद्धोऽभ्यधान्नमस्कारं, श्रुत्वा नान्यद् वेद्म्यहम् ।
तथापि पृच्छेत्याचार्योदितः स्थविर ऊचिवान् ॥६५॥
वृद्धावस्थोचितं धर्मं, व्याचक्ष्वाथ स सागरः ।
अनित्यताभावनादिधर्ममत्यूर्जितं जगौ ॥६६॥
वृद्धोऽप्याहाध्यक्षमुख्यप्रमाणागोचरत्वतः ।
नैव संभाव्यते धर्मः, शङ्कुकर्णविषाणवत् ॥६७॥
तन्मुधा क्रियते क्लेशो, मूर्खैस्तद्विषये ततः ।
अतः क्षुब्धोऽपि धृष्टत्वमाहत्येत्याह सागरः ॥६८॥
हे वृद्धवर्य ! तत्कार्यसौख्यादेरुपलब्धितः ।
समस्त्येव तरां धर्मः, श्रीतीर्थङ्करभाषितः ॥६९॥
युक्त्यैवं स्थापिते धर्म्मे, सागरेण ततो गुरुः ।
स्थितवान् मौनमाधाय, माऽसौ जानातु मामिति ॥७०॥
अहो ! साक्षादसौ वृद्धो, मत्पितामहसन्निभः ।
इत्युक्त्वा सागराचार्यो, निजमासनमासदत् ॥७१॥
अथान्तेवासिनो दुष्टाः, प्रातः शय्यातरं गुरुम् ।
पृच्छन्ति स्म ततः कृच्छ्राज्जातोदन्तास्तमन्वगुः ॥७२॥
सागरेणापि ते दृष्टाः, पृष्टा यावद् विवक्षवः ।
अभूवंस्तावदाजग्मुः, श्रीसूरीन्द्रा बहिर्भुवः ॥७३॥
ततः ससागरैः साधुवृन्दैर्मन्दा(न्दे)क्षिताननैः ।
वन्दिताः क्षामिताः पूज्या अपुनःकरणेन च ॥७४॥
उत्थाप्य वालुकाप्रस्थदृष्टान्तेन यतीश्वरैः ।
बोधितः सागरो विद्यामदमौज्झत् ततः परम् ॥७५॥

(५)

विदेहेऽन्येद्युरासाद्य, स्वःस्वामी सीमन्धरं जिनम् ।
नन्तुं गतो निगोदानां, व्याख्यानमशृणोद् कृपा ॥७६॥
अपृच्छच्च प्रभो! वर्षे, भारते सांप्रतं हि कः ? ।
एवं विचारकृन्नाथ! कालकाचार्यमूचिवान् ॥७७॥
वृद्धब्राह्मणरूपेण, शक्रेणागत्य सूरिराट् ।
पृष्टो निगोदव्याख्यानं, जिनेन्द्रवदचीकथत् ॥७८॥
पुनः शक्रो जगावायुः, कियद् वद मम प्रभो! ।
सूरिरूचे श्रुतज्ञानाब्धेरिन्द्रस्त्वमृसुमप्रभुः ॥७९॥
तन्निशम्यात्मनो रूपं, प्रकटीकृत्य भासुरम् ।
कृताञ्जलिर्यतिप्रष्ठं, हृष्टस्तुष्टाव वासवः ॥८०॥
जय प्रवचनाधार!, जय ज्ञानवदग्रणीः ।
जय सीमन्धरजिनस्तुत! श्रीमन्! नमोऽस्तु ते ॥८१॥
इति स्तुत्वाऽन्यतो द्वारं, शय्याया विरचय्य सः ।
देवानामधिपः स्वीयं, देवलोकमशिश्रियत् ॥८२॥
श्रीसूरयोऽपि प्रतिबोधितावनी-
जनाः प्रक्लृप्ताऽनशनाः समाधिना ।
आयुः प्रपाल्य त्रिदशाधिपादिका-
मरप्रबोधार्थमिवाश्रयद् दिवम् ॥८३॥

इति श्रीकालिकाचार्यकथा समाप्ता ॥

पत्तनस्थहेमचन्द्राचार्यज्ञानमन्दिरभाण्डागारस्य डा. नं. १३१ प्र. नं. ३९९८ आदर्शे श्लोकोऽयमधिको दृश्यते—

यावज्जिनमतं यावत्, सुमेरुधरणीधरः ।
तावत् कालकसूरीन्द्रकथेयं भुवि नन्दतात् ॥८४॥

अस्याः प्रतेरेवान्ते पुष्पिकासहितं लिखितमिदम्—

इति श्रीकालिकाचार्यकथा समाप्ता ॥ इयं कथा श्रीकालिकाचार्यस्य देवेन्द्रसूरिणा विरचिता ॥ नवत्राक्षतपूरितं० ॥१॥

संवत् १५२५ वर्षे शाके १३९० ज्येष्टमासे कृष्णपक्षे षष्ठीदिने शुक्रवासरे श्रवणनक्षत्रे ...... मार्कन्यपुरवरे सुरत्राणमहंमूदराज्यप्रवर्त्तमाने श्री................ [अतः परं हरितालप्रयोगेण प्रभ्रष्टान्यक्षराणि]

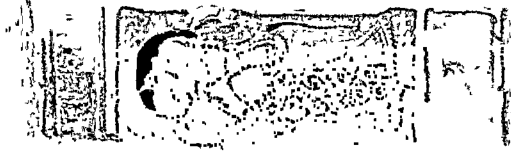
श्रीरामभद्रविरचिता

कालिकाचार्यकथा ।

[रचनासंवत् १३ शताब्दि]

जगद्वन्द्यो महानन्दकन्दकन्दलनाम्बुदः ।
दध्यादमन्दमानन्दं, देवः श्रीज्ञातनन्दनः ॥१॥
श्रीजयप्रभसूरिभ्योऽनूचानेभ्यो यथाश्रुतम् ।
यथाऽऽगमेभ्यश्च तथा, वक्ष्ये पर्युषणास्थितिम् ॥२॥
रमामिरिव रामाभिः, सुरैरिव नरैर्युतम् ।
अस्त्यत्र भारते वर्षे, धरावासाभिधं पुरम् ॥३॥
विक्रान्तवैरिदुर्वारसमराध्वरदीक्षितः ।
वैरिसिंह इति ख्यातस्तत्राऽऽसीत् पृथिवीपतिः ॥४॥
तस्यातिवर्यसौदर्यनिर्जिताऽमरसुन्दरी ।
अभूत् पट्टमहादेवी, विश्रुता सुरसुन्दरी ॥५॥
दानशौण्डः साहसिकः, सांयुगीनः प्रसन्नधीः ।
तदुद्भवोऽभूद् विख्यातः, कुमारः कालकाभिधः ॥६॥
सोऽन्यदा वाहकेलीतः, प्रत्यावृत्तो वनस्थितम् ।
गुणाकराभिधं सूरिमपश्यत् प्रणनाम च ॥७॥
धर्मं तेभ्यः समाकर्ण्य, जातचारित्रधीस्ततः ।
गत्वा गेहं स्वबन्धूंश्च, मोचयित्वा महाग्रहात् ॥८॥
सूरेस्तस्यैव पादान्ते, क्षत्राणां पञ्चभिः शतैः ।
स्वस्वस्रा च सरस्वत्या, युक्तः सोऽथाऽग्रहीद् व्रतम् ॥९॥
गीतार्थोऽधीतसिद्धान्तः, शमी संपन्नसद्गुणः ।
स स्वगच्छाधिपश्चक्रे, श्रीगुणाकरसूरिभिः ॥१०॥
अथाऽसौ कालिकाचार्यः, कुञ्जरः कलभैरिव ।
अनगारैः परीतः स्वैर्विजहार वसुन्धराम् ॥११॥
शासनस्योन्नतिं कुर्वन्, उर्वीं च प्रतिबोधयन् ।
उज्जयिन्यामगाद् वा(बा)ह्योद्याने च समवासरत् ॥१२॥
आगत्याऽऽगत्य पौराश्च, सूरीणामन्तिकेऽन्वहम् ।
शृण्वन्ति देशनां सम्यग्, भववैराग्यदर्शिनीम् ॥१३॥





तस्यां पुरि श्रीरम्यायामल्पसत्त्वो जडात्मकः ।
आसीद् गर्दमिलो राजा, राजीविन्यामिव प्लवः ॥१४॥
राजपाट्यां गतोऽन्येद्युः, सतीं साध्वीं सरस्वतीम् ।
अपश्यन् नृपवर्त्मस्यां, च्युतः स नृपवर्त्मतः ॥१५॥
वियोगेन स्मरस्येयं, किं रतिर्व्रतमग्रहीत् ।
व्रतच्छन्नमहो रूपं, विषाऽऽवृतमिवाऽमृतम् ॥१६॥
स्मराऽऽतुरेण तेनेति, क्षिप्ता सऽन्तःपुरे निजे ।
हा भ्रातः कालकाचार्य !, रक्षेलत्याघाल(त्याल ?)पन्(ती ?) मुहुः ॥१७॥
नानोक्तिभिः सूरिभिश्च, भणितस्तां स नामुचत् ।
आसन्नव्यसनच्छन्नमतीनां क्व शुभं मनः ॥१८॥
चतुर्विधेन संघेन, राजपुम्भिश्च नीतिभिः ।
भणितोऽपि मुहुर्यावत्, प्रपेदे न स किञ्चन ॥१९॥
क्रुद्धोऽथ कालिकाचार्यः, क्रीडत्कल्पान्तभीषणः ।
तावत् समक्षं संघस्य, प्रतिज्ञामकरोदिमाम् ॥२०॥
संघस्य प्रत्यनीका ये, गुरूणां घातकाश्च ये ।
तेषां गतिमहं यामि, यद्येमं(नं) नृपपांशनम् ॥२१॥
उन्मूलयामि नो राज्यान्मूलाद् वृक्षमिवोत्थितम् ।
व्रतच्छन्नमपि क्षात्रं, तेजो हि स्फ(स्फु)रति स्फुटम् ॥२२॥
आचार्यश्चिन्तयत्येष, स्वभावात् प्रौढपौरुषः ।
किं पुनः कृतसाहाय्यो, गर्दभ्या विद्ययाऽनिशम् ॥२३॥
उपायैर(रेवो)त्खात्योऽसावित्युन्मत्त इवाभवत् ।
प्रलपंश्चाऽभ्रमत् पौरैः, परीतः परितः पुरि ॥२४॥
यदि गर्दभिल्लो राजा, ततो मे किमतः परम् ।
सुनिविष्टा यदि पुरी, ततो मे किमतः पु(प)रम् ॥२५॥
यदि शून्यगृहे स्वापस्ततो मे किमतः परम् ।
भोजनं यदि वा भैक्षं, ततो मे किमतः परम् ॥२६॥
इत्यादि प्रलपन्तं तं, वीक्ष्याऽऽहुः कृपया प्रजाः ।
धिग् भूपं गणभृद् येन, लम्भितो दुर्दशामिति ॥२७॥
श्रुत्वेति धिक्क्रियां राजा, विज्ञप्तः सचिवैः पुनः ।
कुरु प्रसाद भूपेन्द्र !, विमुञ्चैतां तपस्विनीम् ॥२८॥
निन्दतीह जनोऽत्यीव दुर्यशश्चान्यराजसु ।
अमुत्र नरकं घोरं, प्रतिनीयव्रतभङ्गतः ॥२९॥

सन्त्यन्याः किं न ते देव !, मन्दिरे मदिरेक्षणाः ? ।
यदेवं भावहीनायां, व्रतिन्यां प्रेमनिर्भरः ॥२०॥
रत्यात्मकं भवेत् सौख्यं !, सा च भावात्मका स्फुटम् ।
सुभ्रूषु भावहीनासु, ततः स्यात् कीदृशी रतिः ? ॥२१॥
इत्यादिभिः सामवाक्यैस्तैरुक्तः सचिवैः क्रुधा ।
प्रत्युत प्राज्वलद् भूपः, सर्पिः सिक्तः(क्तं) कृशानुवत् ॥२२॥
ज्ञात्वा चिकित्स्यन्तं सूरिः, सामर्षं निरगात् पुरात् ।
कौबेर्यां शककूलाख्यं, पापकूलं च स क्रमात् ॥२३॥
सामन्तास्तत्र ये केचित्, ते शाखिन इति श्रुताः ।
यः सामन्तपतिः शाखाऽनुशाखी स तु भण्यते ॥२४॥
शाखिनस्तत्र चैकस्य, पार्श्वे तस्थुर्गणाधिपाः ।
आवर्जितश्च तैरेष, मन्त्र-तन्त्रादिभिः परम् ॥२५॥
शाखानुशाखिनो दूत एत्याऽस्मै शाखिनेऽन्यदा ।
समर्प्य प्राभृतं स्थित्वा, क्षणं चागान्निजं पुरम् ॥२६॥
ढौकनालोकनाकृष्णवक्त्रं तं सूरिरालपत् ।
स्वामिप्रसादे ते राजन् !, किमेवं कृष्णता मुखे ॥२७॥
तेनोचे न प्रसादोऽयं, कोपो यस्मै स कुप्यति ।
तस्मै संप्रेषयत्येवमिमां नामाङ्कितां छुरीम् ॥२८॥
दुर्लङ्घ्यशासनः स्वामी, क्रुद्धः केनापि हेतुना ।
अतः स्वाऽऽत्मा मया वध्योऽवश्यं शस्त्रिकयाऽनया ॥२९॥
सूरिणोचे तवैवायं, रुष्टोऽन्यस्यापि वा विभुः ? ।
सोऽब्रवीत् पञ्चनवते रुष्टोऽन्येषां च शाखिनाम् ॥४०॥
दृश्यतेऽत्र यतः पण्णवत्यङ्कः क्षुरिकान्तरे ।
आचार्य प्राह यद्येवं, तदाकारय तान् नृपान् ॥४१॥
यानपात्रैः समुत्तीर्य, सिन्धुस्रोतस्विनीं ततः ।
गत्वा सुराष्ट्राविषये, तस्थुः सर्वे यथायथम् ॥४२॥
कृते तेनेति ते सर्वेऽप्याजग्मुस्तत्र शाखिनः ।
सूरीणामुपदेशेन, चेलुश्च सपरिच्छदाः ॥४३॥
ततोऽतीतासु वर्षासु, प्राप्ते शरदि सूरिभिः ।
स्वसमीहितसिद्ध्यर्थं, प्रोक्तास्ते शाखिनोऽन्यदा ॥४४॥
यथाऽपास्तोद्यमाः किं भोः !, यूयं तिष्ठत सांप्रतम् ।
तेऽप्यूचुर्यद् वयं कुर्मः, कृत्यं तन्नः समादिश ॥४५॥
सूरिणाऽभाणि गृह्णीध्वं, पुरीं पुष्पकरण्डिनीम् ।
निर्वाहस्तत्र वो भावी, भूयान् मालवनीवृतिः ॥४६॥

एतत् कुर्मो वयं किन्तु, पाथेयं निष्ठितं प्रभो ! ।
अत्र भोजनमात्रं तु, जातं तेऽप्यब्रुवन्निति ॥४७॥
कृत्वेष्टिकानामावाहं, हैमं चूर्णेन सूरिभिः ।
प्रोचेऽदः संवलं भूपा गृह्णीध्वं भो ! निजेच्छया ॥४८॥
तदा दायविभागेन, चेलुस्ते हृष्टमानसाः ।
चक्रिणोऽपि वशीकारे, द्रव्यान्नान्यं हि कार्मणम् ॥४९॥
ततो लाटादिकान् देशान्, साधयन्तः क्रमेण ते ।
प्रापुर्मालवसीमान्तं, तुङ्गतुङ्गतुरङ्गमाः ॥५०॥
चरेभ्यस्तच्च विज्ञाय, मालवेन्द्रोऽप्यमर्षणः ।
सर्वौघप्रसारेणोच्चैर्भूपास्तानभ्यषेणयन् ॥५१॥
अन्योऽन्यं दर्शने जाते, द्वयोरप्यथ सैन्ययोः ।
नासीरं वैरिभूसीरं, युयुधे क्रोधदुर्द्धरम् ॥५२॥
अग्रसैन्ये क्षणाद् भग्ने, मालवेन्द्राग्रसेनया ।
ततः सर्वाभिसारेण, डुढौके शाखिनां चमूः ॥५३॥
रणतूर्यैर्वाद्यमानैर्ध्वनद्भिर्युगपत्कुम्भिभिः ।
अतिथीकृतकीनाशं, महायुद्धमभूत् ततः ॥५४॥
महामात्रा महामात्रैः, सादिभिः सह सादिनः ।
तूणिनस्तूणिभिः सार्द्धं, रथिका रथिकैः समम् ॥५५॥
अनुलोम-विलोमोत्थैर्मत्स्यैरिव विसारिभिः ।
शूत्कारभैरवैर्विष्वक्छन्यापि व्योमसरः शरैः ॥५६॥
जगर्जुर्ननृतुर्नेमुर्ववल्गुः शूरमानिनः ।
नेशुः पेतुः प्रचक्रं दुर्विलेपुश्चातिकातराः ॥५७॥
अन्योऽन्यघट्टनोत्पन्नैरुच्छलद्भिः स्फुलिङ्गकैः ।
निराजनमिवाकार्षुः, शूराणां सितहेतयः ॥५८॥
शुण्डाभिर्भ्रश्यमानाभिर्नश्यन्तः करिणो बभुः ।
अर्द्धच्छिन्ना नमत्पक्षाः, प्रचलत्पर्वता इव ॥५९॥
वहल्लोहितकुल्याभिर्हुंकुर्वद्भिः कृत्तमस्तकैः ।
नृत्यमानैः कबन्धैश्च, भीषणं तदहो ! रणम् ॥६०॥
इत्थं युद्धे शकानीकादवन्तीपृथिवीपतेः ।
अभाजि सैन्यं सहसा, मृगारेर्मृगयूथवत् ॥६१॥
कान्दिशीकः स राजाऽपि, नष्ट्वा सज्जितयन्त्रके ।
प्रविश्योज्जयिनीदुर्गे, तस्थौ रन्ध्र इवोरगः ॥६२॥

आदेशात् तैश्च सूरीणां, शाखिभिर्जितकाशिभिः ।
चतुर्दिक्षु स्वकैः सैन्यैर्गत्वाऽथ रुरुधे पुरीम् ॥६३॥
यन्त्रशस्त्रादिभिस्तत्र, क्रियमाणे रणेऽनिशम् ।
विश्रामो नाभवत् कश्चिदुभयोरपि सैन्ययोः ॥६४॥
अन्यदा शून्यमालोक्य, वप्रं सर्वत्र शाखिभिः ।
किमेतदिति विज्ञप्ता आदिशन्निति सूरयः ॥६५॥
अष्टमीतिथिरद्याऽस्यामवन्तीश उपोषितः ।
सर्वदा गर्दभीं विद्यां, साधयत्येष निश्चितम् ॥६६॥
तद् विलोकयत क्वापि, खरीमट्टालके स्थिताम् ।
विलोकयद्भिर्दृष्टा सा, सूरीणामथ दर्शिता ॥६७॥
सूरिभिर्भणितं भद्रा, एषा मालवभूभुजा ।
समर्थिते मन्त्रजापे, महाशब्दं करिष्यति ॥६८॥
तं श्रोष्यत्यरिसैन्ये, यद् द्विपदं वा चतुष्पदम् ।
तत् सर्वं रक्तमुद्वम्य, पतिष्यत्यवनीतले ॥६९॥
सजीवं सर्वमादाय, द्विपदादि निशामुखे ।
द्विगव्यूतिप्रमाणं तद्, यूयं व्रजत सत्वरम् ॥७०॥
साष्टशतं मे योधानां, दद्ध्वं शब्दवेधिनाम् ।
तैस्तथेतिकृतं दृष्टप्रत्यये को विसंवदेत् ? ॥७१॥
तथोक्ताः सूरिभिर्योधाः, शब्दार्थं गर्दभी निजम् ।
यदा विकासयत्यास्यं, सर्वैरप्येकहेलया ॥७२॥
तदैवाकृतशब्दाया युष्माभिः शीघ्रवेधिभिः ।
नाराचनिचयैरस्याः, पूरणीयं मुखं क्षणात् ॥७३॥
कृतस्वरायाश्चामुष्या भवन्तोऽपि न किञ्चन ।
अप्रमत्ताः स्थ तद् यूयं, सज्जीकृतशरासनाः ॥७४॥
ततश्च शंकरणार्थं, व्यात्तं वदनमेतया ।
समं मुक्तैः पृषत्कैस्ते, तूणपूरमपूरयत् ॥७५॥
हतशक्तिः खरीविद्या, साधकस्यैव मस्तके ।
कृत्वा मूत्रं पुरीषं च, दत्त्वा पादं ययौ क्वचित् ॥७६॥
सूरिभिः शाखिनः प्रोक्ता गृही(ह्णी)ध्वं सांप्रतं पुरीम् ।
एतावदेव सामर्थ्यममुष्याऽऽसीद् गतं च तत् ॥७७॥
प्राकारं खण्डशः कृत्वा, शाखिनः प्राविशन् पुरीम् ।
बध्वा गर्दभिल्लं चामी, सूरेः पादाग्रतोऽक्षिपन् ॥७८॥
सूरयोऽप्यब्रुवन् पाप !, यद्व्रतिन्या[ः] कृतस्त्वया ।
व्रतस्य भङ्गः शुद्धाया यद् वयं च तिरस्कृताः ॥७९॥

यत् संघोऽत्र भवान् भूम्ना, तथा नीतः पराभवम् ।
तस्य पुष्पमिदं विद्धि, फलं त्वन्यद् भविष्यति ॥८०॥
ततः श्रीकालिकाचार्यवाक्याज्जोवभसौ कुधीः ।
दीनवक्त्रः सितीशैस्तैर्देशान्निर्वासितः स्वकात् ॥८१॥
तत्र मातृजातसंबन्धो, यः शाखी सूरिभिः सह ।
राज्यस्याधिपतिः सोऽभूदपरे मण्डलेश्वराः ॥८२॥
शाककूलात् समायातास्ते शका इत्यतः श्रुताः ।
इत्थं शकक्षितीशानां, वंशोऽभूदत्र मालवे ॥८३॥
सरस्वत्यपि साध्वी सा, शुद्धिमाधाय सूरितः ।
चारित्रस्यानुसन्धानं, शुद्धबुद्धिः पुनर्व्यधात् ॥८४॥
कृत्वा ससन्धां स्वां सन्धामित्थं कालकसूरयः ।
आलोचितप्रतिक्रान्ताः, स्वं गच्छं पर्यपालयन् ॥८५॥

(२)

इतश्च भृगुकच्छाऽऽख्यं, ख्यातमस्तीह पत्तनम् ।
यामेयौ कालिकाचार्या(कार्या)णां, बुभुजाते तत्र राट्श्रियम् ॥८६॥
बलमित्रो नृपस्तत्र, प्रतापाऽऽक्रान्तभूतलः ।
युवराड् भाणुमित्रश्च, मन्त्री च मतिसागरः ॥८७॥
परकूलाऽऽगतं श्रुत्वा, निजं कालकं मातुलम् ।
ताभ्यां स सचिवोऽप्रैषि, तदाह्वाननहेतवे ॥८८॥
गत्वाऽवन्त्यामवन्तीशमनुज्ञाप्यातिभक्तितः ।
मन्त्रिणा निन्यिरे तेन, सूरयो भृगुपत्तनम् ॥८९॥
प्रबन्धेन पुरे राज्ञा, महताऽस्य प्रवेशिताः ।
बोधयन्तो नृपादींश्च, तस्थुर्वर्षा इहैव ते ॥९०॥
अथ देशनया बुद्धो, यामेयो जगतीपतेः ।
कालकाचार्यपादान्ते, बलभानुरभूद् यतिः ॥९१॥
दृष्ट्वा धर्मरतं भूपं, पुरोधा दूनमानसः ।
साधून् निन्दन् नृपस्याग्रे, सूरिभिर्न्वैरपाकृतः ॥९२॥
अन्यंमनिष्पुर्दैरेन, कूटकोटिपटुर्वदः ।
स विप्रतारयामास, रहसीत्यथ भूपतिम् ॥९३॥
यदेते देव ! यः पूज्या निश्चितं सुनयस्तनः ।
यत्र भ्रमन्ति तिष्ठन्ति, तदपि स्थानकं तथा ॥९४॥
तदेते येन मार्गेण, यान्ति यत्नेन गच्छताम् ।
तत्पादातिक्रमोऽधर्मं, महन्यासा(शा)तना भवेत् ॥९५॥

सा च दुर्गतिहेतुः स्याद्, विसृज्यन्ताममी अतः ।
राजाऽऽह सत्यमेवैतद्, विसृज्यन्ते कथं पुनः ? ॥९६॥
सौवस्तिकोऽवदद् देव !, कार्यतां परितः पुरे ।
अनेषणां ततश्चैते, यास्यन्ति स्वयमेव हि ॥९७॥
भूपस्यानुमतेस्तेन, पौराणां कथितं यथा ।
इत्थमित्थं दीयमानं, मुनीना(नां) सत्फलप्रदम् ॥९८॥
पक्त्वा पक्त्वा तदर्थं ते, मुनीनां ददते जनाः ।
तत् तादृक् प्रेक्ष्य सूरीणां, मुनयः प्रत्यपादयन् ॥९९॥
उपयोगेन विज्ञाय, नृपाभिप्रायमीदृशम् ।
अथापर्युषिते चैव, निर्ययुः सूरयः पुरात् ॥१००॥
दक्षिणां दिशमाश्रित्य, प्रतिष्ठानपुरं प्रति ।
प्रचेलुर्ज्ञापितं तत्र, न यावद् वयमागताः ॥१०१॥
न हि पर्युषणा कार्या, तावत् संघेन धीमता ।
परमश्रावकस्तत्र, शात[वाहन] भूपतिः ॥१०२॥
तदागमनवृत्तान्ताद्, बर्हीं मेघाऽऽगमादिव ।
शातवाहनभूपोऽभूत्, प्रमोदामोदमेदुरः ॥१०३॥

(३)

अथ श्रीकालिकाचार्याः, प्र[तिष्ठा]नपुरं ययुः
संघेन सह राजाऽपि, ततः सम्मुखमभ्यगात् ॥१०४॥
रोदस्यां पूर्यमाणायामातोद्यध्वनिना नृपः ।
सूरीन् प्रवेश[याञ्च]क्रे, पुरे ध्वजकुलाकुले ॥१०५॥
ववन्दिरे च चैत्येषु, प्रतिमास्तत्र सूरिभिः ।
अष्टाह्निकास्ततः श्राद्धैस्तेषु प्रारेभिरे क्रमा[त्] ॥१०६॥
भक्त्या संसेव्यमानानां, संघेन क्ष्माभृताऽपि च ।
तत्रस्थानां मुनीन्द्राणामगात् पर्युषणक्षणः ॥१०७॥
तत्र देशे नभस्यस्य, शुद्धायां पञ्चमीतिथौ ।
यात्रा भवति शक्रस्य, राज्ञोक्ताः सूरयस्ततः ॥१०८॥
अत्र पर्युष[णे लोका]नुवृत्त्या वृत्तहा मम ।
भविष्यत्यनुगन्तव्यो, महता विस्तरेण तत् ॥१०९॥
चैत्यपूजाद्यनुष्ठानं, कर्त्तुं न प्रभवाम्यहम् ।
कृत्वा प्रसा[दं च ष]ष्ठ्यां, कुरु पर्युषणं प्रभो ! ॥११०॥
अथाऽऽहुः कालकाचार्या अपि मेरुश्चलत्यहो ! ।
न त्विदं पर्व पञ्चम्या अतिक्रामति यामि[नीम्] ॥१११॥

भूपेनोक्तं चतुर्थ्यां च, स्वामिंस्तर्हि भवत्विदम् ।
आगमस्यानुमानेन, मेनिरे सूरयस्ततः ॥११२॥
हृष्टः प्राह नृपोऽप्येवं, म[यि त्व]नुग्रहः प्रभोः ।
नन्दीश्वरोपवासस्य, पारणान्तःपुरस्य यत् ॥११३॥
प्रतिपत्तिस्तदेतेषां, मुनीनां तु भविष्यति ।
उत्तरपारणं तन्मे, दानं दास्यन्ति वल्लभाः ॥११४॥
प्रतिवर्षं च तत्राह्नि, पूज्यमाना नृपादिभिः ।
दर्शंदर्शं जनोऽप्येवं, साधु साधूनपूजयत् ॥११५॥
तत्र देशे प्रतिष्ठानपुरेऽपि च ततो दिनात् ।
साधुपूजाह्वयो नाम, प्रवृत्तो नव्य उत्सवः ॥११६॥
इत्थं चतुर्थ्यामानिन्ये, पञ्चम्याः पर्व शाश्वतम् ।
कारणात् कालकाचार्यैः, संघेनापि तथाकृतम् ॥११७॥

(४)

यथा शिष्यानमी त्यक्त्वा, दुर्विनीता[न्] ययुर्निशि ।
पार्श्वे स्वशिष्यशिष्यस्य, यथा ते चामिलन् मुहुः ॥११८॥

(५)

सीमन्धरजिनेन्द्रेण, निगोदाः कथिता यथा ।
शक्रस्याग्रे तथाऽमीभिः, सूरिभिः कथिता यथा ॥११९॥
यथाऽऽयुर्वज्रिणः प्रोक्तं, वृद्धब्राह्मणरूपिणः ।
इत्याद्यशेषमाख्यातं, तथा ज्ञेयं कथान्तरात् ॥१२०॥
इह पर्युषणस्यैव, वृत्तान्तोऽभिदध्ये मया ।
श्रीमत्कालकसूरीणां, माहात्म्यस्यैकसेवधिः ॥१२१॥
ऐदंयुगीनोऽपीत्थं यः, शासनस्य प्रभावकः ।
आचार्यस्तच्चरित्राणि, पुनन्तु कविकुञ्जरान् ॥१२२॥
वादिश्रीदेवसूरीणां, गच्छव्योमैकभास्करः ।
सैद्धान्तिकशिरोरत्नं, श्रीजयप्रभसूरयः ॥१२३॥
स्वल्पधीरपि तच्छिष्यः, सिद्धसारस्वतः स्वतः ।
रामभद्रः कथामेतां, रचयामास साद्भुताम् ॥१२४॥
स्वभू(र्भू)भुवःस्व(स्त्र)यं यावत्, पुनाति भगवद्वचः ।
व्याख्यायमाना विबुधैर्जीयात् तावदियं कथा ॥१२५॥

इति श्रीकालिकाचार्यकथा समाप्ता ॥

[प्रान्ते अन्याक्षरैः प्रशस्तिरियम्]—

प्राग्वाटवंशे कुमरः, श्रेष्ठी श्रेष्ठक्रियापरः ।
पत्नी श्रीछ्रिरिति ख्याता, तस्य सौशील्यशालिनी ॥१॥

तस्याभूत् देशलः पुत्रः, पत्नी बील्हणदेव्यसौ ।
तत्पुत्री नायकिर्जज्ञे, तेजःपालश्च तत्सुतः ॥२॥
मोहिनीति प्रिया चास्य, धनपालाभिधः सुतः ।
स्वमातुः श्रेयसे तेन, तेजःपालेन धीमता ॥३॥
गृहीता पर्युषणाख्यकल्पस्यासौ तु पुस्तिका ॥

संवत् ७००२ (?) ना वर्षे आसो सुदि २ दिने रुपै २१ लघामणी हती ॥

[१५]

श्रीविनयचन्द्रविरचिता

कालिकसूरि-कथानकम् ।

[रचनासंवत् १४ शताब्दि]

॥ नमः सर्वज्ञाय ॥

उत्पत्ति-विगम-ध्रौव्यत्रिपदीव्याप्तविष्टपम् ।
महेम श्रीमहावीरं, निरस्तवृजिनं जिनम् ॥१॥
अवद्येनापि यः कुर्याज्जैनप्रवचनोन्नतिम् ।
स शुद्धयति प्रतिक्रान्तः, सुधीः कालिकसूरिवत् ॥२॥

तथाहि—

क्षेत्रेऽत्रैवास्ति भरते, धरावासाभिधं पुरम् ।
वैरिसिंहो नृपस्तत्र, प्रियाऽस्य सुरसुन्दरी ॥३॥
तयोः सर्वगुणाऽऽधारः, कुमारः कालकाभिधः ।
निर्जितत्रिदशीरूपा, स्वसा चाऽस्य सरस्वती ॥४॥
स यौवने वाहकेल्या, व्यावृत्तोऽथ वनस्थितम् ।
नत्वा गुणाकरं सूरिमश्रौषीद् धर्म्मदेशनाम् ॥५॥
प्रतिबुद्धोऽथ पितरावापृच्छ्य व्रतमग्रहीत् ।
क्षत्रियाणां पञ्चशत्या, सरस्वत्या च संयुतः ॥६॥
गीतार्थो गुरुभिः सोऽथ, स्वगच्छाधिपतिः कृतः ।
तैरेव मुनिभिः सार्द्धं, विजहार वसुन्धराम् ॥७॥

१ °सा चास्य P ।

Plate XXI

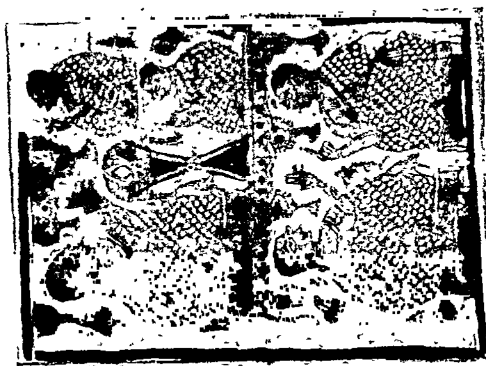


Fig. 64 चित्र ६४



Fig. 63 चित्र ६३

विहरन् कालकाचार्यः, समवासरदन्यदा ।
गर्दभिल्लाधिष्ठिताया उज्जयिन्याः पुरो बहिः ॥८॥
राजपाट्यां गतोऽन्येद्यू राजाऽपश्यत् सरस्वतीम् ।
साध्वीं साध्वीव्रतां रूपवतीं बाह्यभुवं गताम् ॥९॥[2]
कामार्त्तः सोऽथ तां दृष्ट्वा, साध्वीं स्वान्तःपुरेऽक्षिपत् ।
हा[3] भ्रातः! कालकाचार्य!, रक्ष मामिति वादिनीम् ॥१०॥
सूरिभिः बहु भङ्गीभिस्तथा संघेन मन्त्रिभिः ।
प्रधानैर्भणितोऽप्येष, यावत् तां मुमुचे नहि ॥११॥
तदा संघसमक्षं स, प्रतिज्ञां सूरिरग्रहीत् ।
नोन्मूलयामि चेन्मूलाद्, राज्यादेनं नृपोऽधमम् ॥१२॥
संघादिप्रत्यनीकानां, गतिं प्राप्नोम्यहं तदा ।
गच्छे नियोज्य गीतार्थं, सूरिरेवमचिन्तयत् ॥१३॥
नृपः स्वभावात् प्रौढोऽसौ गर्दभीविद्यया बलम् ।
उच्छेद्यस्तदुपायेनेत्युन्मत्त इव सोऽभ्रमत् ॥१४॥
यदि गर्दभिल्लो राजा, ततोऽपि किमतः परम् ।
यद्वाऽस्यान्तःपुरं रम्यं, ततोऽपि किमतः परम् ॥१५॥
यद्वाऽस्य विषयो रम्यस्ततोऽपि किमतः परम् ।
सुनिविष्टा पुरी यद्वा, ततोऽपि किमतः परम् ॥१६॥
यदि वाजिनः सुवेषस्ततोऽपि किमतः परम् ।
यद्वा भ्रमाम्यहं भैक्षं, ततोऽपि किमतः परम् ॥१७॥
यद्वा सू(शू)न्यगृहे स्वप्नं, ततो[ऽपि] किमतः परम् ।
इत्याद्यलीकं जल्पन्तं, सूरिं दृष्ट्वा जनोऽब्रवीत् ॥१८॥
धिग् भूपं प्रापितः सूरिरीदृशीं येन दुर्दशाम् ।
श्रुत्वा च धिग्(क्) क्रियां राज्ञो, व्यज्ञापि सचिवैः पुनः ॥१९॥
प्रसीद देव! मुञ्चैतां, व्रतिनीं स्नेहवर्जिताम् ।
साध्वीविध्वंसतश्चात्र, दुर्यशोऽमुत्र दुर्गतिः ॥२०॥
नृपः क्रुद्धोऽथ तानूचे, सि(शि)क्षयध्वं पितॄन् निजान् ।
तेऽथ तूष्णीं स्थितास्तच्च, श्रुत्वाऽऽचार्योऽपि निर्ययौ ॥२१॥
यान् प्रतीच्यां शककूलं, कूलं प्राप क्रमात् प्रभुः ।
आवर्जयच्च मन्त्राद्यैस्तत्रैकं शाखिनं नृपम् ॥२२॥
शाखानुशाखी तत्स्वामी, तद्दूतोऽन्येद्युराययौ ।
समर्प्य प्राभृतं चाऽऽगात्, सूरिस्तु नृपमब्रवीत् ॥२३॥

२ नास्तीदं नवमपद्यं P प्रतौ । ३ रक्ष मामिति जल्पन्तीं, हा भ्रातः! कालकप्रभो P । ४ तभा(स्सा)वद्दु° D प्रतौ ।

स्वामिप्रसादे कृष्णाऽऽस्यः, किं त्वं राजाऽप्युवाच तम् ।
न प्रसादः किन्तु कोपो, यतो यस्मै स कुप्यति ॥२४॥
नागाङ्कं प्रेषयत्यस्मै, क्षुरीं दुर्लङ्घशासनः ।
मर्त्तव्यं तन्मयाऽवश्यं, क्रुद्धः स्वामी कुतोऽप्यसौ ॥२५॥
रुष्टस्तवैवाचार्योक्ते, प्राह राजाऽन्यशाखिनाम् ।
रुष्टः पञ्चनवत्या यत्, षण्णवत्यङ्किता क्षुरी ॥२६॥
तानप्याहूय सूर्युक्ते, तानाह्वास्त नृपान् नृपः ।
तेऽथाऽऽचार्याऽऽज्ञया चेलुः, सुराष्ट्राराष्ट्रमाययुः ॥२७॥
तत्रातिक्रान्तवर्षास्ते, प्रोक्ताः कालकसूरिभिः ।
किमपास्तोद्यमा यूयं, तेऽप्यूचुः कृत्यमादिश ॥२८॥
सूरिः प्रोवाच गृह्णीध्वं, मालवोज्जयिनीं यतः ।
निर्वाहस्तत्र वो भावी, तेऽवोचन्नास्ति शम्बलम् ॥२९॥
चूर्णेन हेममांवाहं, कृत्वा सूरिभिरर्पितम् ।
यथेच्छं स्वर्णमादाय, चेलुस्ते मालवान् प्रति ॥३०॥
लाटादिदेशानादाय, जग्मुर्मालवसीमनि ।
तच्च ज्ञात्वा गर्दभिल्लोऽभ्यमित्रीणोऽभवद् बलैः ॥३१॥
घोरे प्रवृत्ते सङ्ग्रामे, द्वयोरप्यथ सैन्ययोः ।
अभाजि शाखिसैन्योघैर्गर्दभिल्लचमूः क्षणात् ॥३२॥
गत्वोपरोधसज्जोऽस्थान्मालवेन्द्रः पुरीं निजाम् ।
वेष्टयित्वा शाखिनोऽपि, तस्थुर्गुर्वाज्ञयाऽथ ताम् ॥३३॥
युद्धेऽनिशं जायमाने, शून्ये प्राकार एकदा ।
नृपैः पृष्टा शून्यहेतुमादिशन्निति सूरयः ॥३४॥
अद्याष्टम्यां तिथावेष, विद्यां जपति गर्दभीम् ।
तां पश्यद्भिस्तदादेशात्, तैर्दृष्ट्वाऽऽख्यायि सूरये ॥३५॥
सूरिः प्राहाऽऽस्य जापान्ते, गर्दभी शब्दं करिष्यति ।
तच्छ्रुत्वाऽरिद्विपादादि, वान्तरक्तं पतेद् भुवि ॥३६॥
द्विक्रोशीमयाध्वं तत्, सर्वामादाय वाहिनीम् ।
योधानां च शतं साष्टं, दत्थ मे शब्दवेधिनाम् ॥३७॥
तथैव सर्वं तैश्चक्रे, योधानूचुश्च सूरयः ।
यदैषा स्फारयत्यास्यं, शब्दं कर्त्तुं भवद्भिस्तदा ॥३८॥
अकृताऽऽरावमेवाशु, पूरणीयं शरात् करैः ।
ततो व्यात्तं तया वक्त्रं, शरैः पूर्णं तदैव तैः ॥३९॥ युग्मम् ॥

५ ॰मापाकं कृ॰ D। ६ ॰दिनीवृतो लात्वा ज॰ P। ७ योधमूचु॰ P। ८ ततस्तैर्व्याप्तस्तत्कालं तस्याः पूर्णं मुखं श॰ P।

सा नृपमूर्ध्नि दत्त्वांऽह्रिं, कृत्वा विण्मूत्रमुद्यथौ।
भङ्क्त्वा गुर्वाज्ञया वप्रं, शाखिनोऽप्यविशन् पुरीम् ॥४०॥
पुरो बद्धं गर्दभिल्लं, तैस्ततः सूरयोऽब्रुवन्।
अतितीव्रतविध्वंसः, पाप! रे! यत् त्वया कृतः ॥४१॥
यच्चापमानितः संघो, वयं यच्च तिरस्कृताः।
तत्पा[प]द्रोः पुष्पमेतद्, भावी तु नरकः फलम् ॥४२॥
प्रायश्चित्तं गृहाण त्वमद्याप्यादाय तद् व्रतम्।
इत्युक्तोऽपि विमनस्को, देशान्निष्कासितः स तैः ॥४३॥
प्रागाश्रितोऽथ यः शाखी, सम्राट् चक्रे स सूरिभिः।
शककूलाद् यदायातास्तेऽभूदिति शकान्वयः ॥४४॥
इति प्रतिज्ञां निर्वाह्य, यामिं चारोप्य संयमे।
आलोचितप्रतिक्रान्तः, स्वं गच्छं सूरिराश्रयत् ॥४५॥

(२)

इतश्च भृगुकच्छे स्तः, कालकार्यस्वस्रुः सुतौ।
बलमित्र-भानुमित्रौ, राड्-युवराट्श्रिया श्रितौ ॥४६॥
तावाह्वानाय सूरीणां, प्रैषतुर्मन्त्रिणं निजम्।
सूरिर्भृगुपुरं निन्ये, तेनाथापृच्छ्य शाखिनम् ॥४७॥
बलमित्रेण विच्छर्दैर्वेशितास्तत्र सूरयः।
संबुद्धं नृपयामेयं, बलभानुमदीक्षयत् ॥४८॥
राज्ञा भक्त्याऽत्रैव वर्षास्थापितैस्तैः पुरोहितः।
जिग्ये नृपपुरः साधून्, निन्दनैकोपपत्तिभिः ॥४९॥
द्वेषाद् भूपं रहोऽप्येति, स विप्रो व्यप्रतारयत्।
पथाऽप्येते येन पूज्या यान्ति सोऽपि तथैव च ॥५०॥
तत्पदाविक्रमादेषां, महत्याशातना भवेत्।
राजाऽप्यूचे सत्यमेतद्, विसृज्यन्ते कथं पुनः ॥५१॥
द्विजोऽवदद् देव! पुर्यामाधाकर्माद्यनेषणाम्।
प्रवर्त्तय ततो नैते, स्थास्यन्ति स्वयमेव हि ॥५२॥
नृपानुमत्या तेनोक्ताः, पौराश्चक्रुस्तथैव ताम्।
सूरयोऽप्यथ तद् ज्ञात्वा, प्रतिष्ठानपुरं ययौ ॥५३॥

(३)

प्रतिष्ठानपुरे शालिवाहनः श्रावको नृपः।
ज्ञापितस्तैः पर्युषणा, यत् कार्याऽस्माभिरागतैः ॥५४॥

---

१ °नाऽभवत् A।

ज्ञात्वाऽऽगतानथो सूरीन्, ससंघः पार्थिवोऽभ्यागत् ।
वेशिता विस्तराद् राज्ञा, ते चैत्यानि ववन्दिरे ॥५५॥
शातवाहनराजाऽऽद्यैः, सेव्यमानेषु तेष्वथ ।
क्रमात् पर्युषणा प्राप्ता, राज्ञोक्ताः सूरयस्ततः ॥५६॥
नभस्यशुद्धपञ्चम्या, शक्रयात्रा भवत्यतः ।
शक्रोऽनुगम्यो लोकानुवृत्त्या भावी मयाऽपि तत् ॥५७॥
विस्तराच्चैत्यपूजादि, कर्तुं नात्र प्रपार्यते ।
पर्युषणास्तु तत् षष्ठ्यामित्युक्ते सूरयोऽब्रुवन् ॥५८॥
सूर्योऽप्युदेत्यपरस्यां, मेरुचूला चलत्यपि ।
न तु पर्युषणा राजन्! लङ्घते पञ्चमीनिशाम् ॥५९॥
चतुर्थ्यामस्तु राज्ञोचे, श्रीसंघानुज्ञया ततः ।
पर्युषणां चतुर्थ्यां ते, चक्रुः कालकसूरयः ॥६०॥
पूर्णिमास्याश्चतुर्दश्यां, चतुर्मासान्यथाययुः ।
पाक्षिकाणि चतुर्दश्यां, पुराऽप्यासन् यदूचिरे ॥६१॥
तं पक्खियचुन्नीए, महानिसीहे दसासुयक्खन्धे ।
भणियं चउद्दसीए, समराइच्चे फुडं चेव ॥६२॥
राजानुग्रहोऽयं ये, नन्दीश्वरतपःकृताम् ।
राज्ञीनां पारणे भावि, यत् साधूत्तरपारणम् ॥६३॥
तत्राह्नि चानुवर्षं यत्, पूज्यन्ते साधवो जनैः ।
तत्र देशे प्रवृत्तस्तत्, साधुपूजालयोत्सवः ॥६४॥

(४)

अथ कर्म्मवशाज्जातान्, शिष्यानुल्लण्ठचेष्टितान् ।
ज्ञात्वा तेषु च सुप्तेषु, शय्ये(य्ये)शं सूरयोऽब्रुवन् ॥६५॥
पौत्रसागरचन्द्राऽऽख्यसूरिपार्श्वे व्रजाम्यहम् ।
निर्बन्धाः शिष्यपृच्छायां, त्वं तान् निर्भर्त्स्य साधयेः ॥६६॥
इत्युक्त्वा ते ययुस्तत्र, वृद्धः कोऽपीत्यवज्ञया ।
अनभ्युत्थाय व्याख्यान्ते, प्रशिष्येणेति जल्पिताः ॥६७॥
कीदृग् ममाऽऽर्य! व्याख्यानं, भव्यं चेत्याह सूरिराट् ।
किञ्चित् पृच्छेति तेनोक्ते, प्रपच्छाऽनित्यतां विभुः ॥६८॥
सागरः प्राह नो धर्म्मं, विना किञ्चिदिह स्थिरम् ।
धीमतां तत् स एवाऽर्हं इत्युक्ते गुरवोऽब्रुवन् ॥६९॥
नास्ति धर्मोऽध्यक्ष[ः?] मानातीतत्वाच्छशशृङ्गवत् ।
तदभावे नानुमानात्, तदलम्भत चिकीर्षया ॥७०॥

सागरः प्राह प्रत्यक्षौ, धर्माधर्मौ स्त एव यत्।
सन्त्येकेऽत्रैव सम्राजस्तद्भृत्याश्चापरे नराः ॥७१॥
इतश्च पश्चाद् दुःशिष्यैः, पृष्टः शय्यातरोऽवदत्।
गुर्वाज्ञां भो! स्वयं लुप्त्वा, दुष्टाः! पृच्छत मां तु किम्? ॥७२॥
त्यक्तास्तद्गुरुभिर्यूयं, यात दृष्टिपथान्मम।
तेऽपि भीता क्षमयित्वा, शय्येशं जगदुः पुनः ॥७३॥
दयां कृत्वैकवारं नः, शाधि याताः क सूरयः।
श्राद्धोऽपि तत्र तान् प्रैषीद्, ज्ञात्वा सम्यगुपस्थितान् ॥७४॥
आगच्छतश्च तान् श्रुत्वा, किमुपैति पितामहः।
इति पृष्टः प्रशिष्योक्तः, सूरिः स्माहापि मे श्रुतम् ॥७५॥
दृष्ट्वा तानायतः साधूनभ्युत्तस्थौ च सागरः।
तैरूचे साधुसंघोऽयं, गुरवस्तु पुरागताः ॥७६॥
कालिकार्ये बहिर्भूम्यागतमभ्युत्थितान् मुनीन्।
ऊचे प्रशिष्यः किमिदं, तेऽप्यूचुर्गुरवो ह्यमी ॥७७॥
क्षमयित्वाऽनुतप्यन्तं, सागरं स्माह सूरिराट्।
माऽन्वताप्सीर्न ते भावदोषः किन्तु प्रमत्तता ॥७८॥
वालुकाप्रस्थदृष्टान्तादुचार्यास्य श्रुतस्मयम्।
विनीतशिष्यसंवीता विजह्रुः सूरयोऽन्यतः ॥७९॥

(५)

अथान्यदा विदेहेषु, श्रीसीमन्धरसन्निधौ।
निगोदजीवव्याख्यानं, श्रुत्वा शक्रोऽभ्यधादिति ॥८०॥
एवं स्वामिन्! निगोदानां, व्याख्यां किं कोऽपि भारते।
वेत्तीदानीं जिनोऽथाऽऽख्यत्, कालकार्या विदन्ति ताम् ॥८१॥
आगत्य कौतुकाच्छक्रः, कृत्वा वृद्धद्विजाकृतिम्।
नत्वाऽप्राक्षीन्निगोदाऽऽख्यां, प्रभुश्चाऽऽह यथातथम् ॥८२॥
संख्यातीताः सन्ति गोला गोलेऽसंख्या निगोदकाः।
एकैकस्मिन् निगोदेऽथ, सिद्धेभ्योऽनन्तजन्तवः ॥८३॥
इत्यादि सूरिणाऽऽख्याते, पुनः पप्रच्छ वासवः।
प्रार्थयेऽहं तदाख्याहि, कियदायुर्मम प्रभो! ॥८४॥
सूरिज्ञानोपयुक्तोऽभूद्, यावद् द्वे सागरोपमे।
इन्द्रस्त्वमिति सूर्युक्ते, शक्रः स्वं रूपमाश्रयत् ॥८५॥

१० °प्यागमम् P।

नत्वा स्तुत्वा च सूरीन्द्रमिन्द्रः स्वं स्थानमभ्यगात् ।
सूरिः स्वायुःपरिमाणं, ज्ञात्वा संलेखनां व्यधात् ॥८६॥
इति श्रीकालकाचार्याः, कृत्वा प्रवचनोन्नतिम् ।
यथाऽऽयुः पालयित्वा तेऽनशनेन दिवं ययुः ॥८७॥
श्रीरत्नसिंहसूरीणामन्तेवासी कथामिमाम् ।
चक्रे विनयचन्द्राऽऽख्य[ः], संक्षिप्तरुचिहेतवे ॥८८॥
यो गर्दभिल्लं जगदेकमल्लं, समूलमुन्मूलयति स्म राज्यात् ।
आनीतवान् पर्युख(ष)णाऽऽख्यपर्व, दिने चतुर्थ्यां स गुरु[ः] श्रिये वः ॥८९॥+

इति श्रीकालिकसूरिकथानकम् ॥

D आदर्शे प्रान्तोल्लेखः—सं. १६१२ वर्षे ॥ श्रीरस्तु ॥

P आदर्शे प्रान्तोल्लेखः—

सं० १३४४[?] वर्षे वैशाखशुदौ अक्षततृतीयायां सोमे पर्युषणाकल्पपुस्तिका लिखिता ।

तस्मिन्नेवादर्शेऽन्याक्षरैर्लिखितमिदम्—

श्रीवर्द्धमानो जु.... सितमूलः पार्श्वादिसद्वृत्तपृथुप्र.... ।
....शाखोऽङ्कृतगच्छगुच्छः श्रेयःफलं यच्छतु कल्पवृक्षः ॥

शिवमस्तु श्रीः ॥

[१६]

पल्लिवालगच्छीयश्रीमहेश्वरसूरिविरचिता

कालिकाचार्यकथा।

[लेखनसं० १३६५]

ॐ नमः सर्वज्ञाय ॥

पञ्चम्यां विदितं पर्व, चतुर्थ्यां येन निर्मितम् ।
श्रीमतः कालिकाचार्यगुरोस्तस्य कथोच्यते ॥१॥

+ P आदर्शे नास्त्येतदन्तिमं पद्यद्वयम् ।

१ °ञ्चमीवि° P, °ञ्चमीसंस्थितं H । २ श्रीमत्संघप्रसादेन, तत्कथा बुध्यते मया P, सांवत्सरीयं तस्योच्चैः कथा संप्रति कथ्यते C ।

धरावासपुरेशस्य, वैरिसिंहस्य³ नन्दनः ।
अभूतां सुरसुन्दर्यां, कालकश्च सरस्वती ॥२॥
कालकोऽन्येद्युरुद्याने, गतो मित्रैः पुरस्कृतः ।
गुणाकरगुरोर्बुद्धः⁴, मात्राजीदनुजायुतः ॥३॥
शतसंख्या नरा नार्यस्तावन्तु मात्रजन्नथ ।
कालकः स्वपदे न्यासीद्⁵, गुरुभिर्गुरुभिर्गुणैः ॥४॥
प्रवर्त्तिनी⁶ च तज्जामिरवन्त्यामन्यदाऽगमत् ।
श्रीमन्तः कालकाचार्याः, साधु-साध्वीसमन्विताः ॥५॥
गर्दभिल्लोऽन्यदा वीक्ष्य(क्ष्या)वन्त्यां चैत्ये सरस्वतीम् ।
बलादन्तःपुरे न्यस्यात्, को विवेको हि⁹ कामिनाम् ॥६॥
तस्मिन् बोधवचः सूरेः, संघस्य च वृथाऽभवत् ।
अमात्यानां गिरा मिथ्या, क्षीणायुषमहौषधी ॥७॥
अथोन्मत्तकवेषेण, भ्रमन्निति ललाप सः ।
गर्दभिल्लो यदि नृपस्ततः स्यात् किमतः परम् ? ॥८॥
भिक्षेऽहं यदि शून्ये वा, वसामि किमतः परम् ? ।
मत्वेति बोधितोऽमात्यैर्नाबुध्यत नृपाधमः ॥९॥
श्रुत्वेति कुपितः सूरिः, सस्मारागमभाषितम् ।
संघादिकार्ये यच्चक्रिसैन्यमप्यन्तयेन्मुनिः ॥१०॥
ध्यात्वेति शककूलेऽगात्, सामन्तास्तत्र शाखयः ।
नृपः शाखानुशाखिस्तु, कीर्त्यते देशभाषया ॥११॥
शाखमेकं च मन्त्राद्यैस्तस्थुरावर्ज्य सूरयः ।
क्षुरिकामाभृतस्तत्रान्यदा दूतः समागमत् ॥१२॥
शाखिः श्यामाननः पृष्टः, सूरिभिः प्राह नः प्रभुः ।
क्रुद्धः प्रेषयते शस्त्रीं, तया छेद्यं निजं शिरः ॥१३॥
कृपाणिकायामेतस्यां, षण्णवत्यङ्कवीक्षणात् ।
मन्ये षण्णवतेः सामन्तानां क्रुद्धो धराधिपः ॥१४॥
सर्वेऽपि गुप्तमाहाय्य, सूरिभिस्तेऽथ मेलिताः ।
तेरीभिः सिन्धुमुत्तीर्य, सौराष्ट्रायां समाययुः ॥१५॥
वर्षाकाले तदायाते, गतिमत्यूहकारिणि ।
विधाय षण्णवत्यंशैः, सुराष्ट्रां तेऽवतस्थिरे ॥१६॥

३ °स्य सूसृतः C । ४ °ने वाहकेलिगतो गुणी (°तो गुरुः H) P । ५ °कराभिधाद् बुद्धः PH ६ °दे न्यस्तः P । ७ °नी त्वेत° PH । ८ °दाऽवन्तीपतिवीक्ष(क्ष्य)स° PH । ९ हि मानिनाम् PH । १० °शास्त्रोत्सुक्ती° P । ११ °दा सूरि(रेः) स॰ C । १२ °ह त[त्] प्र° C । १३ °स्यां श्यायामह° C १४ सामन्तानां षण्णवते[ः], क्रुद्धोऽन्येषां नराधिपः C । १५ ते सर्वे सि° H । १६ वर्षारात्रे त° H ।

गुर्वादिष्टैश्च शरदि, तैरूचे नास्ति सम्बलम् ।
गुरुश्चूर्णेन सौवर्णमिष्टिकापाकमादधे ॥१७॥
संबलाद् बलवन्त[17]स्ते, मालवं लातुमिच्छवः ।
ते जग्मुः मालवे देशे, सूरिभिः प्रेरिताश्चिरात् ॥१८॥
गर्दभिल्लः ससैन्योऽपि[18], समेतस्तैर्महाबलैः ।
शकैर्भग्नप्रविष्टान्तःपुर्यां रुद्धा च तैः पुरी ॥१९॥
[19]अथाष्टमीदिने दुर्गे, शून्ये पृष्टः शकैर्गुरुः ।
आचख्यौ गर्दभीं विद्यां, प्रचण्डां साधयिष्यति ॥२०॥
तद्वचःश्रवणा[20]त् सर्वं, सैन्यं स्यान्मूर्च्छितं क्षणात् ।
गव्यूते[21]ः परतः सर्वं[22], शिविरं तन्निवेश्यताम् ॥२१॥
अष्टोत्तरशतं शब्दवेधिनः सन्तु मेऽन्तिके ।
तथाकृतेऽथ तैः सूरिनोदितैः[23] शब्दवेधिभिः ॥२२॥
तस्याः प्रसारितं वक्त्रं, तूणीचक्रे क्षणादपि ।
हतप्रभावा नष्टाऽथ, विद्याऽवद्यात्मनस्ततः ॥२३॥
[24]गुर्वाज्ञया ततः पुर्यां, प्रविश्यानायितः शकैः ।
बद्ध्वा गर्दभवद् गर्दभिल्लो गुरुपदा[25]न्तिके ॥२४॥
स तैरूचे तवान्यायतरोः पुष्पमिदं तनु ।
फलं त्वन्यभवे भा[26]वि, घोरा नरकवेदना ॥२५॥
तद् धर्म्मं प्रतिपद्यस्वाधुनाऽपि जिनभाषितम् ।
इत्युक्तेऽवाङ्मुखो द्वेधा, चक्रे निर्विषयः स तैः ॥२६॥
मित्रं शाखिं नरेन्द्रत्वे, सामन्तत्वेऽपरानपि ।
सूरयः स्थापयामासुर्निजं जामिं च संयमे ॥२७॥

(२)

अथो भृगुपुरे राजा, युवराजश्च तिष्ठतः ।
बलमित्र-भानुमित्राभिधौ जामिसुतौ गुरोः ॥२८॥
प्रधानं प्रेष्य तौ सूरिमानी[27]य शल्य(ल्य)मानसौ ।
प्रवेश्य चक्रतुश्चैत्योत्स[28]वं जितशतक्रतू ॥२९॥
श्रुतो नृ[29]पस्वसुर्भानुश्रियो धर्म्मं गुरोर्मुखात् ।
बलभानुः समाकर्ण्य, दक्षो दीक्षामुपाददे ॥३०॥

१७ °वन्तोऽपि मा° PH । १८ °पि संग्रामेण म° C । १९ अथान्यदा दिनेऽष्टम्या दुर्गे शून्ये शकैर्गुरुः । पृष्टोऽसौ ग° C । २० °त् शत्रुसै° PH । २१ °व्यूतात् प° C । २२ °र्वं तच्छिबिरं नि° P । २३ रिर्वेष्टितः (रेरीदितैः H) शब्दवेधिनः(भिः) C । २४ सूर्याज्ञ° PH । २५ गुर्वा(र्वं)न्तिके C । २६ °वि नानान° C । २७ °ल्य प्राज्यमानतः PH । २८ °वं कालकसूरिभिः(णः) C । २९ °पस्य भा° C ।

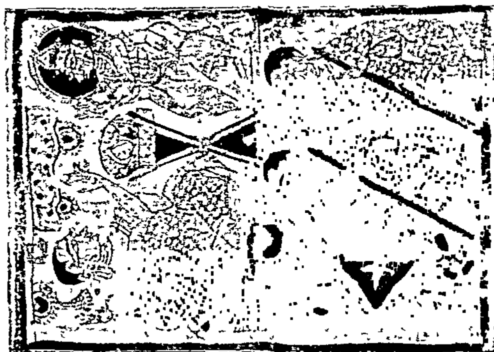


Fig 66

चित्र ६६

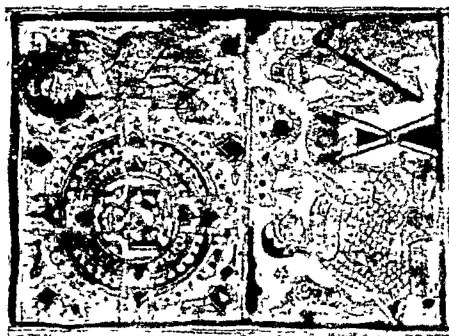


Fig 65

चित्र ६५

भक्तं वीक्ष(क्ष्य) नृपं क्रुद्धः, पुरोधाऽवि(वी)वदॆद् रयात् ।
निरुत्तरीकृतो भूँपं, कैतवादित्यभाषत ॥३१॥
वन्द्यपादपदाक्रान्तिर्महादोषप्रपोषिणी ।
नृपोऽथ तद्गिरा मूढोऽनेषणं नगरे व्यधात् ॥३२॥
एवं निरीक्ष्यँ वर्षायामपि सूरिः श्रुगो[ः] पुरात् ।
महाराष्ट्रकिरीटाभं, प्रतिष्ठानँपुरं गतः ॥३३॥

(३)

सालवाहनभूपेन, महद्धर्या स प्रवेशितः ।
विज्ञप्तश्च ससंघेन पष्ठ्यां पर्युषणा(णां) कुरु ॥३४॥
यतो लोकानुवृत्त्याऽत्रेन्द्रोत्सवं पञ्चमीदिने ।
सूरयः [३४]प्रोचिरे पर्युषणा नात्येति पञ्चमी[म्] ॥३५॥
जिना गँणेशास्तच्छिष्याः, पञ्चाँशत्के दिने यथा ।
पुरा पर्युषितास्तद्वद्, गुरवो मे तथा वयम् ॥३६॥
चतुर्थ्यामस्त्विति प्रोक्ते, नृपेण गुरवो जगुः ।
अस्तु प्रोक्तं हि सिद्धान्ते, परिवास्त्वन्यमारतः ॥३७॥

(४)

स्वच्छन्दानन्यदा शिष्यान्, प्रोज्झ्य शय्यातराग्रतः ।
आख्याय सागरचन्द्रं, प्रशिष्यं सूरयो ययुः ॥३८॥
तेन नाभ्युत्थिता व्याख्याक्षणे तेऽज्ञातवृत्तयः ।
तस्थुस्तत्पृष्ठतः व्याख्याचारुताप्रथनोद्यताः ॥३९॥
अथ शय्यातराज्ज्ञात्वा, मुनयोऽपि समाययुः ।
सूँरिं ते(तं) क्षमयन्तस्ते, प्रतिष्ठावसतौ ततः ॥४०॥
ज्ञात्वा सागरचन्द्रोऽपि, ह्रीभरानतकन्धरः ।
नेत्रैँम्भसा गुरोः पादौ, प्रीत्या प्रक्षालयन्निव ॥४१॥
तत्याप्य वालुकाप्रस्थार्द्धस्य दृष्टान्तदर्शनात् ।
तँत् संबोध्य यते ! ज्ञाने, त्वं गर्वं मा कृथा वृथा ॥४२॥
यथा रिक्तो भवेत् प्रस्थः, स्थाँनान्तरविरेचनात् ।
स्थाने स्थाने विगमनाद्, यथा स्यान्मृदलिपका ॥४३॥
तथा गणेशाः पूर्वेभ्यो, वत्स ! हीनोऽस्म्यहं क्रमात् ।
मँत्तोऽपि हीनो म[द्]शिष्य[ः], तस्मै(स्मा)द्धीनो भवानपि ॥४४॥

---

३० °द मुधा PH । ३१ भूपं कै° H । ३२ °क्ष्य चान्येद्युरागतेऽपि घनागमे P, °क्ष्य च घनागमेऽपि घनागमः H । ३३ °पुरेऽगमत् C । ३४ प्रोचुः रे प° P । ३५ °गणेशास्तच्छिष्या प° P । ३६ पञ्चाशत्तमे दिने C । ३७ गुरुन् क्षमयितो(ताः) बाढं न पुनः कारोन च P । ३८ तस्यौ चाम्भसो. पादौ प्रपतः क्षा(प्रमोः प्रक्षाH)लयन्निव PH । ३९ तं संबन्धमवदत्क्षा° PH । ४० स्थानस्थानविरेचनात् H । ४१ मत्तो गुरवस्तस्मात् त्वं च हीनतरस्तथा P, मत्तस्ते गुरुस्तस्मात् त्वं हीनतरस्तथा H ।

प्रज्ञापरीषहः सोऽयं, वत्स ! सह्यस्ततस्त्वया ।
इत्युक्तः स गुरोर्वाचं, तथेति प्रति(त्य)पद्यत ॥४५॥

(९)

शक्रोऽन्यदा निगोदानां, व्याख्यां सीमन्धरप्रभोः ।
श्रुत्वा पप्रच्छ भ(भा)रते, व्याख्यात्येवंविधं हि कः ? ॥४६॥
विज्ञाय कालिकाचार्यं, विप्रवेषः समागमत् ।
तद्व्याख्यान[42]श्रुतेर्हृष्टो, निगोदानां विचारणात् ॥४७॥
गोला[43]उ असंखिज्जा, असंखनिगोयगोलओ भणिओ ।
इक्किक्कं पि निगोए, अणंतजीवा मुणेयव्वा ॥४८॥
विप्रेणा[44]युषि पृष्टो(ष्टे), शक्रोऽसीति गुरुर्जगौ ।
हृष्टः सोऽथ निजं रूपं, प्रकाश्यैवं तमस्तवीत् ॥४९॥
जय प्रवचनाधार !, जय संसारतारक ! ।
जय सीमन्धरस्वामिस्तुतैः[45], श्रीमन् ! नमोऽस्तु ते ॥५०॥
स्तुत्वेतीन्द्रोऽन्यतो द्वारं, विधाय तदुपाश्रये ।
गतो दिवं सूरिरपि, प्रपाल्यायुर्ययौ दिवम् ॥५१॥
सांव[46]त्सरीयं सत्पर्व, चतुर्थ्यां येन निर्मितम् ।
युगप्रधानः सूरीन्द्रो, जीया[न्] नित्यं स कालकः ॥५२॥

इति श्रीपल्लिवालगच्छे महेश्वरसूरिभि-
र्विरचिता कालिकाचार्यकथा समाप्ता ॥

Cसंज्ञकप्रतिप्रान्ते प्रशस्तिरियम्—

श्रीमालवंशोऽस्ति विशालकीर्त्तिः,
श्रीशान्तिसूरिः(रि)प्रतिबोधितडीडकाख्य[ः] ।
श्रीविक्रमाद् वेद-नभर्पिवत्सरे
श्रीआदिचैत्यकारापितनवहरे च (?) ॥१॥
तस्य शाखासमुद्भूतदेवसिंहो गुणाधिकः ।
तत्सुतः कर्मसिंहस्याभूत(त्) पुत्रो मलसिंहक[ः] ॥२॥

---

४२ °नस्तु(श्रु)ते हृष्टः पप्रच्छायुर्निजं वृषा PH । ४३ नास्तीयं गाथा PH पुस्तकयोः । ४४ सूरिः श्रुतेन विज्ञाय, शक्रोऽसीति जगाद तम् हृ° PH । ४५ °त ! स्वामिन् ! P । ४६ कल्पोत्सवस्तु पञ्चम्यां(म्याः), चतुर्थ्यां येन कारितम् । संघेनानुमि(म)तः श्रीमान् जीयात् सूरिः स कालकः ॥५२॥ यः श्रीपर्युषणां महागुणगणां चक्रे चतुर्थिदिने, पञ्चम्या इह सालिवाहन-महीपालस्य विज्ञप्तितः । नानालब्धियुजे जिनप्रवचनप्रोत्सर्पिणा कारिणा, तस्मै कालकसूरये युगवराग्र्ये नमो भक्तितः ॥५३॥

इति श्रीकालिकाचार्यकथानकम् समाप्तम् P ।,

षट्स्थानपतितान्मत्वा, श्रुतकेवलिनोऽपि हि । न गर्वः सर्वथाकार्यः सूरिसागरचन्द्रवत् ॥५२॥ चतुर्थीपर्युषणापर्वप्रस्थापकस्य श्रीकालिकाचार्यस्य संस्कृतबन्धमयी कथानिका लिखिता H ॥

महीरोल्लनगोत्रे च, मण्डनो धान्धकामिध[:] ।
तत्सुता[:]-त्रय[:] संजाता ऊदल-देदाकनामतः ॥३॥
गोत्रमण्डनहालाकभग्नी यस्य चतुष्टयी ।
सी(शी)लालङ्कारधारी च, आभू मनी च मइणला (?) ॥४॥
षड्दर्शन[सु]भक्ता च, श्रीरिवा(व) हरिमण्डनी ।
अर्द्धाङ्गलक्ष्मी[:] साहू, मलसिंहस्य पुण्यभुग् ॥५॥
पञ्च पुत्रा[:] पवित्राश्च, पञ्चपुत्री(न्यः) सतीव्रताः ।
कल्पवृक्षसमानेऽपि, संघशासनसेवकान्(काः) ॥६॥
धारा-राम-लाखाको, जइतसिंह-भीमकौ ।
ऊदी पूनी च चांदू च, रुक्मिणी सोनणी तथा ॥७॥
धाराकपत्नी च सुव्रता, जयश्री [च] तदङ्गना[जाः] ।
वेदमिवा(दा इव) चतुष्ट्य(यी),सयम्मणो पांप(खांख)ण-मदनकौ च ॥
रत्नस्य रत्नाकरतुल्यरूप[:]
धनसिंहवीर[:] स्वजनप्रियश्च ? ॥८॥
रामापुत्रस्तु खेताक[:], पद्मो लाखाकनन्दनः ।
जइतसिंहसुतो हाल्ह[:], भीमापुत्री स(सु)लक्षणी ॥९॥
स्वश्रेयसे कारितकल्पपुस्तिका,
स(सा)हूकपुण्योदयरत्नभूमिः ।
श्रीपल्लिगच्छे स्वगुणो(णौ)कधाम्ना,
[सु]वाचिता श्री(साऽपि) महेश्वरसूरिभिः(रेण) ॥१०॥

नृपविक्रमकालातीत सं० १३६५ वर्षे भाद्रपदरवौ नवम्यां तिथौ श्रीमेदपाटमण्डले वऊणग्रामे पुस्तिका लिखिता ॥

उदकानलचौरेभ्यः, मूल(ष)केभ्यस्तथैव च ।
रक्षणीयात् प्रयत्नेन, यत्कष्टे न मिथेते (?) ॥१॥

मङ्गलं महाश्रीः । शुभं भवतु ॥

स्वस्यामेव प्रतिप्रान्ते पुष्पिकेयम्—

संवत् १३७८ वर्षे भाद्रपदशुदि ४ श्रावक मोल्हासुतेन भार्याउदयसिरिसमन्वितेन पुत्रसोमा–लापा–चेता सहितेन श्रावकऊदाकेन श्रीकल्पपुस्तिका गृहीत्वा श्रीअभयदेवसूरीणां समर्पिता वाचिता च ॥

Hसंज्ञकप्रतिप्रान्ते लिखितमिदमधिकम्—

जं रयणि कालगओ, अरिहा तित्थंकरो महावीरो ।
तं रयणि अवंतिवई, अहिसित्तो पालओ राया ॥१॥

पालयरज्जं सट्ठी(६०), पणपन्नसयं(१५५) नवण्हनंदाणं ।
मोरीणं अट्ठसयं(१०८), तीसं(३०) वरिसाण पूसमित्तस्स ॥२॥
बलमित्त-भाणुमित्ता, सट्ठी(६०) नरवाहणस्स चालिसा(४०) ।
ततो गर्दभिल्लः ॥

पालकराज्यम् ६४(६०)। नवनन्दराज्यम् १५५। मौर्यराज्यम् १०८। पुष्यमित्रराज्यम् ३० । श्री-कालिकसूरिभ्रातृ(भागिनेय)बलमित्र–भानुमित्रौ राज–युवराजौ । तद्भगिनी भानुश्रीस्तत्सूनुर्बलभानुमित्र[राज्यम्]६० ।

श्रीवीरात् ४५३ गर्दभिल्लोच्छेदकः कालिकाचार्यः । उक्तं च प्रथमानुयोगसारोद्धारे युगप्रधानदण्डिकायां प्रथमोदये—

तह गद्दभिल्लरज्जस्स, छेअगो कालका[य]रिओ होही ॥
निव्वाणनिसाए गोयमपालियनिवो अवंतीए ।
होही पाडलियपहू, सो मुरियउ उदाय(यि)निवमरणे ॥

वीरात् ९९३ चतुर्थ्यां पर्युषणाकारकोऽन्यः कालिकाचार्यः ॥ प्रथमानुयोगसारोद्धारे युगप्रधानदण्डिकायां द्वितीयोदये—

नवसए तेणउए(९९३) खलु, समइक्कंतेहिं वीरवद्धमाणाओ ।
पज्जोसवणाचउत्थी, कालिकसूरीहिंतो ठविया ॥
पूरिया लख-तिगदीणा रयणासयं समस्स तियं ।
जो सालवाहणमिवं, सट्ठी कासीइ य पइट्ठाणे ॥

श्रीवीरात् ३३५ निगोदव्याख्याता प्रथमकालिकाचार्यः ।

अस्या एव प्रतिप्रान्ते पुष्पिकेयम्—

संवत् १६६६ वर्षे मार्गशीर्षमासे शुक्लपक्षे एकादश्यां तिथौ अमृतवासरे श्रीस्तम्भतीर्थे पिप्फलगच्छे पण्डितश्री-कान्हजील(लि)पीकृतं स्ववाचनाय वा परोपकाराय ॥ थरादामहात्मा चंद्रतणी परि निर्मला निःकलङ्का स्वआजीविकावृत्या ॥

[१७]

श्रीप्रभाचन्द्राचार्यविरचितं

प्रभावकचरितान्तर्गतं

कालकचरितम् ॥

[रचनासंवत् १३३४]

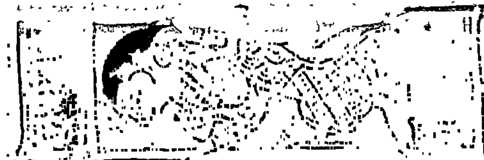


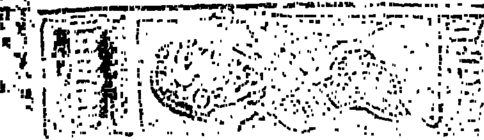
श्रीसीमन्धरतीर्थेशविदितोऽनणुतो गुणात् ।
कुतश्चिदपि सोऽव्याद् वः, कालकसूरिकुञ्जरः ॥१॥
प्राच्यैर्बहुश्रुतैर्वृत्तं, यस्य पर्युषणाश्रयम् ।
आदृतं कीर्त्यते किं न, शकटी शकटानुगा ॥२॥
श्रीधरावासमित्यस्ति, नगरं न गरो जयी ।
द्विजिह्वास्यसमुद्दीर्णो, यत्र साधुवचोऽमृतैः ॥३॥
आशाकम्बावलम्बाढ्या, महावलमरोच्छ्रिता ।
कीर्त्तिपताकिका यस्याक्रान्तव्योमा गुणाश्रया ॥४॥ युग्मम् ॥
श्रीवैरिसिंह इत्यस्ति, राजा विक्रमराजितः ।
यत्प्रतापो रिपुस्त्रीणां, पत्रवल्लीरशोषयत् ॥५॥
तस्य श्रीशेषकान्तेव, कान्ताऽस्ति सुरसुन्दरी ।
उत्पत्तिभूमिर्भद्रस्य, महाभोगविराजिनः ॥६॥
जयन्त इव शक्रस्य, शशाङ्क इव वारिधेः ।
कालको कालकोदण्डखण्डितारिसुतोऽभवत् ॥७॥
सुता सरस्वती नाम्ना, ब्रह्मभूर्विश्वपावना ।
यदागमात् समुद्रोऽपि, गुरुः सर्वाश्रयोऽभवत् ॥८॥
कालकोऽश्वकलाकेलिकलनायान्यदा बहिः ।
पुरस्य श्रमायासीदनायासी हयश्रमे ॥९॥
तत्र धौरितकात् प्लुत्या, वल्गितेनापि वाहयन् ।
उत्तेजिताद्दुतसद्गत्या, हयानुत्तेरितादपि ॥१०॥
श्रान्तस्तिमितगन्धर्वो, गन्धर्व इव रूपतः ।
अशृणोन्मसृणोदारं, स्वरमारामगध्यतः ॥११॥
अथाह मन्त्रिणं राजपुत्रः कीदृक् स्वरो ह्यसौ ।
मेघगर्जितगम्भीरः, कस्य वा ज्ञायतां ततः ॥१२॥

व्यजिज्ञपत् स विज्ञाय, नाथ! सूरिर्गुणाकरः ।
प्रशान्तपावनीं मूर्तिं, बिभ्रद् धर्मं दिशत्यसौ ॥१३॥
विश्राम्यद्भिर्नृपारामे, श्रूयतेऽस्य वचोऽमृतम् ।
अस्त्वेवमिति सर्वानुज्ञातं तत्राभ्यगादसौ ॥१४॥
गुरुं नत्वोपविष्टे च, विशेषादुपचक्रमे ।
धर्माख्यां योग्यतां ज्ञात्वा, तस्य ज्ञानोपयोगतः ॥१५॥
धर्मार्हद्गुरुतत्त्वानि, सम्यग् विज्ञाय संश्रय ।
ज्ञान-दर्शन-चारित्ररत्नत्रयविचारकः ॥१६॥
धर्मो जीवदयामूलः, सर्वविद् देवता जिनः ।
ब्रह्मचारी गुरुः सङ्गभङ्गभू रागभङ्गभित् ॥१७॥
व्रतपञ्चकसंवीतो, यतीनां संयमाश्रितः ।
दशप्रकारसंस्कारो, धर्मः कर्मच्छिदाकरः ॥१८॥
य एकदिनमप्येकचित्त आराधयेदमुम् ।
मोक्षं वैमानिकत्वं वा, स प्राप्नोति न संशयः ॥१९॥
अथो गृहस्थधर्मश्च, व्रतद्वादशकान्वितः ।
दान-शील-तपो-भावभङ्गीभिरमितः शुभः ॥२०॥
स सम्यक् पाल्यमानश्च, शनैर्मोक्षप्रदो नृणाम् ।
जैनोपदेश एकोऽपि, संसाराम्भोनिधेस्तरी ॥२१॥
श्रुत्वेत्याह कुमारोऽपि, भद्गिनीभङ्गिनीं दिश ।
दीक्षां मोक्षं यथा ज्ञानवेलाकुलं लभे लघु ॥२२॥
पितरौ स्वावनुज्ञाप्यागच्छ तत् तेऽस्तु चिन्तितम्
अत्यादरेण तद् कृत्वाऽगाज्जाम्या सहितस्ततः ॥२३॥
प्रव्रज्याऽदायि तैस्तस्य, तया युक्तस्य च स्वयम् ।
अधीती सर्वशास्त्राणि, स प्रज्ञाऽतिशयादभूत् ॥२४॥
स्वपट्टे कालकं योग्यं, प्रतिष्ठाप्य गुरुस्ततः ।
श्रीमान् गुणाकारः सूरिः, प्रेत्यकार्याण्यसाधयत् ॥२५॥
अथ श्रीकालकाचार्यो, विहरन्नन्यदा ययौ ।
पुरीमुज्जयिनीं बाह्यारामेऽस्याः समवासरत् ॥२६॥
मोहान्धतमसे तत्र, मग्नानां भव्यजन्मिनाम् ।
सम्यगर्थप्रकाशोऽभूत्, प्रभूष्णुर्मणिदीपवत् ॥२७॥
तत्र श्रीगर्दभिल्लाख्यः, पुर्यां राजा महाबलः ।
कदाचित् पुरबाह्योर्व्यां, कुर्वाणो राजपाटिकाम् ॥२८॥
कर्मसंयोगतस्तत्र, व्रजन्तीमैक्षत स्वयम् ।
जामिं कालकसूरीणां, काको दधिघटीमिव ॥२९॥ युग्मम् ॥

हा! रक्ष रक्ष सोदर्य!, क्रन्दन्तीं करुणस्वरम्।
अपाजीहरदत्युग्रकर्मभिः पुरुषैः स ताम् ॥३०॥
साध्वीभ्यस्तत् परिज्ञाय, कालकप्रभुरप्यथ।
स्वयं राजसमज्यायां, गत्वाऽवादीत् तदग्रतः ॥३१॥
वृत्तिर्विधीयते कच्छे, रक्षायै फलसंपदः।
फलानि भक्षयेत् सैवाख्येयं कस्याग्रतस्तदा ॥३२॥
राजन्! समग्रवर्णानां, दर्शनानां च रक्षकः।
त्वमेव तन्न ते युक्तं, दर्शनिव्रतलोपनम् ॥३३॥
उन्मत्तकभ्रमोन्मत्तवदुन्मत्तो नृपाधमः।
न मानयति गामस्य, म्लेच्छवद् ध्वंसते तथा ॥३४॥
संघेन मन्त्रिभिः पौरैरपि विज्ञापितो दृढम्।
अवाजीगणदारूढो, मिथ्यामोहे गलन्मतिः ॥३५॥
प्राकृक्षात्रतेज आचार्य उन्निद्रमभजत् ततः।
प्रतिज्ञां विदधे घोरां, तदा कातरतापनीम् ॥३६॥
जैनापभ्राजिनां ब्रह्मबालप्रमुखघातिनाम्।
अर्हद्‌बिम्बविहन्तॄणां, लिप्येऽहं पाप्मना स्फुटम् ॥३७॥
न चेदुच्छेदये शीघ्रं, सपुत्र-पशु-बान्धवम्।
अन्यायकर्दमक्रोडं, विलुवन्तं नृपब्रुवम् ॥३८॥ युग्मम्॥
असंभाव्यमिदं तत्र, सामान्यजनदुष्करम्।
उक्त्वा निष्क्रम्य दम्भेनोन्मत्तवेषं चकार सः ॥३९॥
एकाकी भ्रमति स्मायं, चतुष्के चत्वरे त्रिके।
असम्बद्धं वदन् द्विस्त्रिश्चेतनाशून्यवत् तदा ॥४०॥
गर्दभिल्लो नरेन्द्रश्चेत्, ततस्तु किमतः परम्?।
यदि देशः समृद्धोऽस्ति, ततस्तु किमतः परम्? ॥४१॥
वदन्तमिति तं श्रुत्वा, जनाः प्राहुः कृपाभरात्।
स्वसृविरहितः सूरिस्तादृग् ग्रहिलतां गतः ॥४२॥ युग्मम्॥
दिनैः कतिपयैस्तस्मान्निर्ययावेक एव सः।
पश्चिमां दिशमाश्रित्य, सिन्धुतीरमगाच्छनैः ॥४३॥
शाखिदेशश्च तत्रास्ति, राजानस्तत्र शाखयः।
शाकापराभिधाः सन्ति, नवतिः षड्भिरर्गला ॥४४॥
तेषामेकोऽधिराजोऽस्ति, सप्तलक्षतुरङ्गमः।
तुरङ्गायुतमानाश्चापरेऽपि स्युर्नरेश्वराः ॥४५॥
एको माण्डलिकस्तेषां, मैत्रिं कालकसूरिणा।
अनेककौतुकमेत्साहृतचित्तः कृतोऽथ सः ॥४६॥

असौ विश्वासतस्तस्य, वयस्यति तथा नृपः ।
तं विना न रतिस्तस्य, तं बहूक्तैर्यया क्षणम् ॥४७॥
सभायामुपविष्टस्य, मण्डलेशस्य सूरिणा ।
सुखेन तिष्ठतो गोष्ठ्यां, राजदूतः समाययौ ॥४८॥
प्रवेशितश्च विज्ञप्ते, प्रतीहारेण सोऽवदत् ।
प्राचीनरूढितो भक्त्या, गृह्यतां राजशासनम् ॥४९॥
असिधेनुं च भूपोऽथ, तद् गृहीत्वाऽऽशु मस्तके ।
ऊर्ध्वीभूयाथ संयोज्य, वाचयामास च स्वयम् ॥५०॥
इति कृत्वा विवर्णास्यो, वक्तुमप्यक्षमो नृपः ।
विलीनचित्तः श्यामाङ्गो, निःशब्दाषाढमेघवत् ॥५१॥
पृष्टश्चित्रान्मुनीन्द्रेण, प्रसादे स्वामिनः स्फुटे ।
आयाते प्राभृते हर्षस्थाने किं विपरीतता? ॥५२॥
तेनोचे मित्र! कोपोऽयं, न प्रसादः प्रभोर्ननु ।
प्रेष्यं मया शिरश्छित्वा, स्वीयं शस्त्रिकयाऽनया ॥५३॥
एवं कृते च वंशे नः, प्रभुत्वमवतिष्ठते ।
नो चेद् राज्यस्य राष्ट्रस्य, विनाशः समुपस्थितः ॥५४॥
शस्त्रिकायामथैतस्यां, षण्णवत्यङ्कदर्शनात् ।
मन्ये षण्णवतेः सामन्तानां क्रुद्धो धराधिपः ॥५५॥
सर्वेऽपि गुप्तमाहूय, सूरिभिस्तत्र मेलिताः ।
तरीभिः सिन्धुमुत्तीर्य, सुराष्ट्रां ते समाययुः ॥५६॥
घनागमे समायाते, तेषां गतिविलम्बके ।
विभज्य षण्णवत्यंशैस्तं देशं तेऽवतस्थिरे ॥५७॥
राजानस्ते तथा सूरा वाहिनीव्यूहवृद्धिना ।
राजहंसद्रुहा भूयस्तरवारितरङ्गिणा ॥५८॥
वलभिद्धनुरुल्लासवता चाशुगभीभृता ।
समारुध्यन्त मेघेन वलिष्ठेनेव शत्रुणा ॥५९॥
निर्गमय्यासनाद्युग्रमुपसर्गमुपस्थितम् ।
प्रापुर्घनात्ययं मित्रमिवाब्जास्य विकाशनम् ॥६०॥
परिपक्त्रिमवाक्शालिः, प्रसीदत्सर्वतोमुखः ।
अभूच्छरदृतुस्तेषामानन्दाय सुधीरिव ॥६१॥
सूरिणाऽथ सुहृद्राजा, प्रयाणेऽजल्प्यत स्फुटम् ।
स प्राह शम्बलं नास्ति, येन नो भावि शं बलम् ॥६२॥
श्रुत्वेति कुम्भकारस्य, गृह एकत्र जग्मिवान् ।
वह्निना पच्यमानं चेष्टकापाकं ददर्श च ॥६३॥





कनिष्ठिकानखं पूर्ण, चूर्णयोगस्य कस्यचित् ।
आक्षेपात् तत्र चिक्षेपाक्षेप्यशक्तिस्तदा गुरुः ॥६४॥
विध्यातेऽत्र यथावृगे, राज्ञः प्रोचाच यत् सखे!।
विभज्य हेम गृह्णीत, यात्रासंग्राहहेतवे ॥६५॥
तथेत्यादेशमाधाय, तेऽकुर्वन् पर्व सर्वतः ।
मास्थानिकं गजाश्वादिसैन्यपूजनपूर्वकम् ॥६६॥
पश्चाल-लाटराष्ट्रेशभूपान् जित्वाऽथ सर्वतः ।
शाका मालवसन्धि ते, प्रापुराक्रान्तविद्विषः ॥६७॥
श्रुत्वाऽपि वलमागच्छद्, विद्यासामर्थ्यगर्वितः ।
गर्दभिल्लनरेन्द्रो न, पुरीदुर्गमसज्जयत् ॥६८॥
अथाप शाखिसैन्यं च, विशालातलमेदिनीम् ।
पतङ्गसैन्यवत् सर्वप्राणिवर्गभयङ्करम् ॥६९॥
मध्यस्थो भूपतिः सोऽथ, गर्दभीविद्यया बले ।
नादर्युन्मादरीतिस्थः, सैन्यं सज्जयति स्म न ॥७०॥
कपिशीर्षेषु नो डिम्बा, कोट्टकोणेषु न भ्रसाः ।
विद्याधरीषु नो काण्डपूरणं चूरणं द्विषाम् ॥७१॥
न वा मटकपाटानि, पूःप्रतोलीष्वसज्जयत् ।
इति चारैः परिज्ञाय, सुहृद्भूपं जगौ गुरुः ॥७२॥
अनावृतं समीक्ष्येदं, दुर्गं मा भूरनुद्यमः ।
यदष्टमी-चतुर्दश्योरर्चयत्येष गर्दभीम् ॥७३॥
अष्टोत्तरसहस्रं च, जपत्येकाग्रमानसः ।
शब्दं करोति जापान्ते, विद्या सा रासभीनिभम् ॥७४॥
तं वृत्कारस्वरं घोरं, द्विपदो वा चतुष्पदः ।
यः शृणोति स वक्त्रेण, फेनं मुञ्चन् विपद्यते ॥७५॥
अर्धतृतीयगव्यूतमध्ये स्थेयं न केनचित् ।
आवासान् विरलान्! दत्वा स्यातव्यं सवलैर्नृपैः ॥७६॥
इत्याकर्ण्य कृते तत्र, देशे कालकसद्गुरुः ।
सुभटानां शतं सार्द्धं, प्रार्थयच्छब्दवेधिनाम् ॥७७॥
स्थापिताः स्वसमीपे ते, लब्धलक्षाः सुशिक्षिताः ।
स्वरकाले मुखं तस्या बभ्रुर्बाणैर्निषङ्गवत् ॥७८॥
सा मूर्ध्नि गर्दभिल्लस्य, कृत्वा विण्मूत्रमीर्ष्यया ।
हत्वा च पादघातेन, रोषेणान्तर्दधे खरी ॥७९॥
अबलोऽयमिति ख्यापयित्वा तेषां पुरो गुरुः ।
समग्रसैन्यमानीय, मानी तं दुर्गमाविशत् ॥८०॥

पातयित्वा धृतो बद्ध्वा, प्रपात्य च गुरोः पुरः ।
गर्दभिल्लो भटैर्मुक्तः, प्राह तं कालकप्रभुः ॥८१॥
साध्वी साध्वी त्वया पाप!, श्येनेन चटकेव यत् ।
नीता गुरुविनीताऽपि, तत्कर्मकुसुमं ह्यदः ॥८२॥
फलं तु नरकः प्रेत्य, तद् विबुध्याधुनाऽपि हि ।
उपशान्तः समादत्स्व, प्रायश्चित्तं शुभावहम् ॥८३॥
आराधकः परं लोकं, भविता रुचितं निजम् ।
विधेहीति श्रुतेर्दूनस्त्यक्तोऽरण्ये ततोऽभ्रमत् ॥८४॥
व्याघ्रेण भक्षितो भ्राम्यन्, दुर्गतो दुर्गतिं गतः ।
तादृक् साधुद्रुहामीदृग्, गतिरत्यल्पकं फलम् ॥८५॥
सूरेरादेशतो मित्रं, भूपः स्वामी ततोऽभवत् ।
विभज्य देशमन्येऽपि, तस्थुः शाखिनराधिपाः ॥८६॥
आरोपिता व्रते साध्वी, गुरुणाथ सरस्वती ।
आलोचितप्रतिक्रान्ता, गुणश्रेणिमवाप च ॥८७॥
विद्यादेव्यो यतः सर्वा अनिच्छुस्त्रीव्रतच्छिदः ।
कुप्यन्ति रावणोऽपीदृक्, सीतायां न दधौ हठम् ॥८८॥
एतादृक्शासनोन्नत्या, जैनतीर्थं प्रभावयन् ।
बोधयन् शाखिराजांश्च, कालकः सूरिराड् बभौ ॥८९॥
शकानां वंशमुच्छेद्य, कालेन कियताऽपि हि ।
राजा श्रीविक्रमादित्यः, सार्वभौमोपमोऽभवत् ॥९०॥
स चोन्नतमहासिद्धिः, सौवर्णपुरुषोदयात् ।
मेदिनीमनृणां कृत्वाऽचीकरद् वत्सरं निजम् ॥९१॥
ततो वर्षशते पञ्चत्रिंशता साधिके पुनः ।
तस्य राज्ञोऽन्वयं हत्वा, वत्सरः स्थापितः शकैः ॥९२॥
इति प्रसङ्गतोऽजल्पि, प्रस्तुतं प्रोच्यते ह्यदः ।
श्रीकालकप्रभुर्देशे, विजह्रे राजपूजितः ॥९३॥

(२)

इतश्चास्ति पुरं लाटललाटतिलकप्रभम् ।
भृगुकच्छनृपस्तत्र, बलमित्रोऽभिधानतः ॥९४॥
भानुमित्राग्रजन्माऽसीत्, स्वस्रीयः कालकप्रभोः ।
स्वसा तयोश्च भानुश्रीः, बलभानुश्च तत्सुतः ॥९५॥ युग्मम् ॥
अन्यदा कालकाचार्यवृत्तं तैर्लोकतः श्रुतम् ।
तोपादाहूतये मन्त्री, तैर्निजः प्रैष्यत प्रभोः ॥९६॥

विहरन्तस्ततस्ते चाप्रतिबद्धं विशुद्धये ।
आययुर्नगरे तत्र, बहिश्च समवासरन् ॥९७॥
राजा श्रीबलमित्रोऽपि, ज्ञात्वाऽभिमुखमभ्यगात् ।
उत्सवातिशयात् सूरिप्रवेशं विदधे मुदा ॥९८॥
उपदेशामृतैस्तत्र, सिञ्चन् भव्यानसौ प्रभुः ।
पुष्करावर्त्तवत् तेषां, विश्वं तापमनीनशत् ॥९९॥
श्रीमच्छकुनिकातीर्थस्थितं श्रीमुनिसुव्रतम् ।
प्रणम्य तच्चरित्राख्यादिभिर्नृपमबोधयत् ॥१००॥
अन्येद्युस्तत्पुरोधाश्च, मिथ्यात्वग्रहसद्ग्रहः ।
कुविकल्पवितण्डाभिर्वदन् वादे जितः स तैः ॥१०१॥
ततोऽनुकूलवृत्त्याऽथ, तं सूरिमुपसर्गयन् ।
उवाच दम्भभक्त्या स, राजानमृजुचेतसम् ॥१०२॥
नाथामी गुरवो देवा इव पूज्या जगत्यपि ।
एतेषां पादुका पुण्या, जनैर्धार्या स्वमूर्धनि ॥१०३॥
किञ्चिद् विज्ञप्यते लोकभूपालानां हितं मया ।
अवधारय तच्चित्ते, भक्तिश्चेन्मातुले गुरौ ॥१०४॥
विशतां नगरान्तर्यच्चरणा बिम्बिताः पथि ।
उल्लङ्घ्यन्ते जनैरन्यैः, सामान्यैस्तदघं बहु ॥१०५॥
धर्मार्जनं तनीयोऽत्रापरं कुरु महामते ! ।
प्रतीत आर्जवाद् राजा, प्राहास्ते सङ्कटं महत् ॥१०६॥
विद्वांसो मातुलास्तीर्थरूपाः सर्वार्चिता इमे ।
तथा वर्षा अवस्थाप्य, पार्यन्ते प्रेषितुं किमु ॥१०७॥
द्विजः प्राह महीनाथ !, मन्त्रये ते हितं सुखम् ।
तव धर्मो यतस्ते च, प्रयास्यन्ति स्वयं सुखात् ॥१०८॥
नगरे डिण्डिमो वाद्यः, सर्वत्र स्वामिपूजिताः ।
प्रतिलाभ्या वराहारैर्गुरवो राजशासनात् ॥१०९॥
आहारमाधाकर्मादि, दृष्ट्वाऽनेषणयाऽन्वितम् ।
स्वयं ते निर्गमिष्यन्ति, काऽप्यश्लाघा न ते पुनः ॥११०॥
अस्त्वेवमिति राज्ञोक्ते, स तथेति व्यधात् पुरे ।
अनेषणां च ते दृष्ट्वा, यतयो गुरुमभ्यधुः ॥१११॥
प्रभो ! सर्वत्र मिष्टान्नाहारः संप्राप्यतेतराम् ।
गुरुराहोपसर्गोऽयं प्रत्यनीकादुपस्थितः ॥११२॥

गन्तव्यं तत् प्रतिष्ठानपुरे संयमयात्रया ।
श्रीसातवाहनो राजा, तत्र जैनो दृढव्रतः ॥११३॥

(३)

ततो यतिद्वयं तत्र, प्रैषि सङ्घाय सूरिभिः ।
प्राप्तेष्वस्मासु कर्त्तव्यं, पर्वपर्युषणं ध्रुवम् ॥११४॥
तौ तत्र सङ्गतौ संघमानितौ वाचिकं गुरोः ।
तत्राकथयतां मेने, तेनैतत् परया मुदा ॥११५॥
श्रीकालकप्रभुः प्राप, शनैस्तन्नगरं ततः ।
श्रीसातवाहनस्तस्य, प्रवेशोत्सवमातनोत् ॥११६॥
उपपर्युषणं तत्र, राजा व्यज्ञपयद् गुरुम् ।
अत्र देशे प्रभो ! भावी, शक्रध्वजमहोत्सवः ॥११७॥
नभस्यशुक्लपञ्चम्यां, ततः षष्ठ्यां विधीयताम् ।
स्वं पर्व नैकचित्तत्वं, धर्मे नो लोकपर्वणि ॥११८॥
प्रभुराह प्रजापाल !, पुरार्हद्गणभृद्गणः ।
पञ्चमीं नात्यगादेतत्, पर्वास्मद्गुरुगीरिति ॥११९॥
कम्पते मेरुचूलाऽपि, रविर्वा पश्चिमोदयः ।
नातिक्रामति पर्वेदं, पञ्चमीरजनीं ध्रुवम् ॥१२०॥
राजाऽवदच्चतुर्थ्यां तत्, पर्व पर्युषणं ततः ।
इत्थमस्तु गुरुः प्राह, पूर्वैरप्याहृतं ह्यदः ॥१२१॥
अर्वागपि यतः पर्युषणं कार्यमिति श्रुतिः ।
महीनाथस्ततः प्राह, हर्षादेतत् प्रियं प्रियम् ॥१२२॥
यतः कुहूदिने पर्वोपवासे पौषधस्थिताः ।
अन्तःपुरपुरन्ध्र्यो मे, पक्षादौ पारणाकृतः ॥१२३॥
तत्राष्टमं विधातॄणां, निर्ग्रन्थानां महात्मनाम् ।
भवतु प्राशुकाहारैः, श्रेष्ठमुत्तरपारणम् ॥१२४॥
उवाच प्रभुरप्येतन्महादानानि पञ्च यत् ।
निस्तारयन्ति दत्तानि, जीवं दुष्कर्मसागरात् ॥१२५॥
पथश्रान्ते तथा ग्लाने, कृतलोचे बहुश्रुते ।
दानं महाफलं दत्तं, तथा चोत्तरपारणे ॥१२६॥
ततःप्रभृति पञ्चम्याश्चतुर्थ्यामागतं ह्यदः ।
कषायोपशमे हेतुः, पर्व सांवत्सरं महत् ॥१२७॥
श्रीमत्कालकसूरीणामेवं कत्यपि वासराः ।
जग्मुः परमया तुष्ट्या, कुर्वतां शासनोन्नतिम् ॥१२८॥

अन्येद्युः कर्मदोषेण, सूरीणां तादृशामपि ।
आसन्नविनयाः शिष्या दुर्गतौ दोहदप्रदाः ॥१२९॥
अथ शय्यातरं प्राहुः, सूरयोऽवितथं वचः ।
कर्मबन्धनिषेधाय, यास्यामो वयमन्यतः ॥१३०॥
त्वया कथ्यममीषां च, प्रियकर्कशवाग्भरैः ।
शिक्षयित्वा विशालायां, प्रशिष्यान्ते ययौ गुरुः ॥१३१॥
इत्युक्त्वाऽगात्, प्रभुस्तत्र, तद्विनेयाः प्रगे ततः ।
अपश्यन्तो गुरूनूचुः, परस्परमवाङ्मुखाः ॥१३२॥
एष शय्यातरः पूज्यशुद्धिं जानाति निश्चितम् ।
एष दुर्विनयोऽस्माकं, शाखाभिर्विस्तृतोऽधुना ॥१३३॥
पृष्टस्तैः स यथौचित्यमुक्त्वोवाच प्रभुस्थितिम् ।
ततस्ते संचरन्ति स्मोज्जयिनीं प्रति वेगतः ॥१३४॥
गच्छन्तोऽध्वनि लोकैश्चानुयुक्ता अवदन् मृषा ।
पश्चादग्रस्थिता अग्रे, पश्चात्स्या प्रभवो ननु ॥१३५॥
यान्तस्तन्नामशृङ्गारात्, पथि लोकेन पूजिताः ।
नारी-सेवक-शिष्याणामवज्ञा स्वामिनं विना ॥१३६॥
इतः श्रीकालकः सूरिर्वस्त्रवेष्टितरत्नवत् ।
यत्याश्रये विशालायां, प्राविशच्छन्नदीधितिः ॥१३७॥
प्रशिष्यः सागरः सूरिस्तत्र व्याख्याति चागमम् ।
तेन नो विनयः सूरेरभ्युत्थानादिको दधे ॥१३८॥
तत ईर्यां प्रतिक्रम्य, कोणे क्वापि निर्जने ।
परमेष्ठिपरावर्त्तं, कुर्वन् तस्थावसङ्गधीः ॥१३९॥
देशनाऽनन्तरं भ्राम्यँस्तत्रत्यः सूरिराह च ।
किञ्चित् तपोनिधे ! जीर्ण !, पृच्छ सन्देहमादृतः ॥१४०॥
अकिञ्चिज्ज्ञो जरत्त्वेन, नावगच्छामि ते वचः ।
तथाऽप्यापृच्छ्य येनाहं, संशयापगमक्षमः ॥१४१॥
अष्टपुष्पीमथो पृष्टो, दुर्गमां सुगमामिव ।
गर्वाद् यत्किञ्चन व्याख्यादनादरपरायणः ॥१४२॥
दिनैः कैश्चित् ततो गच्छ आगच्छत् तदुपाश्रयम् ।
सूरिणाऽभ्युत्थितोऽवादीद्, गुरवोऽग्रे समाययुः ॥१४३॥
वास्तव्या अवदन् वृद्धं, विनैकं कोऽपि नाययौ ।
तेष्वागच्छत्सु गच्छोऽभ्युदस्थात् सूरिश्च सत्रपः ॥१४४॥

गुरुनक्षमयद् गच्छः, पङ्गुग्नः सूरिरप्यमून् ।
तं च तं चानुशिष्यैते, सूरिमित्यमबोधयन् ॥१४५॥
सिकतासंभृतः प्रस्थः, स्थाने स्थाने विरेचितः ।
रिक्ते तत्रावदद् वत्स !, दृष्टान्तं विद्ध्यमूदृशम् ॥१४६॥
श्रीसुधर्मा ततो जम्बूः, श्रुतकेवलिनस्ततः ।
षट्स्थाने पातितास्ते च, श्रुते न्यूनत्वमापयुः ॥१४७॥
ततोऽप्यनु प्रवृत्तेषु, न्यूनं न्यूनतरं श्रुतम् ।
अस्मद्गुरुषु यादृक्षं, तादृग् न मयि निष्प्रभे ॥१४८॥
यादृग् मे त्वद्गुरोस्तन्न, यादृक् तस्य न तेऽस्ति तत् ।
सर्वथा मा कृथा वत्स !, गर्वं सर्वङ्कषं ततः ॥१४९॥
अष्टपुष्पीं च तत्पृष्टः, प्रभुर्व्याख्यानयत् तदा ।
अहिंसा-सूनृता-ऽस्तेय-ब्रह्मा-ऽकिञ्चनता तथा ॥१५०॥
राग-द्वेषपरीहारो, धर्मध्यानं च सप्तमम् ।
शुक्लध्यानमष्टमं च, पुष्पैरात्माऽर्चनाच्छिवम् ॥१५१॥
एवं च शिक्षयित्वा तं, मार्दवातिशये स्थितम् ।
आपृच्छ्य व्यचरत् सङ्गहीनोऽन्यत्र पवित्रधीः ॥१५२॥

(५)

श्रीसीमन्धरतीर्थेशनिगोदाख्यानपूर्वतः ।
इन्द्रप्रश्नादिकं ज्ञेयमार्यरक्षितकक्षया ॥१५३॥
श्रीजैनशासनक्षोणीसमुद्धारादिकच्छपः ।
श्रीकालकप्रभुः प्रायात्, प्रायाद् देवभुवं शमी ॥१५४॥
श्रीमत्कालकसूरिसंयमनिधेर्वृत्तं प्रवृत्तं श्रुतात्,
श्रुत्वाऽत्मीयगुरोर्मुखादवितथख्यातप्रभावोदयम् ।
संदृब्धं मयका तमस्ततिहरं श्रेयःश्रिये जायतां,
श्रीसंघस्य पठन्तु तच्च विबुधा नन्द्याच्च कोटीः समाः ॥१५५॥
श्रीचन्द्रप्रभसूरिपट्टसरसीहंसप्रभः प्रभा-
चन्द्रः सूरिरनेन चेतसि कृते श्रीराम-लक्ष्मीभुवा ।
श्रीपूर्वर्षिचरित्ररोहणगिरौ श्रीकालकाख्यानकं
श्रीप्रद्युम्नमुनीन्दुना विशदतः शृङ्गश्चतुर्थोऽभवत् ॥१५६॥

इति श्रीकालिकाचार्यप्रबन्धः ॥ ग्रन्थाग्रं० १५७ । अ. २२ ॥

प्रभावकचरितग्रन्थकृत्प्रशस्तिः—

भास्वत्पात्रं कवि-मुनि-बुधभ्राजितो राजसेव्यः,
सर्वेष्टार्थप्रदगुरुल्लसत्कल्पवृक्षावदातः ।
श्रीजैनांह्रिश्रयशुचिशिराः सिद्धिमद्भद्रशालो,
गच्छश्चान्द्रः सुरगिरितुलामश्नुवानः समस्ति ॥१॥

प्रद्युम्नसूरिरिति तत्र पुरा बभूव,
मन्दारपादपतुलः कलितोरुशाखः ।
यत्सङ्गमामृतरसैर्बहवः सुधर्मा-
धीशा भवन्ति सुधियः सुमनोभिरामाः ॥२॥

अल्लूसभायां विजिते दिगम्बरे, तदीयपक्षः किल कोशरक्षकः ।
दातुं प्रभोरेकपटं समानयत्, तमेकपट्टं जगृहे सुधीषु यः ॥३॥

शिष्योऽस्याभयदेवसूरिरभवज्जाड्यान्धकारं हरन्,
गोभिर्भास्करवत् परां विरचयन् भव्याप्तवर्गे मुदम् ।
ग्रन्थो वादमहार्णवोऽस्य विदितः प्रौढप्रमेयोर्मिभृद्,
दत्तेऽर्थे जिनशासनप्रवहणे सांयात्रिकाणां ध्रुवम् ॥४॥

त्रिभुवनगिरिस्वामी श्रीमान् स कर्दमभूपति—
स्तदुप समभूत् शिष्यः श्रीमद्धनेश्वरसंज्ञया ।
अजनि सुगुरुस्तत्पट्टेऽस्मात् प्रभृत्यवनिस्तुतः
तदनु विहितो विश्वे गच्छः स राजपदोत्तरः ॥५॥

सुगुरुरजितसिंहस्तत्पदाम्भोजभानुः
समजनि जनितश्रीर्भव्यपङ्केरुहाणाम् ।
वचनकरवितानं यस्य देदीप्यमानं,
जडगतमपि सोढुं दुर्दृशोर्न क्षमन्ते ॥६॥

श्रीवर्द्धमानसुगुरुः, कर्कोन्नतधामसङ्गतस्तदनु ।
मतसञ्चारिशरणः, समजनि जनलग्नदोषहरः ॥७॥

तत्पट्टभूमिरुहपोषतपात्ययश्रीः, श्रीशीलभद्र इति सूरिपदं प्रपेदे ।
धर्मोपदेशजलवाहजलैर्यदीयः, प्रापोन्नतिं जगति कीर्त्तिलतावितानः ॥८॥

तदंह्रिसरसीहंसः, सूरिः श्रीचन्द्र इत्यभूत् ।
विवेचकः शुचिः सद्भिस्तद्वाचानुपजीवनात् ॥९॥

अर्थप्रकाशिका शास्त्रचक्षुषाममृताञ्जनम् ।
घनसाररसाढ्या यन्मतिः पुन्नागरङ्गभृत् ॥१०॥

सूरिः श्रीभरतेश्वरस्तदनु च प्रामाणिकग्रामणी-
　　र्यन्नामस्मृतितोऽप्यघं हरति च श्रीधर्मघोषप्रभुः ।
कल्याणावलिकन्दलालिजलदः, श्रीसर्वदेवो गुरु-
　　श्चत्वारः किल शीलभद्रसुगुरोः शिष्या नरेन्द्रार्चिताः ॥११॥
श्रीपात्रं स जिनेश्वरप्रभुरभूत् संघाम्बुधौ चन्द्रमाः,
　　सूरिः श्रीजिनदत्त इत्युदितधीरुन्निद्रविद्याद्युतिः ।
चारित्रामलशैलनन्दनवनं श्रीपद्मदेवप्रभुः,
　　श्रीश्रीचन्द्रमुनीश्वरस्य जयिनः शिष्या अभूवन्नमी ॥१२॥
श्रीसङ्घरोहणधराधरचारुरत्नं, श्रीपूर्णभद्रगुरुरभ्युदितः पदेऽस्य ।
यत्सन्निधिस्थितिभृतो भुवि भव्यसार्था वस्तूनि विश्वविषयानि विलोकयन्ति ॥१३॥
तत्पट्टोदयपर्वतामृतरुचिः प्रीणँश्चकोरव्रजं,
　　श्रीचन्द्रप्रभसूरिरद्भुतमतिज्योत्स्नानिधानं बभौ ।
आश्चर्यं न कलङ्कधाम तमसाऽनुल्लङ्घ्यमूर्तिं भवं,
　　पाथोधिं क्षणुते विनम्रकमलोल्लासी न दोषाकरः ॥१४॥
आचार्यः श्रीप्रभाचन्द्रस्तत्पादाम्भोजषट्पदः ।
चित्रं यः सुमनःस्थोऽपि, सदानम्रगुरुक्रमः ॥१५॥
श्रीहेमचन्द्रसूरीणामनुध्यानप्रवृत्तितः ।
पर्वणः परिशिष्टस्य, दृष्टेः सम्पुटवासनः ॥१६॥
श्रीवज्रानुप्रवृत्तप्रकटमुनिपतिप्रष्ठवृत्तानि तत्तद्-
　　ग्रन्थेभ्यः कानिचिच्च श्रुतधरमुखतः कानिचित् संकलय्य ।
दुष्प्रापत्वादमीषां विशकलिततयैकत्र चित्रावदातं,
　　जिज्ञासैकाग्रहाणामधिगतविधयेऽभ्युच्चयं स प्रतेने ॥१७॥ त्रिभिर्विशेषकम् ॥
अत्र क्षूणं हि यत् किञ्चित्, संप्रदायविभेदतः ।
मयि प्रसादमाधाय, तच्छोधयत कोविदाः ॥१८॥

यतः—

आराधितं मया शून्यं, यथा तुष्टं स्वतामदात् ।
निजोक्तौ स्थापितं तत् प्राक्, कथाकन्थीकृतास्ततः ॥१९॥
रोदोरन्ध्रगसिद्धकिन्नरगणानुल्लङ्घ्यशृङ्गस्थिति-
　　स्तुङ्गत्वोदितवृत्तशैवधिरतिप्रौढार्थसंपत्तिकृत् ।
पूरत्नप्रभया तिरस्कृतपरज्योतिःप्रकाशोदयः,
　　श्रीपूर्वर्षिचरित्ररोहणगिरौ स्याद्वारवीन्दुर्भुवः ॥२०॥



चित्र ६८ Fig. 68



चित्र ६९ Fig. 69



चित्र ७० Fig. 70



चित्र ७१ Fig. 71

श्रीमद्युम्नगुरोर्हिमांशुविशदो बोधः शुचेः सङ्गतो,
मिश्रो रक्तरुचा मम मतिपदास्फुर्जद्यशःपूरुपः ।
ज्ञानश्रीपुरतः पदार्थघटनाबिम्बद्वयोट्टङ्कनाद्,
जातो ग्रन्थमिषेण साक्षरशुचिर्द्रम्मश्चिरं नन्दतु ॥२१॥

वेदानल-शिखि-शशधर(१३३४)वर्षे चैत्रस्य धवलसप्तम्याम् ।
शुक्रे पुनर्वसुदिने, संपूर्णं पूर्वऋषिचरितम् ॥२२॥
शिक्षाप्रसादवशतः स्वगुरोर्मयैनमायासमत्र दधता यदवापि पुण्यम् ।
व्याख्यानसक्तमनसः श्रवणादराश्च, श्रेयस्सुसङ्गममनुत्तरमाप्नुवन्तु ॥२३॥
ग्रन्थस्य मानमस्य, मत्यक्षरगणनया सुनिर्णीतम् ।
पञ्चसहस्राः सप्त च, शतानि चतुरधिकसप्ततियुतानि ॥२४॥

प्रशस्तिश्लोक४० ॥ शिवमस्तु ॥

[१८]

अज्ञातसूरिविरचिता

कालिकाचार्यकथा ।



श्रीवीरवाक्यानुमतं सुपर्व, कृवं यथा पर्युषणाऽऽख्यमेतत् ।
श्रीकालिकाचार्यवरेण सद्य, तथा चतुर्थ्यां शृणु पञ्चमीतः ॥१॥

श्रीय(ग)न्महावीर चउवीसमु तीर्थंकर नमस्करीनइं श्रीकालिकसूरि आचार्यइं श्रीपंचमी थकुं पजूसणनूं पर्व चउ[?]णिउं । श्रीमहावीरनइं वचनिइं । तेह वात ऊपरि आजनइ दिवसि श्रीकल्पना आठ व्याख्यात(न)नी वाचना ए नउसी(मी) वाचना श्रीकालिकसूरिनी कथा कहीइ छइ ॥१॥

समग्रदेशागतवस्तुसारं, पुरं धरावासमिहास्ति तारम् ।
तत्रारिभूपालकरीन्द्रसिंहो, भूवल्लभोऽभूद् भुवि वज्रसिंहः ॥२॥

धारावास इसिइं नामिइं पुर नगर मालव देशमाहि छइ । पुण ते नगर किसिउं जाणिवूं । 'समग्रदेशागत[व]वस्तुसारम्' समग्र सघला देश थकी आगत आवी वस्तु तेणिइं करी सार मनोज्ञ छइ । ए(आ) नगर सघलांमाहि [.] छइ । तेणिइं नगरि वज्रसिंह इसिइं नामिइं राज्य पालइ छइ । राजा किसिउ छइ अरि वइरी रूपीया करीन्द्र तेह कुंभस्थल विदारिवानइं सिंह प्राय सिंघथीपु वर्त्तइ ॥२॥

लावण्यपीयूषपवित्रगात्रा, सद्धर्मपात्रानुगतिः सदैव ।
तस्यानविद्याविविशिष्टरूपा, राज्ञी च नाम्ना सुरसुन्दरीति ॥३॥

ते वज्रसिंह रायनइं सुरसुंदरी राणी छइ। पुण ते राणी किसी छइ? लावण्यरूपीउं पीयूष अमृत तेणिइं जेह राणीनु गात्र देह पवित्र छइ। सत प्रधान [ध]र्मनूं पात्र स्थानक छइ। अनइ वली राणी केहवी छइ? अतिहिं विशिष्ट रंभा तिलोत्तमा इंद्रनी इंद्राणी तेपाहिं अतिहिं विशिष्ट रूप छइ ॥३॥

तत्कुक्षिभूः कालकनामधेयः, कौमारुरूपोऽजनि भूपसूनुः ।
सरस्वती रूपवती सुशीलवती स्वसा तस्य नरेन्द्रसूनोः ॥४॥

ते सु[र]सुंदरी राणीनी कूप(ख)इं ऊपनु कालिक इसिइं नामिइं, नामिइं रूपवंति सुसीलावती लावण्यवती भ वहिनी हुंती वर्त्तइ ॥४॥

अथान्यदोद्यानवने कुमारो, गतो युतः पञ्चशतैश्च सुभिः ।
दृष्ट्वा मुनीन्द्रं गुणसुन्दराख्यं, नत्वोपविष्टो गुरुसंनिधाने ॥५॥

अथ एतलानु अनन्तर ते कालिक कुमर पांचसइं पायके परवरिउ उद्यानवनमाहिं गिउ। तुरंगम खे... भणीनइ। तेसिइ ते वनमाहिं श्रीगुणसुंदरसूरि पुहुता। वृक्ष आंबानु ते हेठलि बइठा दीठा। कालिक कुमरिइं गुरु द... पूठिइं तुरंगमनी रामति मूकीनइ गुरु वांद्या। आगलि जई बइठु परिवारसहित ॥५॥

विद्युल्लतानेकपकर्णताललीलायितं वीक्ष्य नरेन्द्रलक्ष्म्याः ।
युष्मादृशाः किं प्रपतन्ति कूपे, भवस्वरूपे सुविवेकिनोऽपि ॥६॥

हे नरेंद्र! अहो राजन्! तम्हश्रीपा पुण्यवंत भाग्यवंत संसाररूपीया कुयामाहिं किस्या कारण पडइं छ... संसार केहवु छइ? जिसिउ वीजनु झात्कार चपल हुइ। जिस्या गजेंद्र हस्तीना कर्ण कान चपल हुइं। जिसिउं संध्य... राग क्षण एकमाहिं विश्रार थइ। जिसिउं अश्व घोडातणु पुच्छ चपल हुइ। जिस्या समुद्रनी कल्लोल चपल हुइं। राज्यनी लक्ष्मी चपल छइ। तम्हश्रीपानइं एहवा संसार चपलमाहिं राज्यलक्ष्मी अनेरीइ लक्ष्मी सर्वमंडाण चपल ध... तम्हो सुविवेकी पुण्यवंत। एहवइ संसारि वासि तम्हनइ वसवा वुकु नही ॥६॥

एवं परिज्ञाय कुमार! शुद्धबुद्धिं कुरुष्वाशु सुधर्ममार्गे ।
आकर्ण्य कर्णामृतवृष्टिकल्पं, गुरोर्वचः शीघ्रमिति प्रबुद्धः ॥७॥

एहवु गुरुनु उपदेसां सांभलीनइ कालिक कुमरनइ धर्मकरणी करवानी बुद्धि ऊपनी। गुरुनां वचन अमृत सांभलीनइ संसारनइ विषइ विराग ऊपनु। मनि वैराग्य ऊपनुं। संसार अणगतु(मु) थिउ। चारित्र उपरि भाव ऊपनु॥

आदात् तदा पञ्चशतीपदातियुक्तो व्रतं सूरिपदं स लेभे ।
सरस्वती तद्भगिनी च पश्चाज्जग्राह दीक्षां निजबन्धुबोधात् ॥८॥

तदा तेणिइ समइ तेणिइं प्रस्तावि कालिक कुमरिइं वैराग्यनइ योगिइं माता पिता मोकलावी प्रीछवीनइ ...ण सुंदरसूरि कन्हलि दीक्षा लीधी। पांचसइं पायके कालिककुमर साथइं दीक्षा लीधी। अनइ केतइ कालि ते का... रिषिनइ आचार्य पद हवुं गच्छनायक कहवा। अनइ सरस्वती वहिनिइं ति वार पूठिइ केतलइं कालि गिइं हुंतइ अ... भाइ कालिककुमर कन्हलि दीक्षा लीधी ॥८॥

श्रीकालिकाचार्यवरा धरायां, कुर्वन्ति भव्यावनिधर्मवृष्टिम् ।
अथान्यदाऽवन्तिपुरीमगुस्ते, सरस्वती चापि जगाम तत्र ॥९॥

१ कालिक° P । २ कालानुरूपो S । ३ °तो यतः S ।

ते श्रीकालिकसूरि पृथ्वीमंडलि भव्यजीव रूपिणी पृथ्वीइं धर्मवृष्टि करता विहारक्रम करइ छइ। एकवार फरता अवंती कहता ऊजेणीइ पुहुता। सरस्वती महासती साथिइं विहारक्रम करती ऊजेणीइं पुहती ॥९॥

साध्वीसमेताऽपि गताऽथ बाह्यभूमौ नरेन्द्रेण निरीक्षिता सा।
ईदृक्सुरूपा यदियं सुशीला, नूनं वराको मृत एव कामः ॥१०॥

अथ एतलानु अनंतर ते सरस्वती महासती एक वार बाहिरि भूमि पुहती हती। तेसिइ गर्दभिल्ल राजा गिउ हतु। ते महासती दृष्टिइ दीठी तिसिइ मनमाहि चींतववा लागु। नूनं निश्चइ काम कंदर्प जीवतु नथी मूइ वर्ण-जु एहवी रूपवंति स्त्री अनइ सुशील वर्त्तइ। ए वात आयुक्ती जाणीइ। माहरइ एहवी स्त्री घरि हुइ माहरउं भाग्य ॥१०॥

श्रीकालिकाचार्यसहोदरस्त्वं, पूत्कुर्वती ही जिनशासनेश!।
यद्गर्दभिल्लेन नृपाधमेन, मां नीयमानां निजवेश्म रक्ष ॥११॥

तिसिइ गर्दभिल्लराइ सयज्ञां(संज्ञा) करी सरस्वती महासती अपहरावी। महासती तिसिइ पोकारि गाढिइं लागी। अहो श्रीकालिकाचार्य! अहो श्रीजिनशासनेश! राजान सघलामाहि अधमाधम गर्दभिल्ल महापापी राजा अपहरी जाइ छइ। आपणइ घरि लेइ जाइ छइ राषु(खु) राषु(खु) ॥११॥

इति ब्रुवाणा कुनृपेण पुम्भिर्नीता निजं धाम महासती सा।
ज्ञात्वा च वृत्तान्तमथैनमुच्चैश्चुकोप सूरिर्गुणलब्धिभूमिः ॥१२॥

तदा तेणिइ समइ ते सरस्वती महासती ते पापिष्ट गर्दभिल्लरायने सेवकें रायना गृहांगणमाहि लीधी। ति श्रीकालिकसूरि आचार्ये ते वात सांभली। ति वारइं अत्यंत अतिहि कोप चडिउ। प्रवाहिइं ते कालिकाचार्य समग्र भूमिका छइं। पुण जिनशासनि उड्डाहनु कारणहार ते ऊपरि कोप थाइ एतलइं युक्त छइ ॥१२॥

श्रीकालिकाचार्यगुरुर्नृपान्ते, जगाम कामं नयवाक्यपूर्वम्।
नृपं जगादेति नरेन्द्र! मुञ्च, स्वसारमेतां मम यद्व्रतस्थाम् ॥१३॥

श्रीकालिकसूरि आचार्य रायनइ समीपि गिआ। अनेक ज्ञा(न्या)यनां वचन बोल्यां ते राजान्याय धर्मनुं पालक ॥ चहिनि व्रत पालइ छइ। ते मेल्हि जिम आपणुं व्रत रूडी परिइं पालइ ते व्रतनु विभाग तुझनइ आवइ ॥१३॥

अन्योऽपि यो दुष्टमतिः कुशीलो, भवेत् त्वया स प्रतिषेध्य एव।
अन्यायमार्गे स्वयमेव गच्छन्, न लज्जसे सत्यमिदं हि जातम् ॥१४॥

अहो राजन्! अनेरइ जे कोइ दुष्टमति हुइ, कुशील हुइ कुआचारि हो(हु)इ, तेहनइ राजा सीषा(खा)मण तेहनइ अन्याय करतां वारइ। तूं एवडु पृथ्वीपति राजा स्वयमेव करतउ हुंतउ लाजतउ नथी। एतलइं ए वात हुवी। किमी ते वार्ता? ॥१४॥

+यत्रास्ति राजा स्वयमेव चौरो, भाण्डीवहो यत्र पुरोहितश्च।
वनं भजध्वं ननु नागरा भो!, यतः शरण्याद् भयमत्र जातम् ॥१५॥

जिम लोकं माहिल्ल ऊषा(खा)ण कहवाइ ते हवडां खरउ ऊषा(खा)णु दीसइ छइ। जेणिइं नगरि राजा

+ अन्यमुद्रतासाप्य ॥

चोर हुइ डीलिइं चोरी करइ अन[इं] पुरोहित डीलि भाढीतु पाडणहार कलाली हुइ तेणिइं नगरि अहो नागरिक वनवास लिउ तउ छूटउ । बीजी परिइं तिहां रहिया वणसीजीइ । किस्या भणी ? जिहां थकुं शरण जोईइ तिहां जि भय ऊपजइ तउ किसिउं कीजइ ? ॥१५॥

नरेन्द्रकन्याः किल रूपवत्यस्तवावरोधे ननु सन्ति वह्व्यः ।
तपःकृशां जल्लभरातिजीर्णवस्त्रां विमुञ्चाशु मम स्वसारम् ॥१६॥

अहो राजन् ! ताहरी आज्ञाना पालणहार अनेक राजान अनेक व्यवहारीया प्रमुख लोक तेहनी कन्या तम्हारी आज्ञामाहि छइं । तेहनूं पाणिग्रहण करि । पुण ए महासती तपिइं करी दूबली श्लेष्मां करी भरी जतिर्जी पहिरिणहारि माहरी बहिनि मूंकि ॥१६॥

निशम्य सूरीश्वरवाक्यमेतन्न भाषते किञ्चिदिह क्षितीशः ।
श्रीकालिकाचार्यवरोऽथ संघस्याग्रे स्ववृत्तान्तमवेदयत् तत् ॥१७॥

श्रीकालिकसूरिनुं वचनं सांभलीनइं राजा गर्दभिल्ल वलकु(तु) ऊतर न आपइ न बोलइ । श्रीकालिकसूरि पोसालइ आवी समग्र सघलु संघ तेडावीनइ तेह आगलि सघलु वृत्तांत कहिउ ॥१७॥

संघोऽपि भूपस्य सभासमक्षं, दक्षं वचोऽभापत यन्नरेन्द्र ! ।
न युज्यते ते यदिदं कुकर्म, कर्तुं प्रभो ! पासि पितेव लोकम् ॥१८॥

ति वार पूठिइं श्रीसंघ सघलु मिली रायनी सभां गिउ । राय वीनविउ, अहो नरेंद्र ! तुं प्रजालोकनइं परिपालअं । तुझ रहिं ए कुकु(क)र्म करवा युक्त नही । तुझ रहिं ए अन्याय करवा युक्त नही ॥१८॥

इति ब्रुवाणेऽपि यथार्थमुच्चैः, संघे न चामुञ्चदसौ महीशः ।
महासतीं तामिति तन्निशम्य, *कोपेन सन्धां कुरुते मुनीशः ॥१९॥

श्रीसंघिइं रायनइं वीनती कीधी । यथार्थ वात कही । पुण राजाइं सर्वथा न मूंकी । राजा वलतु ऊतरइ न पछइ श्री[सं]घिइं तिहां थकइ आवी गुरु वीनव्या । पछइ गुरे श्रीसंघ आगलि प्रतिज्ञा कीधी ॥१९॥

ये प्रत्यनीका जिनशासनस्य, संघस्य ये चाशुभवर्णवाचः ।
उपेक्षकोड्डाहकरा धरायां, तेषामहं यामि गतिं सदैव ॥२०॥

जे मनुष्य जिनशासन ऊपर वैरभार वहइं महाप्रत्यनीक हुइ । अनइ जे वली जिनशास[न]नां अवर्णव ब जिनशासनि उड्डाह करइं तेहवा मनुष्यनइं सीषा(खा)मण देउं । तेहनी गतिइं सदाइ जाउं तेहनुं निवारिवुं करउं ॥२

यद्येनमुर्वीपतिगर्दभिल्लं, कोशेन पुत्रैः प्रबलं च राज्यात् ।
नोन्मूलयामीति कृतप्रतिज्ञो, विधाय वेषं ग्रहिलानुरूपम् ॥२१॥

माहरा जाण्यानुं प्रमाण जु ए गर्दभिल्ल राजा बेटासहित भंडारसहित अंतेउरसहित राज्य पालतु उन्मूली लांखू तु कहिज्यो । इसी प्रतिज्ञा श्रीसंघ आगलि कीधी । प्रतिज्ञा कीधा पूठिइं श्रीकालिकसूरे गहिलानु वेस कीधु ॥२१

भ्रमत्यदः कर्दमलिप्तगात्रः, सर्वत्र जल्पन् नगरीं विशालाम् ।
श्रीगर्दभिल्लो नृपतिस्ततः किं, भो ! रम्यमन्तःपुरमस्य किं वा ॥२२॥–त्रिभिर्विशेषकम्[४] ॥

* सीताद् यथा चन्दनातिघृष्टात् ॥ लम्पटापराधे गर्दभिल्लं धृत्वा नोत्पाटयेऽहं तदनु च कालिकाचार्य एषः–इति

४ युग्मम् P ।

अथ एतला अनंतर श्रीकालिकसूरि आपणुं शरीर कादवि खरडी त्रिक चतुष्क चाचरि भ्रमण करतु हीडइ । मुखिइं इसिउं बोलइ । विशाल(ला) नगरीमाहि श्रीगर्दभिल राजा राज्य पालइ छइ तु किसिउं ! अथवा ए रायनइं अंतःपुर रूडुं छइ तु किसिउं ! इसिउ वच[न] नगरी भमतु बोलइ । प्रथिलपणइं करी बाह्य प्रकारिइं अंतरग साजापणुं छइ ॥२२॥

इत्यादि जल्पन्तमसत्प्रलापं, मुनीश्वरं वीक्ष्य न्यजिज्ञपंस्तम् ।
नृपं कुलामात्यवरा वरेण्यं, जातं न राजन्निति मुञ्च साध्वीम् ॥२३॥

श्रीकालिकसूरि ग्रथिलपणइं बोलतु सांभली रायना घरना कुलामात्य रायनइं वीनवचा लागा । अहो राजन् ! अम्हो ताहरा राज्यना कुलामात्य वीनवुं छउं । वीनती अवधारि । ए साध्वी महासती मूंकि परही । तुं ज्ञा(न्या)यवंत राजा तुझ रहइं ए साध्वी राषि(खि)वा युक्तु नही, परही मूंकि ॥२३॥

शिक्षां दद्ध्वं निजपितृ-बन्धु-पुत्रेषु गच्छन्तु ममाग्रदृष्टेः ।
श्रुत्वेति सूरिर्गत एव सिन्धोर्नद्यास्तटं पश्चिमपार्श्वकूलम् ॥२४॥

राय आ(अ)मात्य प्रतिइं कहवा लागु, अहो अमात्यो ! तम्हो आपणइ घरि जई बेटा बेटी प्रमुख कुटुंबनइं शीषा(खा)मण दिउ । माहरी दृष्टि आगलि थका परहा जाउ । रहिसिउ तु नही भला । आ(अ)मात्ये पाछा आवी आचार्यनइं जीणाविउं । ति वार पूठिइं श्रीकालिकसूरि भले शकुने चाल्या । पश्चिम दिसिइं सिंधु नही(दी)नइं पश्चिम दिशिनइं तटि पेलइ कांठइ जई रह्या ॥२४॥

ये तेषु देशेषु भवन्ति भूपास्ते साहयः प्रौढतमस्य तेषु ।
एकस्य साहेः स गृहेऽवसच्च, सदा सुदैवज्ञनिमित्तविज्ञः ॥२५॥

जे तेणिइं देसि राजान हुइं ते राय सविहुनइं साहि इंसिउं नाम कहीइ । तिहां छन्नूं राय मोटा छइं ते माहि मोटेरु एक साहि छइ तेनइ (तेह)नी उलग करवा लागा । श्रीकालिकसूरि ज्योतिष्क समग्र जाणइं । निमित्त सर्व जाणइं ॥ २५ ॥

अनागतातीतनिमित्तभावैर्वशीकृतः सूरवरैः स साहिः ।
भक्तिं विधत्ते विविधां गुरूणां, सर्वत्र पूज्यो लभते हि पूजाम् ॥२६॥

श्रीकालिकसूरि आचार्यें अनागत ज्ञान अतीत ज्ञान वर्तमान ज्ञाननइं कहवइं । ते वडु साहि राजा आपणइ वशि कीधउ । ते साहि गुरुनी भक्ति घणी करइ । एतलइं युक्तु छइ । जे माहि गुण हुइं । रूडे गुणे करी पूज्य सर्वत्र सघलइ पूजा लहइ ॥ २६ ॥

तमन्यदा कृष्णमुखं विलोक्य, पप्रच्छ साहिं मुनिपः किमेतत् ? ।
तेनाचचक्षे मम योऽस्ति राजा, साहानसाहिः स च मन्यतेऽत्र ॥२७॥

एकवार आचार्यें साहि राजा फाउ मरणु दीठु । जीवतव्यनी आशा गई । इंगित दीठउ । तिवारइं गुरे पूछिउं । आज श्याममुखा किस्या कारण ! तेणिइं साहिइं कहिउं । अम्ह छन्नूं रायनु स्वामी मूल्यु साहानुसाहि वडु ठाकुर छइ ते सा(हा)नुसाहिनइं अम्ह छन्नूं ऊपरि रायना मस्तक छइं ॥ २७ ॥

तेनात्र छेकः प्रहितो ममेति, स्वदस्यकं पीततरं महेयम् ।
पश्चाधिपाया नवनैर्नृपाणां, गुमानुरूपश्छल एप मार्गः ॥२८॥

---

१ °छेः १° P । २ °हाकुला° P ।

ते साहानुसाहिनइं कुणिहि अम्हारयं वयरीइं चाडी कीधी । तेणिइं करीय तु कोप हूउ । मझनइं लेख मो... छइ । आपणुं मस्तक मोकले जिम ताहरउ वेटउ राज्य पालइ । नहीतरि समर्थ थई रहिजे । एहवु आदेश आविउ छइ जु मस्तक मोकलीइ तु कुटंब परिवारनूं सूत्र रहइ नहीतरि कुल क्षय हुइ । एहवु आदेश मझ पूठिइं पंचाणूं रावन एहवु जि आदेश आविउ छइ । तेणिइं करी जीवनव्य जातइ कालमुख थिया छई ॥ २८ ॥

एकत्र सर्वे सबलं मिलित्वा, हिन्दूकदेशं चलताशु यूयम् ।
गुरोर्निदेशादिति तैः महद्भिर्भूपैः प्रयाणं झटिति प्रदत्तम् ॥२९॥

गुरे स(सा)हि राजानूं वचन सांभली वलतुं कहीउं । तम्हो छन्नूं राय एकठा मिलीनइं हिंदूना देस मोटा छइ ते भणी नइं तम्हो चालु । तिहां तम्यो(म्हो) ते देस लेई समाविइं राज्या पालु । ते वचन सांभली गुरुना वचननी ... चत्ति आणी । सबलाइ एकठा कटक सहित मिलीनइं पीयाणुं दीधुं ॥२९॥

उत्तीर्य सिन्धुं कटकं सुराष्ट्रदेशे समागत्य सुखेन तस्थौ ।
सर्वेऽपि भूपाः सुगुरोश्च सेवां, कुर्वन्ति बद्धाञ्जलयो विनीताः ॥३०॥

तेह साहिनां कटक सिंधुनदी ऊतरीनइं सुराष्ट्रदेश सोरठमाहि आवी रहिया । तिसिइं वर्षा लागु । सगलाइ राय श्रीकालिकसूरिने सेवा करइं । विन्हइं हाथा जा(जो)डीनइं नित्य सेवा करइं विनयवंत हुंता ॥३०॥

वर्षावसाने गुरुणा बभाषे, अवन्तिदेशं चलतेति यूयम् ।
नृपं निगृह्णीत च गर्दभिल्लं, गृह्णीत राज्यं प्रविभज्य शीघ्रम् ॥३१॥

वरसातनइ प्रांति छेहडइ श्रीकालिकसूरे साहनइं कहिउं अवंतीदेस भणी चालउ । तिहां गर्दभिल्ल राजा छइ निग्रह करउ राज्य थकु उच्छेद । पछइ देस वहिचीनइं आपणां आपणां राज्य पालु ॥ ३१॥

अभापि[7] तैः शम्बलमस्ति [8]नो नः, किं कुर्महे कालिकसूरिरेवम् ।
ज्ञात्वा च तेभ्यः शुभचूर्णयोगैः, कृत्वेष्टिकाः स्वर्णमयीर्ददौ सः ॥३२॥

तेह छन्नूं राए कालिकसूरि वीनव्या । अम्हारइ संबल खूटां किसिउं कीजइ । ति वारइं कालिकसूरिइं इटवाह बलतु देखीनइं माह माहि चूर्णसूं किउं । ते चूर्णनइ योगिइं सघलीइ ईट सूनानी थई । छन्नूं रायनइं वहिचीनइ आपी॥३

ढक्कानिनादेन कृतप्रयाणा, नृपाः प्रचेलुर्गुरुलाटदेशम् ।
तद्देशनाथौ बलमित्र-भानुमित्रौ गृहीत्वाऽगुरवन्तिसीमाम् ॥३३॥

छन्नूं राय ढक्का इसिइं नामि वाजित्रनइ निनादिइं पीयाणां कीधां । श्रीकालिकसूरि लाडदेसमाहि थका बलि... भानुमित्र गुरुना भाणेज तेहनइं मिली ते साथिइं लीधा कटकसहित ते हू कटक अनइ साहिनां कटकसहित ... सीमइं पुहता ॥ ३३ ॥

श्रुत्वाऽऽगतांस्तानभितः स्वदेशसीमां समागच्छदवन्तिनाथः ।
परस्परं कुन्तधनुर्लताभिर्युद्धं द्वयोः सैनिकयोर्बभूव ॥३४॥

ते कटक आपणी सीमइं आव्यां सांभली गर्दभिल्ल राजा सबल गज तुरंगम रथ पायक सहित साहमु आविउ परस्परइं भाले खांडे तोमर तीर शल्य वेल शक्तिका मुद्गरने प्रहारे करी अत्यंत अतिहिं झूझ हवां ॥३४॥

---

७ अभाणि तैः P । ८ नो न किं P ।

स्वसैन्यमालोक्य हतप्रतापं, नंष्ट्वा गतो भूपतिगर्दभिल्लः ।
पुरीं विशालां स यदा प्रविष्टस्तदैव साऽवेष्टि बलै रिपूणाम् ॥३५॥

गर्दभिल्ल राजा आपणुं सैन्य हतप्रताप मार्युं देखीनइ नाठु । अवंतीनगरी माहि जइ पइठु । तिवारइं तत्काल वयरीने सैन्यै अवंती नगरी आपणे सैन्य करी वींटी ॥ ३५ ॥

अथान्यदा साहिभटैरपृच्छि, युद्धं प्रभो ! नैव भवेत् किमद्य ? ।
अद्याष्टमी सूरिभिरुक्तमेवं, स गर्दभीं साधयतीह विद्याम् ॥३६॥

अथ एतलानु अनंतर साहि राजाने सुभटे गुरु कन्हलि पुछिउं भगवन् एणिइं गढि चडया नित्यमेव सुभट झुझइं । आज कांइं न झूझइं ? गुरे कहिउं आज आठमिनी तिथि सही । गर्दभिल्ल राजा गर्दभी विद्या साधइ छइ ॥३६॥

विलोकयद्भिः सुभटैरजस्रमट्टालये क्वापि गता खरी सा ।
दृष्टा तदा सा कथिता गुरूणां, तैरेवमुक्तं ध्वनिनाऽपि तस्याः ॥३७॥

ति वार पूंठिइं सुभट गढनै कोसीसे सघलइ जोयवा लागा । एकइ अटालइ कोसीसा विचिइं गर्दभीनुं मुख दीठुं । पछइ गुरुनइं कहिउं । पछइ गुरे कहिउं एह खरीनइ स्वरिइं अनर्थ ऊपजिसिइ ॥३७॥

सैन्यं समग्रं लभते विनाशं, धनुर्धराणां शतमष्टयुक्तम् ।
ज्ञात्वा गतः सूरिवरो निषङ्गी, खर्याः समीपं लघुशीघ्रवेधी ॥३८॥ युग्मम् ॥

गुरे कहिउं सघल सैन्य खरीनु स्वर सांभलिसिइ तु सघलुं सैन्य विनाश पामिसिइं । विमासीनइं सैन्य सघळुं गाऊ एक माठेरुं पाछुं मोकलिउं । आपणपिइं श्रीकालिकसूरि धनुर्धरे धनुषना धरणहार महाशब्दवेधी अठोत्तरसउ सहित सावधान सज थइ रहिया ॥३८॥

यदेयमास्यं[1] विवृतं करोति, तदैव शरैः परिपूरणीयम् ।
श्रीसूरिणाऽऽदिष्टममीभिरेवं, कृते खरी मूर्द्धनि मूत्र-विष्टे ॥३९॥

अहो सुभटो ! जि वारइं गर्दभी आपणुं मुख विकस्वर करइ, ति वारइं तत्कालमेव आपणा बाण मूंकवा जिम माघु सरि करी भरीइ ति मुख भरिवुं । ते वात जाणीनइं तेहे सुभटे तिम ज कीधुं । तिसिइं गर्दभी विद्याइ गर्दभिल्लनइ मस्तकि मूत्र अनइ विष्टा कीधा । विद्याभ्रष्ट थिउ ॥३९॥

सा गर्दभिल्लस्य विधाय नष्टा, भ्रष्टानुभावः स च साहिभूपैः ।
बद्ध्वा गृहीतः सुगुरोः पदान्ते, निरीक्षते भूमितलं स मूढः ॥४०॥ युग्मम् ॥

ते गर्दभी विद्या गर्दभिल्लनइं भ्रष्ट थई जाती सैन्य वहिलुं आवी नगरी लीधी । ति वारइं साहि राजाए गर्दभिल्ल राजा बांधु बांधीनइं गुरुना पाय आगलि आणिउ मूढ मूर्ख भूमिका साहमुं जोइ बोलइ नही ॥४०॥

रे दुष्ट पापिष्ठ निकृष्टबुद्धे !, किं ते कुकर्माचरितं दुरात्मन् ! ।
महासतीशीलविनाशभङ्गपापद्रुमस्येदमिहास्ति पुष्पम् ॥४१॥

गुरु कहवा लागा अरे दुष्ट ! पापिष्ठ ! निरघृण ! अरे कुबुद्धिना करणहार ! तम्हरउं कुकर्म जोइ । अरे दुरात्मन् ! हवई ए मनिइं करी महासतीनुं, शीलखंडन करिवुं वांछिउं तेह वृक्षीया पापवृक्ष फूलनां पहुत(न) पहुंतइं ॥४१॥

---

[1] यदेयमा॰ S ।

विमुद्रसंसारसमुद्रपातः, फलं भविष्यत्यपरं सदा[10] ते ।
अद्यापि चेन्मोक्षैकरं[11] सुधर्ममार्गं श्रयेथा न विनष्टमत्र ॥४२॥[12]

हिवं संसाररूपीया समुद्रमाहि पडेसि [सं]सारमाहि फिरेसि नरगि जाएसि ते फल भोगवेसि पापवृक्षनां । जु जिनधर्म वीतरागनुं पडिवजं अंनु कांई नथी विणहुं(ट्ठ) ॥४२॥

न रोचते तस्य मुनीन्द्रवाक्यं, विमोचितो बन्धनतो गतोऽथ ।
सरस्वती शीलपदैकपात्रं, चारित्रमत्युज्ज्वलमावभार ॥४३॥

श्रीकालिकसूरिनूं वचन तेहनइं न गमइ । पछइ गुरे बंधन थकु छोडाविउ विदेसि गिउ । अनइ सरस्वती शुद्ध शीलमइ हुंती आपणुं चारित्र अत्युज्ज्वल पालवा लागी ॥४३॥

यस्यावसद् वेश्मनि कालिकार्यो, राजाधिराजः स बभूव साहिः ।
देशस्य खण्डेषु च तस्थिवांसः, शेषाः नरेन्द्राः[13] शकवंश एषः ॥४४॥

जेह साहिनइ घरि पहिलुं कालिकाचार्य रहिया ते सघलामाहि मूलगु राजा थिउ । बीजा सघलाइ देस रहिया । तही लगइ शाके संवच्छर प्रवर्तिउ । शाकि वंश कहवाइ ॥४४॥

श्रीकालिकार्यो निजगच्छमध्ये, गत्वा प्रतिक्रम्य समग्रमेतत्+ ।
श्रीसंघ[14]चित्ते वितरत्प्रमोदं, गणस्य भारं स बभार सूरिः ॥४५॥

श्रीकालिकसूरि निज आपणा गच्छमाहि आवी श्रीसंघ मुख्य पडिकमी आलोईनइ वली आपणा गच्छनु वहवा लागा ॥४५॥

(२)

भृगोः पुरे यौ बलमित्र-भानुमित्रौ गुरूणामथ भागिनेयौ ।
विज्ञापनां प्रेक्ष्य तयोः प्रगल्भां, गताश्चतुर्मासकहेतवे ते ॥४६॥

इसिइ समइ बलमित्र अनइ भानुमित्र गुरुना भाणेज तेहनइं आग्रहइं श्रीकालिकसूरि भरूअछि ... अर्थि पुहता ॥४६॥

श्रुत्वा गुरूणां सुविशुद्धधर्मा[15]नुविद्धवाक्यानि नृपः समायाम् ।
अहो ! सुधर्मो जिननायकस्य, शिरो विधुन्वन्निति तान् बभाषे ॥४७॥

गुरुनु उपदेश सांभली भाणेज बलमित्र भानुमित्र सभामाहि गुरुनी प्रसंसा करइं । पुरोहिति चींतविउं ए च। चउमासुं रहसिइं तु राजा श्रावक थासिइं । पुण तिम करउं जिम गुरु आहां रहइं नही । मनि इस विमासी आगलि गुरुनी प्रसंसा करवा लागु ॥४७॥

निशम्य भूपस्य सुधर्मवाक्यं, पुरोधसो मस्तकशूलमेति ।
जीवादिवादे गुरुभिः कृतो[16]ऽसौ, निरुत्तरस्तेषु वहत्यसूयाम् ॥४८॥

---

१० सदैव S । ११ °क्षपरं S । १२ नास्त्ययं श्लोकः L आदर्शे । १३ °न्द्राः सगवं °SP । + सं . कज्जे वहिज्जा चक्कवट्टिसिन्नं पि । जइ तं न करेइ मुणी अणंतसंसारीओ होइ ॥१॥ साहूण चेइयाणं °P । १४ °घमध्ये । °SP । १५ °र्मा विशुद्ध °S । १६ कृतेऽपि नि °L कृतोऽपि S ।



चित्र ७२ Fig. 72



चित्र ७३ Fig 73



चित्र ७४ Fig 74



चित्र ७५ Fig 75

पुरोहितिइं राजा प्रसंसा करतु देखीनइं मस्तकि सूल ऊपजवा लागतइ गुरु कन्हलि जई जीवाजीवादिकनु वाद मांडिउ। गुरे वाद करतां निराकरिउ हराविउ। पछइ मनि असूया ईर्ष्याभाव अतिहिं करइ ॥४८॥

कौटिल्यभावेन यतीन् प्रशंसन्, नरेन्द्रचित्तं विपरीतवृत्तम्।
चक्रे पुरोधा गुरुभिः स्वरूपं, ज्ञातं यतिभ्यो यदनेषणीयम् ॥४९॥

पछइ ते पुरोहित कुटिलपणानइं भाविइं हीयइ कूड छतइ महात्मानइं प्रशंसइ। लोकनइ कहइ महात्मानइ भात पाणी असूझतां करावइ। इम करतां गुरे जाणिउं भातपाणी असूझतां हवा लागां ॥४९॥

(३)

ते दक्षिणस्यां मरहट्ठदेशे, पृथ्वीप्रतिष्ठानपुरेऽथ जग्मुः।
यत्रास्ति राजा किल सातवानः, प्रौढप्रतापी परमार्हतश्च ॥५०॥

श्रीकालिकसूरे भातपाणी असूझ हुतां जाणी विहार कीधु। मरहठदेसमाहि पइठाणपुर पाटणि जिहां सालिवाहन राज्य परम जैन श्रावक राज्य करइ छइ तिहां पुहता ॥५०॥

राज्ञाऽन्यदाऽपृच्छि सभासमक्षं, प्रभो! कदा पर्युषणा विधेया?।
या पञ्चमी भाद्रपदस्य शुक्ले, पक्षे च तस्यां भविता सुपर्व ॥५१॥

एक वार सालिवाहन राजाइं पूछिउं भगवन्! पजूसण कहीइ कीजसिइ? गुरे कहिउं भाद्रवइमासि अजूआलइ पखवाडइ पांचमिइ पजूसण पडिकमवुं कहिउं छइ ॥५१॥

नृपोऽवदत् तत्र महेन्द्रपूजामहो! भवत्यत्र मुनीन्द्र! पक्षे।
मयाऽनुगम्यः स च लोकनीत्या, स्नात्रादिपूजा हि कथं भवित्री? ॥५२॥

राजा सालिवाहन कहवा लागु, भगवन्! आपणइ आणिइं देसि महेन्द्रपूजा पांचमिइं हुइ। लोक सघलु ते पर्व करइ। अनइं मइं ते लोक व्यवहारिइं ते महोत्सव करिवु। पजूसणनइ पवि(र्वि) स्नात्र पूज मालादिक आरात्रिक करवा सूं विघन हुसिइ ॥५२॥

तत् पञ्चमीतः प्रभुणा विधेयं, षष्ठ्यां यथा मे जिननाथपूजा।
प्रभावना-पौषधपालनादि, पुण्यं भवेन्नाथ! तव प्रसादात् ॥५३॥

भगवन्! पसाउ करी पजूसणनूं पांचमि थकुं छट्ठिइं करउ। जिम स्नात्रपूजा प्रभावना पौषध प्रमुख पुण्य करीय कराइं ॥५३॥

राजन्निदं नैव भवेत् *कदाचित्, यत् पञ्चमीरात्रिविपर्ययेण।
ततश्चतुर्थ्यां क्रियतां नृपेण, विज्ञप्तमेवं गुरुणाऽनुमेने ॥५४॥

गुरु कहवा लागा, अहो राजन्! पंचमीनी रात्रि अतिक्रमी गई तु पछइ पजूसण सर्वथा न हुइ। पछइं राइं कहिउं तु पछइ चउथिइं पजूसण करउ। पछइ गुरे ते वात मानी। सिद्धां(त) माहिली वात सांभरी तेह भणी मानिउं ॥५४॥

स्मृत्वेति चित्ते जिनवीरवाक्यं, यत् सातवानो नृपतिश्च भावी।
श्रीकालिकार्यो मुनिपश्च तेन नृपाग्रहेणापि कृतं सुपर्व ॥५५॥

१७ छलतो P। * अविचल्ड मेरुचूला" इति श्लोकः P आदर्शटिप्पन्याम्।

चितमाहि सिद्धांतनूं वचन किसिउं सांभरिउं ? जं सांभलि [सात]वाहण राजा श्रीकालिकसूरिनइं आग्रहइं पांचमि थकुं चउथइं पजूसण आणिवुं ॥५५॥

यथा चतुर्थ्यां जिनवीरवाक्यात्, संघेन मन्तव्यमहो ! तदेव ।
प्रवर्त्तितं+ पर्युषणाख्यपर्व, यथेयमाज्ञा महती सदैव ॥५६॥

जिम जिन श्रीमहावीरि इम कहिउं छइ सिद्धांतमाहि। श्रीसंघनी अनुमतिइं कालिकसूरिइं पांचमि थकुं पजूसण चउपिं(थि)इं करइं तिम आवुं सदाइ सविहुं कुणिहिं मानिवुं। जिननूं वचन एहवुं छइ, तेह भणी आज लगइ चउथिइं पजूसण हुइ छइ ॥५६॥

(४)

अथान्यदा कालवशेन सर्वान्, प्रमादिनः सूरिवराश्च साधून् ।
त्यक्त्वा गताः स्वर्णमहीपुरस्थानेकाकिनः सागरचन्द्रसूरीन् ॥५७॥

अथ एतलानु अनंतर कालनइं विशेषिइं श्रीकालिकसूरिना परिवारना साधु महात्मा प्रमादीया थिआ। गुरु महात्मानइं सूता मेल्ही स्वर्णपुर नगरि सागरचंद्रसूरि छइ तिहां पुहता। तिहां आव्या एकला सागरचंद्रसूरिइं न ओलख्या। रूप व(प)रावर्त्तपणइं करी। पोसालमाहि डोसु तपोधन एकइं पासइं आवी रहिउ ॥५७॥

तेषां समीपे मुनिपः स तस्थौ, ज्ञातो न केनापि तपोधनेन ।
शय्यातराद् ज्ञातयथार्थवृत्ताः, प्रमादिनस्ते मुनयस्तमीयुः ॥५८॥

तिसिइ पइठाण पुर पाटणि शय्यातर श्रावके महात्मा हाकी करी काढया। स्वर्णपुर भणी आव्या। सागरचंद्रसूरे पूछिउं गुरु किहां छइ ? पहि[ला] आव्या तेहे कहिउ। गुरु पाछलि आवइं छइं। सागरचंद्रसूरि साहमा गिआ। पाछिला महात्मा पूछ्या, ते कहइं; "गुरु आगलि पुहता"। सघले कुडउ बोलउ। पछइ सागरचंद्रसूरे पोसालइ आवी ते वृद्धगुरु भणी मानी पगि लागी खमावीनइं समस्त महात्माए खमावी करी गुरु मनाव्या ॥५८॥

(५)

जिनेश्वरः पूर्वविदेहवर्त्ती, सीमन्धरो बन्धुरवाग्विलासः ।
निगोदजीवानतिसूक्ष्मकायान्, सभासमक्षं स समादिदेश ॥५९॥

श्रीकालिकसूरि आपणा परिवार सहित पइठाण पुरि पाटणि समाधिइं रह्या छइं। इसिइ समइ सौधर्मेन्द्र महाविदेहि क्षेत्रि श्रीसीमंधरस्वामि कन्हलि बइठा हता। श्रीसीमंधरस्वामि उपदेश देतां धर्मनइ अधिकारि आविइं। विचार करतां निगोद जीवनु विचार आविउ। तिसिइ इंद्रिइं पूछिउं, निगोदनु विचार रूडइं प्रीछवउ। पछइ परमेश्वरि निगोदनु विचार परिपूर्ण कहिउ ॥५९॥

+ P आदर्शे टिप्पण्यामेते श्लोका उट्टङ्किताः—श्रीवीरनिर्वृतेर्नवसु वर्षशतेषु अशीत्या त्रिनवत्या वाऽधिकेषु इयं वाचना जाता, यद्वा पञ्चम्याश्च चतुर्थ्यां पर्युषणा प्रवृत्ते, यतः—

तेणूउ य नवसएहि, समइक्कंतेहि वद्धमाणाओ । पज्जुसवणा चउत्थी, काल[ग]सूरीहिं तो ठविया ॥१॥
वीसहि दिणेहि कप्पो, पंचगहाणीइ कप्पठवणाय । नवसयतेणउएहिं, वोच्छिज्जा संघआणाए ॥२॥
सालाहणेण रन्ना, संघाएसेण कारिओ भयवं । पजू(ज्जू)सवणा चउत्थी, चाउम्मासी चउदसीए ॥३॥
च...मासपडिक्कमणं, पक्खियदिवसम्मि चउविहो संगो । नयसयतेणउएहिं, आयरए तं पमाणं तु ॥४॥

इति तीर्थोद्गारादिषु भणनात् ॥

सौधर्मनाथेन सविस्मयेन, पृष्टं जगन्नाथ ! निगोदजीवान् ।
कोऽप्यस्ति वर्षेऽपि च भारतेऽस्मिन्, यो वेत्ति व्याख्यातुमलं य एवम् ॥६०॥

पछइ इंद्रिइं परमेश्वर कन्हलि पूछिउं, "भगवा(व)न् ! पसाउ करी हवडानइ कालि भरतक्षेत्र माहि तेहवु कोइ आचार्य छइ, जे निगोदनु विचार तम्हारी परिइं कहीनइ प्रीछाइ ?" ॥६०॥

समादिदेश मथुरस्ति शक्र !, श्रीकालिकार्यः श्रुतरत्नराशिः ।
श्रुत्वेति शक्रः प्रविधाय रूपं, वृद्धस्य विप्रस्य समाययौ सः ॥६१॥

श्रीसीमंधरस्वामिइं कहिउं, "अहो इन्द्र ! भरतक्षेत्रमाहि श्रीकालिकसूरि श्रुत सिद्धांतनु समू(मु)[द्र], तेणिइं भरिउ पूरिउ छइ ते निगोदनु विचार अम्हारी परिइं कहइ । पछ[इ] इंद्र श्रीसीमंधरस्वामि वा(वां)दीनइ वृद्ध वडउ ब्राह्मणनूं रूप करी धूजतु कांपतु हाथि लाकडी एहवुं रूप करी कालिकसूरि कन्हलि आविउ ॥६१॥

विप्रोऽथ पप्रच्छ निगोदजीवान्, सूरीश्वरोऽभाषतताननन्तान् ।
असंख्यगोलाश्च भवन्ति तेषु, निगोदसंख्या गतसंख्यरूपाः ॥६२॥

ब्राह्मणिइं श्रीकालिकसूरि कन्हणि(लि) निगोदना जीवानु विचार पूछिउ । श्रीकालिकसूरे कहिउं; "रोमनइ अणीइं असंख्याता गोला इसी संज्ञा कहीइ । तेणिइ एकेकइ गोलइ असंख्याता निगोद कहवाइं । एकेकइ निगोदि अनंता जीव कहवाइं" । इसी परिइं विचार कहिउ ॥६२॥

श्रुत्वेति विप्रो निजमायुरेवं, पप्रच्छ मे शंस कियत्प्रमाणम् ।
अस्तीति सिद्धान्तविलोकनेन, शक्रो भवान् कालिकसूरिराह ॥६३॥

ते निगोदनु विचार सांभल्या पूठिइं ब्राह्मणिइं गुरु कन्हलि पूछिउ; "भगवन् ! हुं वडु थिउ सकउ नही । वेटा वेटी कलत्र परिवार भक्ति न करइं । गाढउ दुखीउ छउ आऊखुंनु पतीइ नही । करउं किसिउ ? । एकवार कहउ हजी मझनई केतलुं आऊखुं थाकइ ? । एकवार कृपा करी कहउ" । श्रीकालिकसूरि जोवा लागा । जोतां जोतां नव रस केतले संख्या लाभइ । जोतां जोतां पल्योपमे न रहइ । बिहुं सागरोपमि जई रह्या । पछइ कहिउ तउ ब्राह्मण तु न हुइ । तुं सौधर्मेन्द्र ए वातनु निश्चउ जाणिज्यो ॥६३॥

कृत्वा स्वरूपं प्रणिपत्य सूरिं, निवेद्य सीमन्धरसत्प्रशंसाम् ।
उपाश्रयद्वारविपर्ययं च, शक्रो निजं धाम जगाम हृष्टः ॥६४॥

पछइ इन्द्रिइं आपणुं रूप प्रगट कीधुं । महात्मा विहरवा गिआ हुंता, तेणिइ समइ इंद्र आविउ किम जाणीइ ? तेह भणी इन्द्रिइं पोसालनूं बारणुं फेरवीनइं इन्द्र गिउ इन्द्र महात्मा आवता लगइ न रहिउ । एतला कारण महात्मा इन्द्रनूं रूप देखी तपवडइं निआणुं बांधइ । एह कारणइं पोसालनूं बारणुं फेरीनइं गिउ ॥६४॥

श्रीमत्कालिकसूरयश्चिरतरं चारित्रमत्युज्ज्वलं,
संपाल्य प्रतिपद्य चान्त्यसमये भक्तप्रतिज्ञां मुदा ।
शुद्धध्यानविधानलीनमनसः स्वर्गालयं ये गता-
स्ते कल्याणपरम्परां श्रुतधरा यच्छन्तु संघेऽनघे ॥६५॥

इति श्रीकालिकाचार्यकथा समाप्ता । श्रीतपागच्छवृद्धशालायां लिखिता ॥

श्रीकालिक चिरकाल आपणुं चारित्र निरतीचार पाली छेहडइ अणसण लेईनइ, शुद्धनिर्मल ध्यान पंच परमेष्ठिनुं स्मरण करता जीर्णदेह मूंकीनइं स्वर्गि पुहता । ते श्रीकालिकसूरि समस्त श्रीसंघनइं अनेक कल्याण मांगलिकमाला विस्तारउ ॥६५॥

इति श्रीकालिकाचार्यकथा समाप्तः(प्ता) ॥ पं० श्रीहीररत्नगणि ॥

श्रीजिनदेवसूरिविरचिता

कालिकसूरिकथा।

[रचनासंवत् १४ शताब्दि]

मोहान्धकारमाग्भारापहाररविमण्डलम् ।
अमानवहुमानेन, वर्द्धमानं नमाम्यहम् ॥१॥
पञ्चमीतश्चतुर्थ्यां यैश्चक्रे पर्युषणामहः ।
तेषां कालकसूरीणां, चरितं किञ्चिदुच्यते ॥२॥
धारावासमिति ख्यातं, पुरं सुरपुरोपमम् ।
तत्राऽभूद् भूपतिर्वैरिसिंहः सिंहपराक्रमः ॥३॥
देव्यस्य सुन्दरी, रूपसंपदा सुरसुन्दरी ।
तयोः कालकनामाऽभूत्, सूनुरन्यूनविक्रमः ॥४॥
सोऽन्यदा वहिरुद्याने, हयान् रमयितुं ययौ ।
सूरिं गुणाकरं तत्र, धर्ममाख्यान्तमैक्षत ॥५॥
तस्यान्तिकमथो गत्वा, धर्मं शुश्राव शुद्धधीः ।
सद्यः संसारवासाच्च, परं वैराग्यमासदत् ॥६॥
पितरौ समनुज्ञाप्य, भटपञ्चशतीयुतः ।
सरस्वत्याऽऽख्यया स्वस्रा, सार्द्धं व्रतमशिश्रियत् ॥७॥
शिक्षां द्विधाऽभ्यस्तवन्तं, श्रुताकूपारपारगम् ।
निवेश्य च निजे पट्टे, स्वर्गातिथिरभूद् गुरुः ॥८॥
क्रमेण कालकाचार्यः, साधुपञ्चशतान्वितः ।
क्षमां पुनानः पदन्यासैः, पुरीमुज्जयिनीं ययौ ॥९॥
आरामे समवासार्षीद्, भगवान् सपरिच्छदः ।
तच्चरित्रैः पवित्रैश्च, चित्रीयन्ते स्म नागराः ॥१०॥
गर्दभिल्लो नृपोऽद्राक्षीत्, समायान्तीं वहिर्भुवः ।
अन्यदाऽऽर्यां कृताश्चर्यरूपां सूरेः सहोदरीम् ॥११॥
कामग्रहग्रहीतस्तां, हठादानाय्य पूरुषैः ।
न्यधादधन्यः शुद्धान्ते, सूरिर्विज्ञातवांश्च तत् ॥१२॥
आस्थानं स्वयमागत्य, गुरुः शान्तमनास्ततः ।
तं दुष्टनृपमाचष्ट, सुधामधुरया गिरा ॥१३॥

त्वय्यन्यायरते राजन्!, सर्वं स्यादसमञ्जसम् ।
मुञ्चैतां व्रतिनीं तस्मात्, परत्रेह च शर्मणे ॥१४॥
कोमलैर्वचनैरेवं, गुरुणा भणितोऽपि सः ।
प्रधानैर्वार्यमाणोऽपि, मुमोच न तपोधनाम् ॥१५॥
तेजः क्षात्रमिवारूढो, भ्रकुटीविकटाननः ।
सभायां कालकाचार्यः, प्रतिज्ञामकरोदिमाम् ॥१६॥
श्रीसंघप्रत्यनीकानां, महापातकिनामपि ।
माघवत्यतिथीनां च, नूनं लेप्येय पाप्मभिः ॥१७॥
यद्येनमेनसां धामोन्मूलयामि न मूलतः ।
इत्युक्त्वा वचनं गत्वा, गच्छेऽनालोच्य किञ्चन ॥१८॥
उन्मत्तवेषो नगरीं, हिण्डमानो जजल्प सः ।
राज्यं भुङ्क्ते गर्दभिल्लश्चेत् ततः किमतः परम्? ॥१९॥ [त्रिभिर्विशेषकम्]॥
एतस्य कान्तः शुद्धान्तश्चेत् ततः किमतः परम् ।
इति दृष्ट्वा जनः सर्वो, हाहारवमुखोऽब्रवीत् ॥२०॥
धिगेनं नृपतिं यस्य, चेष्टितैः कष्टिताशयः ।
रटन् पिशाचकीवेत्थमाचार्यः पर्यटत्ययम् ॥२१॥
भूयः संभूय सचिवप्रमुखैर्बोधितोऽपि सः ।
विरराम न कामार्त्तो, व्रतिनीसंग्रहाग्रहात् ॥२२॥
गर्दभीविद्ययाऽजय्यं, तं ज्ञात्वा मेदिनीपतिम् ।
उपायेनोन्मूलयिष्यन्, शककूलं ययौ गुरुः ॥२३॥
ये स्युस्तत्र च सामन्तास्ते साखय इति स्मृताः ।
तेषां तु नृपतिः साखानुसाखिरिति विश्रुतः ॥२४॥
आचार्यस्तस्थिवांस्तत्र, साखेरेकस्य संनिधौ ।
मन्त्रयन्त्रप्रयोगाद्यैस्तं चात्यन्तमरञ्जयत् ॥२५॥
अथान्यदा सुखासीने, साखौ तत्र स्वपर्षदि ।
दूतः साखानुसाखीयः, समागत्यार्पयच्छुरीम् ॥२६॥
छुरिकां तां समालोक्य, साखिः श्यामप्रमुखोऽजनि ।
सूरिणा भणितश्चायं, केयं भो! विपरीतता ॥२७॥
अनुग्रहे विभोर्यस्मादायाते हृष्यतेतराम् ।
तवेक्ष्यते तु वैलक्ष्यं, ततः साखिरदोऽवदत् ॥२८॥-
नानुग्रहोऽयं भगवन्! निग्रहः- पुनरेष मे ।
यस्मै कुप्यति नः स्वामी, तस्मै प्रेषयति छुरीम् ॥२९॥

तां क्षिप्त्वा क्षुरिकां कक्षौ, मर्त्तव्यं तेन निश्चितम् ।
सोऽन्यथा सकलस्यापि, कुटुम्बस्य क्षयं सृजेत् ॥३०॥
स्वर्थाभिमुख्यमालोक्य, सूरिरुच्छ्वसिताशयः ।
साखिमाचष्ट तं रुष्टः, किं तवैवोपरि प्रभुः ? ॥३१॥
कुपितोऽयमुतान्यस्मायपि कस्मैचिदुच्यताम् ।
स पुनः पण्णवत्यङ्कं, दृष्ट्वा छुर्यामुवाच गाम् ॥३२॥
मद्विधानां पण्णवतेरुपरि क्रुद्धवानयम् ।
ततस्तैरपि मर्त्तव्यं, मद्वच्छरणवर्जितः ॥३३॥
जगौ सगौरवं सूरिर्न मर्त्तव्यं मुधैव भो ! ।
नीत्वा हिन्दुकदेशं वः, प्राज्यराज्यं ददाम्यहम् ॥३४॥
दूतान्नामानि विज्ञाय, तान् सर्वानपि सत्वरम् ।
समाकारय युष्माकं, सिन्धुतीरेऽस्तु सङ्गमः ॥३५॥
प्रमाणमादेश इति, व्याहृत्य शाकपुङ्गवः ।
व्यधत्त तत् तथैवाशु, जीविताशा हि दुस्त्यजा ॥३६॥
विज्ञातपरमार्थास्ते, सर्वे सबलवाहनाः ।
संभूय साखयः सद्यः, सिन्धुतीरे समागमन् ॥३७॥
आचार्यदर्शितपथः, साखी यः सोऽपि सत्वरम् ।
प्रयाणैरनवच्छिन्नैरुपसिन्धु समासदत् ॥३८॥
तेऽथ सिन्धुं समुत्तीर्य, साधयन्तोऽखिलान् नृपान् ।
सुराष्ट्राविषयं प्रापुस्तत्र प्रावृडुपेयुषी ॥३९॥
विभज्य नवधा राष्ट्रं, सुराष्ट्रां तेऽवतस्थिरे ।
वर्षारात्रे व्यतिक्रान्ते, सूरिणा भणितास्ततः ॥४०॥
हंहो ! निरुद्यमा यूयं, किमु तिष्ठथ संप्रति ।
अवन्तिदेशं गृह्णीध्वं, पर्याप्तं तत्र भावि वः ॥४१॥
तेऽवोचन् द्रव्यरहिता वयं वर्त्तामहे प्रभो ! ।
निर्द्रव्याणां हि जायन्ते, न काश्चित् कार्यसिद्धयः ॥४२॥
हेमीकृत्येष्टकापाकं, युक्त्या तेभ्यो ददौ गुरुः ।
तेऽपि संभृत्य सामग्रीं, प्रचेलुर्मालवान् प्रति ॥४३॥
तान् निशम्यायतो दर्पाद्, गर्दभिल्लोऽपि संमुखम् ।
आडुढौकेऽथ सम्फेटोऽभूद् द्वयोरपि सैन्ययोः ॥४४॥
शस्त्राशस्त्रि चिरं युद्ध्वा, शाकसैन्येन निर्जितम् ।
अनीकं गर्दभिल्लस्य, यतो धर्मस्ततो जयः ॥४५॥
अवन्तीशः प्रणश्याशु, व्यावृत्य स्वपुरीमगात् ।
कृत्वा रोधकसज्जां तां, तस्थिवानन्तरेव सः ॥४६॥

अथाज्ञया मुनीन्द्रस्य, शकयोधाश्चतुर्दिशम् ।
नगरीं वेष्टयामासुश्चन्द्रलेखां घना इव ॥४७॥
अट्टालकेषु युद्धानि, समभूवन् निरन्तरम् ।
तेऽन्यदाऽऽलोक्य शून्यांस्तान् गुरवेऽकथयन्नथ ॥४८॥
वप्रस्याट्टालकाः शून्याः, कुतोऽद्य भगवन्निति ।
पृष्टस्तैः स्पष्टमाचष्ट, गुरुर्विज्ञातकारणः ॥४९॥
अयं भो ! गर्दभीविद्यां, पापात्मा युक्तिपूर्वकम् ।
कृष्णाष्टमी-चतुर्दश्योराराधयति सर्वदा ॥५०॥
सिद्धविद्यश्च भवतामजय्योऽयं भविष्यति ।
तद् गवेषयत क्वापि, वप्रस्योपरि गर्दभीम् ॥५१॥
ते समालोक्य तां प्रोचुः, गुरवे सोऽप्यचीकथत् ।
द्विक्रोश्याः परतः सर्वं, सैन्यमेतद् विधीयताम् ॥५२॥
इयं हि रासभी शब्दं, कुरुते देव्यधिष्ठिता ।
तमाकर्ण्य द्विपत्सैन्यं, वान्ताऽसृग् म्रियते ध्रुवम् ॥५३॥
अष्टोत्तरं शतं शब्दवेधिनामिह तिष्ठतु ।
तैः पूरणीयमिषुभिस्तस्या दिध्वनिषोर्मुखम् ॥५४॥
शकाः सूरिसमादिष्टमेतत् सर्वं वितेनिरे ।
तथैव शब्दावसरे, तस्या आस्यमपूरयन् ॥५५॥
सा तु विद्या समाविष्टा, दुर्धियस्तस्य भूपतेः ।
मूर्ध्नि विण्मूत्रमाधाय, पलायामास रासभी ॥५६॥
सूरेरादेशतो वप्रं, भङ्क्त्वा मध्ये प्रविश्य च ।
जीवग्राहं गृहीत्वा तमुपनिन्युर्गुरोः पुरः ॥५७॥
गुरुणा बोध्यमानोऽपि, यदा न प्रत्यबोधि सः ।
प्रदाप्य कर्परं हस्ते, देशान्निष्कासितस्ततः ॥५८॥
व्रतान्यारोपयत् सूरिरार्यायाः शुद्धये पुनः ।
प्रायश्चित्तं चरित्वा च, स्वं गणं प्रत्यपालयत् ॥५९॥
मौलिक्यशाखिनृपतिरपरे तस्य सेवकाः ।
इति व्यवस्थया तत्र, राज्यमन्वशिषन् शकाः ॥६०॥
ते श्रीमत्कालकाचार्यपर्युपासनतत्पराः ।
चिरं राज्यानि बुभुजुर्जिनधर्मप्रभावकाः ॥६१॥

(२)

इतश्चाभूद् भृगुकच्छे, जामेयः कालकप्रभोः ।
बलमित्रनृपो भानुमित्रस्तस्यानुजः पुनः ॥६२॥

तौ च प्रहित्य स्वामात्यमत्युत्कण्ठावशंवदौ ।
शकराजाननुज्ञाप्य, नयतां स्वपुरे गुरून् ॥६३॥
बलभानुं स्वजामेयं, भानुश्रीकुक्षिसंभवम् ।
प्रव्राज्य प्राप्तं सूरिं, तत्रैवास्थापयन्नृपः ॥६४॥
प्रभावनां विभाव्योच्चैः, पुरोधाः कृतमत्सरः ।
पुराऽपि निर्जितो वादे, रहो राजानमब्रवीत् ॥६५॥
अमी तपोधना यत्र, संचरन्ति महाशयाः ।
तत्र देव! पदन्यासो, युष्माकं नैव युज्यते ॥६६॥
अभक्तिर्जायते ह्येवं, सा च श्रेयःप्रमाथिनी ।
प्रेष्यन्तेऽमी तदन्यत्र, विधाप्यानेषणां पुरे ॥६७॥
एवमस्त्विति राज्ञोक्ते, कारिताऽनेषणा पुरे ।
विलोक्य तां समन्ताच्च, गुरुभ्यः साधवोऽवदन् ॥६८॥
पुरोहितस्य तत् सर्वं, ते विमृश्य विजृम्भितम् ।
अपर्युष्यापि चलिताः, प्रतिष्ठानपुरं प्रति ॥६९॥

(३)

शातवाहनराजेन, कृताभिगमनोत्सवाः ।
तस्थुः सुखं पर्युषणापर्व तत्रान्यदाऽऽगमत् ॥७०॥
तान् राजोवाच पञ्चम्यां, देशेऽत्रेन्द्रमहो भवेत् ।
जनानुवृत्त्या गन्तव्यमस्माभिरपि तत्र च ॥७१॥
एवं च चैत्यपूजादेर्व्याघातः संभवेद् विधेः ।
षष्ठ्यां पर्युषणापर्व, तदिदं क्रियतां प्रभो! ॥७२॥
स्वाम्याह राजन्! पर्वेदं, पञ्चमीं नातिवर्त्तते ।
कारणापेक्षया त्वर्वागपि स्यादिति हि श्रुतम् ॥७३॥
चतुर्थ्यामस्तु तर्ह्येतदित्युक्ते भूभुजा प्रभुः ।
मेने तथेति भूपस्तु, मुदितो गृहमागमत् ॥७४॥
तदाद्यभूद् भाद्रशुद्धचतुर्थ्यां किल पर्व तत् ।
चतुर्दशीदिने चातुर्मासिकानि च जज्ञिरे ॥७५॥

(४)

अन्यदा कर्मदोषेण, शिष्याः कालकप्रभोः ।
दुर्विनीता अजायन्त, शिक्षाया अप्यगोचराः ॥७६॥
रात्रौ शय्यातरस्योक्त्वा, परमार्थं विमुच्य तान् ।
निद्रागतान् प्रचलिताः, स्वयं कनखलं प्रति ॥७७॥



चित्र ७६ Fig. 76



चित्र ७७ Fig. 77



चित्र ७८ Fig. 78



चित्र ७९ Fig. 79

स्वशिष्यरत्नाकराख्यसूरिशिष्यस्य संनिधौ ।
सूरेः सागरचन्द्रस्य, प्रतिबोधितभूपतेः ॥७८॥ [युग्मम्] ॥
क्रमेण तत्र संप्राप्ता न केनाप्युपलक्षिताः ।
उपाश्रयस्यैककोणं, समाश्रित्यावतस्थिरे ॥७९॥
प्रतिक्रम्यैर्यापथिकीमुपविश्य क्षणं स्थिताः ।
अत्रान्तरे सागरेन्दुरनुयुज्य प्रपारितः ॥८०॥
असहिष्णुर्ज्ञानगर्वं, सूरिं प्रति बभाण सः ।
आर्य ! कीदृग् व्याचचक्षे, मया साध्विति तेऽवदन् ॥८१॥
ततः पुनर्मदाध्मातः, सागरेन्दुर्बभाण तम् ।
आर्य ! किञ्चिद् विषमार्थं, परिपृच्छ वदामि ते ॥८२॥
न किञ्चिद् विषमं जाने, धर्मं तद्वार्द्धकोचितम् ।
व्याचक्ष्व मत्पुर इति, प्रोचुः पौत्रं मुनीश्वराः ॥८३॥
अनित्यताभावनाढ्यं, धर्ममत्यूर्जितं ततः ।
व्याचक्षाणे सागरेन्दौ, साक्षेपं प्रभुरब्रवीत् ॥८४॥
प्रत्यक्षाद्यगोचरत्वान्नास्ति धर्मः खपुष्पवत् ।
मुधा तद्विषयं क्लेशं, मूढा अनुभवन्त्यमी ॥८५॥
अन्तःक्षुब्धोऽप्यवष्टम्भमालम्ब्योवाच सागरः ।
अस्त्येव धर्मस्तत्कार्यसुखादेरुपलम्भतः ॥८६॥
युक्तिभिः साधिते धर्मे, मौनं कृत्वा स्थिता विभुः ।
तथा शिष्या दुर्विनीताः, सुप्ता प्रातरजागरुः ॥८७॥
गुरूनप्रेक्ष्य तेऽपृच्छन्, शय्यातरमसौ पुनः ।
निर्भर्त्स्य वचनैस्तीक्ष्णैः, प्राहिणोत् सूरिसंनिधौ ॥८८॥
क्रमात् ते तत्र संप्राप्ता वार्त्ता विज्ञाय तन्मुखात् ।
सागरः क्षमयामास, गुरूंस्तैर्मुनिभिः सह ॥८९॥
वालुकापूरितप्रस्थप्रभृतिरेचनपूर्वकम् ।
पौत्रं तेऽबोधयन्, ज्ञानतारतम्यप्ररूपणात् ॥९०॥

(५)

अथ व्याख्यां निगोदानां, श्रुत्वा सीमन्धरप्रभोः ।
शक्रोऽपृच्छद् भरतेऽपि, किमेवं वेत्ति कोऽप्यमून् ॥९१॥
व्याचष्टे भारते मद्वन्निगोदानार्यकालकः ।
इति भाषितवान् वज्रधरं सीमन्धरप्रभुः ॥९२॥
तं वृद्धद्विजरूपेण, गतः शक्रः परीक्षितुम् ।
पृष्टा निगोदानाप्तश्च, मुदितः स्तुतवानिति ॥९३॥

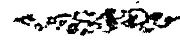
दुष्षमारात्रिदीपाय, प्रतीपाय कुतीर्थिनाम् ।
अनर्घ्यगुणरत्नौघरोहणाय नमोऽस्तु ते ॥९४॥
श्रीकालकार्यं प्रणिपत्य शक्रः,
स्वस्यागमं ज्ञापयितुं मुनीनाम् ।
कृत्वाऽन्यथाद्वारमुपाश्रयस्य,
संपूर्णकामस्त्रिदिवं जगाम ॥९५॥
मत्वाऽऽयुरन्तं भगवानपि स्वं,
श्रीकालकार्योऽनशनं विधाय ।
विहाय कायं विधिवद् विविक्ष-
स्त्रिविष्टपस्याभरणं बभूव ॥९६॥
श्रीजिनप्रभसूरीन्द्रैः, स्वाङ्कपर्यङ्कलालितः ।
जग्रन्थैतां कथां श्रीमज्जिनदेवमुनीश्वरः ॥९७॥

इति श्रीकालिकसूरिकथानकं समाप्तम् ॥

[२०]

श्रीमाणिक्यसूरिविरचिता

कालकाचार्यकथा ॥



वन्दारुहरिमन्दारुमञ्जरीपिञ्जरक्रमम् ।
श्रीवर्द्धमानमानम्य, वक्ष्ये पर्युषणास्थितिम् ॥१॥
येन पर्युषणापर्व, चतुर्थीवासरे कृतम् ।
श्रीकालिकगुरोस्तस्य, कथ्यते मयिता कथा ॥२॥
जम्बूद्वीप इह द्वीपे, क्षेत्रे चात्रैव भारते ।
पुरमस्ति धरावासं, धरामण्डलमण्डनम् ॥३॥
आरामिकमिवाऽऽरामं, पितेव निजसंततिम् ।
वैरिसिंहमहीपालस्तत्र पालयति प्रजाः ॥४॥
रोहिणीव शशाङ्कस्य, व्योमगङ्गेव वारिधेः ।
शुचिशीलप्रियाऽऽलापा, प्रियाऽऽस्या(स्य) सुरसुन्दरी ॥५॥
कुमारः सुकुमाराङ्गः, कुमार इव विक्रमी ।
कालक्रमेण धर्म्मज्ञः, कालकाऽऽख्यस्तयोरभूत् ॥६॥

नीरधेरपि गम्भीरो, धीरो मो(मे)रुगिरेरपि ।
सोमादपि महासौम्यः, प्रतापी तपनादपि ॥७॥
उदारस्फारशृङ्गारः, परनारीसहोदरः ।
सत्यवाक् शरणाऽऽयातवज्रपञ्जरसंनिभः ॥८॥ त्रिभिर्विशेषकम् ॥
कुमारोऽन्येद्युरुद्याने, गतः क्रीडाप्रसङ्गतः ।
गुणाकराचार्यगिरं, शुश्राव श्रवणामृतम् ॥९॥
अपारे भवकान्तारे, प्राणिनां भ्रमतां सताम् ।
कर्म्मलाघवतोऽनर्घ्या, जायते मानुषी गतिः ॥१०॥
इन्द्रजालोपमे जीवितव्ये द्रव्ये विनश्वरे ।
मतिर्भवति चारित्रे, केषाञ्चिदपि धीमताम् ॥११॥
एवमादि गुरोवा(र्वा)णीं, तूर्णमाकर्ण्य स व्रतम् ।
सरस्वत्या महासत्या, भगिन्या सममग्रहीत् ॥१२॥
गीतार्थो गुणसंयुक्तः, श्रीगुणाकरसूरिभिः ।
क्रमात् सूरिपद(दे ऽ)स्थापि पापिनामपि बोधकृत् ॥१३॥
तपो निष्कपटं कुर्वन्, भव्यालीं स विबोधयन् ।
विहरन् वसुधापीठे, जगामोज्जयिनीं पुरीम् ॥१४॥
तस्योपवनसंस्थस्य, समायान्ति पुरीजनाः ।
धर्म्मवाणीं रसेनाऽऽर्द्रा, गीतिं श्रोतुं मृगा इव ॥१५॥
इतश्च दैवयोगेन, तदा साध्वीसमागमः ।
बभूव तत्र जायेत, नान्यथा भवितव्यता ॥१६॥
अन्यदा बहिरुद्याने, साक्षादिव सरस्वतीम् ।
सरस्वतीं सतीं प्रेक्ष्य, कामं कामलिताऽऽशयः ॥१७॥
ममाऽन्तःपुरयोग्येयमित्युक्त्वा मालवेश्वरः ।
गर्दभिल्लनृपो भिल्लसमानोऽशुभकर्मभिः ॥१८॥
दीनां चिल्लीमिव श्येनो, जानकीमिव रावणः ।
तामपाहरदन्यायपथपान्थः स पापधी[:] ॥१९॥
विह्वला विललापे(पै)वं, सती तेन हृता सती ।
हा वीतरागसर्वज्ञ !, हा दैव ! किं भविष्यति ॥२०॥
हा श्रीगुणाकराचार्य !, हा कालकसहोदर ! ।
हा तात वैरिसिंहाऽऽख्य !, हा मातः सुरसुन्दरि ! ॥२१॥
मदीयं चरणद्रव्यं, हरन्तं पश्यतोहरम् ।
निवारयति सर्वेऽपि, गर्दभिल्लं कुभूपतिम् ॥२२॥

हाहारवं तमाकर्ण्य, ज्ञातोदन्तो मुनीश्वरः ।
नरेश्वरमुपागम्य, सम्यग् वाक्यमदोऽवदत् ॥२३॥
आकाशं स्फुटितं चेत् स्यान्नरेन्द्र ! किमु सीव्यते ।
शैत्यं कुतो यदि भवेच्चन्द्रादङ्गारवर्षणम् ॥२४॥
मलो वा यदि माणिक्ये निर्म्मलत्वं तदा कुतः ।
रक्षा कुतोऽस्ति कौष्माण्डिफलानि वृत्तिरेव चेत् ॥२५॥
तपोवनानि राजेन्द्ररक्षितानि भवन्ति यत् ।
तत् त्वमेव कथं देव !, कुरुषे धर्म्मगर्हितम् ॥२६॥
एवमुक्तस्तु नाऽमुञ्चद्, यावच्चञ्चललोचनाम् ।
गर्दभिल्लोऽपि तल्लुब्धो, ल(लु)ब्धको हरिणीमिव ॥२७॥
सूरिभिः सहितः संघस्तावत् तद्बोधहेतवे ।
तेन कामैकदासेन, न सोऽपि गणितस्ततः ॥२८॥
श्रीमत्संघं जिनैर्मान्यं, परिज्ञायावमानितम् ।
निर्ममे निर्ममोऽप्येष, प्रतिज्ञामिति दुस्तराम् ॥२९॥
गर्दभिल्लं कुराजेन्द्रगजेन्द्र इव गर्दभम् ।
राज्यान्नोन्मूलयाम्येनं, चेन्नाहं कालकस्तदा ॥३०॥
श्रूयन्तां लोकपाला दिगधिपतियुता ग्रामयक्षादयश्च,
सामन्ता मन्त्रिणोऽमी घटसुभटभटाः श्रेष्ठिनः सार्थवाहाः ।
लाङ्गुलेनेव वेण्या कपिमिव कुनृपं राज्यतो गर्दभिल्लं,
धृत्वा नोत्पाटयेऽहं स्फुटमिह न तदा कालकाचार्य एषः ॥३१॥
गच्छं विहाय स्वच्छन्दं, भ्रमन्तं विकलाकृतिम् ।
तं वीक्ष्य सचिवा राज्ञः, पुरः प्रोचुरिदं वचः ॥३२॥
निजां खञ्जय मा कीर्तिं, स्वकुलं मा कलङ्कय ।
मा सेवस्वासतां मार्गं, मुञ्च मुञ्च तपश्वि(स्वि)नीम् ॥३३॥
नृपो मेने न तद्वाक्यं, हस्तीवाङ्कुशमुन्मु(न्म)दः ।
मर्यादां लङ्घयन्नब्धिरथवा केन वार्यते ? ॥३४॥
कुतोऽपि ज्ञातवृत्तान्तो, नगरीतो विनिर्गतः ।
क्रमाल्लक्ष्मीलतामूलं, शककूलं मुनिर्गतः ॥३५॥
तत्र सामान्यराजानः, शाखिनः शतशाखिनः ।
तेषां शाखानुशाखीव, चक्रवर्ती प्रकीर्त्यते ॥३६॥
एकस्य सविवेकस्य, समीपे शाखिनः स्थिता[ः] ।
गुरवः सोऽपि तैर्मन्त्रतन्त्रैरावर्जितो नृपः ॥३७॥
शाखानुशाखिनो दूतस्तस्यान्येद्युर्महीभुजः ।
क्षुरिकां ढौकयामास, यमजिह्वामिवापराम् ॥३८॥

शाखी विषादमापन्नस्तां पश्यन् श्यामलाऽऽननः ।
कपोलन्यस्तहस्तोऽस्याद्, विहस्तो ध्वस्तसंमद[ः] ॥३९॥
राजाऽऽदिष्टैर्नरैर्दि(र्दि)ष्टे, स्थाने दूते स्थिते सति ।
सूरिः पप्रच्छ ते हर्षस्थाने शोक[ः] कथं नृप ! ॥४०॥
राजोचे मुनिराजेन्द्र !, मम हर्षपदं कुतः ? ।
यतोऽस्मान(कं) पुरस्वामी, रुष्टो दुष्टोऽन्तकादपि ॥४१॥
प्रदेयमात्मनश्छित्वा, शिरः क्षुरिकयाऽनया ।
अन्यथा कुलसंहारो, हा व्याघ्रो हन्त दुस्तटी ॥४२॥
तवैवैकाकिनः किं भो !, कोपाऽऽटोपः प्रभोरभूत् ।
इति पृष्टो मुनीन्द्रेण, जगाद जगतीपतिः ॥४३॥
क्षुरिका पन्न(ण्ण)वत्यङ्केनाङ्कितेयं विलोक्यते ।
मन्ये पन्न(ण्ण)वते राज्ञां, चुकोपोपरि भूपतिः ॥४४॥
गुरुर्जगौ न भेतव्यं, जानीहि नृपतीन् नृप ! ।
तांश्च राजाऽपृच्छत् कुत्र, गन्तव्यं सोऽपि चै(प्यची) कथत् ॥४५॥
भूपो गुरूपदेशेन, तानाहूय स्वदेशतः ।
चलितः सिन्धुमुत्तीर्य, सुराष्ट्रां विषयं ययौ ॥४६॥
विभज्य भूभुजो देशं, ते तस्थुर्जलदानने(ऽऽगमे) ।
शरद्य(द)पि समायाति, न चेलुः संबलं विना ॥४७॥
कलावान् कालिकाचार्यः, पथि पाथेयहेतवे ।
सौवर्णमिष्टिकापाकं, चक्रे चूर्णप्रयोगतः ॥४८॥
दातेव देवतालोके, तत्सदादेशकारिणः ।
अखण्डितप्रयाणैस्ते, ययुर्मालवमण्डलम् ॥४९॥
विज्ञाय गर्दभिल्लोऽपि, परचक्रमुपागतम् ।
प्राचालीदथ युद्धार्थं, संक्रुद्धो गर्वपर्वतः ॥५०॥
शाखिभिः समराऽऽरम्भे, बले भग्ने महाबलैः ।
विवेश मालवेशः स्वं, नगरं कीटिकाऽऽलीवत् ॥५१॥
वेष्टयित्वा जवाद्दुर्गं, वीरवर्गो निरर्गलः ।
शराशरि व्यधाद् युद्धं, प्रति प्रातः परस्परम् ॥५२॥
शाखिसेनाचरा दुर्गं, तं दृष्ट्वा शून्यमन्यदा ।
विस्मयस्मेरवदना गुरवे च न्यवेदयन् ॥५३॥
प्रभुः प्राहाऽष्टमी वाऽद्य, मन्ये साधयतीह तत्र ।
प्रबलां गर्दभीविद्यामयमुज्जयिनीपतिः ॥५४॥
रासभीरूपमाधाय, तुष्टा प्रादुर्भविष्यति ।
यः शृणोति स्वरं तस्यास्तस्य मृत्युरसंशयम् ॥५५॥

सैन्यमावासयतां पश्चात्, ततो व्याघुट्य वेगतः ।
अष्टोत्तरशतं योधा मत्पार्श्वे ते तु साऽऽयुधाः ॥५६॥
ते राजभिस्तथा चक्रे, नूनं वक्रेतराऽऽशयैः ।
सप्तमेऽह्न्यभवत् साक्षाद्, गर्दभिल्लस्य गर्दभी ॥५७॥
यदा विकाशयामास, मुखं शब्दाय सा तदा ।
तैः शब्दवेधिभिर्बाणैस्तूणीर इव पूरितम् ॥५८॥
विद्या विधाय विण्मूत्रे, व्योममण्डलमुच्चयौ ।
जीवग्राहं गृहीत्वा ते, योधाः सूरेस्तमार्प्पयन् ॥५९॥
सोऽभाणि सूरिणा, साध्वीशीलरत्नमलिम्लुच ! ।
संघावमानदानाऽऽख्यवृक्षस्यैष सुमोद्गमः ॥६०॥
कुलाङ्गार ! दुराचार !, निर्विचार ! विकारवान् ।
भ्रमन्नपारसंसारे, परत्र फलमाप्स्यसि ॥६१॥
पापीयानित्यवध्योऽयं, मुनिस्तं निरवासयत् ।
स्थितिज्ञः स्थापयामास, मूलस्थानेऽथ शाखिनम् ॥६२॥
शेषशाखिक्षितीशेभ्यो, भूमिखण्डान्यखण्डरुक् ।
आलोचनां सरस्वत्या ददावानन्दमेदुरः ॥६३॥
शककूलाद् यदायाताः, शकास्ते मथितास्ततः ।
जित्वा तान् विक्रमार्कोऽत्राभूत् पुनः शकभूपतिः ॥६४॥
प्रसङ्गादिदमाख्यातं, वत्सरज्ञानहेतवे ।
कथ्यते मूलसंबन्धः, सत्यसंधमहात्मनः ॥६५॥
खड्गधारोपमं धीरो, दान्तः शान्तस्तपोनिधिः ।
चित्रं चरति चारित्रं, वृत्तं वा वेत्ति कः सताम् ॥६६॥

(२)

इतश्च भृगुकच्छेस्तो(शौ), भागिनेयौ महामुनेः ।
बलमित्र-भानुमित्रा(त्रौ), पृथ्वीनाथौ सहोदरौ ॥६७॥
तयोर्भग्नी च भानुश्रीर्बलभानुस्तदङ्गजः ।
अन्यदा तद्गुरोर्वृत्तं, भृगुकच्छाधिपोऽशृणोत् ॥६८॥
अकुण्ठोत्कण्ठितस्वान्तबलमित्रनृपान्यया(पो ययौ) ।
उज्जयिन्यां प्रयातेन, मतिसागरमन्त्रिणा ॥६९॥
शाखिनं समनुज्ञाप्य, परमादरपूर्वकम् ।
भृगुकच्छमगात् सार्द्धं, सूरिर्भू(भू)रिगुणाऽऽलयः ॥७०॥ [युग्मम्]
बलभानु[ः] गुरोः पार्श्वे, साग्रहो व्रतमग्रहीत् ।
तदा जनः समस्तोऽपि, जिनधर्मरतोऽजनि ॥७१॥

निरुत्तरीकृतो वादमिच्छँस्तुच्छमतिः क्षणात् ।
गुरुभिर्गुरुरोपोऽपि, स्वं भक्तमिव दर्शयन् ॥७२॥
पुरोधाः प्राह भूपालं, पूज्यसाधुपदाङ्किते ।
मार्गे न युज्यते गन्तुं, भवेदाशातना यतः ॥७३॥ युग्मम् ॥
ये ध्रुवं ध्रुवपदं गमिनोऽमी, ये जिनाश्च वश(शि)नां परमेशाः ।
आत्मकर्म्मफलभोगभुजस्ते, मादृशाः कथय के परवन्तः ॥७४॥
ईदृक् तद्वाक्यविभ्रान्त[ः], राजाऽऽज्ञामधिगत्य सः ।
अकारयत् पुरे साधुयोग्यां रसवतीं नवाम् ॥७५॥
आधाकर्म्म परिज्ञाय, ततो पर्युषितेऽपि हि ।
सूरयोऽगुर्महाराष्ट्रे, प्रतिष्ठानपुरं वरम् ॥७६॥

(३)

जिनपादाब्जरोलम्बसातवाहनभूभुजाः(जा) ।
प्रदत्ते साधवस्तस्थुः, साधुयोग्य उपाश्रये ॥७७॥
अथ पर्युषणापर्वसमये समुपस्थिते ।
गुरून् विज्ञापयामास, सोल्लासं भूमिवासवः ॥७८॥
अस्मिन् देशे च पञ्चम्यामिन्द्रयात्रामहोत्सवः ।
कृया पर्युषणापर्व, षष्ठ्यां तु भवदाज्ञया ॥७९॥
बभाषे प्रभुरेवं चेन्मेरोश्चलति चूलिका ।
नातिक्रामति पञ्चम्या रात्रिं पर्युषणा पुनः ॥८०॥
राजाऽवोचच्चतुर्थ्यां तत्, करोमि करुणाऽऽकरः(र!) ।
अवकि(श्यं) पर्युषितव्यं, गुरुणोक्तं भवत्विति ॥८१॥
सर्वसंघानुमत्याऽभूच्चतुर्थीवासरे तदा ।
पर्युषणापर्व सर्वोत्तमं श्रीजिनशासने ॥८२॥

(४)

कालान्तरेण दुःशिष्यदुर्विनीतत्वदुःखतः ।
एकाकी कालकाचार्यो, निःससार महानिशि ॥८३॥
स्वशिष्याचार्यपद्माब्जमरालस्य शनैः शनैः ।
व्रजन् सागरचन्द्राऽऽख्यसूरेः स्थानमियाय सः ॥८४॥
स्थविरः कोऽप्यसावेवमवज्ञां नाटयन्नयम् ।
अभ्यागतगुरोश्चक्रे, नाभ्युत्थानादिसत्क्रियाम् ॥८५॥
श्रीकालकगुरोर्मे वा, व्याख्यानं रुचिरं मुनेः(ने!) ।
इति सागरचन्द्रेण, पृष्टः प्रभुरभाषत ॥८६॥

सुधेव स्वादु सद्धर्मरचनं वचन(नं) क ते ।
क कालकगुरोर्वाचो, गताकृति-त्रयःस्मृतेः ॥८७॥
इतः शय्यातरश्राद्धाद्, गुरुशुद्धिमवाप्यते ।
तत्र जग्मुस्त्वराः शिष्याः, खे द्रुमो दुर(द्रुत?)मानसाः (?) ॥८८॥
परिवारं तमायान्तं, वीक्ष्य सागरसूरयः ।
उत्थातुकामास्तन्मुख्यैर्निषिद्धाः साधुसाधुभिः ॥८९॥
सूरिं नत्वा यथास्थानमासीनेषु महात्मसु ।
बहिर्भूमेः क्षणात् तावत्, कालकाचार्य आययौ ॥९०॥
अभ्युत्थानक्रियापूर्वं, जन्मापूर्वमिवाऽऽदरात् ।
गुरुं गुरुमुदो नेमुर्मुनयो बहुमानतः ॥९१॥
ज्ञात्वा सागरचन्द्रोऽपि, मुनीन्द्रं कालकाभिधम् ।
क्षमयामास सद्भक्तिव्रीडाऽवनतकन्धरः ॥९२॥
वालुकाकणदृष्टान्ताद्, गुणहानिं प्रदर्शयन् ।
प्रबोध्य सागरचन्द्राऽऽख्यं, विजहारान्यतो गुरुः ॥९३॥

(५)

सौधर्मेन्द्रोऽन्यदाऽपृच्छत् सीमन्धरजिनेश्वरम् ।
निगोदजीवव्याख्यानं, जिनेनापि निवेदितम् ॥९४॥
पप्रच्छैवं पुनः शक्रो, भगवन्! कोऽपि भारते ।
एवंविधं निगोदानां, व्याख्यानं वेत्ति किं न वा? ॥९५॥
जिनेन्द्रः स्माऽऽह, देवेन्द्र! सांप्रतं कालकाभिधः ।
जानाति जिनधर्मैकधीरो गणधरस्त्विदम् ॥९६॥
जराजर्जरितं विप्ररूपं कृत्वा पुरन्दरः ।
तत्परीक्षार्थमायासीत्, कालकाचार्यसंनिधौ ॥९७॥
तत्प्रश्नतो निगोदानां, व्याख्यानमकरोद् गुरुः ।
विस्मयादथ विप्रोऽयमप्राक्षीदायुरात्मनः ॥९८॥
श्रुतज्ञानोपयोगेन, परिज्ञाय कुशाग्रधीः ।
भवान् भास्वान् सूरेन्द्रैव(ष), जगादेति जि(य)तीश्वरः ॥९९॥
तुष्टाव तं स्फुटीभूय, देवराजोऽतिरञ्जितः ।
कलिकालस्तु(ले तु) सर्वज्ञ[ः] कालकाचार्य! ते नमः ॥१००॥
तं नत्वाऽऽनम्य सौधर्मं, सौधर्माधिपतिर्ययौ ।
अन्तेऽनशनमापन्न[ः], प्राप सूरिस्त्रिविष्टपम् ॥१०१॥
यो गर्दभिल्लं जगदेकमल्लं, समूलमुन्मूलयति स्म राज्यात् ।
आनीतवान् पर्युषणाऽऽख्यपर्व, दिने चतुर्थ्याः स गुरुः श्रिये वः ॥१०२॥

इति श्रीमाणिक्यसूरिविरचिता कालकाचार्यकथा ॥


चित्र ८० Fig. 80


चित्र ८१ Fig. 81


चित्र ८२ Fig. 82


चित्र ८३ Fig. 83

श्रीदेवकल्लोलमुनिविरचिता

कालिकाचार्यकथा।

[रचनासंवत् १५६६]

स्वकीयं गुरुमानम्य, पुनः श्रीश्रुतदेवताम् ।
तयोः प्रसादमासाद्य, कालिकाचार्य(कार्य)कथां ब्रुवे ॥१॥
अस्तीह भारते वर्षे, धारावासं पुरं महत् ।
वापी-कूप-प्रपाऽऽराम-सरोवरविराजितम् ॥२॥
श्रीमदिभ्य-महाराज-समाजसमलङ्कृतः ।
वैरिसिंघो(हो) नृपस्तत्र, वैरिवारनिवारणः ॥३॥
तस्य पत्नी सती रम्भासुन्दरी सुरसुन्दरी ।
सचरित्रस्तयो पुत्रः, संजातः कालिकाभिधः ॥४॥
विचाराऽऽचारचतुरः, सुभगो विनयी नयी ।
प्रियंवदो नाऽभिमानी, प्रजापालोऽतिसाहसी ॥५॥
सोऽन्यदा निर्गतो बाह्योद्याने क्रीडितुमादरात् ।
निर्विन्नो(ण्णो)ऽभूदसौ बाह्यतुरङ्गाँस्त्वरगान् नृपः ॥६॥
सहकारतरोर्मूले, निविष्टो राजभूः स्वयम् ।
पश्यन्नितस्ततः स्वैरं, सोऽशृ(श्रौ)षीन्मधुरध्वनिम् ॥७॥
सेवकं प्रेस(ष्य) विज्ञाय, गत्वा तत्र समुत्सुकः ।
मुनिभिः प्रविकैः सार्द्धं, ददर्श स गुरुं तदा ॥८॥
स तं प्रदक्षिणीकृत्योपविश्योचितभूतलम् ।
श्रीमद्गुणन्धराऽऽचार्यदेशनामशृणोदिति ॥९॥
असारः सर्वसंसारः, कोऽपि कस्य न वल्लभः ।
पिता माता स्वसा भ्राताऽऽसन् ते ते स्वार्थवल्लभाः ॥१०॥
इत्येतस्य गुरोर्वाचं, श्रुत्वा वैराग्यमाप्तवान् ।
पितृनापृच्छ्य तत्कालं, कुमारो व्रतमग्रहीत् ॥११॥
कालेन क्रियता विद्वान्, संजातः कालिको यतिः ।
आर्यैः गुणन्धराचार्यैः, स्वपदे स्थापितो मुदा ॥१२॥
ततः श्रीकालिकाचार्याः, साधु-साध्वी समन्विताः ।
विजहुः(हुः) प्रतिबोधार्थः(र्थं)गुर्जेर्यां नगरीं प्रति ॥१३॥

गर्दभिल्लो नृपस्तत्र, परस्त्रीरूपलालसः ।
प्रपालयति साम्राज्यं, दुःप्रधर्षः परंदमः ॥१४॥
अन्यदा कालिकाचार्यः, स्वसारं श्रीसरस्वतीम् ।
राजमार्गेऽभिगच्छन्तीं, गुरुवन्दनहतवे ॥१५॥
एनामन्तःपुरे शीघ्रं, भो ! भो ! नयति(तु) निर्भयी ।
इत्युक्ते तेन भूपेन, सेवकैस्तैस्तथाकृतम् ॥१६॥
हा भ्रात ! कालिकाचार्य !, रक्ष मां करुणानिधे ! ।
त्वां विनाऽहं कथं तिष्ठे, बाढं विलपतीत्यसौ ॥१७॥
मध्येपुरं जनैरेतत्, श्रुत्वा हाहारवः कृतः ।
सूरिणाऽपीति विज्ञाय, संघश्चाऽऽकारितस्ततः ॥१८॥
स्ववृत्तान्तोऽस्य तैः प्रोक्तः, प्रत्युक्तं श्रावकैरिति ।
तत्रैकशो वयं यामो, राजवेश्मनि सद्गुरो ! ॥१९॥
उपभूपं गतैः श्राद्धैर्विज्ञप्तस्तैर्धराधवः ।
भूपर्नि(नि)र्द्धाटिता बाढं, सूरिपार्श्वे समेऽन्वगुः ॥२०॥
स [त]तः सूरिरुत्थाय, सशिष्यो नृपसद्मनि ।
गत्वा भूपालयाचक्षे, सुधामधुकिरा गिरा ॥२१॥
यदि चन्द्रमसो वह्निः, भानुतश्चेत् तमो भवेत् ।
सीमालोपः समुद्रात् स्यात्, प्रजायास्तर्हि का गतिः ? ॥२२॥
तपोवनानि रक्षन्ति, राजानो ज्ञा(न्या)यमार्गं(र्गि)णः ।
यथा कृषीव(व)ला हर्षात्, स्वक्षेत्राणि प्रयत्नतः ॥२३॥
अतस्त्वं लोकपालोऽसि, देहि साध्वीं कृपां कुरु ।
इत्युक्ते भूपसंकेतात्, पुंभिर्निवा(र्वा)सिता मुनिः ॥२४॥
कोपेन पौषधागारमायातः संघमाह्वयत् ।
प्रतिज्ञां सोऽकरोदेनां, गर्दभिल्लं नृपं यदि ॥२५॥
नोत्खनामि समूलं तं, जगतां पस्पि(श्य)तां सताम् ।
तदा पापात्मनां यामि, गतिं दुस्सहदु[ः]खदाम् ॥२६॥ [युग्मम्] ॥
उदित्वे(त्वै)वं ततः सूरि[ः], स्वसामर्थ्योल्वणं वचः ।
परिवारं च वेषं च, संघहस्ते समर्पयत् ॥२७॥
वेषान्तरं विधायाऽथ, तदानीं गृथ(ग्रथि)लोऽभवत् ।
एवं वदन् स बभ्राम, महापथचतुष्पथे ॥२८॥
चेद् गर्दभिल्लो भूपालः, समर्थः सर्वदिग्पतिः ।
अहं भिक्षाचरोऽस्म(स्मी)ति, तदा किं जातमेव हि ? ॥२९॥
किञ्चिद् विचिन्त्य चित्ते स्वे, नगरान्निगरा(रगा)द् बहिः ।
कियद्भिर्दिवसैर्दूरं, शाककूलं ययौ यतिः ॥३०॥

क्रीडतां वहिरुद्याने, कुमाराः(राणां-बालानां ?) शकभूपतेः ।
पपात कन्दुकः कूपे, ततस्ते यज्ञु(जह्नु)राकुलाः ॥३१॥
ज्ञातोदन्तेन तेनैभ्यो, धनुः कृत्वा करे निजे ।
शरं शरेण संयोज्य कर्षितः कन्दुकोऽवटात् ॥३२॥
इत्थंकृत्य तमानीय, कुमारेभ्यो ददौ मुनिः ।
तेनेत्थं यत् कृतं तैस्तत्(द्), गत्वा भूपे निवेदितम् ॥३३॥
समाहूयाऽवधूतं तं, सत्कृत्य स्वकभक्तितः ।
स जगौ हर्षपूरेण, किमर्थं त्वमिहागतः ? ॥३४॥
तेनोक्तं मिलनार्थं ते, नापरं कार्यमस्ति मे ।
स मुनिस्तेन भूपेन, स्थापितो निजसंनिधौ ॥३५॥
विद्याकलाकलापेन, प्रस्तावाऽऽपन्नवार्त्तया ।
तं तथा रञ्जयन् सोऽपि, न तिष्ठेत् तं विना यथा ॥३६॥
नृपं चिन्ताकुलं वीक्ष्यान्यदा सूरिरुवाच तम् ।
त्वत्समीपे सनामाङ्का, क्षुरिका पुटिका कथम् ? ॥३७॥
ततस्तमूचे मत्स्वामी, मामित्थं ज्ञापयत्यसौ ।
म्रियस्व क्षुरिकां लात्वा, पीत्वा च पुटिकाविषम् ॥३८॥
चतुर्नवतिभूपानामन्येषामपि मादृशाम् ।
इत्यादेशं प्रदत्तेऽसौ, तेन चिन्ताऽऽतुरोऽस्म्यहम् ॥३९॥
सूरिर्जगाद हे राजन् !, मा चिन्तां कुरु सर्वथा ।
यूयं मिलत सर्वत्र, यथाऽहं वच्मि किञ्चन ॥४०॥
तद्वाक्या[त्] त्वरितं तेन, मिलिताः सकलाः शकाः ।
भो ! सर्वथा न मेतव्यमित्युक्वे(क्ते)ऽवक् मुनिस्ततः ॥४१॥
लात्वा परिकरं सर्वमिहाऽऽयान्तु समुत्सुकाः ।
सर्वैः संभूय भूयो यद्, गम्यते मालवं प्रति ॥४२॥
इत्थं कृते शकाः सर्वे, समाजग्मुः ससैन्यकाः ।
पुरस्कृत्यावधूतं तं, चेलुस्ते भयविह्वलाः ॥४३॥
अव(वि)च्छिन्नप्रयाणैस्ते, गताः सौराष्ट्रमण्डलम् ।
तदाऽऽजगाम वर्षर्तुः, प्रवासगमनापहः ॥४४॥

स कीदृक्—

मेघा गर्ज्जन्ति गाढं दस(श)दिशि चपलोद्योतते विद्युदेषा,
दृश्येते चन्द्र-सूर्यावहनि न निशि नो भूतलं पूर्णमद्भिः ।
आवासे से(शे)रते ते सुघनिन इतरे वाह्यभूमौ भ्रमन्ते,
वप्पारोऽन्नानि सर्वाण्यपि धरणितलं कृष्य(?) हर्षाद् वपन्ते ॥४५॥

स हं(ह)समानसानन्दी, साधूल्लासी सुसस्यकृत् ।
पन्थानः सुगमा ईदृक्, शरत्कालः समागमत् ॥४६॥
परं तेनाऽग्रतो यान्ति, ततः श्रीसूरिणाऽन्यदा ।
दासी पृष्टा सती ब्रूते, तमेवं कालिकं प्रति ॥४७॥
कथमग्रेऽभिगच्छन्ति, यदेषां नास्ति शम्बलम् ।
तदा तेन शकाः पृष्टाः, शंबलाभावमब्रुवन् ॥४८॥
मा कुरुध्वं मनाक् चिन्तामित्युक्त्वा सूरयोऽवदन् ।
ज्ञाप्यतामिष्टिकावाहः, प्रज्वलन्नत्र कुत्रचित् ॥४९॥
तेनेष्टिवाहकस्तर्णं, क्षित्वा स्वर्णमयः कृतः ।
विभज्य दत्वा तत् तेषां, [प्रग?]तास्ते ततोऽग्रतः ॥५०॥
चतुर्णवतिभूपानामदैन्यं सैन्यमग्रतः ।
गत्वा प्रयाणैस्तैश्च, द्रागवन्तीसंनिधौ स्थितम् ॥५१॥
निर्गच्छति विलान्नागो, यथा धूमसमाकुलः ।
दुर्गतो निर्गतस्तद्वद्, गर्दभिल्लो नरेश्वरः ॥५२॥
रणः प्रवत्र(र्त)ते घोरः, शक-हिन्दुकसैन्ययोः ।
रणतूर्यादिवाद्योघैः, सुरासुरभयङ्करः ॥५३॥
गोपेनैकेन नीयन्ते, धेनवो वाटके यथा ।
गर्दभिल्लोऽरिसैन्येन, दुर्गे क्षिप्तस्तथा तदा ॥५४॥
दुर्गमावृत्य तेऽप्यस्थुरुभयोर्दलयोरपि ।
रण[:] संजायते नित्यमन्योऽन्यमतिदारुणः ॥५५॥
अष्टमीदिवसे दुर्गमध्ये ब्रूते न को यदाः(दा) ।
सूरि[:] पृष्टोऽथ यवनैः, किमेतत् सांप्रतं वद ॥५६॥
साधयेद् गर्दभीविद्यां, गर्दभिल्लोऽद्य कुत्रचित् ।
सा गर्दभी यदा शब्दं, करिष्यति खरस्वरम् ॥५७॥
ये श्रोष्यन्त्यथ तत् शब्दं, ते भविष्यन्त्यचेतना[:] ।
भयभ्रान्ता अमी जाता[:], तत् श्रुत्वा सकलाः शकाः ॥५८॥
भो ! गव्यूतिद्विकं पश्चाद्, गत्वा तत्राभितिष्ठत ।
शतमष्टोत्तरं शब्दवेधका मम संनिधौ ॥५९॥
तथाकृते तैरित्येतत्, सू(शू)राः सूरिमुखाः क्रमात् ।
उच्चस्थाने स्थिताः सर्वे, धनुष्यारोप्य मार्गणान् ॥६०॥
एकदेशे गर्दभिल्लं, गर्दभीसहितं च तम् ।
पश्यन्ति तावता साऽपि, शब्दितुं मुखमावृणोत् ॥६१॥
तावत् स(श)कास्तदास्यं तेऽपूरयन् भस्त्रवत् शरैः ।
ततो नृपमुखे कृत्वा, विड्मूत्रे सा ययौ दिवि ॥६२॥

अस्याऽभूदियती शक्तिर्दलमानाऽद्य भो भटाः! ।
नृपं लात तथा कृत्वा, ते दुर्गं चक्रुरात्मसा[त्] ॥६३॥
भूपं बद्ध्वा प्रणस्य(श्य)न्तं, सूरेः पादतलेऽक्षिपन् ।
सूरिणाऽऽलापितः सोऽथ, पाप! जन्म वृथा तव ॥६४॥
शीलभङ्गस्त्वया साध्व्या[ः], कृतो वृक्षोऽधिरोपितः ।
संघापमानपयसा, श(स)क्तः पुष्फो(ष्पो)द्गमो ह्ययम् ॥६५॥
फलं तु दीर्घसंसारं, लप्स्यसि त्वं न शं(सं)शयः ।
अद्यापि न गतं किञ्चित्, तावकीनं विचिन्तय ॥६६॥
सर्वपापहरीदीक्षां, भज त्वं स्वहितं कुरु ।
तेन वचसा दूनो, के मिष्टे क्षारजन्तुवत् ॥६७॥
ततो निष्कासितो देशात्, गर्दभिल्लो नराधमः ।
स्वीकृत्यान्यपुर-ग्रामान्, मुख्योऽवन्त्यामभूच्छकः ॥६८॥
शाककूलात् समाजग्मुः, कथ्यन्ते तेन ते शकाः ।
गर्दभिल्लान्वये जातो, विक्रमार्को महीपतिः ॥६९॥
शकानुच्छ(च्छि)द्य तरसा, मही येनाऽनृणी कृता ।
पञ्चत्रिंशत् शते वर्षे, गते जातः पुनः शकः ॥७०॥
सोऽपि दाताऽभवद् भूपो, जगतीतलवत्सलः ।
अङ्कितो वत्सरस्तेन, मासङ्किकमिदं वचः ॥७१॥

(२)

वेषं चाऽऽलोचनां क्षात्वा, साध्वीं संस्थाप्य संयमे ।
चेलुस्ते साधुभिः सार्द्धं, भृगुकच्छपुरं प्रति ॥७२॥
तत्र राज्यं प्रकुर्वाते, भागिनेयौ नयाधिकौ ।
बलमित्र-भानुमित्रौ, भूपत्यपरभूपती ॥७३॥
तौ सन्मुखं समागत्य, प्रवेश्य स्वपुरान्तरा ।
मधुरां तद्गुरोर्वाचं, सभामापूर्य शृण्वतः ॥७४॥
एतयोर्भगिनीपुत्रो, बलभानुर्विरागवान् ।
संसारासारतां मत्वा, गुरुपार्श्वेऽग्रहीद् व्रतम् ॥७५॥
राजप्रधानपुरुषः, तं दृष्ट्वा दुर्जनायते ।
स(सं)क्लेशो यत्र जाय(ये)त, तत् स्थानं दूरतस्त्यजेत् ॥७६॥

(३)

प्रतस्थुः गुरवस्तस्म(स्मा)त्, प्रतिष्ठानपुरं प्रति ।
कुर्याद् राज्यं नृपस्तत्र, श्रावकः शालिवाहनः ॥७७॥

कृत्वा प्रवेशं गुरवः, स्थापिता[ः] पौषधालये ।
प्रत्यहं ससमो भूपः, शृणोति गुरुभाषितम् ॥७८॥
सोऽन्यदाऽवददस्माकं, पञ्चम्यां कौमुदीमहः ।
तस्माद् विधीयतामेतं(त)व, पर्व षष्ठीदिने प्रभो ! ॥७९॥
पश्चिमायामुदेत्यर्कः, शीतो वह्नि[ः] मरुत् स्थिरः ।
कदाचिदेतद् भवति, न कल्पः पञ्चमीं विना ॥८०॥
उक्तं यदागमेऽपीति—
वर्षाकालीनपञ्चाशदि(द्दि)नैर्यातैर्दयोदयैः ।
तदा पर्युषणापर्व, कुरुते ज्ञातनन्दनः ॥८१॥
तस्य गच्छाधिपस्तद्वत्, स्थविराः साधवस्तथा ।
अर्वाक् पर्युषितं युक्तं, सिद्धान्तविधिनाऽधुना ॥८२॥
तच्चतुर्थ्यां पञ्चमीतः, कृतं पर्व जिनोदितम् ।
तदाकर्ण्य हृदा तुष्टो, नृपतिः शालिवाहनः ॥८३॥
तच्चक्रुः कालिकाचार्याः, सर्वसंघेन मानितम् ।
साधुपूजाऽपरं नाम, पर्वणोऽस्य तदाऽभवत् ॥८४॥

(४)

गते काले कियत्यस्य, शिष्या जाताः प्रमादिनः ।
कर्मबन्धभयात् शिष्यान्, मुक्त्वा शय्यातरं गताः ॥८५॥
तदग्रे शिष्यवृत्तान्तं, सर्वं प्रोक्त्वा तथा वयम् ।
यास्यामः सागरं सूरिं, शिष्यशिष्यं विचक्षणम् ॥८६॥
जग्मुः सागरसूरीणां, पार्श्वेऽगुस्तदुपाश्रये ।
तद्व्याख्यां शृणुयादेष, साधुसामान्यवेषभाक् ॥८७॥
देशनां स्वां समापय्य, समेत्य गुरुसंनिधौ
जरद्व ! श्रुता मे गी[ः], संदेहं पृच्छहृद्गतम् ॥८८॥
धर्ममर्म स तैः पृष्टो, दातुमुत्तरमक्षमः ।
बाह्ये गत्वा समायामि, दास्ये पश्चात् तवोत्तरम् ॥८९॥
अयं वृद्धतरः सूरि[ः], विद्यते किमु वा मुनिः ।
एवं विचिन्तय(यं)श्चित्ते, सूरिर्यावद् बहिर्गतः ॥९०॥
श्रीकालिकविनेया हि, तावत् ते साधवोऽमिलन् ।
तैरुक्तं स्पष्टमस्माकमपरावेन दूमिता[ः] ॥९१॥
युष्माकं संनिधौ प्राप्ता[ः], सांप्रतं सूरयो न वा ।
इति श्रुत्वाऽभवत् सूरिर्लज्जितश्च स्वचेतसि ॥९२॥ युग्मम् ॥
किं कर्तुमथ युक्तं नो, विमृष्टमिति तत्र तैः ।
ततः संभूय भूयोऽपि, पेतुस्ते गुरुपादयोः ॥९३॥

क्षमध्वं कृतमस्माभिरपराधं महत्तमम् ।
वालुकामस्यदृष्टान्तं, जगुस्तेषां पुरोऽथ ते ॥९४॥
गुरूणां वचनं श्रुत्वा, सुधामधुसहोदरम् ।
संयताः सूरिभक्ताश्च, संजातास्ते विशेषतः ॥९५॥

(५)

इतश्च श्रीजिनं ब्रूते, विदेहे मघवाऽन्यदा ।
निगोददेशनां श्रुत्वा, सीमन्धरजिनोदिताम् ॥९६॥
विद्यते भरते कोऽपीदृग् निगोदविचारवान् ।
सन्तीति कालिकाचार्या[ः], तदाकर्ण्य मुदं दधौ ॥९७॥
स इन्द्रो विप्ररूपेणाचार्यपार्श्वमुपाययौ ।
पूज्या निगोदजीवानां, विचारः कथ्यतां मम ॥९८॥
जिनोक्तमिव तद्वाक्यं, श्रुत्वा हर्षितमानसः ।
प्रादुःकृत्य स्वकं रूपमपतत् पादयोः गुरोः ॥९९॥
नत्वा गुरुं दिवं गच्छन्, सूरिणा वारितः स च ।
ज्ञास्यन्ति कथमायान्तं, मच्छिष्यास्त्वां पुरन्दरम् ॥१००॥
अन्यदा तं करिष्यन्ति, मुनयोऽधिकधर्म्मिणः ।
शालाद्वारं परावृत्य, गुरून् नत्वा तिरोदधे ॥१०१॥
संपूर्णः स्वायुषः प्रान्ते, गृहीत्वाऽनशनव्रतम् ।
जग्मुः श्रीकालिकाचार्या, देवलोकं समाधिना ॥१०२॥
श्रीमदूकेशगच्छीयाः, कर्मसागरपाठकाः ।
तच्छिष्यो देवकल्लोलोऽकार्षीत् हर्षात् कथामिमाम् ॥१०३॥
श्रीविक्रमनृपात् पट्पट्पञ्चैकमिति(१५६६) वत्स(त्स)रे ।
जाता कथेयं मुनिभिर्वाचिता वन्दिता चि(चि)रम् ॥१०४॥

इति श्रीकालिकाचार्यकथा संपूर्णा ॥ शुभं भवतु ॥
कल्याणमस्तु ॥ शा(शि)वमस्तु चतुर्विधसंघस्य ॥

A आदर्शे प्रान्तोल्लेखः—

सं. १५७६ वर्षे श्रीवृहद्गच्छे वा० श्रीदेवसागरशिष्यबीजा–मेरा–रत्नादिसहितेन लिखिता स्वोपकमाते ॥ श्री ॥

अज्ञातसूरिविरचिता

कालिकाचार्यकथा ॥

॥ ॐ नमः । श्रीजीरापल्लिपार्श्वनाथाय नमः ॥

श्रीवर्द्धमानपदपद्ममरालदेवं, श्रीवर्द्धमानमभिनम्य जिनेन्द्रदेवम् ।
किञ्चित् कथाशुभयथा समयार्थभाजां, वक्ष्याम्यहं सुगुरुकालिकसूरिराजाम् ॥१॥
अत्रैव भाति नगरं भरतेऽलकाभं, धारादिवासमिति पुण्यजनाप्तशोभम् ।
श्रीवैरिसिंह इति तत्र नृपः सुरीतिः, सत्याभिधाऽस्य दयिता सुरसुन्दरीति ॥२॥
तन्नन्दनोऽजनि सुकालिकनामधेयः, सन्नन्दनोज्ज्वलकलापटलैरमेयः ।
स क्रीडयन्नुपवनेऽन्यदिने, तुरङ्गं, द्वेधा गुणाकरमवाप गुरुं सरङ्गम् ॥३॥
तद्देशनामृतरसं स रसान्निपीय, संपृच्छ्य सौवपितरौ[1] भवतो निरीय ।
संसेवितो नृपतनूद्भवपञ्चशत्या, रक्षादुपायत चरित्ररमां विरत्या ॥४॥
पुण्योल्लसन्नवसुवर्णकपाश्मपट्टे, संस्थापितः सुगुरुणा गुरुणाऽऽत्मपट्टे ।
कुर्वन् क्रमेण विविधेव विहारमालां, सूरिः समागमदिमां नगरीं विशालाम् ॥५॥
तत्रैव सूरेरनुजा सरस्वती, समाययौ कर्मगतेर्महासती ।
यान्ती वहिः स्थण्डिलमण्डलेऽन्यदा, साऽलोकि माळव्यमहीभुजा मदात् ॥६॥
हा शासनाधीश्वर ! हा सहोदर !, श्रीकालिकार्येति वहुप्रलापिनी ।
श्येनैरिवोड्डीननवीनमल्लिका, सान्तःपुरेऽक्षेपि नृपेण पूरुषैः ॥७॥
श्रुत्वेति सौवाश्रयशैलगह्वरात्, समेत्य सूरीश्वरकेशरी जवात् ।
तं मत्तमातङ्गमिवोल्लसन्मदं, नृपाधमं प्राह नयद्रुमच्छिदम् ॥८॥
शशी यदि स्याद् विपदृष्टिमादधिर्मैरां विधुश्चेत स चेदपांनिधिः ।
अन्यायभाजो यदि भूभुजां व्रजास्तिष्ठन्ति जीवन्ति तदा कथं प्रजाः ? ॥९॥
महासतीं मुञ्च कलङ्कपादपं, मा सिञ्च भूपानघवारि निक्षिपन् ।
महेशलङ्केशनरेश्वरादिवन्मा मा भव त्वं भवयुग्मनाशकृत् ॥१०॥
इतीरितं सूरिवचो नियत्याऽगलन्नृपे छिद्रकरेऽम्बुगत्या ।
अभाणि संघस्य तदा मुखेन, संघोऽपि नाऽमानि दुराशयेन ॥११॥
अमानितं संघवचो निशम्य, सर्वाङ्गरम्यः कृतिभिः प्रयम्यः ।
सिद्धान्तसारं मनसाऽधिगम्य, चित्ते गणी चिन्तयति स्म सम्यक् ॥१२॥
ये प्रत्यनीका अनघेऽपि सङ्घे, उड्डा[न?]कोपेक्षकदूषकाश्च ।
तेषां गतिं यामि कुगर्दभिल्लं, राज्यच्युतं चेन्न करोमि भिल्लम् ॥१३॥

1 स्वीयपितरौ ।

इति मतिज्ञाय गुरुः मदाय, गच्छं च गीतार्थमुनिव्रजाय ।
विधाय वेपं ग्रहिलानुकारमिति ब्रुवाणः पुरि संचचार ॥१४॥
स गर्दभिल्लक्षितिपस्ततः किं, चेद् रम्यमन्तःपुरमस्य तत् किम् ? ।
जनः सुवेपो यदि वाऽस्य तत् किं, भिक्षामटाम्ये विजने ततः किम् ? ॥१५॥
इत्यादि जल्पन्तमनल्पमालमालं तदा सूरिवरं विलोक्य ।
पौरा नृपावर्णपरा बभूवुरूचुस्तदेत्थं सचिवाश्च भूपम् ॥१६॥
सुरूपरम्यासु नृपाङ्गजासु, प्राणप्रियासु द्युतिभासुरासु ।
साध्वीमिमां कामयसे नु कामं, हृणीयसे किं न धरेश ! नाम ॥१७॥
तदा कृशानुर्हविषेव सिक्तः, कोपारुणो भूमिपतिर्न्ययुङ्क्त ।
स्यातयात स्वगृहे मदच, शिक्षां स्वपित्रोः पुरतोऽभिधत्त ॥१८॥
मत्वा मुनीन्द्रो नृपरायमाना (?), अन्यानशेपानिति मन्त्रिणोऽपि ।
चचाल कूले सकनाममूले, जगाम तत्रैककसाहिधाम ॥१९॥
कलाभिरावर्ज्जि सगर्ज्जिताभिः, सूरेः सतस्तत्र सुखासिकाभिः ।
निवेदितो द्वारभुजाऽथ दूतः, साहानुसाहेरपरेद्युरागात् ॥२०॥
तेनाग्रतस्तां क्षुरिकां विमुक्तां, कच्चोलकेनाकलितां विलोक्य ।
स सासहिः सर्वभरस्य चापि, साहिर्मुखे म्लानिमुवाह वेगात् ॥२१॥
पप्रच्छ सूरिः किमतुच्छदुःखखानिर्विलक्षाशय ! लक्ष्यसे त्वम् ? ।
स चक्रवन्नाथ ! रविप्रसादोदये श्रिताः प्रीतिपरा भवन्ति ॥२२॥
साहिर्बभापे न विभो ! प्रसादः, किन्तु प्रभोः कोपकदुष्चनादः ।
नामाङ्ककचोलकयुक्तशस्त्री, तस्यागता सेवकशीर्षहन्त्री ॥२३॥
तवैकरुष्टोऽन्यतरस्य कस्यापि वा स राजा गुरुणेति पृष्टः ।
स आह मत्पञ्चकयुग्मवत्या, मितेषु भूपेषु स रोपदुष्टः ॥२४॥
श्रीकालिकाचार्यगुरूपदेशाद्, देशान्निजात्ते निखिलक्ष्मेशाः ।
उत्तीर्य सिन्धुं लघु नामसिन्धुं, प्रापुः सुराष्ट्रं सुकृतैकबन्धुम् ॥२५॥
संवीक्ष्य वर्षाः प्रकटप्रकर्षास्ते तत्र वासं विदधुः सहर्षाः ।
घनात्यये तान् निजगाद सूरिः, किं वोऽभियोगा उदयीति भूरिः ॥२६॥
प्रोचेऽथ तैर्नाथ ! न नोऽस्ति शम्बलं, येनापनीपद्ति जनो भृशं बलम् ।
[ततः] सुवर्णीकृतभास्वादिष्टिकास्तेभ्योऽदिता नो गुरुराहितेष्टिकाः ॥२७॥
ततः सुराष्ट्राविषयादशेपाश्चमूर्महीयोमहिमाविशेपाः ।
प्रवेलितांसो गुरुणा सरेखास्ते लाटदेशान्त उदारवेपाः ॥२८॥
श्रुत्वा पतस्तानप मालवेशः, स्वदेशसीमाकृतसंनिवेशः ।
तस्थौ स्थिरः सर्वबलैरुपेतः, कृत्वा सकोपं रिपुषु स्वचेतः ॥२९॥

क्रुन्तासिबाणप्रमुखस्य युद्धं, सैन्यद्वयस्याप्यजनि [तत् ?] प्रसिद्धम् ।
निजं बलं हीनबलं विमृश्य, विवेश वप्रं नृपतिः कुहृदयः ॥३०॥
शाले रिपूणां निकरेण रुद्धे, प्रवर्त्तमानेऽथ सदैव युद्धे ।
सूरेः पुरः साहजनो जजल्प, प्रमोदकोट्टो ननु शून्यकल्पः ॥३१॥
आचार्यवर्याः स्वविदाऽवधार्य, प्रोचुस्तदा कार्यमिदं विचार्य ।
अद्याष्टमीमाप्य स गर्दभिल्लो, विद्यां ध्रुवं साधयति स्वमल्लः ॥३२॥
दृष्ट्वा खरीं सहचरीं नृपतेः सुबोधैः, सूरेरभाणि सहसा सह साहियोधैः ।
अष्टोत्तरं भटशतं लघुशब्दवेधि, संस्थाप्य सूरिवचनादितरन्यपेधि ॥३३॥
संपूरिते सुचिवृते शरधोरणीभिः, खर्या मुखे रिपुभटैरसुचोरणीभिः ।
विद्धास्य मूर्द्धनि च मूत्रमलं दधाना, दृष्टा न केन कुपिता प्रपलायमाना ॥३४॥
स गर्दभिल्लोऽथ हतप्रभावः, साहिप्रवीरैरशुभस्वभावः ।
निबध्य निन्ये सुगुरोः सकाशे, मलिम्लुचौपम्यधरप्रकाशे ॥३५॥
रे धृष्ट ! दुष्टाधम ! पापनिष्ठ !, निकृष्ट ! संघेन मयाऽवशिष्टः ।
तदा न किं चेतितवानसि त्वं, रेऽद्यापि तत्त्वं शृणु भावतत्त्वम् ॥३६॥
महासतीशीलविघातसङ्गाऽपमानदानद्रुमपुष्पमेतत् ।
अनन्तसंसारपथप्रचारफलप्रकारस्तव भाव्यपारः ॥३७॥
आर्यैरिति प्रभणितोऽपि कृपार्द्रचित्तैर्दूनः पुरातनकृतैरशुभैर्निमित्तैः ।
पापः स एव निरवास्यत देशमध्यात्, साध्वी च सारचरणा विदधे विशुद्धया ॥३८॥
आलोच्य सर्वमपि दुष्कृतकप्रकारं, सूरिर्बभार निजकं गुरुगच्छभारम् ।
ते साहयोऽपि गुरुपादपयोजहंसाः, कुर्वन्ति राज्यमनघं प्रथितप्रशंसाः ॥३९॥
समूलमुन्मूलितशाकवंशः, क्रमादभूद् विक्रमभूपतंसः ।
येनात्र यक्षाप्तवरत्रयेण, चक्रेऽनृणत्वं जगतोऽचिरेण ॥४०॥
संवत्सरोऽयं वर्त्तते यदीयः, शाकक्षितीशामपि(शस्य च) स द्वितीयः ।
तदेतदेवं प्रकृतं स्वरूपं, प्रसङ्गतोऽभण्यत भाविरूपम् ॥४१॥

(२)

आमन्त्रितः श्रीबलमित्र-भानुमित्राधिपाभ्यां भगिनीसुताभ्याम् ।
ययौ पुरं श्रीभृगुकच्छनाम, सूरीश्वरोऽथोज्ज्वलकीर्त्तिधाम ॥४२॥
श्रीकालिकाचार्यमुखारविन्दादापीय पुण्योक्तिमहामरन्दान् ।
दीक्षां प्रपेदे गुरुभागिनेयीभानुश्रियः श्रीबलभानुसूनुः ॥४३॥
नृपादिलोकं जिनधर्मलीनं, दृष्ट्वा गुरूपास्तिरसेन पीनम् ।
क्रोधं पुरोधा बहुधा दधानः, सभासमक्षं गिरमाततान ॥४४॥
श्वेताम्बरा दर्शनबाह्यतत्त्वा वेदत्रयाचारनिवारकत्वात् ।
म्लेच्छादिवच्चैव मुमुक्षुपक्षं, श्रुत्वा जगौ सूरिरितोऽग्रपक्षम् ॥४५॥

प्रत्यक्षतस्तेऽत्र विरुद्ध एष, पक्षस्तथा हेतुरसिद्ध एव ।
वेदोक्तहिंसाकरणेन नूनं, दृष्टान्तकं भावदसाधनोनम् ॥४६॥
एवं प्रकारैः स कृतो निरुत्तरः, पुरोहितः सूरिषु बाह्यसादरः ।
यद्व्रजभूयां नगरेऽप्यनेषणामचीकरत् तामवबुध्य तत्क्षणात् ॥४७॥

(३)

आर्या महाराष्ट्रमहीविभूषणे, ययुः प्रतिष्ठानपुरेऽस्तदूषणे ।
तत्रास्ति भूमीपतिसालवाहनः, सदार्हतो विक्रममेयवाहनः ॥४८॥
समागते पर्युषणाभिधाने, पर्वण्यथासन्नतरे प्रधाने ।
श्रीकालिकाचार्यगुरो विशेषं, विश्वापतिर्विज्ञपयत्यशेषम् ॥४९॥
नभस्यमासोज्ज्वलपञ्चमीदिने, शक्रोत्सवोऽत्र ग्रथितोऽखिले जने ।
षष्ठ्यां ततः पर्युषणा विधीयतां, ममैष मानः सुगुरो! प्रदीयताम् ॥५०॥
विज्ञाय विज्ञप्तिमिमां नरेशितुः, स्मृत्वाऽऽह सूरिः समयं जिनेशितुः ।
न लङ्घ्यते पर्युषणाख्यवासरस्तां पञ्चमी चेचलतीह मन्दरः ॥५१॥
कुर्यात् तदर्वागिति गां सुराजः, श्रुत्वा चतुर्थ्यामथ पर्वराजः ।
गणाधिपैस्तस्य महोपरोधादाधायि सिद्धान्तविधिप्रबोधात् ॥५२॥

(४)

अथान्यदा दुर्विनयं विनेयव्रजं विलोक्य प्रभुरेवमूचे ।
तपो निरर्थं किल कूलवाल-पाञ्चालिकाजीवमहासतीवत् ॥५३॥
इत्यादिदृष्टान्तपरम्पराभिः, शिष्यानबुद्धानवबुद्ध्य ताभिः ।
एकः प्रभुस्तं निजशिष्यशिष्यं, सूरिं ययौ सागरचन्द्रकाख्यम् ॥५४॥
धर्मोपदेशं दिशतोऽस्य बाढं, श्रीकालिकार्योऽभिदधाति गाढम् ।
नास्तीह धर्मो भुवि भूरिसत्त्वः, पञ्चप्रमाणाविषयात्मकत्वात् ॥५५॥
स्वपुण्यवन्ध्यातनयादिदृष्टदृष्टान्तभावे रसभाव इष्टः ।
अजातपुत्रस्य यथा न नाम, नासिद्धधर्मस्य तथाऽस्ति धाम ॥५६॥
श्रुत्वेति तां कर्कशतर्कवाचं, विस्तारयन्तं मुनिरुद्धमेतम् ।
अहो! अयं कालिकसूरितुल्यो, विचिन्तयन् सागरचन्द्र ऊचे ॥५७॥
नेत्याश्रितोऽस्तीति पदप्रयोगः, पदद्वयस्यास्य विरोधयोगः ।
इत्युत्तरैः स्थापितधर्मदक्षः, स सागरः प्राह फलैः समक्षम् ॥५८॥
श्रीसागराद्यो विहितस्वरूपः, सुवर्णभूम्यस्ति स सूरिभूपः ।
शय्यातरज्ञापितसर्वभावाः, शिष्याः समागुः पुनरत्र भावात् ॥५९॥
गच्छस्य संगादवगम्य सूरिमसौ गुरुं क्षामयति स्म भूरि ।
स वालुकामस्थनिदर्शनेन, श्रीसूरिणाऽबोधि च सागरेन्द्रः ॥६०॥

(५)

अथान्यदाऽऽनम्य मुदा जिनेन्द्रं, सीमन्धरं तीर्थकरं सुरेन्द्रः ।
पप्रच्छ सौधर्मपतिर्निगोदविचारणाकर्णनसप्रमोदः ॥६१॥
विभोऽधुनाऽऽस्ते भरतेऽपि कश्चिन्निगोदतत्त्वार्थविदे विपश्चित् ।
जिनेश्वरोऽप्याह स कालिकार्यो, वेविद्यते सर्वविचारवर्यः ॥६२॥
विप्रस्य रूपेण समेत्य शक्रो, वेदं वदन्नात्मनि दम्भवक्रः ।
संप्रश्नयामास निगोदजीवविचारमेवं गुरुरुच्चचार ॥६३॥
एकैकशोऽसंख्यनिगोदभाजां, गोला असंख्या अखिलेऽपि लोके ।
जानीहि चैकैकनिगोदमध्ये, जीवाननन्तानिति सूरिराह ॥६४॥
विज्ञाय पृष्टायुरथामरेन्द्रः, संभापितः स्वीकृतस्वीयरूपः ।
सूरिं नमस्कृत्य तदालयस्य, द्वारं परावर्त्य जगाम धाम ॥६५॥
गीतार्थशिष्यं स्वपदं प्रदाय, समाधिना योऽनशनं विधाय ।
धामाप संघाय चतुर्विधाय, सः कालिकः सूरिवरः शिवाय ॥६६॥
इत्थं कालिकसूरिराजचरितं सम्यक्कथाया मया,
वृद्धाया(द्धेभ्यो?) अवगम्य रम्यमहिमं संक्षेपतो भाषितम् ।
ये कल्पागमवाचने सविजया व्याख्यान्ति वर्षे प्रति,
श्रीमन्तो विबुधव्रजे तिलकतां लब्ध्वा शिवं यान्ति ते ॥६७॥

(शार्दूलविक्रीडितवृत्तम्)

॥ इति श्रीकालिकाचार्यकथानकं समाप्तम् ॥ मंगलमस्तु श्रीसंघस्य ॥छ॥ श्री ॥१॥



चित्र ८४ Fig. 84

[२३]

उपाध्यायश्रीसमयसुन्दरगणिविरचिता

कालिकाचार्यकथा ॥

[रचनासंवत् १६६६]

प्रणम्य श्रीगुरुं गद्य-पद्यवार्ताभिरद्भुतम् ।
कालिकाचार्यसंबन्धं, वक्ष्येऽहं शिष्यहेतवे ॥१॥

अत्र पूर्वं स्थविरावली व्याख्याता, तत्र श्रीकालिकाचार्योऽपि महाप्रभावकः स्थविरो बभूव, तेन संबन्धः कथ्यते—

तत्र कालिकाचार्याः त्रयः स्थविरा जाताः । तन्मध्ये एकः श्रीकालिकाचार्यः श्रीमहावीरदेवनिर्वाणात् सं० ३ वर्षे श्रीश्यामाचार्यनामा श्रीप्रज्ञापनासूत्रकर्ता पूर्वविदां वंशे श्रीसौधर्मस्वामित आरभ्य त्रयोविंशतितमः पुरुषो येन ब्राह्मणीभूतसौधर्मेन्द्राग्रे निगोदविचारः कथितः । अत्र केचिद् वदन्ति—

सिरिवीरजिणंदाओ, तिन्निसए वरिसवीसवोलीणे ।
कालयसूरी जाओ, सक्को पडिवोहिओ जेण ॥२॥

इति गाथादर्शनात् । ३२० वर्षे निगोदविचारकथकः श्रीकालिकाचार्यो जातः । केचिद् वदन्ति—

तिसय-पणवीस इंदो, चउसय-तिपन्न सरस्सई गहिया ।
नवसय-तिनवइ वीरा, चउत्थिए जो कालगायरिया ॥३॥

इति निर्मूलप्रायगाथादर्शनात् ३२५ वर्षे जातः ॥

केचिद् वदन्ति—चतुर्थ्यां पर्युषणापर्वप्रवर्त्तक एव निगोदविचारव्याख्याता, यथाश्रुतं बहुश्रुता विदन्तीति (१) । यस्तु कालिकाचार्यः श्रीवीरनिर्वाणात् सं० ४५३ वर्षे सरस्वतीभ्राता गर्दभिल्लोच्छेदको . . . मातुलो जातः । कुत्रापि तुर्यश्चतुर्थ्यां पर्युषणापर्वप्रवर्त्तकः कालिकाचार्यः स तयोर्मातुलः प्रोक्तोऽस्ति, यद् अस्ति प्रमाणम् (२) । तृतीयस्तु श्रीकालिकाचार्यः श्रीवीरनिर्वाणात् सं०९९३ वर्षे श्रीविक्रमसंवत्सराच्च सं० ५२३ जातः । येन श्रीवीरवाक्यात् पर्युषणापर्व भाद्रपदसुदिपञ्चमीतः चतुर्थ्यामानीतम् (३) । एवं श्रीकालिकाचार्याः त्रयः पृथग् जाताः, परं नामसादृश्याद् द्वयोरभ्रे तयोः कालिकाचार्ययोः एकीभूतैव संलग्ना कथा कथ्यते । अतो अत्र गर्दभिल्लोच्छेदकश्रीकालिकाचार्यसंबन्धः कथ्यते—

अस्मिन् जम्बुद्वीपे भरतक्षेत्रे धारावासं नाम नगरमभूत् । परं तन्नगरं कीदृशमस्ति ? । यस्मिन् नगरे —वङ्गदेश—तिलङ्गदेश—कलिङ्गदेश—वराङ्गदेश—प्रयागदेश—सुयागदेश—मुरुण्डदेश—पुलिन्ददेश—सुरेन्द्रदेश—चित्रकूटदेश—लाटदेश—घाटदेश—नाट्यदेश—विराटदेश—केलिवाटदेश—भाटदेश—वाटदेश—कुण्टदेश—घोडादेश—घाटदेश—मेदपाटदेश—मगधदेश—सोरठदेश—कच्छदेश—गूर्जरदेश—मालवदेश—कासमीरदेश—सुरंतदेश—वदकसांनदेश—बंगालदेश—कोङ्कणदेश—पञ्चमर्तदेश—श्रीराज्यदेश—परतकालदेश—हबसीदेश—

पठाणदेश–जलमानसदेश–मरुस्थलदेश–पञ्चालदेश–सिन्धुदेश–दक्षिणदेश–पूर्वदेश–पश्चिमदेश–उत्तरदेश(५२)-प्रमु॰ नानादेशवास्तव्यव्यवहारिणो विविधवस्तुक्रयाणकानि लात्वा आगत्य च व्यापारं कुर्वन्ति। पुनरिदं नगरं अष्टाविंशद्(२ वकारैः शोभितं वर्त्तते। ते चामी—

वापी-वप्र-विहार-वर्ण-वनिता वाग्मी वनं वाटिका,
वैद्य-ब्राह्मण-वेश्य-वादि-विबुध-वेश्या वणिग् वाहिनी।
विद्या-वीर-विवेक-वित्त-विनयो वाचंयमो वल्लिका,
वस्त्रं वारण-वाजि-वेसर-वरं (२८) चैभिः पुरं शोभितम् ॥४॥

पुनः यस्मिन् नगरे एवंविधा स्थितिः—

यस्यां देवगृहेषु दण्डघटना (१) स्नेहक्षयो दीपके—
ष्वन्तर्जाङ्गुलिकालयं द्विरसना खड्गेषु मुष्टिर्यथा (२–३)।
वादस्तर्कविचारणासु (४) विपणिश्रेणीषु मानस्थितिः (५),
वन्धः कुन्तलवल्लरीषु (६) सततं लोकेषु नो दृश्यते ॥५॥

इत्यादिऋद्धिसमृद्धिसहितं सुरलोकसदृशं [नगरं] ज्ञेयम्।

अथ तस्मिन् धारावासनामनगरे वज्रसिंहनामा राजा राज्यं प्रतिपालयति। परं स राजा कीदृशोऽस्ति?। शूरवी विक्रान्तप्रतापीक–साहसिक–अनेकदेशनायक–न्यायसत्याल्यायक–अमोघसायक–पुरोवासमानपायक-सौम्यमूर्ति–देदीप्यमान स्फूर्ति–अखण्डप्रताप–अमृतसममधुरालाप–साक्षात्कन्दकन्दर्पावतार–याचकजनाधार–दुष्टनिग्राहक-शिष्टजनप्रतिपालक–न्या॰ नीतिप्रधान–सर्वगुणनिधान–सेवकजनवत्सल–हारविराजमानवक्षःस्थल–परनारीसहोदर–रूपपुरन्दर–परदुःखभञ्जन–वाच॰ च्छनिष्कलङ्क–निराकृतातङ्क–गौरवर्ण–लम्बकर्ण-प्रलम्बभुजादण्ड–प्रौढाज्ञाचण्ड–उपराठीरोमराय–सुवर्णकाय–'पाताळनो क॰ नउ लांक, नही कोइ वांक, हृदये श्रीवत्स अत्यन्तस्वच्छ पायपद्म सौभाग्य सम्र, हस्ते चक्र साक्षात् शक्र' एवंविधो रा वज्रसिंहः।

अथ तस्य राज्ञः सुरसुन्दरीति नाम्नी पट्टराज्ञी वर्तते। परं सा कीदृशी अस्ति?।

'सर्व अंतेउरमांहि प्रधान, सर्वगुणनिधान, भर्तारनी भक्त, धर्मनइ विषइ रक्त, राजानइ प्रेमपात्र, सुंदर ॰॰ शीलगुणविभूषित, सर्वथा अदूषित, कमलनेत्र पुण्यक्षेत्र, जेहनी मीठी वाणी सगली जाणी, रूपवंतमांहि वखाणी, घणुं॰ इंद्राणी पिणि जे आगइ आणइ पाणी, वली जेहनइ अंग ओलगू दासीनउ परिवार वर्त्तइ छइ, कुण कुण कस्तूरी कपूरी २, जवाधि ३, मलयागिरी ४, लीलावती ६, पद्मावती ६, चन्द्रावती ७, चंद्राउलि ८, चांपू ९, सांपू १ सरस्वति ११, गोमति १२, गंगाधरी १३, दीवाधरी १४, रामगिरी १५, हंसली १६, बगुली १७, हरिबोली १ प्रमुखाः।'

अथ तस्याः सुरसुन्दर्याः शुभस्वप्नसूचितः कालककुमारः पुत्रो जातः, सरस्वतीनाम्नी एका पुत्री च। परं कुमारः कीदृशोऽस्ति?। महारूपवान् सर्वपुरुषलक्षणशोभितः सर्वजनवल्लभो विशेषतो माता-पित्रोः जीवत्प्राणो ॰॰॰ ग्यवान् मातृ-पितृभिः पाल्यमानश्चन्द्रकलेव वर्धमानोऽष्टवार्षिको जातः। तस्मिन् समये मातृ-पितृभ्यां विचारितम्—

माता वैरी पिता शत्रुः, वालो येन न पाठितः।
न शोभते सभामध्ये, हंसमध्ये बको यथा ॥६॥

पुनरपि—

पुत्रोऽतिमूर्खो विधवा च कन्या, शठं च मित्रं चपलं कलत्रम् ।
विलासकाले च दरिद्रता च, विनाऽग्निना पञ्च दहन्ति देहम् ॥७॥

पुनरपि ज्ञानेन विना मानवः पशुरेव, यतः—

आहार-निद्रा-भय-मैथुनानि, सामान्यमेतत् पशुभिर्नराणाम् ।
ज्ञानं विशेषः खलु मानवानां, ज्ञानेन हीनाः पशवो मनुष्याः ॥८॥

ततः कलाचार्यसमीपे कलाग्रहणार्थं मुक्तः । कुमारोऽपि स्तोककालेन द्वासप्ततिकला(७२) जग्राह । विशेषतोऽश्वपरीक्षायां बाणकलायां च निपुणो जातः । अथ कालिककुमारः सर्वविद्यावान् ... निजभगिन्या सरस्वत्या युक्तः सन् सुखेन कुमारपदवीं भुञ्जन् आस्ते ।

अथान्यदा श्रीवज्रसिंहराजः छत्रं धारयन् चामरैः वीज्यमानः सभामण्डपमागत्य सिंहासने उपविष्टः । तत्र सभा निविष्टाऽस्ति ? । यथा—' अनेकगणनायक दण्डनायक मण्डलीक महामण्डलीक सामन्त महासामान्त च७ मुहता मुग(कु)टवर्धकसंधिपाल दूतपाल सइगरणा वइगरणा देवगरणा यमगरणा संधिविग्रही परविग्रही सेठ सार्थवाह व्यवहारिया अंगरक्षक पुरोहित वृत्तिनायक भारवाहक थईयायत पडुपडियायत टाकटमाली इंद्रजाली मन्त्रवादी तन्त्रवादी यन्त्रवादी धर्मवादी ज्योतिर्वादी धनुर्वादी दण्डधर खड्गधर धनुर्धर छत्रधर चामरधर दीवाधर प्रतीहार खबरदार गजपाल अश्वपाल अङ्गमर्दक आरक्षक साचाबोला कथाबोला गुणबोला समस्याबोला साहि लक्षणबंधक छन्दबंधक अलंकारबंधक नाटकबंधक गीतबंधक ' इत्यादि वर्णकविराजिता ।

तदवसरे राज्ञः खुरसाणदेशादनेके अश्वाः प्राभृते कृते आगताः । परं कीदृशाः सन्ति ? । वर्णतः केऽपि ' पीलडा कंबोजडा रातडा सबजिया अबजिया किवलीया धवलिया किहाडा किरडिया हरणिया मेघवरणिया कालुया हांसला ' लक्षणतोऽपि एवंविधाः—

निर्मांसं मुखमण्डले परिमितं मध्ये लघु कर्णयोः,
स्कन्धे बन्धुरमप्रमाणमुरसि स्निग्धं च रोमोद्गमे ।
पीनं पश्चिमपार्श्वयोः पृथुतरं पृष्ठे प्रधानं जवे,
राजा वाजिनमारुरोह सकलैर्युक्तं प्रशस्तैर्गुणैः ॥९॥

इत्यादि । ततो राज्ञा कालिककुमारस्य कथितम्—अहो कुमार ! बहिर्गत्वा एतेषां तुरङ्गमाणां परीक्षा ... ततः कुमारः तथेति प्रतिपद्य हृष्टः सन् सदृशवयस्कसेवकपञ्चशतीयुतं तरलतरं तुरङ्गममेकमारुह्य क्रीडावने जगाम तद् वनं कीदृशमस्ति ? । ' अंब निम्ब केलि कंकेलि वल्लि कणवीर करीर कुरवक आमलक केतकी केवडा कचनारि कन्हार कउठ कंदूरी करमदा किंशुक क्रकच काकोदुम्बरि कर्कन्धू करञ्ज कपिकच्छू कमल कैरव कुवलय कुरुविन्द करणा वरणा अशोक आंबिली अखोड अगर तगर अरडूसउ अर्जुन अखरोट एरंड उंबर अरणी साग पुन्नाग नारिंग पाडल पारिजात जांबू निंबू जंभीरी नालेरी फोग खेजडा वणसडा ताल तमाल सदाफल नागरवेलि पेठलि जाइ जूही दमणउ मरूयउ मोगरउ मचकुंद चांपउ ' प्रमुखनानाविधवृक्षावलीविराजितम् । तस्मिन् वने अश्ववाहनिकां कृत्वा श्रमातुरः सन् कुमारः सपरिवारः सहकारतरोः छायायां तुरङ्गमादुत्तीर्य विशश्राम ।

तस्मिन् प्रस्तावे तत्र वने अनेकसाधुपरिवारवृताः श्रीगुणाकरसूरयो यथार्थनामानः समवसृताः सन्ति । परं ते क सन्ति ?–' पडिरूवो तेयस्सिणो जुगप्पहाणागमो महुरवक्को गंभीरो धीइमंतो उवएसपरो अपरिस्साविणो ... संगहसीलो अभिग्गहमइणो अविकत्थणो अचवलो पसंतहियया खंतिजुया मद्दवजुया अज्जवजुया मुत्तिजुया तव... संजमपालगा सच्चजुया सोयजुया अकिंचणा बंभचेरवासिणो अणिच्चाइदुवालसभावणाभावगा ' एवं ३६ ... शोभमाना । पुनः कीदृशास्ते ?–' जियकोहा जियमाणा जियमाया जियलोहा जियपरीसहा जियभया जियनिद्दा जि... संसारपारगामिणो परमसंविग्गा संसारभवउव्विग्गा सुयसायरा करुणानिहिणो सव्वजीवसुहेसिणो दीहदंसिणो कु... संपुण्णसुयबला निम्ममा निब्भमा निरहंकारा निव्विकारा मिच्छत्ततिमिरनासगा निरवज्जवासगा समत्तरयणदायगा ... किं बहुना सर्वसाधुगुणसंपूर्णा । तेषां मेघगर्जितगम्भीरव्याख्यानध्वनिं श्रुत्वा कुमारः केकीव हर्षितः सञ्जातविस्मयः अहो ! क ईदृग्मधुरध्वनिना धर्ममाख्याति ?, तत्र गत्वा श्रूयते तदा चारु । ततो जातविवेकातिरेकः समुत्थाय तत्र ... सूरिगुरुं विनयेन नत्वा उचितस्थाने समुपविष्टः । राजपुत्रा विनयं कुर्वन्त्येव, यत उक्तम्—

विनयं राजपुत्रेभ्यः, पण्डितेभ्यः सुभाषितम् ।
अनृतं द्यूतकारेभ्यः, स्त्रीभ्यः शिक्षेत कैतवम् ॥१०॥

अथ च समृद्धः पुमान् विनयं कुर्वन् मृ(मि)ष्टो लगति, यदुक्तम्—

पाई पढइ पढाई वखाणइ रूपवंतनई गाई जाणइ ।
रिद्धिवंतनइ विनय पउट्टइ सक्करिसत्थे घेवर लुट्टइ ॥११॥

ततः श्रीसूरिभिः धर्मोपदेशः प्रारब्धो यथा–अहो कुमार ! इयं राज्यलक्ष्मीः चञ्चला दृश्यते, यदि न त्यज्यते ... आरम्भपापपङ्कमग्नत्वेन दुर्गतौ गम्यते, यदुक्तम्—

गयकन्नचंचलाए, अपरिचत्ताइं रायलच्छीए ।
जीवा सकम्मकलिमलभरियभरा तो पडंति अहे ॥१२॥

पुनरपि बुद्धिमतो मनुष्यस्य बुद्धेः तदेव फलं यत् पुण्यपापादौ तत्त्वविचारणा क्रियते, यत आह—

बुद्धेः फलं तत्त्वविचारणं च, देहस्य सारं व्रतधारणं च ।
अर्थस्य सारं किल पात्रदानं, वाचः फलं प्रीतिकरं नराणाम् ॥१३॥

पुनरपि शरीरादि सर्वमनित्यं ज्ञात्वा विवेकिना दीर्घदर्शिना मनुष्येण धर्मस्यैव संग्रहः कर्त्तव्यः, यत उक्तम्—

अनित्यानि शरीराणि, विभवो नैव शाश्वतः ।
नित्यं संनिहितो मृत्युः, कर्त्तव्यो धर्मसंग्रहः ॥१४॥

तथा धर्मस्यापि पण्डितेन सुवर्णस्येव परीक्षा कार्या । यदवादि—

यथा चतुर्भिः कनकं परीक्ष्यते, निघर्षण-च्छेदन-ताप-ताडनैः ।
तथैव धर्मो विदुषा परीक्ष्यते, श्रुतेन शीलेन तपो-दयागुणैः ॥१५॥

तत्रापि विंशतिविंशोपकदयामयो जरामरणादिच्छेदकः चक्रवर्तितोऽप्यधिकसुखस्वरूपः संसारसमुद्रतारकः अजरामर-शाश्वतसुखदायकः पञ्चमहाव्रतरूपो यतिधर्म एव सर्वधर्मोत्तमः । एवं श्रीगुरुवचनश्रवणात् संसारस्यासारतां ज्ञात्वा संजात-वैराग्यो भाग्यवान् श्रीकालिककुमारः प्रतिबुद्धः सन् करद्वयं संयोज्य विज्ञपयति स्म; हे भगवन् ! हे परोपकारवन् ! भवद्वचनेन अहं प्रतिबुद्धोऽस्मि, अथ यावन्निजगृहे गत्वा माता–पित्रोरनुमतिं लात्वा युष्मत्समीपे नायामि, तावत् श्रीगुरु-

भिरत्रैव वने स्थातव्यम , इति प्रतिज्ञाय स्वगृहे गत्वा माता-पित्रोः उवाच—मया गुरुदेशनया संसारोऽसारो ज्ञातः, दीक्षां लास्यामि, ममादेशं दत्त । ततो माता-पितरौ तद्दुःखेन मोहेन च मूर्च्छामापतुः । पुनः व्यजनादिनातो लब्धचेतनौ एवमूचतुः—रे पुत्र ! त्वं बालोऽसि, यौवनावस्थोऽसि, सुकुमारोऽसि, कामभोगार्होऽसि, अतो राज्यधुराभार करणेन पूरय माता-पित्रोर्मनोरथान् । पुनः परिणतवयस्को दीक्षां गृह्णीयाः, परं सांप्रतं दीक्षाग्रहणं नैव, पुनः ... मार्गोऽतिदुःखकरोऽस्ति, तत्र यावज्जीवं अस्नानता १, भूमिशयनं २, लोचकरणं ३, देहस्याप्रतिकर्मता ४, गुरुकुलव गुरुशिक्षायां स्थातव्यं ५, क्षुधादिद्वाविंशत्परीषहाः सोढव्याः ६, देवाद्युपसर्गे चाक्षोभ्यता ७, लब्धालब्धे समभावना अट्ठार(अष्टादश)सहस्रशीलाङ्गरथधारिता ९, बाहुभ्यां समुद्रतरणं १०, तीक्ष्णखड्गधारोपरि चलनं ११, ... पादाभ्यां विधापयितव्या १२, निःस्वादवालुकायाः कवलभरणं १३, गङ्गाप्रतिस्रोतसा गन्तव्यं १४, तुलायां मेरुः तो तव्यः १५, एकाकिना कर्मारिमहाबलं जेतव्यं १६, राधावेधेन चक्रस्थितपुत्तलिका वेधयितव्या १७, ... गृहीतव्याः १८ इत्यादि । एवं दुष्करतायां दर्शितायमपि कुमारः प्रवर्द्धमानवैराग्यः प्राह—हे माता-पितरौ ! एषा दीक्षायां दुष्करता सा सत्या । तथैव परं कातराणां कापुरुषाणां ज्ञेया, न शूरवीराणां सत्पुरुषाणाम्, ततोऽहमवश्यं द ग्रहीष्यामि, ममादेशं दत्त । या वार्ताकरणेऽपि क्षणवेला याति सा ममायुर्मध्ये त्रुटति, अकृतार्था च याति । ततो पितृभ्यां 'याता म्रियमाणश्च न केनापि रोद्धुं शक्यते ' इति विचार्यानुमतिर्दत्ता । ततः श्रीकालिककुमारेण कृतपि महोत्सवेन महताऽऽडम्बरेण निजसेवकपञ्चशतीसहितेन सहस्रपुरुषवाहिनीं शिबिकामारुह्य ... निर्घोषपूर्वमपूर्वरीत्या वने गत्वा गुरोः समीपे दीक्षां जगृहे । सरस्वत्यपि तद्भगिनी भ्रातृस्नेहातिरेकात् पृष्ठे दीक्षां माता-पितरौ अपि, हे पुत्र ! एषा तव भगिन्यस्ति, अस्या रक्षा बह्वी कार्या, इति शिक्षां दत्त्वा विमनस्कौ .. स्वगृहे गतौ ।

अथ कालिककुमारमुनिः स्तोककालेन सुबुद्धित्वाद् गुरुसेवाप्रसादाद् व्याकरण १– तर्क २– छन्दो ३–ऽलङ्कार ' काव्य ५– नाटक ६– शाटक ७– ज्योतिष् ८– वैद्यक ९– नैमित्तिक १०– मन्त्र ११– तन्त्र १२– यन्त्र १३ अङ्ग १४– उपाङ्ग १५– छेदग्रन्थ–१० पयन्ना–४ मूलसूत्र–नन्दी १– अनुयोगद्वार २– एवं ४५ ... तथा सूत्र-निर्युक्ति-भाष्य-चूर्णि-वृत्ति-प्रकरणादि स्वसमय-परसमयशास्त्रपारगामी जातः । ततो गुरुभिः योग्यतां ... चार्यपदे स्थापितश्च ।

अथ श्रीकालिकाचार्या अनेकसाधुपरिवृता ग्रामानुग्रामं विहरन्तो भव्यजीवान् प्रतिबोधयन्तो मालवकदेशे ... पुर्यां बहिरुद्यानवने समवसृताः । सर्वेऽपि लोका वन्दनार्थं तत्र यान्ति । धर्मं च सदा शृण्वन्ति । सरस्वती साध्वी अनेक साध्वीपरिवारपरिवृता उज्जयिन्यां श्राविकापार्श्वे उपाश्रयं मार्गयित्वा स्थिताऽस्ति ।

अथान्यदा सरस्वती साध्व्यपि निजभ्रातरं कालिकाचार्यं वन्दित्वा यावन्निजोपाश्रयमागच्छति वर्त्मनि ... नगरीस्वामिना गर्दभिल्लेन सा दृष्टा, चिन्तितं च तेन—एषा का ? एतादृशी सरूपा किं देवी वा किं विद्याधरी वा ? किन्नरी वा ? । इति संदेहेन निजपार्श्ववर्तिसेवकाः पृष्टाः । तैरुक्तम्—हे महाराज ! एषा वज्रसिंहराज्ञः पुत्री सरस्वताना कुमारिका सती निजभ्रातृस्नेहातिरेकात् साध्वी जाता । ततो गर्दभिल्लेन विचारितम्—अहो ! अनया तपसा कायः शोषित तथापि सुरूपत्वं न याति, यतः—

' काली तउही कस्तूरी, थोड़ी तउही तेजनतूरी । सूकी तउही वेउल सिरी, तूटी तउही मोती सिरी । .. तउही वराह, तूटउ तउही साह । निवलउ तउही गद, निर्गुण तउही नाह । पूरउ तउही साकर, निवलउ तउही टाकुर

तपाव्यो तउही कांचण, घस्यउ तउही चंदण। लहुडउ तउही सीह, घुंवलउ तउही दीह। नान्ही तउही नागिणी, निरसी तउही सोहागणी'।

ततो यदि एतामितोऽपहृत्य ममान्तःपुरे मुञ्चामि, स्नान-मज्जनादि सम्यगुपचरामि, मनोज्ञाहारादिना पोषयामि, तदा मम स्त्रीरत्नं भविष्यति। एतां विना च मम राज्यश्रीरपि निष्फला, मम जीवितं च वृथा ज्ञेयम्—इत्येवं तां कामग्रहग्रस्तेन गर्दभिल्लेन श्येनेन चटकेव निजसेवकपार्श्वाद् नानाविधं विलपन्तीमुत्पाटयित्वा निजान्तःपुरे क्षिप्ता। विलापस्त्वेवम्—हे बान्धव! हे सुगुरो! हे अनेकगुणप्रधान! हे चतुरबुद्धिनिधान! हे जिनशासननायक! हे भव्यजीवसुखदायक! हे जिनशासनशृङ्गार! हे गच्छाधार! हे आगमस्याकर! हे करुणासागर! हे भ्रातः! हे कालिकाचार्य! गर्दभिल्लेन राज्ञा पापिष्ठेन शीलखण्डनेच्छानिष्ठेन मम सर्वथाऽप्यनिष्टेन मामनाथामिवापहरन्तीं रक्ष रक्ष इति। तदा अन्या अपि साध्व्यः पूत्कारं चक्रुः। लोका अपि हाहाकारं वितेनिरे। ततो महाकोलाहलो जातः। ततः शीघ्रं साध्वीभिः सर्वोऽपि वृत्तान्तः श्रीकालिकाचार्यस्य निवेदितः—भवदीयभगिनी सरस्वती साध्वी गर्दभिल्लेनापहृत्य निजान्तःपुरे क्षिप्ताऽस्ति। न ज्ञायतेऽथ क भविष्यति?।

ततः श्रीकालिकाचार्याः कोपाक्रान्ताः कतिपयशिष्यैः सहिता राजपार्श्वे जग्मुः। सौम्यशीतलन्यायवचनैः प्रोक्तम्—हे राजन्! एषा साध्वी मम भगिनी, तत्रापि शीलवती, तत्रापि पञ्चमहाव्रतधारिणी, एतस्या वैमनस्यकरणे महाकर्मबन्धो भविष्यति। अपि चान्योऽपि नगरमध्ये दुष्टमतिः दुःशीलश्च भविष्यति स तव निवार्यो भविष्यति, परं यदि त्वमेवान्यायं करिष्यसि तदा तव निवारकः को भविता? अपि च यत्र नगरे राजैव चौरोऽन्यायी च तत्र लोका नगरं मुक्त्वा वनमेव भजन्ति। यदुक्तम्—

> यत्रास्ति राजा स्वयमेव चौरो, भाण्डीवहो यत्र पुरोहितश्च।
> वनं भजध्वं ननु नागरा भो!, यतः शरण्याद् भयमत्र जातम् ॥१६॥

इति। पुनः कालिकाचार्यैः प्रोक्तम्—हे राजन्! अन्तःपुरे बह्व्यो रूपवत्यश्चातुर्यकलावत्यो युवत्यो रमणीयाः सन्ति, तासामुपरि संतोषं कुरु, परं माऽनयाऽस्थिमात्रया मलमलिनगात्र्याऽतिजीर्णवस्त्रया साध्व्या समं किं सुखमनुभविष्यसि?। ततो मुञ्चैनां यथा धर्मशालायां गत्वा एषा संयमं पालयिष्यति। एतादृशानि श्रीकालिकाचार्यवचनानि श्रुत्वा गर्दभिल्लो मौनमाधाय श्रुतमप्यश्रुतं कृत्वा स्थितः, समुत्थाय चान्तःपुरे गतः। ततः श्रीकालिकाचार्यैश्चिन्तितम्—अथ कोऽपि नवीन उपायः क्रियते। ततः श्रीकालिकाचार्या उपाश्रयमागत्य सङ्घाग्रे सर्वस्वरूपं प्रोक्तवन्तः। ततः सङ्घेन चिन्तितम्—आचार्यवचनं न मानितम्, परमस्मद्वचनं मानयिष्यति। ततः प्रभूतं प्राभृतं लात्वा सङ्घोऽपि भूपाग्रे गतः। राज्ञा पृष्टम्—कथं भो! महाजनैः समागतम्?, किं कार्यम्?। संघेनोक्तम्—त्वं मालवकदेशस्वामी तवेदृशं कुकर्म कर्तुं न युक्तम्। यतो राजा पितेव प्रजाः प्रतिपालयति, विशेषतो दर्शनिनां तपस्विनां वर्गम्, ततो मुञ्चेमां साध्वीम्, इत्यादि बहुतरं प्रोक्तम्, परं स कुकर्मा कामी राजा न मुञ्चति। ततः संघेन यथागतेन तथाऽऽगतेन श्रीसूरीणां प्रोक्तम्। ततः श्रीकालिकाचार्येण कोपाक्रान्तेन संघाग्रे प्रोक्तम्—अहं समर्थः सन् जिनशासनप्रत्यनीकानां यदि शिक्षां न दद्मि तदा जिनाज्ञाविरोधकत्वेन दुर्गतिकः स्याम्। यदुक्तम्—

> ये प्रत्यनीका जिनशासनस्य, संघस्य ये चाशुभवर्णवाचः।
> उपेक्षकोड्डाहकरा धरायां, तेषामहं यामि गतिं सदैव ॥१७॥

ततः प्रतिज्ञां चक्रे—यदाऽहं गर्दभिल्लं सराज्यं नोन्मूलयामि तदाऽहं न कालिकाचार्यः। ततः स्वगच्छभारं गीतार्थेषु स्थापयित्वा स्वयमग्रथिलोऽपि ग्रथिलीभूय कर्दमादिना गात्रमनुलिम्पन्, नगरमध्ये भ्रमन्, वक्ति—यदि गर्दभिल्लो

राजा तत. किम् ?, यदि तस्य नगरं महत् तर्हि किम् ?, यदि गर्दभिल्लस्य अन्तःपुरस्त्रियो बह्व्यः ततः किम् ?,- यदि राज्ञो भाण्डागार-कोष्ठागार-हस्ति-तुरङ्गम-रथ-पदातयो बहवः ततः किम् ?, यदि राजा प्राज्यं साम्राज्यं भुनक्ति तदा मम किम् ? । इत्येवं प्रलपन्तं प्रतिमार्गं प्रतिगृहं भ्रमन्तं कालिकाचार्यं दृष्ट्वा नगरवासिनो लोकाः सामन्त-श्रेष्ठि–सेनापति–मन्त्रिप्रमुखा एकीभूय राज्ञः समीपे गत्वा एवं प्रोक्तवन्तः–हे राजेन्द्र ! अयं महापुरुष आचार्यो निजभगिनीस्नेहाद् ग्रथिलो जातः ततः कृपां कृत्वा साध्वीं मुञ्च यथाऽयं सज्जो भवति । इत्यादिवचनानि श्रुत्वा कुपितो राजा वक्तुं प्रवृत्तः–रे लोकाः ! यात यात मम दृष्टितः, एवंविधां शिक्षां निजगृहे निजमातृ-पितृ-भ्रातृ-कलत्रादीनां दत्त । ततः सामन्तादयो लोका विलक्षीभूय स्वगृहं जग्मुः । श्रीआचार्यैरपि श्रुतं यत् 'सामन्तादिवचनमपि न मानितम्', अथ यदि तेनाधमेनातितानितं तर्हि त्रुटत्येव, यतः—

अतिताण्युं त्रुटइ, अतिभर्युं फुटइ ।
अतिखाधुं खुटइ, अतिढीली गांठि छूटइ ॥१८॥

तस्मात् किञ्चिद् वैरूप्यं कर्तव्यम् । अत्रापि न स्थातव्यं च, कुत्रापि देशे गत्वा कमप्युपायं करोमि, इति निश्चित्य श्रीकालिकाचार्याः सिन्धुनदीतटे पश्चिमदिशि एकः पार्श्वकूलो देशोऽस्ति, तत्र गताः, तत्र देशे ये राजानस्ते सर्वेऽपि 'साखी' इति कथ्यन्ते । तत्रैकस्य साखीभूपस्य नगरसमीपे महात्मवेषेण गताः । तस्मिन् प्रस्तावे तत्रैका कूपिका वर्तते । तत्पार्श्वतो बहवः कुमारा भ्रमन्तो दृष्टाः, पृष्टं च–भो ! किं विलोक्यते ? । ते प्राहुः–भो परदेशिन् ! अस्माकं रममाणानां मणिमयकन्दुकः कूपिकायां पतितः, प्रवेष्टुं न शक्यते, बहिःस्थितानां च न निस्सरति । ततो वयं विलक्षीभूताः सन्त इतस्ततो भ्रमामः । आचार्या प्राहुः–भो कुमाराः ! गृहाद् धनुर्बाणानानयत यथा कन्दुकं निष्कास्य ददामि । ततस्तैस्तथा कृतम् । तत आचार्यैः आर्द्रछगण-वेष्टन-ज्वलत्तृणक्षेपणपूर्वं धनुराकृष्यैकेन बाणेन कन्दुको विद्धः, द्वितीयेन बाणेन प्रथमो बाणो विद्धः, एवं तृतीयेन द्वितीयः, इत्येवं परम्परया विद्धबाणप्रयोगेन कूपकण्ठस्थितैरेव कन्दुको निष्कास्य कुमाराणां दत्तः । सर्वेऽपि कुमारा हर्षिताः सन्तो विस्मयमादधानाः स्वस्वगृहं गत्वा एवं प्रोचुः–हे तात ! अद्यैकः कोऽपि परदेशी परदेशात् कलावान् समेतोऽस्ति, तेनास्माकं कूपे पतितः कन्दुको निष्कास्य दत्तः । सर्वोऽपि वृत्तान्तः कथितः ।

ततः तत्रत्यसाखीभूपैः निजपुत्रान् मुक्त्वा सादरं स्वगृहे श्रीकालिकाचार्याः समानीताः । ततः सूरिभिराशीर्वादो राज्ञे दत्तो यथा—

चिरं जीव चिरं नन्द, चिरं पालय मेदिनीम् ।
चिरमाश्रित्यलोकानां, प्रपूरय मनोरथान् ॥१९॥

पुनरपि—

पौषमासे निराहारा बह्वाहाराश्च कार्तिके ।
चैत्रमासे गुडाहारा भवन्तु तव शत्रवः ॥२०॥

ततः साखीराजेनापि विद्याकलाचातुर्यचमत्कृतेनातिबहुमानसन्मानादि दत्वा निजपार्श्वे रक्षिताः । विद्यावन्तो हि पूज्यन्ते, यदुक्तम्—

विद्वत्वं च नृपत्वं च, नैव तुल्यं कदाचन ।
स्वदेशे पूज्यते राजा, विद्वान् सर्वत्र पूज्यते ॥२१॥

पुनरपि—

विद्या नाम नरस्य रूपमधिकं प्रच्छन्नगुप्तं धनं,
विद्या भोगकरी यशःसुखकरी विद्या गुरूणां गुरुः ।
विद्या बन्धुजनो विदेशगमने विद्या परं दैवतं,
विद्या राजसु पूज्यते न हि धनं विद्याविहीनः पशुः ॥२२॥

अपि च विद्यावतां परदेशोऽपि स्वदेशः, यदाह—

कोऽतिभारः समर्थानां, किं दूरे व्यवसायिनाम् ।
को विदेशः सुविद्यानां, कः परः प्रियवादिनाम् ॥२३॥

अथ **का**लिकाचार्यास्तत्र तिष्ठन्ति । प्रत्यहं **सा**खीराजस्य समीपे यान्ति, नानाविधचेतश्चमत्कारकारिज्योतिर्निमितादिविद्यया राज्ञश्चित्तं रञ्जयति । राजापि अत्यन्तहृष्टतुष्टमनस्को गुरूणामतिबहुमानं दत्ते । एवं च सति गतानि कियन्ति दिनानि । तदवसरे एकदा एको दूत एकं कचोलकं छुरिकासहितं लेखं चाग्रे मुक्त्वा राज्ञः प्रणम्य सन्मुखं स्थितः । ततः **सा**खीराजो लेखं वचायित्वा तद् विलोक्य च श्याममुखो बभूव । ततः श्री**का**लिकाचार्यैरुक्तम्—भवतां स्वामिप्राभृतं समागतम्, तत्र हर्षो विलोक्येत, ततो हर्षस्थाने विषादः कथम्? । राजा प्राह—अहो महापुरुष ! अद्यास्माकं मरणरूपं महाभयं जातम् । मरणादप्यधिकं भयं किमपि नास्ति, यतः—

पंथसमा नत्थि जरा, दारिद्दसमो पराभवो नत्थि ।
मरणसमं नत्थि भयं, खुहासमा वेयणा नत्थि ॥२४॥

ततः सूरिभिः पृष्टम्—किं तद् भयम्? । राजा प्राह—हे भगवन् ! योऽस्माकं क्रुद्धः स्वामी स **सा**हानुसाही वर्त्तते, तेन कुपितेन लिखितं वर्त्तते, 'यदुतानया छुरिकया निजमस्तकं छित्वाऽस्मिन् कचोलके क्षिप्त्वा शीघ्रं मोच्यम्, नोचेत् तव सकुटुम्बस्य क्षयो भावी'। यथा मम तथाऽन्येषामपि मम तुल्यानां ९५पञ्चनवति**सा**खीराजानां दूतो मुक्तोऽस्ति । अतो महाभयम् । किं क्रियते ?, कुत्र गम्यते ?, कथं छुटयते? । ततः श्री**का**लिकाचार्यैः विचारितम्—अयमवसरः, मम च कार्यम् । ततः **सा**खीराजाय प्रोक्तम्—हे राजन् ! मा म्रियस्व, मा चिन्तां कुरु, जीवन् नरो भद्रशतानि पश्यति । यथा दृष्टान्तः—

भानुश्च मन्त्री दयिता सरस्वती, मृतिं गता सा नृपकैतवेन ।
गङ्गातटस्थां पुनरेव लेभे, जीवन् नरो भद्रशतानि पश्येत् ॥२५॥

अत्र समये सति दृष्टान्तो वाच्यः । ततः पञ्चनवति**सा**खीराजानः भवान् च सर्वेऽपि एकीभूय मया सार्धं चलन्तु । यथा **हि**न्दुकदेशे गत्वा **गर्द**भिल्लनृपमुच्छेद्य**उ**ज्जयिनीराज्यं विभज्य भवतां समर्प्यते । ततः सूरिवचने प्रतीतिं कृत्वा लेखप्रेषणपूर्वं सर्वान् ९५ राज्ञ आहूयैकत्र मिलित्वा प्रयाणढक्कां दापयित्वा सर्वेऽपि ९६**सा**खीराजानः श्री**का**लिकाचार्यसहिताश्चलिताः, अग्रे गच्छन्तः **सि**न्धुनदीमुत्तीर्य, **सौ**राष्ट्रदेशमध्ये सुखेन समागताः । तदवसरे वर्षाकालः प्रादुर्बभूव । स कीदृशः ?—

"आयो वर्षाकाल चिहुं दिसि घटा उमटी ततकाल । गडडाट मेह गाजइ, जाणे नालिगोला वाजइ । कालइ आभइ वीजलि झबकइ, विरहणीना हीया द्रबकइ, पपीहा बोलइ वाणिया धान वेचवा वखार खोलइ, बोलइ मोर, दादुर करइ सोर, अंधार घोर पइसइ चोर । कंदर्प करइ जोर, मानिनी स्त्रीभर्त्तारनइ करइ निहोर, चंद्रसूरिज वादले छाया, पंथिजन

आप आपणा घरनइ धाया। राजहंस मानसरोवर भणी चाल्या, लोके वस्तुवाना वखारमइ घाल्या। बगपंगति सोहइ, इंद्रधनुष चित्त मोहइ। आभ थयो रातउ, मेह थयो मातउ। मोटी छांट आवइ, लोकानइ मन भावइ। झडी लागी करसणीरी भाग्यदसा जागी। मूसलधारइ मेह वरसइ, पृथिवी ऊर्णपूर्ण करिवानइ तरसइ। वहइ प्रणाल, खलखलइ खाल, चूयइ ओरा, भीजइ वस्तुवाना बोरा। टबकइ परसाल, चिंचूयइ वाल। नदी आवी पूर कडणिरा रुंख भांजी करइ चकचूर वहइ वाहला, लोक थया काहला। जूना ढूंढा पडइ, लोक ऊंचा चडइ। हालीए खेत्र खड्या, वाडिसुं सेढा जड्या। मारग भागा, जे जिहां ते तिहां रहिवा लागा। प्रगट्या राता ममोला, धान थया सुंहगा मोला, नीली हरी डहडही, घणा हूया दूधनइ दही। नीपना घणा धान, सांभर्या धर्म नइ ध्यान। गयउ रोर, लोक करइ वकोर, गयउ दुकाल, आयउ दंदू सुकाल" ॥

ईदृशे वर्षाकाले न कोऽपि गन्तुं शक्नोति। ततः श्रीकालिकाचार्यवचसा सर्वेऽपि साखीराजानः ९६ निजनिज-पटकुटीं विस्तार्य स्थित्वा(ताः)। एवं मासचतुष्टयस्थित्या वर्षाकाले श्रीकालिकाचार्यैः प्रोक्तम्—भो राजानः! मार्गाः समीचीना जाताः, अथाग्रे चलन्तु यथा भवतां स्वेप्सितं सिद्ध्यति। तदा ते प्रोचुः—हे श्रीगुरो! कथं प्रस्थितिः भवति? बहुकालविलम्बनेनास्माकं द्रव्यं सर्वं निष्ठितम्; शम्बलं च क्षीणम्, क्षुधातुराणामस्माकं सर्वं विस्मृतम्।

"तां वोजा नइ खाण, जां जिमइ जासक धान, तां भट्टारक भगवान, जां जीमइ जासक धान,
तां गीत नइ गान, जां जीमइ जासक धान, तां तान नइ मान, जां जीमइ जासक धान,
तां वीवाह नइ जान, जां जीमइ जासक धान, तां फोफल नइ पान, जां जीमइ जासक धान,
तां धर्म नइ ध्यान, जां जीमइ जासक धान, तां तप नइ उपधान, जां जीमइ जासक धान,
तां आदर नइ मान, जां जीमइ जासक धान, तां लग सखा कान, जां जीमइ जासक धान,
तां लग मुहडइ वान, जां जीमइ जासक धान, जां पेट न पडइ रोटीयां,
तां सव्वेहि गल्लां खोटीयां" ॥२६॥

ततः श्रीआचार्यैः विचारितम्—सत्यमेते वदन्ति। कोऽपि द्रव्योपायः कार्यः यथा संबल भवति। सैन्यं चलति, कार्यसिद्धिर्भवति, परं किं कर्त्तव्यमिति चिन्तया निशि निद्रा न (ना)याति। तावत् शासनदेवता प्रगटीभूय प्रोवाच—हे भगवन्! चिन्ता मा क्रियताम्, एषा चूर्णकुम्पिका गृह्यतां यदुपरि वासः करिष्यते तत् सर्वं स्वर्णं भावि, इत्युक्त्वा गता। प्रभाते जाते श्रीसूरिभिः सर्वेऽपि राजान आहूताः, प्रोक्तं च—भो! कुत्रापि एक इष्टवाहको विलोक्यताम्। तैरासन्नस्थाने विलोकयद्भिः दृष्टः, गुरूणां दर्शितश्च। गुरुभिः विद्याबलेन देवेनादत्तचूर्णवासक्षेपप्रक्षेपणेन च सर्वोऽपीष्टवाहः स्वर्णीकृतः, पश्चाद् विभज्य सर्वेषां साखीराज्ञां प्रत्येकं स्वर्णेष्टिका दत्ता। ततो हर्षिताः संजातसंबलबलाः ते प्रयाणढक्कां दत्वा मालवक-देशं प्रति प्रचेलुः। अग्रे गच्छद्भिः लाटदेशस्वामिनौ श्रीआचार्यभागिनेयौ बलमित्र—भानुराजौ अपि सार्थे गृहीतौ। ततो यावता श्रीकालिकाचार्यसैन्यं मालवकसीम्नि आगतं तावता गर्दभिल्लोऽपि राजा स्वसैन्यं मेलयित्वा प्रयाणढक्कां दापयित्वा सम्मुखमागत्य पतितः। अथ आदित्यवारे द्वयोरपि सैन्यं प्रयाणढक्कावादनपूर्वं च सम्मुखं चलितम्। तत्र केन प्रकारेण युद्धं जातं तत् श्रूयताम्—

"साम्हा साम्हा कटक आव्या चढी, फोजइ फोज अडी। बगतर नइ जीन साल, सुभटे पहिर्या तत्काल। माथइ घर्या टोप, सुभट चड्या सबल कोप, पांचे हथियार बांध्या, तीर तीर सांध्या, अमल पाणि कीधा, भाजगरा मुंस लीधा। घोडे घाली पाखर, जाणे आडा आया भाखर, आगइ कीया गज उपरि फरहरइ धज, हमामे दीधी घाई, सूरवीर आया धाई, रणतूर वागइ, ते पिणि सिंधू [मइ] डाग गइ। ठाकुर वपु फारइ, वडवडा बापांग बिरुद संभारइ। छूटइ नालि निपट

थोडी विचाली, वहइ गोला लोक ल्यइ ओला, छूटइ कुहक वांण, कायरांरा पडइ प्राण, काबिली मीर नांखई तीर, मारइ भालारां बिच्चाविचि लागइ, बगतर भेदीनइ विच्चाविच्चि लागइ, खडगांरी खडाखडि वागी, भडाभडी गर्दभिल्लरी फोज भागी, सबल लीक लागी। हूंतउ जे सेनानी ते तउ धुरथी थयो कानी, जे हूंतउ कोटवाल ते तउ नासउ ततकाल, जे हूंतउ फोजदार तिणरइ माथे पडी मार, जे हूंता वागिया ते पिण भाजी(गी) गया अभागिया, जे हूंता मुहता ते नासी घरे पहुता, जे हूंता चउरासीया तीए दांते त्री(तृ)णां लीया, जे हूंता खवास तीए मूकी जीवारी आस, जे हूंता कायर, तिणनइ सांभरइ आपणी बायर। जे चडता वाहर ते हथियार छोडी थया काहर, जे ढोलरइ ढमकइ मिलता ते गया पासइ टलता, जे बांधता मोटी पाघडी ते ऊभा न रह्या एका घडी, जे हूंता एकएकडा तिणरे नाम दिया वेकडा, जे माथइ धरता आंकडा ते मुहडा कीया वांकडा, जे वणा(जा)वता सारंगी वांकी, तीए तउ रणभूमिका पण पाकी, जे बांधता विहूं पासे कटारी, तीयांनइ नासतां भूमि भारी, जे पहिरता लांवा साडा तीए नासिते कोडि कीया पवाडा। गर्दभिल्ल नाठउ, बोल घणउ माठउ, गढमहि जई पइठउ, चिंता करइ बैठउ, पोलि ताला जडया, कालिकाचार्यना कटक चहुं दीसी विटी पडया ॥

अथ उज्जयिनीनगरीमध्ये गर्दभिल्लो, बहिस्थात् श्रीकालिकाचार्यसैन्यम्—एवं कतिचिद् दिनेषु गतेषु साखीराजस्य सुभटा दुर्गस्य चतुर्दिक्षु भ्रमन्तो विलोकयन्ति परं दुर्गशीर्षोपरि तदीयं सुभटमात्रं न पश्यन्ति। ततस्तैरागत्य श्रीकालिकाचार्याणां विज्ञप्तम्—हे भगवन्! अद्य दुर्गोपरि न कोऽपि सुभटो दृश्यते, न कोऽपि युद्धयति च, तत् कथम्?। तेन ततः कालिकाचार्यैः सूपयोगं दत्वा, ज्ञात्वा च तेषां प्रोक्तम्—भो! अद्य कृष्णाष्टमी वर्त्तते, तेन गर्दभिल्लो गर्दभीं विद्यां साधयन्नस्ति। यूयं पश्यत, यदि कुत्रापि दुर्गोपरि बहिर्मुखा गर्दभी स्थिता भवति, तदा सत्यम्। तैः विलोकयद्भिः सा तथैव दृष्टा। तत आगत्य प्रोक्तं च—हे भगवन्! भवतां वचनं सत्यं जातम्, अस्माभिः सा तथैव दृष्टा। ततो गुरुभिः प्रोक्तम्—शृण्वन्तु एतत्परमार्थम्, एषा विद्या संपूर्णा सिद्धा भविष्यति तदा सा गर्दभी शब्दं करिष्यति, तच्छब्दं ये शत्रवः श्रोष्यन्ते, ते मुखाद् रुधिरं वमन्तो भूमौ पतिष्यन्ति मरिष्यन्ति वा। एतां वार्त्तां श्रुत्वा साखीराट्प्रमुखा भयभ्रान्ता विज्ञपयन्ति स्म—हे भगवन्? कोऽप्युपायः कर्त्तव्यः येन तद्विद्या न प्रभवति। ततः श्रीकालिकाचार्यैः प्रोक्तम्—सर्वमपि निजसैन्यं कोशपञ्चकं दूरे स्थापयन्तु, मम च पार्श्वे शब्दवेधिसुभटानामष्टोत्तरशतं सावधानीभूय तिष्ठतु। यदा चैषा रासभी शब्दकरणाय मुखं प्रसारयति तदा समकालमष्टोत्तरशतबाणैस्तूणीरवत् तस्या मुखं पूरणीयम्, यथा सा शब्दं कर्तुं न शक्नोति, विद्या च न प्रभवति। ततो गुरुवचः प्रमाणयद्भिस्तैस्तथैव चक्रे। उच्चस्थाने स्थित्वाऽऽकर्णान्तबाणानाकृष्य शब्दकरणसमये तस्या मुखं पूरितम्। ततः सा रुष्टा सती गर्दभिल्लमस्तके विष्ठां कृत्वा लत्तां दत्वाऽऽकाशे उत्पत्य गता। ततो सुभटाश्च प्रतोलीं भङ्क्त्वा मध्ये गत्वा गर्दभिल्लं वामबाहुभ्यां बद्ध्वा श्रीकालिकाचार्याग्रे मुक्तवन्तः सोऽप्यधमो नीचैर्भूमौ वीक्षते स्म। ततो गुरुभिः प्रोचे—रे दुष्ट! पापिष्ठ! निकृष्टबुद्धे! किं ते कुकर्माचरितम्?। दुरात्मन्! महासतीशीलचरित्रभङ्गपापद्रुमस्येदमिहास्ति पुष्पम्, परं फलं तु परत्र नरकादिदुःखं प्राप्स्यसि। अरे वराक! अद्यापि किमपि विनष्टं नास्ति, सर्वपापक्षयकरं चारित्रं गृहाण, यथा सुखी भविष्यसि, इत्यादि बहव उपदेशाः सूरिभिर्दत्ताः, परं पापात्मा न प्रतिबुद्ध्यते, यतः—

उवएससहस्सेहि वि, बोहिज्जंतो न बुज्झइ कोई।
जह बंभदत्तराया, उदायिनिव मारउ चेव ॥२७॥

अथवा काको धौतो दुग्धेनापि धवलतां न प्राप्नोति, अथवा मुद्गशैलः पुष्करावर्त्तमेघप्लावितोऽपि नार्द्रीभवति, अथवोषरक्षेत्रे उप्तान्यपि बीजानि नोद्गच्छन्ति, अथवा कूर्मकायः प्रहारशतैरपि न भेत्तुं शक्यते, अथवा बधिरस्य ग्रन्थकोटिश्रवणेऽपि नाववोधो जायते, अथवा विषममृतमिश्रितमपि न मृष्टं भवति, अथवा लशुनं कर्पूरवासितमपि न सुगन्धं स्यात्,

चन्ध्याया वा बहूपचारैरपि न संतानप्राप्तिः, खलो वा सत्क्रियमाणोऽपि न मैत्रीभावं भजते। एवं गर्दभिल्लो गुरुकर्मत्वाद् प्रतिबोध्यमानोऽपि न धर्मं धत्ते स्म। ततो भूपैः मार्यमाणोऽपि गुरुभिः कृपया देशत्यागं कारितः।

ततः कालिकाचार्या यस्य गृहे उषिता आसन् तस्योज्जयिनीराज्यं दत्तम्। अन्येषां च ९५ मालवकदेशो विभज्य यथार्हं दत्तः। ततः सरस्वतीसाध्वी अपि आलोचनां दत्वा तपः कारयित्वा गच्छमध्ये आनीता स्वयमपि कालिकाचार्याः स्वारम्भपापमालोच्य निरतिचाराः सन्तः स्वगच्छभारं बिभराम्बभूवुः। न च करणेन तेषां विराधकत्वम्। यत उक्तं सिद्धान्ते—

संघाइयाण कज्जे, चुण्णिज्जा चक्कवट्टिसिन्नं पि।
कुविओ मुणी महप्पा, पुलाइलद्धीइ संपन्नो ॥२८॥

अथवा विष्णुकुमारेणापि साधुप्रत्यनीको नमुचिः हतः(१)। अपि चाचार्यरक्षां कुर्वद्भिः साधुभिः यामचतुष्टये चत्वारः सिंहा व्यापादिताः (२)। अथवा साधुभिः परस्परं क्रियमाणमत्स्योत्पत्त्याम्नायवार्तां प्रभूतमत्स्योत्पादकं मासिकं वैक्रियसिंहेन हतवन्तः साधवः (३)। पुनरपि आगामिभवे सुमङ्गलसाधुः विमलवाहनं सवाहनं भस्मसात् करिष्यति मोक्षं च यास्यति (४)—इत्यादयो बहवो दृष्टान्ता वाच्याः, इति प्रत्यनीकोच्छेदनेन महाप्रभावकाः श्रीकालिकाचार्याः संजाताः॥

(२)

अथ तस्मिन्नवसरे भृगुकच्छनगरे श्रीकालिकाचार्यभागिनेयौ बलमित्र–भानुमित्रराजौ स्तः। ताभ्यां मुक्त्वा श्रीगुरूणामेवं विज्ञप्तम्—हे भगवन्! श्रीमद्भिः कृपां कृत्वाऽत्र समागम्यताम्, बहुजीवप्रतिबोधेन महान् भविष्यति। ततः श्रीपूज्या विज्ञप्तिमवधार्य लाभं च विभाव्य, ग्रामानुग्रामं विहरन्तो भृगुकच्छनगराभ्यर्णे समाजग्मुः बलमित्र–भानुमित्राभ्यामपि सम्मुखमागत्य महताऽऽडम्बरेण प्रवेशोत्सवं कृत्वा धर्मशालायामुत्तारिताः। अथ राजा जैनधर्ममर्माणि शृणोति, हृष्टः सन् मध्येसभायां जिनधर्मं प्रशंसति, वक्ति च—अहो! अद्य काले बहवो धर्माः सन्ति, हिंसादिदोपदुष्टत्वात् पाखण्डरूपाः, परं जिनधर्मसमानो न कोऽपि दयामयो धर्मः—इत्यादि जिनधर्मप्रशंसां श्रुत्वा पुरो मस्तके शूलमुत्थितम्, विचारितं चानेन—अहो! राजा मा जैनधर्मी भवतु, तथा च सति मम वृत्तिभङ्गो भविष्यति। वादं कृत्वा [एनं] मानभ्रष्टं करोमि—इति सभासमक्षं वादे कृते गुरुभिः जीवादितत्त्वप्रश्नोत्तरैः निरुत्तरीकृतः। जानाति—कथमप्ययमाचार्य इतो विहृत्यान्यत्र याति तदुपायं करोमि—इति विचार्य राज्ञोऽग्रे प्रोवाच—हे राजन्! एते महान्तो गुरवः एतेषामरसविरसाद्याहारो न देयः, यतः पापं लगति। ततः श्रावकानाहूय प्रच्छन्नं वाच्यम्, यदुत क्षीर–खाण्ड–घृत–मोदक–घृत–पूर–कुण्डलाकृतिप्रमृतिमिष्टान्नपानाहारो देयः। यद् विलोक्यते (युज्यते) तद् मम ग्राह्यम्। ततो राज्ञाऽपि परमभक्तेन तथैव कारितम्।

अथान्यदा यतयो गोचरीं गच्छन्ति तदा प्रतिगृहं श्रावका मृष्टान्नपानैः प्रतिलाभयन्ति। एकदा गोचरीगतान् प्रति बालकाः प्रोचुः—भो यतयः! यूयं वरमिहागताः, चिरं च स्थातव्यम्, भवदर्थं क्रियमाणमृष्टान्नपानेनास्माकमपि मृष्टं जायते। अथ श्रीगुरुभिरपि उपयोगो दत्तः, सांप्रतं कथं श्रावका विशेषपर्वं विनाऽपि मृष्टान्नपानादि प्रयच्छन्ति! ततो ज्ञातं जैनद्वेपिणा पुरोहितेनैषाऽनेषणा व्यधायि। ततः "संकिलेसकरं ठाणं दूरओ परिवज्जए" इति भृगुकच्छपुराद् विहृत्यान्यत्र देशेषु संयमं प्रतिपालयन्ति स्म। अत्रैकस्यां संस्कृतकथायां "मगहेसु" [अस्मिन्नेव ५२ पृष्ठे श्रीधर्मघोषसूरिकृतायां पञ्चमी]कथायां च बलमित्र–भानुमित्रयोः सम्बन्ध एवम्—उज्जयिन्यां

भानुमित्रराजानौ बभूवतुः । तदाग्रहात् श्रीकालिकाचार्याश्चतुर्मास्यां तत्र तस्थुः । तत्र च स्वभगिन्याः पुत्र्याः पुत्रं तज्जो भागिनेयं च बलभानुनामानं तयोरनुमतिं विनाऽपि प्राव्राजयामासुः । ततो बलमित्र-भानुमित्रादयो विमनस्का जाताः । अग्रे सम्बन्धः सदृश एव, परं तत्त्वं तत्त्वविदो विदन्तीति-इत्युक्ता एके श्रीकालिकाचार्याः ॥

(३)

अथ ये श्रीकालिकाचार्याः श्रीवीरनिर्वाणात् ९९३ वर्षे जातास्ते विहरन्तो दक्षिणदेशे प्रतिष्ठानपुरे जग्मुः । तत्र शालिवाहननामा राजा जैनः परमश्रावको यतिभक्तो राज्यं करोति । गुर्वागमनं श्रुत्वा हृष्टः सन् गुरोः समीपे गत्वा वन्दित्वाऽत्याग्रहं कृत्वा गुरवश्चतुर्मास्यां स्थापिताः । अथ राजा सदा धर्मोपदेशं शृणोति, गुरुभक्तिं च करोति, देवगृहेषु स्नात्रमहोत्वाः क्रियन्ते । एवं च सति श्रीपर्युषणापर्वक्यासन्नं समागतम्, तदा राज्ञा पृष्टम्-हे भगवन् ! श्रीपर्युषणापर्व कदा भावि ? । तदा गुरुभिः प्रोचे-भाद्रपदसुदिपञ्चम्यां भविष्यति । तदा राजा प्राह-हे स्वामिन् ! पञ्चम्यामस्माकं कुलक्रमागतः इन्द्रमहोत्सवः, स त्ववश्यं कर्त्तव्य एव । एकस्मिन् दिने तु पर्वद्वयं कर्तुं न शक्यते, परस्परं भिन्नाचारत्वात् । ततः प्रसादं कृत्वा श्रीपर्युषणापर्व षष्ठ्यां क्रियते । तथा पूजास्नात्र-पौषधादीनि धर्मकृत्यादीनि प्रभूतानि भवन्ति । ततो गुरुभिः प्रोचे-हे राजेन्द्र ! पञ्चमीरात्रिमुल्लङ्घ्य न कदापि पर्युषणा भवति । यदुक्तम्—

अवि चलइ मेरुचूला, सूरो वा उग्गमेइ अवराए ।
न य पंचमीइ रयणिं, पज्जोसवणा अइक्कमइ ॥२९॥

कल्पसूत्रेऽपि—

"नो से कप्पइ तं रयणिं उवाइणावित्तए"

ततो राज्ञा प्रोक्तम्-हे पूज्य ! तर्हि चतुर्थ्यां क्रियताम् । ततः श्रीकालिकाचार्यैः—"अंतरा वि य से कप्पइ"—इति श्रीकल्पसूत्राक्षरदर्शनेन सातवाहनराजाग्रहाच्च पञ्चमीतश्चतुर्थ्यां पर्युषणापर्व प्रवर्तितम् । तद्दर्शेन च चतुर्मासिकं चतुर्दश्यां जातम्, अन्यथाऽऽगमोक्तं पञ्चदश्यामासीत् । तदानीं तेन समस्तसंघेनापि प्रमाणीकृतम् । यदुक्तं तीर्थोद्गालिप्रकीर्णके—

तेणउ य नवसएहिं, समइक्कंतेहिं वद्धमाणाओ ।
पज्जोसवणचउत्थी, कालिगसूरीहिं तो ठविया ॥३०॥
वीसहिं दिणेहिं कप्पो, पंचगहाणी य कप्पठवणा य ।
नवसयतेणउएहिं, वुच्छिन्ना संघआणाए ॥३१॥
सालाहणेण रन्ना, संघाएसेण कारिओ भयवं ।
पज्जोसवणचउत्थी, चाउम्मासं चउद्दसिए ॥३२॥
चउमासपडिक्कमणं, पक्खियादिवसम्मि चउविहो संघो ।
नवसयतेणउएहिं, आयरणं तं पमाणंति ॥३३॥

पुनरपि स्थानाङ्गवृत्तौ—"एवं च कारणेणं अज्जकालगायरिएहिं चउत्थीए पज्जोसवणं पवत्तियं समत्त-संघेण-य अणुमन्नियं, तव्वसेण य पक्खियाई वि चउद्दसीए आयरियाणि, अन्नहा आगमुत्ताणि पुण्णिमाए त्ति"। न च तस्मिन्नेव वर्षे सातवाहनजीवनावधि वा तत् पर्युषणापर्व चतुर्थ्यां कृतम्, पश्चात् पुनरपि पञ्चम्यामेवाभवदिति वाच्यम् । "इयाणिं कहं च अपव्वे चउत्थी पज्जोसविज्जइ" इति शिष्यपृच्छायां गुरुवचनावसरे "एवं च जुगप्प-हाणेहिं चउत्थी कारणे पवत्तिया सा चेव अणुमया सव्वसाहूणं" इति श्रीकालिकाचार्यानन्तरं पश्चात्कालभावि



चित्र ८६ Fig. 86



चित्र ८५ Fig. 85

निशीथचूर्णिकारोक्तदशमोद्देशकचूर्णिवचनाद् भाद्रपदसुदिचतुर्थ्यामेव पश्चादपि श्रीपर्युषणापर्वाभूत् । तत्परम्परया च सांप्रतमपि चतुर्थ्यां क्रियमाणमस्ति–इति सम्यक् समाधानम् ॥

(४)

अथ श्रीकालिकाचार्याः सुखेन संयमं पालयन्तस्तत्र तिष्ठन्ति, परं कालवशेन शिष्याः प्रमादिनो जाताः । गुरुभिः बहुप्रेरिता अपि गलितगाव इव न क्रियानुष्ठानादिकं कुर्वन्ति । ततः श्रीकालिकाचार्याः शय्यातरश्रावकस्य सर्वां वार्तां कथयित्वा शिष्यान् सुप्तानेव मुक्त्वा स्वयमेकाकिन एव स्वर्णपुरे नगरे सागरचन्द्राचार्यस्य निजपौत्रस्य प्रशिष्यस्योपाश्रये गत्वैकदेशं मार्गयित्वा तस्थुः । परं न केनापि उपलक्षिताः । प्रभाते सागरचन्द्रेण समाप्ततो विशेषतो नानारागालापेन मधुरध्वनिना महताऽऽडम्बरेण व्याख्यानं कृत्वा पृष्टम्–अहो वृद्ध ! कथय मया कीदृशं समारञ्जनं(कं) व्याख्यानं कृतम् ? । ततः कालिकाचार्यैः प्रोक्तम्–भव्यं कृतम् । ततः सागरचन्द्रेण साहङ्कारेण प्रोक्तम्–अहो वृद्ध ! तव कोऽपि सिद्धान्ते यदि संदेहो भवेत् तदा पृच्छ । तदा कालिकाचार्यैः प्रोक्तम्–धर्म श्रद्दधानैरपि तद्गर्वोत्तारणार्थम्–धर्मोऽस्ति किं वा नास्ति –[इति पृष्टम्] । तेनोक्तम्–धर्मोऽस्ति । कालिकाचार्यैः प्रोक्तम्–धर्मो नास्ति । अत्र द्वयोरपि महान् तर्कवादो जातः । धर्मस्थानपनोत्थापनयोरनेकशो युक्तयः सन्ति, ताः तार्किकैः स्वयं वाच्याः । मया ग्रन्थगौरवभिया न लिखिताः । [अत्र स्थाने बृहत्खरतरगच्छीयसाधुभिः परस्परं तर्कवादो विधीयते, कृते श्रुते च तस्मिन् वर्षं यावत् परमश्रेयो भवति, इति प्रवर्त्तमानपरम्परा दृश्यते] । तथाकृते वादे श्रीकालिकाचार्यैः सागरचन्द्रो जितः । ततस्तेन ज्ञातम्–नायं वृद्धः सामान्यः, किन्तु कोऽपि सातिशयी वर्त्तते ।

इतश्च पृष्ठतः प्रमादिनः शिष्याः दिनोदये सुप्तोत्थिताः स्वगुरुमपश्यन्तो विलक्षणाः सन्तः परस्परं पृच्छन्ति । तदवसरे शय्यातरश्रावकेणोक्तम्–रे कुशिष्याः यूयं गुरुशुद्धिमपि न जानीथ ? तदात्याग्रहेण पृष्टेन शय्यातरश्रावकेण प्रोक्तम्–गुरवः सागरचन्द्रपार्श्वे स्वर्णपुर्यां गताः । ततः सर्वेऽपि शिष्याः संघाटकत्रयं कृत्वा स्वर्णपुरं प्रतिचलिताः, पथि लोकाः पृच्छन्ति–। क श्रीकालिकाचार्याः ?। पृष्ठगा वदन्ति–अग्रे, अग्रगा वदन्ति–पृष्ठे समागच्छन्ति । एवं ते तत्र प्राप्ताः । सागरचन्द्रोऽपि गुर्वागमं श्रुत्वा सम्मुखं चलितः, पृष्टं च–क गुरवः ? । तैरुक्तम्–ते तु तव पार्श्वे पूर्वमागताः सन्ति । ततो ज्ञातम्–हुं ते एव । ततः सर्वशिष्यैः सागरचन्द्रेण तत्रागत्य वन्दिताः क्षामिताश्च । अत्र सर्वेऽपि सुखेन संयमं पालयन्तस्तिष्ठन्ति ॥

(५)

अथ तदवसरे श्रीसीमन्धरस्वामिपार्श्वे गत्वा निगोदविचारान् श्रुत्वा प्रोवाच–हे स्वामिन् ! एतादृशं निगोदविचारं कोऽपि भरतक्षेत्रे जानाति ? । भगवता प्रोक्तम्–भरतक्षेत्रे प्रतिष्ठानपुरे कालिकाचार्यः । तत इन्द्रो ब्राह्मणरूपं कृत्वाऽऽगत्य पृच्छति स्म–हे भगवन् ! निगोदविचारं वदत । गुरुभिः प्रोक्तम्––

गोला य असंखिज्जा, असंखनिग्गोयओ हवइ गोलो ।
इक्किक्कम्मि निगोए, अणंतजीवा मुणेयव्वा ॥२४॥

इत्यादिसूक्ष्मविचारगहनं श्रुत्वेन्द्रो हर्षं प्राप्य हस्तं दर्शितवान्–हे भगवन् ! ममायुः कियदस्ति ? । स्तोकं स्यात् तदा मरणं साधयामि । ततो गुरुभिः विलोकितम्–वर्षशतात् सहस्राल्लक्षात् कोटितोऽप्यधिकम् । ततो सागरोपमस्वरूपं दृष्ट्वा उक्तम्–हे इन्द्र ! धर्मलाभोऽस्तु । तत इन्द्रः प्रकटीभूय दशदिश उद्योतयन् वन्दित्वाऽस्तवीत् । हे पूज्य ! सीमन्धरस्वामिना त्वं निगोदविचारपारगः कथितः, स प्रत्यक्षं दृष्टः, इत्युक्त्वा गच्छन् गुरुणोक्तः–गोचरीगताः शिष्या आगच्छन्ति तावत् तिष्ठ, तेऽपि त्वां सहर्षं पश्यन्ति । इन्द्रेणोक्तम्–मद्रूपमोहिता मा निदानं करिष्यन्ति । उपाश्रयद्वारं परावृत्य देवलोकं

गतः। शिष्या आगता द्वारमपश्यन्तः शब्दं कुर्वन्तो नन्यद्वारेण गुरुणा प्रवेशिताः। शिष्यैः विज्ञप्तम्–कथमेतत्? । गुरुभिः सर्वमिन्द्रस्वरूपं निवेदितम्।

ततः श्रीकालिकाचार्याश्चिरं निर्मलं चारित्रं प्रतिपाल्य प्रान्तेऽनशनं विधाय समाधिना देवलोकं प्राप्ताः। ततः श्रीकालिकाचार्या महाप्रभावकाः स्थविरा बभूवुः। तेषां सम्बन्ध उक्तः।

अथ प्रभाते साधुसामाचारी वक्ष्यते –सा वर्त्तमानयोगेनैवम्–एके दानं ददति, एके शीलं पालयन्ति, एके तपस्तपन्ति, एके भावनां भावयन्ति, स विधिचैत्यालयपूज्यमानश्रीशान्तिनाथशासनाधीश्वरश्रीवर्धमानतत्पट्टानुक्रमेण श्रीसुधर्मस्वामी तावद् यावद् युगप्रधानश्रीजिनचन्द्रसूरि-श्रीजिनसिंहसूरीणां प्रसादः, तेषामाज्ञया च श्रीसंघः प्रवर्त्तताम्॥

श्रीमद्विक्रमसंवति, रस-र्तु-शृङ्गारसंख्यके सहसि (१६६६)।
श्रीवीरमपुरनगरे, राउलनृपतेजसीराज्ये ॥३५॥
श्रीबृहत् खरतरगच्छे, युगप्रधानसूरयः।
जिनचन्द्रा जिनसिंहाश्च, विजयन्ते गणाधिपाः ॥३६॥
तच्छिष्यः सकलचन्द्रः, शिष्यः समयसुन्दरः।
कथां कालकसूरीणां, चक्रे बालावबोधिकाम् ॥३७॥

इति श्रीकालिकाचार्यकथा समाप्ता॥ ग्रन्थाग्रम्–४४१॥

[२४]

अज्ञातसूरिविरचिता

कालिकाचार्यसंक्षिप्तकथा॥

जीयात् स कालकाचार्यः, प्रभावकशिरोमणिः।
पञ्चमीतश्चतुर्थ्यां यश्चक्रे पर्युषणामिमाम् ॥१॥
पुरा पुरे धरावासे, विस(श्व)द्वासव(शय)वद्वशी।
वैरिसिंहो नृपोऽस्य स्त्री, शचीव सुरसुन्दरी ॥२॥
कलानिधिः शशीवासीत्, तत्पुत्रः कालकाह्वयः।
सरस्वतीव (च) तत्पुत्री, मर्त्यक्षेत्र सरस्वती ॥३॥
निवृत्तो वाहकेलीतो, योधपञ्चशतीयुतः।
वने गुणाकरं सूरिं, सत्याख्यं स निरैक्षत ॥४॥
उपाविशद् गुरुर्जीवयौवनस्नेहसंपदः।
कुशाग्रजलवल्लोला, ज्ञात्वा स्वोचितमाचर ॥५॥
तद्देशनासुधापानशान्ताज्ञानगरल्यथः।
सरस्वती-भटान्वितः, कालकोऽकलयद् व्रतम् ॥६॥

श्रुताब्धिपारदृश्वत्वं, तस्यामृश्य गुरोरिव ।
चकाराचार्यकं सूरिः, सत्पात्रं को हि नार्हति ? ॥७॥
विहरन् स क्रमात् प्राप, गुरुरुज्जयिनीं पुरीम् ।
घनागमाद् बर्हिणवत्, संघः प्रीतस्तदागमा(म)त् ॥८॥
गुरुं नत्वा स वसतिं, संश्रयन्तीं सरस्वतीम् ।
दृष्ट्वा कामान्धलो गर्दभिल्लो भिल्ल इवाहरत् ॥९॥
तद्रूपमूढः सोऽध्यासीत्, कामो नूनं न जीवति ।
कुतोऽन्यथाऽसौ प्राव्राजीद्, रूपाद् रतिरिवापरा ॥१०॥
तपस्विनीममुञ्चन्तं, संघोक्त्याऽपि नृपं विदन् ।
तदुन्मूलनमाध्याय, शाकदेशाश्रितः प्रभुः ॥११॥
तस्मात् तत्सैन्यमानीय, सूरिः कनकतोपितम् ।
दूतेनाजूहवद् गर्दभिल्लं मल्लं जगत्यपि ॥१२॥
बाणाबाणि खड्गाखड्गि, कुन्ताकुन्ति गदागदि ।
यष्टायष्टि मुष्टामुष्टि, योधा युयुधिरे क्रुधा ॥१३॥
शस्त्रैः शितैश्चूर्णपेषं, पिबन्तां(तां) द्विषतां मिथः ।
रणाद्रेः प्रासरन् रक्तसरितः कुलमुद्वहाः ॥१४॥

(२)

गुरुर्भृगुपुरं प्राप्तः, स्वभागिनेयनृपाग्रहात् ।
प्राव्राजयद् बलभानुकुमारं मारसन्निभम् ॥१५॥

(३)

ततः प्रतिष्ठानपुरे, शातवाहनवाक्यतः ।
पञ्चमीतश्चतुर्थ्यह्नि, प्रभुः पर्युषणां व्यधात् ॥१६॥
अन्वमन्यत संघोऽपि, गीतार्थैश्चीर्णमित्यदः ।

(४)

शिष्यापमाननात् सूरिं, सागरेन्दुं गुरुर्गतः ॥१७॥
अखर्वगर्वं तं सूरिं, विद्याराजादिपूजनात् ।
प्रभुः प्रबोधयामास, सिकतामस्यदर्शनात् ॥१८॥

(५)

प्रतिष्ठानपुरं प्राप्तो, निगोदानां स्थितिं श्रुतात् ।
उक्त्वा शक्राय गतवान्, स्वर्गं कालकसूरिराट् ॥१९॥

इति श्रीकालिकाचार्यकथानकं समाप्तम् ॥७॥

१–धारावासनगरे वैरसिंहो राजा । एतस्य सुरसुन्दरीभार्या । कालककुमारः सरस्वती पुत्री ।

२–एकदा उद्यानवने श्रीगुणाकरसूरिसमीपे कुमारेण व्रतं जगृहे सरस्वतीस्वस्रा सह ।

३–उज्जयिन्यां गर्दभिल्लराजा ।

४–शककूलदेशे साहाणुसाहिभृत्यशाखिनः ९६ सुराष्ट्रायां प्राप्ताः । तत्र सुवर्णसिद्धियोगाद् मालवकं प्राप्य गर्दभिल्लो जितः ।

५–भृगुकच्छे सूरिभागिनेयौ द्वौ बलमित्रभानुमित्रौ नृप-युवराजजातौ । भानुश्रीनाम्नी राजभगिनी, तत्पुत्रो बलभानुः स च सूरिणा दीक्षिता(तः) ॥ श्रीरस्तु

६–नृपमन्त्री–मतिसागरः स च मिथ्यात्वी । प्रतिष्ठानपुरे सातवाहनो राजा तत्सांनिध्यतः पर्युषणापर्वाभवत् चतुर्थ्याम् ।

७–कनकदेशे रत्नाकरसूरिशिष्यसागरचन्द्रसूरिः ।

८–प्रतिष्ठानपुरे श्रीकालकाचार्यसमीपे इन्द्रसमागमः ।

९–इहलोक-परलोके नित्यानित्यलक्षप्रमाणद्वयशुद्धं जिनमतं मन्यमानो द्वितीयप्रभावनां कृतवान् ।

१०–उभयकुलविशुद्धः पुमान् श्राद्धवर्गः सम्यग् भवति ।

११–"उप्पन्नए वा विगमे वा धुवे वा" इति सिद्धान्तप्ररूपणात् ज्ञानदर्शनचारित्ररत्नमेव सारं तत्प्राप्त्यर्थं तृतीयां प्रभावनां रचयामास सादरः श्रावकः ।

१२–धर्म्मार्थकाममोक्षसाधकाः दानशीलतपोभावनापरायणाः क्रोधमानमायालोभभञ्जनकामाः सन्तश्चतुर्थप्रभावनां कारयन्ति श्रावकाः ॥ श्रीः ॥

१३–क्षायिक-क्षयोपशमिक-औपशमिक-औदयिकलक्षण-सम्यक्त्वपञ्चकं पञ्चश(स)मिति-पञ्चमहाव्रतपालक-तपोधनानाराधयितुं नराः पञ्चमीं प्रभावनां कुर्वन्ति ॥ श्रीरस्तु ॥

[२९]

मलधारिहेमचन्द्राचार्यविरचितापुष्पमालान्तर्गतं

कालिकाचार्यकथानकम् ॥

इह सत्यवादिनो द्विधा–लोकोत्तरो लौकिकश्च । तत्राऽऽद्यसमर्थनार्थं तावदुदाहरणमाह––

मरणे वि समावडिए, जंपंति न अन्नहा महासत्ता ।
जन्नफलं निवपुट्ठा, जह कालगसूरिणो भयवं ॥१॥

अक्षरार्थः प्रकट एव ।

के पुनरमी भगवन्तः कालकाचार्याः, कथं च ते यज्ञफलं नृपेण पृष्टा इति कथानकेनोच्यते––

कण्हतणु व्व सुसिरिया, वहुनरसंतोसया सुविलया य ।
नयरी नामेणं तुरुमिणि त्ति भरहम्मि सुपसिद्धा ॥१॥

जियसत्तू तत्थ निवो, जलहि व्व न दीणभावमणुपत्तो ।
भद्दाए माहणीए, सुओ य दत्तो तहिं वसइ ॥२॥
विप्पो वि पियइ मज्जं, रमइ य वेसासु कीलए जूयं ।
खुद्दो रुद्दो भीमो, केवलदोसालओ सो य ॥३॥
ओलग्गिउं पयट्टो, कहमवि सो अन्नया महीनाहं ।
उज्जुअयाए तेण वि, दिट्ठो अइगुरुपसाएण ॥४॥
अहमेहेण वसित्तो, एसो विसपायवो व्व वित्थरिओ ।
लुंटंतो पगईओ, जाओ य कमेण सामंतो ॥५॥
तो भेयं दाऊणं, संगहिया तेण सयलसामंता ।
रज्जं पि तओ गहियं, अवहत्थेऊण जियसत्तुं ॥६॥

अथवा—

उवयरमाणाण वि सज्जमाणाण विहडइ खलो खणद्धेण ।
दुद्धाइदाणओ पोसिओ वि डसइ च्चिय भुयंगो ॥७॥
अवयरइ निव्वियारे वि, सज्जणे दुज्जणो हयसहावो ।
अमयमओ वि मयंको, गसिज्जए जं विडप्पेण ॥८॥
पीणेइ सप्पणी जो य, हुयवहो दहइ तं पि हु अणज्जो ।
अहवा को दुज्जणविलसियाण जाणिज्ज सीमंतं ॥९॥
निस्सारिऊण मुक्को, अह जियसत्तू वि वयइ अन्नत्थ ।
एसो य कुणइ रज्जं, जण्णे य जयावए वहुए ॥१०॥
तस्स य माउलओ, विहरमाणओ कहवि तत्थ संपत्तो ।
कालगसूरी नामं, आयरिओ बहुगुणग्घविओ ॥११॥
नियधम्मेण तुट्ठो, राया गंतूण ताण पासम्मि ।
पुच्छइ भामग ! साहसु, जण्णाणं किं फलं होइ ? ॥१२॥
तो तेहिं चिंतियं ताव, जिणमयं अन्नहा न कहियव्वं ।
अवितहकहणे उण, कम्मबंधमेसो बहुं कुणइ ॥१३॥
तावक्खेवो जुत्तो, एत्थं ति विचिंतिऊण तो भणियं ।
धम्मस्स फलं नरवइ !, सग्गापवग्ग त्ति सुपसिद्धं ॥१४॥
पुच्छामि न धम्मफलं, जण्णफलं कहसु तेण इति भणिए ।
पुणरवि भणइ सूरी पंथो निरयाण वि अहम्मो ॥१५॥
को तुममेयं पुच्छइ, जण्णफलं कहसु आह तह वि गुरू ।
असुहाण वि कम्माणं, उदओ निरयाइ दुहजणओ ॥१६॥
एवं भणिओ वि पुणो वि पुच्छए सो निवो पयंपंतो ।
साहिक्खेवं वयणं, तत्तो सूरी वि चिंतेइ ॥१७॥

रक्खंति कम्मबंधं, परस्स सक्कं बुहा विना सक्कं ।
एसो य निवो भवियव्वयाइ आलिंगिओ नूणं ॥१८॥
ता साहेमि जहत्थं ति, चिंतिउं भणइ नरवर सुणेसु ।
पसुघायकारणेणं, जण्णाण फलं महानरया ॥१९॥

यतः प्रोक्तं व्यासेन—

"ज्ञानपालिपरिक्षिप्ते, ब्रह्मचर्यदयाम्भसि ।
स्नात्वाऽतिविमले तीर्थे, पापपङ्कापहारिणि ॥२०॥
ध्यानाग्नौ जीवकुण्डस्थे, दममारुतदीपिते ।
असत्कर्मसमित्क्षेपैरग्निहोत्रं कुरूत्तमम् ॥२१॥
कषायपशुभिर्दुष्टैर्धर्मकामार्थनाशनैः ।
शममन्त्रहुतैर्यज्ञं, विधेहि विहितं बुधैः ॥२२॥
छिन्धि तृष्णालतागुल्मं, भिन्धि संसारपञ्जरम् ।
सदानन्दसुखं नित्यं, ततो व्रज परं पदम् ॥२३॥
प्राणिघातात् तु यो धर्ममीहते मूढमानसः ।
स वाञ्छति सुधावृष्टिं, कृष्णाहिमुखकोटरात्" ॥२४॥

इत्यादि ॥

अह कुविओ सो राया, भणइ नरयम्मि मज्झ गंतव्वे ।
को पच्चओ त्ति साहसु, भो पव्वइयग विचिंतेउं ॥२५॥
तो भणियं सूरीहिं, तुममेत्थि वि तत्ततिल्लकुंभीए ।
नरवर सत्तमदियहे, सुणएहि समं खिविज्जहसि ॥२६॥
को पच्चओ इहं पि हु, तो भणियं सूरिणा तुह मुहम्मि ।
पढमं चिय तत्थ दिणे, असुईकत्तो चिए विसिहिई ॥२७॥
तो भणइ निवो कुविओ, मरिहसि तं दुट्ठ ! कस्स हत्थेण ।
आह मुणी न कस्सइ, सुइरं तु वयं चरिस्सामि ॥२८॥
रुंधाविऊण सूरिं, सव्वत्तो नियनरेहिं तो राया ।
अइकोवसुव्वहंतो, गिहं गओ तेण वि समग्गा ॥२९॥
सामंता नियदुट्ठत्तणेण, उव्वेइया अईवदढं ।
मंतेऊणं तं चिय, छन्नं आणंति जियसत्तुं ॥३०॥
एत्तो य दत्तराया, कोवत्तरिउ त्ति सत्तमदिणम्मि ।
अट्ठमयं मन्नंतो, नीहरइ गिहाउ तुरयगओ ॥३१॥
सव्वेहिं वि सामंतेहिं, परिगओ जाव थेवदूरम्मि ।
वच्चइ मुणिवहणत्थं, कुविओ ता घोडयखुरेण ॥३२॥
असुई उक्खित्ता निवमुहम्मि पडिया पहम्मि सहस त्ति ।
नूणं दिणाण भुल्लो, संभंतो चिंतिउं निवई ॥३३॥

जा वालइ नियतुरयं, भीया ते ताव सयलसामंता ।
कत्तो वि मंतभेओ, नूणं जाओ त्ति मन्नंता ॥३४॥
वंधेऊणं घल्लंति तं निवं तत्ततेल्लकुंभीए ।
गलए य तस्स सुणए, खिवंति तह वंधिउं वहवे ॥३५॥
हेट्ठा य हुयवहं जालयंति ते डज्झमाणया सुणया ।
खंडाखंडिं निवइं, कुणंति सययं चडपाडंता ॥३६॥
अह मरिउं सो दत्तो, निरयं पत्तो अईवदुक्खत्तो ।
सूरी पुण विहरेउं, सुइरं पच्छा गओ वि दिवं ॥३७॥

इत्यवितथजिनमतप्ररूपक—कालिकाचार्यकथानकं समाप्तम् ॥छ॥

[२६]

श्रीशुभशीलगणिविरचिता
भरतेश्वर-वाहुवलीवृत्त्यन्तर्गता

कालिकाचार्यकथा।

[रचनासंवत् १५०९]



दत्तेन भूभुजा यागफलं पृष्टोऽन्यदा हठात् ।
कालिकाचार्य आचष्ट, नरकस्य गतिं स्फुटम् ॥१॥

तथाहि—तुरमिण्यां पुरि कालिको भूदेवो वभूव। तस्य भद्राह्वा सहोदरी जाता। तस्य स्वस्रीयो दत्त इति नामाऽभूत्। कालिकः क्रमात् गुरूपान्ते धर्मोपदेशमाकर्ण्य वैराग्यात् संयमश्रियं जग्राह । तं शास्तारं विना दत्तोऽत्यन्तनिर्गलोऽभूत्। क्रमात् सप्तव्यसनासक्तो वभूव। क्रमाद् दुर्दैवयोगाज्जितशत्रुभूपस्य दत्तः सेवकोऽभूत्। अज्ञेन भूपेन जितशत्रुणा स दत्तः प्रधानपदवीं प्रापितः । क्रमात् सर्वान् सेवकान् वशीकृत्य तं भूपं निर्वास्य दत्तः स्वयं राजाऽभूत्।

दुर्वृत्तप्लवगव्याल-व्याघ्रमार्जारवह्निवत् ।
नोपकारैः परिग्राह्यः, स भूपो विबुधैरपि ॥२॥

ततस्तस्य राज्ञो बुधाः प्रजाश्च विश्वासं न कुर्वते विश्वस्तघातकत्वात्। यतः—

ये कुलाचारतो भ्रष्टाः, परलोकादभीरवः ।
तेषां कुर्वीत विश्वासं, न कथञ्चन मानवाः ॥३॥

आचराज्यं दत्तं पापिनं प्रकृतिर्न विश्वसिति स्म । जितशत्रुरन्यत्र प्रच्छन्नं स्थितः ।

राजचक्रं समाक्रम्य, दद्दुरू(दुर्दुरू)ढोऽतिमूढधीः ।
अविनीतः प्रकृत्याभूत्, दत्तो द्वेषस्य भाजनम् ॥४॥

स दत्तो राजा यागं कारयन् भूरिजीवान् निरन्तरं हन्ति। यथा यथा यागे हन्यमानानां पशूनां रुधिरप्रवाहः प्रससार तथा तथा स दत्तो राजा जहर्ष। अन्यदा श्रीसूरिपदप्राप्तः कालिकाचार्यस्तत्रागात्। तमागतं तत्र सूरिं श्रुत्वा दत्तस्तत्राययौ। तेन राज्ञाऽन्यदा यज्ञफलं पृष्टो गुरुरुवाच—धर्मात् त्रिविष्टपप्राप्तिरधर्मान्नरकप्राप्तिर्ध्रुवम्। ततो भूयोऽपि तेन राज्ञा यज्ञफलं पृष्टो गुरुर्नरकमादिदेश। तव श्वभ्रगतिर्भविष्यति। यतः—

अस्थि वसति रुद्रश्च, मांसे वसति जनार्दनः ।
शुक्रे वसति ब्रह्मा च, तस्मान्मासं न भक्षयेत् ॥५॥
तिलकसर्षपमात्रं तु, मांसं यो भक्षयेन्नरः ।
स निवर्तते नरकं, यावच्चन्द्रदिवाकरौ ॥६॥

भो राजन्! सप्तदिनमध्ये यदि तवानने विष्टालेशः पतिष्यति तदा त्वया ज्ञातव्यं नरकगतिः स्वस्य। तदानीं रुष्टो राजाऽवग्—भो मातुल! तव का गतिर्भविष्यति?। गुरुराचष्ट—अहं व्रतं प्रपाल्य स्वर्गं यास्यामि। तदानीं दत्तेन स्वसेवकपार्श्वादसिना हन्यमानोऽपि श्रीकालिकाचार्यो जगौ—यागो नरकाय भवति। उक्तं च—

दत्तेण पुच्छिओ जो, जन्नफलं कालओ तुरमिणीए ।
समयाहियाहिएणं, सम्मं वुइयं भयतेणं ॥७॥

दत्तेन ध्यातं यद्यहं सप्तदिनेभ्यः पुरतो जीविष्यामि तदा कालिकाचार्यममुं हनिष्यामि। ततस्तस्य सूरेरन्तिके स्वसेवकान् मुक्त्वा स दुष्टमतिर्दत्तः सौधमध्ये सप्तदिनानि स्थातुं स्थितः। इतो जितशत्रुभूपभक्तैर्जितशत्रुभूपो राज्यदानार्थं प्रकटीचक्रे प्रच्छन्नम्। इतो रक्ष्यमाणेषु राजमार्गेषु अशुचिषु वस्तुषु अपसार्यमाणेषु सप्तमे दिने दत्तो राजा हृष्टतुरगारूढोऽष्टमदिनभ्रान्त्या ध्रियमाणातपत्रो राजमार्गे निरससार। इतो मालिकः पुष्पपूर्णकरण्डयुतो राजमार्गे समागात्। भेर्यादिनिनादैः श्रुतमात्रैरकस्मात् तस्यात्यन्तं मलोत्सर्गचिन्ताऽभून्मालिकस्य। लोकबाहुल्यादन्यत्र गन्तुमशक्नुवन् लब्धलक्षतया त्वरितं मलोत्सर्गं तत्रैव कृत्वा तस्योपरि पुष्पपुञ्जं मुक्त्वा मालिकोऽग्रतो गतः। तदा राज्ञो दत्तस्य तस्मिन् मार्गे गच्छतस्तुरङ्गमखुरोत्खातो विट्लेशो वदनेऽविशत्। स राजा दत्तस्तेन प्रत्ययेन पश्चाद् यावद् गृहाभिमुखं समायाति, तावन्मन्त्रिनियुक्तैः सेवकैर्दत्तो हतः। स दत्तो मृत्वा सप्तमं नरकं गतः। स जितशत्रुभूपः स्वराज्ये उपविष्टः। ततस्तं कालकाचार्यं भूपो निषेवते स्म, जिनधर्मं चाङ्गीचकार॥

(२)

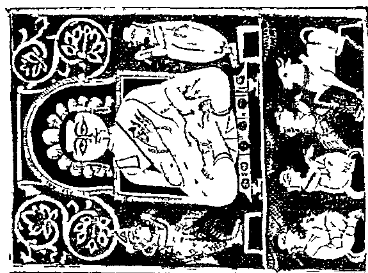
श्रीपुरे प्रजापालभूपस्य राज्ञी पुत्रं प्रासूत। तस्याभिधानं कालिककुमार इत्यभूत्। पुत्री तु भानुश्रीरासीत्। कालिककुमारः श्रीगुरुपार्श्वे धर्मं श्रुत्वा दीक्षां ललौ। स च बहुश्रुतोऽभूत्, गुरुभिः सूरिपदं दत्तम्। इतो राज्ञा भानुश्रीभृगुकच्छे जितारिभूपस्य दत्ता। तस्याः सुतौ बलमित्र-भानुमित्रौ। तयोर्भागिनेयो बलभानुरभूत्। एकदा तत्र गुरवः कालिकसूरय आगताः। तत्र धर्मोपदेशं श्रुत्वा बलभानुर्दीक्षां जग्राह। तदा गुरुसत्कैः क्षुल्लकैर्गङ्गाधरः पुरोहितो वादे जितः। एकदा गुरवो विहारं कृत्वा तत्रागताः, बलमित्र-भानुमित्रयोराग्रहाद् गुरवस्तत्र चातुर्मासीं स्थिताः। ततो गङ्गाधरपुरोहितस्तान् गुरून् कर्षितुमिच्छन् पूर्ववैराद् भूपाग्रे छन्नं जगौ—

देव! इमे जइपुज्जा, भमंति जहिं तत्थ गच्छिरम्मि जणे ।
गुरुपयअक्कमणकया, होइ अवन्ना दुरिअहेऊ ॥८॥

Plate XXXVIII



चित्र ८८ Fig. 88



चित्र ८७ Fig. 87

उक्तं च—

यत्र देवर्षिपूजादेः, क्रियतेऽतिक्रमः क्वचित् ।
तद्येन् संसहते राजा, घोरं तत्र भयं भवेत् ॥९॥

राजाऽवक्—किं क्रियते ? गुरवः सुस्थिताः, तेषां चलनविषये वक्तुं न युक्तम् । पुरोहितोऽवक्—गृहे गृहे नवीना वर्या रसवती कार्यते । यदा साधवो विहर्तुमायान्ति तदोच्यते—श्रीपूज्यपादकृते रसवती कृताऽस्ति । ततोऽनेषणां ज्ञात्वा गुरवो स्वयमन्यत्र गमिष्यन्ति ॥

(३)

भूपेन तथा कारिते गुरवः प्रतिष्ठानपुरे चातुर्मासकमध्ये गताः । प्रवेशमहोत्सवोऽभूत् । तत्र शालिवाहनो भूपः पृथ्वीं पालयति स्म । पर्युषणापर्व समीपं समायातम् । तत्र भूपोऽवक्—भगवन् ! पर्युषणापर्व कस्मिन् दिने करिष्यते ? । गुरवो जगुः—भाद्रसुदिपञ्चम्याम् । तदा भूपोऽवक्—पञ्चम्यामिन्द्रमहोत्सवो भवति, तेन पर्युषणापर्व एकस्मिन् दिने कथं करिष्यते ? । भाद्रसुदिपञ्चम्या अर्वाक् पश्चाद् वा भवति तदाऽहं पर्युषणापर्वणि तपोनियमजिनालयोत्सवादि करोमि । तदा गुरवो जगुः—भाद्रसुदिपञ्चम्याः पुरतः प्रहरेऽपि न क्रियतेऽर्वाक् तु भवति । उक्तं च—

"तेणं कालेणं तेणं समएणं समणे भगवं महावीरे वासाणं सवीसइमासे वइक्कंते वासावासं पज्जोसवेति" उक्तं च—

आसाढपुन्निमाए, संवच्छरियसामग्गि होइ पज्जोसवणा ।
तत्तो सावणपंचमिमाइसु असिवाइकारणओ ॥१०॥

इत्यादि ।

इत्थ य पणगं पणगं, करणीयं जाव वीसई मासो ।
सुद्धदसमिइ ठिआण य, आसाढीपुन्निमोसरणं ॥११॥

इत्यादि । यदि चतुर्थ्यां क्रियते तदा घटते । ततो राजा प्रतिपद्दिने उत्तरपारणकं चकार । श्राद्धा अपि तथा चक्रुः । ततः सर्वाचार्यसंमतं पर्युषणापर्व श्रीकालिकसूरिभिः कृतम् । ततः सर्वैः सूरिभिस्तथा पर्युषणापर्व चक्रे । यतः—

अविलंबिऊण कज्जं, जं किंचि वि आयरंति गीयत्था ।
थोवावराहबहुगुणं, सव्वेसिं तं पमाणंति ॥१२॥

आयरणा वि हु आणा, अविरुद्धा होइ जेव आण त्ति ।
इयरा तित्थयरासायण त्ति तल्लक्खणं चेयं ॥१३॥
असढेण समाइन्नं, जं कत्थइ केणई असावज्जं ।
न निवारियमन्नेहिं, बहुमणुमयमेयमायरिअं ॥१४॥

(४)

यदा चिद्भवन्तो कालिकसूरयः शिष्याः, तत्र प्रमादवतान् साधून् दृष्ट्वा ऊचुः—

भो साधवो प्रमाद मैव, प्रमादः क्रियते भवे ।
प्रमादः पातयत्येव, घोरे संसारसागरे ॥१५॥

उक्तं च—

चउदसपुव्वी आहारगा य, मणनाणिवीयरागा य।
हुंति पमायपरवसा, तयणंतरमेव चउगइआ ॥१६॥
न तं चोरा विलुपंति, न तं अग्गी विणासए।
न तं जुएण हरिज्जा, जं धम्मम्मि पमत्तओ ॥१७॥

एवं नोदिता गुरुभिः साधवो न प्रमादं तत्यजुः। ततो गुरवो दध्युः—अमी साधवः प्रमादिनस्त्याज्या एव। यतः—

छंदेण गओ छंदेण आगओ चिट्ठए य छंदेण।
छंदे य वट्टमाणो, सीसो छंदेण मोत्तव्वो ॥१८॥

एवं ध्यात्वा साधून् प्रमादं त्याजयितुं शय्यातरस्य श्राद्धस्य शिक्षां दत्वा गुरवो रात्रौ छलं निर्गत्य सुवर्णभूमौ स्वशिष्य-सागरचन्द्रसमीपे ययुः। तदा वृद्धं साधुमागच्छन्तं दृष्ट्वाऽभ्युत्थाय सागरचन्द्रसूरिः प्राह—अस्मिन् विजने भवद्भिः स्थीयताम्। ततो गुरवस्तत्र स्थिताः। सागरचन्द्रेण नोपलक्ष्यन्ते। व्याख्यानं कृत्वा सागरचन्द्रसूरिः प्राह—मयाऽद्य व्याख्यानं कीदृक् कृतम्?। गुरवो जगुः—विशिष्टम्। ततः सागरचन्द्रः स्वव्याख्यानकलया हृष्टः। ततो द्वाभ्यां सूरिभ्यां धर्मस्थापनोत्थापनाभ्यां विवादः कृतः। सागरः प्राह—

नैवास्ति धर्मः परलोकशर्मकृत्, न तावदास्ते परलोक एव सः।
साक्षादभावात् परलोकिनस्ततः, पुण्यस्य पापस्य भुनक्तु कः फलम्? ॥१९॥

कालिकसूरिराह—

अहं सुखी दुःख्यभूवमित्युदितत्वरः, संप्रत्ययः कस्यचनापि जातुचित्।
नायं समुन्मीलति भूतसंचयाधिकं विनाऽऽत्मानमबाधयाऽन्वितम् ॥२०॥
आत्माऽस्य संवेदनतः प्रतीयते, स्वाङ्गे परान् प्रत्यनुमानतोऽमुतः।
तथा च सर्वत्र हि बुद्धिपूर्वकोत्थायाः कृपाया उपलम्भतः खलु ॥२१॥

इतो यतयः पश्चात्तत्रावुत्थिता यावद् गुरून् शब्दयन्ति, तावत् कोऽप्युत्तरं न वदति। ततः शून्यचित्ताः शय्यातरं श्रावकं पृच्छन्ति स्म। गुरवः कुत्र सन्ति?। स प्राह—अहं किं जाने, यूयमेवात्मनो गुरूणां स्थितिं न जानीथ!। ततस्ताडिताः शय्यातरेणेति साधवः। गुरवो युष्माननुक्त्वा गताः, गुरूणां स्थितिरुक्ता। ततस्ते साधवः प्रमादं त्यक्त्वा गुरूक्तविधिना चारित्रं पालयन्ति स्म। गुरुभिर्वालुकाभिर्भरणिकं कृत्वा पुना रिक्तीकृत्य पुनर्भृत्वाऽर्द्धभरणिकं वालुकानां दर्शयित्वा प्रोक्तम्—गौतमस्वामिपार्श्वात् पतन्ती विद्या वर्त्तते वालुकान्यूनदर्शनात् ॥

(५)

एकदा कालकसूरिः प्रतिष्ठानपुरे चतुर्मासीं स्थिताः सन्ति। तदा प्रथमस्वर्गस्वामीन्द्रो महाविदेहक्षेत्रे श्रीसीमन्धरं नन्तुं गतः। तत्र श्रीसीमन्धरोऽकथयत्—भरतक्षेत्रे शत्रुञ्जयतीर्थं सर्वतीर्थेभ्य उत्कृष्टं समस्ति। कालिकसूरिर्यादृशं निगोद-स्वरूपं कथयति तादृशोऽन्यः कोऽपि तत्र नास्ति। तत इन्द्रो वृद्धविप्ररूपं कृत्वा सार्द्धे प्रहरसमये गुरुपार्श्वे समागात्। गुरुं प्रणम्य विप्रको जगौ—अहं वृद्धोऽभूवम्, ममायुः कियदस्ति?। अहमनशनं जिघृक्षुरस्मि। ततो गुरुभिर्विलोक्य ज्ञानेनोक्तम्—तव सागरद्वयमितमायुरस्ति। तत इन्द्रेण स्वरूपं प्रकटीकृतम्। निगोदविचारो यादृशः श्रीसीमन्धरस्वामिना प्रोक्तः तादृशो गुरुणाऽप्युक्तः। तत इन्द्रोऽवक्—त्वं शत्रुञ्जयतीर्थं भरते प्रोक्तं श्रीसीमन्धरस्वामिना [ततस्तुभ्यं] नमः। तत इन्द्रोऽवक्—यावत् साधव आयान्ति तावत् स्थास्याम्यहम्। गुरवो जगुः—तव रूपं दृष्ट्वा साधवो निदानं करिष्यन्ति बाह्यारघट्टं

विक्रेष्यन्ते । तत इन्द्रः [पाषाणी]शाला[याः] चतुरशीतिस्तम्भाया द्वारं परावृत्य गतः । साधवो विहृत्यागता द्वारमन्यत्र दृष्ट्वा जगुः—भगवन् ! द्वारमेवं कथमभूत् ? । ततो गुरुभिरिन्द्रागमनादिस्वरूपं प्रोक्तम् । साधवो जगुः—यदीन्द्रोऽस्थास्यत् तदा वयं तं दृष्ट्वा पुण्यं विशेषतोऽकार्ष्म ॥

(६)

प्रभावनां वितन्वानो, जिनेन्द्रशासने सदा ।
लभतेऽत्र परत्रापि, सुखं कालिकसूरिवत् ॥२२॥

तथाहि—मगधदेशे धारावासपुरे वज्रसिंहभूपस्य सुरसुन्दरी प्रियाऽभूत् । पुत्रः कालिककुमारोऽभूत् । पुत्री सरस्वती च । एकदा कालिककुमारो राजपुरुषयुतः क्रीडायै वने गतः । तत्र गुणन्धरसूरिं वन्दते स्म । तत्रोपदेशः श्रुतः—

माणुस्सखित्तजाई, कुलरूवारुग्गमाउअं बुद्धी ।
सवणग्गहणं सद्धा, संजमो लोगम्मि दुलहाइं ॥२३॥

इत्यादि धर्मं श्रुत्वा प्रबुद्धो मातापितरौ पर्यवसाप्य सरस्वत्या भगिन्या युतो गुरुपार्श्वे कुमारो व्रतं ललौ । गुरुपार्श्वे कालिककुमारः पठन् साहित्य–तर्क–लक्षण–छन्दोऽलङ्कार–नाटकाद्यागमशास्त्रकुशलोऽभूत् । श्रीगुणन्धरसूरिभिर्योग्यं मत्वा कालिकसाधोः सूरिपदं ददे । विहारं भूमण्डले कुर्वन् प्रबोधयति स्म ।

अन्यदा कालिकसूरिरुज्जयिन्यां बहिरुद्याने समवासार्षीत् । तदा सरस्वती साध्वी प्राप्तप्रवर्तिनीपदा पुरमध्ये यियासुर्गुरून् प्रणम्य पुरद्वारे समागात् । तदा तत्रत्यो गर्दभिल्लो राजा पुराद् बहिर्निस्सरन् सरस्वतीं साध्वीं वि(प्र)लपन्तीं रूपशालिनीं वीक्ष्य रागातुरः स्वान्तःपुरे बलात् क्षेपयामास । गुरुणा गर्दभिल्लभूपस्य कृतं ज्ञातम् । ततो गुरुणा श्रीसंघः प्रेषितः । साध्वीवालनार्थं राजपार्श्वे गत्वा प्राह—महासतीयं मुच्यताम् । तपोधनाः तपस्विन्यो राज्ञो यस्य भूमौ तपः कुर्वन्ति, तस्य पुण्यविभागो राज्ञः समेति । तेन स्वामिन्नियं मुच्यताम् । त्वं प्रजापालोऽसि । तपस्विनां तु भूप एवाधारोऽस्ति । यतः—

नरेश्वरभुजच्छायामाश्रित्याश्रयिणः सुखम् ।
निर्भयाः सर्वकार्याणि, धर्मादीनि वितन्वते ॥२४॥

एवं श्रीसंघेनोक्तो भूपः प्राह—नाहमिमां मुञ्चे, उपदेशः स्वगृहे दीयते, भूपस्याग्रे न दीयते एवंविधः । ततः गुरुभिर्भूपपार्श्वे गत्वोक्तम्—इयं तपस्विनी मम भगिन्यस्ति तेन मुच्यताम्, त्वं प्रजापालोऽसि त्वमाधारस्तपस्विनाम् । ततो गुरूक्ते यदा राजा न मुञ्चति सरस्वतीं तदा गुरवः स्वस्थानेऽभ्येत्य श्रीसंघमाकार्य प्राह—अयं दुष्टो राजा सरस्वतीं जहार, अस्य शिक्षा दीयते । यदि सति सामर्थ्ये जिनमतप्रतिकूलं यो न हन्ति तस्य पाराश्चितं पापं लगति । यतः—

देव-गुरु-संघकज्जे, चुन्निज्जा चक्कवट्टिसिन्नं पि ।
कुविओ मुणी महप्पा, पुलायलद्धीइ संपन्नो ॥२५॥

इत्याद्युक्त्वा स्ववेषं साधूनां समर्प्य श्रीसंघं मुत्कलाप्य शककूले गतः । तत्र स्वकलां दर्शयित्वा राज्ञो मिलितः । सुभाषितैः भूपं रञ्जयामास । कालिकसूरिणा रञ्जितो राजा जगौ—भवतो यत् कार्यं विद्यते तन्निगद्यताम् । गुरुः प्राह—अवसरे कथयिष्यते ।

एकदा शकभूपतेः सभायामुपविष्टस्य साधनसिंहभूपेन कचोलकं क्षुरीयुतं प्रेषितं समागतम्, तदा राजा कृष्णमुखो-

ऽभूत् । तत्कचोलकं मस्तके कृत्वा साधनसिंहस्य सेवकस्य सन्मानं कृत्वोत्तारकं ददौ । ततो रहसि कालिकाचार्यः शकं पप्रच्छ कचोलकागमनवृत्तान्तम् । ततो राज्ञोक्तम्—अस्माकं षण्णवतिभूपानामेको मुख्यभूपः साधनसिंहोऽस्ति वली । स च यदास्माकं राज्ययोग्याज्ञो भवति, तदा स भूपः कचोलकं क्षुरीयुतं प्रेषयति, तदा शीर्षं क्षुर्या छित्वा प्रेष्यते । ततः सूरिराह—एवं को मूर्खो निजं शिरो दत्ते ? । जीवद्भिः सुखं लभ्यते । ततो राजावक्—किं क्रियतेऽस्माभिः ? ततः सूरिराह—यदि मम कथितं क्रियते, तदा वो जीवितं भवति चिरम् । ततो भूपोऽवक्—कथयास्माकं जीवनोपायम्, त्वं तु विज्ञोऽसि । ततः सूरिराह—उज्जयिनी पुरी वर्यास्ति, तत्र षण्णवतिर्ग्रामाः सन्ति, तेन तत्र यूयं सर्वे भूपाः मया सार्द्धमागच्छन्तु । भवतामुज्जयिन्या राज्यं दास्यते मया । आकारयतु भवान् भूपान् सर्वान् । ततो विचारं कृत्वा षण्णवतिर्भूपाः स्वतुरङ्गमपत्ति-कुटुम्बयुताश्चेलुः । वर्त्मनि तेषां वर्षाकालः समायात् । ततो ढङ्कपर्वतपार्श्वे सुराष्ट्रामध्यस्थे ते भूपास्तस्थुः । शम्बलक्षीणा भूपा जगुः—भो कालिकावधूत ! शम्बलं विना कथमुज्जयिन्यां गम्यते, तत्रत्यं राज्यं च ग्रहीष्यते ? । सूरिः प्राह—स्थिरं स्थीयताम्, सर्वं वर्यं भविष्यति । तदा सरस्वत्या आचाम्लतपस्करणस्वरूपं शासनदेव्या प्रोक्तम् । ततः [गुरुणा] चूर्णे-नेष्टिकानिवाहं स्वर्णीकृत्य सर्वेषां भूपानां विभज्य ददौ सूरिः । ततः सर्वे भूपा सुस्थिता बभूवुः ।

ततः सूरिणा शिबिरं चालितम् गुर्जरात्रमध्ये भूत्वोज्जयिनीपार्श्वे ययौ । तदा गर्दभिल्लो भूपः संमुखमागत्य युद्धं कुर्वाणं वैरिबलं महद् दृष्ट्वा गर्दभिल्लो विद्यां साधयितुमुपविष्टः । तदा सूरिभिर्गर्दभिल्लीं(भीं) विद्यां साधयन्तं गर्दभिल्लं भूपं ज्ञात्वा प्रोक्तम्—असौ भूपोऽष्टेतन्यामष्टम्यां गर्दभिल्लीं(भीं) विद्यां साधयिष्यति । सा च यदा वप्रोपरि चटित्वा शब्दं करोति, तदा यः शब्दं श्रोष्यति स मरिष्यति । अतः कारणादष्टोत्तरशतं शब्दवेधिनो मया सह तिष्ठन्तु, शिबिरं गव्यूतद्वये स्थाप्यते तदा यदाऽहं बाणं मुञ्चामि तदा १०७ बाणवेधिभिर्बाणा मोचनीयाः । गर्दभीविद्यायाः शब्दं कुर्वाणाया मुखं बाणैर्भरिष्यते । ततो रुषा राजानं पदाभ्यां हत्वा मुखे नीतिं कृत्वा गमिष्यति । राजा मरिष्यति, राज्यं ग्रहीष्यते । एवं स सूरिः शब्दवेध्यादि-नरान् मीलयित्वा गर्दभिल्लं जिगाय । शकसाहाय्यादुज्जयिन्या राज्यं वृद्धशकाय सूरिर्ददौ सर्वम् । ततः सूरिः सरस्वतीं सुशीलामन्तःपुरादानिनाय । सर्वेषां भूपानां पृथक् पृथग् देशान् विभज्य ददौ सूरिः । यस्य राज्ञः पार्श्वे स्थितस्तस्योज्जयिनी-राज्यं ददौ सूरिरथवा स्वभागिनेयस्य ददौ । ततो गुरुपार्श्वे गत्वा श्रीकालिकाचार्यः प्रायश्चित्तं गृहीत्वा पुनर्वेषं गृहीत्वा चिरं भव्यजीवान् प्रबोध्य स्वर्गसुखं प्राप । सरस्वत्यपि चारित्रं प्रपाल्य स्वर्गं गताः ॥

इति कालिकसूरिकथा समाप्ता ॥

ग्रन्थकारप्रशस्तिः—

श्रीचन्द्रगच्छाम्बरभूषकोऽभूत्, तपागणो भानुरिवोद्धदीप्तिः ।
प्रबोधयन् भव्यजनाम्बुजालीं, स्वगोविलासैरिव साधुवर्गैः ॥१॥

तत्राभवन् वरगुणगणमणिरोहणमहीधरप्रतिमाः ।
परमगुरुसोमसुन्दरगुरवः संयमरमापतयः ॥२॥

तच्छिष्या मुनिसुन्दरगुरवो जयचन्द्रसूरयोऽभूवन् ।
पारगतागमजलनिधिपारगता रुचिरगुणनिलयाः ॥३॥

तच्छिष्या विजयन्ते, दधतः श्रीसूरिमन्त्रमहिमभरम् ।
श्रीयुक्तरत्नशेखरगुरव उदयनन्दिसूरिवराः ॥४॥

लक्ष्मीसागरसूरीशाः, सोमदेवाह्वसूरयः ।
विद्यन्ते लसद्विद्यावार्धिमन्थनमन्दराः ॥५॥
श्रीमन्मुनीशमुनिसुन्दरसूरिराज-
शिष्यः श्रीमन्मुनीशशुभशील इति प्रमुख्यः ।
एतां कथां वितनुते स नवाम्बरेषु—
चन्द्रप्रमाणसमये (१५०९) किल विक्रमार्कात् ॥६॥
भरहेस(तेश्व)र-बाहुबलीवृत्तिः शुभशीलविबुधरचितेयम् ।
शोध्याशुबुद्धिमद्भिर्विबुधैः कृपापरणतः ॥७॥
अनाभोगादिना किञ्चिद्, यदत्रोत्सूत्ररोपणम् ।
चक्रे तदस्तु मे मिथ्यातमोऽर्हदादिसाक्षिकम् ॥८॥

[२७]

श्रीधर्मदासगणिविरचिता
उपदेशमालाटीकान्तर्गता

कालिकाचार्यकथा ॥

जीअं काऊण पणं, तुरमणिदत्तस्स कालिअज्जेण ।
अवि य सरीरं चत्तं, न य भणिअमहम्मसंजुत्तं ॥१०५॥

जीयं इति—स्वकीयं जीवितं पणं कृत्वा, तुरमणि त्ति तुरमणिनाम्नि नगरे, दत्तस्स त्ति दत्तनाम्नो राज्ञः, कालिकज्जेण कालिकाचार्येण, च पुनः स्वशरीरमपि त्यक्तम्, मनसा स्वदेहोऽपि त्यक्तः । परं अधर्मसंयुक्तं असत्यं वचनं न भणितं न भाषितम् ॥ १०५ ॥

अथात्र कालिकाचार्यसंबन्धो यथा—

तुरमणिनामनि नगरे जितशत्रुनामा नृपः । तत्रैकः कालकनामा विप्रस्तस्य भद्रानाम्ना भगिनी । तस्या दत्तनामा पुत्रः । एकदा कालिकब्राह्मणेन स्वयं बुद्धेन चारित्रं गृहीतम् । क्रमेण आचार्यपदं प्राप्तम् । तद्भागिनेयो दत्तनामा निरङ्कुशो द्युतादिव्यसनाभिभूतो नृपसेवां करोति । कर्मयोगेन राज्ञा तस्य मन्त्रिपदं दत्तम् । लब्धाधिकारेण तेन राजानं बहिः निष्कास्य स्वयं राज्यं गृहीतम् । राजापि तद्भयान्नष्टः प्रच्छन्नं स्थितवान् ।

अथ सो दत्तनृपो महाक्रूरकर्मा मिथ्यात्वमोहितोऽनेकान् यागान् कारयति । तदवसरे कालिकाचार्याः समवसृताः । तदा भद्रामातुरुपरोधेन दत्तमन्त्रीश्वरोऽपि वन्दनार्थमागतः । गुरुभिर्देशना दत्ता । यतः—

धर्माद् धनं धनत एव समस्तकामाः,
कामेभ्य एव सकलेन्द्रियजं सुखं च ।

कार्यार्थिना हि खलु कारणमेषणीयं,
धर्मो विधेय इति तत्त्वविदो वदन्ति ॥१॥

इति श्रुत्वा दत्तेन यागफलं पृष्टम् । गुरुणोक्तम्-यत्र हिंसा तत्र धर्माभावः । यदुक्तम्—

दमो देव-गुरूपास्तिर्दानमध्ययनं तपः ।
सर्वमप्येतदफलं, हिंसां चेन्न परित्यजेत् ॥२॥

पुनरपि द्वितीयवारं यागफलं पृष्टम् । गुरुणोक्तम्, हिंसा दुर्गतिकारणं वर्त्तते । यदुक्तम्—

पङ्गु-कुष्टि-कुणित्वादि, दृष्ट्वा हिंसाफलं सुधीः ।
निरागस्त्रसजन्तूनां, हिंसां संकल्पतस्त्यजेत् ॥३॥

तदा पुनः दत्तेनोक्तम्—कथमित्थमुत्तरं दत्थ ? यादृशं भवति तादृशं सत्यमेव वदत । तदा कालिकाचार्येण चिन्तितम्, यद्यप्ययं राजा यागरक्तोऽस्ति तथापि यद् भाव्यं तद् भवतु । परं मिथ्या न जल्पामि । प्राणान्तेऽपि मिथ्याभाषणं न श्रेयः । यदुक्तम्—

निन्दन्तु नीतिनिपुणा यदि वा स्तुवन्तु,
लक्ष्मीः समाविशतु गच्छतु वा यथेच्छम् ।
अद्यैव वा मरणमस्तु युगान्तरे वा,
न्यायात् पथः प्रविचलन्ति पदं न धीराः ॥४॥

इति विचार्य कथितम्, भो दत्त ! निश्चयेन नरकगतिरेव यागफलम् । यदुक्तम्—

यूपं छित्वा पशून् हत्वा, कृत्वा रुधिरकर्दमम् ।
यद्येवं गम्यते लोके(स्वर्गे), नरके केन गम्यते ? ॥५॥

दत्तेनोक्तम्, कथमेतज्ज्ञायते ? । गुरुणोक्तम्, इतः सप्तमे दिवसे घोटकखुरोच्छलिता विष्ठा तव मुखे पतिष्यति । पश्चाल्लोहकुण्डिकायां पतिष्यसि । एतदनुमानेन तवावश्यं नरकगतिर्भाविनीति ज्ञेयम् । दत्तेनोक्तम्—भवतां का गतिर्भविष्यति ? । वयं धर्मप्रभावेन स्वर्गे गमिष्याम इति श्रुत्वा समुत्पन्नक्रोधेन दत्तेन चिन्तितं यदि सप्तदिवसमध्ये एतद्वाक्यं न मिलिष्यति तदेनमवश्यं मारयिष्यामीति स्वसेवकांस्तत्समीपे मुक्त्वा नगरमागत्य नगरवीथिकामशुचिनिष्कासनपूर्वकं शोधयामास । सर्वत्रापि पुष्पाणि विकीर्णानि । स्वयमन्तःपुरे स्थितः । षट्दिनानि गतानि । अष्टमदिनभ्रान्त्या सप्तमदिने क्रोधमाधायाश्वमारुह्य गुरून् हन्तुं यावद् गच्छति, तदवसरे कश्चिद् वृद्धो मालाकारो वृद्धनीतिबाधया पीडितो रथ्यायां विष्ठां कृत्वा पुष्पैराच्छाद्य गतोऽस्ति । तदुपरि दत्तनृपाश्वचरणयोः निपतितः समुच्छलन्नवस्करांशो नृपमुखे पतितः । समुत्पन्नो विश्वासः । पश्चाद् वलितो दत्तनृपः । एकान्तं ज्ञात्वा राजपुरुषैश्चिन्तितम्, जीवन्नयं दुःखदायी भविष्यतीति ज्ञात्वा लोहकोष्ठिकायां क्षिप्तो बहूनि दिनानि महत्कष्टमनुभवन्, विलपन्, पूत्कारं कुर्वन्, मृत्वा सप्तमनरकावनिं प्राप । श्रीकालिकाचार्यास्तु चारित्राराधनेन स्वर्गं गताः । एवं साधुभिः प्राणान्तेऽपि मिथ्याभाषणं न विधेयमित्युपदेशः ॥

इति त्रिंशत्तमः संबन्धः ॥

[२८]

श्रीसोमसुन्दरसूरिविरचिता–उपदेशमालान्तर्गता

कालिकाचार्यकथा ।

[रचनासंवत् १४५७-१४९३]

तुरमिणी नगरीइं दत्त ब्राह्मणिइं गुहुंतइं राज्य आपणइ वसि करी आगिलु जितशत्रु राजा काढी आपणपइं राज्य अधिष्ठिउं । धर्मनी बुद्धि घणा याग यज्या । एक वार दत्तना माउला श्रीकालिकाचार्य गुरु भांणेज राजा भणी तीणइं नगरि आविया । मांमु भणी दत्त गुरु कन्हइं गयु । यागनुं फल पूछिवा लागु । गुरे कहिउं–जीवदया लगे धर्म हुइं । दत्त कहइं–यागनुं फल कहु । गुरे कहिउं–हिंसा दुर्गतिनुं हेतु हुइ । पेलुं कहइ–आवडउं कां कहु, यागनूं फल कहु । गुरे मरण आंगमीनइं कहिउं–यागनूं फल दुर्गति कहीइं । दत्त कहइं–हूउं नरगि जाएसि ? । गुरे कहिउं–कुण संदेह ! । सातमइं दिहाडइं कुंभीमांहिं पचीतओ नरगि जाएसि । किसिउं अहिनाण ? । सातमइं दिहाडइं ताहरइं मुखि विष्टा पडिसिइ–ए अहिनाण । दत्ति कहिउं–[तउं] मरी किहां जाएसि ? । गुरे कहिउं–देवलोकि जाइसु । तउ दत्तइं रीसाविइं गुरु पापती जण मूंक्या । चींतवइ छइं–सातमइं दिहाडइं गुरु ज मरसिइ । इसिउं चींतवी घरमांहिं पइंसी रहिओ । राजाइं मार्ग चोखलाविया । तिहां पुष्प प्रकर कराविया । एकइं मालीइं गाढइं काजि ऊतनइ विष्टा [मार्ग]मांहि करी ऊपरि फूलनूं ढालुं लांपिउं । ते दत्त आठमा दिहाडानी भ्रांति सातमइं ज दिनि गुरु मारिवा नीसरिउ । घोडानु पग विष्टा ऊपरि पडिओ । विष्टा उछली तेहनइं मुहडइं पडी । बीहनु, पाछओ वलिओ । सामंत मंडलीके तेह ऊपरि विरक्त हूंते बांधि कुंभीमांहिं पचीनु नरकिं गिओ । सामंते वली आगिलु जितशत्रु राजा थापिउ । तीणइं श्रीकालिकाचार्य पूज्या । चारित्र आराधी देवलोकि पुहता । जिम कालिकाचार्ये साचउं बोलिउं तिम अनेरइं ऊं धर्म साचउं ज कहिवुं ॥

इति कालिकाचार्यकथा संपूर्ण ॥

[२९]

श्रीरामचन्द्रसूरिविरचिता

कालिकाचार्यकथा ।

नमः श्रीसर्वज्ञाय ॥

उत्पत्ति-विगम-ध्रौव्यत्रिपदी व्याप्तविष्टपम् ।
महेमः श्रीमहावीरं, निरस्तवृजिनं जिनम् ॥१॥

श्रीमहावीर चरम तीर्थंकर, सर्वपाप क्षयंकर, तेह तणा चरणकमल नमस्करी श्रीकालिकाचार्य गुरुतणउं कथानक कहिसुं । जे श्रीमहावीर, उत्पत्ति विगम ध्रौव्य इसी छइ जे त्रिपदी, तेहनइ प्रमाणि व्याप्त व्यापिउं विश्व सघलउंइ छइ । अनइ—

देव-गुरु-संघकज्जे, चुन्निज्जा चक्कवट्टिसन्नं पि ।
कुविओ मुणी महप्पा, पुलाइलद्धीइ संपन्नो ॥२॥

अनइं किवारइं एकं जे पापकर्मइ जिनशासन प्रतिइं पाडूउं करइ ते पालीनइ जिनशासन रहइं, उन्नति करइ, मुहुत चडावइं, ते आलोचना प्रतिक्रमण कीधइं हूंतइं श्रीकालिकाचार्य गुरुतणी परिइं शुद्धमान हुइ । हिवइं तेह गुरुतणओ दृष्टांत कहीइ छइ ।

ईणइ जि भरतक्षेत्रि धारावास इसिं नामिं नगर छइ । तिहां वैरसिंह इसिं नामिं राजा राज्य प्रतिपालइ । तेह तणइ सीलालंकारधारिणी मनोहारिणी प्रिया कलत्र सुरसुन्दरी इसिं नामिं प्रवर्त्तइ । तेह बिहुं भरतार भार्या संभूत कालिक इसिं नामिं कुमार छइ । सर्वगुणाधार छइ । तेह कुमार तणइ निर्जितदेवांगनारूप सरस्वती इसिं नामिं बहिन छइ । एक वार यौवनवयि घोडा पेलाविवा बाहिर वाडिं वनमाहि गिइं हूतइं श्रीगुणाकरसूरीश्वर दीठा । पंचांग भूमीतलि ऊतरी, प्रणमी, नमस्करी पांचसइं राजपुत्र सुभट, मित्रस्युं बइठओ । गुरे धर्म्मदेशना आरंभी । किसी ते—

विद्युल्लतानेकपकर्णताललीलायितं वीक्ष्य नरेन्द्रलक्ष्मीः ।
युष्मादृशाः किं च पतन्ति कूपे, भवस्वरूपे सुविवेकिनोऽपि ॥३॥

वीजना झवकारा सरीषउं, हाथीयाना कर्ण सरीषउं, राज्यलक्ष्मी तणउं स्वरूप जाणी, तम्ह सरीषा भव्य जीव छइं जे ते भवि कूपि किम पडइं । सुविवेकीया ते जे संसार तृणवत् छांडी संयम राज्य आदरइं । इस्युं सांभली प्रतिबुद्ध हूओ । माता पिता मोकलावी व्रत ग्रहण कीधउं । पांचसइ क्षत्रीयस्युं सरस्वती बहिनस्युं दीक्षा लीधी । गीतार्थ हूओ । गुरे आपणा गच्छतणओ भार तेहमांहि आरोपिओ । तेह जि पांचसइं मुनिस्युं पृथ्वीइं व्याहार क्रम करइं । ग्रामि एक राईयं, नगरे पंच राईयं । ग्रामि एक रात्रि नगरि पंच रात्रि ।

इम विहार करतां हूतां श्रीकालिकाचार्य गुरु मालवकदेशमाहि उज्जयनी नगरीइं पुहुता । तिहां गर्दभिल्ल राजा राज्य प्रतिपालइ । एक वार रवाडी जातइं हुंतइं बहिर्भूमि जातां सरस्वती इसिं नामिं साध्वी तपोधना परिवारपरिवृत हूतां राजा गर्दभिल्लइं दीठी । तिहां चित्त परावर्त्त हूओ । कामार्त्त लेवा मनि धरी । यतः—

न पश्यति दिवोलूकः, काको नक्तं न पश्यति ।
कामान्धः कोऽपि पापीयान्, दिवा नक्तं न पश्यति ॥४॥

घूयड दीहिं न देषइं । काग रात्रि न देषइं । पुणि कामांध पापी दीहिं अनइं रात्रि न देषइं । एह कारणतओ अंध हूतइं अंतेउरमांहि ने सती सरस्वती भगवती राषी । हा बांधव ! हा कालिकाचार्य ! हा तात वैरसिंह !, हा माता सुरसुंदरि !, हा गुरु गुणाकारा सूरि ! माहरउं चारित्ररत्न गर्दभिल्लि नृपाधमि लीजतउं राषओ राषओ । सूरीस्वरे तथा श्रीसंघिइं, मंत्रीश्वरे, प्रधान पुरुषे कहूं, तुई न मेल्हइ । इसिउं कहिउं छइ—

यत्रास्ति राजा स्वयमेव चौरो, भाण्डिवद्दो यत्र पुरोहितश्च ।
वनं भजध्वं ननु नागरा भो !, यतः शरण्याद् भयमत्र जातम् ॥५॥

जिहां राजा स्वयमेव—आपहणीइ चोरी करइ । जिहां पुरोहित भंड विद्या करइ, अहो लोको ! तओ वन सेविओ । जेह तउं रषोपउं जोईइ, तेह हूंतओ भय हुइ । इमइ सांभलिइं हूतउं पुणि न मेल्हइं । संघ समु(म)क्ष गुरि श्रीकालिकाचार्यइं इसी प्रतिज्ञा कीधी जे, गर्दभिल्लिइं श्रीसंघनुं कहुं नथी कीधउं अनइ महासतीनइं अवज्ञाभाव कीधओ छइं । जिनशासनमाहि कांई नथी लेषव, तओ मुंह कालकाचार्यनुं कांई नथी मान, तओ पणि तओ प्रमाण जु एह गर्दभिल्ल रहइं गज्य थकु उन्मूली नइं नांषउं, चोटी साही मांथा पापती फेरी राज्य थकु काढउं तु जाणिज्यो । जु ए बलवत्तर तु किसुं !, एहनइ घणउं सेनि तु किसउ !, एहनइ गर्दभी विद्यानुं पराण तु किसउ !, इसां वचन बोलतओ उन्मत्तनी परि भमइ । एहनइ गढनूं पराण, द्रव्यनूं पराण तु किसउं ? असउं ग्रिथलपणूं करतु बोलतु हीडइ । साहिलस्यां वचन बोलतु जाणी लोके राजा गर्दभिल्ल चित्तमाहि निंदिओ । ए राजानइ धिग पडओ, जीणइं पापी राजाए गुरु इसी दुर्दि(र्द)शां पाडिओ । एतलइं वली महंते राय वीनविओ, पसाओ करि ए साध्वी व्रतस्था महासती मेल्हि । राजा रीसाविइ हुंतइं तेह मुहतां रहइं कहिउं तुह्मे आपणा मा—बाप रहइं जई सीषामण दिओ । इसिउं रायनउं वचन सांभली ते प्रधान पुरुष मौनि थई रह्या । इसउं स्वरूप सांभली श्रीकालिकाचार्य नगरतओ बाहिरि नीसर्या । गच्छ गीतार्थ महातमानइं भालवी, अवधूतनु वेस करी, ओघओ मुहपती गोपवीनइं पश्चिम दिशिं सिंधु नदीनइ पारि शाककूल इसिं नामिं स्थानकि ग्या । तिहां नगरनइ परिसरि शाकी कुमर गेडी दडे रमता देषी ऊभा रह्या । तेह रहइं रमता दडओ अचह कूपमाहि पडिओ । सहू सचिंत थई रहिउ । गुरे तेहजिनां बाण धनुष लेई दृष्टि वेधी दिषाडते हूते ते दडओ एक एकनो पूषइं बाण संधान करी ईणी रीतिइं दडु काढिउ । सवे शाकी कुमार रलीयायत हूआ । इसिउं कहिउं छइं—

मानमुल्लसति यत्पदे पदे, संपदे भवति वाक्यडम्बरः ।
धीमतामभिमतार्थसिद्धये, यद्धि देशगमनः स उत्सवः ॥६॥

जे बुधिवंत छइं, जे विद्वांस हुइ, ते जु विदेश जाइं तओ हइ संपदा । जि हुइ बोल्तां आघां काज सीझइं, मननउं वांछउं कार्य सीझइ । एतलइं स्युं आश्चर्य सिउं संदेह कांई ।

विद्वत्वं च नृपत्वं च, नैव तुल्यं कदाचन ।
स्वदेशे पूज्यते राजा, विद्वान् सर्वत्र पूज्यते ॥७॥

विद्वांसपणुं अनइं राज्य पदवी सिरीषां न कहांइ कांइं । विद्वांस जिहां जाइं तिहां कला विद्यानइ चमत्कारि करी मानइं । इम तीणे कुमारे मानिओ, पूजिओ, सत्कारिओ । साथिइं लेई आपणा पिता रहइं जणावउं । चाह बाणी

दृष्टि वेधी भण। । गुरु अवधूतवेषिं तिहां र[हि]इं । ते राजा **शा**की मान सन्मान दिइ । महत्त्व प्रतिष्ठाइं ते **शा**की चोलउं, ऊवर्धइ नही । केतले दिवसे **शा**खानुशापी पातसाहिइं छन्नूं रायरहइं अंकवद्ध लेख मोकलिओ । जिहां गुरु छइं तेह रायनइ एक छरी नामांकित अनइं कचोलउं एतलं आगलि मेहलउं दूतिइं । ते देषी राजा काल्मुहु हूओ । ति वारइं गुरे पूछिओ तूहं जि रहइं कोप छइ के अनेराइ कुणहइं रहइं कोप छइ । राजाइ कहिउं अम्ह सरीषा छन्नूइ राइ रहइं एहवओ जि कोप छइ—

जलधेरपि कल्लोलाश्चापलानि कपेरपि ।
शक्यन्ते यत्नतो रोद्धुं, न पुनः प्रभुचेतसः ॥८॥

किवारइं एकइं समुद्रना कल्लोल रूधी सकीइं । किवारइं एकइं वानरनूं चपलपणूं रूधी सकीइं । पुणि ठाकुरनूं चित्त रूंधी न सकीइं । तम्हे छन्नू राय एक थाओ । मू साथिइं आवओ । जिम तुम्ह रहइं निर्विघ्न रूडइ स्थानकि लेईं जाउं । तेहे सविहु राए गुरुनूं वचन मानिउं । मूलगा **शा**खीनइं कहिउं, छन्नूं राय एकठा मिलओ । सघला मिली । गुरु वचन लगइ चाल्या । **सिं**धुदेशमाहि **सिं**धनदी ऊतरी **सु**राष्ट्रदेशमाहिं आव्या । तिहं वर्षा हूउ । जीणइ वर्षाकालि गाऊ जोअण थाइ । नदी वाहला ऊतरी न सकीइं । मास ४ **सु**रठइं रह्या । वर्षा ऊतरिइ गुरे ते बोलाव्या । कहुं चालु । तेहे कहुं किहां भणी चलावओ छओ । तिवारइ गुरे कहिउं । **मा**ल्वुकदेश भणी, **उ**ज्जयनी नगरी तिहां तह्मारु निर्वाह हूसिइ । सविहुं राजाने कहिउं, अह्मारइ शंवल नथी । गुरे शासनाधिष्ठायिका देवता आराधी । तेहना सानिध्य तु चूर्णकोटि वेधी रस करी, ईटवाह पाचवी सात सुवर्णमय ईट करी, विहची आपी। पछइ **मा**लवा भणी चाल्या । **ला**डदेशमाहि थईं **मा**लवानी सीमइं जानइ दसुरण तिहां रह्यां जण मोकली कहाव्यउं । अजी कांइं नथी वणठउं । **गर्द**भिल्लि कहिउं तु प्रमाण जु जीवता साहउं । मूंडि मेलावओ करी आव्या छइं । **गर्द**भिल्ल मंत्र आलोच करी, कटक सज करी, सामहु आविओ । विन्हइ दल एकत्र मिल्यां । सुभट सज थया प्रधान भाट सांचर्या । संधि न हुई । विग्रह जि मेलि आव्यु ।

तलि वजइं सरणाईयां, पापरीइं केकाण ।
सूरां घरि वधामणां, काइर पडइ पराण ॥९॥
पत्तिः पदाति रथिनं रथेशस्तुरङ्गसादी तुरगाधिरूढम् ।
गजाधिरूढो हि गजं हिनस्ति, घोरो रणः सैनिकयोः प्रवृत्तः ॥१०॥

बिहुं दले मिले हूंते, पायक पायकस्युं झूझइं । रथी रथीसुं, असवार असवारसुं, घोडा घोडासुं, हाथी हाथीसुं । एहवइ घोर रौद्र संग्रामि हूंतइ जेत्रश्री लहि वही सुभट सूरनां अंग ओल्हस्यां । कायर कांपवा लागा । पापतणइ प्रमाणि **गर्द**भिल रायनूं सैन्य मचकोडिओ । **ऊ**जेणीना गढमाहि जई रोध सज्ज हूओ । **शा**कीए नगरी वीटी रह्या । सदा युद्ध हुइ, ढोआ हुई । एकवार नगरी शून्य सी देषी तेहे **शा**खी राये गुरु पूछ्या, आज ए सुं कारण नगरी नओ को छतु न जाणीइं । युद्ध को न करइं । ति वारइं गुरे कहिउं, आज आठमि छइ । ए नृपाधम **गर्द**भी विद्या साधिसिइ । जाप तणइ अंति ए **गर्द**भी विद्या भूंकार करती जे सांभलइं, वयरी भाजइ । मुहि लोही लांखीनइं भुइं पडइं । एह कारण कटक जोअण पाछउ ऊतारु । अनइं सैन्यमाहि हूता सत्तोत्तरसओ शब्दवेधी सुभट मुझ कन्हलि राषओ । तेहे तिम कीधूं । गुरे तेहं सुभट रहइं कहिउं, जि वारइं पेली **गर्द**भी विद्या भूंकारइ, ति वारइं माहरी परि समकाल एह विद्यानूं मुख भाथानी परि भरिवउं । इसो सीषामण देई एक चित्त थई रह्या । ते विद्या प्रस्तावि शब्द करिवा आवी । अष्टोत्तरसओ बाण करी तेहनूं मुह तत्काल भरिउं । **गर्द**भी विद्या निःप्रताप हुई । राजा प्रतिइं कुपी मुहि पाटु मारिओ । मस्तकि मल

मूत्र करी आकासि मंडलि गई । तेहे शापीए पण्य प्रमाणनु ज्ञाय लगइ, ते उज्जयनी भेळी माहि पइठा । राजा गर्दभिल्ल जीवतओ साहिओ । गुरु आगलि आणिओ । गुरे बोलाविओ, अरे पापिष्ट ! जे तइं महासती सरस्वतीनु व्रतभंग कीधओ, जे श्रीसंघ आपमानिओ, जे हुं अवगणओ ते पाप वृक्षनुं ए अजी फूल मात्र हूउं छइं, फल ते नरकांत हुसिइ। अजी कांई विणठउं नथी । प्रायश्चित्तनी आलोअण ल्यइ, दीप्या लइ । असइं सांभल्इं हूंतइं ऊडण चीतओ देपी देशथिओ काढिओ। एतलइं जे शाखीराय कन्हलि पहिलं गुरु रह्या हूंता, ते सम्राट मूल्गु राओ कीधओ । बीजां रहइं देश विहंची आपिओ । आज लगइ ते शाकान्वय कहीइं । असी प्रतिज्ञा पूरी आपणी बहिन महासती संयमि आरोपीनइं आलोयण करी पडिकम्या हूता आपणा गच्छमाहि आव्या ॥

(२)

एतलइ अवसरि भरूअछि नगरि गुरुना भाणेज बलमित्र अनइं भागमित्र । इसि नामिं एक राजा एक युवराजा राज्य पालइं । तेहे शीघ्र आपणु मुहंतओ मोकली गुरु तेडाव्या । मुहंतइं गुरे शाकी राजा मोकलावी भरूअछि पुहुता। बलमित्र राजा, भाणुमित्र युवराजो सहित महामहोत्सवि करी पइसारु कीधओ । गुरे भाणेज बलभानु इसिइं नामिं प्रतिबोधी करी दीप्या दीधी । राजा भक्ति करी गुरु चओमासि राप्या । तेहे गुरे राय आगलि पुरोहित एक वार वादि करी जीतओ । ते पुरोहित राय आगलि उपाय करी गुरु ऊपरि वइर वहि । निंदा करइ । सानकूल अ(उ)पसर्ग करइ । ते राजानउं मन विप्रतारइ । जीणइ मार्गि गुरु चालइं तीणइ मार्गि तुझ भक्त रहइं चालिवउं न घटइ, गुरुनां पग भांजइं । ए मोटी आसातना हुइ । राजा मुग्धस्वभावि कहिउं, किम कीजइ ? तु ईणी वाटइं कहीनइं हीडवा न दीजइं । लोक तीणी वाटइं न हीडइं । वली ब्राह्मणि उपाय कहिओ—राजान् ! आपणां गुरुनइं लोक साहि तिसउं विहिरावइं । तम्हे कहु तु रूडउं । भोजन विहिरावइं । सानकूलपणइं नगरमाहि सगले आधाकर्म कराविओ । गुरु आपहिणी जाइं । अनेपणा प्रवर्त्ताविओ । गुरे रहिवा अयोग्य जाणी ते नगर छांडी पइठाणपुरि नगरि ग्या ।

(३)

तिहां राजा श्रीशालिवाहन राज्य प्रतिपालइ । श्रावकोत्तम छइ । तीणइं राजां गुरु आव्या जाणी गुरु साहमु गयओ । महामहोत्सवि करी नगर माहि प्रवेश कीधओ । गुरे राजनइं जणावउं—अम्हे पर्युषणा पर्व ईहां करिवा हीडां छां । नगरमाहि देव वांद्या । राजा श्रीशालिवाहन प्रमुख गुरुनी पर्युपासना भक्ति करइं । क्रमिहिं पर्युषणापर्व आविउं । राजां सूरीश्वर बोलाव्या, अम्हारइ भाद्रवा सुदि पांचमि तणइ दिवसि इंद्रमहोत्सव शक्रयात्रा हुइ । लोकनइं रूढि ते महोत्सव कीधओ जोईय जि । अनइं श्रीपर्युषणा महोत्सव देववंदना देवपूजा किम हुइ । एह कारण पर्युषणा पर्व छठिइं करओ । ति वारइं गुरे कहिउं—

अवि चलइ मेरुचूला, सूरो वा उग्गमेइ पच्छिमे भाए ।
तउ पंचमीइ रयणी, पजूसवणा न अइक्कमइ ॥११॥

मेरु पर्वतनी चूलिका चलइ किवारइं समुद्र मर्यादा मेल्हइ । किवारइं सूर्य पश्चिमइं ऊगइ । तहइ ऊण पर्युषणा पर्व्व पांचमिनी रात्रि न ओलंघीइ । तओ चओथिइं कीजइ । ए वचन मानिओ । श्रीमहावीरना वचन तओ श्रीसंघनी अनुज्ञा तु जु इसिउं कहिउं छइ ।

नवसयं ग्राणउंए ९९३ वर्षे जे कालिका ते बीजु० ॥

जीर्यं काऊणं तुरिमणि दत्त० बीजु । ते श्यामाचार्य कालिकाचार्य जे निगोद ।

नवसई तेणउएहिं, समयक्कंतेहिं वद्धमाणाओ ।
पज्जोसवणचउत्थी, कालगसूरीहिंतो ठविया ॥१२॥

श्रीमहावीरना निर्वाण तु नवसई त्र्याणू वरिसे ग्ये हउंते पर्युषणा पर्व श्रीकालिकाचार्य गुरु पंचमी हूंतूं चतुर्थीई आणिसिइं । इस्युं रायनु अनुग्रह कीधओ । अनइ नंदीश्वरनु तप करती राज्ञी तेहनुं पारणुं हुइ । अनइ साधु महात्मा रहइं श्रीकल्प प्रत्याख्याननूं ओत्तरवारणउं हुइ । एह कारण चतुर्थी पर्युषणा पर्व कीजइ ।

तत्राद्यि चातुव(र्व)र्ण्ये यत्, पूज्यन्ते साधवो जनैः ।
तत्र देशे प्रवृत्तस्तु, साधुपूजाख्योत्सवः ॥१३॥

अजी आज लगइ तिहां पयट्ठाणपुरि देशमाहि भाद्रवा सुदि पडिवे नंइ(नइं) दिनि साधुपूजाख्योत्सव हुइ ॥

(४)

एतलइं कालना वशेष तु शिष्य प्रमादी जाणी कहिउं न करइं । मनमाहि श्रीकालिकाचार्य चींतवइं । तेहं शिष्य रहइं सीषामणा देवा शिज्जातर श्रावक तेडी तेह आगलि सघलीइ वात कही । जु शिष्य प्रमादी, रात्रि दीह सूता रहइं । शास्त्राभ्यास न करइं, क्रियाकलाप सामाचारी तेहनइं विषइ प्रमाद पर हूआ । तओ एह रहइं किसी शिष्या(क्षा) दीजइ । अम्हे शिष्यनु शिष्य सुवर्णपुरि श्रीसागरचंद्रसूरि इसिं नामिइं छइ, तिहां जईइ छइ । जि वारइं तुम्ह कन्हलि अपार घणु आग्रहु करी पूछइं, गाढा हाकली चोयण करीतु । अम्ह रहइं श्रीसागरचंद्रसूरि कन्हइ ग्या कहिज्यो । शय्यातर रहइं जणावीनइं रात्रि पाछिली शिष्य सूता जि मुंकी गुरु श्रीकालिकाचार्य एकला जि चाल्या । सुवर्णपुरि नगरि पुहुता । तेहे गुरे अणओलख्या भणी सामा हि न ओलख्या । वृद्ध को तपोधन एकला आव्यु छइ । व्याख्यानइ नमउ कउं । साहमी प्रतिपत्ति न कीधी । तीणइ प्रति श(शि)ष्य श्रीसागरचंद्रि पूछउं । हे वडा तपोधन ! माहरउं व्याख्यान किस्युं ?—कहिनइं तइं आगइं असउं व्याख्यान कही कन्हि सांभलिउं हूतउं कि ना ? । गुरु तु कहीनइं वयोडइं नही पणि मनि चींतवइं—शास्त्रलगइ अहंकार ऊपजइ । जु भव्य ओत्तम डाहोआर सज्जनइं भणिउं हूंतउं अहंकार फेडइ । तेह जि शास्त्र दुर्ज्जन पापी मूर्ष अज्ञान रहइं साहमूं अहंकार प्रमाद नीपजावइ । जिम श्रीसूर्य देषी घूक घूवा रहइं । साहमूं अंधारुं थाइ । जे सूर्य ऊगिइं देवनां द्वार ऊघडइं । गाइना गाला छूटइं, स्वैरिणी स्वेच्छाचार टलइं, सहू कार्यक(क्र)म करइं । जगचक्षु श्रीसूर्यइं अंधारां जाइं । घूघा रहइं सामहूं अंधारु थाइ । शास्त्र श्रीसूर्य समान छइ । जे अहंकार करइं ते घूक समान जाणिवा । पणि मइं कालिकाचार्यइं वषाणिवउं जि भलओ(उं) वषाण करु छउ । ति वारइं सागरचंद्रि कहिउं मुझ कन्हइ कांइ पूछओ । गुरि श्रीकालिकाचार्यि पूछिउं—कहु संसारमाहि रूडउं सूं छइ । सागरचंद्रि सूरि कहिउं । धर्म्म टाली अन्य(नि)त्य जि देषीइ । सहूइ कांइं धर्म उत्तम छइ । पितां(ता) मातां(ता) कलत्र मित्र स्वामी राजां भाइए पुत्रे देवताए मंत्रे जंत्रे ऊषधे जे काज न सीझइं ते धर्मिइं हेलामात्रि सीझइं । दुःख फेडइ । मृत्यु मरणि साथिं आवइ । व(बु)द्धिवंते धर्म जि करिवउं । गुरे कहउं धर्म किम हुइ । अहंकारि हुइ । विरध(वृद्ध)वाकि सांभली रीसाणओ सागरचंद्र । वृद्धत्त सुं जाणइ । संपूर्ण शास्त्र सिद्धांत न जाणइ, इम वाद करतां ॥

पाछलि प्रमादी शिषे(ष्ये) शिज्जातर श्रावक पूछिओ तेतलइं श्रावक बोलिओ, तम्हे गुरु श्रीपूज्यतणी आण लोपी अनइं नसंप(क) हूआ । मझ कन्हइ सिउं पूछओ । तम्हे गुरे छांड्या । माहरी दृष्टि आगलथा परहा जाओ । असउं आकरुं वचन शज्जातरि कहउं । ति वारइं तेहे शिषे क्षमावी, अपार पश्चाता(त्ता)प धरी शिज्जातर प्रति वली पूछउं । एक वार दया करी अम्हं कहु—गुरु किहां पुहता । शिज्जातरि ते क्षमा वली जाणी ओरख्या जाणी कहिउं । गुरु

सुवर्णपुरि शिष्यानुशिष्य श्रीसागरचंदसूरिनइ स्थानिक पुहता छइ। इस्युं सांभली ते सवे भव्य श(शि)ष्य रुळीयात्य थ्या। तेह नगरभणी चाल्या। केतले दीहे नगरि पुहता। ते सागरचंदसूरीस्व(श्व)रे सांभलिउं जु गुरना गुरु श्रीपूज्य गुरु पाधारइं छइं। ते श(शि)ष्य प्रहृष्ट हूतां वृद्ध आगलि कहिवा लागा। ति वारइं वृद्धिइ कहिउं अम्हे पणि सांभलिउं। पणि ते महात्मा तणओ जि संघात छइ गुरु श्रीकालिकाचार्य आगइं आव्या। साहमा जाता पाछा आव्या। ओ(उ)पाश्रिय गुरुर्वे(व)हि भूमि तु आव्या देषी ते परिवार शिष्य वर्ग सहू साहमूं ऊठिउं। ति वारइं सागरचंदसूरि पूछउं। ए कुण तेहे शिष्ये कहिउं। एह जि श्रीपूज्य गुरु जाणिवा। सागरचंदसूरिं पगे लागी गुरु खमाव्या। मइं मोटओ अविनय कीधओ। अजाणिवइ करी हू अज्ञात मूर्ष(र्ख) जे मइं श्रीपूज्य प्रसाद गुरु न ओलख्या। इसी असमाधि लाज करिवा लागु। गुरे कहउ संताप म धरि। दुक्ख म आणि। ए ताहरुं कारण काई नहीं, ए कलिकालतणू। महात्मा इण परी त्रेतायुग कलिकाल तु लोक प्रसिद्ध छइ। अनइं दूसम समय आगम प्रसिद्ध छइ इसिउं कहिउं छइ।

न देवे देवत्वं कपटपटवस्तापसजना
जनो मिथ्याभाषी विरलतरवृष्टिश्च जलदः।
प्रसङ्गो नीचानामवि(व)निपतयो दुष्टमतयो,
जना[ः] शि[ष्टा] नष्टा अहह! कलिकालव्यतिकरुः(रः) ॥१४॥

अहह इसिइं खेदिइं कालिकाल व्यतिकर रौद्र हुओ। देवमाहि देवायतन काइं नहीं। तापस जन भणीइं श(ऋ)षि तेहइ ते कपटु नइ विषइ पडवडा हूआ। जन लोक मिथ्याभाषी जूठाबोला थ्या। मेहइ ते कीहिं वरसइं किहिं न वरसइं। नीचजन दुष्टतणी सिं(सं)गति हुई। राजान दुष्टमतिक हूआ। विशिष्ट उत्तम जन ते नाठा। ईणी परिइं दूसम समय दुष्ट देषी(खी)इ। ईणइ भावि करी, अहो आचार्य तुम्हारूं दूषण नहीं, ए प्रमादनूं दूषण। जीव सवे कालनइं महात्मि करी प्रमादि पड्या रहइं। वालुक प्रस्थ दृष्टांत तत्र कहओ। शिष्यानुशिष्य ते प्रतिबोधी गुरु श्रीकालिकाचार्य प्रतिइं विनीत शिष्य हूआ। तेहइं शिष्यं परिवर्या अन्यत्र विहारक्रम कीधओ॥

(५)

एकवार महाविदेह क्षेत्रि विहरमान जिन श्रीसीमंधरस्वामि कन्हइ सौधर्मेन्द्रि इसी पृच्छा कीधी। भगवन(न्) जिनेंद्र! हवडां जिस्या तम्हे निगोद जीव वखाण्या तिसी निगोद जीवतणी व्याख्यातणा जाण भरतक्षेत्रि को छइ! इसि इंद्रि पूछिइ हूंतइ स्वामी सीमंधरस्वामि केवलज्ञान भास्कर हूते सौधर्मेन्द्र आगलि कहिउं। श्रीकालिकाचार्य नव पूर्वना जाण छइं। ते असी निगोद व्याख्या जाणइं। ए भरतक्षेत्र तणा लोक धन्य। अद्यापि कलिकालि निस्तीर्थ तीर्थंकर रहित केवलज्ञान(नी) रहित संपूर्ण अवि(व)धि ज्ञानइ रहित मनःपर्यवज्ञान अढाईद्वीपतणा संज्ञीया पंचेंद्रिय जीवतणा मनोगत भाव जाणइं। इस्यूं मनःपर्यवज्ञान श्रुतज्ञानइ नहीं। एहवइ कालि दूसमि श्रीवीतरागतणा वचन मानइं। जे धर्म्म प्रवर्त्तावइं, जे सिद्धांततणा विचार कहइं ते धन्य। इसी स्तुति श्रीसीमंधरस्वामि करइं। इंद्र महाराज सांभलीनइं भरति क्षेत्रि आविओ। इद्र ब्राह्मण जरा जीर्णनूं रूप करी आव्यु। अनइ गुरु श्रीकालिकाचार्य कन्हलि पूछिओ स्वामिन्! निगोद जीव केहवा छइं! केतला एक छइं। ति वारइं गुरु श्रीकालिकाचार्ये आगम श्रुत निगोद व्याख्या कीधी।

संख्यातीताः सन्ति गोलाः, गोलेऽसंख्या निगोदकाः।
एकैकस्मिन् निगोदे च, सिद्धेभ्योऽनन्तानन्तकः ॥१५॥

गोला य असंखिज्जा, असंखगोला हवइ निगोओ ।
इक्किक्कंमि निगोए, अणंतजीवा मुणेयव्वा ॥१६॥

गोला असंख्याता छइं । गोलइं गोलइं असंख्याता न(नि)गोद छइं । इकेकइ निगोदि सिद्धइ पइं अनंता जीव छइं । तथा स्वरूप निगोद व्याख्या करी रहिइ हूंतइ गुरुं कनहि तीणइं वृद्ध ब्राह्मणि आपणूं आयु पूछिउं । हूं प्रया-(प्रयो)गार्थी छउं । माहरूं आयु केतलूं एक छइ ? गुरु उपयोग देइ इंद्र महाराज जाणी कहिउं । अहो ब्राह्मण ! तूं तां इंद्र सौधर्म देवलोकनु बिहुं सागरोपमतणूं आयु छइ । इसीउं सांभली रूप प्रकट कीधूं । गुरु नमस्कर्या । उपाश्रय द्वार फेरवी करी 'अमोघं देवदर्शनम्' एह भणी एक बिब सोम कांतिनुं आप्यउं । ते श्रावडांनइ गछि छइ । जिम परिवार संघमाहि महिमा जाणीइ । गुरुनी स्तुति कीर्त्ति करी क्षमावी करी स्वर्गि गिओ ।

हिव सूरस्व(श्व)रि आपणूं आयु प्रमाण जाणी अंत्य संलेखना करी आराधना नीपजावीनइ ईणी परि प्रवचन सिद्धांत रहइं उन्नति नीपजावी करी अनेकि प्रभावना नीपजावी । अनशनी हूता आराधी स्वर्गि पहुता । एहवा युगप्रधान श्रीकालिकाचार्य गणधरतणूं चरित्र पवित्र ईणइ पर्युषणापर्वि निरंतर कहीइ । एह श्रीयुगप्रधान तणइं नामि करी ऋद्धि वृद्धि तुष्टि पुष्टि शिव शांति मांगलिक नीपजइ । हिव श्रीसंघ रहइं अस्यां उत्तमः पुण्य करणीय करतां श्रीज्येष्टपर्व आराधतां निर्विघ्न हेतु एक वर्द्धापनक अंतरंग शास्त्रनुं कहीइ छइ ।

नक्षत्राक्षि(क्ष)तपूरितं मरकतस्थालं विशालं नभः,
पीयूषद्युतिनालिकेरकलितं चन्द्रप्रभाचन्दनम् ।
यावन्मेरुकरे गभस्तिकटके धत्ते धरित्र्यङ्गना,
तावन्नन्दतु धर्मकर्मनिरतः श्रीसंघभट्टारकः ॥१७॥

पृथ्वी रूपिणी नाय(यि)का, मेर(रु) पर्वत रूपीइ हस्ति चंद्र सूर्य वलय करी शोभायमान, मरकत मणि रत्नमय स्थालि करी, घट जू लइं पहरइं संध्या राग रूपीयइ तारायण अट्ठावीस, नक्षत्र अठ्यासी, ग्रह तारां तणी कोडा नि कोडि । तेह रूपीया अषं(खं)ड आषे(खे) चोखा जाणिवा । पीयूषद्युति भणीइ, चंद्रमा रूपीउं नालिकेर चंद्र ज्योश्ना(त्स्ना) चंदन जाणिवउं । श्रीसंघनइं कारणि वधामणउं करइ । एतावता अंतरंग अर्थ असिउ जाणिवओ । जां लगइ पृथ्वी, जां लगइ मेर, जां लगइ आकाश, जां चंद्र सूर्य तपयं, जां तारायण उदयवंत तां ए श्रीसंघ नांदओ वाधओ विस्तरु । श्रीयुगादिनाथ प्रमष(मुख) श्रीवर्द्धमान पर्यंत चतुर्विंशतिजिनेंद्र तणइ प्रसादि अनइं पं(पुं)डरीक प्रम(मु)ख अनइं श्रीगौतमस्वामि पर्यंत जे गणधर हूया तेहइं सद्गुरुं प्रसाद अनइं जषि(क्ष) गोमष(मुख) [प्रमु]ष(ख) तीर्थ[कर] सेवक अधिष्टायक, जषि(क्षि)णी चक्रेस्व(श्व)री प्रम(मु)ख शासनादेवति प्रसादात् श्रीसंघनइं उत्तरोत्तर ऋद्धि वृद्धि जओ अभि(भ्यु)दयश्च कल्याण मांगलिकमाला विस्तरु ॥

संवत् १५१७ वर्षे मार्गसिर सुदि ९ शुक्रे श्रीमडाहडगच्छे
श्रीकमलप्रभसूरिश(श)ष्य–मुनिआसचन्द्रश्रेयः स्यात्, पठनार्थं लिखितं आपहिणी ॥

[३०]

श्रीगुणरत्नसूरिविरचिता

कालिकसूरिकथा ।

[रचनासंवत् १६ शताब्दि]

अंबिका पाय मणमेसो, कालिक कवित करेसो ।
धारात्रासनयर निरूपम, तीह पुर कुण दीजइ ऊपम ॥१॥
तीणइ पुरि वैरह सिंघ बलवंत, राज करइ जयवंत ।
सुरसुंदरि तस घरिणी राणी, रति प्रीतिरूप समाणी ॥२॥
तेह बिहु अछइ कुमार, कालिक इति सविचार ।
एकवार खेलि रवाडी, कुमर गयु वनवाडी ॥३॥
तिहां जोतां मुनिवर दीठा, गुणाकरसूरि वईठा ।
कुमर आवी गुरु पासि, वांदी मनह उल्हासि ॥४॥
देसणा गुरि तव दीधी, तस काया निरमल कीधी ।
देव-गुर-धरम तिहां जाणी, दीक्षा ऊपरि भाव इति आणी ॥५॥
माय बाप सजन मनावी, कालिक सरसति आवी ।
गुरु सापि दीक्षा लेई, संयम पालइ ए बेई ॥६॥
गुणाकरि विद्या सवे आपी, कालिक निज पाटि थापी ।
कीधा इ(अ)तिसय प्रमाण, मयण मनावइं ए आण ॥७॥
पणि गुण इह वसइ देह, पिसुण मूयण सम नेह ।
लवधितणूं निधांन, गणधर गुणइ प्रधान ॥८॥
छेदइ करम अपार, श्रीगुर इति सविचार ।
..............गुण नवि लामइं ए पार ॥९॥
नवकारमंत्र आराधइ, रुपिराज निज काज साधइ ।
तपनिधि साहसधीर, नमइ निरंतर वीर ॥१०॥
सूरिवर जगि जयवंत, आवइ क्रम जीपी बलवंत ।
कीधुं सफल संसार, महीयलि करइ विहार ॥११॥
गणधर ऊजेणी पहूता, तिहां राउ गर्दभिल्ल हूंता ।
सूतउ साप जगावइ, रिपु घइ सती य रंपावइ ॥१२॥
गणइ नहीं पाप जि कांइ, छलि बलि लीइ न लीई ।
आवी संघ सामंति, राउ प्रति असिउं कहंति ॥१३॥

तुम्ह कुलि इम न कीजइ, सरसति सती य न लीजइ ।
सीतह कारणि रावण, गयु निरवाणि ए निरगुण ॥१४॥
राजन कहिउं अकीजइ, सीधी माणि फणाइं ननि लीजइ
मूरप राज म चूकि, सरसति सतीय तूं मूंकि ।
जिम जिम श्रीय संघ वारइ, कोपिइं तिम राय घणूं हारइं ॥१५॥
डाहि म घणी य न कीजइ, अम्ह सीष असी य न दीजइ ।
राय रीसइ सुभट तेडावइ, गेल इय धरीय नइ वारइ ॥१६॥
श्रीसंघ गुरु भणी आवइ, सयल स्वर्म(संबं)ध जणावइ ।
सरसति न मेल्हइ ए नरवर, कहु किम कीजइ गणधर ॥१७॥
सूरि भणइ सुणु संघ वात, सही हिवें करीए घात ।
नीगमूं एह तणूं राज, सीझतु मझ तणूं काज ॥१८॥
इम कहीं अवधूत वेसि, गुरु पहुता शाक तणइ देसि ।
र(री)जवी राय निवाणूं, दल लेई करइ पीयाणूं ॥१९॥
आवी स(सो)रठहं देसि, ढांकइ रहिया कटक चुमासि ।
सेनापति गुरुपासि आवी, निरधनपणूं य जणावी ॥२०॥
शासनादेवि प्रसादिइं, गणधरमनह आणंदिइं ।
ईटवा कनकमइ कीधु, वहिंची सवे ते य लीधु ॥२१॥
सेनापति कटक चलावइ, ततक्षिणि ऊजेणि आवइ ।
गर्दभिल यंत्र तव साधइ, गर्दभी विद्या आराधइ ॥२२॥
गुरु वेगिइं सुभट तेडावी, गर्दभिल कूड जणावी ।
शवदवो(वे)धी गुरे लीधा, तेय सवे आगलि कीधा ॥२३॥
तेह मुखि भाधु भरीउ, जीपीअ गर्दभिल धरीउ ।
एह नृप राज ऊदाली, सरसति सती य मेल्हावी ॥२४॥
रंगिइं गुरु पासि आवी, सयल वृत्तांत जणावीउ ।
गुणाकरसूर पाए लागी, गणधर आलोयण मागी ॥२५॥
कालिक छांडी सवे माया, कीधी य निरमल काया ।
गणधर जगि जयवंता, तप करी सुगति पहुता ॥२६॥
पींपलगच्छि गुर सोहइ, भवीयण जण मन मोहइ ।
श्रीगुणरयणसूरिंद, हईयडइ धरीय आणंद ॥२७॥
कीधउ एह चरित्र रसाल, सुणु बहू वालगोपाल ।
तेह घरि सयल समृद्धि, पामइ अविहड र(रि)द्धि ॥२८॥

इति श्रीकालिकसूरिनो कथा भास समाप्तः ॥

संवत् १७४० वर्षे द्वितीय श्रावण शुदि १२ रवी दिने लपितः ॥ छ ॥
बाई सुंदरबाई बाइ बाहालबाई ल(लि)खावी (पि)त श्रीराजनगरे मध्ये लपितः ॥ श्रीकल्याणमस्तु ॥